آصف اللغات

جامع الفاظ مفردہ و مرکبۂ اصطلاحی و استعمال فارسی و امثال و مقولہای عجم ملتزم باسناد
متقدمین و متاخرین و معاصرین عجم و برای ہر یک لفظ ترجمہ با محاورۂ
زبان اردو مع اسناد کلام زباندانان ہند

جلد شانزدہم

مؤلفہ خان بہادر شمس العلما مولوی احمد عبد العزیز نائطی (نواب عزیز جنگ بہادر) وظیفہ یاب خدمت
سرکار آصفیہ

سنہ ۱۳۴۳ ہجری مطابق سنہ ۱۳۳۴ ف

عزیز المطابع حیدرآباد دکن

اعزاز و شکرانۂ اعزاز

اعزاز (۱) مین اپنی اس تالیف کی علمی کامیابی پر خداوند کریم کا شکر گزار ہون اور یہہ بات میرے لئے باعث افتخار ہے کہ اس کا نام میرے آقاے ولی نعمت حضور پر نور بندگان عالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر لئے ہوے ہے اور اُس کا آغاز آپ ہی کی مبارک چہل سالہ جوبلی کی تقریب مین ہوا۔

(۲) مین ہز اکسلنسی لارڈ منٹو بالقابہم گورنر جنرل ہند کا شکریہ ادا کرتا ہون جنہون نے براہ عنایت مجھکو اجازت عطا فرمائی کہ مین اس کا ڈڈی کیشن آپ کے نام نامی سے کرون صاحب رزیڈنٹ حیدرآباد بذریعۂ مراسلہ نشان (۸۵۲۴) مورخہ ۲۴ جون ۱۹۰۸ عیسوی مجھکو اطلاع دیتے ہین کہ ہز اکسلنسی آپ کا شکریہ ادا کرتے ہین کہ آپ نے اُنکو ایسی عالمانہ تالیف مین اُنکی یادگار قائم ہونے کا موقع دیا۔

اعانت (۳) مین ہز اکسلنسی ویسراے موصوف کا دل سے شکر گزار ہون کہ آپ نے باجلاس کونسل یہہ حکم فرمایا کہ مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس طرح وہ شائع ہوتی جاے

یان پانسو روپیہ کا آنریریم (صلۂ تالیف) عطا کیا جائے۔

(۴) مین اپنے آقائے ولی نعمت اعلیحضرت والی سلطنت دکن حضور پرنور سرکار عالی ادام اللہ اقبالہ کا شکریہ بجان و دل ادا کرتا ہون کہ سرکار ممدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جس طرح وہ شائع ہوتی جائے سات سو اسی روپیہ کی امداد عطا کیجائے۔

(۵) حیدرآباد کے امرائے عظام سے جناب نواب فخر الملک بہادر رئیس معین المہام صیغہ تعلیمات و عدالت و کوتوالی و امور عامہ کی علم دوستی کا بھی شکر گزار ہون کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سو روپیہ کا اعزازی انعام مقرر فرمایا۔

شکریہ پبلک (۶) اگرچہ فی زمانا اس کتاب کی ہر ایک جلد کے چار سو نسخون کی طبع کا حقیقی صرف مجموعہ امداد سے زائد ہے اور چند نسخون کی جلد بندی کا بار بھی اس کے علاوہ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہنچے مین نے جملہ نسخہائے مطبوعہ کو بلا لحاظ اپنے نفع کے معہ حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک لائبریریز مدارس اور نیز بعض خانگی کتب خانون کے لئے وقف کر دیا ہے معزز ناظرین کتاب پر روشن ہے کہ یہ کثیر جلدون کی کتاب ہے اور مؤلف کی ضعیفی کی وجہ سے کمال اہتمام کے ساتھ سال بھر مین ایک اور کبھی دو جلدین شائع ہوتی ہین اور بظاہر مجھکو صرف خداوند کریم سے توقع ہے کہ مین اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر مین کر سکون۔ وھو علی کل شیٍ قدیر۔

پبلک کا فدائی

احمد عبد العزیز نائطی (خان بہادر شمس العلماء۔ نواب عزیز جنگ بہادر)

بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم

للّٰه الحمد که نوبت به شانزدهمین جلد این کتاب رسید شکرانهٔ آقاے ولی نعمت ما سرکار عالی مدظلہ العالی که تا پانزدهمی جلد این کتاب در تکملهٔ قیمت کاغذ مددے کافی از خزانهٔ شاهی عطا فرمود که بوسیلهٔ آن سلسلهٔ این کار جاری ماند حالا قیمت کاغذ روز افزون است و امداد مهر و سرکار کفایت نمی کند ناچار عوض پانصد نسخه ها بر چار صد اکتفا کردیم واے بر صدها قدر دانان که براے تکمیل سلسلهٔ خود گوارا نکردند که قیمت مزید کاغذ را ادا کنند ۔

(الف) تبیر الف ۔ بقول برہان بروزن تغیر (۱) دہل و کوس و نقارہ و طبل را گویند و (۲)

(ب) تبیرہ خانہ را نیز گفتہ اند کہ سرگین و پلیدی ہا دران ریزند و ہم او ذکر ب کردہ مرادف الف بمعنی اوّل گوید و صراحت مزید کند کہ بقول بعض دہلیست کہ میان آن باریک و ہر دو سرش پہن می باشد ۔ صاحبان جہانگیری و جامع و ناصری و سراج ذکر ہر دو بہر دو معنی کردہ (منوچہری ؎)
سوی کیوان رفتہ از ایوان و از میدان تو ہا ؛ نعرہ کوس و تبیر و نالہ چنگ و رباب ہا (منوچہری ؎)
تبیرہ زن بزد طبل نخستین ؛ شتربانان ہمی بندند محمل ؛ صاحب سروری ذکر الف کردہ بذیلش اشارہ بہ (ب) ہم کردہ بر معنی اوّل قانع و بذکر ب معنی دوم را ہم نوشتہ **مؤلف** عرض کند کہ خیال ما این است کہ الف بمعنی اوّل و ب بزیادت ہای نسبتت بمعنی دوم کہ ظرف سرگین و پلیدی ہم مثل ظرف نقارہ و این متصرف محاورہ باشد کہ ہر دو را بہر دو معنی استعمال کردہ اند و ہر دو اسم جامد فارسی زبان (اردو) الف و ب (۱) ڈھول و نقارہ وغیرہ ۔ مذکر (۲) وہ ٹب جس میں کچرا کوڑا ڈالتے ہیں مگر کبھی

تبینہ بقول ناصری بروزن شبینہ بمعنی قی و استفراغ (منہ ؎) دارم ز تبینۂ شبینہ ؛ در دکمر و خراش سینہ ؛ صاحب سفرنگ بشرح (صد و سیزدہمین فقرۂ نامۂ شت وخشور زرتشت) ذکر این بہمین معنی کردہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم می نماید (اردو) قے ۔ مؤنث ۔ دیکھو اشکفتہ ۔

تائی فوقانی بابائی فارسی

تپ بقول برہان و جہانگیری و جامع و ناصری و رشیدی بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) بمعنی اضطرار و بیقراری و بی آرامی ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ در اصل این مخفف تاپ است و (۲) بمعنی گرمی نیز آمدہ چنانکہ تپ و تاب گویند و تف لغتی مبدل آنست و ازین جہت (۳)

مرضی را نیز گویند که بعربی حمی خوانند. صاحب اکسیر اعظم در جلد چهارمش بر حمیات گوید که ترجمۂ تپ است و این مرض را بفارسی تپ گویند و در اصطلاح اطبا حرارت غریبی است که در دل مشتعل شود یا در عضوی دیگر افروزد و از انجا بدل آید و از دل بواسطۂ روح و خون بطریق شرائین و عروق در تمامی بدن منتشر گردد و آن را گرم گرداند بحدی که افعال طبیعی را ضرر رساند (الخ) و تدبیر کلی آن تنقیح و عدم تساہل و دفع سبب تپ (الخ) مؤلف عرض کند که اسم جامد است و بر تپ که بمو حده گذشت اشارۂ این کرده ایم که این مبدل آنست و بعضی از معاصرین عجم این را اصل دانند و آن را مبدل این والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) (۱) اضطراب۔ مذکر۔ بیقراری۔ بے آرامی مؤنث (۲) تپ بقول آصفیہ۔ مذکر۔ بخار۔ حرارت۔ گرمی (۳) تپ بقولہ مؤنث۔ حمی۔ وہ حرارت جو مادّہ کی عفونت وغیرہ سے جسم میں پیدا ہو۔

تپاس بقول ناصری واند بفتح اول پارسی ریاضت است و تپاسی ریاضت کش و رنج کم خوابی و کم خواری برخود نہادن۔ صاحب سفرنگ بشرح صد و بیست و ششمی فقرۂ (دساتیر آسمانی بفرزابادخشوران وخشور) ذکر این کرده مؤلف عرض کند که تپاس بقول ساطع در سنسکرت بمعنی محنت و مشقت آمده و تپس بمعنی ریاضت و تپسی بمعنی زاہد و مرتاض و تپشی کذلک پس فارسیان ہمین تپیا را متفرسیاً بمعنی ریاضت استعمال کرده اند (اردو) ریاضت بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث زہد۔ نفس کشی۔

تپ استخوان استعمال۔ بقول خان آرزو در چراغ ہدایت بمعنی تپ دق و از کلام ظہوری سندی آورده که بر (تپ استخوانی) گذشت۔ مؤلف عرض کند که (تپ استخوانی) به موحده

دوم بچالیش به ہمین معنی گذشت که مرکب توصیفی است
واین فضولی است که محقق با نام ونشان سندش را
به تحریف وتبدیل موحده به بای فارسی در ینجا نقل کرد
واز ان این اصطلاح راپیدا کرده در موضوع لغت
مختصر خود داخل کرده واین مرکب اضافی بهتر از
آن مرکب توصیفی نیست ومحاورهٔ فارسی اجازت
نشید ها که ما این را برای تب دق کنایه قرار دہیم
(اردو) دیکھو تب استخوانی۔

تپاک بقول برہان وجہانگیری وجامع ورشیدی
بر وزن ہلاک بمعنی تپ است که اضطراب وبیقراری
باشد (فخر گرگانی ـــ) ہمان خون چوشیده در
بار تاک ہا که از دل برد رنج واز جان تپاک ہا
مؤلف عرض کند که این مرکب است از تپ
وآک که بمعنی آفت وآسیب گذشت یعنی آفت
تپ ومراد از اضطراب وبیقراری وتاپاک که
ہمین معنی گذشت مزید علیه این (اردو) دیکھو
تپ۔ صاحب آصفیه نے تپاک پر لکھا ہے۔
فارسی۔ اسم مذکر۔ اضطراب۔ بیقراری۔ دھڑکن
اختلاج ہچکچی۔ جیسے تپاک قلب۔

تپال بقول رشیدی که بدیل تاپال گوید مرادف
مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبانست
وآن مزید علیه این یا این مخفف آن۔ بعض معاصرین عجم
ہمین را اصل دانند وگویند که برای سہولت تلفظ
الف را داخل کنند چنانکه عادت فارسیان است
(اردو) دیکھو تاپال۔

تپانچه بقول برہان وجامع وناصری ومؤید
(۱) ہمان تپانچه که بموحده گذشت و(۲) کوہچه
وموجه دریا ومعرب این طپانچه (از ناصری
ـــ) تپانچه زد بر رخ خویش زال دمن حیران
چو بیان رستم وقتی که زخم زد بسپرہا **مؤلف** عرض
کند که اسم جامد فارسی زبان است وبقول بعض
معاصرین عجم اصل وی (توانچه) به واو عوض بای
فارسی متحقق شد که توان بمعنی طاقت است وچه
کلمهٔ نسبت یا کلمهٔ تصغیر یعنی لفظی اینا منسوب به طاقت

یا طاقت ابدک که در سیلی زدن از طاقت بسیار
کار نگیرند اندرین صورت تپانچه که بموحده گذشت
مبدل تواند بود چنانکه آو و آب و تپانچه مبدل
برخلاف خیال ما که بر تپانچه ظاهر کرده ایم (اردو)
طمانچہ۔ بقول آصفیہ۔ اردو۔ اسم مذکر۔ تھپڑ۔
ہاتھ کا تھپڑ جو کسی کے رخسارے پر لگائیں
لطمہ۔ لپیڑ۔ راہپٹ۔

تپانیدن بقول موارد بمعنی طپیدن فرمودن
می فرماید که کامل التصریف است و مضارع این
تپاند **مؤلف** عرض کند که متعدی تپیدن است
که می آید معنی مبتلای تپیدن کردن کسی را موافق
قیاس (اردو) تڑپانا۔ تڑپنا کا متعدی جیسے
اُس نے مجھکو تڑپا دیا۔

تپسیدن بقول بحر مرادف تبسیدن که بموحده
گذشت کامل التصریف و مضارع این تپسد۔
مؤلف عرض کند که حقیقت ماخذ ہمه را انجا
مذکور و درینجا ہمین قدر کافی است که این مبدل
آنست چنانکه اسب و اسپ (اردو) دیکھو تبسیدن

تپش بقول برہان بفتح اول و کسر ثانی بروزن
تنش (۱) گرما و گرمی را گویند و (۲) مخفف تابش
ہم که فروغ و نور باشد۔ صاحب جامع این را
مرادف تب گفته یعنی بمعنی اول قانع۔ صاحب ناصری
این را مرادف تبش گوید بمعنی اول۔ خان آرزو
در چراغ ہدایت می فرماید که (۳) بمعنی شپش ہم
چنانکه در تذکرهٔ نصیرابادی مسطور است در احوال
شمس تپشی که چون شپش را در ولایت شیراز تپش
گویند و در جامهٔ او شپش بسیار افتاده بود بدین
نام موسوم شد **مؤلف** عرض کند که حاصل بالمصدر
تپیدن است که گذشت و ہمین است حقیقت
معنی اول و اصلاً بمعنی تب نیست که تب اسم
مصدر است و تپش حاصل بالمصدر که معنی
مصدری درین است یعنی تپندگی و نسبت معنی
دوم ما این را مخفف و مبدل تابش دانیم
و مشتاق سند استعمال می باشیم که استعمال این

و تبنگ که بیوحده و کاف فارسی گذشت و ما تحقیقت این را بر تبنگه بیان کرده ایم که به کاف تازی مذکور شد (اردو) دیکھو تبنگ اور تبنگو۔

تپو بقول انند بحوالهٔ ناصری همان تاپو که بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند که محققش (کمال اسمعیل ۵) گر بچه را مراهست فصل پژلیت زدنگانه مرا یک تپو (اردو) تاپو

تپه بقول برهان و جامع و سراج بفتح اوّل و ثانی مشدد (۱) کوه پست و پشتهٔ بلند را گویند و (۲) کلاه زنان را نیز گفته اند و آن چیزی باشد محرابی که زنان از کلابتون و مروارید دوزند و از طلا و جواهر نیز سازند و بر پیشانی نصب کنند صاحب ناصری نسبت بمعنی دوم صراحت مزید کند که کلّه کلاه را که از ماهوت یا شال پشمینه باشد نیز تپه کلاه گویند بجهته برآمدگی صاحب روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار (۳) کوهسار گفته و صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ مذکور بامعنی اوّل اتفاق دارد و صاحب یول چال بحوالهٔ معاصرین عجم همزبانش **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی قدیم می نماید و معاصرین عجم هم استعمالش کنند و معنی سوم بر سبیل مجاز متعلق همان و بمعنی دوم هم مجاز باشد که بوجه بلندی این کلاه بر سر بدین اسم موسوم کردند (اردو) (۱) بلند ٹیله۔ مذکر۔ (۲) عورتون کی ٹوپی۔ مؤنث (۳) کوهسار۔ بقول آصفیه۔ فارسی۔ مذکر۔ پہاڑی ملک یا مقام۔

تپیدن بقول برهان و جامع بر وزن رسیدن (۱) بمعنی بیقراری و اضطراب نمودن و (۲) از جای جستن و (۳) لرزیدن و (۴) کمین کردن می فرماید که معرّب آن طپیدن باشد با بای ابجد هم او در تحقیقات گوید که (۵) بمعنی گرم شدن هم۔ صاحبان جهانگیری و رشیدی این را با تپ و تپاک نقل کرده بر اضطراب و بی آرامی قانع صاحب بحر ذکر هر پنج معانی کرده گوید که کامل التصریف است و مضارع این تپد صاحب موارد همزبانش و می فرماید که در عرف بطای حطّی نویسند (مخلص کاشی ـه) مخلص بزیر تیغ ستم

این قدر تتپ ؎ عاشق کسی ندیده چنین اضطراب
کن ؎ (عنصری ؎) چو آواز سم ستوران شنید ؎
فالطوس را دل همین برتپید ؎ صاحب نوادر بگ
معنی پنجم یعنی اول را نوشته گوید که این مجاز است
مؤلف عرض کند که وضع شد بترکیب اسم مصدر
تپ و یای معروف علامت مصدر دن و معنی پنجم
اصل است و دیگر همه معانی مجاز آن و تپش که گذشت
حاصل بالمصدر همین - کم غوری برهان است که
طپیدن را معرب این نوشت (اردو) (۱)
بیقرار ہونا۔ تڑپنا (۲) اچھلنا (۳) لرزنا (۴)
گاڑا بیٹھنا۔ بقول آصفیہ (گاڑا کے ذیل میں) دشمن
کے انتظار میں کمین گاہ میں بیٹھنا (۵) گرم ہونا

تای فوقانی با فوقانی

تتار بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و
ناصری بروزن قطار یعنی تاتار و آن ولایتی
باشد از ترکستان و ترکان آنجا را نیز تتار خوانند
(ابن یمین ؎) چه باد خوش نفس بود این
که شکست ؎ بیکدم قیمت مشک تتاری ؎
خان آرزو در سراج گوید که قومی است مشهور
مؤلف عرض کند که مخفف تاتار است بهر دو
معنیش (اردو) دیکھو تاتار -

تتارچه بقول برہان و جامع و سروری و مؤید و سراج بوزن
تغارچه نوعی از تیر باشد و پیکان خاصی هم دارد صاحبان
رشیدی و ناصری ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که وجه تسمیه
این محقق نشد و قیاس مقتضی آنست که این قسم تیرا خصوصیتی با قوم تتار
باشد یکی از معاصرین عجم گوید که این قسم از تیرهای معمولی کوچک تر باشد
واللہ اعلم (اردو) تتارچہ۔ مذکر۔ فارسی میں تیر کی ایک قسم
کا نام ہے جو مختصر ہوتا ہے۔ شاید ملک تاتار کی صنعت ہو

تتر بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری ہمان ولایت تاتار (سعدی ؎) تتری
گر کشد مخنث را ؎ تتری را عوض نشاید کشت ؎ خان آرزو در سراج گوید که مخفف تتار است
مؤلف عرض کند که اتفاق داریم با او و مخفف تاتار هم توان گفت (اردو) دیکھو تاتار -

تترا بقول برہان وانند وناصری بروزن صحرا بلغت ژند وپاژند تابستان را گویند که مقابل زمستان باشد **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) دھوپون کا موسم تابستان

(الف) **تترو** بقول برہان الف بروزن البلبو وب با ہای ہوز سرد و بمعنی ظرافت ولاغ وسخرگی می فرماید

(ب) **تتروه** که الف بروزن غوغنگو ہم آمده صاحبان جہانگیری ورشیدی وسروری ذکر این کرده اند (حکیم سوزنی ــہ) لیکن نه بازگردم از شرم مردمان بکاندر رخور نماخره وتترو شوم (شهاب مهمره ــہ) کشت آنکه شد ہمیشه پی ہزل تتروه ها از که سبک تر ارچه گران بود ہیچ کوه ہا صاحبان جامع وناصری بذیل الف اشارهٔ ب ہم کرده. خان آرزو درسراج ذکر الف کرده گوید که بفتح اوّل وسکون دوم وفتح رای مہمله وضم موحّده وواو مجهول است وباضافهٔ ہا ہم و می فرماید آنکه صاحب برہان بفتحتین نوشته صحیح نیست **مؤلف** عرض کند که این فیصلهٔ خان آرزو نظر بہمین یک شعر سند است که ما آن را تسلیم نه کنیم وازینکه صاحب جامع مؤید برہان است مارا اتفاق است باو (اردو) الف وب. ظرافت. مؤنث.

تترونتن بقول برہان وناصری و(جہانگیری در ملحقات) وموارد بروزن پہلوزدن بلغت ژند وپاژند بمعنی باریدن **مؤلف** عرض کند که فارسی قدیم است مرکب از تترون که ترشح را گویند وعلامت مصدر تن (اردو) برسنا. دیکھو باریدن.

تتره بقول برہان وجامع بروزن قطره مرادف تترو صاحب سروری ہم ذکر این کرده ولیکن از سند پیش کرده اش معلوم می شود که بتشدید فوقانی دوم ہم آمده (سوزنی ــہ) لیکن کنم بار دگر کدبا پہیا بیشتر ہا که زیر باشم که زبر بی رشتند وتتره ہا بکی از معاصرین عجم گوید که درہمین شعر بجای تتره، تترو

یافته شد **مؤلف** عرض کند که این مخفف تتربوه است بحذف موحده و واو (**اردو**) دیکھو تتربوہ۔

تتری بقول برہان بفتح اوّل و ثانی بر وزن سفری (۱) منسوب بہ ولایت تتر و (۲) بسکون ثانی سماق را گویند و آن چیزی باشد ترش کہ در آشہا و طعامہا کنند و باین معنی بضم اوّل ہم آمدہ و بعضی باین معنی بجای حرف ثانی بای ابجد نوشتہ اند و (۳) خشخاش را نیز گفتہ اند۔ صاحبان جہانگیری و جامع و ناصری و سروری بر معنی دوم قانع (حکیم ناصر خسرو ۵۲) خار بدرو تا نگردد دست و انگشتان فگار ٭ تو کز نہال و تخم تتری نیشکر خواہی چشید ٭ صاحب رشیدی ذکر معنی اوّل و دوم کردہ۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی دوم و سوم فرمودہ نقل برہان می کند۔ صاحب محیط بر تتریک گوید کہ بکسر فوقانی و تشدید تاء فوقانی ثانی و کسر آن اسم سماق است و بر سماق می فرماید کہ بیونانی روس اقطاو و بعرب آن را سماق الدباغین و بفارسی قدیم تتم و بعامہ تتری و بہندی تنزکیب و تتریک و تاتیر گویند و آن ثمر درختی است و بقول شیخ سرد در دوم و خشک در سوم و آن قابض قائم مقام سمرکہ بلکہ لطیف تر از ان و دران جلا و تقویت و ردع است و منافع دارد (الخ) **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان صاحب محیط ہر چہ بر خشخاش نوشتہ ما ذکرش بر پوستی کردہ ایم۔ (**اردو**) (۱) تاتاری یعنے تاتار سے نسبت رکھنے والا (۲) سماق۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر ایک دوا کا نام جو مسور کے دانہ کے برابر قدمیں اور ترش مزے میں ہوتی ہے (۳) دیکھو پوستی

تتق بقول برہان و جامع و سروری بضم اوّل و ثانی بر وزن افق چادر و پردۂ بزرگ را گویند صاحب مؤید گوید کہ در دستور مسطور است کہ آنچہ پیش تخت عروس وقت جلوہ باشد۔ صاحب انند بحوالہ کشف گوید کہ لغت عرب است بمعنی بیان کردۂ صاحب دستور۔ بہار بحوالہ کشف

گوید که پرده و نیز آنچه پیش تخت عروس وقت جلوه باشد و با لفظ آویختن و برانداختن و بستن
و زدن و کشیدن مستعمل۔ صاحب غیاث گوید که بقول کشف لغت عربی نیست۔ صاحب لغات
عالمگیری این را بذیل لغات عربی نوشته و صاحب مؤید بذیل لغات فارسی ذکر این کرده۔
صاحب مدار الافاضل می نویسد که می باید از الفاظ عربی باشد۔ صاحب کنز که محقق لغات ترکی
است ذکر این کرده می طرازد که بمعنی حجاب لغت فارسی زبان است مؤلف عرض کند که ما
این را لغت فارسی نه پنداریم و وجود قاف مؤید خیال ماست عجبی نیست که فارسیان بر سبیل
تفریس استعمال این با مصادر فرس و ترکیب فارسی کرده باشند (اردو) چادر۔ پوشش
بڑا پردہ۔ مذکر۔ وہ پردہ جو جلوہ کے وقت دولھا اور دلہن کے درمیان باندھیں۔ مذکر۔

تتق آویختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
قائم کردن پرده باشد بمعنی حقیقی (خسرو ؎)
تخت زدند و تتق آویختند * عرش دگر بر زمی انگیختند
(اردو) پردہ گرانا۔ پردہ چھوڑنا۔

تتق برانداختن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی پرده دور کردن و ظاهر کردن چیزی است
(جمال اصفهانی ؎) گر ضمیر غیب گوی تو براندازد
تتق * بسکه تشویش عروس کلهٔ خضرا بد * مخفی نهان
کرد سند بالاستقلال به

تتق براندازیدن است و فرق انداختن
و اندازیدن معلوم اگرچه محققین مصادر مصدر
اندازیدن را ترک کرده کار از انداختن گرفته اند
ولیکن اسم این مصدر انداز است و مصدر
حقیقی آن اندازیدن و انداخ که اسم مصدر انداختن
است مبدل انداز باشد حیف است که ما
مصدر اندازیدن را بجایش ترک کرده ایم و

لہذا در ینجا تلافی مافات کردہ ایم (اردو) پردہ اٹھانا بقول آصفیہ۔ حجاب دور کرنا۔ بھید کھولنا (دیکھو پردہ برکشیدن)

تتق برزدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف (تتق برانداختن) است (خسرو ؎) فرش کشیدند وتتق برزدند ٭ پردۂ دہلیز براختر زدند مخفی مباد کہ مصدر (برزدن) ہم بجایش گذشت و پردہ برزدن ہم کہ مرادف ہمین است (اردو) دیکھو تتق برانداختن اور پردہ برزدن۔

تتق بستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پردہ باشد واز سندش مصدر

تتق بندیدن پیداست (انوری ؎) از سیاست آسمان بندد تتق ٭ گرچہ از اندیشہ سازی بارگاہ ٭ (اردو) پردہ قائم کرنا

تتق سپہرگون اصطلاح۔ بقول برہان وہفت و سپہر و رشیدی و (جہانگیری و رلحقات) (۱) کنایہ از چادر و پردۂ کبود است و (۲) پیالۂ کبودی را نیز گویند کہ از مینا سازند خان آرزو در سراج معنی اوّل را تحقیقی گوید مؤلف عرض کند کہ ما اتفاق داریم با او (اردو) (۱) نیلی چادر۔ مؤنث۔ نیلا پردہ۔ مذکر۔ (۲) نیلا پیالہ۔ مذکر۔

تتق کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تتق بستن است (وحشی بافقی ؎) ظلمت بپیش چشمۂ حیوان تتق کشید ٭ قسمتم و ذوق چشمۂ حیوان گذاشتیم ٭ (اردو) دیکھو تتق بستن۔

تتق نیلی اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری و جامع و رشیدی و سراج و (جہانگیری و رلحقات) (۱) کنایہ از آسمان و (۲) ابر سیاہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و مرکب توصیفی

(اردو) (۱) دیکھو آسمان ۔ (۲) کالی گھٹا ۔ مؤنث ۔

تتم بقول برہان و جامع و ناصری و جہانگیری بضم اوّل و ثانی و سکون میم بمعنی سماق است که در آش و طعام کنند و بفتح اوّل و ضمّ ثانی نیز ہمین معنی دارد و بضمّ اول و سکون ثانی ہم بنظر آمده صاحبان رشیدی و سراج گویند که جمعی این را لغت ترکی گفته اند و صاحب سروری بحوالۂ صیدنۂ ابی ریحان بیرونی گوید که پارسی است **مؤلّف** عرض کند که سماق را در ترکی زبان بقول صاحب لغات ترکی توتوم گویند فارسیان بحذف ہر دو واو که علامت ضمّه بقاعدۂ ترکی بود این را مفرس کرده اند اسم جامد است (اردو) دیکھو تتری کے دوسرے معنے ۔

تتماج بقول ناصری آشی است که از سماق پزند (بسماق الطعمة) نام تتماج بر زبان بردم بها ماست را آب در دہان آمد ہا می فرماید که این در اصل تتم آش بود و فرماید که بعضی این را ترکی دانند و چنین است صاحب سروری به آش آرد قانع صاحب مؤیّد این را بجیم فارسی و عربی ہر دو آورده **مؤلّف** عرض کند که باید که این را بضم اوّل و دوم خوانیم و شک نیست که ماخذ این ہمان است که ذکرش صاحب ناصری کرد و شین معجمه از آش به جیم عربی بدل شد چنانکه کاش و کاج و بجیم فارسی ہم بدل می شود چنانکه پاشیدن و پاچیدن ۔ قلب اضافت است که از آشِ تتم ۔ تتماش شد و بتبدیل تتماج (اردو) سماق کی آش ۔ مؤنث ۔

تتمتا بقول برہان بفتح اوّل و سکون ثانی و فتح ثالث و فوقانی بالف کشیده بلغت زند و پازند خرس را گویند و آن جانوریست صحرائی که آن را گرفته دست آموز کنند صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده صاحب محیط بر خرس گوید که اسم فارسی است و بعربی دب و مادۂ آنرا

دبہ و فارہ گویند وکنیت آن ابوجہیم و بترکی آیو و بہندی ریچہہ و بھالو نامند و آن حیوانی است معروف محیل ترو شدید القوت از حیوانات کثیر الخوف از انسان و ذکی و قابل تعلیم انسان و بدو پا استادہ نیز راہ میرو گرم مزاج و کثیر الرطوبت و گوشت آن لزج و دیرہضم و گوشت و پیہہ آن گرم و خشک در اوّل سوم و خون آن شدید الحرارت غلیظ الجوہر و پوستین آن بسیار گرم (الخ)

مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بر زبان معاصرین عجم مستعمل نیست (اردو) ریچھہ ۔ ہندی ۔ اسم مذکر ۔ خرس ۔ بھالو ۔

تشغش | بقول برہان و جامع بکسر ثالث و فتح رابع بر وزن صف شکن شغال را گویند کہ برادر روباہ است و این لغت ژند و پاژند است صاحب ناصری نقل برہان برداشتہ صاحب جہانگیری در ملحقات این را آوردہ ۔ صاحب محیط بہ شغال می فرماید کہ بکسر اوّل اسم فارسی زبان و بعربی ابن آوی و کلب بری نامند و کنیت آن ابو وایت و ابو کیس و ابو وال و ابو لعب و بشیرازی توره و بترکی چقال و بہندی گیدڑ حیوانی است صحرائی بقدر سگ ۔ دراز ناخن در ویرانۂ زمین را کاویدہ دران می ماند و بروز بر نمی آید و بشب اطراف آبادی می گردد و فریاد می کند و خواص آنست کہ تعلیق چشم راست آن دفع ضرر چشم بد می کند و چون زبان آن در مکانی بنہند خصومت درمیان ساکنان او کنند خوردن گوشت آن مقوی اعضا و دافع امراض ریحی و بلغمی و مزمن (الخ)

مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بر زبان معاصرین عجم نیست و ذکر این بہ اتھرہم گذشت (اردو) گیدڑ ۔ مذکر ۔ دیکھو اتھر ۔ دکن میں کولا ۔

تشغشہ دور زمان | اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ مظہر العجائب کنایہ از جناب رسالتمآب

صلی اللہ علیہ وسلم مؤلف عرض کند کہ بہ اضافت تتہ و مرکب اضافی است (اردو)
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم۔ مذکر۔

تتہ بقول جامع چو لتہ پست و پائین مقابل اوج و بالا صاحب ناصری این را بہ تشدید و فتح نوشتہ گوید کہ باول مفتوح و مشدد نام شہریست از بلاد سند کہ بہ بای ہندی تھتہ گویند و از جملہ شہرہای تتہ یکی دیول است کہ حکیم دیولی شاعر از انجا بودہ (امیر خسرو سعدی) چو قدت در چمن تتہ نباشد ہو گل ہیچو رخ خوب تو البتہ نباشد ہو صاحب جہانگیری ہم در ملحقات این را آوردہ مؤلف عرض کند کہ عجبی نیست کہ نام این شہر بدین وجہ باشد کہ آبادی آن در پستی واقع باشد و بمعنی اول الذکر اسم جامد فارسی قدیم می نماید (اردو) پست۔ بالا بلند کا مقابل۔ نیز ایک شہر کا نام جو بلاد سندھ سے ہے۔ مذکر۔

تتی بقول برہان و جامع و ناصری و سراج بکسر اول ثانی بسکون تحتانی (۱) صورت ہائی باشد کہ بجہت بازی کردن و مشغول شدن اطفال از خمیر نان سازند و پزند و (۲) کلمہ ہم کہ مرغان را بدان طلبند صاحب رشیدی ذکر معنی اول کردہ گوید کہ مخفف تی تی است و معنی دوم را ہم آوردہ (سنائی سنہ) طفل چون زہر مار کم داند ہو نقش او را تتی ہمی خواند ہو مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم بمعنی اول و اسم صوت بمعنی دوم است (اردو) (۱) وہ صورت جو لڑکون کے کھیل کے لئے آٹے وغیرہ سے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث (۲) مرغ کو بلانے کی آواز ہندوستان مین آ آ سے اور تتی نہین کہتے۔

تای فوقانی باجیم تازی

تجا بقول برہان و جامع و ناصری بفتح اوّل و ثانی بالف کشیدہ (۱) بمعنی تند و تیز صاحب رشیدی تجا و تجار و تجارہ ہر سہ را مرادف یکدیگری بدین معنی نوشتہ گوید کہ در اکثر فرہنگہا (۲) کرہ اسپی را گویند کہ زین نکردہ باشند خان آرزو در سراج بذکر اقوال محققین می فرماید کہ این مخفف تجار است و تجارہ مزید علیہ تجار از عالم خان و خانہ **مؤلف** عرض کند کہ ما تجار را اصل دانیم و تجا مخففش و در تجارہ ہای نسبت آخرہ کہ منسوب بہ تیزی و تندی ہمان کرہ اسپ است کہ زین نکردہ باشند (اردو) (۱) تند تیز (۲) وہ گھوڑا جس پر زین نہ کسی ہو۔

تجار بقول رشیدی مرادف تجا بہر دو معنی و در فرہنگہا بمعنی کرہ اسپی کہ زین نکردہ باشند و خان آرزو در سراج این را اصل داند و تجا را مخفف این۔ صاحب جہانگیری گوید کہ با اوّل مفتوح در کتاب ... دوندہ و نوندہ صاحبان جامع و ناصری تجار را بمعنی مطلق تند و تیز نوشتہ و این را بہر دو معنی تجا آوردہ کہ بیانش گذشت **مؤلف** عرض کند کہ ما تحقیق این تجا عرض کردہ ایم (اردو) دیکھو تجا

تجارت بقول بہار بالکسر بازرگانی کردن **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حاصل بالمصدر ہم بمعنی بازرگانی و این لغت عرب است فارسیان استعمال این با مصادر فرس بترکیب فارسی کردہ اند (خواجہ شیراز ؒ) بہای بادہ چون لعل چیست جوہر عقل ۞ بیا کہ سود کسی برد کین تجارت کرد ۞ (اردو) تجارت۔ بقول آصفیہ۔ مذکر۔ اور بقول تذکیر و تانیث۔ مؤنث سوداگری۔ **مؤلف** کی رائے میں صاحب آصفیہ کا تسامح یا کتابت کی غلطی ہے جو مذکر کہا (تسلیم ؒ) ... لئے سیکڑوں دل غمزہ فروشی کر کے ۞ ان حسینوں نے نکالی ہے تجارت اچھی ۞ تجارت کرنا بھی اردو میں مستعمل ہے یعنے سوداگری اور بیوپار کرنا۔

تجاره بقول برہان وجامع وسروری و (جہانگیری در ملحقات) ورشیدی وسراج بروزن شراره ہمان تجار۔ **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ این ہمہ را نجا کردہ ایم (فخر گرگانی ؎) برفت از شہر گرگان یک سوارہ ٭ بزیرش تازی اسپی خوش تجارہ ٭ (اردو) دیکھو تجار۔

(الف) **تجاہل** بقول منتخب لغت عرب است بمعنی خود را نادان نمودن **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر و بترکیب خود با مصادر ہم بہمین معنی استعمال کردہ اند و از ہمین مصدر است ------

(ب) **تجاہل عارفانہ** کہ دانستہ اغماض است و ------

(ج) **تجاہل کردن** بمعنی دیدہ و دانستہ اغماض کردن (ظہوری ؎) حال زاہد نگفت رند بکس ٭ بود از عارفان تجاہل کرد ٭ (اردو) الف تجاہل بقول آصفیہ عربی۔ اپنے تئیں نادان ظاہر کرنا۔ انجان بننا۔ ٹالنا۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ الف کا ترجمہ جان بوجھ کر اغماض ہے (ب) تجاہل عارفانہ بقولہ جان بوجھ کر انجان بننا۔ (ج) تجاہل کرنا۔

تجر بقول برہان بفتح اول و ثانی بروزن شرر (۱) خانۂ زمستانی را گویند کہ در آن تنورہ بخاری باشد و (۲) بزبان قزوین گنجینہ و مخزن۔ صاحب جہانگیر بخانہ را کہ گذشت مرادف این بمعنی اول گوید و ذکر معنی دوم ہم کند (حکیم نزاری ؎) میان این تجر و گنبد فلک فرق است ٭ کہ ہست این بہ ثبات آن ندارد آرامش ٭ چو تاب آتش می در ہوای این پیچید ٭ نیافت خانہ از آن تا بخانہ شد نامش ٭ صاحبان جامع و سروری بر معنی اول قانع۔ صاحب رشیدی بذکر ہر دو معنی نسبت معنی اول بحوالۂ قاموس گوید کہ تجر بہ زای فارسی بمعنی اول می آید و تجر معرب آنست۔

خان آرزو در سراج همزبانش مؤلف عرض کند که معنی دوم مجازی می نماید که مقام خزانه هم مثل خانهٔ تابستانی می باشد در زمین (اردو) (۱) دیکھو تابخانہ۔ مذکر (۲) خزانہ کا مقام۔ مذکر۔

تجربه | بقول بهار بالفتح آزمودن۔ می فرماید که بالفظ برگرفتن و کردن مستعمل (ملا میرک جان میرکی تخلص ؎) بیا و تجربه از سنگ آسیا برگیر ۔ که آن دو سنگ دو سنگ اند فرق چون افتاد ۔ مؤلف عرض کند که لغت عرب است به تای مدورهٔ آخر و صاحب منتخب ذکر این کرده فارسیان این را به های هوز آخر بمعنی حاصل بالمصدر یعنی امتحان و آزمایش استعمال کرده اند و با مصادر فرس و بترکیب فارسی هم که در ملحقات می آید (اردو) تجربہ۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ آزمایش۔ جانچ۔ امتحان۔

تجربه برگرفتن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی امتحان کردن و آزمودن و تجربه حاصل کردن است سندش از میرکی بلخی همان که بر تجربه گذشت و ما آن را متعلق باین ندانیم (اردو) تجربہ کرنا۔ آزمانا۔ امتحان کرنا۔

تجربه داشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی صاحب تجربه بودن (حزین اصفهانی ؎) تا آمده ز ایام نخوردست فریبی ۔ دل تجربه داشت ندانم ز کجا داشت ۔ (اردو) تجربہ رکھنا۔ تجربہ کار ہونا۔

تجربه کار | اصطلاح۔ بقول بحر و بهار بمعنی کار آزموده (صائب ؎) مرا ز تجربه کاران نصیحتی یاد است ۔ که توبه نامه بخط شکسته می باید ۔ مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است (اردو) تجربہ کار۔ دیکھو بر کار۔

تجربه کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر

این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی امتحان کردن است (ظهوری سه) از نهال
ز فکر صبر زنهار ۂ من تجربه کرده ام سکون نیست
ہو (اردو) تجربہ کرنا۔ امتحان کرنا۔ آزمانا۔

تجرّد | بفتحتین وضم رای مهمله بقول منتخب لغت عرب است بمعنی برهنه شدن و کوشش کردن در
کاری مؤلف عرض کند که فارسیان این را بمعنی تنهائی و ترک دنیا و قطع علائق استعمال می کنند
(ظهوری سه) در تجرد هیچ مرتبه باش ۂ پست کہ حالت عیال بلاست ۂ (وله سه) تجرد از
گران باران این راهست در ماند ۂ تجرد از جهم سالک اگر احرام بر دارد ۂ (اردو) تجرد۔
بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ علیحدگی۔ تنہائی۔ خلوت۔ مجرد رہنا کا حاصل بالمصدر۔

(الف) تجرید | بالفتح بقول بهار بمعنی برهنه کردن و (۲) بمعنی مجرد و برهنه مجاز است و (۳) صاحب
تحقیق الاصطلاحات گوید (۱) بمعنی خالی کردن لفظ از بعضی معنی چنانکه (صائب سه) هر گره شکوه ام
به شمر بار و رشد ۂ چون صبح گرچه بیرون ز بین بوستان شدم ۂ می فرماید که اگر بار و ر دانه بار مجاز
کنند لفظ ثمر زائدی افتد (اسیری لاهجی سه) اولا تجرید شو از هرچه هست ۂ وانگهی از خود بشو
یکباره دست ۂ مؤلف عرض کند که از همین سند ---------------

(ب) تجرید شدن | بمعنی مجرد شدن و تنها و گوشه نشین و بکنج عزلت نشستن پیدا است مخفی مباد
که این لغت عرب است محققین لغات عرب این را بمعنی دوم نیاورده اند پس بخیال ما بمعنی دوم
مفرس باشد (اردو) تجرید (۱) برهنه کرنا (۲) برهنه۔ مجرد۔ صاحب آصفیہ نے اس کو بمعنی
عریانی اور برہنگی لکھا ہے اور یہہ حاصل بالمصدر ہے معنی اوّل کا (۳) صاحب آصفیہ
نے تجرید پہ لکھا ہے کہ علم بیان کی ایک صنعت کا نام ہے جس میں زوائدات کو چھوڑ کر کے صرف ایک

معنے سے عموماً کہتے ہیں جیسے گل جس کے معنے ہیں گلاب کا پھول مگر بقاعدہ تجرید مطلق پھول کے لئے استعمال ہونے لگا مؤنث ۔

تجلّی بفتحتین و تشدید لام مکسور بقول بہار بمعنی جلوه کردن و فرماید که برق از تشبیهات اوست و بالفاظ تراویدن و داشتن و دمیدن و شکستن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند که لغت عربی است صاحب منتخب بمعنی روشن و آشکارا شدن و جلوه کردن آورده فارسیان این را بمعنی روشنی و فروغ بترکیب فارسی استعمال کنند که در ملحقات می آید (اردو) تجلّی بقول آصفیه عربی اسم مؤنث ۔ آشکارا ہونا ۔ روشنی ۔ نور ۔ جلوه ۔ جھلک ۔ چمک ۔

(الف) **تجلّی افروختن** مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ۔ (حزین اصفهانی سه) شاخ از شگوفه صبح تجلّی فروز شد ٭ چون زلف یار ظلمت شب تار تار شد ٭ **مؤلف** عرض کند که از سندش مصدر

(ب) **تجلّی افروز شدن** بمعنی روشن شدن پیداست استعمال این بحذف الف عیبی ندارد که افروز و (فروز مخفف آن) هر دو یکی است و (تجلّی افروز) اسم فاعل ترکیبی است ازین سند مصدر الف پیدا کردن عجب است و در سند مذکور استعمال مصدر افروختن هم ثابت نیست بلکه افروزیدن است پس بخیال ما از سند تجلّی افروز مصدر (تجلّی افروزیدن) قائم کردن هم درست نباشد باقی حال الف را بمعنی فروغ ظاهر کردن توان گرفت (اردو) الف فروغ ظاهر کرنا ۔ (ب) روشن ہونا ۔

تجلّی اوّل اصطلاح ۔ بقول انند بحواله مظهر العجائب کنایه از سرور عالم صلی الله علیه و آله وسلم **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس و مرکب توصیفی است (اردو) مذکر [illegible]

صلی اللہ علیہ وسلم۔ مذکر۔

تجلی تراویدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فروغ ظاہر شدن است (زلالی خوانساری ﴿ﮦ﴾) تجلی می تراود از لب بام ہمہ در عکس ساقی می رود کام ﴿(اردو) تجلی ظاہر ہونا۔ روشنی نظر آنا۔ تجلی ٹپکنا بھی کہہ سکتے ہیں۔

(الف) **تجلی خاستن** مصدر اصطلاحی

(ب) **تجلی خیز** صاحب آصفی ذکر ہر دو کردہ از معنی ساکت۔ بہار بذکر ب می فرماید کہ معروف **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم الف و ب ہر دو را بر زبان دارند الف بمعنی بلند شدن روشنی و ظاہر شدنش و ب اسم فاعل ترکیبی است بمعنی روشن و ....

(ج) **تجلی خیز شدن** مرادف الف و د

(د) **تجلی خیز کردن** متعدی آن کہ روشن کردن باشد (ظہوری ﴿ﮦ﴾) زہی طلعت تجلی خیز شد چشم تماشائی ﴿ نظر با جملہ رخشان گشتہ رخسار انچنین باید ﴿ (ولہ ﴿ﮦ﴾) کرد آئینہ را تجلی خیز ﴿ از مہ و مہر ساختش لبریز ﴿ (اردو) الف و ج۔ روشن ہونا۔ (ب) روشن (د) روشن کرنا

تجلی داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی روشن بودن است (اثر شیرازی ﴿ﮦ﴾) در دل ہر ذرہ چون دارد تجلی حسن او ﴿ ترسم انداز د ہوالیش بر در دلہا مرا ﴿ مخفی مباد کہ سند بالا متعلق بمصدر داریدن است (اردو) تجلی رکھنا روشن ہونا۔

تجلی دمیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن تجلی است (شانی مشہدی ﴿ﮦ﴾) کوہ سلمی کہ تجلی دمد از خاک آنجا ﴿ طور عشقست و کلیمش ہمہ غمناک آنجا ﴿ (اردو)

تجلّی - فروغ - روشنی ظاہر ہونا -

تجلّی زاده اصطلاح - بقول بہار و انند معروف **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ از معشوق باشد یعنی کسی کہ سرتاپا روشن و نورانی باشد - (سراج المحققین ـه) نویسم کہ بوصف آن تجلّی زاده مصراعی ہا برنگ رشتہ ہای شمع موزون تا رسطرہا ⁂ (اردو) معشوق - مذکر -

تجلّی زار اصطلاح - بقول بہار و انند معروف **مؤلف** عرض کند کہ از عالم گلزار یعنی جائی کہ دران روشنی بسیار باشد (جامی ـه) غنچہ سان از دست بر و غمزهٔ خوبان مرا ⁂ ہر تجلّی زار چاک سینہ صبح محشر است ⁂ - (اردو) تجلّی زار اُس مقام کو کہہ سکتے ہیں جہان بہت روشنی ہو - مذکر -

(الف) تجلّی ساختن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی روشن کردن باشد و از سند (ب) پیش کرده اش - - - - - - - -

(ب) تجلّی ساز پیداست کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی روشن کننده (حزین ـه) دیوان محفل کہ شمع من تجلّی ساز می آید ⁂ اگر طور است چون پروانہ در پرواز می آید ⁂ مخفی مبادکہ (سازیدن) مرادف ساختن است کہ بجایش می آید و ب تعلق باسازیدن دارد نہ ساختن (اردو) الف روشن کرنا (ب) روشن کرنیوالا

(الف) تجلّی سنج اصطلاح - بہار بذکر الف بمعرفت

(ب) تجلّی سنج شدن

(ج) تجلّی سنج کردن

(د) تجلّی سنجیدن

قانع **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی کنایہ از روشن کننده (ظہوری ـه) عشق ہر جا کہ شد تجلّی سنج ⁂ بہ ترازو نہ طور سنگ نہاد ⁂ و (ب و د) بمعنی روشن شدن است و ج متعدی آن یعنی روشن گردانیدن (ولہ ـه) تجلّی سنج خود را می توان کرد ⁂

نگہ بیدار ریزان دل شب ہ صبحی بیاد کہ تجلی سنج
از عالم سخن سنج است کہ شاعر را گفتہ اند (اردو)
الف. روشن کرنے والا. روشن۔ ب
(د) روشن ہونا (ج) روشن کرنا۔

تجلی شکستن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ از سندش (تجلی شکستن در آئینہ) پیدا است
پس این بمعنی زائل کردن تجلی باشد (ظہوری
ﮧ) تجلی در آئینہ جان شکست ہ اگر نقش با
سادہ رویان نشست ہ (اردو) فروغ زائل تجلی
کرنا۔ روشنی مٹانا۔

تجلی شہودی اصطلاح۔ بقول انند تحقیقین
بتشدید لام ظہور وجود است کہ مسمّی است
باسم النور آن ظہور حق است بصور اسماء در
اکوان و اسماء صور الٰہیہ اند و آن ظہور بنفس الرحمٰن
است مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی باشد
(اردو) تجلی باری تعالیٰ شانہٗ۔ مؤنث۔

تجلی فروز شدن مصدر اصطلاحی۔ بمعانی
تجلی افروز شدن است کہ بجایش گذشت و سند
این مصدر انجا مذکور (اردو) دیکھو تجلی افروز شدن

تجلی قیامت استعمال۔ بہار ذکر این کند گوید
کہ از اسمای محبوب است و سندش از ملا محمود
جامی است (ﮧ) در آتشم نشاند تجلی قیامتی
کی پہلو بشمع طور زند عکس من در آب ہ مؤلف
عرض کند کہ از سند بالا قیامت نشاندن بمعنی قیامت
قائم کردن است و فاعل آن تجلی پس سند بالا
برای تجلی قیامت نیست اگر تجلی قیامت کار
گیریم کنایہ از آفتاب قیامت توان گرفت مرکب
اضافی (اردو) دیکھو آفتاب قیامت۔ مذکر۔

تجلی کدہ استعمال۔ بہار ذکر این کردہ و از
معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مقام تجلی را
گویند (خان آرزو ﮧ) تا دلم گشتہ تجلی کدہ
حسن چو شمع ہ آرزو ہر قدمم سجدہ گہی نیست
مرا ہ (اردو) تجلی کدہ اس مقام کو کہہ سکتے ہیں

جہان روشنی ہو تجلی گاہ ۔

تجلی کردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پرتو افگندن و ظاہر کردن فروغ است (والہ ہروی سـہ) بدون پردہ تجلی چو کرد حسن ❊ کفر زیاست و دین بدین بشکست ❊ (ظہوری سـہ) تجلی کرد بر طور تماشا شعلہ شوقی ❊ کہ ذکر پر توش در قصۂ این نمی گنجد ❊ (اردو) تجلی کرنا ۔

تجلی گاہ استعمال ۔ بہار برمعروف قانع مؤلف عرض کند کہ مرادف ہمان تجلی کدہ (میرزا محمد زمان راسخ سـہ) ہوائی تاختن بر جان آہ کردید ❊ دلی خون شد تجلی گاہ گردید ❊ (اردو) تجلی گاہ ۔ مؤنث ۔ اس مقام کو کہہ سکتے ہیں جہاں تجلی ہو جیسے خوابگاہ ۔

تجلی نمودن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمشاہدہ تجلی کنانیدن کسی را (عرفی سـہ) کہ چراغ در آید بخلوتم ❊ بنمایش تجلی طور از حسن خویش ❊ (اردو) تجلی دکھانا ۔

(الف) **تجیر** بقول روزنامۂ سفر نامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی حصار ۔ صاحب رہنما بہ دیوار پارچہ قانع کہ چار سو باشد و صاحب جامع المصادر گوید کہ تجیر و تجیرہ ہر دو مرادف قنات خیمہ کہ ذکرش بہ (ازار خرگاہ) گذشت ۔ صاحب فدائی کہ یکی از علمای معاصر عجم بودہ می فرماید کہ ہمان ❊ قنات مؤلف گوید کہ غنات مفرس قنات ترکی است و ما تجیر را اسم جامد فارسی جدید دانیم و تجیرہ کہ می آید مزید علیہ این و صاحب روزنامہ ۔۔۔۔۔

(ب) **تجیر کشیدن** بمعنی (۱) احاطہ کردن آوردہ و ذکر (تجیر کشیدہ) بمعنی احاطہ کردہ می کند مؤلف عرض کند کہ این کنایہ باشد و معنی حقیقی این (۲) قنات قائم کردن است (اردو)

(الف) قنات۔ مؤنث۔ دیکھو از خیمه (ب) (۱) احاطہ کرنا (۲) قنات کھینچنا یا گھیرنا بقول آصفیه۔ پردے کی دیوار کھڑی کرنا خیمہ کے چارونطرف یا صحن مین کپڑے کا پردہ لگانا۔

تجیره بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار و بقول بول چال بحوالہ معاصرین عجم مرادف همان تجیر که بجایش گذشت مؤلف عرض کند که مزید علیه آن (اردو) قنات۔ مؤنث۔ دیکھو تجیر

فوقانی با حای حطی

تحت بقول منتخب بالفتح لغت عربیست بمعنی زیر که مقابل فوق است مؤلف عرض کند که در بعض مرکبات این ابجی قبل که استعمال میکنند چنانکه در (تحت القهوه) می آید (اردو) تحت بقول آصفیه عربی اسم مذکر نیچے کا حصہ بخلاف فوق۔ نیچے تلے۔

تحت الحنک اصطلاح۔ بقول بهار و بحر و وارسته بفتح حای دوم و نون انچی از بندش دستار و آنچنان است که زیاد در آشنای بستن عمامه یک پیچ را از زیر زنخ می گذرانند و این در بعضی از مذاهب مسنون است و چنانکه تحریک زیر زنخ (صائب ۵) هیچکس منکر تحت الحنک واعظ نیست ۰ با این قدر هست که چسان ترا زین می باید ۰ صاحب تحقیق الاصطلاحات می فرماید که شعار ارباب عمائم امامیه است که زیر زنخ را گوشهٔ دستار بندند همین است تحت الحنک مؤلف عرض کند که بعض معاصرین عجم این مرکب فارسی زبان را استعمال فارسیان دانند (اردو) تحت الحنک۔ عمامه بندی کے ایک خاص طریقه کا نام ہے جس مین ایک پیچ زیر زنخدان بھی ہوتا ہے۔ مذکر۔

تحت الشعاع اصطلاح۔ صاحبان بحر و آنند گویند که کنایه از دو روز یا سه روز که در آخر هر ماه جرم قمر از غایت باریکی در زیر شعاع شمس از نظر معدوم می گردد۔ بقول صاحب غیاث این ایام منحوس است مؤلف عرض کند که

صاحب اند این را استعمال عرب گفته و موضوع صاحب بحر بر خلاف آنست (اردو) وہ دو یا تین دن جو آخر ماہ مین واقع ہوتے ہین جن مین چاند کمال باریکی کی وجہ سے شعاع آفتاب مین چھپا رہتا ہے ۔ مذکر ۔

(الف) **تحت القهوه** اصطلاح ۔ بقول بہار و بحر قدری از طعام کہ پیش از خوردن قہوہا خورند از عالم ناشتاشکنی (محمد سعید اشرف ؎) ز تحت القهوه خواہنا آنچنان پیدا کہ نتوان کرد ما فوقش تصور ہا می فرمایند کہ ۔۔۔۔۔۔۔۔

(ب) **تحت القهوه کردن** بمعنی خوردن ۔ تحت القهوه مستعمل چنانکہ گویند ”شما تحت القهوه کردہ اید“ خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر (الف) کردہ گوید کہ لفظ عربی است و صاحب انند ہم این را لغت عربی داند **مؤلف** عرض کند کہ تحت درینجا بمعنی قبل است بر سبیل مجاز و (ب) (از قبیل ناشتہ کردن) و استعمال این مرکب با فارسی زبان مخصوص (اردو) الف وہ ناشتا جو کافی پینے سے پہلے کریں (ب) کافی پینے سے پہلے ناشتا کرنا ۔

تحرّم بقول بہار حرام زادگی می فرماید کہ این تصرف فارسی زبانان متعرب است و در ملحقات برہان ذکر این آمدہ کہ بفتحتین است و ضم میم و گویند کہ این لفظ را فارسیان وضع کردہ اند و از حرام زادہ مشتق صاحبان سروری و مؤید ہم ذکر این فرمودہ اند **مؤلف** عرض کند کہ این مشتق از حرام زادگی نیست بلکہ این اسم جامد فارسی است کہ بصورت مصدر عربی از مادۂ حرام زادہ وضع شدہ بعضی از معاصرین فارسی دان گویند کہ این ظرافت است و نباید مارا استعمال این کرد گو ہم چنین گفتن حماقت است معاصرین عجم استعمال این قسم الفاظ را غلط ندانند و تفرس ہمین است (اردو) حرام زادگی ۔ مؤنث ۔

(الف) **تحریر** بقول بهار و وارسته بمعنی (۱) نوشتن می فرمایند که فارسیان (۲) بمعنی خطوطی استعمال کنند که بیگره و اگره کاغذ و تصاویر کشند (سالک یزدی سه) مانی از شرم رخت تصویر نتواند کشید ٭ ورکشد همچون خطت تحریر نتواند کشید ٭ (محتشم کاشی سه) تا خطت یافته تحریر رخ ساده رخان ٭ پیش رخسار تو نقشی است که بی تحریر است ٭ بهار صراحت مزید کند که بالفظ شدن و کردن و کشیدن مستعمل و گوید که (۳) بمعنی پیچیده آواز کشیدن موسیقیان است (ظهوری سه) از زمزمهٔ شاه زهره کیچ افتاد ست ٭ اینجا نغمات جمله پیچ افتاد ست ٭ هر غوله شود صد از تحریر تیشش ٭ یک زان ره گوش پیچ پیچ افتاد ست ٭ **مؤلف** عرض کند که لغت عربیست بمعنی اوّل یعنی کتابت و بمعنی دوم و سوم مفرس باشد و معنی دوم مجاز معنی اوّل از تحقیق بهار نسبت معنی سوم خوش نمی نماید بلکه بمعنی سوم کشش است که فارسیان استعمال جمع آن هم بقاعدهٔ عربی کرده اند و خان آرزو در چراغ هدایت ذکر معنی دوم کرده و صاحب تحقیق الاصطلاحات ذکر معنی سوم نموده (اردو) تحریر بقول آصفیه مؤنث (۱) کتابت (۲) ہلکی لکیر وہ باریک خط جو موقلم سے نقوش و تصاویر وغیرہ میں کھینچتے ہیں مطلق لکیر مطلق خط (۳) آہنگ۔ دیکھو آہنج کے پانچویں معنے۔

تحریر ریختن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی تحریر کشیدن است بمعنی دوم تحریر (نثر ظهوری) اگر از تحریک باد موجهٔ آب بهمان تحریر ریز است ٭ (اردو) دیکھو تحریر کشیدن۔

تحریر شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی نوشته شدن و رقم یافتن و رقم شدن است لازم تحریر کردن که می آید معاصرین عجم بر زبان دارند گویند که نامه بنام نامی شما

تحریر شد (اردو) لکھا جانا۔

تحریر کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی نوشتن است (سنجر کاشی ؎) نیاز نامہ فرستادہ ام بدین مضمون ؏ چنین بخون دل ودیدہ کردہ ام تحریر ؏ (اردو) تحریر کرنا۔ لکھنا۔ رقم کرنا۔

تحریر کشیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی جدول وخط کشیدن بر صفحات کتابت یا اطراف نقش وتصویر۔ سند این بر لفظ تحریر گذشت (اردو) تحریر کھینچنا۔ کسی تصویر یا کتابت کے صفحہ کے اطراف جدول کھینچنا۔

تحریر یافتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر اینرا کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مراد تحریر شدن است (نثر نصیرای بدخشانی) رسالۂ حل معما تحریر یافتہ وشجرۂ مبارکہ موسوم گشتہ (اردو) تحریر پانا۔ تحریر کیا جانا۔ تحریر ہونا۔ لکھا جانا۔

(الف) تحریک | استعمال۔ ب۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی
(ب) تحریک کردن | حکم دادن **مؤلف** عرض کند کہ الف لغت عربست وبقول منتخب بمعنی جنبانیدن۔ فارسیان این را بمعنی سلسلہ جنبانی چیزی استعمال کنند وبا مصادر نحو دہم تحریک فارسی (ظہوری **الف**) چو بیگانہ چو رود آری ؏ کہ تحریک آشنائی کردہ ؏ واستعمال ب بر سبیل مجاز است ومعنی حقیقی آن سلسلہ جنبانی کردن (اردو) الف تحریک۔ مؤنث۔ سلسلہ جنبانی (ب) تحریک کرنا۔ سلسلہ جنبانی کرنا۔ حکم دینا۔

تحسین | بقول بہار آراستن ونیک شمردن **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح وکسر سین مہملہ فارسیان استعمال این بمعنی آفرین ومرحبا می کنند وبا مصادر فارسی ترکیب

ہم چنانکہ در ملحقات می آید (صائب ؎) صائب دو چیز می شکند قدر شعر را ٭ تحسین بیوقوف و سکوت سخن شناس ٭ (ظہوری ؎) گمرہ دون ہمہ زیہیم ظہوری ہمہ کشید ٭ ہر زہ دہان تیر تحسین شست ماست ٭ (اردو) تحسین بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث آفرین مرحبا

تحسین برآمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بلند شدن صدای تحسین و آفرین باشد (ضیای فارسی ؎) دوش بر چرخ عطارد ساگر از شعر تو خواند ٭ کہ بیکبار برآمد ز کواکب تحسین ٭ (اردو) صدای تحسین و آفرین بلند ہونا۔

(۵۵۸۴) **تحسین خواستن** استعمال بمعنی حقیقی است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس باشد (ظہوری ؎) از تو تحسین صبر می خواہم ٭ شکوہ از اضطراب ما غلط است ٭ مخفی مباد کہ سند بالا متعلق است با مصدر خواہیدن کہ بجایش می آید و آن مرادف خواستن۔ (اردو) تحسین و آفرین چاہنا۔

تحسین داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قابل تحسین بودن است (اسیر شہرستانی ؎) بصف آرائی میدان محبت نازم ٭ کشتہ و مردہ این معرکہ تحسین دارد ٭ (اردو) قابل تحسین و آفرین ہونا۔

(۵۵۸۵) **تحسین شنیدن** استعمال۔ بمعنی حقیقی یعنی تحسین و آفرین سماعت کردن و مورد تحسین شدن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) ظہوری شہرۂ شہر است در حسن ادا آری ٭ اگر دشمن از و تحسین شنید ست آفرین کرد ست ٭ (اردو) تحسین و آفرین سننا

تحسین کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض

کند که بمعنی آفرین گفتن و تعریف کردن (صائب) رتبهٔ فکر ترا صائب عروجی دیگر است ٭ می کند تحسین خود هر کس که تحسین تو ٭ (اردو) تحسین کرنا. آفرین کہنا. تعریف کرنا. واہ واہ کہنا. سراہنا۔

(الف) **تحصیل** بقول منتخب لغت عرب است بالفتح و کسر صاد مهمله بمعنی جمع کردن و حاصل کردن چیزی برآوردن **مؤلف** عرض کند که فارسیان بمعنی جمع و محاصل و حاصل استعمال [illegible] و با مصادر فارسی هم مرکب می سازند که در ملحقات می آید. بہار ذکر این بمعنی آماده [illegible] کرده و ندیده ۔

(ب) **تحصیل دار** از شفیع اثر سندی آورده از معنی ساکت (ع) [illegible] آفی سجده اش خورشید را ٭ صبح صادق پیش اشارهٔ چون تحصیلدار ٭ صاحب انند نقل کلام بہار بخیال ما (ب) اسم فاعل ترکیبی است بمعنی جمع کننده محاصل و وصول کننده (اردو) (الف) تحصیل۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ خراج۔ محصول **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ جمع اور محاصل اور حاصل (ب) تحصیلدار بقولہ اسم مذکر۔ محصل۔ وصول کرنے والا۔ وہ سرکاری عہدہ دار جو زمین کی مالگذاری اور محاصل وصول کرتا ہے ۔

تحصیل داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از کلام اثر شیرازی که بر تحصیل دار گذشت سند این آورده **مؤلف** عرض کند که تسامح اوست که داریدن و داشتن هر دو مصادر مرادف یکدیگر است و تحصیل دار متعلق به مصدر داریدن نه داشتن و تحصیل داشتن بمعنی جمع داشتن است و بس (اردو) جمع رکھنا۔ محاصل وصول شده رکھنا ۔

(الف) **تحصیل فرمودن**
(ب) **تحصیل کردن** استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این

(ج) تحصیل نمودن | کرده از معنی ساکت
مؤلف عرض کند که الف و ب و ج بمعنی
حاصل کردن است (ناظم هروی ے) ز شاه
سعیدیم بر طبق مقصود ؛ سفارش نامه ها تحصیل
فرمود که (صائب ے) چون لاله درین سینه چمن داغ جگر سوز
تحصیل نمانید بسیار توان کرد ؛ (نثر حزین اصفهانی)
در مبادی احوال مدرسه نشینی اختیار و قلیل تحصیلی نموده
(اردو) الف حاصل فرمانا ب و ج حاصل کرنا

تحصین | بقول صاحب بول چال کتابهٔ معاصرین عجم بمعنی مورچال و حصار مؤلف عرض کند که
در عربی زبان بقول منتخب بالفتح و کسر صاد مهمله بمعنی باره بر آوردن گرد شهر است پس استعمال معاصرین
برای مورچال به سبیل تفریس می نماید. مورچال در فارسی زبان مغلی را گویند که بجهت گرفتن قلعه ها
در اطراف آن کنند و نیز حصار (اردو) مورچا بقول آصفیه. مذکر. وه گڑھا جو قلعه کے چاروں
طرف کھود دیتے ہیں. کھائی. خندق. حصار ـ

تحفه | بقول بهار بالضم (۱) ارمغان و تحائف جمع آن و بزرگوار از صفات اوست. می فرماید
که با لفظ بستن بمعنی تحفه ترتیب دادن مستعمل. خان آرزو در چراغ هدایت می فرماید که لفظ عربیست
و (۲) بمعنی غریب و عجیب مجاز آن چنانکه گویند ؛ فلان چیز تحفه است ؛ و (۳) بمعنی تحفگی هم
مؤلف عرض کند که لغت عرب است به تای مدوره فارسیان بقاعدهٔ خود استعمال این
به های هوز آخره می کنند و با مصادر خود بترکیب فارسی استعمال می نمایند که در ملحقات می آید
و هیچ تخصیص مصدر بستن با او نیست (ظهوری ے) بر کمر تحفهٔ جان قاصد دل گشته روان ؛
ایمن از راه زنان باد فرستاده ما ؛ (سلیم ے) باغبان خلد از گلزار ما گل می برد ؛ همچو
تخم گل به تحفه تخم بلبل می برد ؛ مخفی مباد که معنی دوم بسیار خوب است که اکثر تحفه وارمغان

خوش و خوب می باشد (اردو) تحفہ (۱) بقول آصفیہ عربی۔ مذکر۔ ارمغان۔ ہدیہ۔ سوغات (۲) عجیب۔ انوکھا۔ طرفہ۔ عمدہ۔ بہتر۔ اچھا۔ نفیس۔ نادر۔ (۳) تحفگی بقول۔ اسم مؤنث۔ عمدگی۔ خوبی لیکن معنی سوم کا خالص ترجمہ۔ تحفہ دینا ہے یعنی حاصل بالمصدر۔

تحفہ آوردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است مرادف آوردن ارمغان کہ در ممدودہ گذشت (عرفی ؎) کنون کہ معرفت حاصل است زود بیار ٭ باستعانت آن کحل تحفہ مقدور ٭ (اردو) تحفہ لانا۔ دیکھو آوردن ارمغان۔

تحفہ برداشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قبول کردن تحفہ و ارمغان است (ناظم ہروی ؎) برداشت تحفہ مشت غباری بہ خاک ما ٭ آن خود گذشتہ کہ بکسی نا گذشت ٭ (اردو) تحفہ قبول کرنا۔ تحفہ لینا۔

تحفہ بردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بردن ارمغان باشد (کاتبی نیشاپوری ؎) سوی آن تحفہ می جان زمین ای باد ببر ٭ نیست چیزی دگرم ہرچہ خداداد ببر ٭ (اردو) تحفہ لے جانا۔

تحفہ بستن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی گوید کہ تحفہ ترتیب دادن باشد مؤلف عرض کند کہ تحفہ قرار دادن و درست کردن است (والہ ہروی ؎) تحفہ نہ جان لبتہ ام نثار ہجری را ٭ نزد دم روح القدس بہار سری را ٭ (اردو) تحفہ قرار دینا۔ تحفہ تیار کرنا۔

تحفہ بودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ متعدی مصدر گذشتہ یعنی تحفہ قرار یافتن است

(نظیری نیشاپوری ؎) دل شکستہ بود تحفۂ عزیزیہ ما بہ نگین ملک توان ساخت ز آبگینہ ما ، (اردو) تحفہ ہونا۔ تحفہ قرار پانا۔

(۳۶۹۴)

(الف) **تحفہ پذیر** استعمال۔ ب بمعنی

(ب) **تحفہ پذیرفتن** حقیقی یعنی قبول کردن تحفہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) عشق اگر تحفہ پذیرست دل وجان ہست ، شوق اگر بر سر لطف است گریبانی ہست ، کہ تحفہ مبادکہ (الف) درین شعر اسم فاعل ترکیبی است بمعنی قبول کنندہ تحفہ (اردو) الف تحفہ قبول کرنے والا (ب) تحفہ قبول کرنا۔

تحفہ خواستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی خواہش ارمغان کردن (اثیر اخسیکتی ؎) تحفہ می خواست عفت گفتمش ، نیست حالی چیز بجانم دسترس ، (اردو) تحفہ چاہنا

تحفہ دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پیش کردن تحفہ (حافظ شیراز ؎) بروای زاہد و بر دردکشان خردہ مگیر ، کہ ندادند جز این تحفہ بما روز الست ، (اردو) تحفہ دینا۔

تحفہ داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (شفائی اصفہانی ؎) بہتر ز آفتاب فلک تحفہ نداشت ، بوداش بخاک پای تو و توتیا گرفت ، (اردو) تحفہ رکھنا۔

(۳۶۹۵)

تحفہ شدن استعمال۔ بمعنی قرار یافتن تحفہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (ظہوری ؎) شکر فرصت فوت می گردد مزن بر انتقام ، جملہ تقصیرات باید تحفہ نسیان شود ، (اردو) تحفہ ہونا۔

تحفہ فرستادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (مولوی رومی ؎)

خاک سکان در بت تحفه فرستم بچشم ؎ تا ببرم زیر خاک بهر مباهات را ؎ (اردو) تحفہ بھیجنا ۔

تحفه کردن اصطلاح ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که تحفه قرار دادن است (عرفی ؎) می خواست تحفه کار کند باغ خلد را ؎ از روی همت تو حیا کرد در زر ؎ (اردو) تحفہ قرار دینا ۔

تحفه کشیدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که پیش کردن تحفه باشد (ناظم هروی ؎) کشید از تحفه های مصر چندان ؎ که شد گنجینه دار عقل حیران ؎ (اردو) تحفہ پیش کرنا ۔

تحفه گردیدن استعمال ۔ مرادف تحفه شدن است مؤلف عرض کند که موافق قیاس (ظهوری ؎) گر تحفه زهر چشم تو گردد ؎ همه چاشنیها از شکر گرفتند ؎ (اردو) دیکھو تحفہ شدن ۔

تحقیق بقول بهار و منتخب درست و راست کردن مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر قاف ۔ فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر مرکب میکنند با مصادر فرس که در ملحقات می آید (ظهوری ؎) در ره شرح عشق می پوییم ؎ پرده تحقیق بی مذهب ما ؎ او لہ ؎) در دلم نگذاشت رازی بر لبم حرفی نماند ؎ زین همه تحقیق پندارم که محرم عاشقست ؎ (اردو) تحقیق بقول آصفیہ مؤنث ۔ جانچ ۔ چھان بین ۔ تلاش ۔ درست ۔ راست ۔

تحقیق داشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که واقف بحقیقت بودن (حسابی نطنزی ؎) شب او بفرست وغیر و صحبت ؎ خلوت خالی ؎ من این تحقیق حال از بی بصیرت برده دارم ؎ (اردو) حقیقت حال سے واقف ہونا ۔

تحقیق کردن استعمال ۔ صاحب آصفی

ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بحقیقت رسیدن است (حافظ شیرازی ع) جہان و کار جہان جملہ ہیچ در ہیچ است ہزار بار من این نکتہ کردہ ام تحقیق (اردو) تحقیق کرنا۔

تحکم بقول بہار بمعنی حکومت نمودن برکسی می فرماید کہ بالفظ بردن و کردن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتح اول و دوم و ضم کاف مشدد فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر گرفتہ با مصادر خود مرکب کردہ بمعنی مصادری استعمال می کنند و سند این در ملحقات می آید (اردو) تحکم بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ زبردستی کی حکومت۔ دعوی۔ زبردستی

تحکم بردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حکم قبول کردن و مورد تحکم شدن و اطاعت کردن (سعدی شیرازی ع) سخت است پس از جاہ تحکم بردن خو کردہ بناز جور مردم بردن (اردو) حکم کی تعمیل کرنا۔ اطاعت کرنا۔

تحکم کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ متعدی مصدر گذشتہ بمعنی حکومت کردن و تحکم دادن (سعدی ع) تحکم کند سیر بر بوی گل (اردو) حکومت کرنا۔ تحکم کرنا بھی کہہ سکتے ہیں۔

تحکم کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اطاعت کردن و مورد حکومت شدن مرادف تحکم بردن است (ناظم ہروی ع) تحکم تا کی از مینا کشد سنگ بہ تحمل بیش ازین تنگ آوردن تنگ (اردو) دیکھو تحکم بردن۔

(الف) **تحلیل قسم** اصطلاح۔ بقول صاحب تحقیق الاصطلاحات کار کردن بقدر حلال کردن قسم و این را در محل تقلیل فعل استعمال کنند مثل جلبۂ خطیب و استعمال این در استعما

عربی بسیار و در فارسی ہم آمدہ (میر آزاد بلگرامی ؎) قد تحلیل کردن سوگند بہر کعب دوست
او قرار و رم ہے مؤلف عرض کند کہ محقق نازک خیال از کلام جد ماجد خود سند ی کہ آورد
ازان اخذ اصطلاح درست نکرد از ہمین سند شاعر ہند نژاد مصدر ــــــــــــ

(ب) **تحلیل کردن سوگند** پیداست قسم را بجای سوگند شکستن یعنی نذار دکہ مراد شکستن سوگند است ولیکن الف از شعر میر آزاد نمی برآید (اردو) قسم کو حلال کرنا یعنے جس کام کے لئے قسم کھائی ہے اس کو ہاتھ لگانا۔

تحمل بقول آصفی و منتخب لغت عرب است بمعنی برخود رنج و مشقت نہادن و از بیاکی برداشتن مؤلف عرض کند کہ فارسیان استعمال این بمعنی برداشت می کنند و استعمال این با مصادر فرس چنانکہ در ملحقات می آید (ظہوری ؎) بہر شعلہ نگاہ نکردیم جان سپند ہے دل سوخت بر تحمل با اضطراب را ہ (اردو) تحمل۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ برداشت صبر۔ شکیبائی۔

تحمل آزمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ امتحان صبر و شکیب کردن است (محتشم کاشی ؎) تحملم بجفا آزمودنا می خواست ہے وگر غلط نکنم خواہد آزمود شدنہ ہے (اردو) صبر و تحمل کو آزمانا۔ امتحان کرنا۔

تحمل بودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ صبر و شکیب حاصل بودن است (عصمت بخاری ؎) با نگاہش از دو دیدن تا بودے کہ شکست ہے بیچارہ را تحمل بار گران نہ بود ہو (اردو) تحمل ہونا۔ صبر و تحمل ہونا۔ برداشت ہونا

تحمل داشتن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی متحمل بودن و از صفت شکیبائی متصف بودن (عرفی شیرازی ؎) پیش از وجود صلب فلک بود ذات تو ہ کی داشتی تحمل بار گران علم ہ (اردو) متحمل ہونا۔

تحمل کردن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که صبر و شکیبائی کردن است (حافظ شیراز ؎) ساغر ما که حریفان دگر می نوشند ہ ما تحمل نکنیم از تو روا می داری ہ (اردو) تحمل کرنا۔ صبر کرنا۔ برداشت کرنا۔

تحمیق بقول بہار کسی را احمق خواندن. فرماید که بالفظ کردن مستعمل (خواجہ شیراز ؎) نجنده گفت که حافظ غلام طبع توام ہ ببین که تا بچه حدّم می کند تحمیق ہ **مؤلف** عرض کند که بالفتح و کسر میم بقول اشند لغت عرب است فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر گرفته با مصدر کردن بمعنی مصدری استعمال کردند (اردو) احمق بنانا جیسے ؏ وہ مجھکو احمق بناتے ہیں۔

تحویل بقول آصفی سپردن و اظہار کردن. صاحب منتخب این را بمعنی برگردیدن و برگردانیدن آورده. صاحب غیاث بحوالہ کشف اللغات بمعنی سپردن و حواله نمودن و داخل شدن هم نوشته **مؤلف** عرض کند که فارسیان این را بالفتح و کسر واو بمعنی تفویض و سپردگی استعمال کرده با مصادر فرس هم مرکب سازند که در ملحقات می آید (ظہوری ؎) تحویل دل است صبر و طاقت ہ خرجش بحساب بی حساب است ہ (اردو) تحویل۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ سپردگی۔ ودیعت۔ حوالگی۔ امانت۔

(۳۵۵۹) **تحویل باشیدن** | استعمال - بمعنی سپرد بودن است **مؤلف** عرض کند که بموافق قیاس (تحویل) و باشیدن بجایش گذشت (ظہوری سے) بسپردم کند مسیحا جانی بجسم خود نقل ﴿ روزی که عشق بیش تحویل باد باشد ﴾ (اردو) سپرد کیا جانا۔ تحویل میں ہونا جیسا ”یہ مال ان کے تحویل میں ہے وہ اس کے ذمہ دار ہیں“

تحویلدار | اصطلاح - بقول بحر و بہار و انند آنکه چیزی تحویل او کنند - صاحب آصفی مصدر (تحویل داشتن) را بحوالہ تحویلدار قائم کردہ **مؤلف** گوید که تسامح اوست تحویلدار اسم فاعل ترکیبی است و تحویلداشتن محاورہ زبان نیست و نه دارا امر حاضر مصدر داشتن بلکه متعلق به داریدن بالجمله تحویلدار بر زبان معاصرین عجم بمعنی خزانه دار و خزانچی مستعمل است و بلحاظ ہمین تخصیص با استعمال این را ضرب می گوییم (اردو) تحویلدار بقول آصفیه اسم مذکر بمعنی خزانچی اور فوطہ دار

(۳۵۶۰) **تحویل شدن** | استعمال - بمعنی سپرد شدن است **مؤلف** عرض کند که لازم تحویل کردن (ظہوری سے) خرج کردم صبر و آرامی که شد تحویل دل ﴿ باقی نگذاشتم از فاضلم دفتر سیاه ﴾ (اردو) تفویض ہونا۔ حوالہ کیا جانا۔ سپرد ہونا۔

تحویل کردن چیزی | مصدر اصطلاحی - بقول بحر (۱) معروف و (۲) اظہار کردن چیزی (ملا [illegible] سله) صحت ذات ترا بہر تصدق ہر روز ﴿ خازن چرخ بخورشید کند زر تحویل ﴾ (تاثیر سله) تا ز تحویل کند آنکه به عاشق شب و روز ﴿ چه حسابست که ہرگز نگرفتش بحساب ﴾ بہار ذکر (تحویل کردن) بہر دو معنی کردہ و نسبت معنی اول می فرماید که سپردن است **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس - (اردو) (۱) تحویل کرنا (۲) کسی چیز کو ظاہر کرنا

تخ بقول برہان و ناصری و جامع و سراج بفتح اول و سکون ثانی ثفل کنجد روغن کشیدہ را گویند صاحب محیط گوید کُنجارہ کہ بہندی کھلی نامند **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) کھلی۔ مؤنث۔ دیکھو کنجارہ۔

(الف) **تخار** بقول ناصری و جامع نام پادشاہ دہستان کہ بلخ و بامیان باشد و او از ہبارزان لشکر کیخسرو بود۔

(ب) **تخارستان** معرب آن طخارستان است علیا و سفلی دارد در جانب شرقی بلخ و غربی جیحون و از تخارستان علیا تا بلخ سی فرسنگ و تخارستان سفلی در شرقی تخارستان علیا واقع و در غربی جیحون و جامع تخت تخارستان شہر طالقان و دیگری اندراب و سمنگان می باشد و حد شرقی آن بہ بدخشان متصل می شود و قہندز نام شہر کہنہ کہ کہن دز را معرب کردہ قہندز گویند **مؤلف** عرض کند کہ الف علم است و ب موسوم بہ الف (اردو) الف تخار دہستان کے پادشاہ کا نام (ب) تخارستان ایک ملک کا نام۔ مذکر۔

تخت بقول بہار (۱) بمعنی اریکہ می فرماید کہ بدین معنی مشترک در عربی و بر تخت نشاندن و نشاندن محاورہ معروف است۔ صراحت ہر یک کند کہ (۲) مخفف تختہ کہ شالہا و دیباہا و امثال آن دران نہادہ اطراف آن را بطناب محکم می بندند تا از صدمت چین و شکنج محفوظ باشد و نیز (۳) کنایہ از حوصلۂ فیل و غیرہ۔ ابو طالب کلیم ۵ تخت فی خرم گلستانی زمرد سبزہ اش ہم آتش الماس است گل لعل است شبنم گوہر است ۵ (نظامی ۵) از گنجینہ ہاتھی کہ در تخت بود پُر از درج بر بود و دیبا و تخت ۵ (و لہ ۵) جہل پیل با تخت و برگستوان ہمہ بلند و قوی

سخت استخوان چو وارسته بذکر معنی اول گوید که (۴) چاق شدن و داغ از تشنه (محسن تاثیر ـــ)
چو نیست تخت دماغت سخن بگو تاثیر * که شاه بیت بلند تو باب اورنگ است * خان آرزو در
چراغ هدایت گوید که لفظ عربی است بمعنی سریر و فارسیان بکمال رسیدن و داغ مطلقا و رسیدن
افیون خصوصاً آرند چنانکه گویند افیون فلانی تخت شده و همان سند تاثیر را درینجا نقل می کند که
بالا گذشت صاحب جامع برمعروف قانع که مقصودش غیر از معنی اول نباشد. صاحب سواد السبیل
این را بمعنی اول معرب داند و می فرماید که لغت فارسی است بمعنی لوح و سریر. صاحب فرهنگ
که یکی از علمای معاصر عجم بود نسبت معنی اول گوید که سندلی فراخ و بلندی که پادشاهان بر وی بار
بیرون نشینند و می فرماید که اینکه برخی آن را تازی هم دانسته اند درست نیست زیرا که تخت با همین
چم در پارسی پیش از آمیزش زبان فارسی بود با تازی و اگر تازیان آن را بهمین چم بکار برده
باشند هم پروائی نیست پایانش اینکه آن را مانند آدم و زمان و دولت و کرسی و بسیاری از بیگانه
نامها بهمان گونه که بوده است بکار آورده اند و تازی آن را (اریکه و عرش و سریر) می نامند
و در فرهنگ تازی بعجم جامه دان یا هرچه در آن رخت نهاده شود. صاحب روزنامچه که از سفرنامه
ناصرالدین شاه قاجار گوید که (۵) پلنگ بیمار را نام است. صاحب رهنما بر مطلق پلنگ قانع و
تخصیص بیماری کند و ماخذش هم همان سفرنامه ناصرالدین شاه قاجار. مؤلف عرض کند
که شک نیست که این مخفف تخته و معنی تخم حقیقی است و بدین معنی اسم جامد فارسی زبان مطلق چیزی
که برای نشستن و استراحت کردن از تخته های چوب سازند و بمعنی اول برای تخت شاهی مجاز
و معنی سوم هم مجاز باشد که اشاره چپیل و قرینه لازم است چنانکه برای معنی اول هم قرینه و

اشارهٔ تخت شاهی ضرور است و معنی چهارم فضولی وارسته و خان آرزوست که هر دو مجوز بر
معنی شعر تاثیر نکرده اند و حقیقت این بر (تخت ترباک) عرض کنیم و درینجا همین قدر کافی است
که معنی چهارم بر سبیل مجاز بلندی و عروج باشد و بلند هم مخفی مباد که معاصرین عجم این را (۶) بمعنی
صندوق هم استعمال کرده اند و این هم مجاز است که بر (تخت بسته) می آید (اردو) (۱) تخت
بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ سریر۔ دیهیم۔ بادشاہ کے بیٹھنے کی چوکی (۲) وہ تختہ جو قیمتی
کپڑوں جیسے شال وغیرہ کو اس پر لپیٹیں یا اُن پہ باندہ دیں۔ مذکر (۳) عماری۔ مؤنث۔ (۴)
بلندی۔ مؤنث۔ بلند (۵) تخت بقول آصفیہ۔ مذکر۔ چوکی۔ سنگھاسن۔ پلنگ جسکو دکن میں
تخت پلنگ کہتے ہیں (۶) صندوق۔ مذکر۔

(الف) **تخت آبنوس** اصطلاح۔ الف
(ب) **تخت آبنوسی** بقول خان آرزو
در سراج کنایہ از شب۔ صاحب برہان ب را
بہمین معنی آوردہ صاحبان بحر و بہار و ناصری
(در ملحقات) و جامع و رشیدی و جہانگیری۔
(در ملحقات) متفق با برہان مؤلف عرض کند
کہ الف مرکب اضافی است و ب مرکب توصیفی
و نظر بر اتفاق ہمہ محققین (ب) را صحیح دانیم
اگرچہ از الف ہم ہمین معنی حاصل می شود و

جا دارد کہ در کتابت الف تحتانی ترک شدہ باشد
یا ایجاد خان آرزو (اردو) رات۔ مؤنث۔ شب۔

تخت آوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف
عرض کند کہ حاصل کردن تخت و تاج است۔
(قاسمی گونابادی ـ) بہ کوشش گرفتند شاہان
خراج بکہ زاد دنیا ورد کس تخت و تاج بکہ
(اردو) تخت و تاج حاصل کرنا۔ بادشاہی
ساتھ لانا۔

تخت اردشیر اصطلاح ۔ بقول جہانگیری و برہان و جامع وسروری و ناصری و رشیدی و سراج نام نوائیست از موسیقی (منوچہری ؎) بر بید عندلیب زند بند شہریار ٭ بر سرو زندواف زند تخت اردشیر ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و بقول بعض معاصرین تخت و بجم این نوا مخصوص بود باربار اردشیر کہ چون او بر تخت جلوس می کرد نواختہ می شد (اردو) ایک خاص راگ یا باجے کا نام تخت اردشیر ہے جو تخت کے روبرو گایا اور بجایا جاتا تھا ۔ مذکر ۔

تخت بازو نہادن مصدر اصطلاحی بقول صاحب آصفی تخت نہادن بمعنی بارکردن تخت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن تخت بہ زور بازو (حافظ شیرازی ؎) مالک عافیت نہ بشکر گرفتہ ایم ٭ ما تخت سلطنت نہ بباز و نہادہ ایم ٭ (اردو) زور بازو سے تخت قائم کرنا جنگ کرکے پادشاہت حاصل کرنا ۔

تخت تبارک بر نہادن مصدر اصطلاحی بہ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ تعظیم تخت شاہی کردن (ارشدی سمرقندی ؎) آسمان مر تخت آن شہ را تبارک بر نہد ٭ گر بخدمت پیش این شہ بر زمین بنہد جبین ٭ (اردو) تخت کو سر آنکھون پر رکھنا تخت کی تعظیم کرنا ۔

تخت بخشیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ عطا کردن شاہی و حکومت باشد (نظامی ؎) در انجا نہ کہ بود امروز تختش ٭ بصاحب خانہ بخشیدند تختش ٭ (اردو) تخت عطا کرنا ۔ حکومت عطا کرنا ۔

تخت برداشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ حامل تخت شدن و خدمت اوطاعت

کردن (حسن غزنوی ع) خورشید کہ زہرہ تخت او برد ارد ٭ ہمنام تر است تاج بر سر دارد ٭ (اردو) خدمت کرنا۔ اطاعت کرنا۔

تخت لبستہ اصطلاح۔ صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ بمعنی صندوق مقفل است مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است و این تصرف معاصر عجم است کہ تخت را بمعنی صندوق استعمال کردہ و اشارہ اینہا بمعنی ششم تخت مذکور (اردو) مقفل صندوق۔ بند صندوق۔ صندوق بستہ۔ مذکر۔

تخت پوش اصطلاح۔ بقول بہار و انند (۱) پوششی باشد از قماشہ (ملا طغرا در حالیہ) آوردہ) اگر بقماشای غرمان تخت پوش از دارائی سعید می بود بہ آب جواہر الوان چون شال گلبندی گوناگون می نمود صاحب سراج التسبیل اینرا بمعنی چہارم مترادف گفتہ می فرماید کہ (۲) بمعنی مکانی کہ از خانہ برای نشست مردان مخصوص باشد مؤلف عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم فاعل ترکیبی است و کنایہ از پارچۂ زرین و ریشمی قیمتی کہ بر تخت شاہان می گسترانیدند و بمعنی دوم حصۂ مکانی را نام است کہ دیوارہای تختہ دارد و برای علیحدگی مقام مردان و زنان حدبندی بمعنی اسم مفعول ترکیبی است۔ (اردو) (۱) زرین و ریشمی قیمتی کپڑا جو تخت شاہی پر اُڑایا جاتا تھا۔ مذکر۔ (۲) مکان کا وہ حصہ جو تختوں کی دیوار سے مردوں کے لئے جدا کیا گیا ہو۔ مذکر۔

تخت تریاک اصطلاح۔ بقول بحر عجم و جامع نشۂ تریاک مؤلف عرض کند کہ دیگر کسی از محققین زباندان و اہل زبان ذکر این نکرد مرکب اضافی است و کنایہ موافق قیاس۔ فارسیان گویند (دماغت تخت نیست) یعنی دماغت بلند نیست و ازین بلندی دماغ معنی عام عالی دماغی مراد است و معنی خاص عروج

نشئه چنانکه تاثیر در کلام خود استعمال کرده و نقلش
بمعنی چهارم (تخت) کرده ایم و همین را خان
آرزو در اینجا بتعریف خوشی نه نوشته که اشارهٔ
آن همه در اینجا کرده ایم پس بلحاظ معنی چهارم تخت
عروج نشه را (تخت تریاک) گفتن می توان
که موافق قیاس است (اردو) عروج نشه۔

تخت جمشید اصطلاح - بقول ناصری از
آثار قدیم پادشاهان ایران است که در شهر قدیم
که استخر می نامیدند و اکنون جز قلعهٔ خراب و نامی
کهن ازان نمانده ساخته شده مجملی از بیان آن
آثار اینکه جمشید بپای کوهی دکه ساخته مرتفع از
سنگ سیاه بنیاد نهاده و طرف شرقی آن بکوه
پیوسته و سه طرف دیگر بجانب صحرای وسیع گشاده
است ارتفاع سطح آن دکه قریب سی گز سنگهای
که در اینجا بکار رفته بطول دو سه گز است و از
دو طرف این دکه دو راه که نردبان وار پله
است سنگهای عریض و طویل دران انداخته
و صورت های غریب دران نقش کرده گویند بر بالای
ستونهای که هنوز بعضی ازانها بجا است و تخمینا
گز طول دارد و عمارت نشست گاه جمشید بوده۔
و آن را چهل ستون می نامیده اند هر ستونی از
سه پارچه سنگ سفید بوده و چنان متصل است
که بدقت نظر درز آن پیدا نمی شود و بران سنگهای
سلب چنان نقارها کرده اند که بر چوب نتوان
و صورتها و جانوران غریب بر سنگها در کمال خوبی و
استادی ساخته اند و صورت جمشید را در چند جا
بطورهای مختلف بر سنگ منقور و منقوش کرده اند
و از آنجمله معلوم می شود که جمشید با مجمر آتش در برابر خورشید
ایستاده بقانون خود عبادت می کند و در دستی
عصانی دارد و بالای سر منار شکل شتر و گرگدن کشیده
و در بعضی جا صورت جمشید است که بدستی شاخ
گرگدن گرفته و بدستی خنجر بشکم آن فرو برده و صورت
سندلی و گاو و عراده و شتر و اسپ که بار بقطار
می برند کشیده اند و شکل دانه غریب کشیده اند

کہ باین ہیئت جانوری دیدہ وشنیدہ نگردیدہ و خانۂ دران حوالی برکوہ ساختہ یعنی سنگ را تراشیدہ اند کعبۂ زردشت بودہ بعد از جمشید پادشاہان فرس آن بنا را زینت و وسعت دادہ عزیزی داستعمال ہمای چہر آزاد در انجا می زیست چون اسکندر ایران بگرفت از عداوتی کہ داشت نخواست کہ چنین آثاری بزرگ از ملوک ایران بماند بسوختن وخراب کردن آن امر کرد ہنوز سیزدہ منارۂ از چہل ستون آن بر پاست می فرماید کہ وقتی در انجا شبی توقف افتاد و اشعار عبرت انگیز منظوم شد زیرا کہ شہری کہ بیست و پنج میل طول آن بودہ کہ تخت جمشید دران است واکنون بجز این احجار از ان شہر اثری باقی نماندہ است و برخی نوشتہ اند این شہر از حد خفرک الی نہایت رامجرد و چہار دہ فرسخ طولاً و دہ فرسخ عرضاً بودہ واللہ اعلم۔ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است بمعنی دار السلطنت جمشید (اردو) تخت جمشید تذکر جمشید کا دار السلطنت۔

تخت حاسبان اصطلاح۔ بقول بہار و رشیدی و انند تختہ را گویند کہ محاسبان خاک بران ریختہ بمیل آہنین یا چوبی حساب بران نویسند (خاقانی ع) زخاک پای مردان کن چو تخت حاسبان تاجت ۴ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است (اردو) اس تختہ کا نام ہے جس پر محاسب مٹی بچھا کر لکڑی یا لوہے کے ٹکڑے سے اس پر حساب لکھتے ہین۔ تذکر۔

تخت حساب اصطلاح۔ بقول انند و غیاث ہنچمان تختہ ایست کہ بران خاک اندختہ نقوش حساب طالع درست کنند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی و مرادف ہمان تخت حاسبان (اردو) دیکھو تخت حاسبان۔

تخت حیران اصطلاح۔ بقول بہار و بحر نام کوہ در حوالی تفت کہ جائی است در یزد (محسن تاثیر ع) از لالہ و گل چو طفل معصوم بابا خندان

همیشه خرم ٭ قرص مه و خور که بر تر آمد ٭ از کوه
تنور او بر آید ٭ هر جا جبلی ست تا بدخشان ٭ غ
از جیبر تیان تخت حیران ٭ خان آرزو در چراغ
هدایت ذکر این بحوالهٔ مثنوی محسن تاثیر کرده مؤلف
عرض کند که بعض معاصرین عجم گویند که کسی که برین کوه
فراز آید از عجائبات آن مقام حیران می ماند
ازینجاست که بدین اسم موسوم شد والله اعلم
(اردو) تخت حیران ایک پہاڑ کا نام ہے جو خوای
تفت مین واقع ہے۔ مذکر۔

تخت خانه | اصطلاح۔ بقول بہار (۱) معروف
و (۲) نام قهوه خانهٔ در صفاهان (نظامی سل)
سو تخت خانه زمین در نوشت ٭ به بالا شدن آسمان
بر گذشت ٭ صاحب انند بذکر هر دو معنی نسبت معنی
اول صراحت مزید کند که مرادف تختگاه مؤلف
عرض کند که معنی اول قلب اضافت خانهٔ تخت
که تختگاه سلاطین باشد و پای تخت و معنی دوم تعلق
معاصرین عجم ازین شهرت دارد که خانهٔ چوبین
بود و تخت مخفف تخته (اردو) (۱) دیکھو تختگاه
مذکر (۲) تخت خانه۔ مذکر۔ ایک قهوه خانه کا نام
جو اصفہان مین واقع تھا۔

تخت خسرو | اصطلاح۔ بقول ناصری و انند
نام تخت پرویز که طاق مانند بود مانند آسمان
صور بروج و کواکب دران منقش یافته بود۔
مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است بمعنی
حقیقی (اردو) خسرو پرویز کا تخت۔ مذکر۔

تخت خوابی | اصطلاح۔ بقول روزنامه
بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار۔ پلنگ
مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است و صراحت
پلنگ بمعنی نشستن گذشت (اردو) دیکھو
پلنگ کے چھٹے معنے۔ مذکر۔

تخت خورشید بر سر ضرغام | اصطلاح
بقول ملحقات برهان و بحر کنایه از بودن آفتاب
در برج اسد۔ صاحب مؤید متعرض خوشی کرده
ای آفتاب در برج اسد۔ مؤلف عرض کند که

متقرفینۂ ... بیشتر اند. دیگر محققین که آفتاب را نام
است که در برج اسد باشد و کنایه الیست لطیف
و موافق قیاس (اردو) آفتاب جو برج اسد
میں ہو۔ مذکر۔

تخت دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که جلوس
کردن و عطا کردن تخت باشد (نظامی سہ)
که چون شد شاه کسری در سیاهی؛ به هرمز داد تخت
پادشاهی (اردو) تخت دینا۔ تخت عطا کرنا۔

تخت دار اصطلاح۔ بقول برہان و جهانگیری
و بهار و سراج بر وزن بختیار (۱) جامۂ سیاه
و سفید (۲) جامۂ خواب و معرب آن دخدار
است۔ صاحب بحر گوید که جامۂ سیاه و سفید جامۂ
خواب۔ صاحب جهانگیری باتفاق برہان نسبت
معنی دوم صراحت فرماید که همان جامۂ خاک
که ببالای تخت گسترانند۔ صاحب جامع همزبان جهانگیری
مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی دوم معنی
پلنگ پوش و این اکثر رنگین باشد بالوان مختلفه و سیاه و سپید
و معنی اول بر سبیل مجاز مطلقاً (اردو) (۱) وہ کپڑا جو سپید
اور کالا ہو یعنی جس میں دونوں رنگ اس میں ہوں۔ مذکر
(۲) پلنگ پوش وہ کپڑا جو پلنگ پر بچھائیں۔ مذکر۔

تخت داشتن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند که صاحب تخت و تاج بودن (نظامی سہ)
گر ایشان داشتندی تخت یا تاج؛ تو تاج و
تخت می بخشی به محتاج (اردو) صاحب
تخت و تاج ہونا۔

تخت داود اصطلاح۔ بقول بہار مرادف
(تخت جیران) که گذشت (محسن تاثیر سہ)
ز منظر و اختران مسعود؛ اورنگ نشین تخت
داود۔ صاحب بحر ذکر ہر دو یکجا کرده گوید که
نام دو کوه است در حوالی تفت خان آرزو
در چراغ ہدایت ہمزبان بحر۔ مؤلف عرض کند
که ظاہرا مرکب اضافی است و لیکن وجہ تسمیہ

این نوع صحیح نیست (اردو) تخت داود
ایک پہاڑ کا نام ہے جو حوالی تغت مین واقع ہے
تخت روان اصطلاح ۔ بقول برہان و
جامع و بحر و مؤید (۱) کنایہ از آسمان و (۲)
تخت حضرت سلیمان (۳) اسپ رونده
خوش راه (۴) چہار ستارۂ نعش از بنات
النعش صاحب رشیدی معنی چہارم را ترک
کردہ صاحب ناصری و ملحقات متفق با رشیدی
صاحب سواد السبیل (تخت روان) را که بمعنی
معنی سوم است معرب تخت روان گوید که بمعنی
(۵) قسمی از ہودہ که ایران زنان پردہ نشین
سوار شوند و (۶) نوعی از سواری است که عروس
را ایران نشانند و (۷) محجہ انیز گویند ۔ صاحب
گوید که (۸) تختی که در سواری پادشاہان باشد
که در مسند کہاران بر دوش بردارند و در
ولایت بر دو شتر را بجہار تعبیہ کنند ۔
(میر خسرو قطعت) شہ اقلیم فقر مخدومی تخت

روان من ہے نہ چون فرہاد مرد و رسم نہ چون مجنون
زمیندار ہم ۔ و ذکر معنی اوّل و دوم ہم کردہ
خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم
و سوم کردہ گوید که صاحب برہان ذکر معنی
چہارم ہم کردہ و ذکر معنی ہشتم طرازد که
این تقسیم مخصوص پادشاہان ہند است و شہان
دیگر ندارند ۔ مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی
است و بہمہ معانی کنایہ لطیف (اردو)
(۱) دیکھو آسمان ۔ مذکر (۲) دیکھو تخت سلیمانی
مذکر (۳) وہ گھوڑا جس کی چال بے تکان ہے
مذکر (۴) بنات النعش کے چار ستارے ۔ مذکر
(۵) عماری ۔ مؤنث ۔ (۶) وہ پردہ دار تخت
جس پر اہل عجم دلہن کو سوار کرتے ہین (۷) محجر
کا وہ پلنگ جسکو مسہری سے آراستہ کرتے ہین
جس کو فارسیون نے محجلہ عروسی کہا ہے (۸)
وہ تخت جس پر بادشاہ سوار ہوتے ہین اور
ہندمین اسکو کہار اٹھاتے ہین اور عجم مین وہ

اونٹون کے درمیان لٹکایا جاتا ہے۔ صاحب آصفیہ نے تخت رواں پر فرمایا ہے۔ فارسی۔ مذکر ہوادار۔ وہ تخت جس پر بادشاہ سوار ہوکر نکلتے ہیں۔

تخت رونده اصطلاح۔ بقول برہان کنایہ از آسمان و تخت سلیمان و اسپ خوش رفتار۔ صاحب بحر باتفاق برہان شتر ہم گوید۔ صاحبان جامع و ناصری و بہار این را مرادف تخت روان گفته اند مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است که آن مرکب از اسم حال است و این مرکب از اسم فاعل (خواجہ نظامی سے) بفیروزہ رائی شہ نیک تخت ٭ به تخت رونده برآمد ز تخت ٭ رونده یکی تخت شاہنشہی ٭ نشیننده از پویه پی آگہی ٭ سبق برده از آہوان در شتاب ٭ بگرمی چو آتش بہ نرمی چو آب ٭ خان آرزو در سراج این را مخصوص کند با ہر سه معنی اوّل الذکر تخت روان و بخیال ما شامل ہر سه معانیش (اردو) دیکھو تخت رواں۔

تخت زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی تخت گستردن (خواجہ شیراز سے) تخت زرّین زد است گل بچمن ٭ راح چون لعل آتشین دریاب ٭ (ظہوری سے) عشق جائیکه تخت قدر زند ٭ عقل را پایۂ تعقل نیست ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) تخت بچھانا۔

تخت ستان استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مقابل (تاج ده) اسم فاعل ترکیبی است بمعنی تخت و تاج حاصل کننده و تخت و تاج دیگرے زائل کننده (خسرو سے) گرچه که سلطان جہان ملک ٭ تاج ده و تخت ستانم ملک ٭ (اردو) تخت و تاج حاصل کرنے والا اور کسی اور سے زائل کرنے والا۔

تخت سراج اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و بہار بفتح سین بی نقطه و رای قرشت بالف کشیده بجیم زده نام مدرسۂ شیخ ابو اسحٰق گازرونی

است گویند شیخ دران مدرسه چراغی بدست خود روشن کرده اند واکنون چهار صد سال زیاده شد آن چراغ همچنان افروخته است صاحب رشیدی گوید که این چراغ تا چهار صد سال روشن بود خان آرزو در سراج بذکر معنی بالای فرماید که اگر همان چراغ هست عجوبی است از کرامات آن شیخ بزرگوار است واگر چراغ همان است و روغن و فتیله اش از تمامی نو کرده باشند از برکات شیخ است (قدس سره العزیز) مؤلف عرض کند که ماشاء الله چه خوش تحقیق صاحب سراج اللغات است نسبت تخت سراج نمی داند که مرکب اضافی است بمعنی اول (۱) این کنایه مقبول شمعدان توان گرفت ومعنی مجازی این (۲) نام مدرسه مذکور واگر وجود چراغ تا بحال با تا چهار صد سال دران باشد کرامتی نیست بلکه نشان حکمت شیخ است که از فلز (ریڈیم) ساخته باشد و ریڈیم بلال هندی لغت انگلیسی است گویند که یک ذره آن مثل چراغ دائما روشن باشد (اردو) (۱) شمعدان۔ مذکر (۲) شیخ ابواسحق کازرونی کا قائم کیا ہوا مدرسہ تخت سراج کے موسوم تھا۔ مذکر۔

(الف) تخت سلیمان	استعمال انجولی
(ب) تخت سلیمانی	بہار۔ الف نام کوهی

در وسط کشمیر که تخت حضرت سلیمان در اینجا فرود آمده والحال مردم برای زیارت آن جا روند و ب تختی که حضرت سلیمان بران نشسته در هوا می رفت (محمد قلی سلیم) از ہجوم مرغ دلها نیست ره درکوی عشق ٭ گو آخر این صیاد بر تخت سلیمانی (ب) صاحب اند نقلش بر داشته مؤلف عرض کند که الف مرکب اضافی است بمعنی حقیقی تختی که سلیمان بران می نشست و در هوا پرواز می کرد و ب مرکب توصیفی به یای نسبت بمعنی منسوب به تخت سلیمان و کنایه از کوه مذکور هم جا دارد که مرادف بمعنی دوم باشد و معنی اول را خصوصیت است

باب جی داشتیم کہ ہر دو محققین بالا بر قواعد فرس
توجہ نگماشتہ اند و معانی بیان کردہ شان معکوس
مشتاق سند استعمال بمعنی اول می باشیم کہ معاصرین
ہم ازین ساکت و محققین زباندان و اہل زبان
ہم الف را بمعنی اول ترک کردہ اند (اردو)
صاحب آصفیہ نے دونوں کے مقابلہ میں لکھا ہے
فارسی۔ اسم مذکر (۱) ایک پہاڑ کا نام جو مضافات
کشمیر میں واقع ہے۔ لوگوں کا خیال ہے کہ یہاں
حضرت سلیمان کا تخت ٹھہرا تھا (۲) وہ تخت
جس پر حضرت سلیمان علیہ السلام بیٹھکر اڑا کرتے
تھے) اگر آپ کے بیان کو دونوں کے متعلق لف و
نشر مرتب قرار دیں تو ہماری تعریف سے موافق
ہے یعنی الف بمعنی دوم و ب بمعنی اول۔

مصادر	الف) تخت شدن افیون
اصطلاحی	ب) تخت شدن تریاک
بہار بکر	ج) تخت شدن دماغ

الف و ب گوید کہ اینہا از کمال نشہ سند شدن
بہار بکار ہر سہ مصدر بمعنی خود و سند اسمعیل ایما

ہ اینہا چنانکہ گویند یارا افیون فلانی تخت شدہ (محمد
قلی سلیم سہ) گل از بستان کشیدہ سوی او رخت
شقائق را در و تریاک بر تخت ٭ (ظہوری سہ)
این نشہ کسی کہ یافت صاحب تخت است ٭
بر ترجم دلان جدائی او سخت است ٭ شاہنشہ
نشہ ہا اگر نیست چرا ٭ گویند کہ بے فلونیا بر تخت
دبکم ج می فرماید کہ چاق شدن دماغ از نشہ و
مطلق رسیدن دماغ (میرزا محسن تاثیر سہ) چو
نیست تخت دماغت سخن مگو تاثیر ٭ کہ شاہ بیت
بلند تو بابہا او رنگ است ٭ صاحب انند برای
الف و ب اسناد ذیل آوردہ (میرزا عبد الغنی
قبول سہ) ننوشتم تا شراب از عیش دوران بی
نصیبم من ٭ دماغم تخت در وقتی کہ شد اورنگ
زیبم من ٭ (اسمعیل ایما سہ) از محتسب نداریم
مانند جی کشان باک ٭ داریم پادشاہی چون تخت
گشت تریاک ٭ مؤلف عرض کند کہ ہر سہ سند

(تخت گشتن تریاک) من وجہٖ متعلق بہ الف و ب
کہ افیون و تریاک ہر دو یکی است و شدن و گشتن
مرادف یکدیگر و سند عبد الغنی قبول (ج) راست
بالجملہ الف و ب حاکم شدن تریاک بر دماغ داشتن
کردن سکر آن بر دماغ باشد و ج بلند شدن
دماغ از نشہ و متاثر شدن دماغ ازان (اردو)
الف و ب افیون کا اثر دماغ پر ہونا (ج) دماغ
نشہ سے متاثر ہونا۔

(الف) تخت طاقدیس اصطلاح۔
(ب) تخت طاقدیسی الف بقول بہار

و رشیدی (۱) تخت کیخسرو کہ بصورت بروج
و کواکب منقش بود و (۲) نام نوائی از نواہای
باربدی (حکیم سوزنی ؒ) بزیر تخت خواہد بود
جایم یا اگر سلطان تخت طاقدیسم یا صاحب
بحر الف و ب را مرادف یکدیگر بہر دو معنی بالا
گفتہ و بصراحت فرہنگی دوم گوید کہ نام لحن
بنجم از سی لحن باربد و نام نوائی از موسیقی خان آرزو

در سراج بذکر الف گوید کہ بقول علی قوشی تخت
پرویز و لیکن تحقیق آنست کہ علم تخت او رست
اما نسبت بہ طاقدیس آنچہ بخاطر می رسد آنست کہ
چون تخت مذکور در خانہ کسری مقابل طاق کسری
واقع شدہ بود و در رفعت و علو قدر طاقدیس گفتند
یعنی طاق مانند چہ دیس بلغت فارسی بمعنی مانند
است چنانچہ بیاید (الخ) صاحبان برہان و
جامع ہر دو معنی بالا را متعلق بہ ب کردہ ذکر
الف نکردہ اند۔ صاحب سروری بذکر ب
بمعنی دوم قانع (نظامی ؒ) چو تخت طاقدیسی
ساز کردی یا بہشت از طاقہا آواز کردی یا
مؤلف عرض کند کہ الف مرکب اضافی باشد
و ب مرکب توصیفی است و ہر دو شامل بہ ہر دو
معنی و طاقدیس بمعنی طاق مانند و از ینکہ اینا
تخت ہمچو طاقی می نمود فارسیان این را بدین
اسم موسوم کردند و ہمین اسم نوائی راست کہ پیش
تخت نواختہ می شد بعض معاصرین عجم گویند کہ اینجا

این نوای خاص برای تخت بود که غیر از دربار جائی دیگر نواخته نمی شد (اردو) الف و ب (۱) تخت کیخسرو۔ مذکر (۲) ایک خاص راگ جو اس تخت کے آگے دربار شاہی میں گایا جاتا تھا۔

تخت طاؤسی اصطلاح۔ بقول بہار و آنند نام تختی که بامر صاحبقران ثانی شهاب الدین محمد شاهجهان پادشاه غازی مرتب شد و بصورت طاؤس مرصع بجواهر گران تعبیه بود و بتاریخ ۷ ماه صفر ۱۱۵۱ نادرشاه که از ایران بغصب هند آمده بود از قلعه دار الخلافه شاهجهان آباد با سایر تخت ها و جواهر و خزائن و نفائس و تحائف این دیار متصرف شد چنانچه عبارت (غصب هند) ماده تاریخ این قضیه است (خان آرزو ـه)

دگر چه حاجت کیخسروی و طاؤسی است
که عشق را دل بی داغ تخت طاؤسی است

مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است (اردو) تخت طاؤس۔ بقول آصفیہ اسم مذکر۔ اس تخت کا جسے شاہجہان نے اپنے ایجاد سے چھ کروڑ روپیہ لگا کر بنوایا تھا اسکے اوپر ایک مرصع مور پنکھ پھیلائے ہوئے کھڑا تھا۔ اس تخت کو ۱۱۵۱ء میں ہندوستان سے نادرشاہ لوٹ کر لیگیا۔

تخت عاج اصطلاح۔ بقول بحر (۱) ران و (۲) سرین۔ صاحب مؤید گوید که بمعنی حقیقی (۳) تخت دندان پیل است و صراحت مزید کند که بمعنی اوّل و دوم کنایه باشد و می فرماید که (۴) شرمگاه هم۔ صاحب انند بحر باشش همزبان۔ مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و معنی اوّل و دوم و چهارم کنایه موافق قیاس و لطیف و بخیال ما در معنی دوم و چهارم اینقدر اضافه لازم است که سپید باشد (اردو) (۱) ران۔ مذکر (۲) سرین۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ چوتڑ (۳) ہاتھی دانت کا تخت۔ مذکر (۴) شرمگاہ۔ بقول۔ فارسی۔ اسم مؤنث

جاے سترعورت۔ اندام نہانی۔

تخت فیروزہ اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و بہار و (ناصری در ملحقات) و جامع (۱) کنایہ از آسمان و (۲) تخت کیخسرو را نیز گویند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است (اردو) (۱) دیکھو آسمان (۲) کیخسرو کا تخت۔ مذکر۔

تخت قباد استعمال۔ یعنی تخت شاہ قباد یا تخت پادشاہ عظیم الشان (ظہوری ؎) خواہم سری نہادن روزی بر آستانش ٭ گر زیر پای بختم تخت قباد باشد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است کہ قباد بالضم نام یکی از پادشاہان کیان و نام پدر نوشیروان و ہر پادشاہ عظیم الشان را گویند (اردو) تخت قباد بترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

(الف) **تخت کشادن** مصادر اصطلاحی
(ب) **تخت کشودن** صاحب آصفی ذکر ب کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ سندی کہ از معزی نیشاپوری آوردہ برای الف است کہ مرادف (تخت کشیدن) باشد (؎) ابر بفشاندہی از شاخہا گنج درم ٭ باد بکشایدہی در باغہا تخت حریر ٭ (اردو) دیکھو تخت کشیدن

تخت کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر وانند یعنی تخت گستردن (امیر معزی ؎) وقت آن آمد کہ فرہای گشیدن بامداد ٭ تخت زیر گلستان و رخت زیر لالہ زار ٭ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است کہ کشیدن بمعنی دراز کردن می آید (اردو) تخت بچھانا۔ قائم کرنا۔

(الف) **تخت کے** استعمال۔ صاحبان
(ب) **تخت کیخسرو** رشیدی و سراج بر (ب) گویند کہ کنایہ از آسمان است **مؤلف** عرض کند کہ الف مخفف ب و ہر دو بمعنی حقیقی مرکب اضافی و ب را بقول محققین بالا بمعنی آسمان گرفتن خلاف قیاس۔ تخت فیروزہ بمعنی تخت کیخسرو و آسمان بجایش گذشت صاحب رشیدی ب را

(۳۹۶۱)

تحت تعریف (تخت فیروزه) قائم کردہ تسامح کاتبین واو عطف را ترک کردہ مخرب تعریف شد و خان آرزو در سراج از ہمین کتابت رشیدی سکندری خورد (اردو) کیخسرو کا تخت۔ مذکر۔

تختگاه استعمال۔ بقول بحر (۱) نام قہوہ خانہ ایست در صفاہان۔ بہار گوید کہ (۲) مرادف تخت خانہ یعنی مقام تخت و معنی اول ہم (میرزا صادق دست غیب ۷) گرد چون شوق خضر راہست ؛ بنماید راہ تختگاہست ؛ وارستہ بر معنی اول قانع و سند بالا را متعلق داند باو صاحب فدائی کہ یکی از علمای معاصر عجم بود ذکر معنی اول نکردہ و نسبت معنی دوم گوید کہ شہری را گویند کہ پادشاہ یک کشور درانجا بود و باش می نماید و ازان رو کہ آن شہر آرامش جای تخت شاہی است آن را تختگاہ و پای تخت نیز می نامند مؤلف عرض کند کہ ما سند بالا را متعلق بمعنی دوم دانیم و برای معنی اول مشتاق سند دیگر می باشیم کہ محققین اہل زبان ازین ساکت اند و معاصرین عجم ہم از معنی اول بی خبر (اردو) دیکھو تخت خانہ۔

(الف) تخت گرفتن استعمال۔ صاحب
(ب) تخت گیر آصفی ذکر الف کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حاصل کردن تخت است (ابو حنیفہ غزنوی ۵) دشمن تو گر بجنگ رخت تو بگرفت ؛ دیو گرفت از تخت تخت سلیمان ؛ صاحبان بحر و بہار وانند نسبت ب گویند کہ بمعنی پادشاہ است ما می گوئیم کہ اسم فاعل ترکیبی است (مطاہی ۵) سپہ راند زانجا بہ تخت و سریر ؛ کہ تا بیند آن تخت را تخت گیر ؛ (اردو) الف تخت حاصل کرنا۔ (ب) بادشاہ۔ مذکر۔ بہ ترکیب فارسی تخت گیر کہہ سکتے ہیں۔

تخت لگن اصطلاح۔ بمعنی لگنی کہ دران شمع افروزند **مؤلف** عرض کند کہ سو لفق قیاس و مرکب اضافی (ظہوری ۵) نمیدہند بہ پروانہ بار شمع شاہی

شب پشبی کہ شمع بہ تخت لگن نمی آید۔ (اردو)
وہ شمعدان جس کے نیچے لگن ہو۔

تخت محاسبان شود مقولہ۔ بقول انند
بحوالہ مؤید۔ ای خاک بر سر افتد و گرد آلود شود
وصاحب مؤید بحوالہ قنیہ این را آوردہ **مؤلف**
عرض کند کہ یکی از معاصرین عجم گوید کہ (تخت محاسبان)
تختی را گویند کہ خاک بران گستردہ از قلم میل آہنی
کار گیرند محاسبان چون کسی را نفرین کنند و دعا
ید دہند گویند تخت محاسبان شود یعنی بہ صرت
خاک افتد و برباد شود و در خاک رود (اردو)
مٹی میں ملے۔ خاک پڑے۔

تخت مہتابی اصطلاح۔ بقول بحر و بہار
وانند چبوترہ کہ برای سیر مہتاب سازند و تنہا
مہتابی و ماہتابی نیز گویند (میر صید ہی ؎)
تخت مہتابی حوضش کہ مربع شدہ است۔ ربع
مسکون زمین را خلف اولاد است۔ **مؤلف**
عرض کند کہ مرکب توصیفی (اردو) مہتابی۔
بقول آصفیہ۔ مؤنث۔ ایک اونچا بڑا کھلا ہوا
کٹہرے دار چبوترا جو اکثر محل کے سامنے یا صحن
یا باغ میں چاندنی کی بہار دیکھنے کے واسطے بنا دیتے
ہیں صحن چبوترے کے آگے جو بیچ میں نکلا ہوا چبوترہ
ہوتا ہے (نصیر ؎) شوق گر قلیان کشی کا ہے
تو مہتابی پہ بیٹھ۔ اے مرے سلطان خوبان شب
کو کرو فرسیت ہو

تخت میل اصطلاح۔ بقول بہار تختہ محاسبان
و بقول بحر تختہ محاسبان کہ خاک بران ریختہ بمیل
آہنی یا چوبی حساب بران نویسند۔ صاحب تقیید ہی
ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مرادف
تخت محاسبان است (اردو) دیکھو تخت محاسبان

تخت مینا اصطلاح۔ بقول خان آرزو
در سراج کنایہ از آسمان **مؤلف**
عرض کند کہ مرکب اضافی و موافق قیاس
است و تختہ مینا کہ بہمین معنی می آید مزید علیہ
آنست (اردو) دیکھو آسمان۔ مذکر۔

تخشن | بالضم۔ مصدر یست مخفف توخشن کہ اشارہ این بر اسم مفعول این می آید بمعنی ادا کردن قرض و دین و امانت باشد و صراحت ماخذ بر توخشن کنیم اگرچہ توخشن بر معانی متعددہ مستعمل و لیکن این بعد تخفیف مخصوص شد بایک معنی بالا (اردو) ادا کرنا۔ قرض کا یا امانت۔

تخت نشین | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ از مقام ... تخت نشین مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی نشینندہ بر تخت وکنایہ از پادشاہ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر جمع این تخت نشینان کردہ (اردو) تخت نشین۔ مذکر۔ بادشاہ۔

تخت نشینان خاک | اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و مؤید (۱) کنایہ از پادشاہان و (۲) ارواح و (۳) اہل سلوک و (۴) ساکنان زمین۔ صاحبان انند و جامع و رشیدی و سراج معنی چہارم را ترک کردہ۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی چہارم قریب بمعنی حقیقی کہ تشبیہ خاک را بہ تخت آوردہ و بمعنی اول کنایۂ غیر مطبوع و معانی دوم و سوم موافق قیاس۔ (اردو) (۱) شاہ۔ مذکر (۲) ارواح۔ مؤنث (۳) اہل سلوک (۴) زمین پر بیٹھنے والے۔

تخت نشینی | اصطلاح۔ بقول فدائی کہ یکی از علمای معاصر عجم بود روزیست کہ پادشاہ تازہ بر تخت می نشیند (جلوس سلطنت) و نشست خسروی۔ مؤلف عرض کند کہ بہ یای مصدری موافق قیاس (اردو) تخت نشینی۔ بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مؤنث۔ راج تلک۔ راج گدی۔ تخت سلطنت پر بیٹھنا۔ (حاصل بالمصدر)۔

تخت نہادن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی گستردن و بصلۂ بر کنایہ از یار کردن تخت (خواجہ شیراز ؎) ما ملک عافیت نہ بہ لشکر گرفتہ ایم ٭ ما تخت سلطنت نہ بہ بازو نہادہ ایم ٭ (خواجہ نظامی ؎) چو بر پشت پیلان نہم تخت عاج ٭ ز ہندوستان آورم خراج ٭ صاحب بحر بر تخت گستردن قانع مؤلف عرض کند

ما اتفاق داریم با او و هیچ فرق در هر دو معنی بالا نیست (اردو) تخت بچھانا، تخت رکھنا۔

تخت و رستن مصدر اصطلاحی بقول فدائی که یکی از علمای معاصر عجم بود بمعنی کامیاب و نیک بخت شدن است در کاری **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس نیست خیال داریم که اصل این (تخت دربستن) به دال مهمله باشد غلطی کتابت و تسامح محقق این را به واو چهارم قائم کرد بای حال بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم معاصرین عجم هم بر زبان ندارند و این را غلط پندارند (اردو) کامیاب ہونا، نیک بخت ہونا۔

تخت و رخت اصطلاح ـ بقول بهار بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی پلنگ و (فرش آن یعنی بالین) **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) پلنگ اور بچھونا۔

تختہ بقول برهان بضم اول و فتح ثالث (۱) مخفف توخته که بمعنی ادا کرده و گذارده باشد اعم از قرض و دین و امانت و نماز ـ صاحب جامع بر معنی اول گوید که (۲) بفتحتین معروف بهار بذیل تخت ـ ذکر این کرده گوید که همین اصل است و تخت مخفف این بمعنی دومش ـ خان آرزو در سراج بر معنی اول قناعت کرده ـ صاحب روزنامه بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار گوید که (۳) فرش سنگ باشد ـ صاحب فدائی که یکی از علمای معاصر عجم بود بصراحت معنی دوم گوید که سه پایۂ چوب بهمین را گویند و آن در کتری از جاها و کارهاست که انبار نباشد و (۴) نیز بعجم آن چوب یا چارچوبه ایست که مرده را بران نهاده بگورستان می برند می فرماید که تازیان هم این را تخته گویند **مؤلف** عرض کند که بمعنی اول اسم مفعول تختن است که گذشت و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان و معنی چهارم هم مجاز همین معنی دوم و بمعنی سوم ایجاد معاصرین عجم و ما این را هم اسم جامد دانیم و مجاز معنی دوم که

فرش سنگ ہم در عرض و طول مثل تختہ می باشد (اردو) (۱) اداکیا ہوا (۲) تختہ۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ پٹڑا۔ لکڑی کا سطح چوڑا چرا ہوا ٹکڑا۔ پارچہ چوب (۳) فرش سنگ۔ مذکر۔ (۴) جنازہ۔ بقول آصفیہ تختۂ تابوت۔ مذکر۔

تختہ آسیا اصطلاح۔ بقول ملحقات برہان وبحر (۱) چوبی کہ آہن گاو را بدان نصب کنند بجہت شیار کردن زمین مؤلف عرض کند کہ با اعتبار ہر دو تحقیقین معنی بالا را ذکر کردہ ایم و این معنی برخلاف قیاس و مجاز معنی دوم گیریم و (۲) تختہ کہ آسیا بران قائم کنند مرکب اضافی است (اردو) (۱) وہ لکڑی یا تختہ جس پر آہن جفت قائم کرتے ہیں۔ دیکھو آہن جفت مذکر۔ ہل۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ قلبہ زمین جوتنے کا آلہ۔ دیکھو آماج کے تیسرے معنے (۲) وہ تختہ جس پر چکی قائم کرتے ہیں۔ مذکر۔

تختہ استرش اصطلاح۔ بقول ملحقات برہان تختہ چوبی کہ گاو آہن را بدان محکم کنند بجہت شیار کردن زمین۔ صاحب بحر ہم با نش وگوید بضم ہمزہ و فتح رای مہملہ باشد مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و استرش بمعنی آہن جفت آہن گاو بجایش گذشت بالجملہ این مراد برہان (تختہ آسیا) بمعنی اوّل اوست۔ صاحب مؤید صراحت فرماید کند کہ بہندی آن را ہل نامند و استرش را پہال (اردو) دیکھو تختہ آسیا کے پہلے معنے۔

تختۂ اوّل اصطلاح۔ بقول برہان وجامع و رشیدی و بحر و بہار و سراج (۱) کنایہ از لوح محفوظ است و (۲) تختہ اطفال کہ بران الف و با و تا نویسند (خواجہ نظامی ﷺ) تختۂ اوّل کہ قلم نقش بست ۞ بر در حجرۂ احمد نشست مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی و ہر دو معنی موافق قیاس (اردو) (۱) لوح محفوظ مؤنث (دیکھو ام الکتاب)

(۳) تختی بقول آصفیہ اردو۔ اسم مؤنث تختۂ
مشق۔ مؤلف عرض کرتا ہے۔ وہ چھوٹا سا تختہ
جس پر کھڑیا لگا کر لڑکوں کو الف با لکھنے کے
لئے دیا جاتا ہے جو مشق کے بعد اسکی کھڑیا کو دھو
دیتے ہیں اور پھر نئی کھڑیا چڑھا کر کام کرتے ہیں۔

تختہ برداشتن از دکان — مصدر
اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و آنند یعنی دوکان فروش بستن
(حسین ثنائی ؎) تو بزم ساز عشرت کہ صبح ہا ز شوق
فروش پالی صبوح تو این تختہ از دکان برداشت ٭
مؤلف عرض کند کہ در ایران ہمچون دکن
رسم است کہ در دکانہا از تختہ ہای متعدد در باشند
کہ چون خواہند دکان را بند کنند تختہ ہا قائم کردہ
در وسط آن یک سیخ آہنی طویل بگذارند و در
وسط آن قفل اندازند و چون خواہند کہ دکان
را بکشایند تختہ ہا از جای خودش بردارند۔
ہمین عادت این اصطلاح قائم شد (اردو)
دکان کھولنا۔

تختہ بر سر شکستن — مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار و آنند یعنی خراب و رسوا کردن
(محمد قلی سلیم ؎) ہر جا کرشمۂ شیوۂ تعلیم سر کند
شاگرد تختہ بر سر استاد بشکند ٭ (سالک یزدی
؎) خوش شمار کہ با قطرۂ طوفان زاییم ٭ تختہ
بر سر شکند شورش ما دریا را ٭ مؤلف عرض
نماید کہ ہر دو سند بالاتعلق بمصدر شکفیدن
است نہ شکستن و فرق شکستن و شکفیدن بجایش
می آید و این مصدر اصطلاحی مخصوص است از
اطفال زیر تعلیم کہ تختۂ مشق در دست دارند
و از ہر دو سند ہم اشارۂ آن پیداست اگر برای
غیر اطفال استعمال این شود آن را مجاز دانیم
و تعمیم بیان کردۂ بہار را نمی پسندیم ہمعاصرین
عجم گویند کہ در استعمال این مصدر برای غیر اطفال
ہم اشارۂ مجازی اطفال در آن لازم است
(اردو) خراب کرنا۔ رسوا کرنا۔ تختی سر پر توڑنا
جیسے کسی شریر لڑکے کا تختی سے استاد پر حملہ کرنا۔

(الف) **تختہ بر سر کسی زدن** | مصادر اصطلاحی
(ب) **تختہ بر سر کسی شکستن** | بہار ذکر الف
کردہ و نوارستہ و بحر (ب) را آوردہ **مؤلف**
عرض کند کہ ما صراحت معنی الف بر اصطلاح گذشتہ
کردہ و سند (ب) ہم ہمدرانجا مذکور و خیال ما
ہم ہمان کہ گذشت (خواجہ آصفی ۵) لیج قہرم
گرمی کند فرہاد ؎ می زند تختہ بر سر استاد ؎
(اردو) دیکھو تختہ بر سر شکستن ۔

(الف) **تختہ بستن** | مصدر اصطلاحی رہنا ؟ حبیب
(ب) **تختہ بستہ** | آصفی ذکر الف کردہ
از معنی ساکت و صاحب رہنا بحوالہ سفرنامہ
ناصر الدین شاہ قاچار ذکر (ب) کردہ گوید کہ
بند میز **مؤلف** عرض کند کہ این تخت چوبی است
کہ چہار پایہ دارد و بالای آن سطحی صاف و پاک
از تختہ ہای چوبی کہ اہل ولایت قریب آن نشستہ
بکار خط و کتابت و مطالعہ کتب و امثال آن و
بالای آن طعام گذاشتہ تناول می کنند کہ میز ہم
نامندش بکسر اول چنانکہ می آید و پائین بعض این
خانہ ہا ہم می باشد معاصرین عجم ہمین میز خانہ دار
را چون بند باشد تختہ بند نام کردند نسبت الف
عرض می شود کہ این مرادف (تختہ بندیدن) است
کہ می آید صاحب آصفی بندی کہ این را مستند
می کند آن ہم متعلق بہ (تختہ بندیدن) است
(اردو) (الف) دیکھو تختہ بندیدن (ب)
بند میز ۔ مذکر ۔ وہ میز جس کے خانے بند ہوں

(الف) **تختہ بند** | اصطلاح ۔ بقول برہان
(۱) پارچہ را گویند کہ چون کسی را دست بشکند یا
از جا بدر رود تختہ ہا بران نصب کنند و آن پارچہ
را بران تختہ ہا و دست شکستہ پیچند و (۲) محبوس
و در بند افتادہ را نیز گویند ۔ صاحب جامع می فرماید
کہ دست شکستہ را با تختہ بستن و بمعنی محبوس ۔
صاحب سروری در ملحقات گوید کہ عضو شکستہ
را گویند کہ تختہ بند کنند و کنایہ از حبس کردن
(انوری ۵۲) در احسان بگو کہ بند کنند ؎

بوالحسن را چو تخته بند کنند ٭ صاحبان ناصری و
رشیدی هم همین قسم تعریف بهر دو معنی کرده خان
آرزو در سراج بر نقل قول محققین قانع. صاحب
بحر نسبت معنی اول گوید که پارچه که بر دست شکسته
پیچند و نسبت معنی دوم می نویسد که محبوس و کنایه
از انست که سراپای عاصی در تخته گشته مؤلف
عرض کند که الف اسم فاعل ترکیبی است بمعنی اول
که قماشش کم عرض و طولانی و دراز را نام است تا
بر دست شکسته بالای پارچه های چوبین می پیچند
برای اینکه پارچه تخته ها دست را راست دارد
و خود را بجای خود هم قائم [illegible] که آن را در هندی
پٹی و در انگلیسی بانڈیج گویند و بمعنی دوم اسم
مفعول ترکیبی است که کسی که تعزیر آید در تخته ها بند
است آن را تخته بند نامند یعنی بسته شده در
تخته ها و بر سبیل مجاز محبوس را هم نام است
و (۲) بمعنی مطلق بند کرده شده چنانکه بهار ذیل
الف آورده (فقره ۵ نصیرای همدانی و خطیب [illegible]

دکان خود فرشی در بازار ما تخته بند است [illegible]
یعنی بند کرده شده و استعمال - - -

(ب) تخته بند کردن (۱) بمعنی تعزیر دادن
بشکنجه تخته ها است چنانکه در سند انوری گذشت
و همین مصدر (۲) بمعنی حاصل [illegible] آید یعنی چیزی
را تخته ها بند کردن چنانکه - - -

(ج) تخته بند کردن دکان به قول بحر بمعنی
(د) تخته بند گذاشتن دکان بند کردن دکان
(شوکت ۵۳) از چین زلف او صد کاروان
مشک می آید کو کشید ای زلف خوبان تخته بند
از شانه دکان را [illegible] او گویا که (تخته بند [illegible])
لازم (ج) باشد و بهار ذیل الف - - -

(ه) تخته بند گردانیدن را هم به همین معنی
دوم [illegible] آورده (فقره میرزا صائب در [illegible])
فرمان [illegible] از احمت شراب) جا جا [illegible] را تخته بند
گردانیند (اردو) الف (۱) پٹی [illegible]
اصطلاح هندی. اسم مونث [illegible]

جیسے مجرم یا مفسد پر باندھا جاتا ہے۔ ہندمین مؤلف
عرض کرتا ہے کہ انگریزی مین سپاٹ بہی ہے
(۲) تختہ بند۔ فارسی مین وہ شخص جو سزا کے طور پر تختون
مین بند کیا گیا ہو ایران مین بعض خاص مجرمین
کو تختہ بندی کی سزا دیجاتی تھی یعنے اون کو سیدھا
کہڑا کر کے دونون جانب سے تختہ بند کر دیتے
تھے کہ وہ ہل نہ سکے اور اسی حالت مین اسکی
موت واقع ہوتی تھی۔ قیدی۔ محبوس (۳) بند
کیا ہوا (ب) (۱) انسان کو تختہ بند کرنا یعنے
تختہ بندی کی سزا دینا۔ (۲) کسی اور چیز کو تختون
سے بند کرنا۔ (ج اور د) دکان کو بند کرنا
(۴) بند کرنا۔ قید کرنا۔

تختہ بندیدن استعمال۔ مرادف تختہ بستن
است کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ تعریف
بستن و بندیدن بجایش مذکور و این معنی حقیقی
کہ بستن چیزی بواسطۂ تختہ ہا ست و (تختہ بند)
کہ گذشت تعلق دارد بہمین (اردو) تختہ باندہنا

تختہ پل استعمال۔ بقول بہار و انند بضم بای
فارسی پلی کہ از تختہ ہا بر خندق قلعہ سازند تا در
قلعہ آمد و رفت واقع شود (حکیم زلالی ؎)
قلعۂ تہمتہ دہان کردہ ٭ تختہ پل بر درش زبان
اردہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ قلب اضافت
پل تختہ و این پلی باشد کہ ہر وقت کہ خواہند بواسطۂ
چرخ آہنی از رود یا خندق می بر دارند و باز
می گذارند (اردو) تختہ کا پل۔ مذکر۔

تختہ پوست اصطلاح۔ بقول بہار و
بحر و وارستہ ہمان پوست تختہ **مؤلف** عرض
کند کہ صراحت کافی ممد رانجا موجود (ابونصر
نصیرای بدخشانی ؎) با کلاہ نمد بہ تختہ پوست
شہریاریم و تاج و تخت اینست ٭ (اردو)
دیکھو پوست تختہ۔

تختہ تابوت اصطلاح۔ بقول انند معروف
(شیخ شیراز ؎) ترا بہ تختۂ تابوت ہم کشند
روزی ٭ اگر خزانہ و لشکر ہزار خواہد بود ٭

مؤلف عرض کند که این همانست که بر معنی چهارم تختہ گذشت مرکب اضافی است (اردو) جنازہ ۔ مذکر ۔ دیکھو تختہ کے چوتھے معنے ۔

تختہ تخت یا تختۂ تابوت مثل ۔ بہار عجم خزینة الامثال و امثال فارسی و محیط الامثال ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت ۔ **مؤلف** عرض کند که فارسیان در بی ثباتی دنیا استعمال این مثل کنند معنی همان تختہ است که گاهی به تخت است و گاهی به تابوت (اردو) دکن میں کہتے ہیں ؎ پلنگ پہ سوئے یا سلاکر روئے ؎ یہہ کہاوت قریب قریب اسی فارسی مثل کے مطابق ہے یعنے پلنگ وہی ہے جس پر آرام کرتے ہیں یا لاش کو اس پر لیجاتے ہیں

تختۂ تعلیم اصطلاح ۔ بقول بحر و وارستہ و بہار لوحی که اطفال بران مشق کنند (خواجہ آصفی ؎) مارا سر تعلیم خرد نیست برین در ۔ باز سر هوش تختۂ تعلیم نهادیم ۔ **مؤلف** عرض کند که مرکب اضافی است و مرادف تختۂ اول با معنی دومش موافق قیاس (اردو) دیکھو تختۂ اول کے دوسرے معنے ۔

تختۂ جوہری اصطلاح ۔ بقول بحر و ملحقات بہار بہر بان (۱) رنگ سبز و کبود و (۲) کنایه از رنگارنگ نیز ۔ **مؤلف** عرض کند که جوہری بر تختہ جملہ اقسام رنگارنگ جواہر درست می کند برای مبصرین و خریداران و همین تختہ را فارسیان بر سبیل مجاز بدین دو معنی استعمال کرده اند و بهر دو معنی کنایه باشد و معنی اول از ینکه اکثر بر تختۂ جوهری جواهر سبز و کبود رنگ می باشد (اردو) (۱) سبز اور کبود رنگ ۔ مذکر (۲) رنگ برنگ ۔

(الف) تختۂ حاسبان اصطلاح ۔ خان آرزو
(ب) تختۂ حساب شناسان در سراج بذیل تختۂ محاسبان گوید که مرادفش ۔ صاحب اننداج گوید مؤید نسبت (ب) نیز باید که ای تختۂ حساب که آنرا تختۂ خاک هم گویند و هم او به تختۂ خاک گوید که تختۂ

کار منجم نیست بلکہ کار رمال است (اردو) تختہ
رقوم۔ اُس تختہ کا نام ہے جس پہ منجمین اپنا
حساب لکھتے ہین۔

تختہ زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان
وبحر و سروری و جامع (۱) کنایہ از پنبہ راحلاجی
کردن باشد کہ بتازی ندف گویند بہار گوید کہ این
تصحیف پنجہ زدن بیای فارسی است چرا کہ
پنجہ بمعنی پنبہ آمدہ۔ صاحب مؤید بمعنی بالا بحر
قنیہ گوید کہ (۲) افگندن قبا و استعمال آن محتاج
خان آرزو در چراغ ہدایت بذیل این تعریف (تختہ
زدن ترسا) کردہ کہ بجایش می آید مؤلف عرض
کند کہ در حلاجی از دستۂ آلۂ معروف بر تختہ آلہ
می زنند پس وجہی نیست کہ بخلاف زبان و تحقیق
محققین اہل زبان تصرف در لفظ کنیم صاحب
آصفی گوید کہ (۳) بمعنی تخت گستردن است و ما
بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم (اردو)
(۱) دُھننگنا۔ دُھنّا۔ دیکھو تخمیدن (۲) قبا یا چغائی
مین روئی بھرنا (۳) تخت بچھانا۔

تختہ زدن ترسا مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار آنست کہ ترسایان وقت سحر در معبد خود
تختہ بر تختہ میزنند۔ صاحب بحر بذیل تختہ زدن
ذکر این کردہ و خان آرزو در چراغ ہدایت ہم
(میر نجات سه) ہست آواز شلنگ تو با این پایہ
کہ زند تختہ بہنگام سحر ترسائی ۴ مؤلف عرض
کند کہ بترکیب اضافی موافق قیاس (اردو)۔
ترساؤن کا عبادت مین تختہ پہ تختہ مارنا۔

تختہ زدن دکان مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار و بحر و آنند کنایہ از بند کردن دکان
(مخلص کاشی سه) صرفہ خوان جو دانہ کاری کہ
شد بسیار دست ۴ تختہ زد زاہد دکان شید را
تا صیام ۴ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس
است کہ تختہ ہای متعددہ عوض در دکان ہا
دکاندار در بست و کشاد دکان از ان کار میگیرند
(اردو) دکان بند کرنا۔

تختۂ زرنیخ اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و جامع کنایہ از انگشت و زغال افروختہ ۔ **مؤلف** گوید کہ مرکب اضافی است و زرنیخ جوہریست کانی کہ ذکرش برارسانیقون گذشت پس زغال افروختہ را نظر بر فروغ آن تختۂ زرنیخ گفتن کنایۂ لطیف است (اردو) روشن کوئیلے سلگے ہوئے کوئیلے ۔

تختۂ زنگار اصطلاح ۔ تختۂ سبز را گویند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی کہ زنگار بقول او بمعنی سبز و سبزی می آید (ظہوری ؎) دارم غم پیکان او می برد زنگ سینہ ام ٭ چون پیش آن سازم نشان این تختۂ زنگار را ٭ (ولہ ؎) صیقلی بود از نگاہ آئینۂ روشندلان ٭ و سینۂ تاریک جانان تختۂ زنگار بود ٭ (اردو) سبز تختہ ۔ مذکر ۔

تختۂ سالخورد اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و جامع و بہار و (ناصری و جہانگیری دلحقات) و رشیدی و سراج کنایہ از حکایات گذشتہ (خواجہ نظامی ؎) گذارندۂ تختۂ سالخورد ٭ چنین در کشید نقش برلاجورد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این تختۂ کہنہ و کنایہ از تختۂ کاغذ یا تختۂ چوبی کہ بران یادداشت روزمرۂ سلف تحریر می کردند کہ بسبیل تاریخ محفوظ می ماند ۔ (اردو) گذشتہ حکایات ۔ مذکر ۔

تختۂ سنگ اصطلاح ۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید بی ہمزۂ ملینۂ اضافت می آید و ذکر معنی این نکرد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی تخت سنگی است کہ بر روشہای باغہا برای نشستن درست می کنند (وحید قزوینی ؎) در عرصۂ باغ تختۂ سنگی ٭ افتادہ چو پشتۂ در النگی ٭ (اردو) پتھر کا تخت ۔ مذکر ۔

تختہ شدن دکان مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و آنند بمعنی بند شدن دکان ۔ **مؤلف** عرض کند کہ لازم (تختہ کردن دکان) است (صائب ؎) جوہر آئینۂ ما گر نماید خویش را ٭

تختۂ از بال و پر طوطی شود دکان ما پہ (اردو)
دکان بند ہونا۔

تختہ شدن یاقوت مصدر اصطلاحی۔
بقول وارستہ و بحر و بہار مسطح و ہموار شدنش
(محسن تاثیر ے) مفتون راہ و رسم مہر و رنہی شود
کہ یاقوت اگرچہ تختہ شود در رنہی شود پہ مؤلف
عرض کند کہ موافق قیاس است بر سبیل مجاز و کنایہ
ایست لطیف (اردو) یاقوت کا مسطح ہونا اور
تختی کی شکل میں پھیلا ہوا ہونا۔

(الف) **تختۂ شلنگ** اصطلاح۔ بقول بحر
ورزش کشتی گیران است کہ ہفت ہشت تختہ برابر
قائم کردہ و زنگہا بستہ بوضع معہود بران شلنگ
زنند مؤلف عرض کند کہ شلنگ بفتحتین شین معجمہ
و لام مفتوح بمعنی جستن و پا فشاندن شاطران و
کشتی گیران است بہ نہجی کہ پاشنہ پای ایشان بہ
سرین ایشان می رسد (کذا فی البحر) و ہم او ...

(ب) **تختۂ شلنگ زدن** رابی اضافت
آوردہ کہ بمعنی جست کردن بقاعدۂ مذکور است
(میر نجات ے) دل دگر گرم طپیدن شدہ در
سینۂ تنگ کہ می زند آن بت طناز مگر تختۂ شلنگ
کہ وارستہ و بہار و خان آرزو در چراغ ہدایت
ذکر (ب) کردہ اند و بخیال ما حق آنست کہ اصل
این (شلنگ تختہ زدن) باضافت شلنگ است
و بقلب اضافت ہم مستعمل (خان خالص ے)
چنین گر در بر مردم شلنگ تختہ خواہی زد بہ ارتقی
گر گہی آخر تو کشتی گیر خواہی شد (اردو) الف
کشتی گیروں اور پہلوانوں کی جست اور چھلانگ
جو تختے کھڑا کر کے اس پر سے چھلانگ مارتے
ہیں۔ مؤنث۔ (ب) استادہ تختوں پر سے چھلانگ
مارنا یعنی جیون اور پہلوانوں کی ایک ورزش ہے

تختۂ شیار اصطلاح۔ بقول مؤید بمعنی تختہ کہ
بر سر آن آہن باشد (کذا فی زفانگویا) مؤلف
عرض کند کہ مرکب اضافی است۔ ہمان قلبہ کہ
بر تختۂ آسیا گذشت (اردو) دیکھو تختۂ آسیا۔

تختۂ عاج | اصطلاح۔ بقول بحر و لطائف مرادف تخت عاج **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است و بہ ترمیم معرفش خیال خود را بہ تختگاہ ظاہر کردہ ایم (اردو) دیکھو تخت عاج۔

تختۂ قماش | اصطلاح۔ بقول بہار آنچہ از دو تختۂ چوب سازند و دران قماشہا را نگاہ دارند و بہ طناب محکم بندند۔ **مؤلف** عرض کند کہ بعض اقسام قماش ریشمی را بہ یک تختہ پیچند و برای قماش ریشمی دو تختہ از دو جانب طولاً قائم کنند بالای آن طناب کشند تا کرم یا آلایش محفوظ ماند (محسن تاثیر ؎) افتادہ ام بہ سینۂ تنگم ہزار خیال ؛ چون تختۂ قماش کہ بندند با طناب ؛ (اردو) وہ تختہ جس پر ریشمی کپڑا لپیٹا جاتا ہے یا اونی طاقوں کی دو جانب رکھ کے کستے ہیں تاکہ کیڑے سے محفوظ رہے۔ مذکر۔

تختۂ قناد | اصطلاح۔ بقول بہار و آنند باشد تختہ کہ قناد و حلوائی شیرینی ہا بران چینند **مؤلف** عرض کند کہ قنّاد بہ تشدید نون۔ حلوائی را نام است و این مرکب اضافی است (ابونصیر نصیرای بدخشانی ؎) گلرخ غنچہ دہان من بگل شد خندہ زن ؛ از شکر ریزی چمن را تختۂ قناد کرد ؛ (اردو) وہ تختہ جو حلوائی کی دوکان کے آگے بچھایا جاتا ہے جس پر مٹھائی چنائی جاتی ہے۔ مذکر۔

تختۂ قیمہ | اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و آنند تختۂ چوبی کہ گوشت را بران برند و قیمہ کنند (وحید ؎) دلم داغم ازوی سراسیمہ است ؛ کہ از و سینہ ام تختۂ قیمہ است ؛ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و این پارۂ تنۂ درختی باشد خان آرزو در چراغ ہدایت ہم ذکر این کردہ (اردو) کندہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ قیمہ کوٹنے کی لکڑی۔

تختہ کردن دکان | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و آنند یعنی بند کردن دکان مرادف (تختہ زدن دکان) **مؤلف** عرض کند کہ صراحت

کافی همه را انجا کرده ایم (محمد سعید اشرف ص)
تا قدت نسخ ناز کرده بلند ۰ تخته کرد دست سرو
دکان را ۰ مخفی مباد که از سند بالا (تخته کردن
دکان را) پیداست عیبی ندارد (اردو)
دکان بند کرنا۔

(الف) **تخته کلاه** اصطلاح۔ بقول بهار
و بحر (۱) کلاه چوبینی که زنگلهها بدان بندند و بر سر
مجرمان گذارند و رسوا کنند که آن را کلاه تخته و کلاه زنگله
نیز گویند (ملا شفیع ص) از که آموختی این جل
کز اسپ کمان ۰ تو کنی نعل و مرا تخته کله فرمائی
مؤلف عرض کند که از سند بالا ....

(ب) **تخته کله فرمودن** بمعنی رسوا کردن
پیداست پس الف بمعنی رسوا باشد و مجازاً (۲)
بمعنی رسوائی هم۔ بهار ذکر این کرده ولیکن تعریف
خوشی نکرده (محمد سعید اشرف ص) نازند شهان
اگرچه بر تخت و کلاه ۰ در مذهب ما تخته کلاه است
است اینجا ۰ مخفی مباد که کله مخفف کلاه است
و در سند اوّل استعمال همین مخفف (اردو)
(الف) (۱) رسوا (۲) رسوائی۔ مؤنث (ب)
رسوا کرنا۔ رسوائی کرنا۔

تخته گردن اصطلاح۔ بقول بحر و آنند
مرکب تخته گردن که عنان برابر نتابد مؤلف
عرض کند که بمعنی سخت گردن دارنده که پیدا آید
لگام نکند اسم فاعل ترکیبی است استعمال این
اکثر بصفت اسپ می شود معاصرین عجم بر زبان
دارند (اردو) سخت گردن۔ شریر گھوڑا
منه زور گھوڑا۔

تخته گوی اصطلاح۔ بقول بحر چوگان که سر
آن مانند چمچه باشد و بدان گوی بازند مؤلف
عرض کند که تشبیه کفگیر به از چمچه می نماید و فک
اضافت (تخته گوی) است که مرکب اضافی است
چوگان را مانند و حالا بر زبان معاصرین
عجم همین چوگان است۔ صاحب ملحقات بر بیان
این را (تخته گوئی) به دو تحتانی نوشته خیال ما

این است کہ غلطی کتابت راہ یافتہ یا یای وحدت
را داخل اصطلاح دانست۔ تا صحیح اوست
(اردو) چوگان۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔
اسم مذکر۔ گیند کا بلّا۔ گلّی کا ڈنڈا۔ وہ ڈنڈا جو سر
کی طرف سے کج ہو۔

تختہ گوی بازی اصطلاح۔ بقول مؤیّد
با پنجم و ششم فارسی ترجمۂ صولجان بعربی و آن
چوبکی است کہ اطفال بدان راست می کنند و رشتہ
و ریسمان پیچیدہ بچہ گان در زمین زنند کہ بگردد
و آواز کند لٹو و بعضی فرفرہ نامند (کذا فی التحفہ)
و اقول این تقریر لفظ (تختہ آبی) است
زیرا چہ لفظ گردی شود۔ مؤلف عرض کند کہ بیچارہ خود
نمیداند کہ چہ چیز است و ناحق بتائید فضلا ایشان
را براہ غلطی برد۔ این ہمان (تختہ گوی) باشد
کہ گذشت و لفظ بازی بر آن اضافہ شدہ و سر
این را بریشہ ہای سخت مثل تار عنکبوت می بافند
کہ تار و پودش دور دور می باشد کہ شبکہ یا
ظاہر می شود تا گوی محفوظ می ماند۔ محقق با ناصر و لطائف
این را شاہدہ نکردہ باشد۔ از ینجاست کہ در بحر اللطائف
این سکندری خورد۔ معاصرین عجم با ما اتفاق
دارند۔ (اردو) دیکھو تختہ گوی۔

تخت ہلاکو اصطلاح۔ بقول ناصری ولایتیست
است از دربند باد کوبہ تا بغداد و از ہمدان
تا سرحد روم و در حقیقت بایستی مراغہ را بدین
نام خوانند زیرا کہ تختگاہ ہلاکو خان بودہ و در آنجا
رحلت نمودہ و قبرش در میان دو آب معروف
است۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است
(اردو) تخت ہلاکو۔ مذکر۔ اس ملک کا نام
جو دربند باد کوبہ سے بغداد تک اور ہمدان
سے سرحد روم تک واقع ہے۔

تختۂ حاسپان اصطلاح۔ بقول لطائف
سپاہان و بحر (۱) کنایہ از زمین است۔ بہار
گوید کہ (۲) مرادف ہمان تخت حاسپان و
کنایہ از زمین۔ صاحب الفاظ رشیدی و سراج

گفتہ اند مؤلف عرض کند کہ با این را مرادف دانیم
ومعنی اوّل را خلاف قیاس پنداریم وازینکہ محققین
زباندان اعنی سروری ورشیدی وناصری وجامع از معنی ثانی
ساکت اند بدون سند استعمال معنی اوّل را تسلیم
نکنیم (اردو) (۱) زمین ۔ مؤنث (۲) دیکھو تختۂ
حاسبان اور تخت محاسبان ۔

تختۂ محاسبان شود مقولہ ۔ بقول ملحقات
برہان وبحر خاک برسر افتد وگرد آلود شود مؤلف
عرض کند کہ فارسیان چون کسی را بددعا دہند
ہمین مقولہ را استعمال می نمایند کہ موافق قیاس
است (اردو) تم پر خاک پڑے ۔

(الف) **تختۂ مشق** اصطلاح ۔ بقول بہار
ومؤید بہ اضافت وبی اضافت (۱) تختۂ اطفال
دبستان بران مشق کنند و (۲) ہر چیزی کہ بسیار
بہ استعمال آید (صائب ؎) لوح دل آئینۂ
راز عالم است حیف است چون تختۂ مشق
ہوس کنی ۔ (محسن تاثیر ؎) ای ستون آینۂ حسنت
احوال من است کہ تختۂ مشق جنون ناشد اعمال من است
مؤلف عرض کند کہ از سند اوّل . . . .

(ب) **تختۂ مشق کردن** بمعنی تختۂ مشق قرار
دادن پیداست (اردو) الف تختۂ مشق
بقول آصفیہ (۱) وہ تختی جس پر لڑکے مشق کرتے
ہین لکھنے کی پٹی ۔ لوح (۲) وہ چیز جو بہت
استعمال مین آئے (باضافت وبے اضافت)
(ب) تختۂ مشق بنانا ۔

تختۂ سیل اصطلاح ۔ بقول خان آرزو در
سراج (بذیل تختۂ محاسبان) ہمان تختۂ حسابست
مؤلف عرض کند کہ ازین کہ کتابت بر خاک
این تختہ از سیل آہنی می شود این را بدین اسم
موسوم کردند (اردو) دیکھو تختۂ محاسبان ۔

تختۂ ضیا اصطلاح ۔ بقول برہان وبحر عجم
(وناصری وجہانگیری در ملحقات) کنایہ از آسمان
است مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی و
موافق قیاس باشد (اردو) دیکھو آسمان ۔

(الف) **تختۂ نرد** اصطلاح۔ بقول بحر تختہ کہ بران بازی نرد بازند و ہم او بر (ب) **تختۂ نرد آبنوسی** گوید کہ (۱) فلک البروج است صاحب ملحقات برہان (ب) را آوردہ صاحب رشیدی گوید کہ فلک است خان آرزو در سراج (ب) را بحذف تحتانی آخرہ (تختۂ نرد آبنوس) نوشتہ یعنی اوّل گوید کہ (۲) کنایہ از شب نیز مؤلف عرض کند کہ ب مرکب توصیفی است و بقول خان آرزو مرکب اضافی و معنی دوم ہم موافق قیاس (اردو)

الف وہ بساط تختہ جس پر نرد کھیلیں۔ مذکر۔ (ب) (۱) آسمان۔ مذکر (۲) رات۔ مؤنث

تختۂ یخ اصطلاح۔ بقول بہار پارچۂ یخ کہ از کمال برودت ہوا در حوض یا رودہا می بندد و بغایت شفاف می باشد مانند آئینۂ قدنما (یحیی شیرازی ع) وہ چہ رخست اینکہ چو در تاب شد ؛ چون تختۂ یخ آب شد ؛ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است (اردو) یخ کا ٹکرا۔ مذکر۔

تجخّم بقول برہان و جہانگیری بفتح اوّل وضم جیم بروزن انجم (۱) بمعنی حریص و بقول جامع (۲) صاحب شر۔ صاحب ناصری بذکر معنی بالا گوید کہ بہ حای مہملہ صحیح نہ بہ خای معجمہ و لغت عربی است نہ فارسی (خاقانی ع) نا محرم ہمای دولت و شہباز حضرت ؛ نہ کرگس قرحۂ دنی زاغ تجخّم است ؛ (و لہ ع) بیش دل شان سپہر و انجم ؛ این بودہ ورنج و آن تجخّم ؛ صاحب رشیدی اشارہ می کند بہ شعر دوم خاقانی کہ ازان فتح دوم و تشدید جیم عربی ہم ظاہر است۔ خان آرزو در سراج بذکر قول رشیدی گوید کہ پیداست کہ از عالم پر و قر بود کہ مشدّد و مخفف ہر دو آمدہ از انکہ مشدّد را مخفف کردہ اند چنانکہ ضابطۂ فارسیان است کہ در الفاظ عربیہ نیز چنین تصرف

کنند پس قول جہانگیری خطا نبود مؤلّف عرض کند کہ تحجم بہ حای مہملہ دوم در عربی زبان بمعنی برآمدگی پستان و ہر چیز نوشتہ پس بی غوری صاحب ناصری است کہ ایراد درین لغت می کند ما باعتبار صاحب جامع کہ محقّق اہل زبانست و باعتماد دیگر محقّقین تحقیق پسند این را لغت فارسی زبان دانیم اگر در عربی زبان بہ حای مہملہ عوض خای معجمہ بہمین معنی می بود دران حالت ما این را مفرّس می گفتیم بر سبیل تبدیل (اردو) (۱) حریص (۲) صاحب شر۔

تخره خان آرزو در سراج بحوالۂ قوسی گوید کہ مخفّف تسخره بمعنی تمسخر است وہمی فرماید کہ عربی الاصل بود کہ فارسیان دران تصرّف کردہ باشند دیگر ہمہ محقّقین ازین لغت ساکت مؤلّف گوید کہ اگر سند استعمال این پیش شود ما این را اسم جامد فارسی زبان توانیم گفت محض بیان محقّق بالا برای این کفایت نمی کند (اردو) تمسخر۔ مذکر۔ ٹھٹول ظرافت۔

تخس بقول برہان وسروری وناصری وجامع بفتح اوّل وثانی بروزن عسس تافتن دل باشد از غم والم وبعض می فرمایند کہ بسکون ثانی ہم گفتہ اند وبہ این معنی بجای حرف اوّل بای ابجد ہم بنظر آمده مؤلّف عرض کند کہ ہمین لغت بوحده بمعنی پژمرده برنشان اوّلش وبمعنی گداز در رنج بہ نشان سومش گذشت وصراحت ماخذش ہمدر انجا ندکور پس این را مبدلش دانیم چنانکہ تبکوک وتبکوت (اردو) دیکھو تبخس کے پہلے اور تیسرے معنے۔

تخش بقول برہان بفتح اوّل بروزن رخش بمعنی (۱) بالا وصدر مجلس و (۲) نوعی از تیر ہم و (۳) تیر آتشبازی را نیز گفتہ اند وبقول بعض (۴) نوعی از مجالست کہ تیر بسیار کوچکی دارد۔ صاحب جامع گوید کہ تخشیدن بمعنی در صدر نشستن می آید پس صدر مجلس را تخش گویند وذکر دیگر

معانی هم کرده صاحب ناصری معنی چهارم را ترک کرده صاحبان رشیدی و سروری بر معنی چهارم
قناعت کرده و نسبت معنی اول همین قدر گویند که کسی که بالا نشست می گویند که تخشید خان آرزو
در سراج می طرازد که صحیح آنست که تخشیدن بمعنی بالا نشستن آمده و تیر آتشبازی را به همین نسبت
تیر تخش گویند که در هوا بسیار بلند رود و ظاهرا ناوک را بجای تخش گفته باشند که تیر آن در هوا بلند
رود اگرچه انداختن تیر ناوک در هوا رسم نیست ترآید وارش بهار بذکر معنی چهارم گوید که بعضی
گویند تخش بان که در جنگ های هند سر دهند و آن آهنی باشد مجوف که از باروت پر کرده و آتش
در ان زنند و جانب خصم در هوا اندازند. مقصود بهار درینجا از معنی سوم است (طاهر وحید
) تو گوئی چو شد تیر تخش بلند ٭ که کرده است این ریشه در خاک بند ٭ وارسته متفق با
بهار که خود بهار نقلش برداشته. صاحب تحقیق الاصطلاحات بر معنی سوم قانع (ظهوری)
بعطری که عطار گیسو دهد ٭ به تیر نگه از تخش ابرو جهد ٭ (ملا تقی) ز هر سو و اندر پرنده رخش
٭ بد انسان که تیر از کمانهای تخش ٭ مؤلف عرض کند که بقول بعض معاصرین سالخورده عجم اسم
جامد فارسی زبان است که بمعنی تیریست قدری خم دار که تیراندازان چو تیر جانب آن را بطرف
می زنند که اول بالا می رود و باز بر سر نشانه می افتد پس معنی دوم اصل است و معنی سوم مجاز آن
این تیر آتشبازی همانست که آن را در هندوستان بان گویند و معنی چهارم مجازش که کمان تیر را هم تخش
گفتند که خم آن مثل تیر تخش باشد و معنی اول هم مجاز معنی دوم که صدرنشین هم بلند می دارد چنانکه
تیر تخش اول بلند می شود و این بمعنی اول اسم مصدر تخشیدن است که بجایش می آید تحقیقی بسیار دکه
بعض معاصرین عجم این را بمعنی چهارم اسم جامد دانند و معنی دوم را مجاز آن که تیر تخش شبیه کمان

است ومعنی سوم هم مجازش که تیر آتشبازی یعنی بان هم خمیده باشد والله اعلم بحقیقة الحال (اردو)
(۱) صدر نشین۔ میر مجلس۔ پریسیڈنٹ (۲) وہ تیر جس کو فارسیوں نے تیر تخش کہا ہے جو کسی قدر خمدار
ہوتا ہے اور بلند ہو کر نشانے کے سر پر بیٹھتا ہے۔ مذکر (۳) بان۔ مؤنث۔ بقول آصفیہ وہ
تیر جو از قسم ہوائی ہے جو اگلے زمانہ کی لڑائیوں میں دشمن پر چھوڑا کرتے تھے (۴) کمان۔ مؤنث
دیکھو الفی قسر بان۔

تخشا بقول برہان وجہانگیری وجامع بر فتح اول
بروزن [illegible] بمعنی سعی کننده وکوشنده (از [illegible])
بہرام یزدی (ف) نگو تخشا بکار تو پیوسته
همی باشید ومی دار پیوسته صاحب نوادر
ذکر این ذیل مصدر تخشیدن کرده گوید که این
مجاز است چرا که در بالا روی سعی را دخل تمام
مؤلف عرض کند که درست گوید ولیکن از
حقیقت هم خبری ندید که این اسم مرکب است
با امر حاضر تخش والف فاعلی که افاده اسم فاعل
کند چنانکه دانا وبینا وجویا وپویا این اصلا هم
جامد نیست بلکه بقاعده فارسی لفظی است که از
مشتقات مصدر پیدا شد (اردو) کوشش
کرنے والا۔ ساعی۔ سعی کرنے والا۔

(الف) **تخشد**	الف بقول برہان بروزن بخشد
(ب) **تخشیدن**	تخشید بمعنی بالا نشست

چه تخش بمعنی بالا وصدر مجلس هم آمده وهم او
نسبت ب گوید که بروزن بخشیدن بمعنی بالا نشستن
صاحبان ناصری وبحر ومؤید وانند ومواردو
نوادر ذکر ب کرده اند صاحب بحر صراحت
کند که کامل التصریف است ومضارع این تخشد
وصاحب موارد می فرماید که حاصل بالمصدر این
تخش مؤلف عرض کند که الف ماضی مطلق
ب و ب مرکب از تخش که اسم مصدر است و
یای معروف وعلامت مصدر دن۔ برہان الف

اسم جامد دانست غلط کرد (اردو) الف بلندی میں بیٹھنا (ب) بلندی پر بیٹھنا۔

تخفیف | بقول بہار سبک کردن می فرماید کہ بالفظ دادن و کردن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح۔ فارسیان استعمال این بمعنی سبک با مصادر و ترکیب فارسی کردہ اند کہ در ملحقات می آید (اردو) تخفیف۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ کمی۔

تخفیف تصدیع | استعمال۔ بقول بہار مرادف تخفیف زحمت مؤلف عرض کند کہ استعمال این در فارسی زبان بسیار کم است۔ البتہ تخفیف زحمت بر زبان است بمعنی کمی زحمت (اردو) تخفیف تصدیع۔ تخفیف زحمت دونوں دکن میں مستعمل ہیں بمعنی حقیقی یعنی تکلیف کی کمی

تخفیف دادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی سبک کردن و آسانی پیدا کردن است (طالب آملی ؎) حدیث عشق دراز است و یار نازک طبع بدماغ درد سرش نیست می دہم تخفیف بہ (اردو) ہلکا کرنا۔ بار گھٹانا۔ آسان کرنا۔

(الف) تخفیف زحمت کردن
(ب) تخفیف کردن | استعمال صاحب آصفی ذکر ب کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش الف پیداست ازینجاست کہ ما او را جا دادہ ایم کہ بمعنی زحمت کم کردن است و ب ہم بمعنی کم کردن مستعمل۔ (حافظ شیرازی ؎) خاک کویت بر نتابد زحمت ما بیش ازین ہم لطفہا کردی بتا تخفیف زحمت می کنم (اردو) الف تخفیف زحمت کرنا تکلیف کو کم کرنا ب کم کرنا تخفیف کرنا ہلکا کرنا

تخفیفہ | بقول بہار دستار کوچکی کہ ہنگام خواب و خلوت بسر پیچند نسبت بعمامہ سبک باشد (محسن تاثیر ؎) اگر خفت نمی آرد بسر ترک ادب کردن

ی چیزا بر سر نهد تخفیفه هر کس بی تکلّف شد ی (مخلص کاشی ص) کجاست راحت تخفیفه و سبک روحی ی علاقه نیست بدستار اعتبار مرا ی خان آرزو در چراغ هدایت گوید که لغت عربیست. صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید که یای نسبت با لغا تخفیف مرکب کردند مؤلف عرض کند که استعمال این به همین معنی در عربی یافته نشد با این را مفرس دانیم (اردو) وہ مختصر رومال جو عمامہ سے چھوٹا ہوتا ہے جسکو خلوت میں سوتے وقت سر میں لپیٹ لیتے ہیں۔ مذکر۔

تخلّص | خان آرزو در چراغ هدایت گوید که (۱) لفظی که شاعر برای خود مقرر کند و (۲) بیتی که شاعر تخلّص خود دران کند (کمال خجند ع) تخلّص های تو لیس نامدار است ی مؤلف عرض کند که صاحب انندراج فرماید که عربی است و در اصطلاح شعرا (۳) نام ممدوح آوردن است (کذا فی الجامع الصنائع) اما در اساس الفضلا که تصنیف قاضی شهاب الدین باشد مندرج است که حُسن تخلّص آنست که خروج از غزل و دخول در مدح به احسن وجه باشد و درین معنی لغوی مرعی می شود زیرا چه رستن از غزل است مؤلف عرض کند که در عربی زبان مطلق بمعنی رمیدن است و معنی اول یافته نمی شود معلوم می شود که مفرس است و فارسیان بمعنی اول استعمال کرده اند و به معنی دوم مقطع مستعمل است نه تخلّص و بمعنی سوم استعمال عرب است نه فارسی (اردو) تخلّص۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر (۱) شاعر کا وہ مختصر اور فرضی نام جو شعر میں ڈالا جاتا ہے۔ مؤلف عرض کرتا ہے یہ شاعر کا وہ مختصر اور فرضی نام ہے جسکو شاعر اپنے اشعار میں اپنے آپ کو اس نام سے موسوم کرتا ہے (۲) مقطع۔ بقولہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔

غزل یا قصیدہ کا آخری شعر جس مین شاعر کا تخلص واقع ہو۔ قدما شعر اوّل مین بھی تخلص ڈالدیا کرتے تھے کبھی فارسی اور اردو مین مطلع کو بھی مقطع بنا ڈالتے مین مؤلف عرض کرتا ہے کہ مطلع کی کیا خصوصیت ہے درمیان اشعار کسی ایک شعر مین بھی تخلص لایا جاسکتا ہے لیکن اسکو مقطع نہین کہہ سکتے اور نہ اُس مطلع کا نام مقطع جس مین تخلص ہو (۳) ممدوح کا نام جو اشعار مین لایا جاے عربی مین تخلص کہا جاتا ہے مگر فارسی اور اردو مین ان معنون مین مستعمل نہین ہے

تخلف بقول بہار و الیس استادن از چیزی مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است و بقول منتخب و الیس ماندن۔ فارسیان این را بمعنی رسائی نہ شدن و پست ہمتی و عدم الفا یا مصادر فارسی استعمال کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) (۱) رسائی نہ ہونا کا حاصل بالمصدر یعنی عدم رسائی مؤنث۔ پست ہمتی۔ مؤنث۔ عدم الفا۔ مذکر۔ وعدہ خلافی۔ مؤنث۔

تخلف افتادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش معنی رسائی نشدن پیدا است (علی خراسانی ؎) بود این نکتہ پر روشن کہ در باب جناب تو تخلف نابر افتاد در اقوال انسانی ۵۰ (اردو) رسائی نہ ہونا

تخلف کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی پست ہمت شدن پیدا است (علی خراسانی ؎) بر چہرہ ما خاک در دوست گواہ است کز لی عت می خانہ نکردیم تخلف ۵۰ (اردو) پست ہمت ہونا۔ انکار کرنا۔

تخلف ورزیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش پیدا است

آرزو می ماکہ باو ایشم نیست ہے (اردو) وفا نکرنا ۔	کہ بمعنی وفا نکردن است (خان آرزو ۔ ۹) می کند و عدہ با غیار و تخلف و رزد با چہ کند

تخلہ بقول برہان وجامع ورشیدی وجہانگیری بفتح اوّل ولام وسکون ثانی بمعنی (۱) نعلین و (۲) عصا و (۳) ریزہ و خردہ ہر چیز۔ صاحبان سروری و ناصری و مؤید بر معنی اوّل و دوم قانع (شمس فخری ۔ ۵) ایا شاہی کہ ہر سائل کہ آید بدرگاہ تو بی دستار و تخلہ ہے (منجیک ۔ ۵) اندر خصائل تو قلم گوئی ہے چون تخلہ کلیم پیرشد۔ ہے خان آرزو در سراج متفق با برہان عرض کند کہ صاحب اند صراحت کند کہ لغت فارسی است۔ اسم جامد فارسی قدیم واشیم کہ حالا بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) (۱) نعلین۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ مذکر۔ دو جوتیان۔ جوتون کا جوڑا (۲) عصا بقول عربی۔ اسم مذکر۔ لاٹھی۔ سونٹا۔ چوب دستی۔ دیکھو بازر (۳) ہر چیز کا خردہ۔ ریزہ۔ مذکر۔

تخم بقول برہان بضم اوّل وفتح ثانی وسکون میم (۱) پارچہ باشد کہ ختا چینان بر سر چوب بندند و بدان از حوا نتا ریبا بید و بسکون ثانی (۲) دانہ واصل ہر چیز و (۳) مرغی را نیز گویند بعربی بیضہ خوانند و (۴) مطلق بیضہ را نیز گفتہ اند اعم از ماکیان و غیر ماکیان و (۵) بمعنی منی و آب پشت ہم ہست کہ مادہ وجود حیوانات است و (۶) بمعنی اصل ونسب ونژاد نیز آمدہ صاحبان جہانگیری و سروری بر معنی اوّل قناعت کردہ اند۔ صاحب جامع بذکر ہمہ معانی بنسبت معنی چہارم تخصیص بیضہ مرغ کند و معنی دوم بخصوصیت بیان نکرد۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل و دوم معنی چہارم را مخصوص با مرغ کردہ و ذکر معنی ششم ہم فرمودہ صاحب مؤید

اشارہ معنی دوم کردہ گوید کہ آن اصل ہر چیز است و نیز (۷) اولا صاحب غذائی می فرماید کہ دانہ
ہر چیز کہ بکارند و سبز شود و خوشہ ہا یا میوہ ہا برآرد و آنچہ بتازی بیضہ خوانند و آن را خاگ ہم نامند
و تخم کبوتر و گنجشک و مانند آن و (۸) خایۂ مردم نیز (شمس فخری لہ) بکہ آنگاہ شاہ زر بخشد بچرخ
سازد ز مرطا بر تخم ۹ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی اصل و نژاد است و مطلق بیضہ و اغلب
کہ این ہر دو در اصل مجاز بود کہ شہرت گرفتہ چہ تخم در اصل دانہ را گویند و بدکہ بمعنی اول می فرماید
کہ این تصحیف تخم است صاحب محیط بر تخم می فرماید کہ اسم فارسی بزر است و بعض طیور را نیز شامل
و ہر یک بمقام خود مسطور چنانچہ در بزر نیز ایما رفتہ مؤلف عرض کند کہ حقیقت بیضہ بجایش مذکور
بہار گوید کہ اصل و نژاد و تخم غلہ و درخت چون تخم کدو و تخم ریحان و تخم گل و تخم سنبل و
امثال آن و بمعنی بیضۂ مرغ و نطفہ مجاز است و با لفظ افگندن و بالیدن و بر خاک افشاندن
و پریشان کردن و در خاک کردن و دمیدن و سبز شدن و فروکردن و کاشتن و کردن و نہادن
مستعمل ما می گوئیم بمعنی اول تخم بہ بای فارسی اصل است چنانکہ اشارۂ این ہم در آنجا کردہ ایم
و صراحت ماخذ بر تخم گذشت و این را مبدل تخم دانیم و ہمین مثال اول این تبدیل است و
بمعنی دوم اصل لکہ ہمہ معانی مجازیہ اسم جامد فارسی زبان و معنی سوم مجازش کہ آن را تخمہ ہم نامند
کہ این مرض پیدا می شود از اینکہ تخم در غذای غیر پختہ ہضم نمی شود و تخمہ عائد می گردد ما این را بدین معنی
مخفف تخمہ دانیم و تخمہ بقول صاحب منتخب در عربی زبان بمعنی مطلق ناگواری طعام است صاحبان
آنند و غیاث تخمہ را بمعنی بد ہضمی طعام از امتلا لغت عرب گویند و معنی چہارم و پنجم و ششم و ہفتم
و ہشتم ہمہ مجاز معنی دوم موافق قیاس است و استعمال این با مصادر در ملحقات می آید (اردو)

(۱) دیکھو تخم (۲) دیکھو تیر (۳) تخمہ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کی قے جو بد ہضمی یا فساد غذا سے ہو جاتی ہے اس میں اور ہیضہ میں یہہ فرق ہے کہ ہیضہ اخلاط غذا میں فساد ہو کر ہوتا ہے اور تخمہ غذا کے فساد سے (۴) تخم بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر بیضہ۔ انڈا (۵) منی بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث۔ آب پشت۔ آدمی کا بیج۔ نطفہ۔ وہ سفید مادہ جو آدمی کے عضو تناسل سے بوقت جماع خارج ہوتا ہے اور اُس سے حمل قرار پاتا ہے (۶) تخم بقولہ۔ فارسی۔ اسم مذکر نسل (۷) تخم بقولہ مذکر۔ اولاد (۸) تخم۔ مذکر بقولہ۔ خایہ۔

تخمار بقول برہان و جامع بضم اوّل بر وزن طغار تیری است کہ پیکان ندارد و بجاے پیکان گرہی دارد صاحب رشیدی گوید کہ این را تخار نیز گویند صاحب ناصری گوید کہ بجای پیکان گرہی دارد بشکل تخم کبوتر و ازان او را تخمار گویند و تخمار ہم منسوب بہ تخمہ و گوید کہ در بہار عجم آوردہ و در فرہنگہا نیافتیم **مؤلف** عرض کند کہ ہر دو ماخذ بیان کردۂ صاحب ناصری موافق قیاس و این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) تخمار یا تخار تیر کی ایک قسم کا نام ہے جس میں پیکان کے عوض ایک گرہ ہوتی ہے۔ مذکر۔

تخم افشاندن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این بحوالۂ بہار کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بوئیدن و کاشتن تخم باشد در خاک (صائب ع) ہر کسی تخمی بخاک افشاند و ما دیوانگان ٭ دانۂ زنجیر در دامان صحرا کاشتیم ٭ (ظہوری ع) شراب از خوی بر ویش تخم افشاند ٭ توان خورشید از رویش درو کرد ٭ (اردو) بیج بونا دکن میں بیج چھڑکنا بھی کہتے ہیں۔

تخم افگندن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مرادف تخم افشاندن است

مؤلف عرض کند که صراحت معنی همدر اسخبا کردہ ایم (ثنائی مشہدی ؎) بسکہ با من سگالد تنہا | کردمن اندر دخولیش یہ تخم خواب اندر دماغ پاسبان انگندہ ام یہ (اردو) دیکھو تخم افشاندن۔

تخماق بقول بہار میخ بہ دو قاف افزار چوبی کہ بر سر میخ زنند تا میخ در زمین خوب فرو رود واستوار باشد (میر یحیی کاشی ؎) اوّل با باعشق زنبری دم زدیہ پس صدمہ سختم ز قفای تہم بچو تا بند نگہ دو بزمین اوّل میخ یہ تخماق بہ فرقش ستوان محکم زدیہ مؤلف عرض کند کہ توقماق بہمین معنی لغت ترکی است (کذا فی لغات ترکی) فارسیان بحذف واو وتبدیل قاف بجای معجمہ (چنانکہ برق وبنخ) این را مفرس کردہ بالضم خواندہ اند (اردو) دکن میں موگری کہتے ہیں۔ صاحب آصفیہ نے موگری یہ فرمایا ہے۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ زمین کوٹنے کا چوبین آلہ میخکوب بھی اردو میں مستعمل ہے۔

تخم انداختن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مرادف تخم افشاندن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (نوعی جنوشانی ؎) قطرۂ بر خاک دل از آب تاک انداختم یہ تخم پاکی یا فتم بر جای پاک انداختم یہ (اردو) دیکھو تخم افشاندن۔

تخم اہر اصطلاح۔ بقول محیط اسم لسان العصافیر است مؤلف عرض کند کہ بر لسان العصافیر ہرچہ نوشتہ بالتفصیل بہ (بنجشک سار وان) کردہ ایم (اردو) دیکھو بنجشک روان۔

(الف) تخم باختن مصدر اصطلاحی تو بول صاحب آصفی بحوالہ وارستہ روز نوروز وعید بہ بیضہ ہای رنگین بازی کنند وابند این از طغرای مشہدی شعری آوردہ کہ از ان پیداست (؎) کہ در بہ باغ ہنگامہ سازی کند یہ زروی طرب تخم بازی

(ب) تخم بازی

کند؛ مؤلف عرض کند که وارستہ ذکر تخم بازی بمعنی
بہمین معنی کردہ و صاحبان بحر و بہار ہم این را
آوردہ اند ما می گوییم که اگر (ب) خواہیم که مصدر قائم
کنیم الف درست نباشد بلکه - - - - - - -

(ج) تخم بازیدن | مصدر آنست و از سند
بالا مصدر مرکب - - - - - - - -

(د) تخم بازی کردن | پیداست که صاحب
بحر ذکرش بہمین معنی کردہ و (ب) حاصل بالمصدر
(ج) است و بس (اردو) الف و ج و د
لڑکون کا نوروز کے دن انڈون سے کھیلنا۔
(ب) اسی کھیل کو فارسیون نے تخم بازی کہا۔

تخم بالیدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی گوید که بمعنی سبز شدن تخم است مؤلف
عرض کند که معنی لفظی این کلان شدن تخم از بالیدن
است و کنایه باشد از پیدا شدن درخت ازو
(صائب ؎) در گذر زین عالم پر شور و شر
صائب که تخم ہا در زمین شور بالیدن نمیداند

اجیبت ہو (اردو) پیڑ اگنا۔ زمین سے پیڑ اگنا

تخم بخاک فرو کردن | مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی (تخم بہ خاک فرو کردن) را نوشته
گوید که بمعنی کاشتن تخم است مؤلف عرض کند
که از سندش مصدری که پیدا می شود موافق تحقیق
آن را قائم کردہ ایم حمله بہ برا ہیچ تعلق نیست
(کلیم همدانی ؎) دہقان بہر زمین که نشاند
نہال تاک چون ہم بجا تخم کدو نی فرو کند ہم
(اردو) تخم بونا۔

تخم برچیدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
آصفی برداشتن آن مؤلف عرض کند که
از حاصل کردن تخم است (عرفی ؎) بر کجا تخم
از برچیدنی بود به نسبت عطا فرستادی بکو (اردو)
تخم حاصل کرنا۔

(الف) تخم بر خاک افشاندن | استعمال۔
(ب) تخم بر خاک ریختن | صاحب آصفی
ذکر ہر دو بمعنی کاشتن تخم کردہ سند الف بہ تقسیم

افشاندن گذشت (دانش مشهدی سے) شبها که دیگر گردش افلاک ریخت ٭ دانه‌های اشک بلبل تخم گل برخاک ریخت ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) بیج بونا۔

تخم برخیزیدن استعمال - مرادف تخم برخاستن یعنی پیدا شدن و رستن از زمین (ظهوری سے) کجا بر سینه آلوده داغش می شود عریان ٭ که تخم گندم خودی از زمین پاک برخیزد ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) بیج اگنا دکن میں ہو کا نکلنا کہتے ہیں۔

تخم بنگ استعمال - بقول برهان آنست که بعربی بذر البنج نام است و آن را خداع الرجال نیز گویند و آن سه نوع می باشد سفید و سیاه و سرخ و بهترین آن سفید بعد ازان سرخ و سیاه و آن زهر است و سرد و خشک در سیم - مؤلف گوید که صاحب محیط ذکر این نکرده و بر بذر البنج بنامی هنوز حواله بنج می دهد و ذیل بنج

می فرماید که بر شاخهای آن ثمر در غلاف شبیه به گل انار در شکل و آن مملو از تخم شبیه تخم کشوت و غیر مدور و آن سه نوع است سیاه و سرخ و سفید و قوت تخم آن تا یکسال باقی می ماند و آن مختلف الطبع است چنانچه سیاه آن سرد و خشک در آخر سوم و سرخ آن در اول سوم و سفید آن کمتر و جمیع اقسام آن مخدر منوم مجفف مسکن اوجاع ضربانی و منافع بسیار دارد (الخ) (اردو) بنگ کے بیج بذر۔

تخم پاشیدن استعمال - صاحب آصفی گوید که بمعنی تخم افشاندن باشد مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اوحدی کرمانی سے) در بوم سر زمانه جنت ٭ تخم گل آفتاب پاشید ٭ (اردو) دیکھو تخم افشاندن۔

تخم ترشه اصطلاح - صاحب محیط گوید که بفارسی تخم حماض را نام است و بر حماض گوید که بفارسی ترشه مؤلف عرض کند که صراحت

ترشه بجایش می آید (اردو) دیکھو ترشہ۔ یہیہ
اس کے بیج ہیں۔ مذکر۔

تخم توتر اصطلاح۔ بقول محیط دوائی است ہندی
بشکل کبابۂ خندان درمزاج گرم وخشک۔ نافع ریاح
و درد شکم واہل ہند بعرق این می کشند و به استعمال
می آرند و در مطبوخات نیز واگر بقدر چار دام
گرفته در یک آثار آب بجوشانند که سوم حصه بماند
و صاف کرده مضمضه نمایند نافع درد دندان
است مؤلف عرض کند که حیف است که خود
محیط صراحتاً این نکرد که چه چیز است و نام این بکدام لغت
هم نه نوشت بجز این چاره نیست که برین قناعت
کنیم (اردو) توتر کے بیج۔ افسوس ہے کہ
توتر کا مشہور نام معلوم نہ ہوسکا تخم توتر مذکر

تخم جاروب اصطلاح۔ بقول برہان
و رشیدی و سراج دوائی است که آن را بر رومی
اطریلال خوانند صاحب جامع بر نام دوائی قانع
مؤلف عرض کند که صاحب محیط بر نسبت
اطریلال نوشته ما ذکرش در مقصوره کرده ایم
و برخی ازان بر اطریلال در ممدوده حیف است
که وجه تسمیه این متحقق نشد که چرا فارسیان
این را تخم جاروب گفتند (اردو) دیکھو اطریلال

تخم جهود اصطلاح۔ بقول برہان و ...
جامع و سراج کنایه از پراگنده و پریشان
بهار گوید که وجه این بر فقیر ظاهر نیست
مؤلف عرض کند که صاحب انند صراحتاً کافی به
جهود کرده گوید که جهود نام درختی است بلند
و بالا که بهندی تاڑ نامند و چون میوه اش پخته
گردد از میان بترقد چنانکه خسته او لغایت منتشر
و پراگنده شود بحدیکه اگر ... کند که آن را دوباره
یکجا یک بیابند ازینجاست که فارسیان تخم
جهود پراگنده و پریشان را گفتند (اردو)
پراگنده و پریشان۔

تخم چیزی برافتادن مصدر اصطلاحی
بقول بحر و وارسته بمعنی نابود و معدوم شدن

آن تخمی که نام و نشان ازو نماند (ظفر ا سه)
تا کف گشودیم بر شاخ عشرت بشد تخم طی گل
تخمش برافتاده مؤلف عرض کند که کنایه ایست موافق قیاس و ما این اصطلاح را مخصوص به نباتات دانیم و سند بالا هم تقاضای آن می کند اگر سندی دیگر بتعمیم معنی بدست آید البته اعتبار را شاید تحقیق اهل زبان و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) نابود اور معدوم ہو جانا۔ مٹ جانا۔

تخم حرام اصطلاح۔ بقول بحر و بہار۔ حرام زادہ و ولد الزنا (محسن تاثیر سه)
با دختر رز منشین کافتی توز بام آخر بگیرد
دل و دین از تو این تخم حرام آخر بجان آرزد
ور چراغ ہدایت ذکر این کردہ مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی بمعنی نسل حرام دارند (اردو) حرام زادہ۔ ولد الزنا۔ دیکھو بچہ کھو۔ اسم مذکر۔

تخم خلال اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و رشیدی و سراج و محیط ہمان تخم جاروب گذشت مؤلف عرض کند که وجه تسمیه این ہم بوضوح نپیوست و اللہ اعلم و اشارہ این بر آطریلال بقول محیط گذشت (اردو) دیکھو تخم جاروب اور آطریلال۔

تخم خلیل اصطلاح۔ بقول برہان بکسر خا و تحتانی مجہول تخمیست بمقدار تخم کرفس و شکل و اندام زیرہ دارد و کبود رنگ می باشد و در غایت تلخی بود و نبات آن را بعربی رجل الغراب و حرز الشیاطین نامند مؤلف عرض کند که اشارہ این بقول محیط بر اطریلال کردہ ایم (اردو) دیکھو اطریلال۔

تخمدان اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و بحر زمینی را گویند که دران شاخہای درختان فرو بردہ باشند یا چیزی کاشته باشند که بعد از سبز شدن بجای دیگر نقل کنند و رسته صراحت

کند که این زبان اہل شیراز است (میر نجات ؎)
چشم بپا و قد نوای سرو خوش خرامم * اگر به تخمدان
نہال صنوبر است * خان آرزو در چراغ ہدایت
و سراج ہم ذکر این کرده (تاثیر ؎) بجمع مال کہ
ممسک چون زمین تخمدان باشد * که یکجا مال او
آخر نصیب دیگران باشد * مؤلف عرض
کند که اسم فاعل ترکیبی است و کنایه باشد (اردو)
وہ زمین جس میں درختوں کی شاخیں دابیں یا
تخم بوئیں جن کی جڑیں پیدا ہونے یا پیڑ نکلنے پر
دوسری زمین میں منتقل کرتے ہیں۔ مؤنث۔

تخم در خاک کردن | مصدر اصطلاحی
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔
مؤلف عرض کند که بمعنی تخم کاشتن است
(صائب ؎) این تخم توبه را که تو در خاک کرده
* موقوف آبیاری اشک ندامت است *
(اردو) بیج بونا۔

تخم در زمین کردن | استعمال۔ بقول
صاحب آصفی کاشتن تخم است مؤلف عرض
کند که اگرچه سند استعمال پیش نکرد ولیکن عیبی ندارد
که موافق قیاس است (اردو) تخم زمین میں بونا

تخم درودن | مصدر اصطلاحی صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که سند او بکارش نمی خورد و برای تخم
کشتن است که می آید (کمال اصفہانی ؎)
چه تخم ہای برومند را بباغ وجود * زمانه کشته
و بس نارسیده بدرود * مخفی مباد که محقق ہند
ترا ادبر معنی شعر غور نکرد (اردو) ناقابل ترجمہ

تخم دمیدن | استعمال۔ بقول صاحب
آصفی بمعنی سبز شدن تخم مؤلف عرض کند
که بمعنی حقیقی است (کلیم ہمدانی ؎) چنین
که تخم بتعجیل می دمد از خاک * قریب دانه دریا
دا نگه تخم ور شکار * (اردو) پودہ پیدا
ہونا۔ دکن میں مولکا نکلنا۔

تخم رستن | استعمال۔ بقول آصفی بالضم

مرادف تخم دمیدن است مؤلف عرض کند
بمعنی حقیقی است (انوری سے ۵ تخمی کہ بروید
از چہ کارم و چیزی کہ نیابم از چہ کارم ؛ مؤلف
عرض کند کہ این سند تخم رویدنست کہ مرادف
این بجای خودش می آید (اردو) دیکھو تخم رویدن

تخم رسیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت وہمان
سند کمال اصفہانی را برای این آوردہ کہ
تعلقش بہ تخم درودن گذشت مؤلف عرض
کند کہ قوت امتیاز لفظ و معنی و اخذ مصادر ندارد
لغو است و لغو (اردو) ناقابل ترجمہ۔

تخم رویدن استعمال۔ مرادف تخم رستن بمعنی
است کہ بجایش گذشت مؤلف عرض کند
کہ سند انوری کہ در انجا نقل شد سند این است
بمعنی دمیدن تخم باشد (اردو) دیکھو تخم دمیدن

تخم رہل اصطلاح۔ بقول محیط اہل آتش
مؤلف عرض کند کہ حقیقت اہل را نجا
عرض کردہ ایم و وجہ تسمیہ این بوضوح پیوست
و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اردو)
دیکھو اہل۔

تخم ریحان استعمال۔ بقول صاحب انند
و مؤید بعربی بزر الریحان دوائی است محلل
جمع اورام۔ صاحب محیط ذکر این تکمہ دو بر
بزر الریحان گوید کہ تعریف این در ریحان
می آید و بر ریحان گوید کہ تخم آن گرم و خشک
در اول و خوردن سفوف آن با شکر صبح و شام
نافع دوار و منافع بی شمار دارد مؤلف عرض
کند کہ مرکب اضافی است (اردو) ریحان
کے بیج۔ مذکر۔

تخم ریختن استعمال۔ صاحب آصفی سند
این را بر (تخم بر خاک ریختن) نقل کردہ کہ
بجایش گذشت مؤلف عرض کند کہ ہردو
آلی است بمعنی حقیقی (اردو) دیکھو تخم
بر خاک ریختن۔

تخم ریز اصطلاح۔ بقول سروری (۱) خاگینہ
و آن را خایہ نیز گویند صاحب رشیدی ذکر این
کردہ صاحب بحر گوید کہ خاگینہ و (۲) قیمہ کہ
در وقت بریان کردن تخم مرغ بران ریزند (۳)
زراعت کنندہ و (۴) محل زراعت۔ بہار
بر معنی اول قانع۔ صاحب مؤید بحوالۂ علمی ہنر بان
بحر در معنی دوم ہی فرماید کہ چندان کفچہ زنند کہ
یکذات می شود و سنبوسہ ازان سازند و با نان
نیز خورند کہ برای قوت نافع بلکہ انفع خان آرزو
در سراج بر ذکر معنی اول و دوم قانع **مؤلف**
عرض کند کہ بمعنی اول تخم درینجا بمعنی بیضہ و در
معنی دوم طرز و تعریف محققین آن را معنی جداگانہ
ظاہر کرد و حقیقۃً ہمان معنی اول است و مراد
از قیمہ۔ قیمۂ تخم مرغ است و بہ این معنی اسم
مفعول ترکیبی است و بمعنی سوم اسم فاعل ترکیبی
و تخم درینجا بمعنی بزر و بمعنی چہارم اسم مفعول
ترکیبی و درینجا ہم تخم بمعنی بزر باشد (اردو
(۱) خاگینہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔
آپ فرماتے ہیں کہ خاگینہ دراصل خایہ گینہ
تھا۔ تلے ہوئے انڈے اور کتری ہوئی پیاز
ملا کر قیمہ کی طرح پکایا ہوا سالن (۲) ناقابل
ترجمہ (۳) کاشتکار۔ مذکر (۴) زراعتی
زمین۔ مؤنث۔

تخم زرداب اصطلاح۔ بقول محیط
بفارسی تومون است و بر تومون گوید کہ بعضے
آن را ترمون و ترموں نوشتہ اند و بفارسی
تخم زرداب و بہ ترکی صفرا اودی نامند تخم
نباتی است شبیہہ بخاکشی۔ نبت آن جاہای
سایہ گیاہ و آن شبیہہ بہ سداب تخم آن تلخ و تند
و ریزہ و گویند تربد زرد بیخ و در افعال
مشابہ خربق گرم و خشک در سوم و تخم آن
قوی الحرارت و منقی و مسہل اخلاط مراری و
غلیظ و مخرج اقسام کرم معدہ و جنین میت و مدر
بول و حیض و محلل اورام باردہ **مؤلف** عرض

کنند کہ تخم تر بد است وبس (اردو) تربد کے بیج۔ مذکر۔

تخم سرشتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی مخلوط کردن تخم در خاک و آب و امثال آن (فقیر ۵) در خاک ز خون خویش سرشتند تخم داغ ٭ تا لالہ از خاک شہیدان سر آمدہ ٭ مخفی مبادکہ از معنی سلک

تخم سرشتن در خاک کنایہ از کاشتن تخم پیدا می شود (اردو) بیج بونا۔

تخم شربتی اصطلاح۔ بقول محیط تخم بادرنجبویہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ بادروج بجائش گذشت و این تخم ہمان است و از ینکہ فارسیان استعمال تخم این شکل تخم ریحان در شربت باکنند یعنی در شربت پاشیدہ می نوشند بنابرآن علیہ تخم اسم موسوم کردند وجہ آنست کہ بادروج ہم قسمی از ریحان است (اردو) بادرنجبویہ کے بیج۔ مذکر۔ دیکھو بادروج اور اوقیمن۔

تخم شہوہ اصطلاح۔ بقول محیط اسم خاکشی است **مؤلف** عرض کند کہ خاکشی بجائش مذکور شود و ظاہر اوجہ تسمیۂ این جز این نباشد کہ خاکشی مبہی است (اردو) خاکشی کے بیج۔ مذکر۔ دیکھو خاکشی۔

(۱) **تخم فشان** مصدر اصطلاحی۔ ر
(۲) **تخم فشاندن** مخفف ہمان تخم افشاندن کہ گذشت و الف اسم فاعل ترکیبی کنایہ از کاشتکار کہ تخم می افشاند (ظہوری ۵) در مزرع تخم تخم فشان گشت ظہوری ٭ از کشت زبان فشان تخم ہمین تو فیر مرا آوردہ ٭ (ولہ ۵) بی ذکر تو از سبحہ اگر تخم فشاندم ٭ زنار شد از خرقۂ پشمینہ برآمد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ ہمچنین است ...

(۳) **تخم فشان گشتن** مرادف (۲) کہ از سند اول ظاہر است (اردو) (۱) کاشتکار مذکر (۲ و ۳) تخم بونا۔ بیج ڈالنا۔ دیکھو افشاندن

(۹۹۵)

تخم — دکن میں بیج چھڑکنا بھی مستعمل ہے۔

تخم قنب — استعمال۔ بقول محیط اسم این در فارسی شہدانج۔ صاحب برہان بر شہدانج گوید که تخم بنگ را نام است و معرب آن شہدانج۔ مؤلف عرض کند که تخم بنگ بجایش گذشت و قنب بنگ را نام است و مرکب اضافی است (اردو) دیکھو تخم بنگ۔ مذکر۔

تخم کاج — اصطلاح۔ بقول محیط بفارسی۔ چلغوزه را گویند مؤلف عرض کند که کاج بقول ... اسم صنوبر است پس معنی لفظی این مرکب اضافی تخم صنوبر باشد و ازینکه چلغوزه را که می آید در عربی زبان حب الصنوبر کبار نام است این هم موافق قیاس و تعریف کامل چلغوزه بذکرش شود (اردو) چلغوزه۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مذکر۔ ایک قسم کا میوه جو مقوی دماغ ہے یعنی صنوبر کا پھل۔

(۱) تخم کاجره — اصطلاح۔ بقول محیط بفارسی

(۲) تخم کاجره — حب القرطم را نامند مؤلف عرض کند که هم او بر قرطم گوید که بگیلانی تخم کاجیره و تخم کازیره نامند و قرطم را در فارسی خشک دانه نام است و تخم کافشه هم و تعریف خشک دانه بجایش می آید درین جا اگر مهمل است همین قدر بس است۔ مخفی مباد که (۱) مخفف (۲) باشد (اردو) خشک دانه۔

(الف) تخم کاریدن — استعمال۔ صاحب

(ب) تخم کاشتن — آصفی ذکر ب کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که معنی حقیقی یکی است یعنی بوییدن تخم باشد (ظہوری ...)
شعر — دران دشت تخمی که کارم چو آب ... بجوی گیاهی سوزد (طالب آملی) تخم مهری که با صد وفا کاشته ایم چو به سر دوست کند ناکاشته انگاشته ایم و ما الف را ازین قائم کرده ایم که مرادف ب است و متقدمین فارسی زبان مشتقات یکی را در دیگری شریک کرده اند۔

وسعد رکاریدن را ترک فرموده وما هردو را
بجایش ذکر کنیم و سند اوّل متعلق به الف است
که محققین زبانداران آن را هم متعلّق به ب دانسته اند
(اردو) تخم بونا۔

تخم کافشه استعمال۔ همان تخم کاجیره که گذشت
مؤلّف عرض کند که باشارهٔ این بقول محیط
همدرانجا کرده ایم۔ مرکّب اضافی است و
صراحت کامل بر خشک دانه می آید (اردو)
دیکھو خشک دانه۔

تخم کبکو اصطلاح۔ بقول محیط حب النّیل
است و هم او بر حب النّیل گوید که بفارسی این
را تخم کبکو و تخم نیلوفر پیچ نامند و در انگریزی
یومیا سرولیا و بهندی کاله دانه و کسوا و مرچائی
و زیرکی و کواڈوری باجمله دانه ایست سیاه رنگ
کوچکتر از نخود۔ غیر مدوّر و مغز آن سپید گرم و
خشک سا در سوم۔ طلای آن جالی و نافع برص و
بهق ابیض و منافع بسیار دارد مؤلّف عرض
کند که باشعریف این بر انجلک هم کرده ایم و این
ظاهراً مرکّب اضافی معلوم می شود و لیکن حقیقت
کبکو هیچ معلوم نشد و وجه تسمیهٔ این بوضوح نه پیوست
و اشارهٔ این بر انجلک هم گذشت (اردو)
کالا دانه۔ تذکّر۔ دیکھو انجلک۔

تخم کتان استعمال۔ بقول ناصری و انند بنا تیست
که در دواها بکار برند و اسپرزه گویند و عرب آن
را معرّب کرده بذر قطونا خوانند مؤلّف عرض
کند که حقیقت این بر اسپرزه گذشت (اردو)
دیکھو اسپرزه۔

تخم کردن اصطلاح۔ بقول بهار که صراحتش
بذیل خایه گذاشتن کند مرادفش که (۱) کنایه
از بیضه دادن مرغ است و بقول آصفی (۲)
کردن کاری که ننگ و عار بار آرد چنانکه گویند
فلانه کس خایه نهاد و تخم کرد و هم او گوید که (۳)
بمعنی کاشتن تخم است (خسرو ۳۵) گل که برویید
از زمین سرخ و زرد هست تنگهٔ زر دان که کفش تخم کرد

ہو (ظہوری ۳) تخمی کہ گریہ کرد بہ دامان ہای ما
ہے در فصل خندہ قہقہہ روید ز کشت ما ہو (ولہ
۳) مغمہ گرہ تخم کنم نوحہ بہ انبار برم ہو خاطر
اہل تمنا ہمہ حسرت خیز است ہو مؤلف عرض
کند کہ برای معنی اوّل و دوم مشتاق سند استعمال
می باشیم کہ محققین اہل زبان ذکر این نکردہ اند
و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱)
مرغ کا انڈا دینا (۲) ایسا کام کرنا جس سے
ندامت حاصل ہو (۳) تخم بونا۔

تخم کرفس رومی استعمال۔ بقول محیط
اسم بجا فیطوس و ہم او بر بجا فیطوس گوید کہ
تخم کرفس رومی و بشیرازی ماش دارد و بہ
لاطینی آبیکہ و بفرنگی جودہ و بہندی لکرونڈہ
نامند۔ بقول شیخ گرم در دوم و خشک در
سوم۔ مفتح سدد و منقّی و جلای آن بہر اعضای
باطنی بیشتر از استخوان آنست و دران قوت
مسہلہ و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف
عرض کند کہ آنچہ صاحب محیط بر کرفس نوشتہ
ترجمہ آن در ہندی اجمود است کہ باصر اصلش
بر او د اسالیون و اجمود کردہ ایم و این چیزے
دیگر است کہ در اصطلاح ناشش تخم کرفس وجہ
است و در حقیقت تخم نیست بلکہ شباہت و
ثمرش بغیر کنایہ نباشد نظر بہ شباہت کہ این ثمر باشکل
تخمی می نماید (اردو) لکروندہ۔ بقول آصفیہ
ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک درخت اور اُس کے
پھل کا نام جو مزے میں ترش اور رنگ میں
سرخ ہوتا ہے لوگ اس کا اچار ڈالا کرتے ہیں

تخم کشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
کردہ گوید کہ بمعنی کاشتن تخم است مؤلف
عرض کند کہ کشتن مخفف کاشتن است و ہر دو
یکی و این بمعنی حقیقی است (قربی دماوندی
۵) تخمی کہ بمزرعہ محبت کشتیم ہو نخلی شد و
حاصل بر مہجوری داد ہو (اردو) بیج بونا۔

تخم ککملی اصطلاح۔ بقول محیط دانہ ہندی

است بقدر خاکشی سفید و املش که سرد و تر است
و نزد بعضی گرم و خشک و استعمال آن از خارج
جائز چون در آب یا شیر گاو سائیده کلف و
نمش و برش و و ریسا زند براق و روشن نماید
و گویند تخم کرملی همین است و آن در حاشیش
خواهد آمد و هم او بر حاشیش گوید که همین را
بفارسی حسن یوسف و بهندی تخم کرملی و کلملی
گویند و بقول صاحب قانون دوای ارمنی است
و نیز فاسیس گویند و آن دانه هائی است بسیار
کوچک و سفید از خشخاش کوچکتر و سخت گرم
و خشک در چهارم و بسیار تند و شخصی که درد
شدید داشته باشد اگر آن را نیم درم به آب
گرم بخورد فی الحال درد شدید آورد و چیزی شبیه بخون
قی می نماید و از آن نجات یابد و منافع بسیار
دارد مؤلف عرض کند که کرملی ترجمهٔ هندی
حاشیش است فارسیان تخم حشیش را بترکیب
اضافی تعریباً به تبدیل رای مهمله به لام استعمال
کرده اند دیگر هیچ (اردو) حاشیش۔ ایک دوا
کا نام ہے جس کو ہندی میں تخم کرملی کہتے ہیں۔ مذکر

تخم کنب اصطلاح۔ بقول محیط بفارسی
شهدانج است و هم او بر شهدانج گوید که
شاهدانج و شاهدانک و شهدانق نیز گویند
معرب شهدانه فارسی است و معنی آن سلطان
الحبوب و بسریانی قنیب آدم و نیز بفارسی تخم
قنب باشد و آن بقول شیخ تخم درخت قنب
باشد و بقول شیخ گرم و خشک در سوم محلل
و مجفف لقوت و خلط آن قلیل ردی و مصدع
بخارات شود و در آن لطافت و جلاست و
منافع دارد مؤلف عرض کند که مرکب اضافی
می نماید که هم او بر کنب گوید که اسم فارسی بنگ
است پس این همان تخم بنگ باشد که گذشت
(اردو) دیکھو تخم بنگ ۔

تخم کوبجه اصطلاح۔ بقول محیط باقلای
مصری است مؤلف عرض کند که حقیقت

باقلا بجائیش و بر باسمر نوشتہ ایم و ہم او برکہ تجہ گوید کہ اسم ہندی کبیکچ است و کبیکچ بقولش باقلا نیست اگر زین صورت معلوم نمی شود کہ این کنایہ الیست مقرر بن برای باقلا (اردو) دیکھو باقلا و باسمر۔

تخمگان بقول برہان و مؤید و سراج بر وزن استخوان (۱) بیضہ ہای آدمی را گویند و بعربی خصیتین خوانند و (۲) تخم روئیدنیہا را ہم نامند عموماً و (۳) تخم خرفہ را خصوصاً۔ **مؤلف** صاحب ناصری بر معنی اول و دوم قانع عرض کند کہ ظاہر القاعدہ فارسی جمع تخمہ و آنچہ تخم بمعنی خصیہ و بزرگذشت و تخمہ بہر دو معنی بالا نیامدہ پس می بایست کہ جمع تخم را تخمہا گویند و این تصرف فارسیان است کہ ہای زائدہ بر لفظ تخم زیادہ کردہ جمع آن بقاعدہ خود تخمگان کردند یعنی ہای آخرہ بدل کردند بہ کاف فارسی و پس ازان الف و نون جمع در آخرش زیادہ کردند چنانکہ بچگان و سفلگان با این استعمال را مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین اہل زبان یعنی صاحبان سروری و جامع ازین ساکت قول ناصری کہ او ہم صاحب زبان است البتہ اعتبار را شاید و معنی سوم مجاز معنی دوم باشد (اردو) (۱) خصیے۔ مذکر (۲) عموماً بیج۔ مذکر (۳) خرفے کے بیج۔ مذکر۔

تخم گذاشتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ (۱) کاری کردن کہ ننگ و عار بار آرد چنانکہ فارسیان گویند کہ فلان کس روز جنگ ہزار تخم و خایہ بگذارد و **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم تصدیق این معنی می کنند کہ کنایہ الیست و (۲) بمعنی حقیقی تخم نہادن و بیضہ نہادن طیور است (اردو) (۱) ایسا کام کرنا جس کا مآل ندامت ہو (۲) انڈے دینا۔

تخم گل استعمال۔ بقول بہار گل کہ علم و ردو ستتت

وآن را قلم می نشانند درین صورت مراد از تخم
گل گلہای دیگر باشد مثل لالہ و نافرمان وغیرہا
که گمان دارم که مراد از آن زردی گل است که
در میانہ گل باشد و آن را زرگل و خردہ گل نیز
گویند صاحب محیط می فرماید که عبارت از ثمرۂ
آنست مانند تکمہ می باشد و در افعال مانند و لیکن
است که عبارت از ثمر گل سرخ و صحرائی
باشد و گویند ثمر گل سرخ آنست که بعد ریختن
برگ گل ظاہر می شود سرخ رنگ و از عناب
کوچک تر و گیلانی می نویسد که بزرالورد آنست
که در داخل گل سرخ بود و آن در حقیقت
تخم آن نیست چون خشک آن بر لہات بپاشند
خون آن قطع کند و بہترین آن خوشبو۔ سرد و
خشک در دوم و در آن قبض ظاہر و تجفیف
است و افعال آن مائل بہ تبرید و تجفیف و
مقوی اعضا و محکم کنندۂ آن و منافع بسیار
وارد (الخ) مؤلف عرض کند که طبع آزمائی
اقوال بہار فضول محض است ما اتفاق داریم با محقق
بیان کردۂ صاحب محیط و ہمین است اصل زر
گل که مرکب اضافی است (اردو) زرگل بقول
آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ پھول کے اندر کا
ریزہ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ زرگل کے
نیچے گھنڈی کی شکل مین ایک چیز ہوتی ہے۔
جس پر زرگل کے ریزے ہوتے ہین و حقیقت
فارسیون نے تخم گل اسی کو کہا ہے۔

تخم مرغ اصطلاح۔ بقول بحر و اند و مؤید
بمعنی بیضۂ مرغ است صاحب رہنمای سہولت
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار ہم ذکر این
کردہ و صاحب محیط آنچہ بذیل بیض آوردہ
با نقاش بر بیضہ کردہ ایم مؤلف عرض کند
که تخم بمعنی بیضہ بجایش گذشت و این مرکب
اضافی است (اردو) مرغ کا انڈا۔ مذکر
بیضۂ مرغ بھی بقاعدۂ فارسی لکھ سکتے ہین۔

تخم نہادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب

آصفی ذکر این کرده گوید که بمعنی بیضه نهادن باشد تا بچه بر آید **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) انڈے دینا۔

تخم نیلوفر پیچ اصطلاح بقول محیط بفارسی اسم حب النیل است و بر حب النیل اشاره کرده که ما نقلش بر انگلک کرده ایم **مؤلف** عرض کند که حیف است که وجه تسمیه بوضوح نه پیوست خبرین که نیلوفر پیچ را اسم فاعل ترکیبی است صفت تخم قرار دهیم و معنی لفظی این تخمی که نیلوفر را در پیچ و تاب دارد (اردو) دیکھو انگلک۔

تخمه بقول برهان و جهانگیری و جامع و سروری و رشیدی بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث (۱) مرضی است که آدمی و حیوانات دیگر را از خوردن بسیار عارض شود خصوصاً کبوتر را که بعربی بهیضه خوانند و (۲) بمعنی اصل و نژاد هم (حکیم سنائی ۵) تخمه چون هاضمه تباه شود پو معده پژمرده گشت و تباه شود پو (فردوسی ۵) یکی آنکه از تخمهٔ کیقباد پو همی از تو گیرند گوئی نژاد پو خان آرزو در سراج گوید که بهر دو معنی ها برای نسبت است نهایتش در معنی دوم افادهٔ تشبیه کند و نسبت معنی اول بر برهان قاطع اعتراض کرده می فرماید که مرض مذکور دیگر حیوانات را نشود مگر طیور را و ناگواریدن طعام نیست که به آدمی شود و آن را هیضه خوانند بلکه تخمه مرض آدمی است بفتح تا که در اصل واو بوده مشتق از وخامت و آن لفظ عربی است پس بمعنی اول نوعی از بیماری مرغان خصوصاً کبوتران را و آن دانه ایست که بشکل تخمی بر پا یا بر منقار پیدا می شود صاحب فدائی بر معنی دوم قانع **مؤلف** عرض کند که تخمه بضم اول و فتح دوم لغت عرب است بقول منتخب بمعنی ناگواری و ناگواری طعام پس فارسیان همین را بسکون دوم برای مرضی خاص استعمال کرده اند که از قصور هاضمه عارض انسان شود و همین را صاحب اکسیر اعظم در دومی جلدش

گوید کہ ازین مرض طعام در معدہ اصلا ہضم نشود و ہمچنان باقی ماند و علاج این بعد قی بآب و نمک ہرچہ در علاج فساد ہضم مذکور شد حسب سبب بکار برند (الخ) و آنچہ ظہور و خصوصاً گوشتر را عارض شود دانہ ہاست بر منقار یا بر پای شان و معنی دوم ہم موافق قیاس کہ تخم بمعنی خصیہ ہم آمدہ و شک نیست کہ ہر دو معنی لفظ تخم و ہای نسبت در آخرش شامل و تخمہ بمعنی اول این بر معنی سوم گذشت مختصر ہمین می نماید (اردو) ۱۔ تخمہ بقول آصفیہ۔ مذکر۔ دیکھو تخم کے تیسرے معنے اور دکن مین کبوترون اور پرندون کے اس مرض کو بھی تخمہ کہتے ہین جس سے پاؤن اور چونچ پر دانے نکل آتے ہین۔ مذکر۔ (۲) اصل و نژاد۔

تخمہ فروش اصطلاح۔ بقول بحر کسی کہ حبوب برشتہ فروشد۔ بہار گوید کسی کہ گنجد سیاہ دانہ و غیرہ مصالح نان بفروشد (میرزا طاہر وحید (ے) چہ گویم زبیداد تخمہ فروش ❊ کہ در سینہ ام سوخت دل را ز جوش ❊ خان آرزو در چراغ ہدایت در تعریف این با صاحب بحر متفق۔ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (اردو) وہ دکاندار جو بھونے ہوئے تخم فروخت کرتا ہے جسکو فارسیون نے تخمہ فروش کہا ہے

(الف) **تخمیر** بقول بہار بمعنی سرشتن و می فرماید کہ بالفظ کردن مستعمل مؤلف عرض کند کہ بالفتح لغت عرب است فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر با ترکیب مصدر کردن می کنند یعنی (ب) **تخمیر کردن** بمعنی خمیر کردن و سرشتن است (ملا ابو البرکات منیر ے) چون شوم نابود از غم یار بہر سوختن ❊ عشق از آب و گل پروانہ تخمیرم کند ❊ مخفی مباد کہ ازین سند مصدر (ج) **تخمیر کندن** بضم کاف پیداست و تعریف کردن و کندن بجای خودش می آید (اردو) (الف) خمیر۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ سڑا ہوا آٹا یا کوئی اور چیز جس مین جوش و خمر پیدا

ہو جائے۔ جوش ابال (ب و ج) خمیر کرنا کہہ سکتے ہیں۔ سرشتن کا ترجمہ۔

تخمین لغت عرب است بالفتح و بقول منتخب بگمان و قیاس سخن گفتن۔ صاحب انند بحوالۂ غیاث بذکر معنی بالا گوید کہ اندازہ کردن ہم **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان بہمین معنی استعمال این در فارسی زبان می کنند (ظہوری ؎) قیاسی ندارد ز مہرم چہ پرسی ؛ کسی مہر در دل بتخمین نہ چیند ؛ (اردو) تخمینہ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ اندازہ۔ تکدمہ۔

(الف) **تخوار** بقول برہان و سروری بضم اوّل و واو معدولہ بر وزن دو چار نام پادشاہ دہستانست کہ از مبارزان لشکر کیخسرو بودہ صاحب رشیدی گوید کہ این ملک را ......

(ب) **تخوارستان** نام است۔ خان آرزو در سراج بذکر (الف) ذکر (ب) ہم بدین پیش کردہ می فرماید کہ طخارستان معرب آنست و صراحت مزید کند کہ الحال نام موضعی است در نواحی بلخ و نام ملکی نیست **مؤلف** عرض کند کہ (ب) موافق قیاس است از قبیل ترکستان و ہندوستان (اردو) الف۔ تخوار۔ فارسی میں دہستان کے بادشاہ کا نام (ب) تخوارستان۔ دہستان کو کہتے ہیں۔ مذکر۔

تخیّل بفتح اول و دوم و تشدید تحتانی مضموم بقول منتخب لغت عرب است بمعنی در خیال آوردن فارسیان استعمال این بمعنی خیال می کنند **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) گردہ سیرم از تماشای ہمہ ؛ در تخیل آنکہ مہمان من است ؛ (ولہ ؎) دیگر مگر نہ بست شکیب و تحملش ؛ ہر کس کہ در تخیل تا بگر شست ؛ (اردو) خیال۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ تصور۔ دیکھو ہند کے بارہویں معنے۔

فوقانی با دال مہملہ

(الف) **تدارک** بقول بہار دریافتن و بدست آوردن (مخلص کاشی سه) تصدیع در تدارک سر ماحضر مکش ٭ داری چو سرکہ ولنگی در د سر مکش ٭ وارستہ گوید کہ اسم مصدر است بمعنی بالا **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و بقول منتخب دریافتن چیزی رفتہ را فارسیان بمعنی تلاش و انتقام استعمال این می کنند و معاصرین عجم ہم۔ صاحب رہنما بحوالہٴ سفرنامہٴ ناصر الدین شاہ قاچار

(ب) **تدارک دیدن** بمعنی انتظام کردن نوشتہ (اردو) الف تدارک بقول آصفیہ تدبیر۔ بندوبست۔ انتظام (ب) انتظام کرنا۔

(الف) **تداوی** بقول بہار خود را بچیزی وارد کردن (ملا طغرا سه) اگر سنبل ازضعف دل شد سقیم ٭ تداوی بعنبر کند از شمیم ٭ **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین بمعنی درمان کردن مطلق و فارسیان بمعنی مطلق درمان استعمال این می کنند و این را با مصدر کردن مرکب کردہ

(ب) **تداوی کردن** را بمعنی درمان کردن استعمال کردہ اند چنانکہ از سند ملا طغرا پیداست (اردو) الف درمان۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ علاج۔ چارہ۔ معالجہ دوا۔ دارو (مومن سه) درد ہے جان کے عوض ہر رگ و پے مین ساری ٭ چارہ گر ہم نہین ہونیکے جو درمان ہوگا ٭ (ب) علاج کرنا۔

تدبیر بقول بہار نیکو اندیشیدن می فرماید کہ خصم بند و ولایت کشائی از صفات اوست

وبالفعل آوردن ودادن وساختن وکردن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح وکسر موحده فارسیان استعمال این بترکیب الفاظ فارسی می کنند وبدون ترکیب بمعنی حاصل بالمصدر یعنی (۱) اندیشه وفکر و(۲) موقع هم مستعمل وبیان مرکبات این در ملحقات می آید مخفی مبادکه معنی دوم مجاز معنی اول است (ظهوری ے) هوس گنج بر آورده زتعمیر مرا * ترک تدبیر علم کرده به تدبیر مرا * (اردو) (۱) تدبیر بقول آصفیه۔ عربی۔ مؤنث۔ علاج چاره۔ درمان۔ فکر۔ اندیشه۔ غور وتأمل۔ کوشش (۲) موقع۔ مذکر۔

تدبیر آوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی فکر وتأمل کردن درکاری است (نظامی گنجوی ے) دران عزم که تدبیر چون آورد * دیگران سایه خود را بزون آورد * (اردو) تدبیر کرنا۔

تدبیر اندیشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تدبیر کردن است (انوری ے) چون کنم تدبیر کاری چون کنم * چون دل تدبیر اندیشم نماند * (اردو) تدبیر کرنا۔ دیکھو تدبیر آوردن۔

تدبیر دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی موقع دادن واین مجاز مستعلق بمعنی دوم تدبیر (علی خراسانی ے) بس سراسیمه بود از دم تیغ شه دین * از دهشتش بانده بحادثه تدبیر فرار * (اردو) موقع دینا۔

(الف) تدبیر داربدن | **(ب) تدبیر داشتن** مصادر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر ب کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که از سندش مصدر الف پیداست وهر دو بمعنی تدبیر مهیا بودن وصاحب تدبیر بودن است (عالی شیرازی ے) لطیفان سخن

در خاک و خون غلطیدن و مردن ٭ بحمد الله که
درد عاشقی تدبیرها دارد ٭ مخفی مباد که تعریف
داریدن و داشتن بجایش بیان کنیم (اردو)
صاحب تدبیر ہونا۔ مدبر ہونا۔

(الف) **تدبیر ساختن** استعمال۔ صاحب
(ب) **تدبیر سازیدن** آصفی ذکر این کرده
از معنی ساکت مؤلف عرض کند که از سند پیش
کرده‌اش مصدر ب پیداست و تعریف ساختن
و سازیدن بجایش می آید ہر دو بمعنی تدبیر کردن
است (سعدی ؎) چه تدبیر سازم چه درمان
کنم ٭ که از غم بفرسود جان در تنم ٭ (اردو)
تدبیر کرنا۔

تدبیر سگالیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی فکر تدبیری کردن است (معزی
نیشاپوری ؎) ضمیر تو چو سگالد خجسته تدبیری
٭ خدای جل جلاله چنان کند تقدیرها (اردو)
تدبیر کی فکر کرنا۔ ارادہ تدبیر کرنا۔

تدبیر شناس اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی مردم
عاقل و حکیم و دانا۔ مؤلف عرض کند که اسم
فاعل ترکیبی است۔ صاحب ملحقات برہان ذکر
جمع این (تدبیر شناسان) بہمین معنی کرده و
صاحبان انند و مؤید (تدبیر شناسندگان) را
بہمین معنی آورده که موافق قیاس است (اردو)
عاقل۔ حکیم۔

تدبیر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که معنی
حقیقی تدبیر ساختن و نمودن است (سنجر کاشی
؎) دریغ و درد که کردم بخود بسی تدبیرها
٭ کزین طلسم برآیم نشد زہی تقدیرها (اردو)
تدبیر کرنا۔

تدبیر کسی کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر فعل تشنیع بمعنی اہانت نمودن مؤلف
عرض کند که دیگر کسی از محققین اہل زبان

ذکر این نکرد و سند استعمال هم پیش نشد معاصرین
عجم هم بر زبان ندارند. مشتاق سند استعمالی
باشیم (اردو) لوالت کرنا۔

تدبیر کند بنده تقدیر زند خنده مثل
صاحب محبوب الامثال ذکر این کرده از
سعی ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان این
مثل را بحق کسی زنند که شرائط تدبیری ادا کند
و با وجود آن در مقصود خود ناکام بماند و خصوصاً
بحق کسی که با وجود تدبیر معالجه بمیرد و نیز گویند
(فکر صد ساله می کند بنده ٭ مرگ بر فرق می زند
خنده ٭ (اردو) دکن میں کہتے ہیں ؎ لاکھ
تدبیر کی مگر تقدیر نے ایک نہ چلنے دی ؎ اس
کہاوت کا استعمال اُس شخص کے حق میں ہوتا ہے
جو ہر قسم کے تدابیر معالجہ کے باوجود جان بحق ہو

تدبیر گر اصطلاح۔ بقول بہار و انند بمعنی نیکو
اندیش (میر معزی سه) آباد بر آن کلک که
بخت لقب دارد ٭ تدبیر گر دولت تصویر گر
دوران ٭ مؤلف عرض کند که معنی لفظی این
صاحب تدبیر است و این از قبیل چاره گر و داد گر
باشد اسم فاعل ترکیبی (اردو) خیر اندیش۔

تدبیر نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
کرده از سعی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف
تدبیر کردن است (ناظم هروی سه) همان به
تدبیری نمایم ٭ که یا کار گر دواین خواری بر آیم ٭ (اردو) تدبیر کرنا

تدرنج بقول مؤید مطبوعه ای آتش انگشت مؤلف عرض کند که در نسخ قلمی همین لغت را
به همین معنی آتش انگشت وان تل زرنیخ نوشته و در بعض نسخ قلمی (تل زرنخ) درینجا همین قدر
کافی است که تصحیف مطبع نولکشور است (اردو) دیکھو تل زرنیخ۔

تدرو بقول ناصری بفتح اول و ثانی بواو کشیده نام مرغی است صحرائی شبیه به خروس و بسیار
خوش رفتاری و آن را تذرو نیز گویند و معرب آن تدرج است و به تذرو معروف گویند

با درخت سرو نسبتی دارد صاحب محیط بر تدرو حوالۂ تدرج کردہ **مؤلف** عرض کند کہ او ہرچہ بہ تدریج نوشت ما نقلش بر بلدرچین کردہ ایم واشارۂ این ہم ہمدرانجا موجود (خسرو) آنکہ بہ یدی زیر خود تدرو ماندہ چو پر گم شدگان زیر سرو (اردو) دیکھو بلدرچین۔

تدرو بہاری اصطلاح بقول انند بحوالۂ مظہر العجائب از اسمای معشوق است **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ ایست موافق قیاس نظر بر خوش رفتاری معشوق (اردو) معشوق۔ مذکر۔

تدرو زرین پر اصطلاح بقول مؤید بحوالۂ قنیہ بانہم فارسی مفتوح کنایہ از آتش آفتاب **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است ولیکن مقصودش غیر از فروغ آفتاب نباشد کہ آن را آتش نوشت وحق آنست کہ آفتاب را نام است کہ رفتار خوشش مثل تدرو است وصفت زرین پر اشارہ بخطوط شعاعی اوست دیگر ہمہ محققین ازین ساکت (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنے۔

تدری بقول محیط بالضم ہمان تودری کہ می آید **مؤلف** عرض کند کہ درینجا ہمین قدر کافی است کہ مخفف تودری است بحذف واو (اردو) دیکھو تودری۔

تدو بقول برہان بفتح اول وثانی بواو کشیدہ (۱) نام مرغی است صحرائی شبیہ بخروس در نہایت خوش رفتاری۔ صاحبان جہانگیری وجامع گویند کہ بضم دوم (۲) جانوری است سرخ رنگ کہ بیشتر در حمامہا پیدا شود صاحب رشیدی این کرم سرخ رنگ گوید صاحب ناصری باتفاق جہانگیری می فرماید کہ این را بعربی ابن وردان گویند۔ خان آرزو در سراج گوید کہ عجب از صاحب برہان کہ بمعنی مرغ صحرائی نوشتہ حالانکہ بدین معنی تدرو است بدال و رای مہملہ

غالب دہلوی در قاطع برہان اعتراض بر برہان کردہ و قاطع القاطع در جوابش باستناد سروری سکندری خوردہ کہ صاحب سروری ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ بقول بعض معاصرین عجم خصوصاً از اصفہانیان این مخفف تدرواست کہ می آید و اینان در تلفظ خود رای مہملہ را می اندازند پس صاحب برہان خطائی نکرد جز این کہ حقیقت لفظ را بمعنی اوّل ظاہر نکرد و ما صراحت ماخذ معنی دوم بر تذرو کنیم کہ بذال معجمہ می آید (اردو) (۱) دیکھو تدرو (۲) دیکھو تذرو۔

(الف) **تدویر** بقول صاحب تحقیق الاصطلاحات در اصطلاح اہل ہیأت فلک کوچک در شکم فلک بزرگ و علامہ چلپی تبریزی در تعریف فیل گوید (ـہ) آفاق بہ تشخیص در و جلوہ گر آید ٭ مجموعۂ اشیاست چہ ارضی چہ سمائی ٭ گردون تن و تدویر سر و چشم بعینہ ٭ چون کوکب علوی کہ کند ذرہ گرائی ٭ صاحب آصفی می فرماید کہ گردگردانیدن چیزی باشد (مقری شیرازی ـہ) فلک ز شکل دو آتش ہمی خورد تدویر ٭ قمر ز رفتن کلکش ہمی بود سیارہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ بالفتح و کسر واو و بہر دو معنی بالالغت عرب است فارسیان بترکیب این با مصدر خوردن ۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔

(ب) **تدویر خوردن** بمعنی دور کردن و مدوّر شدن استعمال کردہ اند۔ صاحبان بحر و بہار (ب) را بمعنی چرخ زدن آوردہ موافق قیاس است و مجرّد الف در معنی دوم بہ فارسی بمعنی حاصل بالمصدر یعنی دور و چرخ است و بس (اردو) الف۔ دور۔ مدور کرنا (ب) دور کرنا۔ چکر لگانا۔

تدہ بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ثانی بمعنی تنیدہ می فرمایند کہ از تنیدن مشتق است۔

صاحبان سروری وجہانگیری ورشیدی وسراج ذکر این کردہ اند (نزاری ے) وسواس بدسگال تو گشتہ کفن بر و ہ چون تار کرم پیلہ کہ برخود زخود تدہ ہ مؤلف عرض کند کہ چرا نمی گویند کہ مخفف تنیدہ است بحذف نون و یای تحتانی (اردو) دیکھو تنیدن یہہ اُس کے اسم مفعول کا مخفف ہے۔

فوقانی با ذال معجمہ

تذرج بقول برہان بفتح اوّل وثانی و سکون رای بی نقطہ وجیم معرب تذرو است کہ می آید مؤلف عرض کند کہ فارسیان استعمال این معرب ہم می کنند ازینجاست کہ صاحب برہان ذکر این کردہ (اردو) دیکھو تذرو۔

تذرو بقول برہان وبہار وجامع وسروری وسراج با واو بمعنی تدرج است کہ مرغ صحرائی شبیہہ بخروس باشد (میرزا رضی دانش ے) پنجۂ زنگین ساقی سایہ بر مینا فگند ہ بر سر سروی تذروی بال خود را باز کرد ہ مؤلف عرض کند کہ دینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل تدرو است کہ گذشت چنانکہ آذر و آدر و بعضی برانند کہ ہمین اصل است و تدرو بدال مہملہ مبدل این۔ خیال ما برخلاف ایشان باشد ما تدرو را اصل می دانیم واین را مبدل فارسیان عربی دان ہمان تدرو را بہ ذال معجمہ خوانند واین مسلم است کہ تذرو لغت عرب نیست وبلحاظ ذال معجمہ لغت فارسی ہم نباشد (اردو) دیکھو تدرو۔

تذرو زنگین اصطلاح۔ بقول رشیدی بمعنی آفتاب مؤلف عرض کند کہ غیر از رشیدی دیگری ذکر این نکرد ومشتاق سند استعمال می باشیم وازینکہ آفتاب ہم رفتار خوشی دارد فارسیان این را کنایۃً بدین اسم موسوم کردہ باشند کنایۂ خوشی نیست و (تذرو زرین) بہتر ازین است

که بهمین معنی می آید (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنے۔ مذکر۔

تذرو زرنیخ اصطلاح۔ بقول برہان و سراج و اند کنایه از انگشت و زغال افروخته صاحب بحر گوید که مرادف تختۂ زرنیخ است که گذشت **مؤلف** عرض کند که زرنیخ جوہریست کانی که ذکرش برارسانیقون گذشت۔ (اردو) دیکھو تختۂ زرنیخ۔

(الف) **تذرو زرّین** اصطلاح بقول جامع و سراج و (جہانگیری و ناصری و ملحقات) کنایه از آفتاب **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی و کنایۂ لطیف است و فارسیان آفتاب را [illegible]

(ب) **تذرو زرّین پر** هم گفته اند که خطوط شعاعی خورشید زرّین پر را مانند صاحب برہان (ب) را (۲) بمعنی آتش هم گفته و صاحب [illegible] آفتاب قانع **مؤلف** عرض کند که جامع برہان است که معنی دوم پیدا کرد موافق قیاس هم نیست و لطافتی هم ندارد و معاصرین عجم هم پسندنی کنند و وجه کنایه هم پیدا نیست (اردو) الف [illegible] دیکھو آفتاب کے دوسرے معنے۔

تذکره خانه اصطلاح۔ بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی مکانی که در ایران برای سفر ممالک پروانۂ راہداری عطا می شود که همین را محکمۂ راہداری هم نام است **مؤلف** عرض کند که قلب اضافت و اصطلاح معاصرین عجم است و موافق قیاس (اردو) وه محکمه دفتر جہاں سے سفر ممالک غیر کے لئے پروانۂ راہداری دیا جاتا ہے۔ مذکر۔

تذرو بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ثانی و واو کشیده جانوریست سرخ رنگ و پردار که بیشتر در جاها و تقوی ناهی باشد و آن را بعربی ابن وردان گویند۔ صاحب سروری صراحت مزید کند که او را سنگم هم نام است **مؤلف** عرض کند که همان تذرو بمعنی دوم اوست که

گزشت۔ اسم جامد فارسی زبان و این چنین باشد گزشت اوست یا تصرف عربان فارس که دال مهمله را به ذال معجمه بدل کردند۔ صاحب محیط بر ثبات و ردان هرچه نوشته بالفلس برد تا تو کرده اکیم صاحب برهان پرسنگم گوید که قسمی است از حقل که در مقام مرطوب پیدا می شود و

بقول بعض کرمی ما می گوئیم که تاتو اصل است و اسم جامد فارسی زبان و تدوکه به دال مهمله گذشت مبدل و مخففش که الف حذف شد و فوقانی بدل شد به دال مهمله چنانکه زردشت و زردشت (اردو) پاترنی۔ مؤنث۔ دیکھو تاتو جس پر کامل بیان ہے۔

فوقانی با رای مهمله

تر — بقول برهان و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) مرغکیست کوچک و کم سکون و خوش آواز که بعربی صعوه خوانند و می فرماید که به این معنی با زای نقطه دار هم آمده و (۲) نقیض خشک و (۳) کنایه از شخصی که با اندک چیزی از جا در آید و در قمار منازعت کند با آنچه باخته باشد پس گیرد و (۴) کنایه از مرد ملوث و فاسق هم۔ صاحب سروری بر معنی اول و دوم قانع و صاحب ناصری معنی چهارم را گذاشت صاحب رشیدی بذکر معنی اول گوید که (۵) برای تفضیل نیز آمده چون خوشتر و بهتر۔ خان آرزو در سراج بذکر هر چهار معنی اول الذکر نسبت معنی اول می فرماید که صحیح بدین معنی تژ به زای معجمه است چنانکه قوسی آورده صاحب تحقیق الاصطلاحات می طرازد که (۶) بمعنی شرمنده (صائب ـــ) عاشق گستاخ سازد منفعل معشوق را شمع با آتش زبانی ها تر پروانه است ‖ صاحب فدائی بذکر معنی دوم نسبت معنی چهارم می گوید که چون پارسای خود پسند را که همیشه ناز کند برای آنکه مردم ببینند و باو گرویده شوند۔

خشک می گویند ہرکس کہ چنان نباشد او را تر گویند و نیز (۷) بمعنی چالاک۔ صاحب سخندان پارسی می فرماید کہ بمعنی پنجم لغت سنسکرت ہم۔ بہار بذکر معنی دوم گوید کہ چون ابر تر و اشک تر و بوسہ تر و شربت تر و شعر تر و شکر تر و کافور تر و کباب تر و نالہ تر و (۸) بمعنی تازہ و آبدار و صاف و پاکیزہ و نسبت معنی پنجم می طرازد کہ کلمۂ تر علم تفضیل است در فارسی با کلمہ کہ ملحق او شود در صورت ترکیب افادۂ معنی مبالغہ کند و بذکر معنی ششم گوید کہ مجاز است و با لفظ آمدن و شدن و گشتن و کردن مستعمل و ترآوردن متعدی آن۔ صاحب محیط ذکر این بمعنی اول کرده و بر صعوه گوید کہ گنجشک کوچک است کہ بفارسی تیر ندک و سنگانہ گویند مؤلف عرض کند کہ بمعنی اول و دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم و دیگر ہمہ معانی مجاز آن و استعمال مرکبات این در ملحقات می آید (اردو) (۱) دیکھو سنگانہ۔ صاحب آصفیہ نے صعوہ پر لکھا ہے۔ اسم مذکر۔ ایک چڑیا کا نام جسکی لمبی دم۔ ہر وقت اور جلدی جلدی حرکت کرتی رہتی ہے جسکو اللہ میان کی دیونی کہتے ہین۔ (۲) تر۔ بقول گیلا۔ بھیگا ہوا (۳) اوچھا۔ بقول تنگ ظرف۔ کمینہ۔ سبک وضع مؤلف عرض کرتا ہے کہ اوچھا شخص اُس شخص کو کہتے ہین جو صبر و تحمل سے کام نہ لے اور ذراسی بات پر الجھہ جاسے (۴) تردامن۔ دکن مین مردملوث اور فاجر و فاسق کو کہتے مین (۵) تر۔ بقولہ زیادہ۔ افزون۔ بڑہا ہوا (۶) شرمندہ (۷) چالاک (۸) تر۔ بقولہ تازہ۔

تر آمدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و وارستہ (۱) بتنگ آمدن (ندیم اصفہانی ؎) تر آمد پایت سیل سر شک من ندانستم ٭ کہ خواہد ساخت جا	خون فشانم با جبرا المشب ٭ بہار گوید کہ (۲) بمعنی خجالت کشیدن است (محسن تاثیر ؎) شوخی گرفتہ خون دلم از نیم نگہش ٭ گل در چمن

تر آمده از شوخ و شنگیش چو مؤلف عرض کند که معنی اول مجاز معنی دوم باشد (اردو) (۱) تنگ آنا بقول آصفیہ عاجز آنا۔ ناچار ہونا دق ہونا۔ (۲) خجل ہونا۔ نادم ہونا۔

تر آوردن مصدر اصطلاحی۔ بقول آصفی وبہار متعدی تر آمدن مؤلف عرض کند که ما این را خلاف محاورۂ فرس دانیم استعمال این از نظر ما نگذشت و بدون سند استعمال مجرد قول محققین مند نژاد اعتبار را نشاید (اردو) (۱) تنگ کرنا (۲) شرمندہ کرنا۔

ترا بقول برہان بفتح اول بر وزن سرا (۱) دیوار بلند و رفیع را گویند مانند دیوار خانۂ پادشاہ و دیوار قلعه و کاروان سرا و دیواری را نیز گویند که در پیش چیزی کشند یعنی سدّی و دیواری که با کاه و گل و گلابه استوار کرده باشند و (۲) بضم اول ترکیبی باشد از لفظ تو و را که در محاورات و کتابت واو را می اندازند و (۳) بمعنی خود را۔ صاحبان جہانگیری و جامع بر معنی اول قانع و شعر بعضی مجرد دیوار رفیع و بلند است (رضی الدین نیشاپوری ساه) زبیم تیغ جہانگیر همچو قوس بسی ٭ همیشه ماه ترا بسته باشد از خرمن چو صاحب سروری در معنی اول با جہانگیری متفق و در معنی دوم و سوم با برہان (نظامی سه) گفت با من فروش باغ ترا ٭ تا دهم روشنی چراغ ترا چو صاحب ناصری بر ذکر معنی اول و سوم قانع و برای معنی سوم از نظامی سند آورده که بالا مذکور شد۔ خان آرزو در سراج این را بهر سه معنی آورده و در چراغ هدایت بمعنی دوم کلمۂ خطاب است بمعنی مفعول و گاهی مضاف الیه نیز آمده درین صورت حرف را بمعنی برای خواهد بود۔ ز گلہ بر دارش بہار نقل نگارش مؤلف عرض کند که بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی دوم ضمیر مخاطب منفصل و بمعنی سوم نتیجه بمعنی

دوم است و آن اصل نیست واصل همان معنی دوم است (اردو) (۱) بلند دیوار
مؤنث (۲) تجھے تجھکو (۳) اپنے آپکو۔

تراب بقول برہان وجامع بفتح اول بر وزن شراب (۱) بمعنی ترشح وتراویدن و
کم کم چکیدن آب وشراب وروغن وامثال آن از کوزه وسبو ومشک وامثال آن و
(۲) بمعنی چیله زبان آوری هم وبضم اول بعربی خاک راگویند۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی
اول گوید که مصدر این ترابیدن است (مولوی معنوی ره) خموش آب نگهدار همچو
مشک درست چو ور از شکاف بریزی تراب معیوبی ۞ صاحب سروری بذکر معنی اول
بحواله تحفه می فرماید که (۳) بمعنی آبی یا روغنی که از ظروف اندک اندک می چکد (امیر خسرو
ره) اگر تراب ز دست تو آید بزمین ۞ بجای سبزه زبر جد برویدی ز تراب ۞ صاحب
ناصری بر رشحه وچکه آب قانع۔ خان آرزو در سراج گوید که بمعنی چکیدن آب وامثال آن
و ترا و مبدل این مؤلف عرض کند که معنی سوم حقیقی است واین اسم مصدر تراییدن است
که می آید و ترا لبش حاصل بالمصدر آن است بمعنی ترشح و تراوش کم عذری یعنی تحقیق ونتیجه
از قواعد زبان است که معنی اول را قایم کرده اند ومعنی دوم باعتبار صاحب جامع اسم جامد بدانیم
(اردو) (۱) دیکھو تراوش مؤنث (۲) حیله۔ مذکر (۳) وه پانی جو تھوڑا تھوڑا ٹپکے

ترا آب می برد وتشنه می آرد مثل صاحبان خزینة الامثال وامثال فارسی
ذکر این کرده از معنی ومحل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که بیان این مثل را بجائی
می زنند که مقصود شان از اظهار کمال بی نصیبی است (اردو) کہتے ہیں ندی کو جا

اور ایسا آئے ؎ یہہ بدقسمتی کے بیان مین مستعمل ہے۔

تراب آلوده | اصطلاح - بقول بہار بمعنی خاک آلوده (صائب ؎) بوسه از تشنه لبی سینه گذار و بر خاک ؎ تا شد از خط لب لعل تراب آلوده ؎ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است

(اردو) خاک آلوده - آلودۂ خاک - وه چیز جس پر مٹی لگی ہو - مؤنث -

(الف) **تراید** | بقول برہان بر وزن و معنی تراود است که مشتق از تراویدن و تراوش باشد یعنی تراوش می کند و می تراود چه در فارسی با به واو و بر عکس تبدیل می یابد صاحب موارد بذیل تراویدن ذکر ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ

(ب) **ترابش** | کرده گوید که حاصل بالمصدر (ج) باشد صاحب برہان بذکر ـ ـ ـ ـ

(ج) **ترابیدن** | گوید که بر وزن و معنی تراویدن و ترشح کردن مطلقا - اعم از آب و شراب و روغن و امثال آن از ظروف صاحب سروری بذکر الف می فرماید که مستقبل ترابیدن یعنی آب وغیره تراوش می کند (استاد خسروانی ؎) بخل ہمیشه چنان تراید از آن روی ؎ که آب چنان از سفال نو نه تراید ؎ و ہم او ذکر ب بمعنی تراویدن کرده یعنی (۱) چکیدن آب از ظروف صاحب بحر (ج) را مرادف تراویدن و کامل التعریف گفته و الف را مضارعش داند صاحب موارد بذکر معنی اول (ج) می نگارد که (۲) ظاہر شدن ہم و ہر دو معنی مرادف تراویدن **مؤلف** عرض کند که تراویدن اصل است و (ج) مبدلش به ہمه معانی تراویدن که بجایش مذکور شود چنانکه آو و آب و آن وضع شد از اسم مصدر تراو که در فارسی قدیم بمعنی قطره آمده و دستوران زردشت تصدیق این می کنند و حقیقت تراو بجایش عرض کنیم

دریںجا ہمین قدر کافی است کہ فارسیان بزیادت یای معروف و علامت مصدر رون بمصادرکہ
وضع کردند کہ معنی لفظی این قطرہ کردن و مراد از تراوش کردن باشد و تراوش حاصل بالمصدر
آنچہ صاحب سروری الف را مستقبل گفتہ شایان اوست کہ محقق اہل زبان از قواعد زبان خود
بی خبر است ولی داند کہ تراو مضارع (ج) است کہ شامل باشد بر معانی حال و استقبال
(اردو) الف و ب و ج دیکھو تراویدن جس کا مضارع تراوے ہے اور حاصل بالمصدر
تراترا اصطلاح۔ بقول مؤید مطبوعہ ای ملّونان دنیا و فاسقان مؤلف عرض کند کہ در
نسخ قلمی (تواترا) بہمین معنی آمدہ کہ صحیحش بجای خود ش کنیم تصحیف کاتب مطبع باشد کہ
واو دوم را بشکل رای مہملہ نوشت (اردو) دیکھو تواترا۔
تراتیزک بقول برہان سبزی است کہ بہ (تیرہ تیزک) اشتہار دارد و تبہ نکش بہ تیزک گویند
و بعربی جرجیر خوانند۔ صاحب ناصری گوید کہ اصل این (تیرہ تیزک) است صاحب محیط ذکر
(تیرہ تیزک) کردہ اشارہ جرجیر کند و بر جرجیر گوید کہ بکسر اول و سکون ثانی و کسر جیم اسم عربی
است و بہ یونانی اوذمین و بسریانی کرکیر و بفارسی کیکر و کلج و کہرک و کہزل و بہندی شرشم
نام می فرماید کہ بعضی از عدم تحقیق فارسی آن تیرہ تیزک و تخم آن را بہندی ہالون و ہالم
نوشتہ اند و حالانکہ این اسمای حرف است با بجلہ دو نوع می باشد نوع دوم را در فارسی
زبان ترہ تیزک نام است گرم و خشک در دوم و گویند صحرائی آن گرم در سوم و خشک در
آخر دوم و بستانی آن گرم در دوم و خشک در اول۔ مہیج باہ و مسخن و ملطف و مفتح سدہ و
مدر بول و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ با حقیقت این بہ انداز ہم

بیان کردہ ایم (اردو) دیکھو انداد ۔

تراج بقول برہان بر وزن و معنی دُرّاج است و آن پرندہ باشد صحرائی کہ شکارش کنند و بخورند صاحب ناصری می فرماید کہ (۱) بالضم اوّل مرادف دُرّاج است و (۲) بالفتح اول ترجمہ لفظ آمین کہ بعد دعا بجہتہ استجابت گویند صاحب سفرنگ در پنجاہ و دومین فقرۂ (نامۂ وخشور طہمورث) ذکر معنی دوم کردہ خان	آرزو ذکر معنی اوّل کردہ می فرماید کہ مبدل دُرّاج باشد **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل مبدل دُرّاج است کہ بہ پور گذشت چنانکہ زردشت و زرتشت و بمعنی دوم لغت ژند و پاژند (اردو) (۱) دیکھو بلدرچین اور ریور (۲) آمین بقول آصفیہ عربی ۔ ایک کلمہ ہے جو اجابت دعا کے واسطے استعمال کیا جاتا ہے ۔

تراز بقول برہان و جامع و جہانگیری بر وزن نماز (۱) رشتۂ ریسمان خام را گویند و (۲) نام درخت صنوبر و (۳) نام شہریست در ترکستان کہ منسوب است بخوبان و معرّب آن طراز صاحب ناصری بذکر معنی سوم گوید کہ (۴) بمعنی علم جامہ خصوصاً و زینت و آرایش عموماً و بذکر معنی اوّل می فرماید کہ تار ابریشم ہم (قطران ؎) از غم ہجر طراز ہمہ خوبان تراز ہا زرد و باریکم و لرزانم چون تار تراز ہا (فرخی ؎) یاد باد آن شب کان شمۂ خوبان تراز ہا بطرب داشتم تا گہ بانگ نماز ہا (ولہ ؎) غزلی خوان چو حلہ کہ بود ہا نام خسرو بر و بجای تراز ہا ہیچ شہ را چنین نبود وزیر ہا مملکت دار و کار ملک تراز ہا صاحب رشیدی بر معنی سوم و چہارم قانع و گوید کہ بکسر اوّل نیز گفتہ اند و می فرماید کہ طراز بہ طای حطّی معرّب آن و بمناسبت علم جامہ مطلق زینت و آرایش را نیز گویند و فرماید کہ در فرہنگ بالفتح بمعنی رشتۂ ریسمان خام

و درخت صنوبر۔ خان آرزو در سراج بذکر اقوال محققین گوید کہ بقول قوسی طراز بفتح سنجاف جامہ
و طراز آستین و گریبان و آن زینتی است کہ قبل ازین می کردہ اند و بکسر شہری معروف در ترکستان
کہ اہل آن بجمال حسن شہرہ اند و جامہ ہای نیکو در انجا بافند و نقش و نگار و علم نیز آمدہ پس طراز
بمعنی زینت حقیقت است غایتش علمای آن از عالم طپیدن و افعال از باب آن می آید چنانکہ
طرازد و بطراز (انتہی) مؤلف عرض کند کہ سبحان اللہ چہ خوش تحقیق محقق با نام و نشان
است کہ سر و پائی ندارد ما می گوئیم کہ بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی دوم ہم
کہ صنوبر را نام است و حقیقت آن بر ارس گذشت و وجہ تسمیہ نام شہری ہمین یافتہ می شود
کہ ہمین لغت بمعنی زینت و آرایش بمعنی چہارمش مذکور و مراد از ان نقش و نگار ہم۔ پس
جا دارد کہ منظر بر خوبرویان این شہر آن را ملقب بہ تراز کردہ باشند و از ہمین معنی چہارمش
بر سبیل مجاز (۵) معنی رقم ہم پیدا می شود و بدین معنی اسم مصدر ترازیدن است کہ می آید
و طراز و طرازیدن بہ طای حطی مبدلش و این تصرف علمای عرب باشد کہ در فارس سکونت
ورزیدند (قطران ؎) اگر نگشت ہوا جای آہوان ختن ٭ وگر نہ گشت زمین جای تنگ ایران
طراز ٭ چو آہوان ختن آن چرا است مشک فشان ٭ چو بت گران ترازین چرا است منقش
تراز ٭ (اردو) (۱) رشتہ۔ کچا تاگا۔ تار ریشم۔ مذکر (۲) صنوبر۔ دیکھو ارس (۳) ایک
شہر کا نام تراز ہے جو ترکستان میں واقع ہے جس کے باشندے حسین ہوتے ہیں۔ مذکر۔
(۴) زینت۔ آرایش۔ مؤنث۔ نقش و نگار۔ مذکر (۵) تحریر کتابت۔ مؤنث۔

ترازو بقول برہان (۱) آلتی باشد کہ چیزہا را بدان وزن کنند و (۲) نام برج میزان ہم

کہ از جملہ دوازدہ بروج فلکی است و (۳) عدل و عدالت را نیز گویند و (۴) بمعنی دراک و درک ہم آمدہ صاحب ناصری بذکر ہر چہار معنی بالا گوید کہ (۵) بمعنی ہم قوت و ہم پایہ صاحب فدائی بہ معنی اول قانع۔ بہار عمر بانش مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است و بس۔ (ظہوری ؎) فقر را در پایہ داری باغنا سنجیدہ ام ٭ در ترازو می زند سوانک و بسیار ہا ٭ (اردو) ترازو (۱) بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ تکھڑی تلک۔ میزان۔ وزن کرنے کا آلہ (۲) برج میزان۔ تلا راس۔ (۳) عدل و انصاف مذکر (۴) ادراک۔ مذکر۔ دیکھو ادرک (۵) ہم قوت۔ ہم پایہ۔

ترازو برافراختن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار بمعنی ترازو نصب کردن **مؤلف** عرض کند کہ معنی این ترازو بلند کردن است و این محل از نصب کردن و آویختن ترازو در مقامی ہم پیدا می شود یا بدست گرفتنش (خواجہ نظامی ؎) بسپہر انجمن ساختند ٭ ترازوی انجم برافراختند ٭ (اردو) ترازو لٹکانا۔ کھڑا کرنا۔

ترازو بر زمین زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱) ابرام و سماجت طلب شدن

بہار بذکر معنی بالا گوید کہ در حق معشوق عاشق کش می گویند۔ **مؤلف** عرض کند کہ با بعض بالاتفاق نداریم معنی این (۲) آمادہ دکانداری شدن و مجازاً (۳) آمادہ کار و بار شدن است۔ عادت است کہ چون دکاندار آمادہ بکار خود شود پلۂ ترازو را اول بر زمین زند تا صاف و پاک شود و بعد ازان آغاز وزن کشتی شئی زیر بیع کند (سلیم ؎) بدور او فلک خود فروش چند زند ٭ نہ مہر و ماہ شب است بر زمین ترازو را ٭ (اردو) (۱) دیکھو

ابرام کردن (۳) دکانداری پر آمادہ ہونا۔
(۴) آمادۂ کاروبار ہونا۔

ترازو بر سنگ زدن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار ظاہرا مرادف مصدر گذشتہ (میر حسن
ـه) فلک یک تہ برون ناورد ہمسنگش
بموزونی چو گر زہرہ کنون بر سنگ خواہد زد
ترازو را ۔ مؤلف عرض کند کہ ازین شعر
ہم معنی سوم مصدر گذشتہ ظاہر می شود کہ
ہم در انجا نوشتہ ایم (اردو) دیکھو ترازو
بر زمین زدن کے تیسرے معنے۔

ترازو بزمین زدن | مصدر اصطلاحی

بقول انند مرادف (ترازو بر زمین زدن)
کہ گذشت ۔ مؤلف عرض کند کہ تحقیق خود
ہم در انجا عرض کردہ ایم (اردو) دیکھو
(ترازو بر زمین زدن)۔

ترازو چشمہ داشتن | مصدر اصطلاحی

بقول برہان و (سروری در ملحقات) کنایہ
از زیادتی و سنگینی یک پلّہ ترازو ست از پلّہ
دیگر ۔ بہار باتفاق برہان گوید کہ عرب گوید
قبیعین (شاعر ـه) چو غربیچہ بہ محشر ز پلہ
گردد پسنجد طاعتش ایزد بمیزان چہ کم آید
طاعتش گوید خدایا چو ترازو چشمہ دارد بگردان
مؤلف عرض کند کہ محققین قوت تعریف
ندارند معنی این مصدر کنایہ الیست از راست
وزن و صحیح نبودن ترازو ۔ عادت است کہ
چون در یک پلّہ ترازو سوراخ پیدا می شود وزن
آن از پلّہ دیگر کم شود و نتیجہ لازمی این است در
ترازو خرابی پیدا شود و راستی باقی نماند ۔
ترا باید خداوند تعالی ہمین گوید کہ خداوند آنچہ
طاعت من بہ میزان تو کم نماید وجہ این ہمین
است کہ ترازو نقصانی دارد بنائے علیہ اغماض
کن (اردو) ترازو میں نقصان پیدا ہونا
اسکی راستی جاتی رہنا ۔

ترازو خسیس است ہر سو زیادت یابد فیہ

سر فرو برد مثل۔ صاحبان فرہنگ و امثال
فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت
مؤلف عرض کند که فارسیان این مثل را
بحق کسی زنند که در رای خود مستقل نباشد می گویند
که آغا ہمچون ترازوی خسیس ہستی بہر سو که زیاد بینند
است سر فرو بری یعنی چنانکه ترازو بسوی وزن
سر فرو برد تو بغلبه دیگران اتفاق می کنی و برای
خود مستقل نمی مانی (اردو) دکن مین کہتے
ہین کہ جناب کی راے کیا ہی ترازو ہے جدہر
اورون کی راے دیکہی آپ اُدہر جہک گئے۔

(الف) ترازو دار اصطلاح۔ بہار بذکر این از
معنی ساکت (سیفی ؎) سنگ گر کم تر دہی تا
ترازو دار ہم با ما زدل ہمچو ترازو نشدی بسیار کم
گو می فرماید که ترازو برج میزان را ہم گویند
از ین جہت با و طرف ایہام پیدا کرده صاحب
آصفی از ہمین سند ۔۔۔۔۔۔۔۔۔

(ب) ترازو داشتن پیدا کرده او ہم از
معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که سبحان الله
ہمین است تحقیق که ہر دو معنی شعر نفہمیده اند یا
قوت تعریف ندارند (ترازو داشتن) بمعنی
حقیقی است یعنی بدست داشتن ترازو و آماده
سنجیدن بودن و (ترازو دار) اسم فاعل ترکیبی
است مراد از کسی که آماده سنجیدن بود (ظہوری
؎) تا میان دل و جان بخش کنم ذوق حضور
چو از خدنگ ستمش سینه ترازو دارد ۔ (اردو)
الف ترازو دار بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہین۔
وہ شخص جسکے ہاتہہ مین ترازو ہو اور تولنے پر
آماده ہو (ب) ترازو رکہنا۔ تولنے پر آماده ہونا

ترازو روان کردن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و بحر کنایه از ترازو منصب کردن۔
مؤلف عرض کند که چنین باشد بلکه بکار گرفتن
ترازو و از ترازو کار گرفتن و آماده وزن
بودن (نظامی ؎) ترازوی ہمت روان
می کنم ؏ سبک سنگی خسروان می کنم ؏ (اردو)

تولنے پر آمادہ ہونا۔ ترازو سے کام لینا۔

ترازو زدن مصدر اصطلاحی۔ بہار گوید
که چون روستائی در شهر وارد شود بازاریان
ترازوی مس یا برنج بر دارند و در قفای
او روان شده آن ترازو را بهم زنند تا آوازی
ازان بر آید و مردم شهر مطلع شده هنگامه رشخند
را گرم کنند (ملا سالک قزوینی سے) از پی عقل
جنون گرم ترازو زدن است که شهر دیوانه کند
مردم صحرائی را ۔ صاحبان بحر و مصطلحات همزبان
بهار یا بهار نقل نگار و وارسته خان آرزو در
چراغ هدایت هم همین تعریف کرده مؤلف
عرض کند که عادت روستائیان شهر عجم است
که چون کسی از پیش دکان بگذرد یک پله ترازو
را بر پله دیگر زده آواز می کنند و این حسن طلب
خریدار است یعنی بیا اینجا و خرید کن شی مطلوب
را چون کسی از اهل قریه بشهری آید و به بازار رود
ازین آواز ترازو پریشان می شود و روستائیان
رشخند کنند ملا سالک یزدی همین مضمون را
در کلام خود نظم کرده و محققین نازک خیال در
تعریفش به ترکستان رفته اند معاصرین عجم با اتفاق
دارند (اردو) گاہک کو آواز دینا۔ بلانا۔ و بہکانا
کو پریشان کرنا۔

ترازو شدن مصدر اصطلاحی۔ بقول برهان
و جامع و رشیدی (۱) کنایه از برابر شدن دو
غنیم با هم در شجاعت و زور صاحب ناصری
بذکر معنی اول گوید که در بعضی از فرهنگها (۲)
بمعنی افتادن و (۳) بمعنی پیچیدن و (۴) بمعنی [illegible]
از جنگ مرقوم صاحب ملحقات برهان متفق با
ناصری در همه معانی خان آرزو در سراج بذکر
معنی اول گوید که (۵) گذشتن تیر از چیزی و مانند
منصفی باشد و یک منصفی ازان بر طرف کشانده است
چنانکه گویند تیرش ترازو شد و هم او در چراغ
هدایت می فرماید که گاهی بر گذشتن شاخ گاو و غیره
از چیزی بوضع مذکور آمده اوحد در توصیف

خیال کردہ تشابہ اوست و این (۶) بمعنی حقیقی
است یعنی شاعر گوید کہ کمان ابروی او ترازو
گردید ازینکہ یک خال میان دو ابرو آمدہ
ہر دو ابرو را مشابہ ترازو کردہ مخفی مباد کہ
در بعض اسناد بالا عوض شدن گردیدن
گشتن مستعمل است عیبی ندارد۔ (اردو)
(۱) دو چیزون کا برابر ہونا مساوی ہونا (۲)
دیکھو افتادن (۳) دیکھو پیچیدن (۴) بھاگنا (۵)
کسی لانبی چیز کا کسی چیز مین سے اسطرح گذرنا کہ
نصف اُدھر رہجاے اور نصف ادھر جیسے
(ع) جون ناک مین مرغی کا پر آدھا اِدھر آدھا اُدھر
ہو۔ (۶) ترازو بنجانا جیسے آپ کے ابرو ترازو
بن گئے ہین ؎

ترازو شکستن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
کہ در سندش ترازو شکن مستعمل کہ بمعنی چیزی است
ترازو را بشکند (اسم فاعل ترکیبی) بمعنی حقیقی
پس معنی این مصدر ہم حقیقی است (نظامی ؎)
زنان را ترازو بود سنگ زن ٭ بود سنگ مردان
ترازو شکن ٭ (اردو) ترازو توڑنا

(الف) **ترازو کردن** استعمال۔ صاحب
(ب) **ترازو کردن تیر** آصفی ذکر الف کردہ
از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی
است یعنی ترازو قرار دادن (فطرت مشہدی
؎) در ہمان گرمی کشد بیسیخ تا نخچیر را ٭ ہمانا گوش
راشست صاف او ترازو کردہ است ٭ ہمان
ذکر (ب) کردہ گوید کہ متعدی ترازو شدن
تیر کہ مثالش در مبحث (بسیخ کشیدن) گذشت
مؤلف عرض کند کہ بیچارہ از ہمان سند
فطرت این مصدر اصطلاحی پیدا کردہ است
می گوییم از وکہ ہیچ خصوصیت تیر درین بیت
و تعمیم الف کافیست فافہم (اردو) ترازو
کردینا۔ ترازو قرار دینا۔

(الف) **ترازو گردیدن** استعمال۔ صاحب

(ب) ترازو گردیدن تیراز چیزی

(ج) ترازو گشتن

آصفی ذکر این کرده بذیل آن (ب) را نقل کرد مؤلف عرض کند که این همان است که بر (ترازو شدن) تیراز چیزی) گذشت و سند این هم با سند ج همدر انجا مذکور و صراحت متعلقش همدر انجا کرده ایم (اردو) دیکھو ترازو شدن تیراز چیزی۔

(الف) ترازو نهادن مصدر اصطلاحی

بقول بهار کنایه از ترازو نصب کردن (خواجه نظامی ۵) بزرگان ایران بفرهنگ او بهم ترازو نهادند بر سنگ او بهم می فرماید که جناب خیر المدققین در شرح این بیت می فرماید یعنی ترازو نصب کردند برای سنگ و وقر او یعنی خواستند که موازن و متقلد او شوند و عقل و فراستی که او وار دانشان را هم حاصل باشد یا آنکه ترازوی امتحان در دست داشتند و

سنگ خرد هر یکی را امتحان می نمودند. چون ثابت بر عقل وی رسید و آن راز بر دست خردهای خویش یافتند دانستند که ترازوی قیاس ما تحمل نمی تواند کرد و خواهد شکست. ترازو از دست افگندند و ازان اندیشه باز آمدند (انتهی) حسنات بحر هم زبان بهار در معنی نصب کردن ترازو. مؤلف عرض کند که بیچاره یا خیر المدققین ذوق زبان ندارد از ینجاست که معنی شعر را نفهمیده هر چه در دلش می آید می نگارد عادت دکانداران است که همیشه سنگ ترازو یعنی اوزان را بجائی محفوظ کنند بالای آن ترازو می نهند شاعر نازک خیال در کلام خود همین نقش را صورت بسته می فرماید که بزرگان ایران ترازو را بدست گرفتند و خواستند که سنگ ترازو را در ترازو کرده وزن فرهنگ ممدوح کنند هر گاه پیش ازین امتحان از فرهنگش واقف و مطمئن شدند ترازو را بر سنگ ترازو گذاشتند و از امتحان باز آمدند

این است حقیقت این مصدر اصطلاحی کہ بمعنی
از دست نہادن ترازو ست نہ قائم کردنش و
(ب) **ترازو نہادن برکسی** | آمادہ امتحان
او شدن است (ظہوری) ے) سنجیدہ ترازو
نہہد بر کہی کس ﴿ در پلہ حاضر دل و خرد واگران
است ﴾ **مؤلف** عرض کند کہ درین اصطلاح
البتہ بمعنی قائم کردن ترازو پیداست ولیکن
از کلام نظامی کہ بر الف گذشت این معنی را
پیدا کردن ستم است بر نظامی (اردو)
الف ترازو رکھدینا (ب) امتحان پر آمادہ ہونا

ترازوی آہنین دوش | اصطلاح بقول
بحر و مؤید و آنند بمعنی ترازوئی کہ دستہ او آہنین
باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس و مرکب
توصیفی است (اردو) وہ ترازو جسکی ڈنڈی
لوہے کی ہو۔ مذکر۔

ترازوی انجم | اصطلاح بقول بحر و ملحقات
برہان و بہار و مؤید و آنند اسطرلاب **مؤلف**
عرض کند کہ کنایہ الیست موافق قیاس (اردو)
اسطرلاب۔ عربی۔ وہ آلہ جس سے آفتاب اور
ستاروں کی بلندی معلوم ہوتی ہے۔ مذکر۔

ترازوی پولادسنجان | اصطلاح بقول برہان و
رشیدی و بحر و (ناصری و سروری و ملحقات)
کنایہ از نیزہ و سنان مبارزان است (ظہوری)
ے) ترازوی پولادسنجان بمیل ﴿ ز کفہ بکفہ
ہمی راند سیل ﴾ بہار گوید کہ فرید علیہ ترازوی
پولادسنج است کہ ترکیب توصیفی است و
ترازو کنایہ از نیزہ کہ صورت ترازو دارد
و حق آنکہ در وسط آن جای قبض می باشد
و ہر دو طرف آن را کہ یکی را بزبان ہندی پھل
خوانند و دوم بوری بدو کفہ ترازو مناسبت
است و ہمی توان گفت کہ الف و نون درین
ترکیب علامت جمع است و پولادسنج کنایہ از
مردم مبارز با سلحہ چنانچہ در لفظ پولادسنج گذشت
و برین تقدیر ترازوی پولادسنجان کنایہ از نیزہ

مبارزان بود **مؤلف** عرض کند که در خیال ما
مرکب اضافی است و پولاد سنجان یعنی دلاوران
و مبارزان بجایش مذکور شد و نیزه و سنان را
ترازو ازین نام شد که مبارزان بر وسط چوب پیش
دست گذارند نصف در پائین باشد و نصف
بالا (اردو) نیزه۔ مذکر۔

ترازوی چرخ اسطلاح۔ بقول بحر و
ملحقات برہان و مؤید و انند کنایہ از برج میزان
مؤلف عرض کند کنایہ الیست لطیف و
موافق قیاس (اردو) برج میزان۔ مذکر۔

ترازوی زر اسطلاح بقول برہان
و جامع و ملحقات ناصری و بہار و انند و رشیدی
و بحر کنایہ از آفتاب **مؤلف** عرض کند کہ ترازوے
یک پلہ ہم می باشد ازینجاست کہ این کنایہ لطیف
قرار یافت (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے
معنے۔ مذکر۔

ترازوی زہرہ از گرانی ستارگان

نشکند مثل۔ صاحبان خزینہ و امثال فارسی
ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف**
عرض کند کہ معاصرین عجم ازین ساکت و غیر از
بحر و محققین بالا دیگری نسبت کنایہ ترازوی
زہرہ چیزی نہ نوشت۔ خیال می کنیم کہ ترازوی
زہرہ کنایہ باشد از برج میزان۔ فارسیان استعمال
این بجائی کنند کہ مقصود شان این باشد کہ شخص
موزون بکاری از ان کار خستہ نمی شود و بآسانی
کند (اردو) دکن میں کہتے ہیں کہ کاروان
اپنے کام سے نہیں تھکتا۔

(الف) **ترازوی سنگ زدن** مصدر
اصطلاحی۔ بقول بہار مثل ترازوی قلب و
آن را تنہا سنگ زن نیز گویند۔ صاحبان بحر
عجم و انند ہمین معنی بہ - - - - - -

(ب) **ترازوی سنگ زن** نوشتہ اند
و طرز تحریر و تعریف بہار و سندش ہم تقاضای
آن می کند کہ ما در الف تسامح کاتب خیال کنیم

مؤلف عرض کند که ب موافق قیاس و اسم
مفعول ترکیبی و مراد از ترازوئی که پاسنگ در آن
زنند از بنکه قلب است (خواجه نظامی سه)
زنان را ترازو بود سنگ زن ٭ بود سنگ مردان
ترازو شکن ٭ هم او می فرماید که بعضی از محققین برآنند
که درین بیت بمعنی مذکور نیست زیرا که در مصرع
دوم بیان زور و دلیری است پس معنی بیت
آن باشد که ترازو زنان را سنگ زن است
یعنی زنان همین قدر زور دارند که ترازو بر دارند
و ترازو و اینها را سنگ می زند و سنگ و قدر
مردان چنانست که ترازو را می شکند یعنی زنان
چنان باید و مرد چنین پس این انشائی است در
صورت اخبار مؤلف عرض کند که بها راز پی
بوسیلهٔ همین سند نظامی معنی ترازوی قلب که پیدا
کرده ایجاد بنده را ماند اگرچه گنده ترازوی
سنگ زن ترازوی قلب را نگویند بلکه ترازوئی
را گویند که دران بضرورت پاسنگ گشته باشد
نه بوجه قلب ترازو نظامی علیه الرحمه در صفت
نزاکت و سبکی وزن زنان بمقابلهٔ مردان گوید
که اگر مرد در ترازو نشیند اند وزن سنگینش ترازو
بشکند و چون زن در ترازو نشیند بنظر سبکی وزن
بدون پاسنگ ترازو صحت نیاید و این انتهای
مبالغه در اظهار سبکی و نزاکت است که ترازو
بوجه سبکی شان از حالت اصلی خود هم بلند می شود
و بدون پاسنگ بحالت اصلی نیاید لطف معنی را
غیر از سخن سنج دیگری نداند (اردو) وه ترازو
جس میں کسی ضرورت سے پاسنگ رکھے

ترازوی عدل | اصطلاح بقول بحر (۱)
ترازوئی که بسنجیدن در هردو پله آن کمی و بیشی
نباشد صاحبان انند و غیاث متفق با بحر مؤلف
عرض کند که بدون سند استعمال این معنی را تسلیم
نکنیم ظاهرا (۲) ترازوی عمل عدل باشد که
تشبیه عدل با ترازو درست است که
را مساوی داند و فصل خصومت کند

فارسی باضافت تشبیهی است معنی عدل شل ترازوی سست
واگر بدون سند این معنی را پیدا کنند غلط نباشد
ولیکن پسند خاطر ما نیست که ذوق زبان ندارد
(اردو) (۱) سچی ترازو۔ مؤنث (۲) عدل۔ مذکر

ترازوی فلک اصطلاح۔ بقول بحر و آنند
میزان۔ مؤلف عرض کند که کنایه الیست و اضح
و مرکب اضافی که برج میزان بر فلک است۔
(اردو) برج میزان۔ مذکر۔

ترازوی فولادسنجان اصطلاح۔
بقول جامع همان ترازوی پولادسنجان که گذشت
مؤلف عرض کند که پولاد اصل است و فولاد
مبدلش دیگر هیچ پس این مبدل آن چنانکه پیل
و فیل و سپید و سفید (اردو) دیکھو ترازوی
پولادسنجان۔

ترازوی قلب اصطلاح۔ بقول بهار
ترازوئی که یک طرفش کم بود و طرف دیگر
زیاده مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی مراد
از ترازوی پاسنگ خور که وزن یک پله اش با
پله دیگر مساوی نباشد (واله هروی خطاب به آفتاب
ـــه) ای کرده ترازو نمایان ؛ میزان وحمل دو
کفه آن ؛ سنجیده و غل همیشه با زر وت ؛ قلب
است بهر دو سر ترازوت ؛ مخفی مباد که از الفاظ
سند بالا ترازوی قلب پیدا نیست ولیکن از
مضمونش ترازوی قلب را پیدا توان کرد۔
(اردو) جھوٹی ترازو۔ ناقص ترازو۔ پاسنگ
دار ترازو۔ مؤنث۔

ترازوی قیامت اصطلاح۔ بقول بهار
مانند ترازوئی که روز قیامت اعمال مردم
بدان سنجند۔ (میرزا صائب ـــه) مهیا شود لا
در عشق انواع ملامت را ؛ که سنگ کم نمی باشد
ترازوی قیامت را ؛ مؤلف عرض کند که
کنایه باشد از انصاف قیامت ۔ آنانکه ذوق
سخن ندارند می دانند که در قیامت ترازوئی
قائم شود و نمی دانند که عدالتی قائم شود که ترازو

و در انگلیسی زبان ٹریس نامندش مؤلف عرض کند که مفرّس دانیم که تای هندی بدل شد بفوقانی و فوقانی بدل شد به الف (اردو) چبوتره. مذکر۔

تراش بقول برہان و جامع بفتح اوّل بر وزن نواش (۱) طمع و توقع و (۲) تراشیده را گویند صاحب سروری گوید که معروف مقصودش از معنی دوم باشد که ہمین معروفست و می فرماید که (۳) بمعنی اخذ و گرفتن نیز و (۴) تراشنده و (۵) امر به تراشیدن۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل بنسبت معنی دوم می طراز د که بمعنی تراشیدن چیزی (ظہوری ط) در تراش اہل دل خویشها دلخراش افتاده اند۔ بو حی که ہم ہمواره خود را در تراش دیگرم۔ صاحب رشیدی بر معنی اوّل تحانع وارسته بر معنی اوّل و دوم قناعت فرموده۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل معنی دوم را تراشیدن و تراشیده گوید۔ مؤلف عرض کند که معنی اوّل اسم مصدر تراشیدن است که می آید و معنی دوم تراشیده و تراشیدن نباشد بلکه بقول معاصرین عجم لغت قدیم است بمعنی شق عجب است که محققین بالا این معنی را ترک کرده اند و بخیال اینکه ہمین تراش حاصل بالمصدر تراشیدن ہم است معنی تراشیده نوشتند۔ درین صورت ہم تراشیده غلط است می بایست که تراشیدگی نویسند و آنانکه تراشیدن را داخل معنی دوم کرده اند مقصودشان ہمان حاصل بالمصدر است نه مصدر و معنی سوم ہم اسم جامد و اسم مصدر دانیم که بمعنی اختراع است و مصدر تراشیدن از ہمین معنی است۔ صاحب ناصری تعریف خوشی نکرد و بمعنی چہارم تراش نمی آید تا آنکه با اسمی مرکب شود چنانکه بت تراش که اسم فاعل ترکیبی است و معنی پنجم امر حاضر تراشیدن است۔ (اردو) (۱) طمع۔ توقع۔ مؤنث (۲) تراشا ہوا۔ تراشیدگی۔ مؤنث۔ شق۔ مؤنث۔ صاحب

آصفیہ نے تراش پر فرمایا ہے۔ مؤنث۔ کاٹ۔ قطع و برید۔ کاٹ چھانٹ۔

تراش پاشیدن برکسی مصدر اصطلاحی بقول بہار و انند و آصفی قرار دادن چیزی که در اصل نبوده باشد (زلالی خالنساری ؎) بجود مسعود شاہی بر تراشند ٭ تراش رشک بر محمود پاشند ٭ مؤلف عرض کند که متعلق بمعنی سوم است و با مصدر پاشیدن مستعمل که محاورۂ زبان است (اردو) تراشے جوڑ کر مضمون کو کسی سے منسوب کرنا۔

تراش زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند بمعنی (۱) تراشیدن و (۲) تہمت نگاشتن (مولوی عبد الرزاق فیاض ؎) خط راز دیگران ٭ تراش و جہان در زند تہمت ٭ مصحف سفید گشت و نشان قیامت است ٭ مؤلف عرض کند که بمعنی اول تراشیدن محاورۂ فارسیان است و بمعنی دوم ہم درین شعر یافته نمی شود بلکه تراش پیدا کردن است بمعنی اختراع متعلق بمعنی سوم تراش و اگر بمعنی دوم بیان کرده بہار ہم گیریم مضمون مصرع دوم سند تائید آن من و جہ می کند و برای معنی اول مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) دیکھو تراشیدن (۲) بہتان باندھنا۔

تراش کردن استعمال۔ بقول بہار و بحر و انند عبارت ازان است که مانند چیزی که خواسته باشند بسازند و آن چیز که ساخته شود بعینه مانند منقول عنه گردد مؤلف عرض کند که تعریف بالا خوب نیست متعلق است بمعنی سوم تراش و ترجمه اش اختراع است که در ساختن چیزی یا اختراع خود را ہم دخل دہند (اردو) اختراع کرنا۔

تراشه بقول برہان بفتح اول و رابع (۱) بمعنی آخر تراش است که تراشیده شده و (۲) آنچه از تراش بر آمده و (۳) خلال و اری از چوب بریده و ہند وانه را نیز گویند صاحب جامع نیز ذکر بمعنی اول کرده و دوم نسبت بمعنی سوم گوییم که قاطع باشد۔

سهروری بمعنی اوّل قانع صاحب ناصری بذکر معنی
اوّل گوید که آنچه بهنگام تراشیدن قلم و چوب فرو
ریزد (شعر) گر این مقاله دگر باره در جهان
آید ٭ تراشهٔ قلمت را بدیده باید ٭ خان آرزو
در سراج ذکر معنی دوم و سوم کرده گوید که از
تراشیدن است مؤلف عرض کند که نه چیزهای
بای نسبت به تراش زیاده کرده اند و تراشه چیزی
تراشیدن سر دو واز تراش پیدا شود (اردو)
(۱) تراشی ہوئی چیز اور (۲) اُس کا برادہ (۳)
قلم یا تیشہ وغیرہ کی قاش۔ دیکھو تراش۔

تراشه چین | اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی ریزه
چین (طالب آملی ؏) خورشید نخش بخواب
دیدم ٭ صد جا بچه قمر تراشه چین داشت ٭ (نجیب الدین
جرباد قانی ؏) دلش چو بحر و صد ابر از نوالهٔ
کف کفش هزار چو دریا تراشه چین دارد ٭ (کمال
اسمعیل ؏) تراشه چین کمالش سپهر بی سروپا ٭
چو نواله خوار نوالش جهان بی بن و باره ٭ مؤلف
عرض کند که اگرچه معنی لفظی این همان تراشه‌های کاربا
بردارنده و حاصل کننده است ولیکن مجازاً بمعنی
زله ربا و خوشه چین باشد یعنی کسی که از دیگری فیض
حاصل کند (اردو) زلہ ربا۔ اسم فاعل مذکر وا
خوشہ چین۔

تراشیدن | بقول بحر بر وزن پیچیدن بمعنی (۱) خراشیدن
و (۲) ہموار کردن و (۳) انگیختن و (۴) انگاشتن
و (۵) توقع و طمع داشتن و (۶) ساختن و (۷)
ایجاد کردن می فرماید که کامل التصریف است
و مضارع این تراشد صاحب جواهر بذکر معنی هفتم
این قدر اضافه کند که بمعنی (۸) بهم رسانیدن و
(۹) بریدن و (۱۰) ستردن و (۱۱) قرار دادن
و حکم او تراش را حاصل بالمصدر گوید با استعمال
این ترکیب فارسی در ملحقات می آید مؤلف عرض
کند که از معنی اوّل تراشیدن قلم مقصود باشد که
بعد تفتیش درست نیست بجز تراشیدن برای آن
بکار رفتی خورد و اسم [illegible] [illegible]

تراشیدن است (صائب ؎) می تراشم رزق را خود چون ماه از پهلوی خویش ٭ می کنم تا هست ممکن حفظ آب روی خویش ٭ (اردو) رزق پیدا کرنا۔ حاصل کرنا۔

تراشیدن سخن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب سوارد بذیل تراشیدن گوید که بمعنی فراهم کردن سخن است مؤلف عرض کند که نه غیر این را تعلق است با معنی ششم تراشیدن که سخن ساختن باشد (محسن تاثیر ؎) از سخن حاصل او آئینه سان دست تهی است ٭ ساده لوحی که تراشد سخن از روی سخن ٭ (اردو) بات بنانا۔ بات پیدا کرنا۔

(۳۵۴۹)

تراشیدن طعنه | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی طعنه زدن مؤلف عرض کند که من وجه متعلق بمعنی هفتم تراشیدن دانیم (ظهوری ؎) از زبان تیشهٔ فرهاد همچنان تیز است ٭ هنوز طعنه تراشان از برای پرویز است ٭ (اردو) طعنه مارنا۔

(۳۵۵۰)

تراشیدن وفا | مصدر اصطلاحی بمعنی بهم رسانیدن مهر و وفا باشد مؤلف عرض کند که متعلق بمعنی هشتم تراشیدن (ظهوری ؎) اگر مهر و وفا باید تراشید ٭ به از فرهاد بودن صنعتی نیست ٭ (اردو) مهر اور وفا پیدا کرنا۔

تراشیده | اصطلاح۔ بقول فدائی (۱) هر چیز که از تراشیدگی و پرداخت رنگین و هموار شده باشد و (۲) هر سخنی که باسنجیدگی گفته شود (۳) هر مردیکه از دانش پرورش یافته خداوند خوبیها ستوده شده باشد۔ صاحب انند این را (۴) مرادف تراشه گوید صاحب نوادر گوید چون خامهٔ تراشیده و ناخن تراشیده و سُم تراشیده و معنی فرمانا که حکیم الملک محمد حسین شهرت این را بمعنی تراشه بسته و این محل نظر است (؎) سه نوک که برآسمان جامی اوست ٭ تراشیدهٔ ناخن پای اوست ٭ مؤلف عرض کند که در اصل اسم مفعول مصدر تراشیدن است و بمجاز معانی بالا پیدا کرده

(اردو) (۱) بذریعۂ تراش درست کی ہوئی چیز جیسے جوہر تراشیدہ (۲) سنجیدگی سے کی ہوئی بات ۔ مؤنث (۳) تعلیم یافتہ شخص مذکر (۴) دیکھو تراشہ ۔

تراق بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار آواز بلند **مؤلف** عرض کند کہ ظاہرا لغت ترکی زبان یافتہ می شود و لیکن لغات ترکی ازین ساکت ما این را فارسی جدید خوانیم کہ بر زبان معاصرین عجم است متحقق نشد کہ از کدام زبان مفرس کردہ اند قیاس غالب ہمین کہ مفرس از ترکی است کہ در ترکی زبان تاراق فرق سر را گویند و با معنی دوم تراک ہم متعلق می نماید کہ بکاف عربی عوض قاف می آید (اردو) بلند آواز ۔ مؤنث ۔

تراک بقول برہان و جامع بفتح اول و رابع ساکن بر وزن ہلاک (۱) بمعنی چاک و شگاف و (۲) آوازی را گویند کہ از شکستن یا شکافتہ شدن چیزی بگوش رسد و (۳) صدای رعد را نیز گفتہ اند و طراق عربی آنست ۔ صاحب جہانگیری بر معنی اول و دوم قانع (حکیم خاقانی ؎) بر دل شیر و پلنگ افتد آنگاہ تراک ٭ کہ بشست تو بر آید ز کمان تو خدنگ ٭ (فرخی ؎) تراک دل شنود خصم تو ز سینۂ خویش ٭ چو از کمان تو آید بگوش خصم تراک ٭ صاحب سروری ہم ذکر معنی اول و دوم کردہ ۔ صاحب ناصری بذکر معنی دوم گوید کہ مصدرش ترکیدن و فرماید کہ طراق معرب این است ۔ خان آرزو در سراج بذکر ہر سہ معنی گوید کہ اغلب کہ معنی سوم مجاز باشد **مؤلف** عرض کند کہ بہر سہ معنی اسم جامد فارسی زبان ۔ و یکی از معاصرین عجم گوید کہ ترک بمعنی چاک و شگاف اصل است و تراک اسم صوت شگاف است فارسیان تراک را بمعنی اول ہم استعمال کردہ اند بخیال ما ترک اسم مصدر ترکیدن است (اردو) (۱) چاک شگاف ۔ مذکر (۲) تڑاق بقول آصفیہ

مذکر کسی سخت چیز کے ٹوٹنے کی آواز چٹاخ (۳) رعد کی آواز۔ مؤنث ۔

ترانگبین اصطلاح۔ بقول آنند و مؤید بفتحتین با کاف فارسی موقوف (۱) شیرۂ کہ از خار شترخار بدر آید مانند شہد کذا فی الشرفنامہ و در مدارک مذکور کہ (۲) آسمان ہیچو برف می بارید بر قوم موسی علیہ السلام وقت صبح و آن را بتازی من می گویند۔ صاحب محیط گوید کہ معنی آن عسل تر و بعربی عسل الحاج نیز گویند و بیونانی سخاروتن و بہندی شکر جواسا و بانگریزی مینا آف و ی دریٹ و آن شبنمی است از آسمان بر اشجار خار شتر در ملک شام و خراسان و ماوراء النہر و گیلان و کرجستان و ہمدان و نواح آن می نشیند و منعقد می گردد و گرم تر در اول و گویند معتدل در حرارت و رطوبت و برای حفظ صحت نیکو و نافع محرور و معتدل مزاج و یابس المزاج و مسکن تشنگی و ملین سینہ و حلق و مرطب آن و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ مرکب است از ترنج و انگبین و (۳) اطبا از ترنج و انگبین ہم شربتی سازند کہ دافع صفرا است و این اصل است و بجائے آن را نام شہد (اردو) ترنجبین بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث (۱) ایک قسم کی شکر ہے جو اکثر درخت خار (اونٹ کٹارے کے کانٹوں) پر شبنم کی طرح خراسان میں گر کر جم جاتی ہے ۔ مسہل میں اکثر کام آتی ہے (۲) افشردہ لیموجسمین کھانڈ ڈال کر پیتے ہیں۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ اطبا ترنج اور شہد سے بناتے ہیں ۔

ترانہ بقول برہان و جامع بر وزن بہانہ (۱) جوان خوش صورت و شاہد تر و تازہ و صاحب جمال و باصطلاح اہل نغمہ (۲) تصنیفی است کہ آن سہ گوش داشتہ باشد۔ ہر کدام بطرزی یکی بیتی و دیگری مدح و یکی دیگر تلا و تلالا و در لغت منقش و صورت و دو بیتی سرود و نغمہ را خوانند و (۳)

دہن خوانی و طنز و خوش طبعی و (۴) بدخوئی و حیلہ روئی ہم ـ صاحب سروری بمعنی اوّل و دوم قانع و بنسبت معنی دوم گوید کہ دو بیتی سرود باشد و بس (ہفت پیکر ۵) ہر شگفتہ وری دری می سفت با ہر ترانہ ترانہ ای می گفت با (استاد فرخی ۵) از دل آویزی و تری چون غزلہای شہید با از غم انجامی و خوشی چون ترانہ بوطلب با صاحب ناصری بذکر معنی اوّل بنسبت معنی دوم گوید کہ دو بیتی یعنی رباعی و نغمہ و خوانندگی و می فرماید کہ بعضی این لغت را بالضم اوّل مخفف توران دانستہ بمعنی خوبان منسوب بہ توران ـ صاحب رشیدی ہم بمعنی اوّل و دوم قناعت کردہ و صاحب جہانگیری ہمزبانش ـ خان آرزو در سراج بحوالہ برہان ذکر ہمہ معانی کردہ و بہار بذکر معنی دوم گوید کہ موج از تشبیہات اوست و بالفظ بستن و بلند کردن و زدن و سر ودن و سنجیدن و گفتن مستعمل ـ مؤلف عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است و مرکب می نماید از لفظ تر و انہ بمعنی منسوب بہ تر و تازگی و معنی دوم و سوم مجازش و معنی چہارم البتہ باعتبار ہم تعلق بدان نظر باعتبار صاحب جامع کہ صاحب لسان است اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) تر و تازہ لڑکا ـ خوش جمال ـ خوش صورت ـ مذکر ـ صاحب آصفیہ نے ترانہ پر فرمایا ہے ـ (۱) لغوی معنے جوان رعنا (۲) نغمہ گیت ـ ایک خاص قسم کا گیت جسکو عوام تلّانہ بولتے ہیں ـ ایک خاص لے یا سُر (۳) ظرافت ـ خوش طبعی ـ مؤنث (۴) بدخوئی ـ مؤنث ـ حیلہ ـ مذکر ـ

ترانہای خسروانگی اصطلاح بقول بحر و انند و غیاث ترانہای عمدہ و ترانہ ہائی کہ پادشاہی یا امیری تصنیف کردہ باشد مؤلف عرض کند کہ اوّل کسی کہ این اصطلاح را نوشت صاحب غیاث است دیگر ہر دو محققین نقلش بر داشتہ اند و ما این را خلاف ذوق زبان دانیم و محققین

صاحب زبان ازین ساکت بدون سند استعمال این را پسند نکنیم (اردو) وہ عمدہ ترانے جن کے مصنف امرا یا بادشاہ ہوں - مذکر -

ترانه برخاستن مصدر اصطلاحی آغاز شدن ترانه **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ره) بر ساده دلیم نقش نه بستند ناصح بشنیدن ترانه برخاست ۞ (اردو) ترانه آغاز ہونا -

ترانه بستن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی آغاز شدن و سروده شدن ترانه باشد موافق قیاس (حسن مشهدی ره) زنگل بسینهٔ بلبل هزار خار شکست ۞ کنون ترانه بوصف بهار می بندد ۞ (اردو) ترانہ گایا جانا -

(الف) **ترانه پرداختن** مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و مقابل آن ترانه پرداز بحوالهٔ بهار نوشته گوید که ترانه پرداز و ترانه ریز هر کدام معروف **مؤلف** عرض کند که ...

(ب) **ترانه پرداز** کسی را گویند که ترانه آغاز کند و کنایه از مطرب و سرایندهٔ ترانه باشد و الف بر زبان نیست (اردو) ب مطرب ترانہ گانے والا -

ترانه ریز اصطلاح - بقول بهار مرادف ترانه پرداز **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است کنایه از مطرب (نثر ظهوری) چلاجل اوراق درختان به هوای او ترانه ریز (اردو) دیکھو ترانہ پرداز -

(الف) **ترانه زدن** مصدر اصطلاحی

(ب) **ترانه زن** صاحب آصفی ذکر الف کرده از معنی ساکت بهار ب را مرادف ترانه پرداز گوید **مؤلف** عرض کند که الف بمعنی ترانه سرودن است و ب اسم فاعل ترکیبی (سلمان ساوجی ره) سودای زلف تشکم بر باد داد حاصل ۞ از مطرب بنرت ترانه ساز

بسیار بادہ ٭ (امیر خسرو سہ) از نوای تر ترانہ زنان ٭ سرودن خاستند نازکنان ٭ (اردو) الف ترانہ گانا ب دیکھو ترانہ پرداز۔

(الف) **ترانہ ساختن** مصدر اصطلاحی (ب) **ترانہ ساز** صاحب آصفی ذکر الف کردہ از معنی ساکت بہار نسبت (ب) گوید کہ مرادف ترانہ پرداز است مؤلف عرض کند کہ الف بمعنی ترانہ تالیف کردن است و ب اسم فاعل ترکیبی بمعنی ترانہ پرداز (ب) را با الف تعلق نیست بلکہ تعلق دارد با ترانہ سازیدن کہ بمعنی سرودن ترانہ است (باقر کاشی سہ) خو نغم ز دیدہ مطرب امشب روا نہ ساخت ٭ یارب چہ درد داشت کسی کان ترانہ ساخت ٭ (ظہوری سہ) گریہ رقاصی تواند کرد ٭ تا بہای ترانہ ساز آید ٭ (اردو) الف ترانہ تصنیف کرنا (ب) دیکھو ترانہ پرداز۔

(الف) **ترانہ سرا** اصطلاح۔ الف بقول بہار مرادف ترانہ پرداز صاحب آصفی ذکر ترانہ سرودن کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ الف اسم فاعل ترکیبی است و ب بمعنی ترانہ سرودن و الف را با ب تعلق است نہ با (ترانہ سرودن) (اردو) الف دیکھو ترانہ پرداز۔ (ب) ترانہ گانا۔

(ب) **ترانہ سرائیدن**

ترانہ سنجیدن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف ترانہ سرائیدن است (طالب آملی سہ) بلبم العشق نہ سنجد ترانہ ز نہار ٭ ولی ز ائنکہ من این مدعا برون آید ٭ (اردو) دیکھو ترانہ سرائیدن۔

ترانہ شدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار مرادف افسانہ شدن کہ شہرت گرفتن است (اسیری لاہجی سہ) در کسوت اغیار چو بنمود رخ آن یار ٭ این قصہ در آفاق جہان گشت ترانہ ٭

مؤلف عرض کند که موافق قیاس است اگرچه در سند استعمال (ترانه گشتن) است عیبی ندارد (اردو) مشهور ہونا۔

ترانه شنیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی سماعت کردن ترانه (صائب ۵) بشنو ز من ترانه عبرت فزای را * گر مردی ای سپند نگهدار پای را * (اردو) ترانا سننا سماعت کرنا۔

ترانه گشتن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف ترانه شدن است که گذشت وسند این هم در آنجا مذکور (اردو) دیکھو ترانه شدن۔

ترانه گفتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تصنیف ترانه کردن است چنانکه سخن گفتن (نظامی ۵) هر نه سفته دری دری می سفت * هر ترانه ترانه می گفت * (اردو) ترانه تصنیف کرنا۔ ترانه کہنا جیسے شعر کہنا۔

تراو | بقول برہان بسکون واو بمعنی تراوش که از تراویدن وترشح کردن باشد صاحب نوادر ذیل تراویدن ذکر این کرده گوید که بمعنی رشحه وچکیده مؤلف عرض کند که ما بر ذیل تراویدن اشاره این کرده ایم که در فارسی قدیم بمعنی قطره آب آمده و در ینجا عرض کنیم که همین است ماخذ مصدر (تراویدن) که می آید وتراوش حاصل بالمصدرش بمعنی تراویدگی پس صاحب برہان تسامح کرد که این را بمعنی تراوش نوشت وفرقی در اسم مصدر وحاصل بالمصدر نکرد وآنچه می فرماید که این از تراویدن است غلط است تراویدن مرکب شد ازین البته می توانیم گفت که این امر تراویدن هم هست (اردو) قطره۔ مذکر۔

تراود | بقول برهان بر وزن عداوت مشتق
از تراویدن و تراوش یعنی آب و شراب و
امثال آن تراوش می کند صاحب سروری
گوید که مستقبل تراویدن است (مصرع) از
کوزه همان برون تراود که در اوست
مؤید هم مستقبل گوید مؤلف عرض کند که
هر سه محققین با نام و نشان و خصوصاً یکی از آن
اہل زبان و دیگری مؤید الفضلا با ما
مخالف دارند که ما اینها را از قواعد زبان عجم
دانیم تراود مضارع مصدر تراویدن است
نه مستقبل و در مضارع و مستقبل فرق نکردن
کار محققین نیست آنچه صاحب برهان این را
مرادف تراوش داند اوی غیر است از فرق
مصدر و حاصل بالمصدر ولی داند که حاصل
بالمصدر اشتقاق ندارد بر خلاف آن مصدر
و از تعریف برهان پیداست که او این را حاصل
داند و حق آنست که این مضارع است و
و ضرورت بیان این نبود که مصدر این تراویدن
می آید (اردو) ٹپکے۔ تراویدن کا مضارع

(الف) **تراوش** | بقول بہار مرادف
تراویدن و فرماید که بمعنی چکیدن است و
با لفظ کردن مستعمل مؤلف عرض کند که تحقیق
جزین نباشد که - - - - - - - - - - -

(ب) **تراوش کردن** | بمعنی (۱) چکیدن
آمده (صائب) نیست در دست سبوی
من عنان اختیار باده را از عشق از دل تراوش
گر کند مهر و مدارا صاحب فدائی که یکی از
علمای معاصر عجم بود تراویدن و تراوش را یک
با نقل کرده گوید که زهیدن آب و مانند آن
مؤلف عرض کند که ما فدائی را دیده ایم و
نمی دانستیم که از قواعد زبان خود بخبر است
الف حاصل بالمصدر است نه مصدر و
ب موافق قیاس و لیکن (۲) بمعنی ظاهر شدن
هم که مجاز معنی اول است بہار در سروری

سکندری خورده است (اردو) الف

تراوش بقول آصفیه. فارسی. مؤنث ٹپکاؤ

چواو. تقاطر. ترشح. ب (۱) ٹپکنا (۲) ترشح

ہونا۔ ظاہر ہونا ۔

تراول بقول برهان و جامع و سراج بکسر واو بر وزن هلاهل برگ گیاهیست نامعلوم. صاحب مؤید گوید که بزای معجمه عوض رای مهمله هم آمده و بتقدیم واو بر الف هم. مؤلف عرض کند که صاحب محیط که محقق مفردات طب است ازین هر سه ساکت و هرچند محققین بالا نوشته اند صراحت مزید آن نتوانیم کرد (اردو) تراول ایک قسم کی گھاس کا نام ہے۔ مؤنث ۔

تراویدن بقول برهان و جهانگیری و جامع بر وزن دواویدن (۱) بمعنی چکیدن و تراوش کردن آب و شراب و امثال آن صاحب جامع این قدر بیفزاید که بمعنی اوّل تراب هم بمعنی ترشح صاحب بحر عجم می فرماید که بمعنی ترشح کردن و کم کم چکیدن آب و روغن و امثال آن از کوزه و سبو و مشک و مانند آن و (۲) بسوی محسوسات عقلیه هم اسناد کنند تا دلالت کند بر کثرت آن (غنی ع) صفای حسن بتان می تراود از دل ما بکود می فرماید که کامل التصریف است و مضارع این تراود. بهار این را مرادف تراوش نوشته چنانکه بهار اینجا ذکرش کرده ایم و هم او در نوادر این را مرادف ترابیدن نوشته. صاحب موارد بذکر معنی اول و دوم می فرماید که بمعنی (۳) برآمدن هم چون (تراویدن آتش) و تراوش و تراو را حاصل بالمصدر این گفته. مؤلف عرض کند که معنی سوم در معنی دوم داخل است و تراو هم این مصدر است چنانکه بجایش نوشته ایم نه حاصل بالمصدر. و ترابیدن که گذشت مبدل این. چنانکه آو و آب (اردو) (۱) قطره قطره ٹپکنا (۲) ظاہر ہونا (۳) نکلنا ۔

تراویدن آتش مصدر اصطلاحی. صاحب

موارد بذیل تراویدن ذکر این کرده مؤلف عرض کند که در محدوده بر (آتش تراویدن از چیزی) گذشت (اردو) دیکھو آتش تراویدن از چیزی۔

تراویدن از زبان مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن ذکر این کرده گوید که بمعنی برآمدن از زبان باشد (عرفی سه) حالتی یاہم که از تکفیر من کافر شوند ؛ گر تراود از زبانم لیس فی دلقی سواه ؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) زبان سے ٹپکنا۔ زبان سے نکلنا۔

تراویدن تبسم مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد ذکر این کرده مؤلف عرض کند که این ہمانست که بر (تبسم تراویدن) گذشت۔ (اردو) دیکھو تبسم تراویدن۔

تراویدن تجلّی مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن این را بمعنی ظاہر شدن تجلّی نوشته مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (زلالی سه) تجلّی می تراود از لب بام ؛ ہمه در عکس ساقی می رود کام ؛ (اردو) تجلّی ٹپکنا۔ ظاہر ہونا۔

تراویدن جوانی مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن این را بمعنی ظاہر شدن جوانی نوشته مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سه) جوانی می تراود از لب بام ؛ جہان پیر برنائی رسانداست ؛ (اردو) جوانی ٹپکنا۔ جوانی ظاہر ہونا۔

تراویدن حاجت مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن ذکر این بمعنی ظاہر شدن حاجت کرده مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سه) ظہوری راست خواہد شد که از خود ؛ نگاه عرض حاجت می تراود ؛ (اردو) حاجت ظاہر ہونا۔

تراویدن خروش مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن این را بمعنی ظاہر شدن

موارد بذیل تراویدن ذکر این بمعنی برآمدن خروش کرده مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (میرزا بیدل سه) خروش ناتوانی می تراود از شکست من ٭ زبان شہرہ آلود ست گویی خویش چینی را ٭ (اردو) آواز نکلنا۔

تراویدن خیال مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد ذکر این بمعنی برآمدن خیال کرده مؤلف عرض کند که ظاهر شدن خیال است (قاسم مشہدی سه) شامم چو از بس خیالش می تراود از دلم ٭ ہر ورق در جیب تا نگذاشتم تصویر داشت ٭ (اردو) خیال ٹپکنا۔ ظاہر ہونا۔

تراویدن درد مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد ذکر این بذیل تراویدن بمعنی برآمدن درد کرده مؤلف عرض کند که ظاهر شدن درد است (قاسم مشہدی سه) ز اعضایم تراویده چنان درد ٭ که چون رنگ از رخم گشته عیان درد ٭ (اردو) درد ظاہر ہونا۔

تراویدن ذوق مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن ذکر این بمعنی برآمدن ذوق کرده مؤلف عرض کند که بمعنی ظاهر شدن ذوق است (طالب آملی سه) الا ز زاری شد جہان از گریہ تا ز و سوز ہا ٭ می تراود ذوق خون از خنجر جلاد من ٭ (اردو) ذوق ٹپکنا۔ ظاہر ہونا۔

تراویدن راحت مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد بذیل تراویدن ذکر این بمعنی برآمدن راحت کرده مؤلف عرض کند که بمعنی ظاهر شدن راحت است (ظہوری سه) بہ نیش غمزه دل در خرید است ٭ ز رایش سینہ راحت می تراود ٭ (اردو) راحت ٹپکنا۔ راحت ظاہر ہونا۔

تراویدن رقم مصدر اصطلاحی۔ بمعنی ظاهر شدن و برآمدن رقم است مؤلف عرض کند که موافق قیاس (ظہوری سه) قطره قطره خبر رقم حسرت آب ٭ ہا نامہ تشنہ لبان مجلہ سای مضمون است ٭ (اردو) لکھا جانا۔

تراویدن زہر | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی ظاہر شدن زہر است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری سے) شہد نصیحتم چو شفا از سخن سنجد چو زہری برون تراود اگر از سخن مرنج چو محققی مباد کہ اگرچہ از سند بالا (زہر برون تراویدن) پیداست ولیکن زہر تراویدن ہم محاورۂ زبان است (اردو) زہر ٹپکنا۔ زہر ظاہر ہونا۔

تراویدن نالہ | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی برآمدن نالہ باشد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری سے) این نالہام از کام و زبان بر نتراود چو گزورد تو برہم نفشارد جگرم را چو محققی مباد کہ اگرچہ از سند بالا (بر نتراویدن نالہ) پیداست ولیکن (تراویدن نالہ) ہم محاورۂ زبان است (اردو) نالہ ٹپکنا۔ نکلنا۔

ترابی | بقول برہان و جامع و ناصری بر وزن تباہی بمعنی میوہ نوبادہ و نورسیدہ بصاحب جہانگیری میوہ نوبادہ فائق (سعدی سے) برد بوستان بان بایوان شاہ بچہ ترابی ولی ہم ز بستان شاہ چو خان آرزو ذکر این گوید کہ بعض را سند این اشتباہ است مؤلف عرض کند کہ این اشارہ باشتباہ رشیدی است و ما این اشتباہ را لغو دانیم کہ محقق اہل زبان اعنی جامع تصدیق این معنی می کند۔ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) پہلا میوہ۔ مذکر۔

ترالبان | بقول برہان و رشیدی و جامع و جہانگیری و سراج بر وزن انار دان نام مرض اسہال است۔ صاحب مؤید گوید کہ بہندی ہیضہ و نام مرض اسہال مؤلف عرض کند کہ نظر باعتبار صاحب جامع کہ اہل زبان و محقق زبان خود است این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) اسہال کا مرض۔ مذکر۔

ترایِیدن بقول برہان وجہانگیری بایای حطّی بروزن ومعنی تراویدن وتراوش کردن صاحب بحر گوید کہ کامل التصریف است ومضارع این ترایَد صاحب موارد ہم این را آوردہ غالب دہلوی بر برہان اعتراض کردہ این را غلط پندارد وتراویدن را صحیح انگارد وصاحب قاطع القاطع جواب بارد می دہد ولی حقیقت نمی برد۔ یک جواب دندان شکن کہ غالب را مغلوب می کند ہمین کہ واو در فارسی زبان بہ تحتانی بدل می شود چنانکہ انگور وانگیر وانگول وانگیل پس این مبدّل تراویدن است وماخذ تراویدن بجای خود مذکور پس وجہی نیست کہ بر قول موارد وبرہان وجہانگیری وبحر غالب را ترجیح باشد شک نیست کہ محققین صاحب زبان اعنی سروری وناصری وجامع این را ترک کردہ اند مؤلف عرض کند کہ ما ہم در محاورہ فرس استعمال این ندیدیم ولیکن در صحت این لغت تامّلی نیست (اردو) دیکھو تراویدن کے پہلے معنی

ترب بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی وبای ابجد (۱) مکر وحیلہ وزرق وتزویر بود (۲) گزاف و (۳) زبان آوری وبضم اوّل (۴) معروف است کہ عربان فجل خوانند۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل قانع۔ صاحب سروری بذکر معنی اوّل می فرماید کہ صاحب فرہنگ معنی گزاف ہم آوردہ کہ آنرا ترف نیز نامند وبذکر معنی چہارم می فرماید کہ قسمی از سبزی است کہ بیخش نازک وسفید باشد کہ ہم برگ وہم بیخش خورند ہاضم طعام وبغایت مشہی است (یوسفی طبیب گفتہ) ترب سکبہ باشد از بہر سعال ہا بول راند چشم را روشن کند ہا صاحب ناصری بذکر معنی اوّل وسوم ذکر ترف ہم کردہ۔ صاحب رشیدی بر معنی اوّل قناعت فرمودہ صاحب جامع ذکر معنی اوّل ودوم فرمودہ۔ صاحب محیط می فرماید کہ بشیرازی تربزہ وبسریانی مغالا

و بہ رومی دقیون و بفرنگی رغانس و بیونانی افاتیس و اباتوس و بعربی فجل و بہندی موگی نامند۔ بقول جالینوس مسخن و مجفف در درجۂ دوم اما ترب صحرائی قوی تر و طبع آن گرم و تر در اول و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ ہمین است حقیقت معنی چہارم و آنچہ صاحب سروری اشارۂ ترف کردہ صراحتش بر (ترپ) می آید کہ ببای فارسی است و آن را با این لغت ہیچ تعلق نیست و باہمہ معانی اسم جامد فارسی زبان دانیم مخفی مبادکہ ما در معنی سوم بیان کردہ برہان تا حق دار ہیم کہ لفظ زبان آوری را بی محل استعمال کردہ و بر معنی اصطلاحی غور نکردہ و ظاہر المقصودش از معنی دوم باشد (اردو) (۱) مکر وحیلہ۔ مذکر (۲) لاف وگزاف مؤنث۔ دیکھو بلند پروازی (۳) زبان آوری۔ مؤنث۔ شاعری صاحب آصفیہ نے زبان آور یعنی شاعر کہا ہے (۴) مولی۔ بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مؤنث۔ ایک قسم کی جڑ کا نام جسے کھاتے ہین۔ عربی مین فجل۔ فارسی مین ترب مزاجاً اول درجہ مین خشک دوم مین گرم۔

ترپالی بقول برہان وجہانگیری و رشیدی بروزن چنگالی نام عمارتی است بسیار عالی بنا کردۂ اردشیر بابک در شرقی شہر گوِن کہ از شہرہای فارس است و چون معرب آنست گویند کہ بر سر آن بنا آتشکدہ ساختہ بودند و در برابر شہر کوہی است و از ان کوہ آبی بہ آن آتشکدہ می آید صاحب جامع ذکر این کردہ۔ صاحب ناصری بنقل قول برہان گوید کہ آنچہ درین لغت مرقوم شد از فرہنگ ہا نقل افتاد و دران چند خطاست اول آنکہ طربال بہ طای حطی عربی و بمعنی عمارت عالی کہ بنا کنند یعنی ہر کوہ و سنگ و ہر پارۂ از کوہ و سنگ بزرگ و بلند بود کہ از کوہ پیش آمدہ و برآمدہ باشد و دیوار درازہ و بلند و چلیپۂ بالائین دیوار است طرابیل السام صومعہای ملک شام

و اینکہ نوشتہ اند نام آن شہر گون است ہم خطاست چو راست و آن نام قدیم شہر فیروزآباد بود و در جو مرقوم خواہد شد مؤلف عرض کند کہ اگر تصریح ناصری را صحیح دانیم طای حطی بدل شدہ فوقانی چنانکہ در اکثر لغات دیدہ شد و یای نسبت در آخر ترہ بال آمدہ (اردو) ترہالی ایک عالی کا نام ہے جو ارد شیر کی بنا کیے ہوئے شہر گون مین واقع ہے۔ مؤنث ۔

ترہ بامان بقول برہان بروزن مشتاقان یونانی نام گلی است لاجوردی و برگہای آن دراز می باشد و گل و شاخ و برگ آن ہمہ تلخست و آن را غافث بروزن آفث نیز گویند و بجای بای ابجد یای حطی ہم آمدہ۔ صاحب محیط بر غافث گوید کہ اسم عربی است و بیونانی اوقطاریون (الخ) مؤلف عرض کند کہ ما بر اوقطاریون صراحت کامل کردہ ایم (اردو) دیکھو اوقطاریون ۔

تربت بقول بہار بالضم خاک و مجازاً بمعنی گور و بالفظ نگافتن و کشادن مستعمل (ظہوری سہ) ز زہر کینۂ خسرو ہنوز از تربت شیرین ٭ گیاہ تلخ می روید پی فرہاد می لرزد ٭ مؤلف عرض کند کہ بنای مدوّرہ لغت عربست بمعنی خاک و این تصرف فارسیان است کہ تصرف در رسم الخط کردہ بتای دراز نوشتند و بمعنی گور استعمال کردند و استعمال این ترکیب فارسی در ملحقات مذکور شود (اردو) تربت بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ قبر۔ گور۔ مزار (ثاقب سہ) مانگنا گو ہے برا پر جیتے مانگے سے ٭ اپنی تربت کے لئے کوچۂ جانان مانگون ٭

تربت خانہ اصطلاح۔ بقول بہار مقبرہ (حکیم زلالی سہ) ایاز از شبنم مژگان وضو کرد ٭ بہ تربت خانۂ محمود رو کرد ٭ مؤلف	عرض کند کہ قلب اضافت خانہ تربت است (اردو) مقبرہ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر جای قبر۔ قبرون کا مقام ۔

تربت خوردن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر (تربت خوردن بیمار) کرده می گوید که چون بیماری از دو ازائل نشود خاک تربت امام رضی اللہ عنہ بہ نیت شفامی خورانند (تاثیر اصفہانی سہ) نہ گرد سرمہ باشد جلوہ گر زان نرگس جادو ہ نہ خاک تیرہ بختان خورد تربت چشم بیمارش ہ مؤلف عرض کند کہ این بمعنی خاک خوردن است و بلحاظ استعمال فارسیان خاک مزار خوردن و ازینکہ خاک مزار مبارک امام علیہ السلام را خاک شفا نام است مومنین بیمار خاک تربت علیہ السلام می خورند و در ہند رسم است و عجبی نیست کہ این رسم عجم ہم باشد کہ بعض مرحومی بیمار شود و از وارثان ایشان است کہ بعض مرحوم با اختلاط پذیرد و بیمار تندرست شود و پس ہمین است ماخذ تربت خوردن (اردو) قبر کی مٹی کھانا۔

تربت شگافتن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ گشادن تربت بمعنی حقیقی است (طالب آملی سہ) تربت بشگافم زبہم سودن دستی ہ در جو صلہ مرگ من افسوس نگنجید ہ (اردو) قبر کھولنا قبر کو توڑ کا دینا۔

تربت گشادن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (حافظ شیرازی سہ) بگشای تربتم را بعد از وفات بنگر ہ کز آتش درونم دود از کفن برآید ہ (اردو) قبر کھولنا۔

تربد بقول برہان و جامع بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و دال ابجد (۱) نام شہریست غیر معلوم و بضم اول و ثالث (۲) دوائیست معروف کہ اسہال آورد و باین معنی بکسر اول و ثالث ہم آمدہ و (۳) چوب و نی خالی را نیز گویند ـ صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید کہ ہمانا تترمد را بہ تصحیف تربد خواندہ اند درین صورت معلوم است کہ شہری غیر معلوم خواہد شد بر خلاف تترمد کہ شہر

معروف در ماوراء النہر و بلاحظۂ ترتیب حروف تہجی در محل خود می آید۔ خان آرزو در سراج بذکر ہر سہ معنی بالا گوید کہ تحقیق آنست کہ ہمان دوای مشہور است کہ بہترش مجوف و خالی بود چنانکہ از کتب طبیہ بوضوح می پیوندد۔ صاحب محیط بر تربدی فرماید کہ بسریانی طوربد و بیونانی فوطر و بہندی نسوت و ناک پتر نامند بہترین آن مجوف سفید باطن۔ گرم در اول سوم و خشک در آخر آن خشکی آن زیادہ از گرمی و تجفیف آن قوی و در طعم آن اندک قبض و منافع بی شمار دارد (الخ)

مؤلف عرض کند کہ حقیقت معنی اول بوضوح نہ پیوست۔ جا دارد کہ ہمان تربد باشد کہ صاحب ناصری ذکرش کردہ و این مبدل آن باشد چنانکہ ترقم و ترغب۔ و بدین وجہ کہ صاحب جامع کہ صاحب زبان است تصدیق این لغت کردہ است ما این را غلط ندانیم و نسبت معنی سوم خیال ما این است کہ اسم جامد باشد بسبیل مجاز چنانکہ خیال خان آرزو ست **(اردو)** (۱) تربد ایک شہر کا نام۔ مذکر۔ دیکھو تربد (۲) تربد ایک دوا کا نام جسکو ہندی میں نسوت اور ناک پتر کہتے ہیں۔ مؤنث (۳) نے۔ مؤنث۔

تربدہ | بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری و رشیدی بر وزن غرغرہ نام نوعی از انگور است۔ خان آرزو در سراج ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد **(اردو)** انگور کی ایک قسم کو فارسیون نے تربدہ کہا ہے۔ مذکر۔

(الف) تربز | بقول برہان و جہانگیری و جامع و سراج بفتح اول و ضم ثالث (۱) ہندوانہ
(ب) تربزہ | و (۲) خیارہ و بادرنگ و (۳) بضم اول ترب را گویند کہ بعربی فجل خوانند (نیاز الدین خان بخشی سلمہ) آنچہ بنظر رسید نمودن آنچہ بہ تربزہ بی مزہ بودن کہ چیہ با بہار بمعنی اول

الف قائع (ملاطغراے) بود تخم دنیا و دین کاشتن یا دو تیر بر یک دست بر داشتن (۲)
صاحب محیط بر ب ہمین قدر نوشتہ کہ اسم ترب است مؤلف عرض کند کہ ما ذکر ترب بجایش
کردہ ایم و آنچہ صاحب محیط بر ہندوانہ نوشتہ ما نقلش بر بابای ششی کردہ ایم و قیاسش
نسبت معنی اول بادرنگ نوشتہ ایم و ما این ہر دو لغت را اسم جامد فارسی زبان دانیم و در
ترکیب الف لفظ تر مرکب است با بز۔ تر بمعنی بارد و بز بمعنی بخشش کہ زبین است و معنی
ترکیبی این زبین تر دارندہ و بالندہ در زبین تر و در ب یای نسبت باشد یعنی منسوب بزمین
تر و قیاس می خواہد کہ ب را اصل دانیم و الف را مخففش (اردو) (۱) دیکھو بابا ششی (۲)
دیکھو بادرنگ (۳) دیکھو ترب ۔

ترلیسہ | بقول برہان و جہانگیری و جامع بر وزن مدرسہ قوس قزح را گویند صاحب رشیدی
گوید کہ بالضم و بالفتح ہر دو آمدہ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالائی فرماید کہ ترسہ ہم بہمین
معنی آمدہ و این مخفف آنست بحذف موحدہ مؤلف عرض کند کہ اتفاق داریم با او و این
اسم جامد فارسی قدیم است معاصرین عجم این را لغت تر ند و پاتر ند گویند (اردو) قوس قزح
دیکھو اغلیسون ۔

ترلیسی | بقول محیط بکسر تای فوقانی و سکون
رای مہملہ و کسر موحدہ و سین مہملہ و سکون تحتانی
اسم بادرنگ است مؤلف عرض کند کہ مخفف
بادرنگ بجایش گذشت و شک نیست آن

بسیار سرد است و این مرکب است با تر بمعنی
بارد و لیس بمعنی بسیار و یای نسبت بازائدہ ۔
ظاہرا اسم جامد فارسی زبان و موافق قیاس
می نماید و آنچہ استعمال این بکسر موحدہ بیان

شده تصرف محاوره‌ٔ پیش نیست (اردو) دیکھو بادرنگ ۔۔

ترباک بقول برہان و جامع و رشیدی بضم اوّل بر وزن ادرک نام نوعی از انگور است خان آرزو در سراج گوید که در کتب دیگر دیده نشد و در کتب طبی (رو باه تر باک) یعنی سکنکور نوشته اند پس غلط در لفظ و معنی کرده باشند و صحیح تربک بمعنی کشکسیاه که قراقروت باشد چنانکه در جہانگیری و برہان است مؤلف عرض کند که تحقیق با نام و نشان اگر در دیگر کتب این لغت را بمعنی انگور ندیده باشد خطای اوست و اگر مقصودش از (دیده نشد) بنظر نیامده باشد خطای چشم اوست صاحب جامع که محقق اہل زبان است ذکرش کرده و صاحب برہان ہم آورده که ہم عجم است و از محققین ہند نژاد صاحب رشیدی ذکرش کرده که تحقیق معتبر است با وجود این ہر سه شاہدان معتبر این لغت صحیح را تسلیم نکردن که معاصرین عجم ہم از این واقف اند و بنظر سطحی اشکال پیدا کردن شایان تحقیق نیست و آنچه بمعنی قراقروت است بیای فارسی است نه عربی یکی از معاصرین عجم گوید و ما با او اتفاق داریم که فارسیان بر لغت تربک کاف تصغیر زیاده کرده انگور کوچک را نام نہاده اند و دیگر ہیچ (اردو) انگور کی ایک قسم بہت چھوٹے انگور (مذکر)

ترب کندن مصدر اصطلاحی بقول آنند و بہار و واله و مظهر بالضم کنایه از جماع کردن است (ملا نوعی خبوشانی) خبوشانی) ؎ چه تربہا که نکنده بطرز خود که فلک ؎ ز تیر ہزار این و آن ترخانی مؤلف عرض کند که معنی لفظی این فعل کندن ترب است از زمین و محاوره‌ٔ لوطیان و سوقیان است (اردو) جماع کرنا

ترین بقول برہان و جامع و جہانگیری و ناصری بفتح اوّل و ضم ثالث و سکون ثانی و نون ارزن کلوخ بسیار سخت را گویند صاحب رشیدی بقول صاحب بسیار را ترک کند خان آرزو در سراج بدگمان است

می فرماید که لیکن ترسن بدین معنی می آید مؤلف عرض کند که طرز بیانش ترسن را صحیح داند
و نسبت ترسن بانقل قول رشیدی کند و این طرز تحریر و تعریف او در اکثر الفاظ سهل انگاریش
را اظهار کند و نمی خواهد که زحمت تحقیق بردارد یکی از معاصرین عجم درست گوید که بمعنی لفظی
این بنیاد تر دارد بمعنی زمینی که در آن کاشت تر می شود و این قسم زمین در کرمان بسیار سخت
می باشد و صراحت اخذ ترسن بیانش کنیم (اردو) سخت زمین ۔ مؤنث ۔

تربند | بقول برهان و ناصری و جامع بر وزن سربند پارچه باشد که آن را تر کنند و بر
زخم کارد و شمشیر و امثال آن بندند تا خون بایستد ۔ خان آرزو در سراج گوید که مقابل این
خشک بند است مؤلف عرض کند که این علاج آزمائی و اطبا این است که ما هم حقائق پیدا
کرده ایم ایجاد بنده است اگرچه گنده باشد و بذیل لغت خشک در ملحقات آتش خشک بند را خود
خان آرزو ذکر نکرده و خشک بند بزبان معاصرین عجم است تربند بند شی است که پارچه
بالای زخم را در آب یا برف تر کنند که رطوبت جریان خون را از و بند می کند از نیجاست که این
را تربند نام نهادند و بلا خصوصیت تر گاهی پارچه را زخم بند گویند و تخته بند هم قسمی از بند
است که برای اعضای شکسته بکار می بندند یا بجای خشک بند چیزی بست ترین که پیدا کرده خشک
دماغان است (اردو) بهیگی هوئی پتی یا پانیچ جو زخموں پر باندها کرتے ہیں تاکہ خون جلد رکجائے ۔ مؤنث

ترجو | بقول برهان و جهانگیری و جامع و رشیدی بفتح اول و سکون ثانی و فتح ثالث بواو کشیده
پارچه رنگ بند سفید و نرم و باریک ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا می فرماید که لیکن ترجو
بمعنی فارسی نبود یکی به معنی گذشته مؤلف عرض کند که سهیان انشاء خوش تحقیق ...

پرتو بمعنی فروغ و عکس و روشنائی گذشته است محقق با مرو نشان می طرازد که آن نزدیک
بهمین معنی است سفید وشی چنین نباشد که پرتو مهتاب یا آفتاب هم مثل پارچهٔ باریک است
نپذیریم که ازین صراحت بلی معنی چه مفاد است و نیز چه ضرورت چنین که در تسلیم تعریف این لفظ
پرچه لفظ (لیکن) اشتباهی پیدا می شود فاتب بعض نسبتی که در ماخذ این مدرسه بدست آید حق آنست
که نظر باعتماد محققین اہل زبان ما این را اسم جامد فارسی زبان تسلیم کنیم و اینقدر را اضافه کنیم که همین
لغت بموحده اول و تای فوقانی سوم بجایش گذشت و صراحت ماخذش همه را آنجا کرده ایم و درینجا
اینقدر را اضافه کنیم که این را قلب بعض آن دانیم که فوقانی سوم آن درین لغت حرف اول است
و موحده اولش درینجا حرف سوم (اردو) سفید باریک اور صفید کپڑا۔ نارکہ۔

تربوا بقول اننذ بجوالهٔ مؤید جامهٔ سفید و باریک۔ صاحب مؤید همین لغت را بدون الف
آخر (تربو) نوشته که بجایش گذشت مؤلف عرض کند که غلطی کتابت اننذ می نماید که زیادت
الف آخر قائم کرد و اگر سند استعمال پیش می شد فریده علیه تربو می گفتیم (اردو) دیکھو تربو۔

تربه بقول ناصری همان تربک که مذکور شد
صاحب سروری بر قرائت قانع خان آرزو
در سراج گوید که بیای فارسی مرادف ترپه است
و گوید ظرفک معرب این مؤلف عرض کند که
غلطی کتابت باشد که موحده قائم شد و بیانش
فارسی سوم بجایش می آید اگر سند استعمال پیش می شد
این را مبدل ترپه می گفتیم و صراحت کامل بر
ترپه کنیم (اردو) دیکھو ترپه۔

تربیت بقول بهار بمعنی پروردن و آموختن می فرماید که بالفظ دادن و کردن مستعمل۔
مؤلف عرض کند که لغت عربی است و بقول منتخب بمعنی پرورش کردن فارسیان این را

بقاعدۂ خود با مصادر فرس مرکب کردند و در رسم الخط ہم تای مدورہ را بہ تای دراز بدل کردند و بمعنی حاصل بالمصدر یعنی تعلیم استعمال کردند کہ در ملحقات می آید (ظہوری ؎) از تربیت خود ہم فارغ بہ پادش ما را ز ما گرفتہ است بہ (اردو) تربیت عربی بہ مؤنث تعلیم۔ تادیب۔

(الف) تربیت باشیدن | مصادر اصطلاحی

(ب) تربیت بودن | صاحب آصفی ذکر ب کردہ از معنی ساکت و سندی کہ پیش کردہ بر الف است (شفای اصفہانی ؎) تربیت گر نہ اینچنین باشد بحال این ہردو عکس این باشند مؤلف عرض کند کہ ہر دو بمعنی تربیت حاصل شدن است (اردو) تربیت ہونا۔

تربیت پذیرفتن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تربیت حاصل کردن و از سندش تربیت پذیر بمعنی حاصل کنندہ تربیت اسم فاعل ترکیبی ظاہر است عیبی ندارد (عرفی ؎) فلان مربی و من تربیت پذیر این لب بہ ز فضل خود چہ زنیم لاف ہای طولانی بہ (اردو) تربیت پانا تربیت پذیر ہونا۔

تربیت خواستن | استعمال بمعنی تحقیق تربیت کردن است مؤلف عرض کند کہ قیاس باشد (ظہوری ؎) تربیت خواہی بمعنی دل رسان خود در العشق بہ ہر جہت سنگ گر بسنگ باشد از خویشتن رفت بہ (اردو) تربیت چاہنا

تربیت دادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تربیت کردن و تعلیم دادن است (انوری ؎) اگر مسعود را ہم تربیت داد بہ عطا را بخلعت ہای فاخر بہ (اردو) تربیت کرنا تعلیم دینا۔

تربیت کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند

کہ پہنچی تعلیم دادن است (صائب ؎) اگر از سختی ایام شود آدم نرم ٭ روی من تربیت سیلی استاد کند ٭ (جمال اصفہانی ؎) گر نگردی لطف تو اہل ہنر را تربیت ٭ بر بساط اشرفت کے دم زدی چون من گدا ٭ (اردو) تربیت کرنا تعلیم دینا۔

تربیت نا اہل را چون گردگان بر گنبد است مثل۔ صاحبان غرینۃ الامثال وامثال فارسی ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق نا اہلان زنند و گویند کہ نا اہل بہ تربیت ہم اہل نشود چنانکہ گویند (ع) ناکس بہ تربیت نشود ای حکیم کس ٭ (اردو) صاحب محبوب الامثال نے کہا ہے "کبھی گدھا پیٹنے سے گھوڑا ہوتا ہے۔ دکن میں کہتے ہیں" کم ظرف کو تربیت لا حاصل "۔

تربیت نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تربیت کردن است کہ گذشت (کوکب ناز بذرانی ؎) زپہلوی دل روشن شدم پیچون صدف ویران ٭ نمودم قطرہ را تربیت سیلاب خود کردم ٭ (اردو) تربیت کرنا دیکھو تربیت دادن۔

تربیت یافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بہ معنی حاصل کردن تربیت است وموافق قیاس و بمعنی حقیقی (عزت شیرازی ؎) از نیاز آن شاخ گل سامان رنگ و بو دہد ٭ چون نہالی تربیت یابد ثمر نیکو دہد ٭ (اردو) تربیت پانا تعلیم پانا۔

ترپ بقول برہان بفتح اول بر وزن چرب کشک سیاہ را گویند و بہ ترکی قرا قروت۔ صاحب جامع گوید کہ بعربی طرق و مصل نامند۔ بہار گوید کہ قروت سیاہ است (طاہر وحید در تعریف سبزی فروشے ؎) از دو دیدہ چون آن لب نوشخند ہا سیہ پوش چون ترپ گردید قند ٭

که صاحب رشیدی می طرازد که ترف و ترپک و ترپه هم بهمین معنی باشد کشک سیاه را نام
است . صاحب محیط ذکر این نکرده کشک سیاه را هم نه نوشت و ترف و ترپک و ترپه را هم
ترک کرده و طریق را هم نیاورده و بر مصل گوید که اسم عربی است و گویند عجمی و به اصفهانی قارا
و بفارسی قراقوروط و به ترکی قروط نامند و آن بقول شیخ از آب پنیر می سازند و چنین هم نامند
و گویند آن ماءلبیست دوغ است و نیز بفارسی کشک و بعربی مصل نامند سرد و خشک در دوم
تسکین حدت صفرا و خون و تشنگی و حرارت معده و جگر و اسهال صفراوی و منافع بسیار دارد
الخ) مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است (اردو) پنیر کا پانی جسکو فارسی میں
کشک بھی کہتے ہیں ـ مذکر ـ

(الف) ترپک | بقول برهان الف بروزن
(ب) ترپه | کشک و ب بروزن
صرفه همان ترپ را گویند که گذشت صاحبان
رشیدی و جامع هم ذکر این کرده اند ـ و صاحب
سروری ذکر الف کرده گوید که معرب این طریق

باشد (مولوی معنوی سه) چو نوشیدم ز بهر ترش
ترو گوید چون سیر هم چو ترپک را و ترش کرد هم گزان
شیرین بر بستم ٭ مؤلف عرض کند که مزید علیه همان
ترپ است بزیادت کاف و های هوز دیگر
هیچ (اردو) دیکھو ترپ ـ

ترت | بقول انند بحواله مؤید و کشف اللغات در فارسی زبان بالفتح بمعنی پریشان و مرتسانیع
آنست مثل دغل و بغل و قریش و دویش مترادف این باشد مؤلف عرض کند که طالب
سند استعمال می باشیم از نظر ما نگذشت و محققین اهل زبان ازین ساکت و معاصرین عجم ہم
(اردو) پریشان ـ

ترترک | بقول برهان و جهانگیری و جامع بفتح اوّل و فوقانی بر وزن شب پرک (۱) نام مرغکی است که آن را در ماوراء النهر چغوری می گویند و بعربی صعوه و بضم اوّل و فوقانی (۲) جائیست در کوه چهل مقام شیراز که مردم به انجا روند و سنگی در زیر خود نهاده از بالا لغزیده بپائین آیند و بکسر اوّل و فوقانی (۳) مردم بیکاره و بی تکلیف را نامند صاحب سروری نسبت معنی اوّل گوید که ترندک است و ذکر معنی دوم و سوم کرده صاحب ناصری ذکر معنی اوّل کرده و نسبت معنی سوم گوید که در برهان و جهانگیری آمده والله اعلم و نسبت معنی دوم می فرماید که فقیر مؤلف در ایام سکونت شیراز از اینجا دیده ولی نام آن کوه را چهل مقام نشنیدم کوهی است قریب باغ دلگشا که مزار شیخ مصلح الدین سعدی در دره آن واقع و آن را سرسرک گویند و بجای تا سین آورند چه بلفظ شیرازی سریدن بمعنی لغزیدن است. خان آرزو در سراج بذکر هر سه معنی بالا می فرماید که ظاهرا در ترنبک و ترندک تصحیف شده والعلم عندالله سبحانه مؤلف عرض کند که این الهام است به محقق هند نژاد ما تحقیق جامع را که محقق زبان خود است معتبر تر از خان آرزو دانیم و این لغت را بهر سه معنی اسم جامد فارسی زبان خوانیم ترندک بمعنی صعوه می آید و ترنبک بجای خود مثل باشد این لغت را با وجود آنکه محققین زباندان اسم جامد تسلیم کرده اند تصحیف خیال کردن کار هند نژادان نیست. تعریف صعوه بر ترندک درهمین ردیف می آید (اردو)
(۱) دیکھو ترندک (۲) شیراز میں ایک مقام کا نام۔ مذکر (۳) سبک۔ ہلکا شخص۔

ترتک | بقول سروری بضم هر دو تا و سکون رای مهمله در نسخهٔ میرزا تذرو باشد و او را تورنگ و تورجه نیز گویند ـ می فرماید که در مؤیّد بجای رای مهمله زای معجمه آمده و در فرهنگ

بمعنی کباب آوردہ۔ صاحبان جہانگیری و جامع ذکر این کردہ اند۔ صاحب رشیدی گوید کہ صحیح
ترنگ مخفف تورنگ است۔ خان آرزو در سراج بذکر قول محققین گوید کہ تحقیق آنست کہ تدرو
است چنانکہ قوسی گوید مؤلف عرض کند کہ صاحب محیط بر کباب صراحتی کہ کردہ دران اشارۂ
ترنگ نیست پس خیال ما ہم ہمین است کہ باتفاق محققین این اسم جامد تدرو است (اردو)
دیکھو تدرو۔

ترت و مرت بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری و بحر بروزن ہرج و مرج اتباع
لغت از اتباعست بمعنی تاخت و تاراج و زیر و زبر و پراگندہ و پریشان و ویران رفتہ و نقصان
آمدہ و از ہم افتادہ (حکیم سنائی ؎) ای بسا باد و بوش آگینان کہ ترت و مرت اند دعاے
سکینان ہ (محمد بندو شاہ ؎) عالمی کردی ز تاب تیغ بران ترت و مرت کہ کشوری کردی
زسہم تیر پران تار و مار ہ صاحب رشیدی گوید کہ مرادف تار و مار است۔ خان آرزو در
سراج با محققین بالاتفق۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار این را بہمین معنی
آوردہ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) دیکھو تار و مار۔

ترتیب بقول اہل لغت نہادن چیزی بر موضع آن چیز و بالفظ دادن و کردن مستعمل مؤلف عرض کند
کہ لغت عرب است و بقول منتخب بمعنی راست کردن درجہ ہر چیز و گذاشتن ہر چیز در مرتبۂ خود۔
فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این کنند و آنچہ استعمال این بترکیب است در ملحقات آید
(اردو) ترتیب۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ ذیل بندی۔ صف بندی۔ درستی۔ انتظام
آراستگی۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ کسی کام کو درستی او سلیقہ سے کرنا کا حاصل بالمصدر ہے۔

ترتیب دادن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرتب کردن و سلسلہ بسلسلہ نہادن و بجا نہادن بمعنی آراستہ کردن (سنجر کاشی ؎) آنچہ پریشان بود از حسن رواست ٭ جملہ ترتیب دادہ بر اندام ٭ (اردو) ترتیب دینا۔ بقول آصفیہ ربط دینا۔ سلسلہ وار رکھنا۔ سجانا۔ ٹھیکانے سے چننا۔ قطار جمانا۔

ترتیب ساختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند مرادف ترتیب دادن است کہ گذشت (کمال اصفہانی ؎) ہمین ساز و فلک ترتیب جمیل ٭ بندگانش را ز ماہ چاردہ طاسک ز زلف ٭ تیرہ شب پرچیم ٭ (اردو) مرتب کرنا۔ دیکھو ترتیب دادن۔

ترتیب کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی ترتیب دادن و ساختن و نمودن است (نظامی ؎) سلاحی ملک وار ترتیب کرد ٭ بجوشن سر از تیغ ترکیب کرد ٭ (اردو) ترتیب دینا۔ مرتب کرنا۔ دیکھو ترتیب دادن۔

ترتیب نمودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف ترتیب دادن و کردن و ساختن است (نظامی ؎) زہی قدرت کہ در عبرت فزودن ٭ چنین ترتیب ہا داند نمودن ٭ (اردو) ترتیب دینا۔ مرتب کرنا۔

ترتیب نہادن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف ترتیب دادن است کہ گذشت (ابو الفرج رونی ؎) ترتیب ملک و قاعدہ دین و رسم و داد ٭ عبد الحمید احمد عبد الصمد نہاد ٭ (اردو) ترتیب دینا

ترتیزک | بقول بہار مخفف ترہ تیزک (ملا فوقی یزدی ؎) سخن ترتیزک بستان فلک را

و سخن طوطی هندستان فکر است * مؤلف عرض کند که صراحت کامل این بر تره تیزک می آید ۔

(اردو) دیکھو تره تیزک و تره تنزک ۔

ترجمان | بقول برهان بر وزن ترزبان (۱) شخصی را گویند که لغتی را از زبانی بزبان دیگر
تقریر نماید * می فرماید که در قاموس هم باین معنی نوشته و (۲) نیازی را نیز گویند که بعد از گناه و
تقصیر گذرانند * صاحب جامع هم ذکر این کرده (حکیم خاقانی له) اهل زبان را بزبان عذر دیگر
از ملکوت و ملکم ترجمان * صاحب ناصری گوید که اصل این در فارسی زبان (ترزبان) بوده
و آن را معرب کرده (ترزفان) کردند و ترجمان لفظ عربی است ۔ وارسته گوید که در فارسی
این را تیزباک گویند و ذکر معنی دوم هم کند (مجد الدین علی قوسی له) کار بر قانون ساقی کن درین
ایام بهار * ترجمان داری نهی گر بر زمین پیمانه را * صاحب سواء السبیل ترجمان
را معرب خیال می کند از یونانی ترگوس ۔ بهار بنقل قول مجد الدین علی قوسی گوید
که ترجمان در السنه و افواه بفتح تا و ضم جیم مستعمل اما از هیچیک امام ائمه لغت مسموع نشده و محقق
که بفتح اول و ضم ثالث فارسی باشد ۔ بهار صراحت مزید کند که بالفتح و ادن و گذشتن
دیگر فتق مستعمل ۔ صاحب جهانگیری بر معنی اول قانع ۔ صاحبان رشیدی و سراج
این را ترک کرده اند و صاحب انند این را لغت عرب گفته بالفتح و ضم جیم بمعنی فصیح و تفسیر
زبان و خورش تقریر و کسی که داننده دو زبان باشد که صاحب یک زبان را با صاحب
دیگر زبان بفهماند و فرماید که معرب ترزبان و ضم جیم از آن است که ترزبان بضم اول آمده
و بفتح نیز آمده و بعد معرب کردن این لفظ مصدر و افعال و اسما از آن اخذ کردند ۔ صراحت مزید

فرماید که از رسالهٔ معرّبات ملّا عبد الرشید رشیدی و در کشف و مدار و منتخب نیز بضم جیم است و در مؤید بفتح جیم و در صراح بضم و فتح جیم بمعنی تیلماچی و نسبت معنی دوم گوید که بمعنی تاوان نیز آمده (الخ) مؤلف عرض کند که آنانکه این را معرّب ترزبان گرفته اند کار از تحقیق نگرفته اند و هیچ تعلق از ترزبان ندارد و ما این را معرّب هم نگوئیم بلکه لغت عربی است و صاحب منتخب صراحت سه گانه اعراب این کرده است که بضم اوّل و سوم و فتح هر دو و فتح اوّل و ضم سوم آمده ندانیم که فارسیان درین لغت چرا اینقدر کاوش کرده اند و خواسته اند که اصل این را ترزبان قرار دهند و ترزبانی را چه تعلق است با ترجمانی محققین نامدار یعنی رشیدی و خان آرزو خوب کردند که این لغت را ترک کردند که لغات عرب در موضوع شان داخل نیست. فارسیان این لغت عرب را بتصرف خود استعمال کرده اند که در ملحقاتش می آید و بمعنی دوم البتّه لغت عرب نیست فارسیان مجازاً بمعنی تاوان استعمال کردند یعنی چه مانند و تاوان با تقصیر لند یا نیا زمند اند که ادا می شود و آن در حقیقت ترجمهٔ این می کند که مرتکب قصور اند و بس (اردو) (۱) ترجمان بقول آصفیہ. عربی. اسم مذکر. مترجم ایک زبان سے دوسری زبان میں بتلانے والا (۲) تاوان. مذکر. دیکھو برہی۔

(الف) ترجمان باشیدن | استعمال. صاحب آصفی ذکر **ب) ترجمان بودن** کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که از سندش مصدر الف پیدا می شود که بمعنی حقیقی است (رافعی نیشاپوری سه) چون سخن نیکو بود باشد

غرور اثر بیت ه چون زبان شیرین بود باشد روان را ترجمان ه (اردو) مترجم ہونا۔

ترجمان دادن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تاوان دادن است متعلق بمعنی دوم

ترجمان (ظہوری ؎) گفتش افراسیاب وہر گشتم
مشغول بہ خواندمش نوشیروان عدل وادم ترجمان
تو (اردو) تاوان دینا۔

ترجمان داشتن استعمال۔ بمعنی حقیقی است
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری
؎) چہ آسودم کہ ناصح دید ودر انصاف
لب بستنش بہ نصیحت ہای بیجا کرد چنداین ترجمان
دارد بہ (ولہ ؎) خجل باش اندکی از صید
پنہان غیر را بیزد بہ حسرت گردم کند اقلن نگاہ حسرت
ترجمان دارد بہ مخفی مبادکہ از شعر اوّل ترجمان
بمعنی لفاظی وسخن پروری یافتہ می شود واین
مجاز باشد وبہ اصول این ہردو اسناد متعلق
بہ ترجمان داریدن است نہ داشتن وبحث
داریدن وداشتن بجای خودش می آید (اردو)
مترجم رکھنا۔ لفاظی کرنا۔ سخن پروری کرنا۔
بات بنانا۔

ترجمان شدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بمعنی حقیقی مترجم شدن است (مولوی مشہدی
؎) تو ئی کہ غنچہ تو شد مکان آتش وآب بہ زبان
سمع تو شد ترجمان آتش وآب بہ (اردو)
مترجم ہونا۔

ترجمان کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بمعنی پیدا کردن ترجمان باشد (ظہوری ؎)
عشقم دلیر ساختہ در شکوہ اینچنین بہ لطف تو ہم
مگر بکشد ترجمان من بہ (اردو) مترجم پیدا کرنا۔

ترجمان گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ بمعنی قرار دادن مترجم است وکار ترجمہ
گرفتن (طغرا ؎) بر مسند نثر اگر نفشاند گل نشاط
بہ گیرد صبا ز بلبل تصویر ترجمان بہ (اردو)
مترجم قرار دینا۔ ترجمہ کا کام لینا۔

(۱) **ترجمہ** صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ

بفتح اول و ثالث گردانیدن زبانی بزبان دیگر
و بقول منتخب زبانی که زبان دیگر شود مؤلف
عرض کند که همین است حاصل بالمصدر و فارسیان
به همین معنی استعمال این کنند و با مصادر خود هم
مرکب سازند چنانکه ......

(۲) ترجمه کردن بمعنی مصدری است یعنی
گردانیدن زبانی بزبان دیگر (اثر شیرازی
ـه) مصحف صنع ترا ترجمه باسرخی کرده
قلم نامیه از لاله و گل بستانها (اردو) (۱) ترجمه
دیکھو بائی تیم (۲) ترجمه کرنا۔

ترجیح بقول بهار افزونی دادن و افزونی کردن شیر باید که با لفظ دادن و داشتن و کردن و نهادن بصله بر
مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عربیست و فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این کنند و با مصا
در مرکب که در ملحقات می آید (اردو) ترجیح بقول آصفیہ عربی مؤنث غلبہ افزونی۔ فوقیت۔

ترجیح دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
فوق عطا کردن است (صائب ـه) سرکه
دید از باده لعلی لبانان شیشه را بی جهت ترجیح
بر لعل بدخشان شیشه را (اردو) ترجیح دینا۔

ترجیح داشتن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که فوق داشتن و فائق بودن است (نثر
ابوالفضل) هرچند سخن دران باب ناکردن
به سخن کردن ترجیح داشت (اردو) ترجیح
رکھنا۔ مرجح ہونا۔

ترجیح کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
مرادف ترجیح دادن است (سیفی اسفرنگی ـه)
آنکه ترجیح کردی خویشتن را بر فلکست ای ثانی دیگر
نبی و آنکه خراسانی ترا (اردو) ترجیح دینا۔
دیکھو ترجیح دادن۔

ترجیح نهادن استعمال۔ صاحب آصفی

ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
مرادف ترجیح دادن است (انوری ۵) آنکه
گردون را بر وترجیح نتواند نهاد جز عقل کل

در ترجیح معنی چیزیکه در مقدم ذات ....
(اردو) ترجیح دینا دیکھو ترجیح
دادن

ترجیع بند اصطلاح - بقول بحر چند غزل متفق الوزن و مختلف قوافی است که در آخر هر یک بیت فردی ذو القافیه که بحسب معنی با بیت سابق مناسبتی دارد مکرر آرند صاحبان انند و غیاث گویند در اصطلاح آنکه شاعر چند بند در بحر موافق و بقوافی مختلف تصنیف نماید و بعد هر بند یک بیت معین را که متفق الوزن و مختلف به قوافی هر دو بند باشد بار بار بیارد بشرطیکه آن بیت بکرر مضمون بیت آخر هر بند مربوط باشد مؤلف عرض کند که تعریف بالا درست نیست حقیقت بند بر معنی پانزده و هشت بیان کرده ایم که بیتی را گویند که شعر البعد از چند بیت بر دلیف و قافیه دیگر بیاورند پس بند نام همان بیت آخر است و ترجیع بند نام این قسم اشعار باشد که در آن بعد از چند اشعار متفق یا مردف اعاده بیت واحد شود و مجازاً آن را هم ترجیع بند گویند که در بند بیتی دیگر آرند که ردیف یا قافیه آن خلاف اشعار باشد و اتحاد بحر در همه لازم است (اردو) ترجیع بند بقول آصفیه اسم مذکر - لغوی معنی بند کو پھر بیان کرنا - اصطلاح عروض میں جب شاعر چند ایسے اشعار جو بحر میں موافق اور قافیہ میں مختلف ہوں بیان کرتا اور ہر ایک بند کے بعد ایک اسی وزن اور مختلف قافیہ کی معین بیت اسطرح بار بار لاتا ہے کہ بیت ہر بند کی بیت آخر کے مضمون سے مربوط ہو تو اسے ترجیع بند کہتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے کہ محقق دہلوی نے بند اور اشعار بالائے بند کو اپنی تعریف میں ملا دیا ہے - بند اسی بیت کا نام ہے جو چند اشعار کے

بعد قافیہ مختلف سے لائی جائے اور اشعار بالا بے بند کا نام بند نہیں ہے اور اس مجموعہ کا نام ترجیع بند ہے۔

ترحّم | بقول بہار بخشودن و مہربان شدن ؎ می فرماید کہ بالفظ آمدن و فرستادن و کردن بصلۂ بر مستعمل | **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر یعنی بخشش و مہربانی و رحم با مصادر فارسی استعمال می کنند (ظہوری ؎) دانستہ بر لب گلہ انگشت می نہم ؎ بو سید یادش از برای ترحّم بہانہ ایست ؎ (اردو) ترحّم بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ مہربانی۔ ترس۔ خوف خدا۔

ترحّم آمدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی رحم آمدن (مخلص کاشی ؎) اگرچہ پرسشم آن بیوفا نمی آید ؎ ترحّمش زچہ بر حال ما نمی آید ؎ (اردو) رحم آنا جیسے تم کا میرے حال زار پر آنکو رحم نہیں آتا۔ یہ دکن کا استعمال ہے صاحب آصفیہ نے اس کو ترک کیا ہے اور رحم کرنا یا رحم کھانا کو لکھا ہے۔

ترحّم بودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی ترحّم آمدن است (سعدی ؎) فقیرم بجرم گناہم مگیر ؎ غنی را ترحّم بود بر فقیر ؎ (اردو) دیکھو ترحّم آمدن۔

ترحّم داشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی رحم کردن است (حالی شیرازی ؎) عشق دارد با دل سوزان ترحّم بیشتر ؎ خون خورد آتش چو اشکی از کباب آید برون ؎ (اردو) رحم کرنا۔

ترحّم دیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این

کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که سندش
برای ترحم بخشیدن است و هر دو بمعنی رحم یافتن
(جمال اصفهانی سه) منصبی را چه کنی خواجه که از مهر
نا اہل ہے گہ تعرض کشی و گاه ترحم بینی ہے (اردو)
رحم پانا۔

ترحم فرستادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی رحم کردن و فاتحه خواندن است (سعدی
سه) چو نوبت رسد زین جهان غربتش ہے ترحم فرستند
بر تربتش ہے (اردو) رحم کرنا۔ فاتحه پڑھنا۔

(الف) **ترحم فشان** مصدر اصطلاحی صاحب
(ب) **ترحم فشاندن** آصفی ذکر ب کرده از معنی
ساکت و از سندش الف پیداست مؤلف عرض کند
که ب محاورهٔ زبان نیست و الف بمعنی رحم کنان
و پر از رحم مستعمل (عرفی سه) ہر نفس گر چه هم ترحم
فشان ہے و ز اثر گریه تبسم چکان ہے (اردو) رحم
کرنے والا۔ پر از رحم۔

(الف) **ترحم کردن** استعمال صاحب آصفی
(ب) **ترحم نمودن** ذکر این کرده از معنی ساکت
مؤلف عرض کند که بمعنی رحم کردن است
(سلیم سه) ای کاش زخم سینهٔ ما وا کند
کسی ہے شاید ترحمی به دل ما کند کسی ہے (آرزوی
اکبرآبادی سه) ای غنچهٔ حیا که تبسم نموده ہے به شکستگی
دل که ترحم نموده ہے (اردو) رحم کرنا۔

ترخ بقول برهان و جهانگیری و جامع و رشیدی بفتح اوّل و سکون ثانی و خای نقطه دار (۱)
گیاهی است غیر معلوم و (۲) ترنج را نیز گویند و آن میوه ایست معلوم که پوست آن را مربّا
کنند صاحب سروری بر معنی اوّل قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر هر دو معنی گوید که فوسی بمعنی
اوّل بفتحتین آورده۔ صاحب محیط که محقق مفردات است می فرماید که ترخجه گیاه است و ذکر معنی
دوم نکرده مؤلف عرض کند که حقیقت معنی اوّل معلوم شد۔ هیچ یکی از محققین بالا غور نکرده و

خاص دانست و تحقیقت معنی دوم ہم بباتش عرض کردہ ایم و این بہر دو معنی بالا اسم جامد فارسی زبان

است (اردو) (۱) گھانس۔ مؤنث (۲) ترنج۔ مذکر۔ دیکھو باتس ۔

ترخان بقول برہان و جہانگیری و جامع بر وزن مرجان (۱) شخصی باشد کہ پادشاہان قلم تکلیف

از و بر دارند و ہر تقصیر و گناہی کہ کند مواخذہ نکنند و (۲) نوعی از سبزی کہ با طعام و بخیر طعام

خورند و (۳) نام ابو نصر فاریابی و (۴) قومی از ترکان چغتائی (حکیم نزاری قہستانی سلہ)

اگر صد خوان بیک غمزہ بریزی کس نمی پرسد ۔ مگر تبلیغ ترخانی ز سلطان ایلخان داری ۔ (ابو اسحٰق

اطعمہ سلہ) می نہم از شاخ ترخان زلف بر روی پنیر ۔ می کشم از برگ نعنا وسمہ بر ابروی نان

۔ صاحب سروری معنی سوم را ترک کرد ۔ صاحب ناصری نسبت معنی اوّل این قدر صراحت فرما

کند کہ لقبیست از القاب سلاطین ترکستان کہ ایشان را خان گویند و بکسی دہند کہ ہر وقت

خواہد بی احضار بحضور پادشاہ رود و نسبت معنی دوم می فرماید کہ مخفف (ترہ خوان) است و بجواب

مختصب گوید کہ لغت خراسان است و عرب آن را معرب کردہ طراخنہ جمع بستہ اند و می فرماید

کہ لغت ترکی مغربی است نہ خراسانی و نسبت معنی سوم گوید کہ لقب معلم ثانی ابو نصر فارابی است

کہ از مشاہیر حکما ست ۔ صاحب رشیدی ہم معنی سوم را ترک کرد ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی

اوّل می طراز د کہ در عرف حال بمجاز بمعنی (۵) مسخرہ نیز مستعمل و وجہ مناسبت ظاہر و بذکر معنی

سوم گوید کہ تحقیق آنست کہ ترخان در ینجا بہ ہمان معنی اوّل است چہ یکی از اجداد قوم ترکان

مذکور بدین لقب موسوم شدہ کہ قوم مذکور بدین لقب ملقب شد و ہمچنین بزبان خراسان (۶)

بمجاز ہر سردار را گفتہ اند و نسبت معنی چہارم گوید کہ لقب ابو نصر نیست بلکہ لقب پدر یا اجداد

اوست چنانکه در تاریخ حکما مسطور و آن هم ظاہر بہمان مناسبت است چہ ابونصر از فاراب بود کہ شہریست
در اقصای ترکستان و صحیح آنست کہ این لفظ فارسی نیست بلکہ ترکیست بسبب اختلاط ترکان با ایرانیان
در فارسی شائع ۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر معنی اوّل کردہ می فرماید
کہ این عہدہ البتہ ترکی ۔ صاحب بول چال ہم بحوالہ معاصرین عجم ذکر معنی اوّل کردہ مؤلف
عرض کند کہ از لغات ترکی اینقدر متحقق کہ لغت ترکی است و صاحبش بر معنی چہارم قانع و معنی
اوّل معتبر دانیم کہ لقبی یا خطابیست و شک نیست کہ معنی سوم و چہارم ہم تعلّق دارد از معنی اوّل
چنانکہ خان آرزو صراحتش کردہ و معنی پنجم و ششم را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم و اگر بدست آید مجاز معنی
اوّل دانیم حق آنست کہ این معنی پیدا کردہ خان آرزوست کہ صراحتش بر ترخانی می آید و قیاس ہر چہ
می خواہد ہمین کہ اگر سند استعمال بدست آید بمعنی تمسخر باشد نہ مسخرہ ۔ حالا عرض می شود نسبت معنی دوم
کہ صاحب محیط آن را ترک کردہ و لیکن متحقق است کہ این بمعنی پنجم تبرخون است و آن را ترخون ہم
گفتہ اند و صاحب محیط ہم طرخون ذکر کردہ و ما حقیقت این را بر معنی پنجم تبرخون نوشتہ ایم و بدین
معنی مبدل ترخون دانیم کہ واو بدل شد بالف چنانکہ ورج و وارج (اردو) (۱) ترخان ترکی
میں ایک خطاب ہے جس کا پانے والا بادشاہ کے روبرو بے روک ٹوک چلا جاتا تھا اور اس کو سزا
معاف تھی ۔ مذکر (۲) دیکھو تبرخون کے پانچوین معنے (۳) ابونصر فاریابی کا لقب بھی ترخان تھا
مذکر ۔ (۴) چغتائیون کے ایک قوم کا نام بھی ترخان ہے ۔ مؤنث (۵) مسخرہ ۔ مذکر (۶) سردار ۔ مذکر

ترخانی | بقول بہار (۱) مرادف معنی اوّل ترخان و (۲) طنز و تمسخر (محسن تاثیر ؎) کار یار ترخانی
وطنز و مزاح افتادہ است ؎ خدمت صد سالہ و فضل و ہنر منظور نیست ؎ خان آرزو در چراغ

بایست ذکر این کرده صاحب فدائی که یکی از معاصرین علمای فارس بوده می فرماید که نزد دیگران تخت خسروی
را برتر از آن شمردنی نیست و آن چنانست که هر که بدان پایه سرافرازی یافت بی بار یافت در هر جا
چه بارگاه و چه سواری می تواند پیش شاه برود مؤلف عرض کند که حقیقت معنی اول و پنجم ترخان
بجایش گذشت کم غوری بهار است که این را مرادفش بمعنی اول گفت که آن لقب و خطاب
است و این بنای نسبت صاحب خطاب ترخان بنسبت معنی دوم عسر تعبیر می شود
که ظفر و تسخیر را گویند ما هم گوییم که بمعنی مسخر و تسخیر و ترخان البته بمعنی تسخیر باشد بر سبیل مجاز که صراحتش
همدر آنجا کرده ایم - و حق آنست که معنی دوم پیدا کردهٔ خان آرزوست از سند محسن تاثیر و تاثیر
ترخانی را بمعنی اولش استعمال کرده بهار نقل نگار اوست و صاحب فدائی ذکر معنی دوم نکرد
و ما هم معنی دوم را تسلیم نکنیم (اردو) (۱) صاحب خطاب ترخان (۲) مسخر۔

ترخشم | بقول برهان و جامع و انند بفتح اول و ثانی بر وزن شلغم نوعی از ماهی بغایت عریض و
پهنا دار و این ماهی در رود خانهٔ اندلس می باشد و آن شهریست در حدود مغرب مؤلف
عرض کند که صاحب محیط ذکر این نکرده اسم جامد فارسی زبان است (اردو) مچھلی کی ایک
قسم جو زیادہ عریض ہوتی ہے۔ افسوس ہے کہ اردو میں اس کا خاص نام معلوم نہ ہو سکا۔

ترخشه | بقول جامع و برهان بفتح اول و سوم نوعی از ترب صحرائی۔ صاحب انند صراحت
فرماید که نوعی از بدران است و تخم آن را بیونانی قردمانا و قرطمانه گویند مؤلف عرض کند
که ترب بجایش گذشت و بدران هم (اردو) دیکھو ترب اور بدران۔

ترخشلیم | خان آرزو در سراج بحوالهٔ رشیدی گوید که نوعی از طعام و حالا که مردم تقیه چه هندوستان

سازند و آنچنان بود که گندم مقشور کرده با دویه گرم در آب جوشانند تا نیک پخته شود و قوام گیرد بعد
انگاه گلوله ساخته در آفتاب خشک کنند و بهنگام حاجت قدری از ان بکار برند و گاهی وقت
جوشاندن غوره داخل کنند تا محتاج قاتق نشود بخاطر میرسد ظاهر اترفینه است که بمعنی آش ترش
مستعمل است از ینجاست که این در فرهنگهای معتبره دیده نشد مؤلف عرض کند که لغت عربی
و ترکی نیست فارسی تسلیم نکنیم تا آنکه سند استعمال فارسیان پیش نشود همه محققین اہل زبان ازین
ساکت بخیال ما این تحریف ترفینه است که می آید (اردو) دیکھو ترفینہ اور ترخلینہ ۔

ترخنده بقول برہان و جامع بروزن شرمنده بمعنی (۱) طعنه و طنز بیہوده و (۲) مکر و حیله
و فرماید که باین معنی بجای خای تخند فا و قاف هم بنظر آمده ۔ صاحب بحر گوید که (۳) بمعنی خنده
شادی و خنده از بہر تخجیل غیر نیز بہار گوید که خنده زدن بقصد خجالت دادن کسی صاحب ناصر تنہا
بذکر معنی اول و دوم گوید که محرف ترفنده باشد مؤلف عرض کند که خای معجمه بفا بدل نشود بر خلاف
این فا بخا بدل شود چنانکه فلاده و خلاده و آنچه به قاف اول می آید همین ترخنده باشد که خای
معجمه به قاف تبدیل می یابد چنانکه چخماخ و چقماق بر خلاف این فا به قاف بدل نمی شود و صراحت
ماخذش هم در انجا کنیم ۔ آنچه صاحب بحر ذکر معنی سوم کرده است موافق قیاس است و موجد
معنی بہار معلوم نمی شود و صاحب بحر نقل نگارش از نیکه همه محققین اہل زبان ازین ساکت اند
مشتاق سند استعمال می باشیم (خنده تر) بمعنی خنده خوب بجایش می آید اگر این را قلب اضافت
بمعنی سوم دانیم می توان ولیکن تخصیصی که به تعریفش بیان شده محتاج سند است (اردو)
۱ و ۲ دیکھو ترفنده (۳) خوشی کی ہنسی ۔ مؤنث ۔ یا وہ ہنسی جو کسی دوسرے کو خجل کرنے

کے لیے ہتھیلی۔

ترخوانہ بقول برہان و ناصری با واو معدولہ بر وزن مردانہ۔ نوعی از طعام کہ مردم فقیر و نادار بجہت زمستان سازند و آن چنانست کہ گندم را بلغور کنند و با دارو ہای گرم در آب بجوشانند تا نیک بپزد و قوام گیرد و قدری آب غوره در ان ریزند و اگر میسر نباشد شیر گوسفند و آن را گلولہ ہا سازند و خشک کنند و بوقت حاجت قدری از ان بجوشانند و بخورند۔ صاحب جہانگیری بذکر این می فرماید کہ ترخینہ ہم بہ ہمین معنی می آید و صاحب جامع ہمزبانش۔ صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ ترینہ ہم بہ ہمین معنی باشد۔ مؤلف عرض کند کہ یکی از معاصرین عجم گوید کہ این مرکب ترخوان و ہای نسبت۔ ترخوان قلب اضافت خوان تر است یعنی خوان نعمت و فقرا غذای مرکب خود را منسوب بہ آن کنند و ترخینہ کہ می آید مبدل این کہ الف حذف شد و واو بدل شد بہ تحتانی چنانکہ انگور و انگیر (اردو) فقرا کی ایک خاص غذا۔ نوشتہ۔

ترخون بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع بر وزن ملعون (۱) مردم خونی و قتّال و بی باک و دزد و اوباش را گویند و (۲) چوب بقم را نیز گفتہ اند کہ چیزہا بدان رنگ کنند و (۳) دارویی باشد کہ آن را (عاقرقرحا) خوانند و (۴) سبزیست معروف کہ با طعام و حاضری خورند گویند چون تخم سپند را در سرکہ کہنہ بیاغارند تا تلخی و مزاج آن بگیرد و بعد از ان کہ بکارند ترخون بر آید و معرب آن طرخون است۔ قوت باه را نقصان دارد (خواجوی کرمانی سلہ) تو ترخان و ترخون زجور تو خواجو ٭ دل از غم چو خانی و رخ زرد خانی ٭ (حکیم اسدی سلہ) گیاہا بد از خون ترخون شدہ ٭ دل خارہ زیر و زبر خون شدہ ٭ صاحب سروری

بر معنی چهارم قانع و می فرماید که بدین معنی طرخون معرب این است بطای حطی. صاحب ناصری بر
معنی اوّل و دوم و سوم قناعت کرده. خان آرزو در سراج بذکر هر چهار معانی صراحت کند که آنچه
ترخون باین معنی چهارم گذشت مصحف است و نسبت معنی سوم گوید که نام تره ایست که هم آنرا فرقحا نام است
و نسبت بمعنی دوم می فرماید که بمعنی ترخون گذشت و این تصحیف باشد صاحب محیط ترخون می فرماید که فارسی طرخون است
مؤلف عرض کند که صاحب محیط آنچه بر طرخون نوشته با صراحتش بر معنی پنجم ترخون و اردن اشاره کرده ایم و صراحت
معنی دوم بر پنجم گذشت و حقیقت عاقرقرحا بر اگر اذکور ما عرض می شود و نسبت معنی اوّل که
این مخفف (ترنجبین) است و بس و ملحقات این معنی بر سبیل مجاز (اردو) (۱) خونی۔ چہرہ۔ نڈر
اوباش (۲) دیکھو لقیم (۳) دیکھو اکگرا (۴) دیکھو ترخون کے پانچویں معنے۔

ترچلیسه | بقول برهان و جهانگیری و جامع و سروری
بر وزن کشکلیسه بمعنی ترخوانه (مولوی معنوی ۹۶)
چون بروی زین جهان سوی خرابات جان
در عوض می بگیری مزه ترخینه مؤلف عرض
کند که این مبدّل ترخوانه باشد که صراحتش همدران
کرده ایم (اردو) دیکھو ترخوانه۔

تر دامن | اصطلاح بقول برهان و جامع
و سروری و بحر و بهار و (جهانگیری و ناصری در
ملحقات) کنایه از فاسق و فاجر و بدگمان و عاصی
و مجرم و گنه گار و آلوده بمعصیت و معیوب و
ملوّث (مجیر الدین بیلقانی ۵) تر دامنی که
ننگ وجود هست گوهرش بود به پالشت خشک
لب از دامن ترش خان آرزو در سراج
هم ذکر این کرده. غالب دهلوی در قاطع برهان
بر برهان اعتراض کند که بدگمان را چرا داخل معنی کرد
و صاحب قاطع القاطع جواب یاوه می دهد
مؤلف عرض کند که اعتراض غالب حق بجانب
اوست و دیگر محققین صاحب زبان و زبان‌دان از

تردماغ اصطلاح۔ بقول بہار تازہ دماغ (ملا طغرا سے) زنو تازہ نی درکف آوردہ باغ ۔ کہ از نغمۂ او شود تر دماغ ۔ صاحب بحر گوید کہ سرخوش و نیم مست مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) تازہ دماغ ۔ اور تر دماغ بھی کہہ سکتے ہیں ۔

تردماغ شدن استعمال ۔ بہار بذیل تردماغ نقل سند این کردہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی تازہ دماغ شدن است و سندش ہمانجا (اردو) تازہ دماغ ہونا ۔

تردماغی استعمال ۔ صاحب آنند ذکر این کردہ و صاحب بحر بذیل تردماغ گوید کہ بمعنی حالت تعقل و شعور و فرحت و سرور و مستی معتدل و تازگی مؤلف عرض کند کہ یای مصدری برتر دماغ زیادہ کردہ اند موافق قیاس است (اردو) فرحت ۔ مستی ۔ تازگی ۔ مؤنث ۔

تردہ بقول برہان و جامع و ناصری و رشیدی بروزن پردہ (۱) قبالۂ باغ و خانہ و امثال آن و (۲) اجرت آسیا کردن گندم و مزد آسیا تیز کردن ہم و فرماید کہ باین معنی با زای نقطہ دار ہم بنظر آمدہ صاحب جہانگیری با ذکر ہر دو معنی گوید کہ بمعنی اول ترزدہ ہم آمدہ خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی می فرماید کہ این مخفف ترزدہ معلوم می شود کہ می آید مؤلف عرض کند کہ درست است (اردو) (۱) قبالہ ۔ مذکر ۔ وہ کاغذ جو کسی مکان کی سند ہو (۲) چکی چلانے کی یا پاٹ کی اجرت ۔ مؤنث ۔

ترزبان اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و سراج بروزن ہمزبان (۱) بمعنی زبان آور و شخصی کہ گرم گفتگو شود و سخنہای تر و تازہ گوید و (۲) بمعنی ترجمان کہ گذشت ۔ بہار گوید کہ بمعنی خوش زبان و درین ترکیب لفظ تر بمعنی چالاک و چست بلکہ بدین معنی مرکب نیز آمدہ غالبش کنایہ از کسی کہ سخن با آب و تاب گوید و بذکر معنی دوم گوید کہ ترجمان معرب آنست (ظہوری سے)

بگو قاصد از زبانی این تر زبانی بہ زلال وصال
از خبر می تر او د ہ صاحب ناصری در ملحقات
بر معنی اول قانع و ہم او بر لغت ترجمان نوشته
که این عربی است و اصل آن در فارسی تر زبان
صاحب رشیدی ذکر این با ترجمان کرده و در استغنا
گوید که بمعنی خوش زبان و اشاره بمعنی دوم ہم فرمایا
و تر زفان را که می آید مرادف این قرار داده مؤلف
عرض کند که معنی اول اصل است و معنی دوم را
مجازاً توان گفت برین قیاس که ترجمان ہم تر زبان
می باشد نه ہر تر زبان ترجمان ۔ اسم فاعل ترکیبی
است (اردو) (۱) تر زبان ۔ وہ شخص جو
خوش بیان ہو (۲) دیکھو ترجمان ۔

(الف) تر زبان داریدن و داشتن یا کسی
(ب) تر زبان شدن یا
(ج) تر زبان کردن یا گشتن

استعمال ۔ الف بمعنی گویا کردن و ب و ج بمعنی
خوش بیان شدن و ترجمه کردن (ظہوری ؎)

تشنگی ہا تر زبان دارد ہمان و رنگ خود ہا ابر رحمت
گرچه در کار گیا تقصیر کرد ہ (عرفی ؎) التوہم
ز حرف تنک مایہ تر زبان نشوی بگو که صورت
این مژده از چه معنی زاد ہ (ظہوری ؎)
تر زبان گردیده خضر از العطش گویان تشنگی
زاد راه تشنه جانی آب حیوان سبز گشته ہ ہوا
عرض کند که ہر سه موافق است (اردو) الف
تر زبان کرنا جیسے کہ آپ کے کرم نے مجھ کو
آپ کی شکر گزاری میں تر زبان کیا ب و ج
تر زبان ہونا ۔

تر زبانی استعمال ۔ اتفیہ ابجرؔ بمعنی خوش بیانی
مؤلف عرض کند که بای مصدری بر تر زبان
زیاده کرده اند پس وجہی نیست که معنی ترجمانی
ازین پیدا نکرد و بخیال ما که بر ترجمان ظاہر کرده ایم
ہمین است که ترجمان مخصوص بمعنی ترجمه باشد و
تر زبان معنی ترجمان ندارد و تائید خیال ما ازین
مستفیض تر زبانی می شود (اردو) تر زبانی

سخت. عنایت بمعنی اول بفتح اول وضم ثانی هم گفته اند و (۳) بفتح اول وسکون ثانی معروف است که خوف
وبیم باشد (شیخ نظامی ؎) بر وسینه هیچ پولاد ترس * ز صمصام تیزش نخود سپر ترس * صاحب
جهانگیری بمعنی اول قانع وصاحب جامع بمعنی اول و دوم وصاحب سروری بمعنی دوم قناعت
فرموده صاحب ناصری ذکر همه معانی بالا می فرماید که در شعر نظامی (پولاد ترس) قلب اضافت
ترس پولاد است یعنی گوئیم که ایجاد سینه را ماند و تهمت بر نظامی که لغت زبان خود را ترک
کرده از لغت عربیه کار گرفت. صاحب سخندان گوید که در سنسکرت تراس بمعنی سوم ترس آمده
بهار بر معنی سوم قناعت کرده می فرماید که با لفظ خوردن و کردن مستعمل خان آرزو در سراج غیر از
معنی دوم وسوم ذکر معنی اول نکرده و مؤلف عرض کند که معنی اول بمعنی ترس است از لغت عربیه
که بمعنی سپر بوده و فارسیان بمعنی مطلق سخت استعمال کردند ومعنی دوم مجاز است که زمین سخت
را هم گویند ومعنی سوم هم مقرس از لغت سنسکرت است که الف را حذف کردند و اختلاف
اعراب تصحیف ولهجه مقامی است و همین است معنی سوم اسم مصدر ترسیدن که بجایش می آید
(ظهوری ؎) پیستان شیر دهر رخ زرد خود را * که از ترس رنگ خزان می پرد (اردو)
(۱) سخت (۲) سخت زمین یعنی (۳) خوف. ڈر. مذکر. صاحب آصفیه نے ترس کو اردو
استعمال میں بمعنی خوف لکھا ہے. اسم مذکر.

ترسا | بقول برهان وجامع بر وزن تنها بمعنی (۱) ترسنده وبیم زده و واهمه کننده و (۲) نصرانی
و آتش پرست هم. صاحب ناصری ذکر هر دو معانی نسبت معنی دوم گوید که تازی راهب گویند
(وصال شیرازی ؎) چنیم که رهبان این کهنه کلیسا * به پیر گیتی کشیده چادر ترسا * می فرماید که جنا

جهانگیری بمعنی آتش پرست گفته و آن خطاست زیرا که ترسا پیروان حضرت مسیح را نام است
و آتش پرست را گبر خوانند چنانکه سعدی گوید (ع) گبر و ترسا وظیفه خور داری (ظهوری
۵) گاهی از عشق سخت می ترسم که شیخ دین خنده گاه ترسا ماند؛ صاحب فدائی که یکی از علمای
معاصر عجم بود گوید که بمعنی پیرو عیسی است؛ خان آرزو در سراج ذکر هر دو معنی کرده مؤلف
عرض کند که باتفاق داریم با صاحب ناصری که فرق گبر و ترسا را ظاهر کرده و لیکن فارسیان
بمجاز آتش پرست را هم گویند و معنی اول با الف فاعلی است از قبیل دانا و بینا (اردو)
(۱) ڈرنے والا (۲) ترسا بقول آصفیہ۔ رومی۔ اسم مذکر۔ نصرانی۔ آتش پرست

ترسا بچه | اصطلاح۔ بقول آنند بحواله کشف
(۱) پسر نصرانی که آتش پرست است و دین
عیسی علیه السلام (۲) در اصطلاح سالکان مرشد
کامل و پیر مکمل را گویند و وجه تسمیهٔ مرشد کامل
به ترسا بچه آن است که در روا داشتن نسبت
کامل او به کامل دیگر که تعصب بصفت ترسائی
و تجرد و انقطاع بوجه اشتی رسد و آن کامل
اولیاء الله ... دیگر را تا بعد بطن که طریق
است ... منتهی به حضرت رسالت پناه
محمد مصطفی صلی الله علیه الصلوة والسلام می شود
علم وراثت جز باین طریق میسر نمی گردد مؤلف
عرض کند که قلب اضافت بچه ترسا است و معنی
اول لغوی است و معنی دوم اصطلاحی و میتوان
در معنی دوم ترسا ... (اردو)
(۱) پسر نصرانی۔ مذکر (۲) مرشد کامل۔ مذکر۔

ترسا ختن | استعمالی ... حقیقی ترسا کردن
است مؤلف عرض کند که موافق قیاس
(ظهوری ۵) از خوی ... جبه ساخته ترسا
بجا ماند آبروی هنرم (اردو) عیسائی بنانا۔ ترسا کرنا

ترسازاده | اصطلاح۔ بقول آنند بمعنی

ترسا بچہ گذشت (فیضی سے) حریف آن مسیحا
مشربم گر نساز عشرت ❊ بہ ترسا زادہ نوشند شراب
پرتگالی را ❊ (ظہوری سے) ترسکاری را نمی ارزد ❊
دستہ طرہ گیرہ ❊ بچہ شیخ حرم در زلف ترسا
زادہ بود ❊ مؤلف عرض کند کہ قلب اضافت
زادہ ترسا موافق قیاس است (اردو) دیکھو
ترسا بچہ۔

ترس استخوان | اصطلاح۔ بقول برہان
و ناصری و جامع بفتح اول و سکون ثانی و ثالث
و ہمزہ مفتوح و سین دیگر موقوف و فوقانی بواو
رسیدہ و دال بہ الف کشیدہ بنون زدہ دعای
زند و باژند خواندن فارسیانست۔ سہ روز بر
سر دخمہ میت بواسطہ آنکہ گویند چون روح از
قالب مفارقت نماید سہ شبانہ روز بر سر قالب
خود می باشد و او را درین سہ شبانہ روز ترس
و بیم بسیار است لہذا درین سہ روز بر سر دخمہ
او زند خوانند تا روح از ان ایمن گردد و
معنی ترکیبی این لغت خوف قبر است چہ ترس
بمعنی خوف و بیم و استخوان دخمہ و مقبرہ را گویند
خان آرزو در سراج گوید کہ ترس معلوم و استخوان
زند خواندن فارسیان است و معنی ترکیبی این
خوف قبر است مؤلف عرض کند کہ معنی مجازی
این زند خوانی است و بس (اردو) آتش
پرستوں کی دعا جو قبر پر تین دن تک پڑھتے ہیں۔

ترسان | صاحب نوادر ذکر این بذیل ترسانیدن
کردہ گوید کہ مرادف ترسندہ مؤلف عرض
کند کہ (۱) اسم حالیہ است از ترسیدن کہ می آید
بسیار خوف زدہ و کہ این نتیجہ است و (۲) امر حاضر
است از ترسانیدن فاعل (اردو) (۱)
ڈرنے والا۔ ترسان بھی اردو میں مستعمل
ہے (۲) ڈرا۔ ڈرانا کا امر حاضر۔

ترسان دل را چہ پری و چہ شہرت | مثل۔ صاحبان
خزینہ و امثال فارسی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند

کہ فارسیان این مثل را بجای شخص خوفناک می زنند مقصود ہمین است کہ دل خوف زدہ را عقرب و پری ہر دو یکسان است (اردو) دکن مین کہتے ہین کہ ڈرپوک اپنے سایہ سے بھی ڈرتا ہے ۔

ترساندن | صاحب موارد ذکر این کردہ گوید کہ (ترسانیدن) ہم مرادف این است یعنی بیم کردن (کامل التصریف) کہ مضارع ترساند باشد مؤلف عرض کند کہ متعدی ترسیدن می آید (قاسمی سے) قاسمان ہمہ گستاخ نگاہ توجیہ شد چو غالب غمزہ او چشم مرا ترساندہ (اردو) ڈرانا ۔

ترساندن چشم | مصدر اصطلاحی بقول وارستہ متعدی ترسیدن چشم است کہ بمعنی نفرت کردن از دیدن چیزی است و سند قاسمی را نقل کند کہ بر (ترساندن) گذشت مؤلف عرض کند کہ قائم کردن این مصدر فضولی است و ہیچ ضرورت نیست بس با چشم چہ کار دارد اصل این ہمان ترساندن است (اردو) دیکھو ترساندن ۔

ترسانیدن | بقول بحر و موارد و لوادر متعدی ترسیدن (کامل التصریف) و مضارع این ترساند مؤلف عرض کند کہ باشارہ زبان بر (ترساندن) گذرہ ایم (اردو) دیکھو ترساندن ۔

ترس برافتادن | مصدر اصطلاحی بقول آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ خوف و بیم غالب حال شدن است و سند (فردوسی سے) برافتاد ترس اندرین لشکرم ندانم کہ تیمار او چون خورم (اردو) ڈر اور خوف لاحق ہونا ۔

ترس خوردن | استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی خوفناک و مبتلای خوف شدن (ظہوری سے) سپہدار زبہر آنقدر ترس خوردہ

عنان تافتن جان سپردن (اردو) ڈرنا۔ | مبتلائے خوف ہونا۔

ترسک | بقول ناصری و انند با تاو سین مضموم و سکون کاف عربی (۱) بمعنی سنگ ریزہ درگل کہ در میان نہر آب و اطراف نہر بسیار صلب و محکم شدہ کہ با کلنگ و فولاد آن را می شکستند و بعضی ازان سنگ آسیا سازند و بسیار دوام می کند و آنچہ بسیار صلب و محکم نشدہ و زود شکنند آن را سنگچ گویند صاحب مؤید می فرماید کہ (۲) بالضم و فتح سوم پرندہ ایست سبز فام مؤلف عرض کند کہ بمعنی اول و دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم و برای معنی دوم طالب سند استعمال باشیم کہ مجرد بیان مجمل صاحب مؤید اعتبار را نشاید و صاحب محیط ازین لغت ساکت است (اردو) (۱) وہ پتھر کے گول ٹکڑے جو نہروں اور ندیوں سے برآمد ہوں۔ مذکر (۲) ایک پرندہ جس کا رنگ سبز ہوتا ہے۔ مذکر۔

(الف) **ترسکار** | بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب انند بر معروف قانع و ہر دو ان کلام میر خسرو سند دہند (ع) ہمہ جا ترس خویش یار ہم دار کو بہر در خویش ترسکار ہم دار کہ [illegible] در کلام خود ------

(ب) **ترسکاری** | اردو (ع) ترسکاری رانی از زیر دست طرہ گیر کو پنجہ شیخ حرم در ترس ترسا زادہ بود کو مؤلف عرض کند کہ الف آنکہ ہر کار بخوف کند یعنی دائما خوف خدا پیش نظر دارد و ب باضافۂ یای مصدری بمعنی خدا ترسی (اردو) الف خوف رکھنے والا دل میں خوف خدا رکھنے والا ب خدا ترسی مؤنث

ترس کردن | استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی خوف کردن است (عماد کرمانی ع) نہ خوفی از اثر آہ خستہ کردی کو نہ ترسی از گرد...

اهنک سائلی کردی ہو (اردو) خوف کرنا ڈرنا
(الف) ترسگر اصطلاح۔ صاحب سفرنگ
بشرح لبستمی فقرۂ (نامۂ خسرو گلشاہ) گوید کہ
بفتح تای فوقانی وسکون رای مہملہ وسکون سین
مہملہ و فتح کاف فارسی وسکون رای مہملہ مرد با ہیبت
کہ از دیدنش ترسی در دل آید ۔۔۔۔۔

(ب) ترسگری بقولش ہیبت و احتشام مؤلف
عرض کند کہ معنی الف خوف دہندہ و کنایہ از
شخص ہیبت و ب بزیادت یای مصدری است
بمعنی ہیبت و احتشام (اردو) الف مہیب
بقول آصفیہ عربی۔ خوفناک خطرناک ہیبت ناک
ہیبت دینے والا۔ ڈراونا (ب) ہیبت۔ مؤنث

ترسّل بقول بہار مکاتیب کہ برای اطفال بہم چسپانیدہ دہند تا سواد روشن گردد۔
(سعید اشرف ــہ) رحل خطّش را ز دور چہرۂ مصحف در کنارہا وز سر زلف خم اندر خم
ترسّل در بغل ہو خان آرزو در چراغ ہدایت می فرماید کہ لفظ عربی است و آن چیزیست کہ پارۂ از
نظم و نثر و اہم آوردہ بخطوط مختلف نویسند و اطفال دبستان را برای خواندن دہند تا از ہر قسم خط و
عبارت مطلع شوند و در ہندوستان مرسوم است کہ مکاتیب مختلف الخطوط والمطالب را
باہم پیوستہ باطفال دہند تا سواد ایشان روشن شود و آن را لاطفہ گویند و از شعر استادان
ہمین معنی مستفاد می شود زیرا چہ زلف را تشبیہ ترسّل دادہ اند و این معنی دوم مناسب مؤلف
عرض کند کہ صاحب منتخب ترسّل بہ تشدید سین مہملہ را بمعنی نامہ را از خود انشا کردن نوشتہ و از انکہ
فارسیان در استعمال خود تصرف در معنی کردہ اند ما این را مفرس دانیم (اردو) خطوط کا
وہ مجموعہ جو ایک کو دوسرے کے ساتھ جوڑ کر لڑکون کو پڑھنے کے لئے دیتے ہین تاکہ مختلف
طرز تحریر اور مضامین مختلفہ سے وہ واقف ہو جائین۔ مذکر۔

ترسم بقول بہار یعنی می ترسم و فرماید که بعد از وی مثبت و منفی ہر دو آید۔ خواه جملہ اسمیہ بود خواه جملہ فعلیہ (خواجہ شیراز ؎) ترسم که صرفه نبرد روز بازخواست ٭ نان حلال شیخ ز آب حرام ما ٭ (ولہ ؎) ترسم که اشک در غم ما پرده در شود ٭ وین راز سر بمہر بعالم سمر شود ٭ صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند که از ترسیدن که می آید صیغہ واحد متکلم مضارع است که افاده معنی حال و استقبال کند یعنی می ترسم و خواہم ترسید۔ محقق نامور را شاید این را اسم جداگانہ قائم کردن ضرورت نداشت (اردو) میں ڈرتا ہون۔

ترسناک بقول بہار و اننددش نقل نگار معروف۔ مؤلف عرض کند که مرادف خوفناک و بیمناک موافق قیاس است (ملا عبدالله ہاتفی ؎) ٭ ایم از نہیب هم عرب ترسناک پلنگ ٭ بسیاری وحش صحرا چہ باک ٭ (اردو) خوفناک۔ دیکھو بیمناک۔

ترسو بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاه قاچار یعنی خوفناک۔ مؤلف عرض کند که این محاوره معاصرین عجم است بزیادت واو نسبت چنانکه ہندو (اردو) ڈرپوک بقول آصفیہ بزدل۔ کم ہمت۔ بودا۔ دیکھو بددل کے پہلے معنے۔

ترسہ بقول برہان و جامع (۱) بفتح اول قوت و اسپہ را گویند و (۲) بضم اول قوس قزح۔ صاحب جہانگیری معنی دوم را بفتح اول و سکون دوم گفته از معنی اول ساکت۔ صاحب رشیدی بذکر معنی دوم این را مرادف ترکسہ گوید که گذشت۔ صاحب ناصری بذکر ہر دو معنی بنسبت معنی دوم می فرماید که ترکسہ و ترلیسہ و سہرکسہ و سرولیسہ مرادف این۔ خان آرزو در سراج بر معنی اول قانع مؤلف عرض کند که ما بر ترکسہ نوشته ایم که اصل است و این مخفف آن

کردن چشم از دیدن وی می فرماید که ترسانیدن
چشم متعدی آنست. صاحب بحر بر ترسیدن چشم
قناعت کرده و وارسته هم زبانش (باقر کاشی
ره) بسکه از خوبان ملامت دیده ام چشم
من از عاشقی ترسیده است ٭ (میرزا رضی
دانش ره) بسکه در کثرت سرای دهر وحشت
دیده ام چشم ترسیده است از جمعیت مژگان ها

(طالب کلیم ره) بسکه می بیند به بادیوانگی ها
دیدهٔ داغ جنون ترسیده است ٭ (وله ره)
دیدهٔ بیدل چنان از چشم می ترسد کلیم ٭ چشم
داغ من ز مرهم آنچنان ترسیده است ٭
مؤلف عرض کند که معنی خوف کردن چشم از دیدن
هم توان گرفت (اردو) مشاہدے سے
آنکھ کا نفرت کرنا. خوف کرنا.

ترش بقول بهار عجم به فتحتین و بسکون دوم طعم معروف (سنجر کاشی ره) روترش کرده اند
سوال بوسه و لب پیش داده ٭ داد شفتالو چو دندانم ز آلو کنده شد ٭ صاحب مؤید گوید که
چنانکه مزهٔ سرکه. صاحب فدائی هم ذکر این کرده. صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید که در کلام
صائب بسکون دوم هم مستعمل (ره) در جواب تلخ ز دادن ترش روئی می کند ٭ چون نباشد
در عهد این بی حاصلان سائل سفید ٭ مؤلف عرض کند که ترجمهٔ این در عربی حامض است
و این لغت فارسی زبان است به هر دو اعراب مذکور و صاحب غیاث هم به هر دو اعراب نوشته
(اردو) ترش بقول آصفیه. فارسی کھٹا. حامض.

(الف) ترشابه
(ب) ترشاوه
الف و ب بقول ناصری بضم (۱) سماق را گوید
و آن معروف است که از آن آش پزند و خورند
و آن آش را تتماج گویند صاحب رشیدی با بر
ب گوید که سماق است صاحب غیاث بر سماق
گوید که بالضم و تشدید میوه باشد ترش مؤلف

بیدماغ مرادف ترش رو۔ بہار برب گوید کہ مرادف
الف (امیر خسرو سے) ملک را بود زنگی پاسبانی ٭
چو ترش رخسارۂ کج مج زبانی ٭ مؤلف عرض
کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (اردو) ترش
رو۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ناخوش
بیدماغ۔ ناراض۔ مکدر۔

(۱) ترش رو | (۱) بقول بحر مرادف ترش

(۲) ترش روئی | رخسار۔ بہار برپایۂ تحقیق نکتہ دانی
[illegible] مرادف (۱) گوید (حافظ شیرازی سے) ای
دل تو شاد باش کہ آن یار تند خوی ٭ بسیار ترش
روی نشیند ز بخت خویش ٭ و صاحب فرہنگ
[illegible] (۲) گوید کہ گونہ [illegible] ترشی
چہرۂ مردم را کہ نشانۂ خشم و بد دلی است ٭ مؤلف
عرض کند کہ (۱) اسم فاعل ترکیبی است مرادف
[illegible] مرادف ترش رخسار و (۲) بہ یائی نسبت
یائی مصدری بمعنی ناخوشی و بیدماغی این ہم
موافق قواعد فارسی (طالب آملی سے)
ترش روئی ہای صبحدم تلخی حسرت فزود ٭ کھانا
امداد صفرائی کند لیموی من ٭ (اردو) (۱)
دیکھو ترش رخسار۔ (۲) ترش روئی بقول
آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ بدمزاجی۔ بد
دماغی۔ چڑچڑاپن۔

ترش شیرین | اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و آنند
واند طعمیکہ از امتزاج ترشی و شیرینی بہم رسد
و آن را میخوش و بتازی مز [illegible] گویند
زای معجمہ) خوانند (مولانا امام الدین ریاضی
سے) در تبسم جنبش چین است ابروی ترا ٭
ترشی چون ترش شیرین است ٭ مؤلف
عرض کند کہ کنایہ ایست لطیف (اردو) وہ مزہ جس میں
ترشی اور شیرینی شامل ہو۔ مذکر۔

ترشک | اصطلاح بقول برہان و جہانگیری بفتح اول بر وزن اردک (۱) نام پرندہ ایست
سبز رنگ و (۲) برگ گیاہی است ترش مزہ صاحب سروری بذکر ہر دو معنی بالا گوید کہ

(۳) نام دو قسم میوه نیز. صاحب ناصری ذکر معنی اول کرده بنسبت معنی دوم گوید که این را
ترش گیا هم خوانند. خان آرزو در سراج بذکر معنی اول فرماید که ترتک بهر دو فوقانی است
وی فرماید که تصحیف ترنک معلوم می‌شود که بجای تای دوم نون باشد بمعنی طائری و ذکر معنی
دوم هم فرموده. صاحب محیط ذکر این بمعنی اول نکرده و از مجرد پرنده سبز رنگ حقیقتش ظاهر
نمی‌شود و هم او بر ترتک هم ذکر پرنده سبز نکرده و بر ترشک گوید که انبه را گویند و ذکر انبه بجایش
گذشت و خیال ما این است که معنی سوم متعلق به همین است و نسبت معنی دوم بر حماض صغیر
که بیونانی طوطاق واغزیون و بفارسی ترشه و سرخ پای و جلیمون و بلغت شگابن ترشه واش
و بهندی چوکا نامند و بزبان فرنگی لبستانی آن را اشتلیه کیا تم و بری آن را اشتلیه یاتم گویند
بقول شیخ سرد و خشک در دوم و بقول بعضی سرد در اول و خشک در دوم و قسم ترش آن قابض
تر و آنچه بسیار ترش نیست غذائیت زیاده دارد و این شبیه به کاسنی لبستانی است و تخم اقسام
آن قاطع صفرا است ولیکن مضر به صدر و تعلیق آن بر بازوی چپ بالخاصیت مانع آبستنی زن
است و منافع بی‌شمار دارد (الخ) مؤلف عرض کند که در وجه تسمیه این کاف تصغیر یا لفظ
مرکب است و انبه را هم ترشک گفتند که ترشی خفیف دارد (اردو) (۱) ایک سبز رنگ
پرنده. مذکر جسکو فارسیون نے ترشک کہا ہے افسوس ہے کہ اسکی مزید تعریف معلوم نہ ہو سکی
(۲) چوکا. دیکھو تشکیل حیشم. (۳) دیکھو انبہ۔

الف) ترش کردن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت. مؤلف عرض کند که معنی حقیقی این ظاهر است و از سندش مصدر ------

(ب) ترش کردن رو | پیداست بمعنی ناخوش شدن (سنجر کاشی ے) رو ترش کرد از سوال بوسہ ولب پیش داد ٭ واد شفتالو چو دندانم زآلو کند شد ٭ (اردو) الف کھٹا کرنا۔ ب ترش رو ہونا۔ ناراض ہونا۔

ترش گیا | اصطلاح بقول برہان گیاہی است ترش خصوصاً و ہر گیاہ ترش را توان گفت عموماً خان آرزو در سراج بدون ہای ہوز آخرہ ذکر (ترش گیا) کردہ گوید کہ گیاہی است و غالباً ترش گیا و ترشک یکی باشد مؤلف عرض کند کہ صاحب ناصری بر ترشک اشارۂ این کردہ کہ مرادف آنست و ما صراحت کامل ہمدرانجا کردہ ایم۔ ترہ را گیاہ گفتن خبری دہد ازینکہ محققین بالاغور نکردہ اند مخفف ترش گیاہ است بحذف ہای ہوز آخرہ (اردو) دیکھو ترشک کے دوسرے معنے۔

ترشہ | بقول برہان بضم اول و ثانی و فتح ثالث (۱) نام میوہ ایست و (۲) رستنی باشد کہ تخم آن را بعربی بزر الحماض و حب الرشاد خوانند و اگر قدری ازان تخم در خرقہ زن بر بازوی چپ ببندند مادام کہ با خود دارد آبستن نشود صاحب جامع ذکر معنی اول نسبت معنی دوم گوید کہ عرب آن را حماض گویند۔ صاحب سروری بہ میوہ معروف قانع و گوید کہ ترشہ نیز نامند صاحب ناصری بہ نقل قول برہان می فرماید کہ ترشک یا ہم بمعنی دوم می آید۔ صاحب رشیدی بر ترشہ و ترشہ می فرماید کہ میوہ معروف کہ بعربی حماض گویند۔ مؤلف عرض کند کہ صاحب تحقیق آنچہ بر حماض نوشتہ ما ذکرش بر معنی دوم ترشک سا کردہ ایم و تسامح صاحب جامع معلوم می شود کہ ترجمۂ این بمعنی اول حماض نوشت و آنچہ ہمہ محققین بر معنی اول نام میوہ نوشتہ اند مقصود شان از ہمان انبہ باشد کہ اشارۂ آن بر معنی سوم ترشک گذشت و در وجہ تسمیۂ این نام

نسبت بالفظ ترش مرکب شده دیگر هیچ (اردو) (۱) دیکھو ابنه (۲) دیکھو ترشک کے دوسرے معنے

ترشیز بقول ناصری و انند بضم اول و کسر سوم نام شهریست از بلاد خراسان مشتمل بر دیهات و قری و قصبات - پای تخت آن را سلطانیه گویند که حاکم نشین آنجاست سمت شرقی آن ارض اقدس و مشهد مقدس حضرت سلطان خراسان صلوات علیه است و جنوب آن ولایت تربت حیدریه سمت قبله آن ولایت طبس گیلکی است و غربی آن پائین ولایت سبزوار شمال آن ولایت نشاپور است و شهر ترشیز واقعست در اواسط شهرهای معروف خراسان اتفاق عجیبی است که قرب و بعد آن نسبت بهمه شهرهای تساوی دارد و قنوات و میاه جاریه و دهات بسیار دارد و بسیار خوش آب و هواست میوجات آن ولایت به آن لطافت و خوبی بهیچ جای دیگر نیست چنان معلوم می شود که پادشاهان ایران آنجا را تختگاه کرده بودند و گشتاسب در آنجا با زردشت ملاقات نموده و سرو کشمیری را در آنجا کشته بود و گویند ترشیز از بناهای گشتاسب بن لهراسب است مؤلف عرض کند که وجه تسمیه این بوضوح نه پیوست (اردو) ترشیز بلاد خراسان سے ایک مشهور شهر کا نام ہے - مذکر -

ترشینک بقول برهان بر وزن گل چینک رستنی باشد بوستانی که بعربی حماض گویند و تخم آنرا بذر الحماض خوانند صاحب جامع می فرماید که مرادف معنی دوم ترشه که گذشت خان آرزو در سراج هم بر حماض قانع مؤلف عرض کند که فارسیان بر لفظ ترش یا و نون نسبت با کاف تصغیر مرکب کرده همان ترشه و ترشک را نام نهاده اند و باشاره این بقول ناصری ترشینه کرده ایم و حقیقت این را بر ترشک نوشته ایم (اردو) دیکھو ترشک کے دوسرے معنے

ترصدا بقول بهار و بحر و انند مرادف ترنغمه کسی که صدا سیراب داشته باشد (ملا طغرا سه) شده خطیب خوان بلبل ترصدا ٭ گرفته ز مشقاس و رکهن عصا ٭ مؤلف عرض کند که فارسیان در صفت صدای تر آورده اند و کنایه باشد از آواز خوش دیگر هیچ و این قلب اضافت صدای تر و اسم فاعل ترکیبی هم (اردو) خوش آواز۔

ترغ بقول برهان و جامع بضم اول و ثانی و سکون غین منقطه و اسپی باشد سرخ رنگ که آن را کهر خوانند۔ صاحب ناصری ذکر این بحواله برهان کرده گوید که در دیگر فرهنگ ها نیافتم۔ خان آرزو در سراج بنقل قول برهان گوید که در فرهنگها نیست اغلب که ترکی باشد و شهرت بقاف دارد و ظاهر الحجه اهل ایران است۔ مؤلف عرض کند که سبحان الله چه خوش تحقیق است۔ برهان جامع را ندیده و می گوید که در فرهنگها نیست صاحب جامع محقق اهل زبان است و بقول صاحب لغات ترکی (توروق) لغت ترکی است بمعنی اسپ کمیت پس فارسیان این را مفرس کرده اند و واو دوم حذف و قاف را بغین معجمه بدل کردند چنانکه چماق و چماغ و آروق را آروغ۔ اینست حقیقت این لغت که محققان ما در پیرایه تحقیق اصل حقیقت را نیافت (اردو) کمیت۔ دیکهو لوہ کے پہلے معنے۔

ترغازه بقول جهانگیری بروزن اندازه (۱) غالب و صاحب حکم و سرکش و کسی که آنرا زه غالبیت حکمها و سرکشی کند۔ و (۲) سرکشی کردن هم۔ صاحبان جهانگیری و جامع و رشیدی و سروری و ناصری بر معنی اول قانع (مولوی معنوی سه) همین گشتم بجا موشی و لیکن زین شکر نوشی ٭ گرفتم زین شکر نوشی گرفتم خوی آن غمزه ٭ که کنز گشت مخفیا و قد احببت ان اعرف ٭

برای جان مشتاقان بر غم نفس ترغازه ها خان آرزو هم در سراج بر معنی اوّل قناعت کرده مؤلف عرض کند که مقصود برهان از معنی دوم سرکشی باشد که حاصل بالمصدر است از (ترغازه کردن) طرز بیانش درست نیست و با هر دو معنی اسم جامد فارسی زبان دانیم۔
(اردو) (۱) وہ شخص جو سرکشی کرے۔ سرکش (۲) سرکشی۔ مؤنث۔

(الف) **ترغاق** بقول برهان بفتح اوّل بر وزن چقماق پاس داشتن شبها و خبردار بودن و بضم اوّل هم آمده۔ صاحب رشیدی این را مرادف ترغاک گوید که می آید و می فرماید که اگر این لغت فارسی است پس قاف از استعمال متاخرین است چه قاف در اصل فرس نیامده۔
(ب) **ترغاک** بقولش بالضم پاسی که در شب دارند تا دزد دست نیابد (مطهر ۵)
به درگه میمون تو در نوبت ترغاک ۞ میران و جهان بر عدد ریگ براری ۞ صاحب سروری ذکر الف و ب هر دو کرده صاحب جامع بر الف قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر الف گوید که ترکی باشد یا استعمال متاخرین عراق مؤلف عرض کند که الف لغت ترکی نیست۔ لغات ترک ازین ساکت و ب اصل و اسم جامد فارسی زبان است و معاصرین فرس و متاخرین بر سبیل تبدیل استعمال الف هم عوض ب کرده اند چنانکه کند و قند و کلم و قلم و کسط و قسط و معنی هر دو پاسبانی است (اردو) الف و ب پاسبانی۔ نگاهبانی حفاظت۔

ترغده بقول برهان و سروری و ناصری و سراج با دال ابجد بر وزن طبقچه (۱) گرفته شده و ترنجیده و هر عضوی و بندی و مفصلی که بسبب درد بندی و آزار حرکت نتوان کرد گویند ترغده شده است و بر وزن شکفده هم آمده که بفتح ثالث باشد (منجیک ۵) ز بس

کوب از ز ـ مانند یافت دشمنت با ہمہ اعضای او کشته ترغده با صاحب جہانگیری بذکر معنی بالا
گوید که با او ـ ل مفتوح و ثانی زده و غین مکسور (۲) نوعی از زرد آلو صاحب جامع بذکر معنی اول گوید
که مرادف تر ـ رغنده ہم که ہمین معنی بزیادت نون می آید مؤلف عرض کند که ترکیدن و ترقیدن بمعنی
شگاف شد ـ دن می آید و ترکنده اسم فاعلش فارسیان استعمال اسم فاعلش را بحذف نون و تبدیل
کاف عربی ـ به غین معجمه کردند چنانکه کشکاو و غشکاو و تبدیل خفیف در معنی بر سبیل مجاز است و
نسبت معنی ـ دوم صراحت کامل خواص و طبیعت بر لغت ترغش کنیم که بعد ازین می آید و از ینکه
زرد آلوی ـ نا پخته می ترکد بدین اسم خوانند (اردو) (۱) وہ عضو جس میں درد ہو۔ مذکر (۲)
دیکھو ترغن ـ ن۔

ترغش | بقول برہان و جامع و ناصری و سراج و رشیدی بکسر ثالث بر وزن و رزش نوعی از
زرد آلو ـ مؤلف عرض کند که صاحب محیط ہرچه بر زرد آلو نوشته با نقلش بر آلوی زرد کرده ایم
واین اسم ـ جامد فارسی قدیم است (اردو) دیکھو آلوی زرد۔ مذکر۔

ترغنده | بقول جامع ہمان ترغده که گذشت | ما نیز ہم در انجا کرده ایم که آن مخفف این است
مؤلف | عرض کند که اشارهٔ این با صراحت | (اردو) دیکھو ترغده۔

ترغو | قول برہان و جامع و (جہانگیری در ملحقات) بر وزن بدگو نوعی از بافته ابریشمی است
سرخ رنگ ـ خان آرزو در سراج بذکر قول محققین فرماید که ترغو بمعنی پارچه سفت و باریک
گذشت ـ و اغلب که یکی ازین دو تصحیف باشد و لہذا صاحب رشیدی که جمیع لغات جہانگیری
آورده ـ این را نه نوشته مؤلف عرض کند که مرکب یافته می شود از ترغ که اسب کمیت را نام

است و واو نسبت چنانکہ ہندو۔ اسم جامد فارسی قدیم است و تربو را ہیچ تعلق ازین نیست (اردو) ایک ریشمی لال رنگ کا کپڑا۔ مذکر۔

ترف بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری بر وزن برف کشک سیاہ را گویند و آن را بعربی مصل و بہ ترکی قراقروت خوانند و کشک سفید و پنیر خشک را نیز (حکیم سوزنی ؎) تشبیب این قصیدہ بتر نقد ترف طعم ، مخلص بمدح او شدہ طعم ترف قند ، صاحب جامع گوید کہ ہمین است ترپ کہ بجایش گذشت (خاقانی ؎) ترف اعادی و ترش نشود زانکہ بحت او ، گاو یست تنگ شیر و لیکن لگد زنست ، مؤلف عرض کند کہ ما صراحت کامل این ترپ کردہ ایم و این مبدل آنست چنانکہ سپید و سفید (اردو) دیکھو ترپ۔

ترفاس بقول برہان و ناصری و جامع و آنند بضم اول و سکون ثانی و فا بہ الف کشیدہ بسین بی نقطہ زدہ نوعی از کمات است و آنرا ہکل نیز گویند و آن رستنی باشد کہ از زیر خیمہ ہا و جاہای نمناک روید صاحب محیط بر ترفاش بہ شین معجمہ می فرماید کہ ہمان فطر است و بر فطر گوید کہ بکسر فا و بضم نیز و بسکون طاء مہملہ و رای مہملہ بفارسی سمارغ و شماروغ و کلاہ زمین و کلاہ باران و بیونانی فطر و برومی موکوطیس و بیونانی اوتطر تیا و بعربی بنات الرعد و بہندی پہپین و کہمبی و آن نباتی است کہ در زمین نمناک و عقب بارش در بعضی بلاد زمین منشق شدہ بر می آید و بشکل نصف بیضہ مرغ کہ واژگون باشد بی برگ و گل انواع دارد ماکول آن سرد در سوم گویند سرد در دوم۔ محدث امراض شدید البرد مثل خدر و فالج و رعشہ و سکتہ۔ جہت بیاض چشم و تقویت باصرہ بہ وجرب پلک نافع (الخ) مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است

ذکر این برا کارس ہم گذشت (اردو) دیکھو اکارس۔

ترفان بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی و ناصری و مؤید بر وزن دربان مخفف ترزفان است کہ ترجمان و شخص زبان آور باشد مؤلف عرض کند کہ ترزفان مبدل ترزبان بجایش گذشت و با حقیقت بمعنی ترزبان بجایش نوشتہ ایم در ینجا ہمین قدر کافی است کہ فارسیان در محاورہ زای ہوز را حذف کردند (اردو) دیکھو ترزبان۔

ترفبا بقول برہان و سروری و ناصری بفتح اوّل و سکون ثانی و ثالث و بای ابجد بالف کشیدہ آشی را گویند کہ فاتق آن قراقروت باشد چہ ترف بمعنی قراقروت و با بمعنی آش است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس جی باشد (اردو) وہ آش جو قراقروت سے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث۔

ترفروش اصطلاح۔ بقول برہان و سراج کنایہ از کسی است کہ بظاہر خود را خوب وانماید و بباطن بد باشد صاحب جامع ذکر این بذیل تر کردہ۔ صاحبان سروری و جہانگیری و ناصری ذکر این در ملحقات کردہ اند (حکیم سنائی ۵) کم شنیدم چو تولت انبانی ٭ ترفروشی کہ خشک جنبانی ٭ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس اسم فاعل ترکیبی است (اردو) گندم نما جو فروش بقول صاحب آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ وہ شخص جو اپنے آپ یا کسی چیز کو ظاہری ٹیپ ٹاپ سے رنگے اور در حقیقت ویسا نہ ہو۔ مکار۔ فریبی۔ دغاباز۔ عیار۔ چالاک۔ دھوکے باز۔

ترفنج بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و سراج و ناصری بفتح اوّل بر وزن شطرنج راہ باریک و دشوار را گویند (شیخ روزبہان ۵) رہ دو زخ خوش بلغز و وسیع است راہ بہشت ...

پس دشوار و ترفنج ہا مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است و بس و حالا بر زبان معاصرین عجم مستعمل نیست (اردو) نازک راستہ۔ تنگ راستہ۔ دشوار گزار راستہ۔ مذکر۔

(الف) ترفند | (ب) ترفندہ — بقول برہان الف بر وزن فرزند و ب بر وزن شرمندہ بمعنی (۱) محال و بیہودہ و دروغ و تزویر و مکر و حیلہ و بذیل ب گوید کہ بجای حرف ثالث قاف ہم بنظر آمدہ و (۲) بمعنی ترس و بیم ہم (حکیم سنائی ص) نزد من قبلہ دوست عقل و ہوای ہرچہ زین دو بردن ہمہ ترفند ہا صاحبان جہانگیری و جامع و رشیدی و سروری بر معنی اول قانع صاحب ناصری ذکر معنی اول الف کردہ می فرماید کہ بکاف عوض فا ہم می آید خان آرزو بذکر ہر دو معنی اول گوید کہ ظاہرا ترفند بمعنی تزویر است و ترکند بکاف بمعنی بیہودہ و ہرزہ مؤلف عرض کند کہ این تفریق در معانی غیر موجہ اصل این (ترقندہ) بہ قاف و ہای ہوز در آخر اسم فاعل مصدر ترقندن است کہ می آید و ب مبدلش کہ قاف بہ فا بدل شود چنانکہ چاق و چاف و آنچہ بہ جای عجمہ اول گذشت ہم مبدلش چنانکہ برق و برغ و آنچہ بکاف اول می آید ہم مبدل آن چنانکہ یاق و یاک و الف مخفف ب و معنی اول مجاز باشد از معنی حقیقی ترکندہ نیست معنی دوم ب مشتاق سند استعمال می باشیم۔ غالب دہلوی در قاطع برہان گوید کہ ترفند بفا بمعنی سخن بی اصل است باقی ہمہ لغو۔ صاحب قاطع القاطع جواب ترکی بہ ترکی دہد ما ہم تائیدش کنیم کہ نظر باتفاق ہمہ محققین در معنی اول الف و ب خصوصاً باعتبار محققین اہل زبان در صحت لفظ کلامی نیست و فضولی غالب در اعتراض است (اردو) الف (۱) بیہودہ جھوٹ (مکر حیلہ۔ مذکر) (ب) (۱) دیکھو ترفند (۲) ڈر۔ خوف۔ مذکر۔

ترقینه بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و جامع و ناصری و سراج بر وزن کشکینه آشی را گویند که قاق آن را قراقروت کرده باشند (مولوی معنوی سه) من بهست ابد باشم نه بست از باغ رز بوسمن لقمه جان خورده ام لقمه ترقینه کو مؤلف عرض کند که آش قراقروت است و بس مرکب از ترف که مبدل ترب است و یا و نون و های نسبت (اردو) قراقروت سے بنائی ہوئی آش مؤنث ۔

ترقانیدن بقول بحر و محققین متعدی ترقیدن که می آید (کامل التصریف) و مضارع لیت ترقاند مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و صراحت ماخذش به ترقیدن می آید (اردو) دیکھو ترقیدن جو اس کا متعدی ہے ۔

ترقنده بقول برهان بر وزن شرمنده مرادف معنی اول ترفنده که به فا گذشت مؤلف عرض کند که صراحت ماخذ این همه را انجا کرده ایم (اردو) دیکھو ترفنده کے پہلے معنی ۔

(الف) **ترقه** بقول رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار یعنی (۱) آتشبازی خاص که آواز مثل تفنگ کند و هم اوبر ــــــ

(ب) **ترقه انداختن** گوید که (۱) آتش دادن به ترقه (۲) شور و غل کردن صاحب بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم بذکر معنی بالا گوید که الف (۲) یعنی چیزی که از فلز است بشکل کلاه کوچک سازند و بر بالای دستهٔ تفنگ بجای خاص که بیای او معین است می نهند و چون ضرب تفنگ بر او افتد آتش از و داخل رود و بندوق سر شود مؤلف عرض کند که این را در اردو (بندوق کی ٹوپی) خوانند والف اسم جامد فارسی جدید است اصل این تراقه بود مرکب از تراق و های نسبت

الف محذوف شدہ ترقہ ماند (اردو) الف (۱) پٹاخا بقول آصفیہ اردو۔ اسم مذکر۔ پٹاخا ایک قسم کی آتشبازی (۲) بندوق کی ٹوپی (ب) پٹاخا چھوڑنا (۲) شور و غل کرنا۔

ترقی بقول بہار و انند بلند شدن۔ می فرمایند کہ با لفظ خواستن و دادن و کردن مستعمل و معکوس و دادن و زدن از صفات او است۔ مؤلف عرض کند کہ لغت عربیست بہ تشدید قاف و بقول منتخب بالا بر شدن فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یا مصدر و در ترکیب فارسی می کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) ترقی۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ بلندی برتری۔ مؤنث۔

ترقی خواستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی کشایش و بلندی خواستن است (تاثیر اصفہانی ؎) دل عاشق ترقی در دریا عشق می خواہد ؛ عقیق ما امید سیکنامی از یمن دارد ؛ (اردو) ترقی چاہنا۔

ترقی دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بلند کردن و فزون کردن (ایما سے اصفہانی ؎) کی ترقی می تواند داد احوال مرا ؛ ہی بدبالا سپہر دون ہی سال مرا (اردو) ترقی دینا۔ بلند کرنا۔ زیادہ کرنا۔

(الف) **ترقی واریدن** استعمال۔ صاحب
(ب) **ترقی داشتن** آصفی ذکر ہر دو کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بحالت ترقی بودن و قریب است بمعنی ترقی کردن (تاثیر ؎) گہر را در صدف نشو و نما تاثیر می باشد ؛ اگر دارد ترقی پاک طینت در وطن دارد ؛ مخفی مباد کہ سند بالا متعلق بمصدر واریدن است از ینجا کہ الف را قائم کردہ ایم و حقیقت واریدن بجای

خود فش عرض کنیم (اردو) حالت ترقی مین ہونا۔ ترقی کرنا۔

ترقیدن | بقول بحر بفتحتین از ہم جدا شدن و چاک گردیدن۔ می فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این (ترقد) صاحب مواد ذیل ترکیدن ذکر این کردہ گوید کہ بمعنی شق شدن است مؤلف عرض کند کہ تراک بمعنی آواز شکستن یا شگافتہ شدن چیزی بیایش گذشت و طراق مترادف آن و فارسیان طراق را بہ تبدیل طای حطی بہ فوقانی تراق کردند چنانکہ بطباق و تراق و بحذف الف اسم مصدر این قرار دادند و ازین مصدر جعلی ترکیب یائی معروف و علامت مصدر دن اسم مصدر ساختند (ترقیدن پوست بدن) و ترقیدن زبان را چیزی است کہ صاحب اکبر اعظم ذکرش کردہ و ترکیدنہ ہم این امراض از ہمین مصدر است (اردو) ترکنا۔ چاک ہونا۔

ترقی کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی بلندی حاصل کردن (قدائی شیرازی سہ) فلک سرسبزیت از ساز و مرید بید مجنون شد ؛ کہ ہر چند ار ترقی می کند سر بہ زمین دارد ؛ (اردو) ترقی کرنا۔

ترقی معکوس | اصطلاح۔ بہار ذکر این بذیل ترقی کردہ گوید کہ معکوس از صفات ترقی است مؤلف عرض کند کہ این محاورۂ معاصرین عجم است بحق کسی زنند کہ عوض ترقی تنزل پذیرد (اردو) ترقی معکوس۔ دکن مین اس تنزل کو کہتے ہین جو ترقی کے پیرایہ مین ظاہر ہو مثلاً زید کو عہدے کی ترقی ملی اور تنخواہ مین ترقی ہوئی لیکن اس ترقی سے اس کا مرتبہ کم ہوگیا یا اور کوئی نقصان پہنچا تو کہتے ہین ہوا یہہ تو ترقی معکوس ہے یعنی تنزل ہے۔

ترقّی واژون اصطلاح - بهار ذکر این نکرده گوید که واژون از صفات اوست مؤلّف عرض کند که این مرادف ترقی معکوس است که گذشت معاصرین عجم این را هم بر زبان دارند و صراحت کامل بر ترقی معکوس گذشت (اردو) دیکھو ترقی معکوس ۔

ترک بقول برهان بفتح اوّل و ثانی و سکون کاف (۱) خندقی را گویند که بر دور حصار و باغ و قلعه و امثال آن بکنند و (۲) نام رودخانه ایست نزدیک بدربند شیروان و (۳) حلوائی از قند و نشاسته و تخم ریحان پزند و (۴) دختر بکر و دوشیزه و (۵) صدای رعد و (۶) آوازی که از شکستن و ترکیدن چیزی آید و (۷) رخنه و تراک باشد و (۸) مصغّر تر هم که نقیض خشک است و (۹) بسکون ثانی کلاه خود باشد یعنی کلاه آهنی که در روزهای جنگ بر سر نهند و بعربی مغفر خوانند و (۱۰) ترکها و سوزنهای کلاه و خیمه و امثال آن و (۱۱) گذاشتن و گذشتن و ترک دادن و خلاصی از تعلقات جسمانی و خواهش نفسانی گشتن از ماسوی الله بجذبات حقانی و فرماید که باین معنی عربی است و (۱۲) نام قصبه ایست از مضافات آذربایجان و بضمّ اوّل و سکون ثانی (۱۳) معروف است که نقیض تازیک باشد و گویند ترکان از اولاد یافث بن نوح اند و (۱۴) ولایت ترکستان را هم بطریق مجاز ترک گویند و (۱۵) کنایه از مطلوب و معشوق و غلام (خواجه عبید لوبکی سنه) قدرت دست باغبان ربیع زتیغش مزرعی * فیض سحر سبع را ساخته گرد او ترک * (فردوسی سنه) مناره برآرم بشمشیر و گنج * ز پیشال ناکس نیابم برنج * چو باشد مناره به پیش ترک * بزرگان ترکان شناسند چک * (اطعمه سنه) تخم ریحان این ترک تر دست * از دلم غصّه خط دلبر * (فردوسی سنه) یکی تیغ زد بر سر ترک او * که ز

ترک جان گفت و جان ترک او ٭ (کلامی اصفهانی ۱۰۶۱) خیمهٔ نه ترک گردون سائبان جاه تست
٭ قطب پایه هر طرف چون میخ و گوهر چون طناب ٭ (میر رضی ارتیمانی (۱۰۱۱)) در کلاه فقر می باید
سه ترک ٭ ترک دنیا ترک دین و ترک سر ٭ (استاد دقیقی ۳۴۱) اکنون فکنده بینی از ترک تا بمین
٭ بگچیده کاه زیر پی آهوان سمن ٭ (حافظ ۷۹۱) اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را ٭
بخال هندوش بخشم سمرقند و بخارا را ٭ صاحب جهانگیری ذکر معنی اوّل تا چهارم و نهم و دهم
و دوازدهم کرده صاحب جامع معنی اوّل تا هفتم و نهم و دهم و دوازدهم تا پانزدهم نوشته
صاحب رشیدی ذکر اکثر معانی کرده معنی پنجم تا هشتم و معنی یازدهم را ترک کرده صاحب سروری
معنی سوم و نهم و دهم و یازدهم و سیزدهم و چاردهم و پانزدهم را نوشته صاحب ناصری
معنی پنجم تا هشتم و معنی یازدهم و چهاردهم را ترک فرموده خان آرزو در سراج معنی هشتم و یازدهم
را ترک کرده و در چراغ هدایت می فرماید که (۱۶) مجازاً بمعنی آنچه در کتاب از سهو مانده باشد و بر
کنار صفحه نویسند (تاثیر ۱۱۲۹) گم گشته زندگی دهنش همچو میانش ٭ ترکیست از آن مصحف رخساره
دلهاش ٭ صاحب مؤید بذکر بعض معانی گوید که در دستور بمعنی پرکاله کلیم آمده. که مرادش از
معنی دهم است نه چیزی دیگر. بهار بذکر معنی یازدهم گوید که بالفظ دادن و کردن و گرفتن و
گفتن مستعمل صاحب رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی هفتم قانع و صاحب [illegible]
بحواله معاصرین پنجم نیز دانش مؤلف عرض کند که معنی هفتم بر اتراک هم گذشت و ما همه معانی
اینها را اسم جامد فارسی زبان دانیم و در معنی هشتم کاف تصغیر است و از معنی دهم پاره های
پارچه کلاه و خیمه باشد که آن را با هم دوخته کلاه و خیمه و امثال آن درست کنند و بمعنی

نہم و پانزدہم لغت عربست و استعمال این با مصادر فارسی در ملحقات می آید و معنی سیزدہم اصل است گویند کہ ترک نام ابن یافث بن نوح است کہ سلسلۂ ترکان باو می رسد از ینجاست کہ نام این قوم ترک شد و معنی چہاردہم مجاز آن و معنی پانزدہم ہم مجاز باشد کہ حسن ترکان معروف (ع) سعدیا روز ازل حسن بہ ترکان دادند و معنی شانزدہم نہ آنست کہ خان آرزو از سند تاثیر پیدا کرد بلکہ از ہمان سند ترک بمعنی مقامی در کتاب کہ بذریعہ پارچہ کاغذ در میان کتاب وقت مشاہدہ برای نشان مقام می دارند و باز از انجا دور کنند گویا عدم و وجود آن در کتاب یکسان است و تاثیر ہمین را با دہن یار تشبیہ دادہ اگر خان آرزو معنی شعر را بہ نزاکت شاعری می فہمید در تعریف معنی شانزدہم غلطی نمی کرد (اردو) (۱) خندق۔ مؤنث (۲) ترک ایک ندی کا نام ہے جو متصل شروان واقع ہے۔ مؤنث (۳) ایک خاص قسم کے حلوا کو فارسیوں نے ترک کہا ہے۔ مذکر (۴) باکرہ عورت۔ مؤنث (۵) بجلی کی کڑک۔ مؤنث (۶) ہر چیز کے ٹوٹنے کی آواز۔ مؤنث (۷) دیکھو تراک کے پہلے معنے (۸) وہ چیز جسمیں خفیف تری ہو۔ مؤنث (۹) خود۔ دیکھو بیضۂ فولاد (۱۰) ٹوپی یا ڈیرے کے وہ ٹکڑے جن کو ملا کر سینے سے ٹوپی یا خیمہ تیار ہو جاتا ہے۔ مذکر (۱۱) ترک۔ بقول آصفیہ۔ عربی اسم مذکر۔ واگذاشت۔ فرو گذاشت دست برداری۔ چھوڑنا کا حاصل بالمصدر (۱۲) ایک قصبہ کا نام ترک ہے جو میانہ فارس آذربائیجان میں واقع ہے۔ مذکر (۱۳) قوم ترک۔ مؤنث (۱۴) ترکستان۔ مذکر (۱۵) معشوق ملیح (۱۶) وہ مقام جہاں اوراق کتاب میں ایک پرچہ کاغذ کا اس لئے رکھ دیا جاتا ہے کہ پڑھنے کے وقت قائم کرتے ہیں اور بعد ضرورت وہ پرچہ نکال لیتے ہیں۔ مذکر۔

ترکاری بقول بہار بمعنی ارداروتر طیب صاحب بحر می فرماید که از دیاد ترتیب است مؤلف عرض کند که مرکب است از ترکار و یای مصدری و کنایت است موافق قیاس و بخیال ما معنی این ترکیب رسائی است و تعریف بیان کردهٔ بہار بہتر از صاحب بحر عجم است که از تسامح راه یافته (لالہ طہ اسے)

ز ترکاری نکہت بید مشک بہ تکرر و دباغ گل و الا ز خشکی

(اردو) بروقت رسائی۔ مؤنث۔ بہر کرنے کا حاصل بالمصدر

ترک اشقر اصطلاح۔ بقول ملحقات برہان و بحر و (مؤید بحوالہ قنیہ) کنایہ از کوکب مریخ است مؤلف عرض کند که بالضم و مرکب توصیفی باشد۔ (اردو) مریخ۔ مذکر۔ دیکھو اختر بخیم۔

ترکان چرخ بقول برہان و بحر و مؤید و بہار و جامع و سراج کنایہ از سبعہ سیارہ که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زہره و عطارد و ماه است مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و ترک بمعنی آخر اوست و معنی لفظی این محبوبان چرخ توان گرفت (اردو) سبعہ سیارہ۔ دیکھو انجم گردون پیما۔

ترکانی بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری و رشیدی و سراج بروزن قربانی بالاپوشی را گویند از جنس فرجی که زنان ترک می پوشند (شرف شفروه سـ) چون رفت خبر سوی ملک شاه بحالی زطرب کفن بہ بخشید بترکان بموافقت در آمد بترکانی پیرہن بہ بخشید۔ مؤلف عرض کند که یای نسبت بمعنی منسوب به ترکان است و کنایه از ملبوسی خاص (اردو) ترکانی اس بالا پوش کا نام ہے جو ترک عورتیں پہنا کرتی ہیں۔ مؤنث۔

ترکانیدن بالفتح۔ بقول بحر متعدی ترکیدن می فرماید که کامل التصریف است و مضارع این ترکاند مؤلف عرض کند که موافق قیاس و صراحت ماخذ این بر ترکیدن می آید (اردو)

ترکانا ترکنا کا متعدی۔ دیکھو ترکیدن۔

ترک بدخو | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ مظہر العجائب از اسمای محبوب۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است و موافق قیاس کہ محبوبان بدخو باشند (اردو) محبوب سنگدل۔

ترکتاز | بقول جہانگیری و ناصری بہ اوّل مضموم (۱) تاخت آوردن بہ بی خبری و بیک ناگاہ بر سبیل تاراج و غارت۔ صاحب سروری ذکر معنی بالا گوید کہ بمعنی جولان نیز۔ صاحب رشیدی فرماید کہ بمعنی تاخت بی خبر است۔ ہم او بجای دیگر گوید کہ (۲) بمعنی غارتگر است۔ خان آرزو در سراج می طرازد کہ بمعنی تاخت ترکان باشد و بمجاز بمعنی مطلق تاخت مستعمل و بحوالہ رشیدی ذکر معنی دوم کردہ گوید کہ مشہور بمعنی اوّل است۔ بہار ذکر معنی اوّل می فرماید کہ بلفظ آوردن و بردن و داشتن و زدن و کردن مستعمل۔ صاحب انند نقل نگارش۔ مؤلف عرض کند کہ با اتفاق داریم با خان آرزو و رشیدی کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی دوم و بمعنی اوّل مقلوب اضافت تاز ترک (ظہوری سہ) غمزہ در اقلیم جان بیدادہا کرد آنچہ کرد ٭ این زمان از زخم ترک ترکتازش نازکست ٭ (اردو) (۱) دیکھو تاخت (۲) غارتگر۔

ترکتاز شدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی شدن ترکتاز است یعنی واقع شدن تاخت (واصف بخاری سہ) ترکتاز الم و شام غم و صبح طرب ٭ آرمیدست و رمیدست و رمیدست امر شد ٭ (اردو) تاخت واقع ہونا۔

ترکتاز آوردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی تاخت آوردن است (طالب آملی سہ) سپہدار غمش در سینہ ام زان ترکتاز آرد ٭ کہ تسخیر بلاد آہنین لہ دلشکر بیابان را ٭

(اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے۔

ترکتاز برداشتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی برپا کردن ترکتاز و تاختن بمعنی سومش (سالک قزوینی ؎) عشق چون ترکتاز بر دارد ہ پی سوارند آسمان فرسان ہ بمعنی مبالغہ سند بالا متعلق بمصدر ہے برداریدن است و (برداریدن) مرادف برداشتن بجایش می آید کہ صبر است مانند مصدر آنجا کنیم (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے۔

ترکتاز بردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی ترکتاز کردن است مرادف معنی سوم تاختن (قاسمی گونابادی ؎) بیاد عجم راشدم چارہ ساز ہ بنزم عرب می برم ترکتاز ہ (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے۔

ترکتاز زدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ مرادف ترکتاز کردن و بمعنی سوم تاختن۔ (مخلص کاشی ؎) قربان آن زمان کہ نگاہش بہ تیغ ناز ہ بر قلب عاشقان زند از عشوہ ترکتاز ہ (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے۔

ترکتاز کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب سروری در ملحقات گوید کہ بمعنی تاخت کردن باشد (صادق شیرازی ؎) عبیر آمودہ دیدم جیب و دامان گل و سنبل ہ صبا خوش ترکتازی کردہ است امروز بر رویت ہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے۔

ترکتازی بقول برہان و جامع بر وزن مرغبازی (۱) تاخت آوردن بشتاب و تعجیل و بی خبری و ناگاہ بر سبیل تاراج و غارت و (۲) بمعنی جولان کردن ہم۔ خان آرزو در سراج

گوید کہ بمعنی غارت گری است۔ بہار این را فرہنگ ترکتاز گوید و صاحب بحر ہمزبان او۔ مؤلف عرض کند کہ ترکتاز بمعنی غارت و غارتگر ہست و این بزیادت یای مصدری بمعنی غارتگری ہمین است حقیقت معنی باعتبار لفظ و سند این در ملحقات می آید فارسیان در استعمال فرق ہر دو نکردہ اند و ہر دو را مرادف یکدیگر دانند۔ معنی دوم مجاز باشد یعنی حاصل بالمصدر (اردو) (۱) غارتگری۔ مؤنث (۲) جولانی۔ مؤنث۔

ترکتازی آموختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ و از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ تعلیم غارتگری حاصل کردن باشد (شرف اصفہانی ؎) سر زلفت بہ یغما برد دلہا ہا سیاست ترکتازی از کہ آموختہ ہے۔ (اردو) غارتگری سیکھنا۔ غارتگری کی تعلیم پانا۔

ترکتازی کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ و از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ غارتگری کردن است و تاخت و تاراج آوردن (ظہوری ؎) غمزہ شب باز ترکتازی کردہ ہو عجز را عشق چارہ سازی کردہ ہو (اردو) غارتگری کرنا۔ دیکھو تاخت کے تیسرے معنے۔

ترک جفا گیر اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ مظہر العجائب نام محبوب است۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس و مرکب توصیفی ولیکن کنایہ خوب نیست۔ تسامح صاحب انند می نماید کہ (ترک جفا گر) را (ترک جفا گیر) نوشت و معاصرین عجم با با اتفاق دارند (اردو) معشوق۔ مذکر۔

ترک جوش اصطلاح۔ بقول جہان و جہانگیری و ناصری و سراج باجیم بروزن سرخ پوش بمعنی گوشت نیم پختہ۔ صاحب بحر گوید کہ معمول ترکان است (مولوی معنوی ؎) ترک جوشی کردہ ام من نیم خام ہو از حکیم غزنوی

(اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے ۔

ترکتاز برداشتن | مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض می کند کہ بمعنی برپا کردن ترکتاز و تاختن بمعنی سوزش (سالک قزوینی ص) عشق چون ترکتاز بر دارد ہو نی سوار ند آسمان فرسان ہو نخمی مباد کہ شد بالا استعلی کہ بمعنی برداریدن است و (برداریدن) مرادف برداشتن بجا لیش می آید کہ صراحت ماخذ مصدر انجا کنیم (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے ۔

ترکتاز بردن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی ترکتاز کردن است مرادف معنی سوم تاختن (قاسمی گونابادی ص) باد عجم راشدہ ہم چارہ سازند ہمہ بزم ہم عرب ہم می بر ہم ترکتاز ہو (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے ۔

ترکتاز زدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف ترکتاز کردن و بمعنی سوم تاختن ۔ (مخلص کاشی ص) قربان آن زمان کہ نگاہش بہ تیغ ناز ہو بر قلب عاشقان زند از غشوہ ترکتاز (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے ۔

ترکتاز کردن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب سروری در ملحقات گوید کہ بمعنی تاخت کردن باشد ۔ (صادق شیرازی ص) عبیر آمودہ دیدم جیب و دامان گل و سنبل ہو صبا خوش ترکتازی کردہ است امروز بر رویت ہو مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دیکھو تاختن کے تیسرے معنے ۔

ترکتازی | بقول برہان و جامع بر وزن مرغبازی (۱) تاخت آوردن بشتاب و تعجیل در بی خبری و ناگاہ بر سبیل تاراج و غارت و (۲) بمعنی جولان کردن ہم ۔ خان آرزو در سراج

گوید که بمعنی غارت گری است - بهار این را مرادف
ترکتاز گوید و صاحب بحر هم زبان او - مؤلف
عرض کند که ترکتاز بمعنی غارت و غارتگر است
و این بزیادت یای مصدری بمعنی غارت گری
این است حقیقت معنی باعتبار لفظ و سند این در
ملحقات می آید فارسیان در استعمال فرق هر دو نکرده‌اند
و هر دو را مرادف یکدیگر دانند - معنی دوم مجاز
باشد بمعنی حاصل بالمصدر (اردو) (۱) غارت
گری - مؤنث (۲) جولانی - مؤنث -

ترکتازی آموختن استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت - مؤلف
عرض کند که تعلیم غارتگری حاصل کردن باشد
(شرف اصفهانی ؎) سر زلفت به یغما برد
دلها بسیاست ترکتازی از که آموخته -
(اردو) غارتگری سیکھنا - غارت گری
کی تعلیم پانا -

ترکتازی کردن استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت - مؤلف
عرض کند که غارتگری کردن است و تاخت
و تاراج آوردن (ظهوری ؎) غمزه‌ات شب
باز ترکتازی کرده بعجز را عشق چاره سازی
کرده (اردو) غارتگری کرنا - دیکھو تاختن
کے تیسرے معنے -

ترک جفاگیر اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ
مظهر العجائب نام محبوب است - مؤلف عرض
کند که موافق قیاس و مرکب توصیفی و لیکن کنایهٔ
خوب نیست - تسامح صاحب انند می نماید که (ترک
جفاگر) را (ترک جفاگیر) نوشت و معاصرین
عجم با ما اتفاق دارند (اردو) معشوق - مذکر

ترک جوش اصطلاح - بقول برهان و جامع
و ناصری و سراج با جیم بروزن سرخ پوش
بمعنی گوشت نیم پخته - صاحب بحر گوید که
معمول ترکان است (مولوی معنوی ؎)
ترک جوشی کرده ام من نیم خام - از حکیم غزنوی

هم اتفاق دارند ظاهر امرکب توصیفی است (اردو) معشوق۔ مذکر۔

ترک خطائی اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ مظهر العجائب کنایه از معشوق است مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است (اردو) معشوق۔ مذکر۔

ترک خورده اصطلاح۔ صاحب رہنمای سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار گوید که بالفتح بمعنی دریده شده مؤلف عرض کند که این اصطلاح جدید یا معاصرین عجم است که از قیاس کم کار گیرند واز نیکه برای ترک پاره از کاغذ می دارند ترک خورده را بدین معنی استعمال کردند و جا دارد که بمعنی لفظی جدا کرده شده هم گیریم که تائید کنایه می کند (اردو) پهٹا ہوا۔

ترک دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی ترک کردن است صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که اتفاق داریم با صاحب بحر (صائب ع) نشست شعلهٔ آواز بلبلان صائب ٭ برای خاطر گل ترک آه و ناله بد (اردو) ترک کرنا، چھوڑ دینا۔

ترک دلستان اصطلاح۔ بقول انند بالضم وکسر دال مهمله کنایه از معشوق مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است و دلستان اسم فاعل ترکیبی بصفت ترک (اردو) معشوق۔ مذکر۔

ترک دلکش اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ مظهر العجائب بالضم کنایه از معشوق مؤلف عرض کند که از قبیل (ترک دلستان) است موافق قیاس (اردو) معشوق۔ مذکر۔

ترکردن استعمال۔ صاحب آصفی گوید که (۱) بمعنی سرشتن چیزی بچیزی نیز مؤلف عرض کند که (۲) بمعنی حقیقی تری رساندن بچیزی (سلمان ساوجی ع) آندم که باد صبح بزلفت گذر کند ٭ مشک ختن به خون جگر چهره تر کند ٭ برای معنی اول مشتاق سند استعمال باشیم (اردو) (۱) کسی چیز

کسی چیز کے ساتھ ملا کر گوندھنا (۲) بھگونا ۔

تر کردن جیحون مصدر اصطلاحی یعنی آب در جوی آوردن است وخصوصیت با جیحون نیست بلکہ با جوی و نہر و امثال آن ہم استعمال توان کرد (ظہوری ع) بر لب خشک لب جوی نشندی ہاگریہ تر کردہ نیل و جیحون را ۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) ندی یا نالہ یا نہر میں پانی لانا ۔

تر کردن چیزی در کاری مصدر اصطلاحی یعنی استعمال کردن و شریک کردنش مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ع) خواست شیرین تر کند در کار زہر نوش را ۔ عشق اول شور بختان را اصلاحی نوش زد ۔ (اردو) شریک کرنا ۔ استعمال کرنا کسی چیز کو کسی چیز میں ۔

تر کردن زبان مصدر اصطلاحی بقول بحر (و بیدیان و لطائف) (۱) کنایہ از سخت و درشت گفتن و (۲) لقمہ در دہان گذاشتن مؤلف عرض کند کہ در معنی اول از تر آلودگی مراد است و در معنی دوم معنی حقیقی (اردو) (۱) سخت سست کہنا (۲) لقمہ منہ میں لینا ۔

تر کردن لب مصدر اصطلاحی ۔ یعنی خوردن چیزی از مائعات مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ع) لب تری کند امشب آن فرشتہ خو ہا تا از دل برشتہ کبابش نمی دہند ہا (اردو) لب تر کرنا پینا ۔

ترک روز اصطلاح بقول سروری در لطائف کنایہ از آفتاب (شیخ عطار ع) ترک روز آمد ابا زرین سپر ہا ہندوی شب را بتیغ افگند سر ۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس و مرکب اضافی است (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنی ۔

ترک روستایان اصطلاح بقول بحر و برہان و جامع کنایہ از سیر برادر پیاز است

که بعربی ثوم و فوم خوانند. صاحب محیط ذکر این
نکرده و سپهر گوید که اسم فارسی است و بلغت
زند و پاژند شمش و در انگریزی الیسیم تالی و
و بعربی ثوم و فوم و شبابق الحوم و بربری سقوربن
و بهندی لهسن گویند و آن صحرائی و بستانی و کوهی
است. مزاج این بقول شیخ گرم و خشک در سوم
و تا چهارم ملیّن و محلّل و جالی و مفتّح و مفرّح جلا
و منافع بی شمار دارد (الخ) مؤلف عرض کند
که معنی لفظی این معشوق روستایان است که زیره
این بسیار حی شود و مثل نمک لابد برای تخته

(اردو) لہسن. مذکر. دیکھو اسکندروس کے پہلے معنے

ترکستان | استعمال بقول برهان و ملحقات ملک
ترکان باشد مؤلف عرض کند که از قبیل هندوستان
و گلستان که ستان مرکب شد با ترک و تحقیق
ستان بر استان گذشت (اردو) ترکستان
ترکوں کا ملک جیسے ہندوستان. مذکر.

ترک سلطان شکوه | اصطلاح بقول ملحقات
برهان و بحر کنایه از آفتاب عالمتاب مؤلف عرض
کند که ترک درینجا بمعنی معشوق است (اردو)
دیکھو آفتاب کے دوسرے معنے. مذکر.

ترکش | بقول برهان و جامع و ناصری و سروری و بحر بفتح اول و کاف بر وزن سرکش مخفف تیر
کش است که تیردان باشد. خان آرزو در سراج گوید که اگر مخفف تیرکش بود که در هر کلمه تحتانی باشد
تا و کاف هر دو مکسور باید و اگر مخفف تیرکش که کش ماخوذ از کشیدن بود پس بکسر اول باشد و
حال آنکه مشهور عوام و خواص بفتح اول و کاف است و این تصرف صاحب برهان را سبب معلوم
نیست. صاحب بحر ترکش و تیرکش را مرادف یکدیگر گفته. صاحب فدائی که یکی از علمای معاصر
عجم بود ذکر این نکرده و صاحب روزنامه سفر السفرنامه ناصرالدین شاه قاچار این را بمعنی جعبهٔ
تیر آورده. مؤلف عرض کند که برهان تصرفی نکرده و ماخذ خوشی نوشت اگر صاحب او ره بکسر اول

بفتح بدل کرد خطای برهان نیست اتفاق جامع و ناصری و سروری که هرسه محققین اہل زبانند
با برهان است پس خان آرزوی هندنژاد را که می پرسد (ظہوری ؎) پشت بنمود نه صفهای
شکیب چو بر نگاهش تیر روی ترکش است ؎ (اردو) ترکش بقول آصفیه فارسی مذکر
تیردان - تیر رکھنے کا نلوان - تون -

ترکش انداختن استعمال - بهار گوید که
این را دو وجه می تواند شد یا از جهت خالی شدن
ترکش از تیر بسبب تیر اندازی یا از جهت حمله
بر دشمن زیرا که وقت جنگ هر چه بدست
آید بر دشمن انداخته شود و احتمال دارد که
ترکش انداختن بمعنی انداختن کیش فدا بود و آن
چنانست که امرا و سلاطین ترکش مرصع با خود
دارند تا اگر حریف قصد ایشان بکند و ایشان
بر و دست نیابند و بگریزند - ترکش مذکور
را در راه بنیداز ند تا دشمن مشغول گرفتن آن
شود - و درین فرصت از جنگ دشمن رہائی
یابند (خواجه نظامی ؎) سواران همه تیر پرواخته
کهی تیر و گه ترکش انداخته ؎ می فرماید که درینجا
معنی اوّل مناسب است (کذا افاد الاستاذ)
مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی دور
کردن ترکش از بازوی خود (اردو) ترکش
پھینکدینا -

ترکش بستن استعمال بمعنی ترکش را بر بازوی
خود قائم کردن بمعنی حقیقی است مؤلف عرض
کند که موافق قیاس است (سعدی ؎) نه پیدا
روزی که ترکش نبست ؎ زپیکان پولاد آتش نجست ؎ (اردو) ترکش باندھنا تیر کی
ترکش اپنے بازو پر قائم کرنا -

ترکش جوزا اصطلاح - بقول برهان و بحر
(۱) ستاره هائی را گویند که در برج جوزا الصورت
ترکش واقع شده اند و (۲) تارهای روی

سازہا راگویند ـ صاحب سروری بہ معنی اوّل
قانع و خان آرزو در سراج ہم بہ معنی اوّل قناعت
کردہ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی باشد
و معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم کنایہ باشد
ولیکن محققین اہل زبان از معنی دوم ساکت
اند مشتاق سند استعمال باشیم کہ استعمالش از
نظر ما نگذشت و بگوش ما نخورد (اردو) (۱)
برج جوزا کے ستارے ـ مذکر (۲) تارہای
ساز ـ مذکر ـ

ترک شدن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی
دور شدن است (وحید قزوینی ؎) دیدہ با
دیدہ جمالش دل و جان ترک شدہ ٭ دلم از
داغ جنون لالہ صد برگ شدہ ٭ (اردو)
دور ہونا ـ

(الف) ترکش دوختن استعمال ـ صاحب
(ب) ترکش دوز آصفی ذکر الف
کردہ از معنی ساکت و شدش (ب) راست
و بہار بذکر ب گوید کہ معروف مؤلف
عرض کند کہ الف بمعنی حقیقی سوراخ در ترکش کردن
است و ب اسم فاعل ترکیبی است بمعنی
کسی کہ ترکش را سوراخ کند مخفی مباد کہ ب
را با مصدر (ترکش دوزیدن) تعلق است
(سیفی اسفرنگی ؎) ماہ ترکش دوز قربان شد
دل زارم ازو ٭ سینہ ہمچون ترکش قیمہ است
افگارم ازو ٭ (اردو) الف ترکش کو
سوراخ کرنا (ب) ترکش دوز اس شخص کو
بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں جو ترکش کو سوراخ
کرے

ترکش سہم الغیب اصطلاح ـ بقول ہجر و
بہار بلای ناگہانی (محسن تاثیر ؎) کیست
کز غمزۂ تو تیر نہانی نخورد ٭ صف مژگان کجت
ترکش سہم الغیب است ٭ مؤلف عرض
کند کہ بخیال ما ہر دو محققین بالاسکندری خوردہ
اند ہجر و سہم الغیب بمعنی بلای ناگہانی توان گرفت

ترکش را داخل اصطلاح کردن دور از تحقیق
و سند محسن تاثیر ہم اجازت آن نمی دہد و قیاس
ہم ہمین خواہد (اردو) بلای ناگہانی۔ یا
ناگہانی بلا۔ وہ آفت جو یکایک نازل ہو۔

ترکش قیمہ اصطلاح۔ بہار ذکر این کرده
از معنی ساکت و سندش از سیفی ہمان کہ بر ترکش
در گذشت مؤلف عرض کند کہ معاصرین
عجم گویند کہ این مرکب اضافی است و کنایہ
از کیسہ کہ فارسیان ہمچون ترکش بر دوش قائم
کنند و گوشت و قیمہ و امثال آن کہ از بازار
خرید کنند در وی اندازند۔ مخفی مباد کہ قیمہ
بقول صاحب کنز لغت ترکی است بمعنی گوشت
پارہ پارہ (اردو) وہ جھولنا جو اہل عجم کاندھے
پر لٹکاتے ہیں اور بازار سے گوشت اور قیمہ
اور ترکاری وغیرہ خرید کر کے اس میں رکھ
لیتے ہیں جسکو فارسیون نے (ترکش قیمہ) کہا ہے۔

ترکش گشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ
بمعنی حقیقی ترکش قرار یافتن است (کمال اصفہانی
ـہ) دل پر دلان ترکش تیر گشتہ ٭ سر سرکشان
تن ز بیذق گرفتہ ٭ (اردو) ترکش ہونا
ترکش قرار پانا۔

ترکش نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار (۱) بمعنی گذاشتن ترکش را از پیش خود
بارادہ آنکہ من بعد جنگ نہ کنند (شیخ شیرازی ـہ)
بینداخت شمشیر و ترکش نہاد ٭ چو بیچارگان
دست بر کش نہاد ٭ می فرماید کہ جناب خیر المدققین
در شرح این بیت (ـہ) سلاح سخن بست و
ترکش نہاد ٭ ز جعبہ کمان تیر ازش کشاد ٭ میفرماید
کہ (۲) ترکش نہادن عبارت از گذاشتن ترکش
پیش خود چنانکہ سپاہیان در وقت غلبہ حریف
گشتہ تیر اندازی می کنند و در بعض نسخ کہ در
مصرع اول کشاد و در مصرع دوم نہاد واقع
شده خطا است (انتہی) بہار گوید کہ ممکن است

کہ نہادن در ینجا بمعنی خواستن باشد بر قیاس عذر نہادن۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول ترکش را از خود دور کردن و انداختن بر زمین و بمعنی دوم ترکش را بالای دوش نہادن و قائم کردن است دیگر ہیچ (اردو) (۱) ترکش رکھدینا تیراندازی سے باز آنا (۲) ترکش باندھنا یا ترکش قائم کرنا۔ یعنی تیراندازی پر آمادہ ہونا۔

ترک ولتاتر | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ

ترک ظلم پیشہ | مظہر العجائب ہر دو از اسمای معشوق است **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی و کنایہ الیست ولبس (اردو) معشوق۔ مذکر۔

ترک فرمودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی ترک کردن است (فغانی شیرازی سہ) عشق چون بر لوح ہستی قرعہ توفیق زد ﴿ دیگران را ترک فرمود و رقم بر ما کشید ﴾ (اردو) ترک کرنا۔ چھوڑ دینا۔

ترک فلک | اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و بحر (۱) کنایہ از کوکب مریخ و (۲) آفتاب۔ بہار و رشیدی و سراج بر معنی اول قانع۔ **مؤلف** عرض کند کنایۂ لطیف برای معنی اول است و باعتبار صاحب جامع کہ صاحب زبان است معنی دوم را ہم تسلیم کنیم اند رینصورت ترک را برای معنی دوم بمعنی شاہد گیریم و برای معنی اول سپاہی (اردو) (۱) مریخ۔ مذکر (۲) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنی۔

ترک کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی کنارہ کردن و گذاشتن چیزی را (خسرو سہ) گفتی کہ ترک من کن و آزاد شو ز غم ﴿ آسان بہ ترک ہمچو توئی کی توان گرفت ﴾ (اردو) ترک کرنا۔ چھوڑ دینا۔

ترک گردون | اصطلاح۔ بقول بحر و بہار کنایہ از ستارۂ مریخ **مؤلف** عرض کند کہ

مرادف بمعنی اوّل ترک فلک است مؤلف گوید که این خصوصیت
با گردون ندارد و برای همه مرادفاتش استعمال
این کنایه توان کرد چنانکه ترک چرخ و ترک سپهر
و امثال آن (اردو) دیکھو ترک فلک کے
پہلے معنی۔

ترک گرفتن استعمال۔ بقول بحر و بهار بمعنی
ترک گفتن ترک کردن که گذشت مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است (صائب ؎)
تا ترک آشنائی عالم گرفته ایم ٭ عالم تمام معنی
بیگانه نیست ٭ (حافظ ؎) حافظا ترک
جهان گفتن دلیل خوشدلی است ٭ تا نپنداری
که احوال جهانداران چه شد ٭ (اردو) دیکھو
ترک کردن۔

ترکمان اصطلاح۔ بقول برهان و جامع۔
بمعنی (۱) ترک مانند و (۲) لقب طائفه هم
از ترکان بی اعتدال۔ گویند که این طائفه از
اولاد یافث بن نوح است صاحب ناصری
می فرماید که نام طائفه مشهور و معروف از گرگان
استرآباد تا خوارزم و از آنجا تا بلخ و بخارا و سمرقند
و مرو و سرخس و بلاد۔ ایشان صحرانشینی کنند و
به خیمه و خرگاه و الاچق ییلاق و قشلاق گزینند
و چندین طائفه اند و بعضی از ایشان در آذربایجان
سالها سلطنت داشتند و در تواریخ مسطور
است۔ خان آرزو در سراج گوید که چون از اتراک
پایه کمتر دارند چنین موسوم شدند یعنی مانند ترک
و نظیر این لفظ مسلمان است که اوّل بر اعاظم
اطلاق کرده اند و بعد از این معنی وصفی آن از
لحاظ رفته بمعنی مطلق مسلم مستعمل شد مؤلف
عرض کند که معنی دوم مجاز معنی اوّل است (اردو)
(۱) مثل ترک کے (۲) ایک قوم کا نام ترکمان
ہے جو مثل ترکوں کے ہے اور درجہ میں ترکوں
سے کم (مؤنث)

ترک [illegible] اصطلاح۔ بقول برهان و سراج
ترک باضافت کاف و بضم میم و کسر موحده کنایه

مریخ باشد صاحب جامع این را مرادف ترک فلک بهر دو معنی گیرد یعنی آفتاب را هم داخل معنی کند و مؤلف عرض کند که معنی لفظی این ترک عربده ساز است و موزون تر برای فلک باشد ولیکن محققین بالا این را ترک کرده اند و ما این را بمعنی مجرد مریخ من وجه درست دانیم تسامح صاحب جامع باشد که آفتاب را هم نوشت ۔ (اردو) دیکھو ترک فلک ۔

ترکند | **ترکنده** بقول جہان بروزن فرزند و شرمنده بمعنی دروغ و تزویر و مکر و حیله و فریب باشد صاحبان جہانگیری و جامع و رشیدی و مؤید و سراج هم ذکر این کرده اند (حکیم سوزنی سه) جز مدح تو ترکنده بود هرچه نویسم ۔ گر کرد هم قلم از بیافه و ترکند شکسته ۔ مؤلف عرض کند که این مبدل ترقند و ترقنده است که گذشت چنانکه باق و باک در حقیقت ماخذ هر دو بجای مذکور (اردو) دیکھو ترقند اور ترقنده ۔

ترکهم پای را مقوله بقول مؤید مطبوعه معنی از چپ آغاز می کنند و بسوی راست می روند ۔ چنانچه سخن گوییم و لقمه در دهان کنیم مؤلف عرض کند که این مقوله مهمل تصحیف مطبع منشی نولکشور می نماید در دیگر نسخ قلمی مؤید یافته نمی شود (اردو) ناقابل ترجمه ۔

ترک نمودن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده بمعنی ساکت ۔ مؤلف عرض کند که مراد ترک کردن است (مخلص کاشی سه) تو خود آن نیستی که عهد بخوبان کنی ۔ نمائی ترک اعتبار در بیرنگی شوی یار هم ۔ (اردو) ترک کرنا ۔

ترک نیمروز اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع و بحر و رشیدی و سراج کنایه از آفتاب جہان آراست مؤلف عرض کند که موقوف قیاس و مرکب اضافی است (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنی ۔

ترکون بقول جامع وسروری باوّل مفتوح وبثانی زدہ وکاف عربی مضموم دوال فتراک باشد (منجیک ــہ) تابدر پادشاہ عادل فتستند بابستہ ترکون درون فضول وخطارا باز (فلکی شروانی ــہ) تا طراز ندابلق ایّام را ازبہر تو پامہ پلاس وسایہ خورشید ترکون ساختہ خان آرزو در سراج گوید کہ بکاف فارسی است ودیگر ہردو محققین بالا بہ کاف عربی آوردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ صاحبان برہان وجہانگیری وناصری ہم این را بکاف فارسی می آورند بضا ناصری صراحت مزید کند کہ لغت تاتاریست ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم وآنچہ بکاف فارسی می آید اصل است واین مبدّل آن چنانکہ گشتی وکشتی (اردو) فتراک بقول آصفیہ فارسی. اسم مذکر. شکاربند. وہ چمڑے کے تسمے جو زین کے دائیں بائیں جانب شکار یا ضروری سامان باندھنے کے واسطے لگے ہوتے ہیں (مصحفی ــہ) کیا عہد کوئی اس بت سفاک سے باندھے سرکاٹ کے عاشق کا جو فتراک سے باندھے ؎

ترک بقول صاحب سوادالسبیل کہ محقق معرّبات است لغت فارسی است بمعنی خود آہنین **مؤلف** عرض کند کہ دیگر کسی از محققین اہل زبان وزبان دان ذکر این نکرد واگر سند استعمال این پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) خود. مذکر. دیکھو بیضۂ فولاد۔

ترک ہندوخال اصطلاح. بقول آنند بحوالہ مظہر العجائب از اسمای معشوق **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی است وموافق قیاس وہندوخال اسم فاعل ترکیبی است (اردو) معشوق. مذکر۔

ترکی بقول ملحقات برہان وآنند (۱) منسوب بہ ترک و (۲) اسپ معروف (۳) خانہ پشت تیرانداز. صاحب مؤید ہم ذکر ہر سہ معنی کردہ

معنی سوم را بحوالهٔ زفانگویا می آورد مؤلف
عرض کند که معنی اوّل موافق قیاس است بدانکه
نسبت و بمعنی دوم مجاز معنی اوّل باشد یعنی بتخفیف
اسپ ترکی که مخفف ترکی را برای اسپ ترکی اختیار
کردند و بمعنی سوم اسم جامد فارسی زبان دانیم
و سکوت محققین اہل زبان تعجب خیز است یکی از
معاصرین عجم گوید که خارپشت در ترکستان بکثرت
پیدا می شود از ینجاست که مثل اسپ ترکی
آن را ہم بہ ترکی موسوم کردند صاحب محیط
نسبت خارپشت ہرچہ نوشت ما نقلش بر برہمرگ
کردہ ایم (اردو) ترکی (۱) ترک سے منسوب (۲) ترکی گھوڑا
آصفیہ۔ ترکستان کی کمیت کا گھوڑا۔ مذکر (۳) [illegible] خارپشت

ترکیب | بقول بہار (۱) پیوستن و برنشاندن چیزی در چیزی می فرماید که با لفظ دادن و کردن
و گرفتن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عربیست بالفتح و کسر کاف صاحب منتخب ذکر این کرده
فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند و با مصادر خود مرکب سازند که در محاورات
می آید صاحب روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار گوید که (۲) بمعنی شکل و نیز
دیگری می نویسد که (۳) بمعنی لباس است ما عرض می کنیم که این استعمال معاصرین عجم است و بدین
معنی اسم جامد فارسی جدید دانیم (اردو) (۱) ترکیب بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث بناوٹ
ساخت۔ تناسب (۲) شکل۔ مؤنث (۳) لباس۔ مذکر۔

ترکیب آوردن | مصدر اصطلاحی صاحب
رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار گوید
که بہم پیوستن پارچه ہای ہر چیز مؤلف عرض
کند که محاورهٔ معاصرین عجم است
و خلاف قیاس نیست (اردو) ٹکڑوں
اور تھگلیوں کو جوڑنا۔

ترکیب بند | اصطلاح۔ بقول بہار مثل
ترجیع بند است و فرق ہمین قدر که ہر فردی

ذو القافیہ کہ در ترکیب بند بعد غزل
می آید جداگانہ می باشد۔ صاحب انند
بحوالۂ غیاث گوید کہ آنکہ شاعر چند بند بحر موافق
و بقوافی مختلفہ تصنیف نماید و مابین ہر بند بیتی
علیحدہ غیر مکرر متفق الوزن و مختلف القوافی
حائل کند۔ مؤلف عرض کند کہ تعریفی خوشی نکردہ اند
تعریف این در ترجیع بند گذشت و فرق در
ہر دو ہمین کہ دران شعر سوم مسدس یا شعر پنجم
مخمس در ہمہ اشعار واحد باشد و درین مختلف
(اردو) ترکیب بند بقول آصفیہ۔ ترکیب بند
ترجیع بند اور ترکیب بند میں صرف اتنا فرق
ہے کہ اُس میں ایک معین بیت کو ہر بند کے بعد
لاتے ہیں اور اِس میں ہر بند کی جداگانہ گرہ
ہوتی ہے۔

ترکیب خواستن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف
عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی ارادۂ ترکیب
کردن (ظہوری سے) ہمتش ترکیب لفظ کم
نخواست٭ کہ کاف سرکش ز اختلاف مبہم باد
(اردو) ترکیب کا ارادہ کرنا۔

ترکیب دادن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند کہ بمعنی مرکب کردن است (انوری سے)
چو از دوران این نیلی دوائر٭ بپارہ ماندہ داد ترکیب
عناصر٭ (اردو) ترکیب دینا بقول آصفیہ
ملانا۔ بنانا۔ مختلف ادویات کو ملا کر ایک خاص
مزاج پیدا کرنا۔

ترکیب کردن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند کہ (۱) مرکب کردن و (۲) ترکیب عبارت
ظاہر کردن (نظامی سے) سلاحی ملک وار
ترتیب کردہ٭ بجوشن بیرا از تیغ ترکیب کردہ٭
(اردو) (۱) مرکب کرنا۔ (۲) عبارت کی
ترکیب کرنا۔

ترکیب گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی مرکب شدن است لازم ترکیب دادن (طغرا ۔۔) مگو جام را لالہ بیجا گرفت ٭ کہ بہر خمار ترکیب پیاگرفت ٭ (اردو) ترکیب پانا۔ مرکب ہونا۔

(الف) **ترکی تمام شد** مثل۔ صاحبان
(ب) **ترکی تمام شدن** فقرہ و امثال

فارسی ذکر الف کردہ از معنی و محل استعمال ساکت و صاحب بحر نسبت ب گوید کہ (۱) غرور کسی بہ آخر رسیدن و ظاہر گشتن عجز۔ بہار و آرزو ہم این را آوردہ گویند کہ متعدی این (ترکی تمام کردن) است مؤلف عرض کند کہ فارسیان مثل الف را از ب قائم کردہ اند چون غرور کسی باقی نماند و او عاجز شود استعمال الف کنند و ب موافق قیاس (ظہوری ۔۔) چو در ترکتازی کنند اہتمام ٭ شود ترکی ترک گیبد وفا تمام ٭ خان آرزو و سراج بہ ب ہمین قریب کہ (۲) بانتہا رسیدن کاری کہ بہم باشد مؤلف عرض کند کہ ایجاد بندہ باشد اگرچہ ... کندہ تا آنکہ سند استعمال این از اہل زبان بنظر نیاید ادعای تحقیق ہند نژاد اعتبار را نشاید (اردو) الف دکن میں ترکی تمام شد کا استعمال بطور کہاوت اس مقام پر کیا جاتا ہے جہاں جب کہ کسی کا غرور باقی نہ رہے اور کوشش کی حد ختم ہو جائے (ب) (۱) کسی کا غرور باقی نہ رہنا۔ عاجز ہونا (۲) کسی مہم کا سر ہونا۔

ترکی چغتائی اصطلاح۔ صاحب رہنمای جغرافیہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ زبان قبیلہ چغتا خان ابن چنگیز خان شاہ ترکستان کہ ایلات و بعض ممالک ترک رواج آنست مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس باشد (اردو) ترکی چغتائی ایک خاص زبان کا نام ہے جو چغتائی خان ابن چنگیز خان کے قبیلہ کی تھی اور اب تک بعض

محاورۂ ترک میں بولی جاتی ہے۔ مؤنث۔

(الف) ترکیدن | (ب) ترکیده | الف بقول بحر عجم (۱) شکستن و (۲) شگافته گردیدن و رخنه شدن و (۳) شگافتن (کامل التعریف) و مضارع این ترکد صاحب مؤید این را مرادف ترقیدن گوید که بجایش گذشت و بمعنی دوم قانع بمؤلف عرض کند که اسم این مصدرهای ان ترک است که گذشت فارسیان بحذف الف آن را با یای معروف و علامت مصدر دن مرکب کرده مصدر ساختند. صاحب فدائی که یکی از علمای معاصرین عجم بود ذکرش کرده گوید که این از ترکیدن است بمعنی شکسته شدن چیزی بگونه که دو پاره نگردد و از هم جدا نشود ما عرض می‌کنیم اسم مفعول الف است و معنی اول مجاز باشد و معنی دوم حقیقی است و استعمال این بمعنی سوم بر سبیل مجاز است ولیکن از نظر ما نگذشت و بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) (۱) ٹوٹنا اور توڑنا (۲) شگافتہ ہونا ترکنا سوراخ ہونا (۳) چیرنا شگاف دینا۔

ترکی ضرب | اصطلاح بقول انند و غیاث نوعی از اصول نواختن ساز مؤلف عرض کند که فک اضافت ضرب ترکی و موافق قیاس معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) اصول موسیقی سے بجانے کا ایک طریقہ جس کے موجد ترک ہیں۔ مذکر۔

ترکی کردن | مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و انند و رشیدی و سراج و (ناصری و جہانگیری در لطائف) کنایہ از عنف و ظلم و نافرمانی کردن (شیخ عطار ؎) ز ترکی کردن با جهنده چو به ترکستان فتاد آن نیم زنده گو۔ (نظامی ؎) مکن ترکی ای ترک چینی نگارم بیا ساقی چین در ابرو میار ؛ مؤلف عرض کند که ترکی را مجازاً بمعنی تعدی و نافرمانی

کردہ اند (اردو) ظلم کرنا۔ نافرمانی کرنا۔

ترکی ہنر است | مقولہ۔ صاحبان تربیت الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ اند بمعنی و محل استعمال ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ فارسیان قدیم این مقولہ را بحق ظالم استعمال کنند یعنی چون کسی را بوجہ جبر و تعدی او کامیاب می دیدند می گفتند کہ آغا چرا کما سیاہ شوی کہ ترکی ہنر است (اردو) دکن میں کہتے ہیں کہ زبردستی کا بیڑا پار ہے یعنی زبردستی کامیاب کرتی ہے۔

ترک | بقول مؤید خود مرادف معنی ہم ترک کہ بکاف عربی گذشت مؤلف عرض کند کہ این مبدل این چنانکہ گند و کند (اردو) دیکھو ترک کے نون معنی۔

ترکردن لب | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی طراوت پیدا کردن لب بسخن۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سہ) لبش ہنوز تر نگردید تر بدشنامم کہ دعا ندارد دل کنم اثر شکست ہو (اردو) دکن میں لب تر ہونا یعنی بات کرنا مستعمل ہے۔

ترگشتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱) منفعل شدن و آزردہ گشتن بسبب ظرافت کسی۔ مؤلف عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی ہم (اشرفی سمرقندی لہ) ز آہ سینہ من ماند جرم گردون خشک ہو ز اشک دیدہ من گشت روی ہامون تر ہو (اردو) (۱) منفعل ہونا (۲) تر ہونا۔

ترگون | بقول برہان و ناصری و اند بروزن مجنون دوال و فتراک باشد مؤلف عرض کند کہ صراحت کافی بر ترکون کردہ ایم کہ بکاف عربی گذشت اینجا اصل است و آن مبدل این (اردو) دیکھو ترکون۔

ترلال | بقول ناصری و اند بکسر تای فوقانی و سکون را نام ملوکی است کہ بر جانب جنوب شہر گشتہ افتادہ و اصل آن تین لال بودہ زیرا کہ از قیمت سہ لعل آنجا آباد شد و بلغت کشمیر تین سہ را گفتہ

ولال نام پارسی اصل لعل است ولعل معرب لال واین لغت از لغت کشمیری وپارسی مرکب شد واین ملوک مشتمل برچہل پارہ قریہ ومزرعہ خوب ودلکشاست خاصہ قریۂ شیخ زین الدین کہ مرقد شیخ مذکور مغفور است رحمۃ اللہ مؤلف عرض کند کہ این وجہ تسمیہ موافق قیاس است (اردو) ترلال کشمیر میں چند مواضع کا ایک پرگنہ ہے جس میں چالیس مواضع اور مزرعے واقع ہیں۔ مذکر

ترلک بقول برہان وجامع بکسر اوّل ولام وسکون ثانی وکاف۔ جامۂ آستین کوتاہ پیش باز صاحب سروری بر قسمی از قبا قانع (شاعرے) ترک خنجر کش لشکر شکن ترلک پوش ٭ بیت خورشید بناگوش ومہ ساغر نوش ٭ می فرماید کہ در فرہنگ جامہ کوتاہ پشواز آستین کوتاہ باشد صاحب ناصری گوید کہ مرادف ترلیک وصراحت کند کہ این لغت در فرہنگہا نیست و در برہان بی برہان آوردہ ظن غالب آنست کہ پارسی نباشد بلکہ ترکی باشد اما چند بیت لبند این در جہانگیری یافتہ می شود (ابن یمین ہ) ترک نیلی قبای ترلک پوش ٭ آفتابی است مشتری در گوش ٭ (ہ) گشتم چنان ضعیف کہ حیا طار روزگار ٭ از بند ترلک تو بدوزد قبای من ٭ مؤلف عرض کند کہ قول صاحبان جامع وسروری کہ محققین اہل زبانند اعتبار را شاید ترلک در ترکی زبان بمعنی اچرت است چنانکہ صاحب لغات ترکی آوردہ وصاحب کنز کہ محقق ترکی زبانست این را نیاوردہ پس در فارسی بودن این تامل است۔ اسم جامد است ولبس (اردو) وہ قبا جس کی آستین کوتاہ ہوں اور آگا کھلا ہوا۔ مؤنث۔ دیکھو ترلیک۔

ترلیک بقول برہان وسروری بکسر اوّل وسکون ثانی ولام بہ تحتانی رسیدہ وبکاف زدہ مرادف ترلک است (نزاری قہستانی ہ) معتبر است دماغم زبوی ترلیکش ٭

ملازمم بدل وجان زر ورونزد کیش با صاحب
ناصری آنچه نوشته ذکرش بر ترلک کرده ایم نخان
آرزو در سراج گوید که ترلیک اصل است و ترلک
مخفف آن که در هند آن را تلنگ گویند مؤلف
عرض کند که همان پیشواز است که بجایش گذشت
هندیان همان را تلنگ نامند و صاحب آصفیه هم
ذکرش کرده (اردو) تلنگ بقول آصفیه ایک
قسم کی زنانه پوشاک پیشواز. مؤنث۔

ترمتای | بقول برهان و جامع و سراج بضم اول و سکون ثانی و میم و فوقانی بالف کشیده و بتحتانی زده پرنده ایست شکاری بمقدار پیغو از جنس سیاه چشم. صاحب ناصری گوید که ظن غالب این است که لغت ترکی باشد. و صاحب جهانگیری پارسی گمان کرده و صاحب رشیدی ترکش کرده (نزاری قهستانی ؎) تر و سیمرغ جلال رفعت تو نسر طائر کمتر است از ترمتا با مؤلف عرض کند که لغات ترک ازین ساکت تا باعتبار جامع که محقق صاحب زبان است این را اسم جامد فارسی زبان دانیم حیف است که از صراحت فرید این پرند قاصریم صاحب محیط ذکر این نکرده (اردو) ترمتا - ایک شکاری پرند کا نام ہے جو سیاہ چشم ہوتا ہے مذکر۔ صاحب آصفیہ نے ترمتی پر لکھا ہے۔ اردو۔ اسم مؤنث۔ ایک قسم کا شکاری پرند مثل بہری و باز او شکرا وغیرہ جسکو ترکی میں ترمتا کہتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے ترکی میں نہیں بلکہ فارسی ہیں۔

ترمد | بدال مهمله آخر بقول ملحقات برهان نام شهریست که سادات آنجا صحیح النسب اند صاحب ناصری گوید که مشهور در خراسان از جمله ولایات چغانیان از بلاد ما وراء النهر که قاعده ولایات چغانیان و حاکم نشین آن بلاد است و چغانی رود منسوب به چغانیان (حکیم سوزنی ؎)

سمرقند یثرب شد و مکہ ترمد ٭ زانکہ بہ یثرب خرامید سید ٭ (حکیم انوری ص) گفتم ای بخت بهشت است سواد ترمد ٭ گفت راضی مشو از روضۂ رضوان بگیاه ٭ مؤلف عرض کند که تحقیق ناصری اعتبار را نشاید که محقق صاحب برہان است وہمین را بذال معجمه ترمذ ہم خوانند (اردو) ترمذ ایک شہر ہے خراسان سے مذکر۔

ترمذی بقول انند وغیاث بحرکات ثلثه وکسر میم یا ضم آن و ذال معجمه منسوب بشہر ترمذ که آنطرف جیحون است مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) منسوب بشہر ترمذ

ترمزی بہار ذکر این کرده از معنی ساکت وازسندش معلوم می شود که همان ترمذی است که بذال معجمه گذشت ولیکن در سند سیفی منقول به زای معجمه است مؤلف عرض کند که خیال ما این است که تحریف کتابت باشد یا تبدیل چنانکه بذله و بزله (ص) یک ترمزی شراب که خوردم حکیم وار بر آمد بجوش فکر دل و در فغان شدم ٭ (اردو) دیکھو ترمذی۔

ترمس بقول برہان بفتح اوّل وضمّ ثالث وسکون ثانی وسین بی نقطه (۱) نام گیاہی است ترش مزه که در آشہا کنند و (۲) باقلای مصری وشامی را نیز گویند گرم وخشک است در اوّل ودوم اگر قدری ازان بجوشانند وآب آن را با عسل بخورند کرم ہای بزرگ وکوچک که در معده باشد بیرون آرد وبہق وبرص را ہم نافع۔ صاحب جامع باقلای مصری وشامی را باشین معجمه گوید صاحب مؤید ہم ذکر این کرده۔ خان آرزو در سراج بذکر این گوید که ترمش بشین معجمه مبدل این است صاحب سوار السبیل که محقق معربات است گوید که این از معروس یونانی باشد که قسمی است از ماش وصاحب محیط گوید که بفارسی باقلای مصری است یا شامی

یا رومی و ہم او ہر چہ بہ باقلا نوشت بانقلش بہ باسمر کردہ ایم و بترمس گوید کہ یونانی امارس و مغالالوطی و فول الطیفو و قبطیا فول و ہندی جھالر گویند۔ ساق نبات آن شبیہ بساق باقلا مصری این قوی تر و بہترین آن سفید تازہ و بزرگ دانہ۔ بقول شیخ گرم در اول و خشک در دوم۔ آنچہ دران تلخی است جالی و محلل بلا لذع۔ روی عسر الہضم مولد خلط خام در عروق و منافع وارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) (۱) ایک ترش مزہ گھانس جو آتش میں شریک کی جاتی ہے۔ مؤنث (۲) بقول محیط جھالر۔ دیکھو باقلا۔ کہا گیا ہے کہ یہ باقلا سے مصری یا شامی یا رومی ہے۔ مذکر۔

ترمسہ بقول سروری بفتح تا و سین مہملہ و سکون رای مہملہ قوس قزح باشد کذا فی التحفہ۔ می فرماید کہ بضم تا نیز آمدہ۔ مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت و باعتبار سروری این را لغت فارسی زبان دانیم و حقیقت قوس قزح بہ اغلیسون گذشت (اردو) قوس قزح۔ مؤنث (دیکھو اغلیسون)

ترمش بقول برہان بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و شین نقطہ دار بمعنی اول ترمس کہ بہ سین مہملہ گذشت صاحب سروری فرماید کہ نام گیاہی کہ آن را تورہ و ترمس بسین مہملہ نیز گویند کذا فی المؤید و اصح آنست کہ باقلای مصری است۔ مؤلف عرض کند کہ این مبدل آنست چنانکہ کستی و کشتی (اردو) دیکھو ترمس کے پہلے معنے۔

ترمشیر بقول برہان و جامع و رشیدی و ناصری و سراج بفتح اول و ثالث بر وزن اردشیر نام دارویی است از اجزای اکسیر و کیمیا۔ صاحب سروری گوید کہ بہ سین مہملہ ہم آمدہ۔ مؤلف

عرض کند که صاحب محیط ذکر این نکرد و حقیقت کامل این معلوم نشد که چه چیز است و در دیگر نسخه چه نام دارد (اردو) ایک دوا جو کیمیا کے اجزا سے ہے۔ مؤنث۔ افسوس ہے کہ مزید تحقیق نہ ہو سکی۔

ترنک بقول برہان و جامع بکسر اوّل بروزن ترسک بمعنی قساوت باشد و آن آنست که چون زحمتی بدیگری رسد بر او آسان گذرد و در دل او رحم و شفقت نباشد مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) قساوت۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ سخت دلی۔ سنگدلی۔ بیرحمی۔ سیاہ دلی جیسے قساوت قلب۔

(الف) ترنش **(ب) ترنشت** صاحبان برہان و جامع ذکر ب کردہ گویند که بروزن سرنوشت بمعنی بدکرداری است۔ خان آرزو در سراج ذکر این بحوالہ برہان کردہ و صاحب جہانگیری در ملحقات الف را آوردہ مؤلف عرض کند که الف اصل است مرکب از تر و نش و موافق قیاس و ب مزید علیہ آن بزیادت فوقانی در آخر چنانکہ یاد اشتن و یادانشت و فرانش و فرانشت (اردو) بدکرداری۔ بدروشی۔ مؤنث۔

ترہمہ بقول برہان بفتح اوّل و ثالث و سکون ثانی (۱) نمد زین را گویند که تکلتو باشد و (۲) ترب را نیز گفته اند که از بقول است و فرماید که بضم اوّل ہم آمدہ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل قانع و ہمی فرماید که آن را آذرمہ و آذرمہ نیز گویند۔ (حکیم سوزنی ؎) زین با ترہمہ نگہ کن چو خوی گشتن سوارہ پا تا نیفتی چو شوی جلہ بر و حملہ پذیرہ پا حنا جامع و سروری و ناصری ہمزبانش۔ صاحب رشیدی گوید که صحیح آترمہ و آذرمہ است صنادانی که یکی از علمای معاصر عجم بود ہمی فرماید که

(۳) شالی است که در کشمیر و کرمان و مشهد می بافند
خان آرزو در سراج بذکر معنی اول و قول رشیدی
گوید که عجب از وجه زیادتی الف در اوائل
کلمات که در اصل نبود. در فارسی زیاده از حد
است درین صورت تغلیط بیجاست و نیز مبدل
را مرادف گفتن خطاست و بذکر معنی دوم بحوالهٔ
برهان همی فرماید که ظاهراً تصحیف است زیرا که
ترا مترتب دیده و آن را ترب خوانده و آن
خطاست چراکه آن و ترب است بمعنی کرفس
و این لغط جداست مولف عرض کند که بیجا
چه خوش تحقیق است آدرم و آدرمه در ممدود
گذشت و اترمه یا اترمه بمقصوره مذکور شد
ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم بمعنی اولی
و آدرمه مزید علیه این و هم مبدل که الف ممدود
زیاده کردند در اول و فوقانی را بدل کردند
بدال مهمله چنانکه زرتشت و زردشت و اگر
اترمه یا اترمه را هم تسلیم کنیم پس دو مزید علیه

این است و نسبت معنی دوم البته مشتاق شنیدن
استعمال باشیم که از نظر ما نگذشت و غیر از برهان
دیگر کسی از محققین ذکر این نکرد و نسبت معنی
سوم صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین
شاه قاچار گوید که سنجاف اطراف جامه و دامن
و ذیل (ترمه و زری) گوید که ترمه قسمی است
از شال صاحب بولچال بحوالهٔ معاصرین عجم
گوید که شال حاشیه دار است ما می گوئیم که
این اسم جامد فارسی جدید معاصرین عجم است
و بس (اردو) (۱) دیکھو آدرمه کے پہلے
معنے (۲) دیکھو ترب (۳) حاشیه دار شال

ترمه و زری اصطلاح ـ بقول رهنما بحوالهٔ
سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار شال زربفت
مولف عرض کند که ترمه بمعنی مطلق شال
حاشیه دار بجایش گذشت و واو عطف است
و بعد از آن زری بمعنی منسوب به زر بیائی نسبتی
ضرورت واو عطف نداشت ولیکن محاوره

زبان محتاج قواعد نیست اسم جامد فارسی جدید دانیم (اردو) زرین شال۔ مؤنث۔

ترن | بقول برہان و ناصری و جامع و رشیدی و سراج بروزن چمن (۱) گل نسرین و نسترن و (۲) بمعنی وحشت و بیابان ہم آمدہ صاحب سروری بمعنی اول قانع صاحب ناصری بذکر دو معنی گوید کہ بمعنی اول مخفف نسترن می نماید صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار می فرماید کہ (۳) بمعنی گالیکو خانی است مؤلف عرض کند کہ در ماخذ معنی اول اتفاق داریم با صاحب ناصری و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی سوم مفرس کہ صاحب ناصری ہم لغت انگلیسی (ٹرین) را کہ بہ تای ہندی است بحذف تحتانی و تبدیل تای ہندی بہ فوقانی ترن کردند و بکسر اول ہم و دوم مستعمل است صاحب محیط ذکر معنی اول کردہ گوید کہ نسترن است و بہ نسترن گوید کہ نسرین بری است و بہ نسرین می طرازد کہ بعض این را لغت عربیہ دانستہ بمعنی گویند و بفارسی گل مشکین و در بعض بلاد نسرینہ و در اصفہان مشکپیچہ و در ہندی سیوتی و سیوتی نامند و آن گلی است معروف طبع آن گرم و خشک است در دوم منقی و ملطف و گل آن ... باران و نافع جہت سردی عصب و منافع بسیار دارد (الخ) (اردو) (۱) نسترن بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مؤنث۔ سیوتی۔ ایک قسم کا خوشبودار سفید گلاب کا پھول۔ (۲) جنگل۔ بن۔ مذکر۔ (۳) ٹرین۔ انگریزی۔ ریل گاڑی۔ مؤنث۔

ترناس | بقول برہان و جامع و ناصری بفتح اول بروزن کرباس صدا و آوازی کہ وقت تیر انداختن از چلہ کمان برآید صاحب جہانگیری می فرماید کہ با اول مفتوح و ثانی زدہ باشد (فردوسی ے) دل سرکشان پر ز وسواس بود ٭ ہمہ دشت پر بانگ ترناس بود ٭ صاحب رشیدی

کلام مولوی معنوی آمده و آن چیز خشک است که با نان خورند (اردو) وہ رقیق چیز جو روٹی کے ساتھ کھائی جائے۔ جیسے شوربا یا دودھ وغیرہ۔ مؤنث۔

ترنج بقول برہان بضم اول و ثانی و سکون ثالث و جیم (۱) میوه ایست معروف که پوست آن را مربا سازند و بعربی تفاح مائی خوانند و (۲) بمعنی چین و شکنج و سخت درهم فشرده و درهم کشیده باشد و (۳) امر به این معنی هم و (۴) بمعنی خشک گردیده و درشت شده هم و بفتح ثانی هم گفته اند و بفتح اول و ثانی (۵) بمعنی فراهم نشاندن۔ صاحب جهانگیری بر معنی اول و دوم قانع۔ صاحب جامع به ترک معنی سوم متفق با برهان۔ صاحب رشیدی ذکر معنی اول و دوم و سوم کرده۔ صاحب سروری همزبان برهان به ترک معنی پنجم (فردوسی ره) اگر تند بادی برآید ز کنج ؛ بخاک افکند نارسیده ترنج ؛ صاحب ناصری بذکر معنی اول و دوم می فرماید که (۶) بمعنی محکم بستن میان و تنگ برکشیدن کمربند نیز و امر بدین معنی هم (ناصر خسرو ره) الخ ؛ به ترنج از قبل و نیست میان ؛ سخت با از بهر تن سست میان سخت ترنجی ؛ خان آرزو در سراج ذکر همه معانی بیان کرده همزبان کرده۔ بهار گوید که معنی دوم اصل است و معنی اول مجاز آن که بواسطه کثرت چین و شکن که در پوست ترنج است آن را چنین خوانده اند و این مجاز است۔ صاحب محیط بر ترنج هرچه گذشته ما آن را به بالتّس بیان کرده ایم۔ **مؤلف** عرض کند که بعض علمای معاصرین عجم گویند که معنی اول اسم جامد فارسی زبان باشد و معنی دوم مجاز آن ؛ ما می گوییم که این اسم مصدر ترنجیدن که بمعنی سخت درهم کشیدن و گرفته شدن و چین بهم رسانیدن و درشت گردیدن می آید پس معنی چهارم سختی و درشتی است و معنی ششم پیدا کرده ناصری و اصل معنی

دوم است که چستی و تنگی است و معنی پنجم نیز بسبیل مجاز متعلق بمعنی دوم باشد که غیر فراهمی و ناهمواری هم داخل آنست و معنی سوم امر حاضر همان مصدر باشد که می آید (اردو) (۱) ترنج - مذکر - دیکھو بالتس (۲) چین شکن - سختی - درشتی - مؤنث (۳) ترنجیدن کا امر حاضر اور اسکے تمام معنون پر شامل (۴) ناهمواری - مؤنث (۵) فراہمی - مؤنث (۶) چستی تنگی - مؤنث -

ترنجان | بقول برہان و انند بضم اوّل معرّب ترنگان که بادرنجبویه باشد که آن هم معرّب بادرنگبویه است صاحب محیط گوید که نوعی از بادرنجبویه است که بجای سبزی می خورند مؤلف عرض کند که با حقیقت بادرنجبویه همدرانجا عرض کرده ایم (اردو) دیکھو بادرنجبویه -

ترنجبین | اصطلاح - بقول انند بفتح اوّل و ثانی و سکون نون و ضم جیم معرّب ترانگبین است صاحب محیط هم اشارهٔ این کرده مؤلف عرض کند که صراحت کامل بر ترانگبین کنیم درینجا همین قدر کافی است که فارسیان استعمال این هم کرده اند (اردو) دیکھو ترنگبین -

ترنج جلد کتاب | اصطلاح - بقول بهار و انند صورت ترنج که بر روی مستقوا(؟) جلد کتاب از طلای محلول بر قالب زنند (محسن تاثیر) دو فا... قید علائق ... چشم مدار که ترنج جلد کتاب است بوئی دارد مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و این منقش است که ذریعهٔ قالب بر جلد کتاب زنند نه بر قالب (اردو) ترنج کا وه زرین منقش جو جلد کتاب پر قالب کے ذریعہ سے کرتے ہیں - مذکر -

ترنج در سمور پنهان شدن | مصدر اصطلاحی - بقول بهار و مجمع نهایت خوبی سمور است که ترنج و نارنج در تیغهٔ سمور پنهان شود و تیغهٔ قره(؟) سمور - سمور جانوریست که عرب آن را وشق گویند (اشرف ...) ...

خط تشکیلش چنان خوش تیغه افتاد است بکو
که می گردد ترنج غبغب او در میانش گم بکو۔
مؤلف عرض کند که از سند بالا (ترنج در
سهو گم گردیدن) پیداست و این چیزی نیست
و بشکل مصدر اصطلاحی قائم کردن فضولی است
از ینجاست که دیگر همه محققین این را قائم نکرده اند
(اردو) ناقابل ترجمه۔

ترنج ذقن | استعمال۔ بقول بهار واسند
ذقن خوبان مثل سیب ذقن مؤلف عرض
کند که مرکب اضافی باضافت تشبیهی یعنی ذقنی
که مثل ترنج است پس ترنج ذقن۔ ذقن باشد
(صائب ؎) صائب گزیده شود از میوهٔ بهشت
دستی که با ترنج ذقن آشنا شود (اردو)
ترنج ذقن بقاعدهٔ فارسی زنخدان معشوق کو کهه
سکتے ہیں جیسے سیب ذقن اور سیب زنخدان۔

(الف) ترنج زدن عروس | مصدر
(ب) ترنج زدن عروس و داماد | اصطلاحی
صاحب بحر ذکر الف کرده گوید که خان آرزو می گوید
که رسمی است در ولایت که چون داماد عروس
را بخانه خواهد که بیارد بر سر دروازه داماد بر
عروس و عروس بر داماد ترنج می زنند (فغانی
؎) نشان سنگ ستم سازدش ز محرم راز بکو
عروس و هر کسی را که زد بهر ترنج بکو وارسته می نویسد
که ترنج زدن و ترنج طلا زدن آنست که در قدیم
الایام رسم بود که دختر پادشاهی چون بسن شعور
میرسید بر لب بامی بر می آمد پادشاه زادهائی که
از اطراف بخواستگاری می آمدند پای دیوار حلقه
می نشستند هر کرا خوش می کرد ترنج طلا از بالای
بام بر سرش می زد و بهمان جوان عقد او می بستند
(تاثیر ؎) ای آفتاب دم شب وصل از وفا
مزن بکو زنهار این ترنج طلا را بامزن بکو بهار عجم
اقوال بالا بحواله صاحب نگارستان می نویسد که گشتاسب
از پدرش رنجیده در لباس مجهول بروم شتافت
در ان وقت تورهٔ سلاطین آنجا آن بود که چون دختر ایشان

وقت شوہر شدی ہجوم خلائق را جمع آوردندی
تا دختر یکی را منظور ساختہ ترنج طلا بجانب او انداختی
قضا را دران ایام ہمین ہجوم بود و دختر قیصر والہ
جمال گشتاسپ شدہ ترنج بر او انداخت **مؤلف**
عرض کند کہ صاحب بحر کہ الف را کہ قائم کردہ در
و اضافہ (بہ داماد) در سبب فضولی می نماید آنچہ
خان آرزو در چراغ ہدایت بیان کردہ است
کہ صاحب بحر نقلش کردہ تصدیقش از معاصرین
بہم نمی شود (اردو) دولہن کا شوہر کو منتخب کرنا

ترنج زر اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و
بحر و (جہانگیری در ملحقات و رشیدی) و سراج (۱)
کنایہ از آفتاب عالمتاب بہار گوید کہ (۲) گویند کہ
پرویز ترنجی از زر دست افشار ساختہ بود ہرگاہ
می خواست بانک زور دست چون موم نرم
می شد (عرفی ص) زمانہ گفت تو پرویز و من ترنج
زرم بکام خود بطرازم چنانکہ میدانی **مؤلف**
عرض کند کہ معنی دوم بلا لحاظ ترنج پرویز حقیقی را
و معنی اول کنایہ باشد (اردو) (۱) دیکھو آفتاب
کے دوسرے معنے (۲) سونے کا ترنج۔ مذکر۔

ترنج طلا اصطلاح۔ بقول بحر آفتاب را نام
است بہار گوید کہ مرادف ترنج زر کہ گذشت
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس و کنایہ باشد
(اردو) دیکھو ترنج زر۔

ترنج طلا زدن مصدر اصطلاحی و آنرا
ہر چہ بر بنا نوشت ما نقلش بضمن قول بحر بر (ترنج
زدن عروس) کردہ ایم و سند این ہم از کلام
تاثیر ہمدرانجا گذشت و این مرادف آنست و بس
(اردو) دیکھو ترنج زدن عروس۔

ترنج کتاب اصطلاح۔ بقول بحر صورت
ترنج کہ بر بتقوای جلد کتاب از قالب زنند
مؤلف عرض کند کہ ہمان (ترنج جلد کتاب)
کہ گذشت و صراحتش ہمدرانجا مذکور (اردو)
دیکھو ترنج جلد کتاب۔

ترنج منبر اصطلاح۔ بقول بحر و بہار شکوہ

(مولوی معنوی ؎) شیخ بگفت ای ترنج از چه
ترنجیده٭ گفت من از چشم بدی تنشوم خود جدا
٭ مؤلف عرض کند که اسم این مصدر همان
ترنج است که بجایش گذشت و ما اشاره این
مصدر اینجا کرده ایم فارسیان بترکیب با یای معروف
و علامت مصدر دن مصدری ساختند معنی سوم
حقیقی است و معنی اوّل و دوم و چهارم مجاز
آن (اردو) (۱) درہم ہونا (۲) کوٹا جانا۔
(۳) پرشکن ہونا (۴) سخت ہونا۔

ترنجیده بقول برہان وجہانگیری و ناصری
و رشیدی بضم اوّل و ثانی بر وزن غرشیده بمعنی
چین و شکن بهم رسانیده و درهم کشیده (مولوی
معنوی ؎) سیب بگفت ای ترنج از چه ترنجیده٭
گفت من از چشم بدی تنشوم خود جدا٭ صاحب
جامع گوید که شامل بر همه معانی مفعولی ترنجیدن است
که گذشت (شاعر ؎) جان ترنجیده ٭ و
شکسته دلم٭ گوئیا از غمی فرو گسلم٭ مؤلف
عرض کند که محققین فارسی زبان اینرا
اسم مفعولی گویند از آنکه مصدر لازم است
و بقول شان های هوز بر آخر ماضی زیاده شده
افاده معنی مفعولی دهد (اردو) دیکھو ترنجیدن
یہہ اس کے تمام معانی مفعولی پر شامل ہے۔

ترند بقول برہان و جامع و ناصری و رشیدی و سراج بر وزن سمند مرغکی است کوچک
و کم پرواز و متحرک و خوانند که او را بعربی صعوه خوانند و بعضی گفته اند نوعی از وطواط است
که بعربی وصع گویند صاحب سروری این را ترجمه وصع داند و وارسته بر صعوه قناعت کرده
(تاثیر ؎) نخچیر دو چشم باز آن آهوی زند٭ گر خیل کبوتر است و رجوق ترند٭ بہار
همزبان وارسته صاحب محیط ذکر این نکرده و برترند گوید که این را بعربی صعوه و بفارسی
سرچه و بهندی ممولا گویند مؤلف عرض کند که باید (امن شد لب جوی) اشاره این کم و اکم

یکی از معاصرین عجم گوید که ترندک اسم جامد فارسی زبان است و ترنده مبدلش و ترند مخفف آن
حیف است که صاحب محیط صراحت کامل بر صعوه نکرده و بر صفراغون گوید که اسم فرنگی است و
بعربی ابو الملیح و ابو الفصل و طیر الملوک و بیونانی طابوس و طرافلووین و طرغاوولیس و بفارسی
دم جنبانک و دیچه و بشیرازی مرغک سقا و بہندی ممولا گویند ـ مرغی است قریب به
گنجشک ـ خاکستری رنگ مائل به زردی و سبزی و منقار آن باریک و دم آن اندک دراز
و بران نقطه های سپید و در موسم سرما بیشتر ظاهر می شود و کم پرواز می کند ـ گرم و خشک است
در دوم گوشت بریان آن با ماء العسل جهت شکستن سنگ گرده و مثانه و عسر البول بسیار
نافع و مدر قوی است (اردو) دیکھو (ای شہ لب جوی) صاحب آصفیہ نے ممولا
پر فرمایا ہے ـ اسم مذکر ـ ایک چھوٹے پرند کا نام جو چڑیا کے برابر ہوتا ہے ـ صعوه ـ پیچہ
چھانچو ـ دہوبن ـ

ترندہ بقول برہان در ملحقات ہمان ترند که گذشت صاحبان انند و رشیدی و مؤید هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که فرد علیه ہمان ترند است بزیادت رای مہملہ چنانکه شنا و شنار (اردو) دیکھو (اے شہ لب جوے)

(الف) ترندک الف بقول برہان

(ب) ترندہ بفتح ثانی و رابع و سکون کاف ہمان صعوه می فرماید که بکسر اول و ثانی هم درست است صاحبان سروری و جہانگیری و جامع و رشیدی و مؤید و سراج هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که ما بر ترند حقیقت این بیان کرده ایم که ہمین اصل است و اسم جامد فارسی زبان و ب مبدل این چنانکه

تارک و تاره یا مزید علیه ترند۔ مخفی مباد که ذکر (ب) غیر از خان آرزو و دیگر کسی از محققین زبان‌دان و اہل زبان نکرد و مجرّد بیان محقق ہندنژاد بدون سند استعمال اعتبار را نشاید معاصرین عجم ہم بدین زبان ندارند (اردو) دیکھو (صدای ای شہ لپکنا)۔

ترن راه افتادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر این کرده گوید که بمعنی روان شدن کالسکه بخار است و ترن بدین معنی بجایش گذشت و راه افتادن بمعنی روان شدن مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) ٹرین روانہ ہونا۔

ترن عوض شدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار بمعنی از یک کالسکه بخاری بکالسکه دیگر سوار شدن و تبدیل کالسکه بخاری است مؤلف عرض کند که ترن بہمین معنی بجایش گذشت و موافق قیاس است (اردو) ٹرین بدلنا یعنے ایک ٹرین سے دوسری ٹرین میں سوار ہونا۔

ترنغمه | اصطلاح۔ بقول بحر مرادف ترصدا که گذشت بہار گوید که کسی که نغمه سیراب و آشفته باشد (ملا طغرا ؎) بہ ترنغمگی در چمن آوشتاب۔ که بلبلی افتد از پایۂ اعتبار۔ مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اردو) دیکھو ترصدا۔

ترنفسی | اصطلاح۔ بقول بحر و بہار مرادف ترزبانی مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (سعید اشرف ؎) اشرف اندیشه ازین ترنفسی کن چو حباب۔ که بکار و بر طرف از نیم نفس شوخ حی گردد۔ (اردو) دیکھو ترزبانی۔

ترنگ | بقول برہان بفتح اول بر وزن خدنگ (۱) صدا و آواز کمان بوقت تیر انداختن و (۲) صدای رسیدن پیکان تیر و خوردن گرز و شمشیر

بجائی و (۳) شکستن تیغ و (۴) آواز نواختن
تار و (۵) انگیز وجست وخیز و (۶) ماغرقاب و
(۷) تارک سر و (۸) فرق میان سر و (۹)
مطلق زخم خواه زخم شمشیر وکارد خواه دنبل و
مثال آن می فرماید که بمعنی اول بکسر اول وثانی
هم آمده وبضم اول (۱۰) مرغ وخروس صحرائی
که آن را تذرو خوانند و (۱۱) بمعنی بناری خانه
و بندان وبکسر اول (۱۲) خوب وخوش وزیبا
و نیکو. صاحب جامع بذکر همه معانی وبترک معنی
هشتم گوید که مصدر این ترنگانیدن است
که می آید. صاحب جهانگیری ذکر معنی اول ودوم
وچهارم وپنجم وششم وهفتم ودهم تا دوازدهم کرده
وصاحب سروری بمعنی اول ودوم وچهارم
وهفتم ودهم ودوازدهم آورده. صاحب
رشیدی ذکر معنی اول ودوم وچهارم تا هفتم
ودهم تا دوازدهم فرموده وصاحب ناصری
معنی اول ودوم وچهارم تا هفتم ودهم تا
دوازدهم را نوشته. خان آرزو در سراج
معنی اول تا هفتم ونهم ودهم ودوازدهم بیان کرده
نسبت معنی سوم گوید که از کلام خوانساری
شکستن شیشه هم پیداست ونسبت معنی نهم
گوید که در بهار این مذکور است ودر دیگر کتب
معتبر ندیده. مولف بهار بمعنی اول ودوم
وسوم قانع. مولف عرض کند که اسم جامد
فارسی زبان است وبتحقیق ما (۱۳) اسم
مصدر ترنگیدن وترنگانیدن که می آید (نظامی
سله) ترنگ کمان رفته در مغز کوه * زفتراکش
کیا تیر بر هر گروه * (سیف اسفرنگی سله) بروز
زخم گرز گرانش ببانگ ترنگ * ز بالش تکیه
سر کوه زیر خواب * (خوانساری سله) چون
ترنگ شیشه در گوش آمدش * دل درون
سینه در جوش آمدش * (ناصر خسرو سله) انگشتان
تیر چشم وگوشم * رنگ قدح وترنگ طنبور
* (شیخ اوحدی سله) شب کنی روز روز روز را

کارش ہے درنولسی بدرنج طومارش ہے بازشعرش
بر ترنگانی ہے بتقاضا قدم بانگانی ہے (منصوری
۵) زتیغ غصہ عدوی ترا بریدہ گلو ہے زرنگ
حادثہ خصم ترا شکستہ ترنگ ہے (مسعود سعد سلمان
۱۲) لاجرم چون چنین گران جانم ہے ناخوش
و ناترنگ و نادانم ہے (اردو) (۱) وہ
آواز جو تیر چلانے کے وقت کمان سے نکلے
مونث (۲) تلوار یا تیر وغیرہ نشانہ پہ لگنے کی
آواز۔ مونث (۳) تلوار یا شیشہ کے ٹوٹنے
کی آواز۔ مونث (۴) تار کی آواز جیسے طنبورے
کی آواز۔ مونث (۵) کودپھاند۔ مونث
(۶) غرقاب (۷) تالو۔ مونث۔ دیکھو تارک
(۸) فرق۔ مذکر۔ مانگ۔ مونث (۹) زخم۔
مذکر (۱۰) دیکھو تذرو (۱۱) محبس۔ قیدخانہ
زندان۔ مذکر (۱۲) نیک۔ اچھا۔ خوش۔
(۱۳) مصدر ترنگیدن کا اسم بلحاظ اس کے
تمام معنوں کے۔

ترنگا ترنگ اصطلاح۔ بقول سروری و
بحر و سروری بفتح اول و ثانی (۱) صدای
انداختن تیرہا۔ پی در پی و (۲) آواز چلہ کمان
و (۳) آواز تارہای ساز (مولوی معنوی ۵
سنج در آمد بہ ترنگا ترنگ ہے زہرہ بیکبار فرو ریخت
چنگ ہے صاحب انند بحوالہ غیاث گوید کہ آواز
زدن شمشیر بر چیز سخت است مؤلف گوید کہ
سروری و سکندری خوردہ اند قول محققین اولی آنکہ
اعتبار را شاید کہ صاحب سروری ہم داخل
آنست کہ محقق زبان خود است۔ چیزی نیست
جز این کہ الف وصلی در میان دو لفظ ترنگ
آمدہ چنانکہ رنگا رنگ (اردو) (۱) پے در پے
تیر چلانے کی آواز۔ مونث (۲) چلہ کمان کی
آواز۔ مونث (۳) تارہاے ساز کی آواز۔ مونث

ترنگان بقول برہان و ناصری و جامع بضم
اول بر وزن و معنی ترنجان است کہ بادرنگبویہ
و بالنگبویہ باشد و ترنجان معرب آنست و آن را

بعربی مفرح القلب المحزون خوانند خان آرزو
در سراج گوید که این مرکب است از ترنگ که
بدل ترنج است بمعنی میوهٔ معروف و الف و نون
نسبت مؤلف عرض کند که اتفاق داریم با
خان آرزو (اردو) دیکھو بادرنگبویہ۔

ترنگانیدن بقول برهان مصدر ترنگ است
و بمعنی (۱) بصدا آوردن چلّهٔ کمان. صاحب بحر
بذکر معنی اوّل گوید که (۲) آواز کردن پیکان تیر
وقت رسیدن بجائی و صدا کردن شمشیر هنگام
خوردن آن بجائی و (۳) آواز کردن شمشیر وقت
شکستن و (۴) آواز کردن تار هنگام نواختن
ساز و (۵) آواز کردن قدح به انگشت زدن
و (۶) انگیز و جست و خیز کردن. می فرماید که مصدر
این ترنگد (سالم التصریف) صاحب رشیدی بر
ترنگ ذکر ترنگیدن و ترنگانیدن کرده گوید
که مصدر ترنگ است و صراحت معنی مصدر نکرد
نکرد (اوحدی سه) باز شعرش بر ترنگانی ز بتقال صفا
قدح بلنگانی بما صاحب موارد می فرماید که این
مصدر متعدی ترنگیدن است که می آید و بمعنی
اوّل قانع و متفق با برهان صاحب نوادر صراحت
معنی نکرد و بر متعدی ترنگیدن قناعت کرده صاحب
مؤید متفق با برهان مؤلف گوید که صاحب
بحر در معنی سکندری خورد و ترنگیدن را هم
ترک کرد و همه معانی ترنگیدن را بذیل این نوشت
با اتفاق داریم با برهان که این متعدی بدو مفعول
ترنگیدن است و شامل بر همه معانی ترنگیدن.
مخفی مباد که ترنگ که گذشت اسم مصدر این است
(اردو) دیکھو ترنگیدن یہ اسکے تمام معنون
پر شامل ہے بحیثیت متعدی بدو مفعول۔

ترنگبین بقول برهان و جامع و جهانگیری
و ناصری و سراج بر وزن و معنی ترنجبین است
و آن دارویی باشد شیرین گویند مانند بر خار شتر
می نشیند و بعربی مَن گویند (الخ) (سعدی شیرازی
سه) ترنگبین و صنالم مده که شربت هجر نمی شکند

خفقان نوادر اتسکین ۴ مؤلف عرض کند که
ما صراحت کافی بر ترانگبین کرده ایم (اردو)
دیکھو ترانگبین ـ

ترنگو همان تانگو که اشارهٔ این همه در انجا
کرده ایم معه صراحت ماخذ (اردو) دیکھو تانگو

ترنگیدن صاحب سروری ذکر ترنگ کرده
گوید که بمعنی صدا کند تار روی سازها و مثل آن
(مولوی معنوی ـه) دلم از چنگ غمت گشت
چو چنگ ۴ نه خروشد نه ترنگد چه کند ۴ و هم او
نسبت این گوید که (۱) صدا کردن شمشیر و گرز
و تیر در وقت زدن بر جای و (۲) صدا زدن
زه کمان در تیراندازی و چاشنی و (۳)
صدا کردن تار روی سازها (اوحدی ـه)
ز کوب گرز و ترنگیدن حسام ۴ بود ۴ فضای
سفر که همچون دکان آهنگر ۴ صاحب رشیدی
ذکر این بالفظ ترنگ بلا صراحت معنی مصدری
کرده صاحب نوادر ذکر هر سه معانی فرموده
و صاحب موارد هم زبانش مؤلف عرض کند
که اسم این مصدر همان ترنگ که بجایش گذشت
و ترنگانیدن متعدی بدو مفعول یعنی برآوردن
صدا از شمشیر و امثال آن و چله و تار ساز و ترنگد
مضارع این (اردو) (۱) تلوار یا تیر وغیرہ کا [illegible]
پر لگ کر آواز کرنا (۲) تیر یا تلوار یا گرز وغیرہ
چلتے وقت آواز کرنا ۔ (۳) کسی باجے
کے تار کا آواز کرنا ۔ جیسے سارنگی کا
تار آواز کرتا ہے ۔

ترنّم بقول بهار سرود کردن می فرماید که بالفظ رستن مستعمل ۴ مؤلف عرض کند که لغت
عرب است و بقول منتخب بمعنی سرائیدن فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر
خود کنند که در ملحقات می آید (ظهوری ـه) رخساره بر فروخته باغ از گل قدح ۴ با غنچه لب
باش که مست ترنم است ۴ (اردو) راگ ـ مذکر ـ

ترنّم داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند سرائیدن است (ناظم هروی س) زلیخا داشت با خود این ترنّم ٭ که آمد شاه خندان چون تبسّم ٭ (اردو) گانا۔

(الف) **ترنّم رستن** مصدر اصطلاحی۔
(ب) **ترنّم روئیدن** صاحب آصفی ذکر الف کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که هر دو بمعنی پیدا شدن ترانه (ظهوری س) ترنّم روید از کام و زبانی ٭ که با آه و فغانی همدم افتد ٭ مخفی مباد که سند بالا متعلق به ترنّم روئیدن است ازینجاست که ب را قائم کرده ایم۔ (اردو) راگ پیدا ہونا۔

ترنّم شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که ترنّم پیدا شدن است (ظهوری س) کند قانعی نوحه گر هم‌نفس ٭ ترنّم شود چون برآرد نفس ٭ (اردو) ترنّم پیدا ہونا۔ راگ پیدا ہونا۔

(۱) **ترنّم شناختن** استعمال۔ صاحب آصفی
(۲) **ترنّم شناسیدن** ذکر الف کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که واقف بودن از موسیقی (نظامی ب س) ترنّم شناسان دستان نیوش ٭ ز بانگ مغنّی گرفته گوش ٭ (اردو) راگ سے واقف۔ فن موسیقی سے واقف ہونا۔

ترنّم فشان اصطلاح۔ بقول بهار و بحر کنایه از بسیار سراینده (ملا طغرا در تعریف قاضیان س) صنم پیکران از لباس زری ٭ ترنّم فشان وقت جولانگری ٭ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس و اسم فاعل ترکیبی است (اردو) بہت گانے والا۔

ترنّم فشاندن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بسیار سرودن باشد سندش همان که به ترنّم فشان گذشت (اردو) بہت گانا۔

ترنم کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت مؤلف عرض کند (که بمعنی) سرودن است (حسن غزنوی ؎) شاید که بمن شعر کند مدح تفاخر ؛ شاید که بدین مدح کند عقل ترنم ؛ (اردو) گانا۔

ترنم گری اصطلاح - بقول بحر و بہار عجم بمعنی سرودن مؤلف عرض کند که بمعنی نغمه سرائی است حاصل بالمصدر سرودن ہر دو محققین بالا بر نزاکت معنی مصدر و حاصل بالمصدر غور نکرده اند و صاحب انند نقل نگار ہر دو۔ (ملا طغرا ؎) چکاوک ز حسن ترنم گری ؛ ز نشئه خودی شاید پری ؛ (اردو) گانا کا حاصل بالمصدر نغمه سرائی ترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں مونث۔

ترنم نمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی سرودن است (فغانی شیرازی ؎) ہر جا که از پی تو فغانی کشیده آه ؛ مستانه رفته و ترنم نموده ؛ (اردو) گانا۔

ترنشد بقول ملحقات برہان ترجمۂ تموج است مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم باشد معاصرین عجم این را بفتح اول و فتح نون سوم دانند لیکن بر زبان ندارند۔ (اردو) تموج۔ بقول آصفیه عربی۔ مذکر۔ موج زنی۔ جوش۔ تلاطم۔

(الف) **ترنواز** اصطلاح - بقول بحر محیط عجم تردست مؤلف عرض کند که ظاہرا اسم فاعل ترکیبی است و ہم او ....

(ب) **ترنوازی** را بمعنی (۱) خوش خوانی و (۲) بمجاز خوش نوائی نوشته بہار بذکر معنی اول صراحت فرماید که خوش خوانی بمطرب است (حکیم زلالی ؎) زدی رود و رود روان در پرده سازی ؛ بگوش خشک مغزان ترنوازی ؛ و نیز فرماید که معنی دوم از اہل زبان بتحقیق پیوسته که عبارت از کار خوب کردن است۔

ازانچه استعمال ترنواز بمعنی مطرب تردست بود
(مخلص کاشی سه) زخم از مژگان تر باید زدن
بر تار انگ که نغمه دلکش نیست تا مطرب نباشد
ترنوازه پس مؤلف عرض کند که سند حکیم زلالی
هم متعلق به الف است و بزیادت یای مصدری
ب هم موافق قیاس باشد و ارسته نسبت ـ
ب بامعنی اول و دوم بیان کرده بهار اتفاق
دارد که اسم فارسی ترکیبی است (اردو)
الف ـ قوال ـ مذکر ـ ب (۱) قوالی ـ مؤنث
(۲) خوش زبانی ـ مؤنث ـ

ترن وائی | اصطلاح ـ بقول رہنما بحوالۂ
سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بمعنی عجله که
همچو کالسکه بخار در قدر قامت باشد و در
آبادی ها بر راه آهنی بواسطهٔ اسپان
یا بذریعهٔ قوت برقی سیر می کند که در انگلیسی
زبان ٹریموے نام دارد مؤلف عرض
کند که معاصرین عجم از همین لغت انگریزی مفرس
کردند بحذف تحتانی و تبدیل میم به نون چنانکه پام
و پان و کجیم و کجین و زیادت الف ابجد واو
صاحب بول چال هم بحوالهٔ معاصرین عجم
ذکر این کرده (اردو) ٹرام وے ـ وہ
گاڑی جو آهنی سڑک پر آبادی میں بذریعہ
قوت برقی یا گھوڑون کے ذریعہ سے
چلائی جاتی ہے ـ مؤنث ـ

ترنیان | بقول برهان و ناصری بروزن سختیان ـ سبدی و طبقی باشد پهن که از چوب
شاخهای بید بافند و فرماید که به تقدیم تحتانی بر نون هم بنظر رسیده که بروزن نریان باشد
صاحبان جهانگیری و جامع هم ذکر این کرده اند صاحب رشیدی ترنیان را بدون نون
سوم ذکر کرده بذیل آن ذکر این هم کند و میفرماید که در سامی به تقدیم تحتانی است مؤلف
عرض کند که همین اصل است بقول معاصرین عجم و آنچه به تقدیم تحتانی آید قلب بعض این

و ترَیان مختفش یا مخفف این اسم جامد فارسی زبان است (اردو) بید کی لکڑی ۔ مؤنث ۔

ترِوال بقول برہان و جامع بروزن احوال برگ سیاہ را گویند و بازای منقطہ واو و زای فارسی ہم باین معنی آمدہ صاحب ناصری گوید برگ گیاہ است و فرماید کہ بازای منقطہ وا ہم باین معنی آمدہ یعنی تزوال خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ در بعضی نسخ برہان ہم بعوض برگ سیاہ برگ گیاہ نوشتہ معلوم می شود کہ بہ تصحیف کتابت برگ سیاہ مرقوم شد ۔ بعض معاصرین عجم تژوال بہ زای فارسی را اسم جامد فارسی قدیم دانند و تزوال بہ زای ہوز را مبدلش چنانکہ ژند و زند و این مبدل تروال چنانکہ برغ و برغ (اردو) گھانس کی پتیاں ۔ مؤنث ۔

تر و تازہ استعمال بمعنی حقیقی است ۔ مؤلف عرض کند کہ ظہوری استعمال اینا کردہ است (شعر) اشک را طرز سراسر روی آموختہ ام بگریہ و سیر خیابان تر و تازہ صبح بگو (اردو) تر و تازہ ۔

تر و خشک اصطلاح ۔ بقول ملحقات برہان (۱) معروف است و (۲) کنایہ از نانخورش و (۳) بغیر نانخورش بمعنی اندک و بسیار و امثال اینہا ۔ صاحب بحر گوید کہ با نانخورش و بغیر نانخورش و اندک و بسیار صاحب مؤید می فرماید کہ با نان خورش و بغیر نان خورش و نان اندک و بسیار مؤلف عرض کند کہ طرز بیان محققین بالالفاظ می اندازد معنی اول حقیقی است و معنی دوم بیان کردہ ملحقات برہان در ست است و معنی سوم ہیچ معاصرین عجم با ما اتفاق دارند (اردو) (۱) بھیگا ہوا اور خشک (۲) نانخورش یعنے وہ سالن یا میٹھا جو روٹی کے ساتھ کھاتے ہیں ۔ مؤنث ۔

(۲۹۸۶)

ترووده صاحب مؤید مطبوعه بحوالهٔ ادات گوید که بمعنی ترده باشد در دیگر نسخ قلمی هم بافته می شود مؤلف عرض کند که بخیال ما (ترزده) را که گذشت به تصحیف کتابت چنین نوشته واللہ اعلم۔ دیگر کسی از محققین زبان دان و اہل زبان ذکر این نکرد اگر سند استعمالش پیدا می شد ما این را فزید علیه تره دزیادت واو خیال می کردیم۔ معاصرین عجم ازین بیخبر (اردو) دیکھو ترده۔

ترووشه بقول برہان وجہانگیری وجامع بضم اوّل وثانی بواو رسیده و فتح شین نقطه دار (۱) نام میوه۔ صاحب رشیدی گوید که مرادف ترشه که میوهٔ معروف است و بعربی حماض صاحب ناصری بذکر قول برہان و رشیدی می فرماید که تره الیست ترش مزه ترجمهٔ حماض و ہمین است ترشه خان آرزو در سراج می فرماید که (۲) مراد از میوهٔ معروف ترنج است و ترشه بحذف واو که گذشت مخفف این وحماض که رستنی است مؤلف عرض کند که ما صراحت کامل بر ترشه کرده ایم که مخفف این باشد آنچه خان آرزو نسبت معنی دوم ترنج گوید موافق قیاس معلوم می شود (اردو) (۱) دیکھو ترشک (۲) دیکھو ترنج۔

تروسیده بقول برہان وجہانگیری وجامع وناصری ورشیدی بفتح اوّل و واو مجهول وسیم مکسور بروزن صبوچیده بمعنی (۱) آمیخته و (۲) اندوخته و صاحب برہان فرماید که بکسر اوّل بروزن نکوهیده هم آمده صاحب سروری این را مرادف تروهیده بهای هوّز عوض سیم گوید بهر دو معانی بالا۔ خان آرزو در سراج بذکر هر دو می فرماید که اغلب که ازین هر دو یکی تصحیف است مؤلف عرض کند که سبحان اللہ چه خوش تحقیق است بخیال ما و اتفاق

معاصرین عجم تروه که می آید اسم جامد فارسی زبان است بمعنی جفت و زوج فارسیان از همین اسم
جامد مصدری ساختند بترکیب یای معروف و علامت مصدر دن جفت شدن و تروهیدن
مبدلش چنانکه با صره و باشرم بیرد و مصدر جعلی متروک التصریف است و از کتب قانون
زبان خارج و بر زبان معاصرین عجم هم نیست و تروهید و تروهیده ماضی مطلق بهردو و نیز با
های هوز آخرش افادهٔ معنی مفعولی کند یعنی زوج شده و هر دو معانی بالا بر سبیل مجاز است
پس (اردو) (۱) ملا ہوا (۲) جمع کیا ہوا ۔

ترون | صاحب آصفی گوید که اسم زیره باشد و برزیره می فرماید که بکسر اوّل اسم فارسی است
و بعربی کمون معرب از خاموس یونانی یا کمون سریانی و نیز بعربی سنوت و بیونانی کرفیتون و کوهن
و برومی اسقیقوس و و انگریزی کیومن و بهندی نیز زیره و جیره نامند و آن تخم نباتیست
از بادیان باریکتر گرم در دوم و خشک در سوم و در آن تحلیل و تفتیح سدد و تقلیع و تجفیف
و تلطیف و قبض است و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند که بعض معاصرین
عجم ترون را هم فارسی قدیم دانند که اسم جامد است (اردو) زیره ۔ فارسی ۔ اسم مذکر
کمون ۔ ایک خوشبودار باریک تخم کا نام جو اکثر گرم مسالے میں پڑتا ہے ۔

تروند | بقول برهان و جامع بر وزن فرزند (۱) میوهٔ نورس و نوباوه را گویند و (۲) بمعنی
مکر و حیله و تزویر و دروغ و فریب ۔ صاحبان سروری و ناصری و رشیدی بمعنی اوّل
قانع ۔ خان آرزو این را مرادف ترفند و ترونده گفته می فرماید که بمعنی اوّل مرکب است
از تر بمعنی تازه و وند که کلمهٔ نسبت است و بمعنی دوم مبدّل ترفند ۔ مؤلف عرض کند که

مأخذ بیان کرده اش درست است و بأخذ ترفند بجایش عرض کرده ایم (اردو) (۱) نیا میوه ـ مذکر ـ دیکھو نوبر اور نوباوه (۲) دیکھو ترفند کے پہلے معنے ـ

ترونده بقول برہان و جہانگیری و جامع بر وزن ارزنده بمعنی تروند (مولوی معنوی سه) ترونده پالیزخان هرگاو و خر راکی رسد
بو زین میوه های نادره زیرک ولی کز بر خورد
بو (ابن یمین سه) میوهٔ شیرین بکام دوستان
تازه شاخ ها از پی تلخی عیش دشمنان آید پدید
بوزان چنان آزاده شاخی آنچنین ترونده ها هم ز
بخت خسرو خسرو نشان آید پدید ها صاحبان رشیدی و سروری و سراج این را مرادف تروند فقط گویند صاحب ناصری بر معنی اول قانع مؤلف عرض کند که مزید علیه تروند است بمعنی اول و بیان ما ترفند بمعنی اولش (اردو) دیکھو تروند ـ

تروده بقول برہان و ناصری با واو مجهول بر وزن انده وده جفت راگویند و بعربی زوج نیز فرمایند که بر وزن شکوفه نیز بایں معنی آمده صاحب جامع ہم ذکر این کرده خان آرزو در سراج بذکر برہان گوید که هیچ یک سند ندارد و قابل اعتماد نباشد و تصحیف را دخل تمام است از ینکه در شرفنامه توروده و در لسان الشعرا توره مرقوم است مؤلف عرض کند که همین است تحقیق محقق با نام و نشان که تصحیف بر زبان اوست ما باعتبار ناصری و جامع که هر دو محققین صاحب زبان و متفق با برہان اند این لغت را صحیح دانیم (اردو) جفت ـ مذکر ـ طاق کا مقابل ـ

تروه بقول برہان و جامع و سراج بر وزن انده بضم ثالث و نیز بر وزن سرفه هر دو مرادف تروده باشد مؤلف عرض کند که مخفف تروده که گذشت (اردو) دیکھو تروده ـ

ترهبید بقول برہان و جہانگیری و جامع و ناصری و سروری بفتح اول و های هوز بکسر

بروزن صبوحیده بمعنی اندوخته و آمیخته. صاحب برهان می فرماید که بکسر اوّل هم درست است | مؤلّف عرض کند که ما حقیقت این را بر ترونیده بیان کرده ایم (اردو) دیکھو ترونیده۔

ترویج بقول بهار بمعنی رواج دادن (ظهوری سه) از رونق کار نخم ظهوری پا ترویج ؎ و این پیاده دادیم ؎ صاحب منتخب گوید که روانی دادن متاع و درم را. مؤلّف عرض کند که لغت عرب است بمعنی رواج. فارسیان با مصادر فرس بترکیب فارسی استعمال این می کنند که در ملحقات می آید (اردو) رواج. بقول آصفیه. مذکر. دیکھو بازار کے تغیر سے معنے۔

ترویج دادن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت | مؤلّف عرض کند که رواج دادن است و سند این بر ترویج از ظهوری گذشت (اردو) رواج دینا۔

تره بقول برهان بفتح اوّل و تخفیف ثانی (۱) دندان های کلید را گویند و (۲) گیاه تیزی که بر سر دانه های جو و گندم در خوشه می باشد. می فرماید که باین دو معنی بزای فارسی هم آمده و بتشدید ثانی (۳) هر سبزه که با طعام خورند عموماً و (۴) گندنا را گویند خصوصاً و باین معنی به تخفیف ثانی هم درست است. صاحب جامع بر معانی سوم و چهارم قانع. صاحب سروری گوید که همهٔ معانی مرادف تژه که بزای فارسی می آید. صاحب ناصری بر معنی سوم قناعت فرموده می نویسد که رسم است بر خوان ملوک که تره اوّل بود و حلوا آخر (کمال اسمعیل سله) گرچه در خدمت صدر تو هنرمندانند ؎ وین رهی پارهٔ دل و زحمت خاطر باشد ؎ لیک رسم است که بر خوان ملوک ایام ؎ تره اوّل بود و حلوا آخر باشد ؎ (ابن یمین سله) بهای تره یک روزه خوان همت اوست ؎ هزار ان ذخیره که در بحر و کان بود مخزون ؎ صاحب رشیدی هم بر معنی سوم

قانع۔ خان آرزو بنقل قول رشیدی گوید که بمعنی مطلق سبزیست چنانکه قوسی گفته و لهذا اشناه تره
نام داروئی است و نسبت معنی چهارم گوید که در بعض بلاد بدین معنی مستعمل مؤلف عرض
کند که معنی اول اسم جامد فارسی زبان باشد مبدل تره که زای فارسی بدل می شود با رای مهمله
و همین است مثال اولش و معنی دوم مجاز معنی سوم و معنی سوم مرکب است از تره های نسبت
و کنایه باشد از هر سبزه که با طعام خورند یعنی بقولات و معنی چهارم هم مجاز که ذکرش بر اخریط کرده ایم
آنچه خان آرزو این را بمعنی مطلق سبزی نوشته از ذوق زبان کار نگرفته بلکه بر معنی حقیقی
رفته (اردو) (۱) کنجیون کے ونڈلنے۔ مذکر۔ دیکھو تره (۲) وہ تیز پتیان جو جو اور گیہون
کے خوشون پر ہوتی ہین۔ مؤنث (۳) ترکاری۔ مؤنث (۴) دیکھو اخریط۔

ترّهات | بقول برهان بضم اول و فتح و تشدید ثانی بر وزن امهات بمعنی بیهوده و هرزه
و خرافات و مهملات می فرماید که گویند عربی است۔ صاحب جامع ذکر این کرده گوید که ظاهراً
عربی است۔ صاحبان انند و غیاث گویند که جمع تُرّهه۔ لغت عربی است که بمعنی باطل آمده
غالب دهلوی در قاطع برهان گوید که لغت فارسی است مرکب از تره و آت که لفظی است
بمعنی مثل و مانند اما تره بودینه و گندنا و امثال آن را گویند که بطریق تفنن خورند لاجرم
کلمات نشاط انگیز را ترهات گویند یعنی چیز انبساط خاطر مدعای دیگر در ضمن آن مضمر نیست صاحب
قاطع القاطع جواب این داده و تردیدش کرده مؤلف عرض کند که ترهات بمعنی بیان کرده
غالب دهلوی مستعمل نیست و نه لفظ فارسی باشد شک نیست که لغت عرب است که فارسیان
استعمالش کرده اند و قول صاحب جامع هم همین که محقق زبان است پس برهان خطا نکرده

کرد ذکرش کرده و اشاره بلغت عرب هم نمود البته لغت عرب در برهان خارج از موضوع برهان است
ولیکن خطائی فاحش نیست که ذکرش را گناه دانیم قول غالب واهی است و آرزو هم درین بحث
مغلوب است (اردو) خرافات - بقول آصفیه مؤنث - خرافت - بیهوده باتین - یاوه
گوئی - هرزه درائی -

ترهٔ بیابانی | استعمال - بقول محیط اقسیوس
را نام است و هم او بر اقسیوس می فرماید بفتح همزه
و سکون قاف و فتح سین مهمله و ضم یای تحتانی و
سکون واو اقسیوس هم گویند بیونانی و معنی آن
حدقی است بجهت مشابهت این نبات بحدقهٔ
انسان و آن را بفارسی ترهٔ بیابانی نام است منافع
آن قریب بمنافع افیوس و ازین معلوم می شود
که این همان افیوس است و بر افیوس گوید که آن
نباتی است مابین شجر و گیاه و بسیار بلند نمی شود
و ساق آن زغب دارد و باریک و دو یا سه عدد
شبیه بچوب او بخور گرم و خشک در دوم جالی
جاذب - لذاع مقی و مسهل و آشامیدن اعلای
بیخ آن مقی قوی و منافع دارد الخ - مؤلف
عرض کند که مرکب توصیفی است (اردو) ترهٔ
بیابانی ایک پودے کا نام ہے - مؤنث -

ترهٔ تندک | اصطلاح - بقول برهان ترهٔ
تیزک را گویند و آن سبزی باشد که بعربی جرجیر
خوانند صاحب انند نقل برداشت مؤلف
عرض کند که ما حقیقت این را بر اندراو بیان کرده ایم
(اردو) دیکھو اندراو -

ترهٔ تیزک | اصطلاح - بقول انند مرادف
ترهٔ تندک که گذشت - صاحب محیط هم ذکر این
کرده می فرماید که اسم جرجیر است مؤلف عرض کند
آنچه بر جرجیر نوشته ایم ذکرش بر ترهٔ تیزک کرده ایم
(اردو) دیکھو ترهٔ تیزک اور ترهٔ تندک -

ترهٔ خراسانی | استعمال - بقول برهان نام شش با

ترش مزه واو را در خراسان سماق ترشک
خوانند چه سماق آن بسیار ترش می باشد و در
عربی بقلة حامضة گویند سرد و خشک است
و قابض صاحب ناصری هم ذکرش کرده مؤلف
عرض کند که ما حقیقت این بر اوقیمن عرض
کرده ایم (اردو) دیکھو اوقیمن ۔

تره در کوزه بر پا نشست مقوله ایست بقول
بحر و بهار وانند در جائی که چیز خوردنی یافت
نمی شود و بر طعام سهل حکم بریان دارد چون تره
که صورت بره پیدا کند مؤلف عرض کند که
قیاس و معاصرین عجم هم بر زبان دارند (اردو)
دکن مین کہتے ہین "بابھوکے کو دلیا ہی پلاو ہے"

تره شیر اصطلاح ۔ بقول برهان و جهانگیری
و جامع و سروری و ناصری و سراج با شین نقطه
دار و یای حطی و رای بی نقطه تره باشد شبیه
به تیزخون لیکن بغایت تلخ مؤلف عرض کند
که وجه تسمیه این متحقق نشد و تیزخون بجایش مذکور
شد مخفی مباد که خیال ما این است که (تره تیز)
را کاتبین بتصحیف نوشتند والله اعلم بحقیقة الحال
(اردو) دیکھو تیزخون ۔

تره گربه اصطلاح ۔ بقول برهان و جهانگیری
و جامع و رشیدی و ناصری همان بادرنجبویه
که گذشت و گربه را باین تره محبت بسیار است
مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و لیس
(اردو) دیکھو بادرنجبویه ۔

تره میر اصطلاح ۔ صاحبان سروری و جهانگیری
گویند که تره ایست که بتازی ایهقان خوانند
صاحب جامع گوید که خردل صحرائی است صاحب
رشیدی می فرماید که این تره دراز می شود و
شکوفه سرخ دارد و برگش پهن و خورده می شود
صاحب محیط بر خردل بری گوید که آن را بستان
گویند و هم او بر ایهقان می فرماید که جرجیر بری
است و هرچه بر جرجیر نوشت ما ذکرش بر تره تیز
کرده ایم مؤلف عرض کند که خیال ما این است

که تره تیز را کاتبین تصحیف کرده اند و محققین
غوری بران نکرده و الله اعلم بحقیقة الحال ۔
(اردو) دیکھو تره تیزک ۔

ترهٔ میره اصطلاح ۔ بقول ناصری و برهان
و سراج و مؤید بکسر میم و سکون یا و فتح را سبزی
که بتازی آن را ایهقان گویند مؤلف عرض
کند که همان (تره میر) است که گذشت های
هوز در آخر این زائد و درینجا هم خیال ناصری
است که تره تیزه باشد ولیکن همه محققین متفق
در املای اینند وجه تسمیه بوضوح نه پیوست
(اردو) دیکھو ترا تیزک ۔

ترهنده بقول برهان و جهانگیری و جامع و
رشیدی و سراج بر وزن شرمنده هر چیز آراسته
و باطراوت باشد (خواجه عمید لویکی سه) شد
زمین معدلت آراسته ترهنده باز * چون ز سیر
خسرو سیارگان روی فلک * صاحب ناصری
بذکر این گوید که ازین شعر چنان بخاطر می رسد که
صاحبان فرهنگ خبط و خطا کرده اند و ترهنده
را مرادف آراسته دانسته اند و شاعر گفته باشد
در مدح ممدوح که ممدوح خسرو سیارگان د
هسند را بفلک تشبیه کرده باشد و اگر غیر این
باشد و آراسته و ترهنده مرادف باشند شعر ناقص
گردد مؤلف عرض کند که اگر خیال ناصری را
درست دانیم های هوز را از ترهنده حذف باید
کرد و درین صورت البته معنی شعر درست می شود
قطع نظر از شعر بالا نسبت ترهنده گوییم که باتفاق
همه محققین بالا که دران صاحب جامع محقق
زبان خود هم شامل است این اسم جامد باشد
و ظاهر بصورت اسم فاعل یافته می شود و مصدر
این که حالا متروک است ترهیدن به ترکیب
لفظ تره که منسوب به تر است بزیادت یای معروف
و علامت مصدر دن بمعنی تر شدن و الله اعلم
بحقیقة الحال (اردو) طراوت دار اور
آراسته چیز مؤنث ۔

تَری بقول برہان وجامع بروزن کری (۱) رطوبت را گویند و باتحتانی مجہول (۲) دیوار بلند وستری که در پیش چیزی کشند. صاحب جہانگیری این مرادف (ترا) گوید که بمعنی دیوار رفیع گذشت صاحب ناصری بذکر ہر دو معانی بالا بحوالہ برہان گوید که در رشیدی اصلا نیامده وصاحب رشیدی بہ (ترا) اشارهٔ این ہم کرده گوید که اماله تراست بمعنی بلند صاحب مؤید بہ معنی دوم قانع. وارسته گوید که (۳) بمعنی بیدماغی وناخوشی و (۴) ظرافت (میر الہی ہمدانی ؎) دل بی حوصله را تاب ظرافت نبود ٭ از تری داغ شود آینه گر فولاد است ٭ (سعیدا اشرف ؎) از تری ہای جہان است که در دل ما ٭ ہمچو آئینه که از نم زصفا می افتد ٭ خان آرزو در سراج ذکر معنی اول ودوم کرده ودر چراغ ہدایت می فرماید که بمعنی (۵) درشتی وسختی وآزردگی است (اشرف ؎) با تریہای حسودان چرب نرمی میکنم ٭ جا شده روئین بود آسیب باران را علاج ٭ وهمو فرماید که ظاہر اتر آمدن از ہمین عالم است پس بمعنی آزردگی انسب باشد. مؤلف عرض کند که معنی اول حقیقی است بپای نسبت متقابل خشکی ونسبت معنی دوم جا دارد که الف (ترا) را بہ تحتانی مبدل دانیم چنانکه حساب وحسیب که غیر از اماله چیز دیگر نیست ودر شعر اول سعیدا اشرف ہم ما تری را بمعنی اول گیریم مقصود شاعر از تری بی مہری جہان است وبرای معنی سوم پیدا کرده وارسته سند دیگر خواہیم که استناد او از ہمین شعر اشرف است ومعنی چہارم را ہم غیر از سند درست ندانیم که پیدا کرده محقق ہند نژاد است بدون سند [illegible] واین معنی از ہر دو استاد میر الہی واشرف پیدا نیست وبا معنی پنجم پیدا کرده خان آرزو ہم اتفاق نداریم که ماخذش شعر دوم اشرف است ودران ہم تریہای دشمنان بمعنی [illegible]

دشمنان است نه آزردگی (اردو) (۱) تری
خشکی کا مقابل۔ مؤنث (۲) بلند دیوار۔ مؤنث

(۳) ناخوشی۔ مؤنث (۴) ظرافت۔ مؤنث
(۵) درشتی سختی۔ آزردگی۔ مؤنث۔

تریاق بقول بہار مرادف تریاک (۱) بالکسر مرکبی است معروف که تریاق فاروق
قسم اعلای آنست۔ می فرماید که هر دو کلمه یونانی است و معرب و بمعنی مطلق پادزهر و ازهر
هم ذکر این کرده۔ صاحب سواد التسبیل گوید که معرب و تیریاکی در یونانی دوائی است برای
دفع زهرها اکسیر۔ صاحب محیط اعظم طراز د که تریاق (۲) افیون را گویند **مؤلف** عرض کند که معنی اول
حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و صراحت افیون بجایش گذشت (ظهوری ؎) عذر بنده
ز دافعی فراقم به تریاق وصال در عراق است ؏ (اردو) (۱) تریاق بقول آصفیه
معرب۔ اسم مذکر۔ زهر مهره۔ فادزهر۔ ایک خاص قسم کی معجون جو شہد اور دیگر ادویات
نباتی و حیوانی سے زہر کے دفع کرنے کے لئے بناتے ہیں۔ تریاق فاروق بھی یہی ہے۔ دیکھو افیون

تریاق پارسی اصطلاح۔ بقول بحر پازهر
صاحب برهان بر (تریاق فارسی) گوید که این
را در عربی حجر التیس نامند معاصرین عجم بر زبان
دارند صاحب محیط هم این را پازهر گفته۔
مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است
و صراحت پازهر بجایش گذشت (اردو)
دیکھو پازهر۔

تریاق ترکی اصطلاح۔ بقول برهان و
بحر و آنند و محیط موسیائی را گویند و آن انسانی
و کانی هر دو باشد **مؤلف** عرض کند که صراحت
کامل بر موسیائی می آید درینجا همین کافی است
که مرکب توصیفی است (اردو) دیکھو موسیائی۔ مؤنث

تریاق روستائی اصطلاح۔ بقول برهان
و بحر و آنند سیر مراد پیاز است که بعربی ثوم

و قوم خوانند مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی
است۔ با صراحت کافی بہ (اسکندروس و
ترک روستایان) کردہ ایم (اردو) ہمزبان
مذکر۔ دیکھو اسکندروس کے پہلے معنے۔

تریاق فارسی اصطلاح۔ بقول برہان و
جامع و انند و محیط ہمان تریاق پارسی کہ گذشت
مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است۔
(اردو) دیکھو تریاق پارسی اور پادزہر۔

تریاک بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی و ناصری و سروری و وارستہ
بفتح اوّل بر وزن افلاک (۱) پادزہر ہی فرمایند کہ معرب این تریاق است و (۲) افیون
و صاحب برہان گوید کہ بکسر اوّل ہم آمدہ (حکیم سنائی ؒ) یک جہان زیر گنبد افلاک
کام پر زہر و خانہ پر تریاک خان آرزو در سراج گوید کہ بعض محققین کہ بالفتح گفتہ اند محل
نظر است چرا کہ معرب این تریاق دلالت صریح دارد بہ مکسور الاوّل مؤلف عرض کند کہ
این اسم زبان یونانی است پس در بالفتح بودنش محل تاملی نیست بعض فارسیان کہ این را
بالکسر خواندہ اند تفرس باشد و از چنین تفرس تعریب واقع شدہ پس کسر معرب دلیل آن
نباشد کہ صحت تلفظ بالکسر باشد (اردو) (۱) تریاک۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔
دیکھو تریاق (۲) دیکھو افیون۔ مؤنث۔

تریاک آفریدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ پیدا کردن تریاک است بمعنی حقیقی۔
(سعدی ؒ) تریاک در دہان رسول آفرید
حق صدیق را چہ غم بود از زہر جانگزا (اردو)
تریاق پیدا کرنا۔

تریاک اکبر اصطلاح۔ بقول برہان و
(لطائف) و بحر کنایہ از پازہر است کہ عاشق

بمعشوق دہد مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی
این تریاک بزرگ و معزز است معنی آن تریاق
فرضی و شاعرانہ کہ عاشق برای دفع زہر چشم
معشوق بکار برد (اردو) تریاک اکبر یعنی عا
فارسی کہہ سکتے ہیں وہ تریاک جو عاشق معشوق
کو دیتا ہے۔ مذکر۔

تریاک بردن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ انتہی ساکت۔ مؤلف عرض کند
بردن تریاک بمعنی تلاش کردن است و این شعر فیضی
محاورہ باشد چنانکہ عرفی گوید (ص) کنون
اگر بہ نسیمی کی رسی بفریادم ٭ مرا چو جان بلب آید
کجا برم تریاک ٭ (اردو) تریاک ڈھونڈنا، پہنچانا

تریاک بریدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار بمعنی (۱) نشاء افیون زائل شدن است
و (۲) تریاک گذاشتن صاحب بحر بمعنی دفع
قانع وارستہ ہم بالش (اشرف (۱) رباعی)
یاران مکشید تیغ بیباکی را ٭ مجبور رسانید مرا
خاکی را ٭ دشوار تر از بریدن شاہ رگ است
٭ تریاک اگر برید تریاکی را ٭ ([illegible] ص)
با بسا لطف نمایان تو و رنج من این بود ٭ کہ
ہمہ تریاک تو تریاک بریدیم ٭ (شفیع اثر
ص) بریدن از تو برنگ بریدن تریاک ٭
رسانده است بلب جان ناتوان مرا ٭ مؤلف
عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو)
(۱) افیون کا نشہ زائل ہونا (۲) افیون ترک
کرنا۔ چھوڑ دینا۔

تریاک خوردن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار و بحر (۱) در ہلاک خود کوشیدن (میرزا
طاہر وحید ص) ہمی گفتی ای آفتاب غلام
٭ کہ افیون حلال است و صہبا حرام ٭ چنانکہ
حدیث تو از کار برد ٭ کہ خواہم ازین غصہ
تریاک خورد ٭ مؤلف عرض کند کہ مجازاً
بمعنی (۲) افیون خوردن است کہ معنی حقیقی
است و حق آنست کہ تریاک زہر است الا قاتل

اقل کہ زہر نیست پس معنی اول من وجہ درست
است کہ تریاک خوردن زہر خوردن باشد
(میرزا اسمعیل ایما ؔ) ترک خواہشہا کند گر
تلخ کامست باک نیست ؎ چارۂ بہر ہوا نخوردن
تریاک نیست ؎ (محمد قلی سلیم ؔ) محبت کرد
از بس تلخ بر من زندگانی را ؎ اگر زہرم نمیداد
آسمان تریاک میخوردم ؎ (اردو) (۱)
زہر کھانا (۲) افیون کھانا۔

تریاک رسیدن مصدر اصطلاحی بقول
بہار و آنند متکلیف شدن بہ تریاک **مؤلف**
عرض کند کہ ذوق سخن ما را اجازت نمی دہد کہ
این را تسلیم کنیم معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند
مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) افیون
سے حالت نشہ میں ہونا۔

تریاک روستایان اصطلاح۔ بقول
رشیدی بمعنی سیر کہ برادر پیاز است صاحبان
جہانگیری و ناصری در ملحقات ہم ذکر این کردہ اند
مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد از ینکہ روستایان
سیر را ہمچون تریاک بکثرت می فروشند کہ سیر خوران
ہمچو تریاک خوران زنہار ترکش نمی کنند بوجہ اینکہ
گویند سیر بسیار ہاضم است و عموماً زیر استعمال
خاص و عام صراحت کافی برا سکندر روس گذشت (اردو)
دیکھو اسکندر روس۔

تریاکی بقول آنند و غیاث (۱) بمعنی افیونی کہ
عادت خوردن افیون دارد و (۲) نام شاعری
مؤلف عرض کند کہ معنی اول یای نسبت است
و معنی دوم تخلص شاعریست نامش (اردو)
(۱) دیکھو افیونی کے پہلے معنے (۲) تریاکی ایک
شاعر معروف کا تخلص ہے۔ مذکر۔

(الف) تریاکی چیزی شدن مصدر
اصطلاحی۔ بقول بہار کنایہ از مالوف و معتاد
چیزی شدن و ہم او گوید کہ ------

(ب) تریاکی چیزی کردن بمعنی مالوف
و معتاد چیزی کردن (ملا طغرا در تعریف گل کوکنار)

سہ) شقائق از آن بر لب جو شدہ ٭ کہ تریاکی صحبت او شدہ ٭ (میرزا معز فطرت سہ) در بند افہم سخن تلخ گوارہ گردیدہ ٭ تا لب لعل تو تریاکی دشنامم کردہ ٭ صاحبان بحر و آنند ہم ذکر این کردہ اند ۔ مؤلف عرض کند کہ مجاز از معنی حقیقی تریاک است کہ تریاک ہم تریاکی را مالوف و معتاد خودش می کند (اردو) الف کسی چیز یا کام کا عادی ہونا (ب) کسی چیز یا کام کا عادی کرنا

تریان بقول برہان بکسر اوّل بر وزن گریان طبق چوبین و طبقی را نیز گویند کہ از شاخ بید بافند و می فرماید کہ بر وزن مرجان ہم آمدہ صاحبان جہانگیری و رشیدی گویند کہ مرادف ہمان تریانان کہ گذشت ۔ صاحب جامع بر طبق بید قانع ۔ صاحب سروری از شمس فخری سندی آوردہ (سہ) زحل چو طبخت از کشت زار چرخ آمد ٭ بقول برطبق مہ بصورت تریان ٭ می فرماید کہ تریان بفتح تا و سکون رای مہملہ و کسر یا نیز بدین معنی آمدہ اما در رسامی فی الاسامی تریان بوزن کریان بمعنی سبد تعریف است صاحب ناصری گوید کہ مرادف تریان و تریبان ۔ خان آرزو در سراج منیر باین تحقیق یکی از آنہا مؤلف عرض کند کہ اتفاق داریم با او (اردو) دیکھو تریان ۔

(الف) تریت بقول برہان بفتح اوّل و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی (۱) ریزہ کردن نان در میان دوغ و شیر و شربت و آبگوشت و مانند آن و ہم او ....

(ب) تریدہ را بہمین معنی آوردہ ۔ صاحب ناصری بذکر ہر دو گوید کہ چون را شکستہ نیز گویند و بتازی ثرید خوانند (مستغنی اطعمہ الف سہ) روغنی کنہ پاچہ جمع آوردہ ٭ پیر کلہ پیز کفچہ کفچہ ٭ بہر تریت شیر و انا خواہم نشاندہ ٭ (مولوی معنوی ب سہ) بس کن و این سر تو ریشہ ٭ تا کند تا نہار تریدکنند ٭ صاحبان جامع و سروری و جہانگیری ہم ذکر ہر دو کردہ اند (مستغنی ب سہ)

آنکه شعم کند از عشق ترید پاچه ہا تا بخور دش ندہم برنبش انکاری هست ہا خان آرزو در سراج بذکر ہر دو می فرماید که ترید بثای مثلثه معرب ترید است **مؤلف** عرض کند که الف مبدل ببا باشد چنانکه زردشت و زرتشت و بخیال ما (۲) اسم مصدر تریدن است که می آید بمعنی گشتش و بہر دو معنی اسم جامد فارسی زبان باشد (اردو) الف و ب (۱) روٹی کو ٹکڑے ٹکڑے کر کے دودہ یا شربت یا شوربے وغیرہ میں ڈالنا کا حاصل بالمصدر (۲) گشتش یپوشش

تهریدن بقول برہان و ناصری بفتح اوّل بر وزن و معنی (۱) کشیدن و بیرون آوردن یا شک (۲) بضم اوّل بمعنی ترسیدن صاحب برہان گوید که بمعنی اوّل بازای نقطه دار هم آمده صاحب جہانگیری بذکر معنی اوّل میفرماید که با اوّل مضموم ہم بدین صاحب جامع بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم ترسیدن نوشته صاحب رشیدی ہر دو معنی با برہان متفق وهمی فرماید که مرادف توریدن است و اصح بمعنی کشیدن تژیدن است که در باب نون و فصل زای فارسی بیاید صاحب سروری بر معنی اوّل قانع و صراحت کند که بازای معجمه نیز آمده صاحب مؤید هم بر معنی اوّل اکتفا کرده خان آرزو در سراج بذکر قول رشیدی گوید که درین بچند وجه تامّل چراکه توریدن بنون اوّل بمعنی شرمنده شدن است در حضور خصم پس مرادف آن نمی تواند شد و نیز درین صورت مخفف بود نه مرادف و تژیدن بزای منقوطه در اکثر فرہنگہا آمده پس احتمال دارد که تژیدن بنون و زای فارسی نیز آمده باشد والله اعلم بحقیقة الحال صاحب بحر باتفاق برہان در ہر دو معنی می فرماید که سالم التصریف است که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیامده و ہم او ذکر تزیدن بزای معجمه دوم عوض رای مہمله ہر دو معنی بالا هم کند صاحب سوار و بذکر معنی اوّل می فرماید که صحیح بزای تازیست چراکه مخفف تهنیدن است

و ذکر معنی دوم هم فرموده و هم او بدیل توریدن
به رای مهمله سوم ذکر این بمعنی دوم کرده صاحب
نوادر هم با نش و بدیل توریدن این را بمعنی دوم
آورده گوید که مخفف اوست مؤلف عرض
کند که بمعنی اول مرکب است از ترید که گذشت
بزیادت علامت مصدر دن و حذف یک دال
از دو دال جمع شده و بمعنی دوم مخفف توریدن
که می آید و آنچه بهر دو معنی بالا به زای معجمه
مبدل این چنانکه برغ و بزغ آنانکه معنی دوم را
رسیدن نوشته اند تصرف کاتبین باشد صراحت کامل
معانی برتزیدن می آید (اردو) (۱) کھینچنا۔ باہر
لانا (۲) رم کرنا۔ وحشت کرنا۔

تریز | بقول برہان بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و زای نقطه دار (۱) شاخ جامه
و قبا را گویند و آن دو مثلث باشد از دو طرف دامن جامه و (۲) بال و پر مرغان را هم
گفته اند۔ صاحب جهانگیری بر معنی اول قانع و می فرماید که تیریز هم آمده (مولانا ملک قمی
سه) ای ازل بر قد تو چست قبای که ابدت دامن کشان در پای که هفته ات هفت بند در
چپ و راست که شش تریز است و شش جهت بر راست که صاحب جامع بذکر هر دو معنی بالا می فرماید
که مخفف تیریز است و این قدر اضافه کند که بفتح اول هم آمده بر وزن نذیر۔ صاحب رشیدی بر
معنی اول اکتفا فرموده۔ خان آرزو در سراج ذکر هر دو معنی بحواله برہان کرده می فرماید که آنچه
صاحب برہان تریر بهر دو رای مهمله بمعنی و بر وزن نذیر آورده ظاهر اغلاط است که همان نذیر
عربی را چنین خوانده اند و این از عجائب است مؤلف عرض کند که البته در بعض نسخ برہان
تریر بهر دو رای مهمله بمعنی نذیر نوشته و لیکن در بعض نسخ تریر متروک است تا بجدیکه خیال می شود
تریر لغتی در فارسی زبان نیست و آنچه صاحب جامع این را بکسر اول بر وزن شیر واز

جہت اظہار فتح اول بر وزن نذیر نوشتہ دران صراحت معنی نذیر کردہ نہ تریز را بمعنی نذیر آوردہ ازہمین صراحتش بعض کاتبین مطابع و محققین ہم در بعض نسخ برہان بغلط فہمی خود تصرف بیجا کردہ تریز را بمعنی دیگر یعنی نذیر قائم کردہ اند۔ باقی حال لغت زیر تعریف اسم جامد فارسی زبان است و مخفف تیریزہ و بمعنی دوم مجاز معنی اول (اردو) (۱) ملبوس کی کلی جو مثلث ہوتی ہے۔ مؤنث (۲) پرندوں کے پر اور کھوسٹے۔ مذکر۔

(۱ الف) **تراشہ** بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و سند علی قلی بیگ ترکمان پیش می کند تا معنی تراشہ از وپیدا کنیم (ب ۵) جامدی بتن خستۂ این زار نماند است بہ سراج ہمت بسکہ کشید تراشہ ۔ صاحب فرہنگ فدائی کہ یکی از علمای معاصر عجم بود می طرازد کہ آن خردہ چوبہاست کہ ہنگام تراشیدن چوبہا و تیرہا از دم تیشہ یا رندہ می ریزند و آن را کہ از دندانہای ارہ می ریزد خاک ارہ گویند مؤلف عرض کند کہ الف اسم جامد فارسی زبان است و از سند بالا مصدر۔ (ب) **تراشہ کشیدن** بمعنی پوست چوب از تیشہ یا رندہ با بر آوردن باشد (اردو) الف لکڑی کا پوست۔ مذکر (ب) لکڑی کا پوست نکالنا۔

تری کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر طرافت کردن است مؤلف عرض کند کہ دیگری کسی از محققین زباندان و اہل زبان ذکر این مصدر اصطلاحی نکردہ و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند و صاحب بحر کہ ہندی نژاد است سند استعمال این پیش نکردہ استاد ماست و خیلی تحقیق پسند بود عجبی نیست کہ استعمال این در کلام فارسی دیدہ باشد حیف است از نظر ما نگذشت و بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم (اردو) ظرافت کرنا۔ تمسخر کرنا۔

ترنیان بقول برهان بر وزن نرمیان طبق چوبین و طبق و سبد چوبی را گفته اند که از شاخهای باریک چوب بید بافند می فرماید که بکسر تحتانی هم آمده که بر وزن سختیان باشد صاحبان جامع و رشیدی دانسته هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که اشاره ما این بر ترنبان کرده ایم که به نون و بای سوم گذشت (اردو) دیکھو ترنبان ۔

ترینه بقول برهان بر وزن قرینه (۱) نوعی از قاتق که مردم نامراد و فقیر در آشها می آرد کنند و طریق ساختنش آنست که نان تنوری پخته را ریزه ریزه کرده با فلفل و زنجبیل و زیره و سیاه دانه کوفته و سبزیها ریزه کرده مانند شلغم و چغندر و گندنا و پودینه و امثال آن مجموع را در تغاری کنند و سرکه و دوشاب بر بالای آن ریزند و مشت بسیاری زنند تا خوب خمیر شود و در آفتاب نهند و همچنین تا چهل روز بدین دستور هر روز سرکه و دوشاب دران ریزند و برهم زنند و در آفتاب نهند تا بقوام آید و بعد از چهل روز قرصها از آن سازند و خشک کنند و در وقت احتیاج قرصی از ان در آب گرم اندازند تا نرم شود و قاتق آش کنند و (۲) اقسام سبزیها را نیز گویند و (۳) طعامی باشد که آن را با گوشت و گندم و سرکه بپزند که آن را بعربی عویشه خوانند صاحب جهانگیری ذکر معنی اول و دوم کرده نسبت معنی دوم گوید که انواع سبزیها را مانند تره بادام و تره تیزک و بادرنجبویه و ترب و گندنا و امثال آن صاحب ناصری با ذکر هر سه معنی نسبت معنی سوم می فرماید که برنج خوانند و ترخینه گذشت صاحبان سروری و رشیدی و جامع ذکر هر سه معانی فرموده اند خان آرزو در سراج گوید که ظاهر مخفف ترخینه است که گذشت و بمناسبت ترشی این را نیز می گفته اند مؤلف عرض کند که ما خذ بیان ...

قرین قیاس می نماید (حکیم سنائی ۔ ﮦ) ترینہ گر بخورد مرد سفلہ پیش از مرگ ٭ پس از وفات چہ لذت زر تبنہ حلواش ٭ (ناصر خسرو ۔ ﮦ) شکم چہ نہی بخوان اندر نداری ٭ بخوان اندر جگر سرکہ ترینہ ٭ بخیال ما ترکیب این لفظ با لفظ تر بمعنی خورش و یا و نون و ہای نسبت یافتہ می شود نظر باعتبار محققین اہل زبان بہر سہ معنی درست دانیم (اردو) (۱) دیکھو ترفینہ و ترخوانہ (۲) سبزیون کے اقسام مذکر (۳) ایک قسم کی غذا جو مثل حلیم کے گوشت اور گیہون سے پکاتے ہین مؤنث ٭

تریو بقول برہان و جامع با واو مجہول بر وزن نا خو پارچہ سفید باریک ۔ صاحب سروری بحوالہ نسخہ میرزا معنی بالا را نوشتہ بحوالہ فرہنگ فخر قواس گوید کہ جامہ باریک کہ بدن از زیر آن نماید و یکی از اکابر استعمال این کردہ (ﮦ) تا باز نماید چو می از شیشہ صافی ٭ ساقی تن گلرنگ خود از جامہ تریو ٭ صاحب ناصری ذکر این بحوالہ برہان کردہ مؤلف عرض کند کہ بترکیب لفظ تری با واو نسبت معلوم می شود چون ہندو (اردو) وہ باریک کپڑا جس کے پہننے سے جسم نظر آئے ۔ مذکر ۔

تریوہ بقول برہان و جامع و سروری و رشیدی و ناصری و سراج بفتح اوّل و رابع کہ واو باشد و کسر ثانی و سکون تحتانی مجہول راہ پشتہ پشتہ ناہموار و پست و بلند را گویند (لطیفی ۔ ﮦ) چون باز پرندہ بر گریوہ ٭ چون باد روندہ بر تریوہ ٭ (شہیدی در صفت اسپ ۔ ﮦ) بر گریوہ راہ چون چہ چون عقاب اندر ہوا ٭ بر تریوہ راہ چون چہ ماہی بر صحرا شمال ٭ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است دیگر ہیچ (اردو) ناہموار راستہ نیچا اونچا راستہ مذکر

فوقانی با زای ہوّز

تژ بقول برهان و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) کل و کچل را گویند یعنی سری که زخم یا جای زخم دران باشد و (۲) نام مرغکی است خوش آواز و کم سکون و بیشتر در گلستان ها می باشد و آن را بعربی صعوه میگویند و (۳) دندانهٔ کلید و (۴) برگ نو برآمده از درخت صاحبان رشیدی و جهانگیری معنی چهارم را ترک کرده (حکیم سوزنی ؎) نخواهم مغز گوز از بهر آن را چو که مغز گوز خوردن سر کند تژ ها (استاد رودکی ؎) بس لطیف آید بوقت نوبهار که بانگ رود و بانگ کبک و بانگ تژ ها (شاعر ؎) دهکار بی دهست و شتربان بی شتر ها پالان بی خراست و کلید تهی ز تژ ها صاحب سروری بر معنی دوم و سوم قانع. صاحب ناصری بذکر هر دو معنی بالا معنی سوم را غلط دانند و معنی چهارم را بحوالهٔ برهان نقل کرده می فرماید که در رشیدی نیست خان آرزو در سراج معنی اوّل و دوم را آورده نسبت معنی سوم گوید که صاحب جهانگیری بمعنی سر گشتن و دندانهٔ کلید نوشته و رشیدی آن را غلط گفته گویا که صحیح نژ به نون و زای فارسی و دای خود غلط کند که نژ به نون و زای عجمی است در جهانگیری هم بدین معنی است و چون هیچ یکی سند ندارد جزم بر تصحیف هیچ یک نمی توان کرد و بیتی که بسند معنی کچل آورده در جهانگیری سند معنی سر گشتن است و معنی صاحب رشیدی در بیت مذکور من حیث الطلب درست نمی شود و می فرماید که در برهان بمعنی برگ نو برآمده آورده و قوسی بدین معنی به زای فارسی گفته و صحیح همین است مؤلّف عرض کند که تژ به زای فارسی بمعنی دوم و چهارم می آید ما آن را اصل دانیم و این را باعتبار محققین صاحب زبان مبدلش چنانکه ژند و زند و بمعنی اوّل و سوم اسم جامد فارسی زبان است آنچه خان آرزو بحث های بیکار بمیان آورده و معنی سر گشتن را بحوالهٔ برهان نوشته فضولی اوست که در هیچ

نسخۂ برہان نیست مخفی مباد کہ صاحب محیط نسبت معنی چہارم گوید کہ آن را بہندی کونپل گویند و نسبت معنی دوم صریحہ بر معنی نوشتہ باد کرش بر معنی اول ترکردہ ایم (اردو) (۱) وہ بہر جو گنجا ہو۔ مذکر (۲) دیکھو تترکے پہلے معنی (۳) کنچی کے دندانے۔ مذکر۔ (۴) کونپل دیکھو اکھوا

تزاو بقول برہان بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بواو زدہ نام مبارزی بود تورانی کہ داماد افراسیاب بودہ گیو اورا زندہ گرفت و بانتقام برادرش بقتل آورد و می فرماید کہ بزای فارسی ہم آمدہ صاحب ناصری ہم ذکر این کردہ (فردوسی ؎) چنین گفت با گیو جنگی تزاو ٭ کہ تو چون عقابی و من چون چکاو ٭ صاحب اند لفظش بر داشتہ مؤلف عرض کند کہ معنی این لفظ معلوم نشد و آنچہ بزای فارسی می آید اصل است و این مبدلش کہ مستعمل شد چنانکہ ژند و زند (اردو) تزاو ایک تورانی پہلوان کا نام ہے جو افراسیاب کا داماد تھا۔ مذکر۔

تزنگ بقول برہان و جامع و جہانگیری و ناصری بضم اول و فتح فوقانی بروزن مرغک تفک دہن را گویند و آن چوبی باشد میان خالی بدرازی نیزہ کہ با گلولۂ گل بزند و نفس گنجشک و امثال آن را بدان زنند صاحب سروری بحوالۂ نسخۂ میرزا ذکر معنی بالا کردہ (از ناصری ؎) جان خصم از تیر تیغ انگشت بر شاخ عمر او با دلرزان و طپان چون گنجشک از تزنگی ٭ صاحبان رشیدی و مؤید و سراج ہمین لغت را بنون سوم عوض فوقانی آوردہ اند مؤلف عرض کند کہ غیر ازین ہر سہ محققین آخر الذکر ہمہ محققین بالا این را بفوقانی سوم گفتہ اند و قول ناصری و جامع و سروری کہ ہر سہ صاحب زبانند معتبر تر از محققین ہند است اگر سند استعمال بنون

سلام پیش شود مبدلش دانیم چنانکہ تختو و تخنو (اردو) وہ خالی تلی جس کے ذریعے سے مکھی کو گویا ان چڑیوں پر مارتے ہیں۔ مؤنث۔

تزدہ بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ثالث کہ دال ابجد باشد و سکون ثانی (۱) مطلق اجرت را گویند عموماً و اجرت راست کردن آسیا را خصوصاً و (۲) قبالۂ خانہ و باغ و امثال آن صاحبان جہانگیری و رشیدی بر معنی اوّل قانع و جہانگیری با تزدہ ہم ذکر این کردہ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل قناعت کردہ گوید کہ برزا جہلہ غلط است و ہمین را بہ زای فارسی ہم آوردہ کہ می آید۔ خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی می طرازد کہ آنچہ بہ رای جہلہ گذشت تصحیف این باشد۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی اوّل مبدل تردہ است کہ گذشت چنانکہ برغ و بزغ و بمعنی دوم مخفف تزندہ کہ بجایش مذکور شد (اردو) (۱ و ۲) دیکھو تردہ۔

(الف) تزریق بقول صاحب تحقیق الاصطلاحات اشعار بمعنی معقول نما چنانچہ ملا الہی قزوینی در ترجمۂ نسیم استرابادی گفتہ و صاحب بحر ---

(ب) تزریق بیان را بمعنی کاذب و دروغ گو آوردہ صاحبان غیاث و انند ہم با نقش و صاحب انند نسبت الف گوید کہ لغت عرب است بمعنی ریا و نفاق و دروغ مؤلف عرض کند کہ فارسیان الف را کہ لغت عرب نیست بشکل لغت عرب بمعنی خاص استعمال کردہ اند تا این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و این قسم اشعار بی معنی معقول نما را نیز گفتہ ایم کہ ہزل است و یکی از ان ہدیۂ ناظرین می کنیم (لمؤلفہ) سخنوران بلشبہ بدوید آتش سنگ برد و ان نخجر منافع نہنہد خسرو تنگ بر دو ب مرکب فارسی زبان است (اردو) الف وہ اشعار جو بی معنی ہون

مذکر (ب) جھوٹا۔ کاذب (لا ادری الف ۵) بھیجا خدا نے خالق اکبر پہ فاتحہ یا یعنی نبی کے خاص پیمبر پہ فاتحہ ہو۔

ترغ بقول برہان و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی و غین نقطہ دار چوب تاغ را گویند و آن ہیزمی است کہ آتش آن بسیار بماند و بضم اوّل ہم بنظر آمدہ صاحب ناصری ذکر این بحوالہ برہان کردہ۔ خان آرزو ہم بحوالہ برہان ذکر این فرمودہ گوید کہ این تصحیف است چہ بدین معنی در فرہنگہای معتبرہ نیست۔ تورغ را کہ بمعنی تاغ بلکہ تورغ مبدّل آن چنانچہ قوسی نوشتہ چنین خواندہ است مؤلف عرض کند کہ صاحب جامع کہ محقق اہل زبانست معتبر تر از خان آرزوی ہندی نژاد باشد و ما باعتبارش این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) دیکھو تاغ کے پہلے معنے۔

ترف بقول برہان بفتح اوّل و سکون ثانی و فای سعفص (۱) ریحانی باشد کہ از کشک سازند و (۲) بمعنی تری و تازگی ہم گفتہ اند و (۳) نعمت و آسایش را نیز گویند و فرماید کہ بضم ثانی ہم بنظر آمدہ۔ صاحب جامع بر معنی دوم و سوم قانع۔ خان آرزو در سراج نسبت معنی اوّل گوید کہ این تصحیف و خطاست و صحیح براء مہملہ چنانکہ گذشت و نسبت معنی دوم و سوم گوید کہ در کتب معتبرہ اثری ازین معانی نیست و صحیح براء مہملہ لغت عربی است مؤلف عرض کند کہ ما بمعنی اوّل این را مبدّل ترف دانیم کہ بجایش گذشت چنانکہ ترغ و برغ شک نیست کہ غیر از برہان و جامع دیگری ذکر این نکردہ ما این را غلط ندانیم از ینکہ معاصرین عجم این را بدین معنی لغت فارسی قدیم گویند و از ینکہ فارسیان لغت عرب ترف را کہ براء مہملہ است بہ تبدیل رای مہملہ بزای معجمہ بمعنی دوم و سوم استعمال کردہ اند و صاحب جامع ہم این لفظ را آوردہ پس این را

بمعنی اوّل مجاز معنی دوم دانیم و نسبت معنی دوم و سوم ہم باعتبار صاحب جامع این را مبتذل لغت عرب و مفرس می شماریم (اردو) (۱) دیکھو ترف (۲) تری۔ تازگی۔ مؤنث (۳) نعمت آسایش۔ مؤنث ۔

ترفان بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ثانی به الف کشیده بر وزن جسپان مخفف ترزفان است که ترجمان باشد. خان آرزو در سراج بحوالۂ برہان ذکر این کرده و صاحب انند ہم۔ ورنہ **مؤلف** عرض کند که باعتبار جامع که که محقق صاحب زبان است این را مخفف ترزفان دانیم و بحث کامل ہمد رانجا۔ مذکور (اردو) دیکھو ترزفان ۔

ترک بقول بہار بضم اوّل (۱) معروف و فرماید که لغت ترکی است و (۲) بمعنی ترکش ۔ (سنجر کاشی ؎) فوج صد بوالہوس از ناوک آہی شکنم ٭ ترک سینه پر از ناوک دلدوز من است ۔ و وارسته ہمزبان بہار ۔ صاحب غیاثی که یکی از علمای معاصر عجم است نسبت معنی اوّل صراحت کند که با ہر دو پیش بمعنی آرایش و آراستگی و آئین باشد صاحب لغات ترکی ذکر این بمعنی اوّل کرده ۔ **مؤلف** عرض کند که فارسیان استعمال این بمعنی اول در زبان خود ہم کرده اند و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم به استناد کلام سنجر کاشی کی از معاصرین عجم گوید که ما این پایه رای جہلہ مخفف ترکش دانیم که فارسیان قدیم ترک ترکش را می گفتند پس اندرین صورت در شعر سنجر غلطی کتابت باشد (اردو) (۱) ترک۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ ترتیب۔ انتظام۔ ضابطہ لشکر۔ (۲) دیکھو ترکش ۔

ترلب بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی و سروری و ناصری و سراج بسکون ثانی تحتانی

مطلب . دنبہ برشتہ شدہ را گویند کہ بر روی آشہای آردی ریزند (منوچہری در صفت لاخشہ گوئی از آتش آرد است می گوید ؎) از چشمۂ مہتاب کن ضم پو ذ رقرصۂ آفتاب نہ خوان بکو دو غش خوش و روغنش مروق بو سیر اندک تزلیش فراوان بو **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) بکرے یعنی دنبے کی وہ دم جو بھون کر اسکی چربی کو آش میں شریک کرتے ہین ۔

ترم | بقول برہان و جامع و سروری و انند بفتح اول بر وزن خرم میغ را گویند و آن بخاری و ابرینگی باشد کہ بر روی زمین پہن شود و این را بعربی ضباب خوانند صاحب برہان می فرماید کہ باین معنی بجای حرف اول نون و بجای حرف ثانی زای فارسی ہم آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ از قبیل شبنم کہ بہندی آن را گہر گویند . اسم جامد فارسی زبان و صاحب منتخب بر ضباب گوید کہ تری ہا مانند شبنم افتد (اردو) گہر بقول آصفیہ ہندی . اسم مؤنث شبنم . وہ بخارات جو سردی کے موسم میں صبح اور شام کو دھند کا عالم کر دیتے ہین . کہاسا ۔

ترندر | بقول برہان و جامع بر وزن سمندر . صمغی است کہ او را بعربی صمغہ گویند صاحب سروری بحوالہ لسان الشعرا ذکر این کردہ . خان آرزو در سراج گوید کہ غالباً تصحیف تزندر است کہ در فصل رای مہملہ گذشت و می تواند کہ برعکس باشد و ثانی اقوی چہ تز بہ زای معجمہ بدین معنی آمدہ و آن را مخفف دانیم **مؤلف** عرض کند کہ تر بہ رای مہملہ ہم بدین معنی گذشت و ترندر بہ رای مہملہ ہم پس تر را مخفف ترندر ہم توان گفت پس از این ہر دو یکی را ہم اقوی نمی توان گفت ما ہر دو را اسم جامد فارسی زبان دانیم کہ تبدیل رای مہملہ بہ زای معجمہ و برعکس این ہر دو آمدہ چنانکہ برغ و بزغ (اردو) دیکھو ترندر ۔

ترنگ | صاحبان رشیدی و سراج ذکر این کردہ اند ہمان ترتنگ است کہ بہ فوقانی سوم

گذشت مؤلف عرض کند کہ تعریف واشارۂ اینا همد را آنجا کردہ ایم (اردو) دیکھو ترنگ۔

تژوال بقول برہان وناصری بروزن احوال برگ گیاہ را گویند و بازای فارسی هم آمدہ مؤلف عرض کند کہ همان اصل باشد واین مبدلش چنانکہ زند وژند وآنچہ بہ رای مہملہ بہمین معنی گذشت مبدل این چنانکہ نیزغ دبیغ (اردو) دیکھو تروال۔

تزویر بقول بہار بیاراستن ونیکو گردانیدن وراست کردن چیزی کذا فی الکنز و دروغ ظاہر کردن کذا فی المنتخب مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است فارسیان بمعنی مکر وفریب ہم استعمال کنند کہ مجاز بمعنی دروغ است وبا مصادر خویش کہ در ملحقات می آید (ظہوری ؎) مرشدی کردہ غمم چو جی خالص داد ٭ وادبس توبہ ز سالوسی وتزویر مرا ٭ (اردو) تزویر۔ بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث۔ مکر۔ فریب۔

تزویر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی مکر وفریب کردن است (حافظ شیراز ؎) می خور کہ شیخ وحافظ ومفتی ومحتسب ٭ چون نیک بنگری ہمہ تزویر می کنند ٭ معنی مبادکہ شد بالا تحقیق ما سہ (تزویر کنندان) است ومراجعت کردن وکنارن بجایش می آید (اردو) مکر یا فریب کرنا۔ تزویر کرنا بھی کہہ سکتے ہیں۔

تژیدن بقول برہان وجامع بروزن وزیدن بمعنی بیرون کشیدن وبرآوردن صاحب بحر گوید کہ بروزن ومعنی تریدن است کہ گذشت (سالم التقرلف) کہ تیز از ماضی ومستقبل واسم مفعول نیاید۔ صاحب موارد تژیدن را اصل داند واین را مخفف آن واین را کامل التصریف گوید ومنابع این تژدہ وبقولش (۱) فراہم آوردن واندوختن و(۲) برکشیدن کینہ و (۳)

فروبردن و فروکردن و (۳) گذاردن و (۵) تاخت وتاراج کردن و (۶) خواستن و (۷) جستن
مؤلف عرض کند کہ ما بر توجہت بیان تفصیلی این مصدر و ماخذ این کردہ ایم خان آرزو
در سراج این را مرادف تزیدن گفتہ (اردو) (۱) جمع کرنا (۲) انتقام لینا (۳) چھیننا (۴)
ادا کرنا (۵) لوٹنا (۶) چاہنا (۷) ڈھونڈنا دیکھو مواردمین توختن اور توزیدن اور تزیدن ۔

تزیک | بقول برہان در ملحقات بفتح اول مخفف تازیک است کہ بغیر عرب و ترک باشد مؤلف عرض کند کہ ما بر تازیک صراحت کامل کردہ ایم (اردو) دیکھو تازیک ۔

تزئین | بقول بہار آراستن فرماید کہ بالفظ دادن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدرش یعنی زینت بامصادر فارسی می کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) تزئین ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مؤنث ۔ آراستگی ۔ آرایش ۔ زینت ۔

تزئین دادن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی زینت کردن است (آصف طہرانی ـــ) ادب ملاحظہ می کردہ ام کہ تا غایت بہ ندادہ ام بہ ثنای تو شعر را تزئین (اردو) زینت دینا ۔ آراستہ کرنا ۔ سنوارنا ۔

تزئین کردن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تزئین دادن است کہ گذشت ۔ (معزی نیشاپوری ـــ) مسافری تو و گرد جہان مسافروار ہمی شوی و جہان را ہمی کنی تزئین مخفی مباد کہ ازین سند مصدر (تزئین کندن) پیداست و تعریف کردن و کندن آن بجایش می آید (اردو) دیکھو تزئین دادن ۔

تزئین یافتن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند

کہ لازم تزئین کردن است بمعنی زینت یافتن وآراستہ شدن (فصیحی ہروی سہ) ای رو تحرا	ترجمہ ور دین مصحف ہا وز خال تو خلت یافتہ تزئین مصحف ہا (اردو) زینت پانا۔ آراستہ ہونا۔

فوقانی با زای فارسی

تژ بقول برہان وجامع وناصری بکسر اوّل وسکون ثانی (۱) برگ درخت نو برآمدہ وگیاہ نو رسیدہ را گویند وآن را بعربی حقل خوانند و (۲) مرغکی باشد حقیر جثہ وآواز حزینی ہم دارد وعربان آن را صعوہ گویند۔ صاحب جامع بالفتح گوید۔ صاحب جہانگیری بذکر ہر دو معنی نسبت معنی اوّل میفرماید کہ برگ گیاہ نو برآمدہ وبالفتح باشد۔ صاحبان رشیدی وسروری بر معنی اوّل قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل گوید کہ صاحب برہان در معنی دوم غلط کردہ کہ آن معنی تزاست کہ بہ زای تازی گذشت **مؤلف** عرض کند کہ ما قول صاحبان جامع وناصری را کہ ہر دو محققین اہل زبان اند معتبر تر از خان آرزوی ہند نژاد دانیم واین را بہر دو معنی بالاصل گیریم وتز را مبدّل این چنانکہ تند وژند ضحنی مبادا کہ این ظاہر المعنی اوّل مخفف تژاوّل است کہ می آید (اردو) (۱ و ۲) دیکھو تژ کے چوتھے اور دوسرے معنے۔

تژاو بقول برہان وجہانگیری وجامع ورشیدی وسروری وناصری وسراج بفتح اوّل وثانی بالف کشیدہ وبواو زدہ نام داماد افراسیاب مرادف تزاو کہ بہ زای تازی گذشت (حکیم فردوسی سہ) چنین گفت با گیو جنگی نژاد کہ تو چون عقابی ومن چون تژاو **مؤلف** عرض کند کہ این اصل است وآن کہ بہ زای تازی گذشت مبدّل این چنانکہ تند وژند۔

(اردو) دیکھو تژاد۔

تژاول بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی بہ کسر واو بر وزن ہلاہل بمعنی تژوال است کہ برگ گیاہ باشد خان آرزو گوید کہ ہمین لغت بہ رای مہملہ عوض زای فارسی ہم گذشت وصحیح بہ زای فارسی و تژ کہ بہ ہمین معنی مذکور شد مخفف این است **مؤلف** عرض کند کہ طرز بیان محققین تژاول را گیاہ خاص قرار دادہ وازین لفظ معلوم می شود کہ آن مرادف این است وآنچہ بہ زای تازی گذشت مبدل این چنانکہ ژند و زند وآنچہ بہ رای مہملہ مذکور شد مبدل تژاول چنانکہ بژغ و برغ (اردو) دیکھو تژ کے پہلے معنے۔

تژدک بقول برہان وجہانگیری و جامع و رشیدی با دال ابجد بر وزن لغزک کرم گندم خائیکن را گویند خان آرزو در سراج بذکر این می فرماید کہ بہ ہمین معنی تردک بہ رای مہملہ و دوم ہم گذشت و یکی ازین ہر دو تصحیف باشد **مؤلف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ این بہ تردک کردہ ایم و ہمین اصل است وآن مبدل این (اردو) دیکھو تردک۔

تژدہ بقول برہان و جامع بفتح اول و دال ابجد کہ ثالث باشد (۱) مزد گندم آسیا کردن و (۲) اجرت آسیا ساختن و تیز نمودن آسیا و (۳) دندانہ ہای کلید و (۴) غنچۂ گل و (۵) غنچہ زدن برگ باشد از درخت یعنی سر برآوردن از درخت صاحب سروری بمعنی اول و دوم قناعت فرمودہ **مؤلف** عرض کند کہ ہمین لغت بہ رای مہملہ و دوم بمعنی دوم گذشت و بہ زای ہوز دوم ہم بخیال ما این اصل است وآنچہ بہ زای ہوز گذشت مبدل این چنانکہ ژند و زند وآنچہ بہ رای مہملہ گذشت مبدلش چنانکہ بژغ و برغ این است حقیقت معنی اول

و دوم و بہ دیگر معانی این اسم جامد فارسی زبان است و بس (اردو) (۱) چکلی میں گیہوں پیسنے کی اجرت۔ مؤنث (۲) چکلی بنانے اور رہانے کی اجرت۔ مؤنث (۳) کپی کے دندانے مذکر (۴) گلاب کی کلی۔ مؤنث (۵) کونپل۔ مؤنث۔

تژر | این ہمان است کہ بتعریفش بہ تجر گذشت و اشارہ این بقول رشیدی ہم در آنجا کردہ ایم بخیال مؤلف این اصل است و اسم جامد فارسی زبان بمعنی خانۂ زمستانی و آن مبدل این چنانکہ کژک و کجک (اردو) دیکھو تجر کے پہلے معنے۔

تژهم | بقول برہان و جامع بفتح اول بر وزن مرہم مبیغ را گویند و آن بخاری باشد ملاصق زمین و بکسر اول ہم آمدہ۔ صاحب ناصری بذکر قول برہان می گوید کہ تصحیف و خطاست و اصل نژهم بنون اول باشد مؤلف عرض کند کہ صاحب جامع کہ محقق اہل زبان است اتفاق دارد با برہان و ما باعتبارش این لغت را صحیح دانیم چہ دارد کہ در مولد و مسکن صاحب ناصری استعمال این نباشد و آنچہ بنون می آید مبدل این چنانکہ تخجو و نخجو و آنچہ بزای تزهم گذشت ہم مبدل این چنانکہ تژند و تزند (اردو) دیکھو تزهم۔

تژوال | بقول برہان و جامع بر وزن احوال برگ گیاہ را گویند۔ صاحب سروری می فرماید کہ برای مہملہ ہم بہمین معنی گذشت و تراول بر وزن بلابل ہم مؤلف عرض کند کہ ہمین تژوال است اصل و آنچہ بزای تزوال گذشت مبدل این چنانکہ تژند و تزند و آنچہ برای مہملہ مذکور شد مبدلش چنانکہ برخ و برغ و آنچہ بتقدیم الف بر واو گذشت قلب بعض تژوال ولیکن طرز تعریف محققین در تعریف تراول اختلافی پیدا کردہ است کہ آن را گیاہ خاص قرار دادہ و فقیرا

آن هم بمعنی عام برگ گیاه معلوم می‌شود حیف است که این تسامح شان بعد از وقت بنظر آمد (اردو) دیکھو تژوال اور تژروال۔

تژوک بقول جامع و مؤید بر وزن ملوک کرم گندم خوار مؤلف عرض کند که همین لغت به دال مهمله عوض واو به همین معنی گذشت و صاحب جامع هم ذکرش کرده ظاهراً تصحیف و تحریف کتابت معلوم می‌شود ولیکن از بنکه محقق صاحب زبان هر دو را آورده جا دارد که این را مبدل آن دانیم که دال مهمله به واو بدل می‌شود چنانکه سپید و سپیو (اردو) دیکھو تژدک اور تژروک۔

تژه بقول برهان و جامع و ناصری بفتح اول و ثانی (۱) غنچه درخت و (۲) غنچه گل باشد و (۳) دندانه کلید و (۴) چوب بزرگی هم که اطراف چوبهای سقف خانه را بر آن نهند و (۵) خسهای سر تیزی که بر سر دانه‌های گندم و جو در خوشه می‌باشد صاحب جهانگیری بر معنی دوم و سوم قانع بدین صراحت که معنی سوم را مطلق دندان گوید۔ صاحب رشیدی بر معنی دوم و چهارم قناعت کرده نسبت معنی چهارم صراحت کند که شهتیر است (کذا فی السامی) صاحب سروری فقط ذکر معانی دوم و سوم و چهارم و پنجم فرموده۔ خان آرزو در سراج گوید که در جهانگیری بمعنی غنچه و دندانهٔ کلید آورده و تحقیق آنست که همان برگ نو و دندانهٔ کلید را از شباهت گفته‌اند لیکن به زای تازی است که گذشت و بحواله برهان ذکر معنی چهارم و پنجم هم فرموده مؤلف عرض کند که همین است اصل و اسم جامد فارسی زبان‌ها و آنچه به زای معجمه دوم بچند معانی این آمده مبدل این است چنانکه ژنار و زنار دیگر هیچ (اردو) (۱) کلی۔ مؤنث (۲) گلاب کی کلی۔ مؤنث (۳) کنجی کے دندانے مذکر (۴) شہتیر۔ مؤنث۔ (۵) وہ تیز روان جو گیہون یا جو کے خوشون مین دانون پر ہوتا ہے مذکر

فوقانی با سین مہملہ

تس | بقول برہان وجہانگیری وجامع بفتح اوّل وسکون ثانی (۱) طپانچہ وسیلی وبضم اوّل (۲)
بادی کہ از راہ پایین بی صدا رہا شود و (۳) آب دہن بجانب کسی انداختن ۔ صاحب برہان تحریر
کہ بعضی بمعنی سوم لغت عربی دانند (رودکی ؎) رخ اعدات از تس نکبت ہوا ہچو قیر وشبہ شبہا
آمد ہا صاحب رشیدی بر معنی اوّل و دوم قانع صاحب سروری بذکر معنی اوّل و دوم می فرماید
کہ بضم تا خیو بجانب کسی انداختن (کذا در نسخہ میرزا) (حکیم لامعی جرجانی ؎) دستت بخیو تر کن
و بر دست تسی دہ ہا وانگہ بسر وریش براورت فرو مال ہا صاحب ناصری ہم معنی سوم را ترک کردہ
وارستہ بذکر معنی دوم گوید کہ (۴) بعضی بمعنی براز گویند (طغرا در ہجو لوچی ؎) وانم زبی کندہ
تر از خویش رود ہا مانند تسی کہ از پس ماندہ بود ہا و ذکر معنی سوم ہم می فرماید بصراحت لغت عرب
خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم و سوم کردہ ۔ بہار بر معنی دوم و چہارم قناعت فرمودہ
مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است بہمہ معانی ۔ ما می دانیم کہ معنی چہارم اصل است
کہ از پس براز گرفتند و معنی دوم مجاز آن و بہ دیگر معانی ہم اسم مستقبل ۔ صاحب انند تس را لغت
نہ گفت و معنی سوم ہم نہ نوشت و صاحب منتخب ہم تس را نیاورد و صاحب مؤید ہم تس را بذیل لغات
عرب نگاشت و بذیل لغات فرس بر ذکر معنی سوم قانع ۔ گویا این را بمعنی سوم ہم لغت فارسی داند
صاحب منتہی الارب ہم تس را نیاورد ما این را بمعنی سوم ہم لغت فارسی زبان دانیم **(اردو)**
(۱) طمانچہ ۔ مذکر (۲) گوز ۔ مذکر ۔ پاد (۳) تھوک ۔ مذکر (۴) براز ۔ مذکر ۔ گہ ۔ نجاست ۔

تساچہ | بقول برہان در ملحقات بروزن خفاچہ نہنگ را گویند و می فرماید کہ بشین معجمہ ہم

آمده صاحب مؤید ہم ذکر این کرده مؤلف عرض کند کہ اگر لغت فرس است چنانچہ صاحب مؤید
بذیل لغات فرس آورده وجہی نبود کہ دیگر محققین زباندان وصاحب زبان این را ترک کنند
مشتاق سند استعمال باشیم لغات ترکی ہم ازین ساکت صاحب محیط بر نہنگ گوید کہ اسم فارسی
است وبعربی تمساح وبہندی مگر ونکّہ چہ حیوانی است دریائی مزاج آن گرم در دوم
وخشک در سوم شدید الحرارت وگوشت آن غلیظ و ردی الکیموس ومحرک باه ومضرت ہا
وارد الخ) (اردو) نہنگ ۔ بقول آصفیہ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ نکّہ چہ ۔ ناکہ ۔ گھڑیال ۔
شیر دریا ۔ شیر آبی ۔

تسامح | بقول ملحقات بہار (۱) بمعنی تغافل واغماض وچشم پوشی و (۲) بمعنی ملایمت ونرمی
بپاس خاطر کسی ۔ مؤلف عرض کند کہ تسامح لغت عرب است بقول انند بمعنی آسان گرفتن ۔
فارسیان بمعنی حاصل بالمصدرش استعمال این کرده اند بمعنی دوم اگر سند استعمال بدست آید
توانیم عرض کرد کہ مفرس باشد ۔ (اردو) (۱) تسامح ۔ مذکر ۔ تغافل ۔ اغماض ۔ سہل انگاری
(۲) ملائمت ۔ نرمی ۔ مؤنث ۔

تسبیح | بقول بہار (۱) بپاکی یاد کردن خدا را و (۲) بمعنی سبحہ مجاز است ہمی فرماید کہ
با لفظ آویختن ۔ پیچیدن و با لفظ فرمودن وکردن بمعنی اشتغال بہ تسبیح فرمودن و با لفظ گرداندن
وگسستن وگسیختن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح وکسر موحدہ بمعنی اول
عربی است چنانکہ صاحب منتخب آورده فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند و
بمعنی دوم مفرس باشد کہ فارسیان بدین معنی استعمالش کرده اند کہ در ملحقات این ہمی آید (ظہوری)

ع) غلطش اشک همه تسبیح است پیچش آه همه زنار است (اردو) تسبیح۔ بقول آصفیه
عربی۔ مؤنث (۱) سبحان الله کہنا (۲) سو دانوں کی مالا۔ سبحه۔

تسبیح آویختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
سند استعمال پیش نکرد وظاهر بمعنی داشتن تسبیح آویخته
در دست باشد (اردو) تسبیح لٹکائے رہنا
یعنی تسبیح ہاتھ میں رکھنا اس طرح کہ لٹکی ہوئی ہو۔

تسبیح پیچیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که گرفتن تسبیح در دست است (سعدی
شیرازی ع) روی طمع از خلق بپیچ ار مردی
تسبیح هزار دانه بر دست مپیچ (اردو)
تسبیح ہاتھ میں رکھنا۔

تسبیح چشم بلبل اصطلاح۔ بقول بهار و
بحر و انند سبحه که مهره های آن خالهای گرد و خیره
رنگ خود داشته باشد نزدیک هم مانند چابکی
چشم بلبل که قسمی از پارچه است (محسن تاثیر ع)

کرده ام در آویختن تشبیه چشم بلبل است
تا کرا این شاخ گل را دست بر دامن زند
خان آرزو در چراغ هدایت هم این را
آورده مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی
و این تسبیحی که اکثر از کربلای معلی می آورند که
در دانه های سیاه تحقیق العیار سنجهای باریک
انقره کنند۔ نشان سپیدش در دانه سیاه خوشنما
می باشد (اردو) وہ تسبیح جس کے سیاه دانوں
میں سفید نقطے ہوں جو سیپیوں سے نقرہ سے قائم
کرتے ہیں۔ مؤنث۔

تسبیح دادن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی حقیقی است یعنی عطا کردن تسبیح (کمال
اصفهانی ع) بر چرخ سعد اکبرش مشتری است
نام کو داد از پی بشارت تسبیح و طیلسان

(اردو) تسبیح دینا۔ تسبیح عطا کرنا۔

تسبیح ساختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ درست کردن تسبیح باشد بمعنی حقیقی۔ (لسانی شیرازی ۔ ۵) میان زہد و رندی عالمی دارم بحمد اللہ ؎ کہ چرخ از خاک من تسبیح با پیمانہ می سازد ؎ مخفی مباد کہ سند بالا متعلق بہ مقصد تسبیح سازیدن است و تعریف ساختن و سازیدن بجای خودش می آید (اردو) تسبیح بنانا۔

تسبیح ساز | استعمال۔ بقول بہار یعنی آنکہ سبحہ را سازد (میرزا طاہر وحید ۔ ۵) چہ گویم من از مہر تسبیح ساز ؎ کہ رو ہم بود سوی او در نماز ؎ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اردو) تسبیح ساز کہہ سکتے ہیں۔ تسبیح بنانے والا۔ مذکر۔

تسبیح سال | اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و وارستہ رشتۂ سالگرہ۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و موافق قیاس و کنایہ ایست کہ رشتۂ سالگرہ ہم از گرہ ہای سالانہ صورت تسبیح پیدا می کند (صائب ۔ ۵) چہ حاجت است بہ تسبیح سال عمر مرا ؎ کہ می شود بیک انگشت این حساب تمام ؎ (اردو) رشتۂ سالگرہ۔ مذکر۔ وہ رشتہ جس میں سالگرہ کی گرہیں ڈالی جاتی ہیں۔

تسبیح ستاندن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی گرفتن و حاصل کردن تسبیح باشد (ظہوری ۔ ۵) بر مہربت ای برہمن دیگر در دعوی مزن ؎ تسبیح را بستان ز من تسلیم کن زنار را ؎ (اردو) تسبیح لینا۔ حاصل کرنا۔

تسبیح شدن | استعمال۔ بمعنی تسبیح قرار یافتن است۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی و موافق قیاس باشد (ظہوری ۔ ۵) تسبیح

(۳۶۶۵)

نشود ظہور نمی یابد زنار بربندی ضرور است ٭
(اردو) تسبیح بنجانا ۔

تسبیح شکستن | استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که خراب کردن و پاره پاره کردن سبحه
باشد (حبیب اصفهانی ؎) سبحه خراب
کردم و میخانه ساختم ٭ تسبیح را شکستم و پیمانه
ساختم ٭ (اردو) تسبیح توڑنا ۔ ضائع کرنا ۔

تسبیح شمار | اصطلاح ۔ بقول بہار و بحر
و آصفی بمعنی زاہد **مؤلف** عرض کند که اسم
فاعل ترکیبی است یعنی شمار کننده دانه‌ہای
تسبیح زاہد است (صائب ؎) غافل مشو از
حلقهٔ تسبیح شماران ٭ کز دام ببندیش کر از
دانه گذارند ٭ (اردو) زاہد ۔

تسبیح فرمودن | استعمال ۔ صاحب آصفی
گوید که اشتغال به تسبیح فرمودن است (حافظ
؎) سراسر بخشش جانان طریق لطف و احسان
بود ٭ اگر تسبیح می فرماید گر زنار می آرد ۔
مؤلف عرض کند که معنی آن اشتغال تسبیح
کردن است (اردو) تسبیح پھیرنا ۔

تسبیح کربلائی | اصطلاح ۔ بہار گوید که سبحه
که از خاک کربلا سازند (محمد قلی سلیم ؎) در
کوی بی وفایان وای شریک من چه حیثیت ٭ چون
پیش اہل کوفه تسبیح کربلائی ٭ **مؤلف** عرض کند
که بمعنی منسوب به کربلا است و موافق قیاس ۔
(اردو) خاک کربلا سے مٹی سے بنی ہوئی تسبیح ۔

تسبیح کردن | استعمال ۔ صاحب آصفی
گوید که اشتغال به تسبیح کردن است **مؤلف**
عرض کند که موافق قیاس (زلالی خوانساری ؎)
بود رنده مؤذن در خرابات ٭ کند تسبیح گریه
در مناجات ٭ مخفی مباد که در سند بالا مصدر
کنانیدن است نه کردن و ما تعریف سرکنی بجایش
(تسبیح کنانیدن) کنیم (اردو) دیکھو تسبیح فرمودن ۔

تسبیح کسی گفتن | استعمال ۔ صاحب آصفی

ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که عبادت او کردن و بندگی نمودن
است (خواجوی کرمانی ؎) توحید تو
خواند تسبیح مرغ سحرخوان که تسبیح تو گوید چمن
بلبل شیدا چه مخفی مباد که سند بالاستقلال
به مصدر گوییدن است نه گفتن و مفرد
هرگز بجایش می آید (اردو) تسبیح پڑھنا
یہ دکن کا محاورہ ہے۔ صاحب آصفیہ
نے تسبیح پھیرنا لکھا ہے۔ اس مصدر فارسی
کا نتیجہ کسی کی عبادت کرنا۔

تسبیح گردانیدن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی استعمال تسبیح کردن و خواندن
اسمای پاک بر تسبیح (صائب ؎) سنهر
زنهار دل بر جهلت صد ساله دنیا که آخر
می شود چندانکه یک تسبیح گردانی (اردو)
تسبیح پھیرنا۔ بقول آصفیہ مالا جپنا۔

تسبیح گسستن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی تسبیح شکستن است که گذشت
(سلمان ساوجی ؎) قلب را شکسته و پیمانه ساغر
که تسبیح را گسسته و زنار کرده ایم چه مخفی مباد
که لازم و متعدی هر دو آمده (اردو) تسبیح
شکستن۔

تسبیح گسیختن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که مرادف مصدر گذشته (صائب ؎)
صد عقده زین خشک بکارم فکنده بود چه ذکرش
بخیر باد که تسبیح من گسیخت (اردو) تسبیح
ٹوٹ جانا۔ تسبیح توڑنا۔

تسبیح گفتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که همان تسبیح کسی گفتن است که بجایش گذشت
و سند خواجوی کرمانی که همدر اینجا مذکور شد

ستیزاین است وبس (اردو) دیکھو	تسبیح کسی گفتن ۔

تُستی بقول برہان وجامع وانند بضم اوّل وسکون ثانی وفوقانی بہ تحتانی رسیدہ بمعنی تو بودی و توئی یعنی دیگری بغیر از تو نہ بودہ ونیست صاحب جامع گوید کہ این مخفف تو استی یعنی تو بودی وتوئی مؤلف عرض کند کہ از قبیل دیدستی وشنیدستی موافق قیاس (اردو) تو ہی ہے ۔

تُسخُر بقول برہان باخای منقطہ دار بروزن لشکر بمعنی مسخرگی وتسخر گویند کہ عربی است صاحب مؤید این را بذیل لغات عرب نہ نوشتہ بذیل لغات فارسی گوید کہ فارسیان این را بدین معنی استعمال کردہ اند وصاحب انند این را ترک کردہ صاحب منتخب کہ محقق لغات عرب است این را بہ تشدید خای معجمہ مصدر عربی گوید وبمعنی رام کردن وبی مزد کار فرمودن مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان این را ترک کردہ اند اگر سند استعمال پیش شود ما این را مفرس دانیم (اردو) مسخرگی ۔ مؤنث تمسخر ظرافت ۔

تسخیر بقول بہار رام کردن وبی مزد کار گرفتن مؤلف عرض کند کہ بقول منتخب بالفتح و کسر خای معجمہ لغت عرب با ہمین معنی است فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر فارسی استعمال این کردہ اند کہ در ملحقات می آید (ظہوری ص) خوبان عجب کہ خیل ما را دہند نشان چو تسخیر ملک دل بہ تطاول حوالہ است بچو (اردو) تسخیر بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مؤنث ۔ تابع کرنا ۔ فرمان بردار بنانا ۔ محاصرہ کرنا ۔ گھیرنا ۔ قابو مین لانا ۔ کسی کے دل کو اپنے جانب مائل کرنا ۔

تسخیر ساختن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت. مؤلف عرض کند که بمعنی مطیع کردن است (حزین سه) کند
جذبهٔ مهر ذرّه ام تسخیر می سازد بهٔ جهان تکبیر
تجلّی گاه دلدار است پنداری بهٔ مخفی مباد که
سند بالا متعلق بمصدر سازیدن است که
بجایش می آید و مرادف ساختن (اردو)
مسخر کرنا. مطیع کرنا۔

تسخیر فرمودن | استعمال. صاحب آصفی

تسخیر کردن | ذکر این کرده از معنی ساکت
مؤلف عرض کند که بمعنی مطیع و فرمان بردار
کردن باشد و بقبضهٔ خود آوردن (وحشی
بافقی سه) بیک حمله که فرمود آن جهانگیر و ذریه تسخیر
را فرمود تسخیر (کلیم همدانی سه) این دنانج کر اثر
ساید احتساب کنم به چه لائق است که تسخیر او کنم
بهٔ مخفی مباد که سند بالا متعلق بمصدر کردن است
بجایش می آید مرادف کردن (اردو) مسخر کرنا۔
فتح کرنا۔ اپنے قبضہ میں لانا۔

اتس سنگ | بقول برهان وجامع وجهانگیری وناصری بضم اول وفتح ثالث که سین دیگر است
بروزن ادرک گیاهی است دوائی که آن را بعربی بقفیح الکلاب خوانند. خان آرزو در
سراج گوید که اتش سنگ هم باین معنی. صاحب رشیدی این را بکاف فارسی نوشته گوید که این را
شاهبانت نیز گویند. صاحب محیط ذکر این نکرده و بر بقفیح الکلاب گوید که همان شاهبانج است
و بر شاهیانکج می فرماید که آن را شاتانک و فاتانک و شاتانک نیز گویند که معرّبش شاهبانج
وساباتج وشاهفانج است و بعربی قسوة الکلاب و ریحان الشیطان و بفارسی حیوان اسپرغم
و بشیرازی آتش سنگ و بفارسی بنفشه سنگ و بفارسی قدیم جوز و سپرغم است گرم و خشک در
دوم و مشابه قیصوم در قوت جهت صرع و مغ سیابان از ابه در یا خصوصاً اطفال را

وتحلیل ریاح شکم انسان و زخمہا نافع و بدل آن در منفعت صمغ عربی وغیرہ مرزنجوش **مؤلف** عرض کند کہ ما اتفاق داریم با رشیدی کہ این بکاف فارسی است و مرکب است از تش و سگ۔ سگ بمعنی اوست و تش بمعنی آب دہن گذشت گویند کہ چون سگ این را خورد آب دہن او کم شود و اللہ اعلم با نیز (آتش سگ) ہم اشارہ این کردہ ایم (اردو) دیکھو آتش سگ۔

تسعیر بقول بہار بعین مہملہ نرخ نہادن و فارسیان بمعنی (۱) نرخ استعمال کنند (شفیع اثر سہ) گر نہ باران می شود تسعیر نازل از چہ رو کہ شد از اشکم حسن گندم گون جانان قیمتی چون خان آرزو در چراغ ذکر این بسند شعر بالا کردہ (ظہوری سہ) ہیچ در کشت وفا توقیر نیست ہر ربع اگر باشد گہر تسعیر نیست **مؤلف** عرض کند کہ در عربی زبان بقول منتخب بالفتح بمعنی نرخ نہادن و آتش افروختن است بخیال ما (۲) فارسیان استعمال این بمعنی کم قیمتی و ارزانی نرخ ہم کردہ اند و ہمین معنی از کلام ظہوری ہم پیدا می شود (اردو) (۱) نرخ۔ مذکر (۲) نرخ کی ارزانی کم قیمتی۔ مؤنث۔

تسکستان بقول صاحب رہنمای مجلۂ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی صحرای پر از درختان۔ **مؤلف** عرض کند کہ فارسی جدید و متحقق نشد کہ ماخذ این از کدام زبان است۔ اسم جامد فارسی معاصرین عجم دانیم و این قدر متحقق کہ لغت تازی نیست یکی از معاصرین عجم این را بالکسر گوید (اردو) جھاڑی بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ بن۔ جنگل۔ خاردار درختوں کی جگہ۔

تسکین بقول بہار آرام دادن می فرماید کہ با لفظ دادن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ لغت عربی است بالفتح و کسر کاف عربی و بقول منتخب بمعنی آرام دادن فارسیان بمعنی سکون

و آرام استعمال این با مصادر خود کنند کہ در ملحقات می آید (ظہوری ے) در عشق فراغ من دگر شد ﴿ تسکین دلم بہ اضطراب است ﴿ (اردو) تسکین - بقول آصفیہ - عربی - اسم مؤنث - تسلی تشفی آرام - اطمینان -

تسکین بخشیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تسلی دادن و اطمینان بخشیدن - (شاپور طہرانی ے) آرزوی وصل بہر اضطراب دل خوش است ﴿ گرچہ تسکینی نہ بخشد جان غم فرسودہ را ﴿ (اردو) تسکین عطا کرنا - تسلی دینا - اطمینان بخشنا -

تسکین بودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ سکون و آرام و راحت بودن است (خسرو ے) یارب چہ بود امشب و مہمان من کہ بود ﴿ تسکین جان بی سر و سامان من کہ بود ﴿ مخفی مباد کہ سند بالا بکار آصفی نمی خورد - سخن فہمی محقق ہند شراد خوب معلوم شد (اردو) تسکین ہونا -

تسکین چیدن مصدر اصطلاحی بمعنی تسکین حاصل کردن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ے) نداز ظہوری چرا اضطرابی ﴿ کہ در خاطرش وصل تسکین نہ چیند ﴿ (اردو) تسکین حاصل کرنا -

تسکین خواستن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ راحت و آرام طلب کردن است (محتشم کاشی ے) خواستم تسکین سینہ آتشت کردی مرا ﴿ ای قرار جان و دل با بیقراران این کنند ﴿ (اردو) تسکین چاہنا -

تسکین دادن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اطمینان قلب و راحت و آرام عطا کردن است

(شاپور طهرانی ؎) بجان آمد دلم زین ناله‌های
بی اثر امشب ٭ اجل کو تا که تسکینم دهد بی درد سر
امشب ٭ مخفی مباد که سند بالا متعلق به تسکین دهیدن
است و دهیدن مرادف دادن که مصادر اصلش بجای
خودش می آید (اردو) تسکین دینا ۔ راحت
و آرام عطا کرنا ۔

تسکین شدن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که راحت و آرام حاصل شدن است (حزین
؎) دروغی بسته قاصد از زبان یار و می‌خواهم ٭
بسکه تسکین دل بی اضطراب از وی شود ما را ٭
مخفی مباد که سند بالا متعلق به مصدر شودن است
که بجای خودش می آید (اردو) تسکین ہونا ۔

تسکین کده اصطلاح ۔ بقول بهار و انند
از عالم تجلی کده **مؤلف** عرض کند که مقامی
که از آن تسکین حاصل شود (میرزا رضی دانش
؎) کعبه تسکین کده و دیر تسلی گاه است
٭ ناله سر کن همه جا خانهٔ فریادرس است
٭ (اردو) مقام تسکین ۔ مذکر ۔

تسکین کردن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که بمعنی تسلی دادن است (صائب ؎)
غم نیز ز بیتابی ما روی نهان کرد ٭ صائب
بسکه تسکین دل زار توان کرد ٭ (اردو)
دلاسا دینا ۔ بقول آصفیه ۔ تسلی دینا ۔ تشفی
دینا ۔ طمانیت بخشنا ۔

تسکین گرفتن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که تسکین حاصل کردن است (حیدر
کاشانی ؎) تا ز آتش غم بیدل نالان آخر ٭
تا زیر و زبر نیافت تسکین نگرفت ٭ (اردو)
تسکین پانا ۔

تسکین یافتن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض

کند که مرادف مصدر گذشته (شهیدی قمی ـ
ه) چه شد یار بسر کرامشب در دمن تسکین
نمی یابد بهر زی تا بی سرم می گردد و بالین نمی یابد
بمعنی مباد که یابیدن مرادف یافتن است
که بجای خودش می آید و سند بالا متعلق از و است
(اردو) تسکین پانا ـ

(الف) تسلّا
(ب) تسلّی
بهار بذکر (ب) گوید که دلخوشی یافتن و خوش عیش شدن و بذیل آن (الف) را آورده می فرماید که فارسیان استعمال الف هم کرده اند (سنجر کاشی ـ ه) گر زانکه درین خجسته مطلب ٭ اقبال توام دهد تسلّا ٭ بنشینم و سر به مراد خاطر ٭ آسوده ز قیل و قال دنیا ٭ می فرماید که بمعنی دلخوش و خوش عیش مجاز است و با لفظ داد و داشتن و شدن و کردن مستعمل. مؤلف عرض کند که ب لغت عرب است بفتحتین و تشدید لام مکسور و بقول منتخب بمعنی خرسند شدن فارسیان بمعنی دلاسا و تسکین استعمالش کنند و الف مفرّس است و استعمال این با مصادر فارسی در ملحقات می آید (ظهوری ـ ه) ز موجهای خبر گوش تشنه گردد ٭ اگر برای تسلّیِ چشم تر نبرد ٭ (اردو) (الف و ب) تسلّی ـ بقول آصفیه عربی ـ اسم مؤنث ـ دیکهو تسکین ـ

تسلّی آمدن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
حاصل شدن تسکین است (آرزوی اکبرآبادی
ـ ه) ز خط تسلّی این جان بیقرار آید ٭ چو نامه
که ز یاری بسوی یار آید ٭ مخفی مباد که سند آرزو
هند نژاد چیزی نیست معاصرین عجم الله به زبان
دارند (اردو) تسلّی هونا ـ

(۱) تسلّی بخش شدن
(۲) تسلّی بخشیدن
استعمال ـ صاحب
آصفی ذکر ب
کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که

از سندش الف پیداست و سرود و در استعمال
است بمعنی دلاسا دادن (شاپور طهرانی س)
دل و وقت سوختن خوش که در شبهای بیداری
با تسلی بخش دل از نغمه یا حی شود ما برای مؤلف
عرض کند که سند شاپور متعلق به مصدر شودن
است که بجایش می آید (اردو) (۱) تسلی
بخش ہونا (۲) تسلی بخشنا ۔

تسلی بودن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی تسکین بودن است (ثنائی کمره س) دلم
بوصل تسلی نبود زانکه تمام گل وصال تو آلود
از جدائی بود ۔ (قاسم گونابادی ع) از آن
روضه دل را تسلی بود ۔ (اردو)
تسلی ہونا ۔

تسلیخ بقول برهان و جامع بالام بر وزن زرنیخ سجاده و جانماز را گویند می فرمایند که
معنی با شین نقطه دار هم آمده صاحب سروری می فرماید که بعد از سین مهمله لام بودن تسلیخ صحیح
باشد (کذا فی المؤید) (شمس فخری س) ز بهر محتسب قهر او نهد زهره بجای چنگ و دف
جام مصحف و تسلیخ ۔ صاحب ناصری بذکر معنی بالا گوید که این لغت چون غیر مشهور است در
اشعار بمناسبت تشبیه تسبیح خوانده اند و هر کز لام را با تصور کرده اند شمس فخری اصفهانی در لغت
خود که معیار جمالی نام دارد با توبیخ و زرنیخ قافیه کرده علی ای حال تسلیخ در اشعار خواجه نیز
اصح و احسن است از تسبیح (س) ترسم که روز حشر عنان بر عنان رود تسلیخ شیخ و خرقه
رند شراب خوار ۔ مؤلف عرض کند که صاحب انند بصراحت گوید که این لغت فارسی است
و ما با تقلید جامع و ناصری این را اسم جامد تسلیم کنیم صراحت ماخذ تسلیخ نمی آید (اردو) جانماز ۔ مؤنث ۔

تسلی دادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند

بمعنی تسکین دادن و دلاسا کردن است (حاجی اسمعیل یکتا ؎) برغم من کند با هر کسی گرمی و من خود را ٭ تسلی داده می گویم که استغنا نمی داند ٭ (اردو) تسلی دینا۔

تسلی داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی مطمئن بودن و تسکین داشتن است (اسیر شهرستانی ؎) هرگز آهوی نگاه تو نشد رام اسیر ٭ دل خود را بچه صیاد و تسلی دارد ٭ مخفی مبادا که سند بالا متعلق به مصدر داریدن است و شعر لفظش بجایش می آید که مرادف داشتن باشد (اردو) تسلی رکھنا۔ دکن میں مستعمل ہے جیسے "تم تسلی رکھو کوئی بات تمھاری رائے کے خلاف نہ ہوگی" اطمینان رکھنا مطمئن رہنا

تسلی ساختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف تسلی کردن و تسکین دادن است (شانی مشهدی ؎) بده ساقی ز دنبال هم امشب می که میدانم ٭ تسلی ساز خاطر جام پی در پی شود ما را ٭ مخفی مبادا که از سند بالا مصدر تسلی ساز شدن پیداست نه تسلی ساختن (اردو) تسلی دینا۔

تسلی ساز شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی تسلی دادن است و سند این از شانی مشهدی به (تسلی ساختن) مذکور و این مرادف آنست۔ موافق قیاس مخفی مباد که در سند مذکور استعمال مصدر (تسلی ساز شودن) است عیبی ندارد و شودن اصل است و شدن مخفف آن (اردو) دیکھو تسلی ساختن و تسلی دادن۔

تسلی شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حاصل شدن تسکین لازم تسلی دادن

وکردن است (ندیم اصفهانی ؎) شو ور
گریهٔ ظالم تسلی مظلوم ہ نیز خمار گوار است آ
آهن تاب ہ (طالب آملی ؎) مگر نسیم چمن
همره آورد و رنی ہ مشام شوق تسلی بجذب
بو نشود ہ مؤلف عرض کند که در هر دو سند
استعمال (تسلی شودن) است و شودن ۔
مصدریست که شدن مخفف آن باشد و بجای
خودش می آید (اردو) تسکین ہونا ۔

تسلی طلبیدن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی تسکین خواستن است (اسیری فنائی
؎) عشق است تسلی طلب ارنه دل یعقوب ہ
از پیرهن یوسف کنعان نگشاید ہ (اردو) تسلی چاہنا

تسلی فزودن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی حقیقی است (صائب ؎) پیغام و
بوسه نیست تسلی فزای من ہ زیرا که اشتیاق

من از این و آن گذشت ہ (اردو) تسلی
زیادہ کرنا ۔

تسلی کردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی تسلی دادن و ساختن است (محسن شیرازی
؎) در قفس دل را بنومیدی تسلی کرده ام
ہ بوی گل گر بر مشامم می خورد جان میدهم ہ
(اردو) تسلی دینا ۔

تسلی گاه اصطلاح ۔ بقول بهار از عالم
تجلی گاه چنانچه در تسکین کده گذشت مؤلف
عرض کند که بمعنی مقام تسلی است و سند این
در تسکین گاه مذکور و موافق قیاس است ۔
(اردو) مقام تسلی ۔ دیکھو تسکین گاه ۔ مذکر ۔

تسلی گردیدن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که مرادف تسلی شدن است (صائب ؎)
از تشنه هیچ اسایش زخاک می رویده ز مغز سرکه

تسلّی به استخوان گرویدن (اردو) دیکھو **تسلّی شدن** ۔

تسلیم بقول بهار گردن نهادن و سلام کردن و سپردن چنانچه گویند فلانی جان بحق تسلیم کرد **مؤلف** عرض کند که صاحب منتخب این را آورده لغت عرب است بالفتح وکسر لام فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر خود می کنند که در ملحقات می آید (اردو) تسلیم بقول آصفیه ۔ راضی برضا ہونا ۔ ماننا ۔ سلام کرنا ۔ بندگی آداب **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ معنی حاصل بالمصدر ۔ رضامندی ۔ اطاعت ۔ مؤنث ۔

تسلیم شدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی راضی برضا شدن (صائب ـه) چون شدی تسلیم سرکام نهنگی ساحلی است ؛ پیچ و تابی آویختن در دامن ساحل چرا ؛ (اردو) راضی برضا ہونا ۔

تسلیم کردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که قبول کردن و اطاعت کردن و مسلم داشتن است (عرفی ـه) برهان دهر سوز عتاب تو می گذشت ؛ تسلیم در ثبوت خلا کرد روزگار ؛

(صائب ـه) کرد تسلیم من سند بی تابی را ؛ هر سپندی که درین انجمن از جا برخاست ؛ ۔ (ظهوری ـه) ز دور می نهد انگشت بر زمین خورشید ؛ چو پیش رای منیر تو می کند تسلیم ؛ (اردو) تسلیم کرنا ۔ ماننا ۔ قبول کرنا ۔ اطاعت کرنا ۔

تسلیم نمودن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف تسلیم کردن است و سپرد کردن هم بسبیل مجاز (عالی شیرازی نثر) صد هزار روپیه نقد تسلیم خزینه داران می نماییم ؛ **مؤلف** عرض کند که در سند بالا استعمال مصدر (نمایان)

است که بجایش می آید و آن مرادف نمودن باشد (اردو) دیکھو تسلیم کرنا۔ سپرد کرنا۔

تسلّی نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف تسلّی کردن است (عالی شیرازی۔ نثر) هر دو فریق را تسلّی نموده مراجعت فرمود (اردو) دیکھو تسلّی کردن۔

تسلّی یافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی تسکین یافتن است و سکون و دل جمعی حاصل کردن (عالی شیرازی۔ نثر) باین نعم البدل تسلّی یافته مخفی مباد که درین سند استعمال مصدر یابیدن است نه یافتن و تعریف هر دو بجایش می آید (اردو) تسلّی پانا۔ تسلّی حاصل کرنا۔

تسمه بقول برهان و جامع بفتح اوّل بر وزن تسمه (۱) چرم و دوال چرمی باشد و (۲) موی شانه کرده بالای پیشانی نیز۔ صاحب سروری این را مرادف تاسمه گوید که بهمین معانی بجایش گذشت۔ صاحب فدائی که یکی از علمای معاصر عجم بود می فرماید که (۳) باریکه ایست از چرم که شاهان والسین خانهٔ تیمور گناهگاران را بدان خفه می کرده اند۔ خان آرزو در سراج گوید که مخفف تاسمه از آنه مرد ارش بهار می نگارد که چرم خام و رشته های دراز چرم و پوست و موی شانه کرده بر افراز پیشانی **مؤلف** عرض کند که بابه تاسمه اشارهٔ این کرده ایم که این اصل است و آن مزید علیه این (اردو) (۱) و (۲) دیکھو تاسمه (۳) چرمی تازیانه۔ مذکر۔

(الف) **تسمه باز** اصطلاح۔ بقول بهار (ب) **تسمه بازی** عجم کنایه از دغاباز و فریب دهنده و هم او ب را بمعنی دغل از قمار بازی گوید که مردم دران بسیار فریب خورند و می فرماید که ظاهرا دوال بازی همین است (ملّا طغرا ۵) تسمه بازی نیست چون سراج

و به بازار و شهر به زین اسپی چون بسازد و کم زیان
ضرر است. به صاحب بحر نسبت ب باتفاق بهار
گوید که دغلی و دغابازی. وارسته هم ذکر ب
کرده و خان آرزو در چراغ هدایت هم ب را
آورده مؤلف عرض کند که الف اسم فاعل
ترکیبی است و ب بزیادت یای مصدری
و ظاهرا همین قدر معلوم می‌شود که کسی که از تسمه
بازی می‌کند یعنی تازیانه تسمه بر جسم خود یا لی
می‌زند چنانکه بعضی از فقرا می‌زنند و آواز تازیانه
بر می‌آید گویا فریب و دغا می‌دهد یعنی تماشاییان
از آوازش باور می‌کنند که تازیانه بر جسمش
کار می‌کند و ضرب می‌رساند و لیکن در حقیقت
چنان نیست ضربی بر جسم نمی‌رسد از همین عمل
بر سبیل مجاز بمعنی فریب و دغل مستعمل
شد (اردو) الف. دغاباز. فریبی (ب)
دغابازی. مؤنث. فریب. مذکر.

تسمیه | بقول بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم بمعنی تقرر. مؤلف عرض کند که لغت عربی زبان
است بالفتح و کسر میم و فتح تحتانی و بقول منتخب بمعنی نام کردن. فارسیان معاصر عجمی نسبت
که بمعنی تقرر بر سبیل تفرس استعمال این کرده باشند و ما از زبان معاصرین عجم استعمال این نشنیده‌ایم
و در تالیفات زمانهٔ حال استعمال این ندیدیم. صاحبان روزنامه و رهنما هم ذکر این نکرده‌اند
(اردو) تقرر. بقول آصفیه عربی. اسم مذکر. تعیین. قیام.

تس منفسی | اصطلاح. بقول بهار و وارسته (۱) هرزه گوئی (طفرا و رنجو لیجی فقره) بدستیاری
سنده گوان گمراهی به پیرتس منفسی نشسته. صاحب بحر ذکر معنی اول گوید که (۲) بالضم گوزی صدا
مقابل ضراط و (۳) بمعنی آب دهان. مؤلف عرض کند که مجرد تُس بهمین معنی دوم و سوم بجای خویش
گذشت و سندش همه را اینجا ذکر کرده آن را اسم جامد فارسی زبان گفته ایم و اینجا همین قدر

کانی است که مرکب است با تسو بیای مصدری بمعنی اوّل و معنی دوم و سوم بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) (۱) ہر زہ گوئی۔ مؤنث (۲) گوز۔ مذکر (۳) ٹھوک۔ مذکر۔

تسو بقول برہان و جہانگیری و سروری بفتح اوّل و ثانی بواو کشیده مقدار وزن چہار جو باشد و یک حصه از بست و چہار حصۂ شبانه روز که عبارت از یک ساعت بود و یک حصه از بست و چہار حصۂ چوب گز استادان خیاط و ہمچنین یک حصه از بست و چہار حصۂ سیر است استادان بقال را و معرب آن طسوج (کمال اسمعیل ره) با کف دُر پاش تو ہر دم زننگ ابر زند بر رخ دریا تسو ہا گرچه مراہست ہنوز وار تفضل که نیست زو انگانه مراکی تسو صاحب جامع ہم ذکر این کرده. صاحب ناصری بذکر معانی بالا گوید که صاحب رشیدی نوشته که باین معنی در ہند مستعمل است و حق با اوست خان آرزو در سراج ہمزبان رشیدی **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است و باعتبار صاحب جامع که محقق اہل زبان است این را معتبر دانیم و در ہند استعمال این مخصوص برای بست و چہارمی حصۂ گز است صاحب منتخب طسوج را بالفتح و تشدید سین ربع دانگ گفته که مقدار دو حبه باشد. (اردو) تسو۔ بقول آصفیه ہندی۔ اسم مذکر۔ گز کا چوبیسوان حصه۔ سوا انچ۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ یہہ فارسی زبان کا لغت ہے اور وقت اور گز اور وزن کے چوبیسوین حصه کو کہتے ہین۔

فوقانی با شین معجمه

تش بقول بہار بالضم بمعنی (۱) تو او را مخفف (تواش) مرکب از لفظ تو بصیغۂ خطاب و شین (امیر خسرو ره) اگر در علم رفته باشد فقیری که امید تش از نیه راه خواند که صاحب

برهان این را بفتح اوّل و سکون ثانی (۲) بمعنی آتش گوید که عربان نار خوانند و (۳) تیشهٔ بزرگی
که بدان درخت شکافند و (۴) تیشهٔ درودگران را نیز گفته اند و (۵) بضمّ اوّل حرارت و
اضطراب که بسبب غم و اندوه عظیم در دل کسی پدید آید و بکسر اوّل (۶) عطش و تشنگی و (۷)
شپش و آن جانورکی باشد خونخوار که بیشتر در سر ترپاکی و کوکناری بهم رسد. صاحب جامع می فرماید
که بمعنی دوم مخفف آتش است و ذکر معنی سوم هم کرده و معنی پنجم را هم آورده و بمعنی ششم و
هفتم هم (مولوی معنوی ره) موسی اندر درخت هم تش دید ٭ سبز تر می شد آن درخت از نار ٭
(حکیم سوزنی ره) ای سوزنی بسوز ز توحید چوب گز ٭ کان سوزنی که از تو بتیر افکند تش ٭
(پوربهای جامی ره) روزها شد که بنده می آید ٭ بر در روزه نیاید بچاوش ٭ ایمن از عدل
تو زمانه چنان ٭ که نیاید ضرر ز آتش تش ٭ صاحب جهانگیری معنی اوّل و چهارم را گذاشته صاحب
سروری ذکر معنی دوم و سوم و پنجم و ششم و هفتم کرده گوید که (۸) کلمهٔ باشد که در وقتیکه ارادهٔ
ایستادن ستور کنند می گویند (عبید زاکانی ره) بر ایلان بانگ تازیانه تو ٭ در سوار افگنی همه تش را ٭
و صاحب ناصری معنی دوم تا هفتم را آورده صاحب رشیدی بمعنی آتش خان آرزو در سراج
بذکر معنی دوم تا پنجم می فرماید که در کلام پوربها آتش را بمعنی حرارت گرفتن شعر را از فصاحت
و بلاغت افگندن است چنانکه ذائقهٔ اهل سخن دلالت دارد و مناسبت بمعنی خس و خاشاک ضعیف
است اگرچه در کتب معتبرهٔ لغت بدین معنی بنظر نیامده لیکن در هندوستان بضمّ اوّل و سین
مهمله آمده و تبدیل سین مهمله به شین شایع است و بذکر معنی ششم و هفتم می فرماید که بدین معنی
در هندی به سین مهمله است پس از عالم توافق باشد و در بیت گذشته مرکب باشد از تش

بمعنی مذکور و نون که افادۂ معنی صاحبی کند و بای زائده از عالم خان و خانه و بمعنی تپش مجاز است
وطرفه آنکه صاحب برہان تپش را از روی تصحیف شپش خوانده گوید که آن جانوری است
خونخوار **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل موافق قیاس و بمعنی دوم مخفف آتش و بمعنی سوم
و چهارم اسم جامد فارسی زبان و بمعنی پنجم مخفف تپش بحذف بای فارسی و بمعنی ششم ما این را مفرس
دانیم از عطش که عین مهمله را حذف کرده طای حطّی را بدل کردند به فوقانی و جا دارد که این را هم
مخفف تپش بحذف بای فارسی دانیم که فارسیان بمجاز بمعنی عطش استعمال کرده اند و بمعنی هفتم
مخفف تپش که بمعنی شپش بجایش گذشت بحذف بای فارسی. صاحب برہان هیچ تصحیف نکرده
شپش و تپش هر دو بمعنی واحد آمده و معنی هشتم را باعتبار صاحب سروری تسلیم کنیم (اردو)
(۱) تو اسکو چلیے تو اسکو چھوڑ دے (۲) دیکھو آتش کے پہلے معنے. آگ. مؤنث (۳)
دیکھو تپیر (۴) بسولا. بقول آصفیہ ہندی. اسم مذکر. ایک کاٹھی چھیلنے کا اوزار جو بڑھئی کے
پاس ہوتا ہے. تیشۂ نجار (۵) دیکھو تپش کے پہلے معنے (۶) پیاس. تشنگی. مؤنث (۷) دیکھو تپش
کے دوسرے معنے (۸) تش وہ آواز جو گھوڑے کو کھڑا کرنے کے لئے اہل عجم کرتے ہیں. مؤنث.

(الف) **تشتش** | بقول بہار چنگ در زدن و در آویختن در چیزی. صاحب آصفی ذکر

(ب) **تشتش زدن** | کرده از معنی ساکت (مخاص کاشی سے) چو اشک بر مژه چسپیده ام
ابصد تشنه لیشیش پر که الغریق تشبث زند بکل حشیش بد **مؤلف** عرض کند که الف لغت عرب است
بفتح اوّل و دوم و موحده مشدد و مضموم. صاحب منتخب ذکر این کرده فارسیان استعمال این
با مصدر زدن کرده اند بمعنی چسپیدن و در آویختن و گیسچ معنی مباد که سند بالا متعلق

مصدر رنیدن است که بجایش می آید (اردو) دالف چمٹنا کا حاصل بالمصدر (ب) پہنچا

تشبّہ | صاحب آصفی این را بحوالۂ بہار مرادف تشبیہ گوید مؤلف عرض کند که لغت عرب است بفتحتین وضم موحّده مشدّده بمعنی مانند شدن که فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر خود کنند که در ملحقات می آید این لازم است و تشبیہ متعدی (اردو) دیکھو تشبیہ۔

تشبّہ کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی مشابه شدن است (بدر چاچی ۵) رخ مریخ زان سرخ است کو خورشید انور را ﴿ تشبّہ کرد با چتر سفید آل بهرامش ﴿ (اردو) مشابہ ہونا۔

تشبیہ | بقول بہار مانند کردن چیزی را بچیزی می فرماید که بالفظ کردن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح وکسر موحّده صاحب منتخب ذکر این کرده۔ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر خود می کنند چنانکه در ملحقات می آید (اردو) تشبیہ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ مشابہت۔ ایک چیز کو دوسری چیز سے مثال دینا۔ تمثیل۔ آپ فرماتے ہیں کہ اس کی کئی قسمیں ہیں۔

تشبیہ کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تشبیہ دادن است۔ (اسیری لاہجی ۵) تا کرده ام بروی تو تشبیہ ماه و خور ﴿ دارم ز روی تو همه دم انفعالها ﴿ (اردو) تشبیہ دینا۔

تشت | بقول برهان در ملحقات بر وزن دشت (۱) معروف است که لگن باشد و در عربی طشت با طای حطی خوانند و (۲) بکسر معنی را نیز گویند که تشت و آفتابه بدان نهند

صاحب جامع بر معنی اوّل قانع صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل می فرماید که معرب اینطست وطشت است صاحب سروری بصراحت معنی اوّل می گوید که طشتی دیوار بلند است که دست دران شویند (امیر خسرو سلہ) تشت طلب کرد و یکی تیغ تیز تشت دگر کرد بران گنج ریز و می فرماید که در فرہنگ بمعنی لگن نیز آورده - خان آرزو در سراج با رشیدی متفق در یک معنی مؤلف عرض کند که تسامح صاحب سروری است که لگن را و برای ظرف دست شوئی خیال کرد معنی دوم را مجاز معنی اول دانیم و بدون سند استعمال تسلیمش نه کنیم که محققین اہل زبان ازان ساکت اند (اردو) (۱) سیلابچی - بقول آصفیہ - اردو - اسم مؤنث - لگن - طشت - منہ دھونے کا برتن (ناسخ سلہ) ماہ کامل تیرے منہ دھونے کی ہے سیلابچی کو آفتاب اے ماہ تابان آفتابہ ہو گیا ہو (۲) وہ چوکی جس پر سیلابچی رکھتے ہیں - مؤنث -

تشت آتش اصطلاح - بقول برہان و جامع و بحر و (ناصری در خاتمہ) و سراج و رشیدی کنایہ از خورشید مؤلف عرض کند که کنایہ ایست معروف و مرکب اضافی (اردو) دیکھو آفتاب کے پہلے معنے -

تشت آتش بسر دارد مقولہ بقول بحر ای عذر می خواہد چہ در زمان قدیم ہر کسی که از وجرمی صادر می شد تشت پر از آتش بر سر گرفته می ایستاد و این علامت عجز و انکسار است مؤلف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند ولیکن در زمانہ سلف این طرز عمل را برای مجرم صحیح پنداریم پس معنی این مقولہ ہمین قدر که مجرم است فارسیان سلف چون نسبت کسی استعمال این مقولہ می کردند معنی آن ہمین قدر بود که فلان کس مجرم است - (اردو) مجرم ہے -

تشت از بام افتادن مصدر اصطلاحی

بقول برہان وجامع ورشیدی وسراج (۱) کنایہ از رسوا شدن. صاحب بحر نیز بمعنی اوّل جی فرماید کہ (۲) برملا شدن راز ہم بہار بر معنی دوم قانع (سلیم طہرانی ؎) افتد زبسکہ تشت کسی ہر نفس ز بام بگوید وسے زمین چو معرکہ طاؤس باز شد ہا صاحب جہانگیری درملحقات ذکر ماضی مطلق آن بمعنی اوّلش کردہ مؤلف عرض کند کہ معنی دوم اصل است ومعنی اوّل مجاز آن کہ از برملا شدن راز رسوائی می شود مخفی مبادکہ صاحب سروری درملحقات ذکر (تشت از بام اوفتادن) کردہ کہ اوفتادن مزید علیہ افتادن است

(اردو) (۱) رسوا ہونا (۲) راز کا افشا ہونا۔

تشت از بام افگندن مصدر اصطلاحی

بہار گوید کہ متعدی مصدر گذشتہ بمعنی فاش کردن راز (محمد قلی سلیم ؎) رسوائی کوی عشق چو خورشید محشریم ہا از بام آسمان فلک افگند تشت ما ہا صاحبان بحر وانند ہم بایش مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔

(اردو) افشای راز کرنا۔

تشت از دامن چرخ افتادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مرادف (تشت از بام افتادن) است بمعنی دومش مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (صائب ؎) تشت من چون آفتاب از دامن چرخ اوفتاد ہا سادہ لوح آنکس کہ می خواہد کند رسوا مرا ہا مخفی مباد کہ اوفتادن مزید علیہ افتادن است (اردو) دیکھو تشت از بام افتادن کے دوسرے معنے۔

تشت بلند اصطلاح۔ بقول برہان وبحر وجامع ورشیدی وسراج و (صاحبان جہانگیری وناصری درملحقات) (۱) کنایہ از آسمان است و (۲) از آفتاب ہم مؤلف عرض کند کہ قیاس متقاضی بمعنی دوم است ومعنی اوّل را باقتباس

محققین اہل زبان بر سبیل مجاز تسلیم کنیم (اردو)
(۱) دیکھو آسمان۔ مذکر (۲) دیکھو آفتاب کے دوسرے
معنے۔ مذکر۔

تشت خان اصطلاح۔ بقول ناصری بمعنی
خالی که بران طعام و نان نهند مؤلف عرض
کند که باعتبار ناصری که صاحب زبان است
این را مخفف (تشت خوان) دانیم بحذف واو
که می آید (اردو) دیکھو تشت خوان۔

تشتخانه اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری
و جامع و سراج با خای منقوطه دار بر وزن نرم خانه
(۱) جامه خواب را گویند از توشک و لحاف و نهالی
و مانند آن و بمعنی (۲) (توشک خانه) هم گفته اند
و آن خانه باشد که رخت خواب دران نهند و
(۳) خانه را نیز گویند که تشت و آفتابه دران گذارند
که (آفتابه چی خانه) هم نامندش و گاهی از روی
تعظیم (۴) بر ادب خانه هم اطلاق کنند که عربانش
مبرز گویند (اثیر الدین اخسیکتی ۵۷۵ه) آنجا که تشت خانه
قدرت کنند باز پاتن ذره دید وطای [illegible]
بو (شرف شفروه ۶۰۰ه) شاید که تشت وار [illegible]
شود خضر بو زیرا که تشت خانهٔ او چرخ اخضر است
بو (امیر خسرو ۷۲۵ه) در جمع ہیزه گویان اگفت
بد چه عیب بو شرمندگی نیبرزد و در تشت خانه نیز
بو (وله ۷۲۵ه) دهان پر همه چون چاه [illegible]
چون سفالی تشت خانه بو صاحب سروری
ذکر معنی سوم کرده گوید که در فرهنگ بمعنی لحاف
و نهالی آورده و گفته که گاه این اسم را بر توشکخانه
نیز اطلاق کنند و باین معنی از کلام اخسیکتی ثابت
شده لیکن بخاطر این ضعیف میرسد که این معنی خالی
از تکلف نیست و این بیت اخسیکتی شاهد معنی سوم
می تواند بود و ذکر معنی چهارم بحوالهٔ فرهنگ هم
فرموده صاحب رشیدی هم بالش۔ صاحب
ناصری ذکر هر چهار معانی بالا کرده ۔ بہار بذکر
معنی چهارم نسبت معنی دوم می فرماید که این محل
تامل است مؤلف عرض کند که اگرچه باعتبار

جامع ہر چہار معنی را تسلیم کنیم ولیکن معنی اوّل
و دوم ہر دو را خلاف قیاس دانیم و باعتبار
جامع خیال می کنیم کہ مخفف و مبدل توشک خانہ
باشد کہ واو حذف شد و کاف بدل شد بفوقانی
و این مثال اوّل این قسم تبدیل است و معنی
سوم حقیقی است و معنی دوم بر سبیل مجاز
کہ گاہی در او سبا خانہ ہم تشت می باشد (اردو)
(۱) خوابگاہ کے کپڑے۔ مذکر۔ جیسے توشک اور
لحاف اور نہالی وغیرہ (۲) دیکھو توشک خانہ
(۳) وہ کمرہ یا مقام جہاں سلفچی رکھتے ہیں
مذکر (۴) پاخانہ۔ مذکر۔

تشت خایہ اصطلاح۔ بقول ناصری۔
نوعی از بازی است کہ خایہ مرغ را خالی کردہ
شبنم پر کنند و راہش بہ بندند و در ہوای گرم
در تشت نہند و اگر گرم نباشد در زیر تشت
آتش کنند و شبنم مستحیل بہوا شود و بالطبع
میل بہ بالا کند و چندان رود کہ از چشم غائب
شود و بجای شبنم سیماب ہم کنند ہمین اثر دارد (خاقانی
گفتہ ع) گر علم تشت خایہ ندانستہ بدان بو
صاحب رشیدی و (خان آرزو در سراج) ہم
ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ باعتبار
صاحب ناصری کہ محقق زبان خود است تسلیم
کنیم (اردو) تشت خایہ۔ فارسی میں ایک
کھیل کا نام ہے۔ مذکر۔

تشتخوان اصطلاح۔ بقول برہان و جامع
و بحر و سروری و رشیدی و سراج با خای معجمہ
و واو معدولہ بر وزن کیفدان خوانی را گویند
کہ بجہت نان و طعام گذارند مؤلف عرض کند
کہ مرکب اضافی است و موافق قیاس یعنی تشتی
کہ مثل خوان است یعنی لگن و در ینجا فکّ
اضافت است (اردو) لگن مثل خوان
کے جس میں کھانے کا سامان رکھتے ہیں۔ مذکر۔

تشت دار اصطلاح۔ بقول برہان و جامع
و بحر و بہار و سراج با دال ابجد بر وزن اشکبار

آفتابچی را گویند یعنی شخصی را کہ تشت و آفتابہ نگاہ دارد و پاکیزہ سازد **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس۔ (اردو) وہ شخص جو آفتابہ پر مقرر ہے جو ہاتھ منہ دھلواتا ہے اور آفتابہ کو صاف و پاک رکھتا ہے۔

تشتر بقول برہان و جامع بر وزن کفتر نام میکائیل است۔ صاحب سروری بذکر این گوید کہ این لغت بہمین معنی در باب موحدہ ہم آمدہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ این اسم میکائیل در فارسی زبان است **مؤلف** عرض کند کہ این بدل بشتر باشد چنانکہ تبکوب و تبکوت (اردو) میکائیل علیہ السلام۔ دیکھو بشتر۔ مذکر۔

تشت زدن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر کوفتن مس و جز آن بہنگام گرفتن ماہ و آفتاب و این رسم ولایت است و در ہندوستان بہنگام آبلہ بر آوردن کودک اگر رعد و برق و خروش آید ہمین عمل کنند (حکیم زلالی ؎) بر ماہ گرفتہ تشت می زد ٭ صاحب ناصری ہم در ملحقات ذکر این کردہ می فرماید کہ کنایہ از گرفتن آفتاب و ماہ است (شاعر ؎) روی تو چو ماہ است و مرا سینہ چو تشت ٭ من تشت ہمی زنم کہ مہ بگرفتہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است مخفی مباد کہ در سند شاعر استعمال مصدر زندن است کہ بجایش آمدہ (اردو) چاند گہن یا سورج گہن ہونا۔

تشت زر اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و رشیدی و بحر و سراج کنایہ از آفتاب جہانتاب است صاحب ناصری بذیل تشت زدین سند این آوردہ (سراج الدین سکزئی ؎) گر بروز قیفال او راند بخواہد ٭ کہ تشت زر دانہ شرقی رخشان نماید ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی و موافق قیاس (اردو) دیکھو آفتاب

کے دوسرے معنے ۔

تشت زرین اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و جامع و رشیدی و سراج و (ناصری در ملحقات) ہمان آفتاب ۔ مرادف تشت زر **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی است و موافق قیاس (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنے ۔

تشت سرنگون اصطلاح ۔ بقول ناصری در ملحقات کنایہ از افلاک و آسمان (حکیم خاقانی ؎) اگر نہ سرنگون سارستی این تشت پر لبالب بودی از خون دل من ٭ **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ موافق قیاس است و لیکن سند بالالفاظ بکار این نمی خورد (اردو) دیکھو آسمان ۔ مذکر ۔

تشت سیمین اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع و رشیدی و بحر و سراج و (ناصری در ملحقات) کنایہ از ماہ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی و موافق قیاس (اردو) چاند ۔ مذکر ۔

تشت شمع اصطلاح ۔ بقول بحر لگن کہ شمع دران نہند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و بمعنی حقیقی کہ لگن زیر شمع از ملحقات شمع است (اردو) وہ لگن ۔ مذکر ۔ جو شمع کے نیچے رکھا جاتا ہے ۔

تشت کوفتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر مس کوفتن مرادف (تشت زدن) کہ بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (زلالی خوانساری ؎) می زنم بر سینہ می گویم کہ آہ ٭ تشت می کوبم کہ بگرفتست ماہ ٭ مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال کوبیدن پیدا است یعنی ندارد کہ مرادف کوفتن است (اردو) دیکھو تشت زدن ۔

(الف) **تشتکی** بقول بہار (الف)
(ب) **تشتکی دار** بمعنی رکابی و برب گوید کہ بمعنی تشت دار است (ظہوری ؎)

دست تشستم زجملہ خواہد شد چو فلک از مہر تشتکی
دارد ۔ مؤلف عرض کند کہ (الف) با کاف
تصغیر و یای نسبت بر تشت موافق قیاس است
و معنی (ب) کہ اسم فاعل ترکیبی است کسی کہ
سامان سفرہ را بقبضۂ خود دارد و انتظامش کند
یعنی پیالہ و رکابی ہا دارد ۔ بہار تعریف خوشی
نکرد (اردو) الف ۔ رکابی ۔ مؤنث ۔
(ب) رکابدار ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم
مذکر ۔ رکابیوں میں کھانا چننے اور خوبصورتی
سے لگانے والا ۔ خانساماں ۔

تشت گر | اصطلاح ۔ بقول بہار و انند آنکہ
تشت ہا را بسازد ۔ مؤلف عرض کند کہ
اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس و معنی حقیقی
(اردو) تشت گر ۔ فارسی ۔ وہ شخص جو تشت بنایا کرتا ہے ۔

(الف) تشتگی | اصطلاح ۔ الف بقول انند بحوالۂ بہار ہمان تشتکی کہ بہ کاف تازی
(ب) تشتگی دار | گذشت ۔ صاحب بحر ذکر ب کردہ مرادف تشتکی دار نوشت ۔ مؤلف
عرض کند کہ تسامح ہر دو یا تصحیف کتابت باشد کہ کاف عربی را فارسی کردند ہمان تشتکی و تشتکی دار
است کہ بکاف عربی مذکور شد (اردو) الف و ب دیکھو تشتکی و تشتکی دار ۔

تشتن | بقول ملحقات برہان بفتح اول بر وزن کشتن تیشۂ بزرگ را گویند ۔ صاحب مؤید
بحوالۂ قنیہ ذکر این کردہ ۔ مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زبان دان و
معاصرین عجم ازین ساکت ۔ مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) تیشہ ۔ مذکر ۔ دیکھو تش
کے دوسرے معنے ۔

تشت نگون | اصطلاح ۔ بقول جامع
کنایہ از آسمان ۔ مؤلف عرض کند کہ نظر بتحقیق
تحقیق صاحب زبان این مرکب توصیفی را برای
این کنایہ صحیح دانیم (اردو) دیکھو آسمان ۔ مذکر ۔

تشت و آب خواستن مصدر اصطلاحی

بقول بهار و بحر و انند کنایه از سفر باز آمدن و یا از گرد راه نشستن (انوری ۵) دنیا خراب و دین مخلل بود عدل تو چو آباد کرد هر دو گرفتن تشت و آب خواه ۔ مؤلف عرض کند که عادت است که چون اهل عجم از سیر باز آیند آب می خواهند و دست و پا از گرد بشویند از همین عادت این مصدر اصطلاحی قائم شد مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر خواهیدن پیدا می شود که بجایش می آید نه خواستن (اردو) سفر سے واپس آنا ۔

تشت و خایه اصطلاح ۔ بقول برهان و بحر (۱) مرادف همان تشت خایه که گذشت و (۲) کنایه از زمین و آسمان چه زمین در میان آسمان است و (۳) نام طلسمی هم و علم نجوم را نیز (علم تشت و خایه) گویند ۔ خان آرزو در سراج بذیل (تشت خایه) بحوالهٔ برهان ذکر این بمعنی (۳) کرده اشارهٔ علم نجوم هم کند و می گوید که این صحیح نیست صاحب جامع در هر سه معنی متفق با برهان صاحب رشیدی بر معنی اول قانع صاحب سروری در ملحقات بذکر معنی دوم گوید که نام شعبده و مقصودش از شعبده غیر از معنی سوم نباشد ۔ صاحب ناصری در ملحقات متفق با رشیدی بهار گوید که (۴) کنایه از علم نجوم و نام بازی و بسند نظامی گوید که (۵) بمعنی نوع و گونه مستفاد می شود (خاقانی ۵) تشتی است این سپهر و زمین خایه در آن چو گر علم تشت و خایه ندانسته بدان چو (نظامی ۵) مگر مو بدی پیر در باستان چو بدین تشت و خایه و این داستان چو مؤلف عرض کند که باعتماد صاحب جامع هر سه معانی اول الذکر را صحیح دانیم و برای معنی چهارم شعر خاقانی را کافی ندانیم که در آن استعمال (علم تشت و خایه) بمعنی علم نجوم است و از تجرد (تشت و خایه) علم نجوم مراد نیست و معنی پنجم

هم پیدا کرده بهار است از نافهمی مضمون شعر نظامی مقصود نظامی از الفاظ (بدین تشت وخایه) از زمین و آسمان است که آسمان بصورت تشت نگون است بالای ماه و کرهٔ زمین بشکل بیضه زیر آسمان۔ قائل البته وجه تسمیه بمعنی سوم نگفته و خیال ما این است که همان معنی اول را

که طلسم مانند است بعض محققین بمعنی سوم قائم کرده و الله اعلم بحقیقة الحال (اردو) (۱) دیکھو تشت خایہ (۲) زمین اور آسمان (۳) ایک طلسم کا نام فارسی میں تشت و خایہ ہے جس کی کامل حقیقت معلوم نہ ہو سکی۔ مذکر۔ (۴) علم نجوم۔ مذکر (۵) طرز تقلید، طرز۔ مذکر۔

تشلیوان بقول برہان با واو بروزن نردبان بلغت یونانی بسفایج را گویند و آن دارو ئی است مسہل سودا و بعربی کثیر الارجل و ثاقب الحجر خوانند و اضراس الکلب نیز۔ صاحب انند نقل نگارش۔ صاحب محیط گوید که اسم یونانی یا بربری بسفایج است مؤلف عرض کند که ما حقیقت این بر بسفایج بیان کرده ایم و ازینکه فارسیان این لغت را هم بر زبان دارند جا داده ایم (اردو) دیکھو بسفایج۔

تشخیص بقول بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم (۱) در تماشاگاه تبدیل لباس کردن و بصورت شخص فرضی خود را نمودن۔ مؤلف عرض کند که این لغت عرب است بالفتح و کسر خای معجمه و بقول انند تعیین کردن چیزی و اجاره کردن۔ فارسیان (۲) بمعنی دریافت استعمال این کنند و معنی اول خاصه معاصرین عجم است که تفریس باشد۔ (ظہوری ۵۰) گرچه آئینه به تشخیص نفس می آرم کو زور طوفان نگه آه گسیختنها دارد (اردو) (۱) تھیٹر میں ایکٹر کا کسی اور کے لباس میں آکر اپنا پارٹ ادا کرنا کا حاصل بالمصدر۔ تبدیل لباس۔ انگریزی میں [illegible]۔ (سانگ بھرنا)

مذکر - بہروپ) (۲) دریافت - مؤنث -

تشّم بقول بول چال بحوالۂ معاصرین عجم حاصل بالمصدر بمعنی تنبیہ **مؤلف** عرض کند کہ فارسی جدید است و متحقق نشد کہ از کدام زبان این لفظ را گرفتہ اند لغت عربی یا ترکی یا سنسکرت نیست معاصرین عجم استعمال این بالفتح می کنند (اردو) تنبیہ - بقول آصفیہ - عربی - اسم مؤنث - تشبیہ مثال

تشریح بقول بہار نیک بیان کردن سخن را و باصطلاح اطبّا - بیان کردن حقیقت اعضای بدن انسان را علم تشریح گویند (ابوطالب کلیم ؎) با فکر او چو سر بگریبان فرو کنم ٭ تشریح زلف خم بخمش مو بمو کنم ٭ **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر رای مہملہ صاحب منتخب ہم ذکر این کردہ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی (۱) صراحت کننده و (۲) بمعنی بیان حقیقت اعضای انسانی ہم استعمال این در ملحقات می آید (ظہوری ؎) بحسن بہر مداوا رگ و پی خود را ٭ نمودہ عشق بہ تشریح جسم لاغر ما ٭ (اردو) تشریح - بقول آصفیہ - عربی - اسم مؤنث (۱) تفصیل تفسیر - وضاحت (۲) اعضای جسم کی تحقیق -

تشریح کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ (۱) صراحت کردن و (۲) حقیقت اعضای انسانی را بیان کردن است سند این معنی اوّل از کلام کلیم ہمدانی بر تشریح گذشت (اردو) تشریح کرنا (۱) صراحت کرنا شرح کرنا (۲) حقیقت اعضای انسانی کو بیان کرنا -

تشریف بقول بہار - بزرگوار گردانیدن - می فرماید کہ فارسیان (۱) بمعنی خلعت با لفظ پوشیدن و خواستن و داشتن و در بر افگندن استعمال کنند و (۲) بمعنی رفتن کہ استعمال

این با مصادر بردن آمده و (۳) بمعنی آمدن - با مصادر آوردن و دادن و فرمودن - صاحب
تحقیق الاصطلاحات ذکر معنی اوّل کرده (خواجهٔ شیراز سله) هر چه هست از قامت ناساز
بی اندام ماست ٭ ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست ٭ صاحب بول چال بحواله
معاصرین عجم هم ذکر معنی اوّل فرموده مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر
رای مهمله و بقول منتخب بمعنی بزرگ داشتن و بزرگ گردانیدن - و بلحاظ دیگر معانی بالا
این را مفرس دانیم - مخفی مباد که مجرّد این لفظ در فارسی بغیر ترکیب با مصادر بمعنی دوم
و سوم مستعمل نیست و مجاز معنی مستعملهٔ زبان عرب و این معانی بترکیب مصادر پیدا می شود
که در ملحقات می آید (اردو) خلعت - مذکر - لباس فاخره -

تشریف آوردن | استعمال - بقول انجم وارسته بمعنی آمدن مؤلف عرض کند که بلحاظ معنی حقیقی لفظ التشریف که در عربی زبان است معنی این مرکب عزت بخشیدن و بزرگی آوردن است و فارسیان بر سبیل مجاز تعریفاً بمعنی آمدن استعمال کنند یعنی از آمدن کسی صاحب خانه را اعزازی حاصل می شود (آرزوی اکبرآبادی سله) تو تا ای ماه رو تشریف آوردی درین گلشن ٭ گل مهتاب در هر سوی خرمن خرمن است امشب ٭ مخفی مباد که ما این استعمال را از معاصرین عجم نه شنیدیم و در کلام استادان سلف هم نه دیدیم - معاصرین عجم این استعمال را غلط ندانند و لیکن خود استعمال نمی کنند مجرّد سند شاعر هند نژاد تسکین ما نمی کند (اردو) تشریف لانا - بقول آصفیه - قدم رنجه فرمانا - آنا -

تشریفات | بقول صاحب روزنامه بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار (۱) بمعنی ضیافتها جشن و هم او گوید که (۲) بمعنی آداب - صاحب رهنما

بحوالہ سفرنامہ مذکور می فرماید کہ (۳) بمعنی البا
است و آداب و (۴) مدارات ہم۔ **مؤلف**
عرض کند کہ بمعنی اوّل و دوم و چہارم تفرس بیا
معاصرین است و معنی سوم درست بیان نکرد
کہ جمع تشریف می باشد یعنی خلعت ہا (اردو)
(۱) مصاحبین۔ مذکر (۲) اداب۔ دیکھو آداب
(۳) خلعتیں۔ مؤنث (۴) مدارات بقول آصفیہ
عربی۔ اسم مؤنث۔ خاطر۔ تواضع۔ آؤبھگت۔
(جرأت ؎) گھر اسکو بلا کر دیا دل تو وہ
جرأت ہو بولا کہ یہہ بس کیجے مدارات یہیں اور تو

تشریفات چی باشی اصطلاح۔ صاحب
روزنامہ بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار
می فرماید کہ بمعنی (۱) صدر اعظم است صاحب
رہنما بحوالہ ہمان سفرنامہ گوید کہ (۲) مہتمم توشکخا
و داروغہ لباس خانہ۔ صاحب بول چال بحوالہ
معاصرین عجم بر معنی دوم قانع۔ **مؤلف** عرض
کند کہ اسم جامد معاصرین عجم باشد کہ مرکب شدہ
است بالفظ تشریفات کہ جمع ملبوس فاخرہ است
و چی کہ لغت ترکی است بمعنی صاحب چنانکہ قاپوچی
و قاپوچی و باشی بقول غیاث در ترکی زبان بمعنی
سردار است معنی لفظی این صاحبی کہ عہدہ متعلق
بہ ملبوسات دارد پس معنی دوم حقیقی است و
معنی اول بہ سبیل مجاز (اردو) (۱) صدر
اعظم بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ وزیر اعظم
دیوان اعلیٰ (۲) مہتمم توشک خانہ۔ داروغہ لباس

تشریف افگندن بہ سر استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر (تشریف افگندن) کردہ از معنی ساکت
مؤلف عرض کند کہ چیزی نیست و با ترکیب
لفظ بہ سر بمعنی خلعت پوشانیدن است (ثنائی
مشہدی ؎) گردد چو غنچہ تنگ برش چتر سبز
چرخ بہ تشریف جاہت ار فگند بر سر آفتاب
مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال مصدر فگندن
است عجبی ندارد کہ مخفف افگندن باشد۔
(اردو) خلعت پہنانا۔

تشریف بردن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که (۱) بمعنی بردن خلعت را و (۲) بمعنی رفتن (ظهوری سه) بیونی کند و کسب کرده بخور که بخوری کند برده تشریف نور را (وحشی یافقی سه) شام هجران تو تشریف بهرجا ببرد که در پس و پیش هزاران شب یلدا ببرد (طالب ع) از آن زمان که ازین کلبه برده تشریف را (اردو) (۱) خلعت لیجانا (۲) جانا. تشریف لیجانا۔

تشریف پوشیدن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که لباس فاخره در بر کردن (کلیم همدانی سه) چرا نپوشد تشریف انبیا ز حق که برهنه نیست بعهدش مگر که تیغ جهاد را (اردو)۔ خلعت پهننا۔

تشریف خواستن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی طلب خلعت کردن (صائب سه) از سپهر سفله تشریف تن آسانی مخواه که پیراهن از چاه دارد یوسف کنعان در رو مخفی مباد که از سند بالا تشریف خواهیدن پیدا است علمی ندارد که این مراد نیست آنست و خواهیدن بجایش می آید (اردو) خلعت چاهنا۔

تشریف دادن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که (۱) خلعت دادن است و پیرایه بخشیدن بمعنی حقیقی (کمال اصفهانی سه) تشریف داده ذات ترا از صفات خویش که گاهی کریم و گاه رؤف و گهی رحیم را (فغانی شیرازی سه) هرگز التشریف رسوائی و به سلطان عشق که هر دم آید صد بلا بهر سپاه کبادا که صاحب بحر و (جهان آرزو در چراغ هدایت) و وارسته بر سه معنی فرمایند که (۲) بمعنی آمدن است (شاپور طهرانی سه)

می دہد تشریف غم ہر گہ کہ می خواہد دل ہ پیچ پیچ
تنگیست دربار است ومہمان آشناست ہ
مخفی مباد کہ در اسناد آخر استعمال مصدر دیدن است کہ بجایش می آید عیبی ندارد (اردو) (۱) خلعت دینا (۲) آنا۔ تشریف لانا۔

تشریف داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ (۱) بمعنی صاحب خلعت بودن است (طالب آملی ـہ) تشریف شہادت ز زخم و تیغ تو دارم ہ فرض است بر ارواح طواف جسدم ہ (۲) موجود بودن (نصیر ہمدانی۔ نثر) اگر چہ در این وقت خدام نعیم الانام درین جانب اصفہان تشریف دارند (الخ) مخفی مباد کہ دراین مرادف داشتن است کہ بجایش می آید و در اسناد بالا استعمال ہمان است عیبی ندارد (اردو) (۱) خلعت رکھنا۔ صاحب خلعت ہونا (۲) تشریف رکھنا۔ بقول آصفیہ۔ موجود ہونا۔ رہنا چاہیئے ہ ہمارے ساتھ وہ بھی یہاں تشریف رکھتے ہیں ہ

تشریف دوختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی یعنی دوختن خلعت ولباس فاخرہ باشد (اردو) خلعت اور لباس فاخرہ سینا

تشریف رسیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بر سبیل مجاز بمعنی عزت حاصل شدن است (کمال اصفہانی ـہ) نتوان بصد ہزار زبان گفت شکر آن ہ تشریف ہا کہ ما را زین خاندان رسید ہ (اردو) عزت حاصل ہونا۔

تشریف فرمودن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند کہ (۱) بمعنی عطا فرمودن خلعت ولباس فاخرہ (جمال اصفہانی ـہ) مرا تشریف فرمودی ولیکن دون قدر من ہ

ہر اکس اینقدر بخشد ز تو کس اینقدر چہ بید بو صاحب
بحر و وارستہ ہر دو می فرمایند کہ (۲) بمعنی آمدن
است (آزاد بلگرامی ۵) سر بزانوی علی نگذاشت
سالار رسل چو در اسراء تشریف فرمود آفتاب
خاوری ہو (اردو) (۱) خلعت عطا کرنا۔
(۲) تشریف لانا۔ دکن میں کہتے ہیں تشریف
فرما ہونا۔

تشریف یافتن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف
عرض کند کہ بمعنی حقیقی یعنی حاصل کردن
خلعت فاخرہ باشد (کمال اصفہانی ۵)
تشریف سایۂ تو زمین گر بیافتی بود چشم
آفتاب شدی خاک توتیا ہو (اردو)
خلعت پانا۔

(الف) **تشرین** بقول انند بالکسر و یای معروف نام دو ماہ در زبان رومی مؤلف
عرض کند کہ یکی را ------
(ب) **تشرین اوّل** گویند کہ ترجمۂ ہندی آن تقریباً کاتک و دیگری را ------
(ج) **تشرین ثانی** و آن را در ہندی تقریباً اگھن گویند۔ صاحبان انند و غیاث
(ب) را (تشرین اولی) و (ج) را (تشرین اخری) نوشتہ اند ولیکن صاحب بولچال
بحوالۂ معاصرین عجم ہمچنین گفتہ کہ بہ (ب) و (ج) قائم کردہ ایم و حالا (ب) و (ج) ہم
زبان معاصرین عجم است و متقدمین و متاخرین ہم استعمالش کردہ اند ما این ہر کتابت را نیز
دانیم (اردو) الف تشرین رومی زبان میں دو مہینوں کا نام ہے (ب) کاتک۔ مذکر
(ج) اگھن۔ مذکر۔

تشلیخ بقول برہان و جامع و رشیدی و ناصری و سراج بالام بر وزن زنیخ بمعنی سجادہ

وجانماند صاحب جهانگیری سندی که از کلام شمس فخری برای این آورده همان است که برا (تسلیخ به سین مهمله) گذشت مؤلف عرض کند که بعض محققین این را به سین مهمله دوم آورده اند که گذشت و ما آن را اسم جامد فارسی زبان گفته ایم و همان اصل است و این مبدل آن چنانکه سستی و کشتی و تسلیخ را فارسیان از سلخ عربی که بمعنی پوست است به سبیل تفریس بصورت لغت معرب بدین معنی ساخته اند و این تصرف شان است (اردو) دیکھو تسلیخ ۔

تشمیر بقول برهان و جامع بامیم بر وزن کفگیر دوائیست که آن را بسفایج خوانند و بایا معنی با فوقانی بابین شین و میم هم بنظر آمده یعنی تشتمیر خان آرزو در سراج می فرماید که این مخفف تشتمیر است مؤلف عرض کند که صاحب محیط همین را به زای هوز آخر آورده و اشاره به بسفایج کرده و ما حقیقت بسفایج را به بسبایج بیان کرده ایم و بر بسبایج اشاره تشمیر هم و باعتبار صاحب جامع ما این را لغت فارسی زبان به رای مهمله آخر صحیح دانیم و آنچه صاحب محیط به زای نقطه دار نقل کرده آن را تصحیف کاتب خیال می کنیم ۔ بالجمله این اسم جامد فارسی زبان است (اردو) دیکھو بسبایج ۔

تشمیز بقول محیط همان تشمیر که به رای مهمله آخر گذشت مؤلف عرض کند که ما صراحت ماخذ همه را انجا کرده ایم و این را تصحیف قرار داده ایم (اردو) دیکھو تشمیر ۔

تشمیزج بقول برهان و مؤید با زای نقطه دار و جیم بر وزن و معنی چشمیزک است که شیر ازیان چشم خوانند و آن تخمی است سیاه و املس که با نبات سایند و در چشم کشند صاحب جامع گوید که همین را لتش هم گویند ۔ صاحب محیط نیز گفته که معرب چشمیزج که در چشم ها هم باید مؤلف عرض

کند کہ او بر چشخام ہرچہ نوشتہ یاد کرش بر چشمہ کردہ ایم و ہم بر چشمہ و چشمہ (اردو) دیکھو چشمہ۔

تشگن بقول برہان و جامع و رشیدی و سروری و سراج بفتح اوّل بر وزن چمن بمعنی چاکسو ست و آن دانہ باشد نرم و سیاہ و لغزندہ از عدس بزرگتر کہ در دواہای چشم بکار برند و بکسر اوّل ہم آمدہ صاحب سروری اسم دیگر این چاکشو بسین مہملہ گفتہ صاحب محیط بر چاکسو گوید کہ بفتح جیم فارسی و الف و سکون کاف و ضم سین مہملہ و سکون واو اسم ہندی چشخام است **مؤلّف** عرض کند کہ مخفف و مبدّل تشمیرج کہ گذشت میم بدل شدہ بنون چنانکہ بام و بان و تحتانی و زای ہوّز و جیم حذف (اردو) دیکھو تشمیزج۔

تشکاک بقول برہان و جامع بر وزن چشکاک از جنس سرجالی را گویند کہ در کوہ کی نرم و جہندہ می باشد و آن را بعربی یافوخ خوانند صاحب رشیدی گوید کہ ہمین را جاندانہ ہم گویند و بجیم ہم۔ خان آرزو در سراج ہمزبانش **مؤلّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است و ما بر تارک صراحت این کردہ ایم (اردو) دیکھو تارک کے دوسرے معنے۔

تشنگی بقول بہار و انند ترجمۂ عطش است (ظہوری سہ) وا از تشنگی و سیرابی ما گشتہ ام غرق در محیط سراب ہا **مؤلّف** عرض کند کہ مرکب است از لغت تشنہ و یای مصدری بقاعدۂ فارسی ہای ہوّز آخر تبدیل شد بہ کاف فارسی (اردو) تشنگی بقول آصفیہ اسم مؤنث عطش۔ پیاس۔ تراس۔

تشنگی افتادن استعمال۔ بمعنی عطش عاید و واقع شدن **مؤلّف** عرض کند کہ سہ ابقبای

قیاس است (ظهوری ؎) از داغ تو هست
سینه سیراب ؂ افتاد چو تشنگی سراب است ؂
(اردو) پیاس لگنا۔ بقول آصفیہ۔ پانی کی
خواہش ہونا۔ تشنگی ہونا۔

(۴۴۱)

تشنگی بر داشتن استعمال۔ بتلای تشنگی
شدن باشد مؤلف عرض کند که موافق
قیاس است (ظهوری ؎) تا بشتاقان شود
پیر کعبه گشت از خود تهی ؂ صد بیابان تشنگی
بر دار زمزم عاشقست ؂ مخفی مبادا که در سند
بالا استعمال مصدر برداریدن است که بجای
می آید معنی ندارد (اردو) پیاسا ہونا۔
مبتلای تشنگی ہونا۔

تشنگی کردن استعمال۔ صاحب آنیفی
ذکر این کرده از معنی ساکت و از سندش مصدر
(تشنگی گیردن) پیداست (خسرو ؎) گر گیتی
بیش می سوزیم با آنکه ؂ نگیرد تشنگی در روز
باران ؂ مؤلف عرض کند که (تشنگی کردن)

هم محاوره زبان است بمعنی تشنه شدن و (تشنگی
گیردن یا گرفتن) عاید شدن تشنگی مرادف (تشنگی
افتادن) گذشت مخفی مباد که تعریف مصدر گیردن
بجایش می آید (اردو) پیاسا ہونا۔

(۴۴۲)

تشنگی کشیدن استعمال بمعنی مبتلای
تشنگی شدن مؤلف عرض کند که موافق قیاس
است (ظهوری ؎) العطش گویان صحرای
غمت ؂ تشنگی در نیل و جیحون می کشند ؂ (اردو)
مبتلا ہونا تشنگی ہونا۔ پیاسا ہونا۔ تشنه ہونا۔

تشنه بقول بهار (۱) ترجمه عطشان و (۲)
بمعنی مشتاق و آرزومند مجاز است (میرزا بیدل
؎) گر نباشد حرص عالم بحر لبریز فناست ؂ آرزو
تشنه ها در سراب انداخته ؂ (صائب ؎)
چشم ما چون زاهدان بر میوه فردوس نیست ؂ تشنه
بوی از ان سیب زنخدانیم ما ؂ (واله ؎) گر
بدانی چقدر تشنه دیدار توایم ؂ خواهی آمد عرق
آلوده به آغوش مرا ؂ صاحب فدائی که از علمای

لغات عجم بود بمعنی اول قانع صاحب سخندان
گوید که در سنسکرت (ترشنا) بمعنی تشنگی است
وہم او گوید که بمعنی خواہش وہوس ہم خان آرزو
در سراج بذیل تشن گوید که دور نیست که تشنه
مرکب باشد از تشن ونون که افادۂ معنی صاحبی
کند وہای زائدہ از عالم خان وخانه مؤلف
عرض کند که اتفاق داریم با او ومعنی دوم مجازی
باشد (اردو) تشنه۔ بقول آصفیه (۱) پیاسا
(۲) خواہشمند۔ متمنی۔

تشنه آب زا اصطلاح۔ بقول ناصری
وانند بمعنی مستسقی است که ہرچه آب خورد رنج
تشنگی او نشود و زرداب در شکمش افزاید۔
(ابوالقاسم عنصری بلخی ع) چو تشنه آب زا از
ہم از رنج و ہلاک خویش را گشته خریدار و
وہمی فرمایند که این لغت در فرہنگہا نبود وازین
شعر عنصری بدست آمدہ مؤلف عرض کند که
تعریف خوشی نکرد وآب زا بمعنی پیدا کنندۂ
آب چون تشنه که خود و شکم خود آب پیدا کند گویا
باشد از مستسقی (اردو) مستسقی۔ بقول
آصفیه۔ عربی۔ سیرابی کی طلب کرنے والا۔
استسقا کی بیماری والا۔

تشنه اشک اصطلاح۔ بقول بہار
معروف مؤلف عرض کند که بمعنی مشتاق
اشک باشد متعلق بمعنی دوم تشنه که مجازیست
(صائب ع) بیش ازین کاوش مکن با دل که
چشم تشنه اشک تو از برای گریه کردن آب
از گوہر گرفت ۔ مخفی مباد که این مرکب اضافی
است ولیکن در شعر بالا بفک اضافت مستعمل
(اردو) اشک کا پیاسا۔ یعنے اشک کا مشتاق۔

تشنه باشیدن استعمال۔ بمعنی (۱) در عالم
تشنگی بودن و (۲) مشتاق بودن مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ع)
چه تشنه است بروی تو چشم من شاید که بخشیم
آن رخ خوی کردہ تشنه باشد که وانہم چون تعجیل

ناصری در ملحقات گوید کہ کنایہ از مشتاق است مؤلف
عرض کند کہ اتفاق داریم با صاحب ناصری کہ ہر دو
سند بالا ہم تائید قولش می کند و تسامح ہر سہ محققین
اول الذکر است کہ مشتاق را اشتیاق گفتند و خیال
نفرمودند کہ (تشنہ جگر) اسم فاعل ترکیبی است
البتہ تشنگی جگر یعنی اشتیاق توان گرفت (اردو)
مشتاق۔

(الف) تشنہ چشم | اصطلاح۔ بقول بہار
و آنند معروف۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید
کہ یعنی گرسنہ چشم است و از سندش ......

(ب) تشنہ چشمی | پیدا است مؤلف عرض
کند کہ الف یعنی مشتاق دیدار است و (ب)
یعنی اشتیاق دیدار (صائب الف ہ) تشنہ
چشم افتادہ است آئینۂ اسکندری ٭ ورنہ
آب زندگانی دل سیاہی بیش نیست ٭ (صائب
ب ہ) تشنہ چشمی لازم افتاد است بزم
وصل را ٭ از نظربازی نگردد سیر دریا حباب
٭ (والہ ہ) تا آب بحر شود سیر تشنہ چشمی من ٭ کہ لطم
بہر آبلہ زین پاچہ است ہمچو حباب ٭ (اردو)
الف مشتاق دیدار ب اشتیاق دیدار۔

تشنہ چیزی بودن | مصدر اصطلاحی کنایہ
از اشتیاق ہر چیز است و بقول بحر مرادف (تشنہ
بہر چیزی بودن) کہ گذشت صاحبان رشیدی
و مصطلحات ہم ذکر این کردہ اند۔ خان آرزو
در سراج گوید کہ مشتاق چیزی بودن مؤلف
عرض کند کہ متعلق بہ یعنی دوم تشنہ (اردو)
کسی چیز کا تشنہ ہونا۔ مشتاق ہونا۔ جیسے "ہم
آپ کے دیدار کا تشنہ ہوں"۔

تشنۂ خون کسی شدن | مصدر اصطلاحی
بقول بحر ارادۂ قتل کسی داشتن مؤلف
عرض کند کہ بحر از نزاکت کار نہ گرفتہ۔ در صدد
قتل کسی و مشتاق قتل کسی بودن متعلق بہ یعنی
دوم تشنہ باشد (اردو) کسی کے خون کا پیاسا ہونا

تشنہ در خواب آب می بیند | مثل

صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی محبوب الامثال
ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت۔ **مؤلف**
عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی زنند کہ
مشتاق چیزی باشد مقصود آنست کہ ہر کرا اشتیاق
چیزی در دل دارد منہمک می شود دران چنانچہ
در خواب ہم ہمان چیز را می بیند (اردو)
بلی کو چھیچھڑون کے خواب ۔ جو من مین بسے سپنے
مین دیسے ۔ صاحب محبوب الامثال نے ان دونون
کو اسی فارسی مثل کے مقابلہ مین لکھا ہے ۔

تشنہ دل | اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع
و بحر مرادف تشنہ جگر کہ گذشت بمعنی کنایہ از
اشتیاق ۔ بہار بمعروف قائل (میر خسرو سہ)
از تو تا یدکہ بہ بیشان روحم ۔ تشنہ دل از چشمۂ
حیوان بہ روم ۔ صاحب ناصری در ملحقات آنرا
بمعنی مشتاق گوید **مؤلف** عرض کند کہ
اتفاق داریم با او و ہمہ را بہ حقیقت تسامح
محققین بالا عرض کردہ ایم و درینجا ہم سکندری
خوردہ اند کہ مشتاق را اشتیاق نوشتہ۔ اسم
فاعل ترکیبی است (اردو) دیکھو تشنہ جگر

تشنہ شودن | استعمال بمعنی حقیقی است
مؤلف عرض کند کہ بہر دو معنی تشنہ مستعمل
بمعنی تشنہ شدن و حقیقت شودن بجایش می آید
(ظہوری سہ) تشنہ تر می شوم آبم بجگا شاید
بلب ۔ ای خوشا تشنہ کہ در چشمۂ حیوان افتد ۔
(اردو) تشنہ ہونا۔ مشتاق ہونا۔

تشنہ کام | اصطلاح ۔ بقول بہار و انند
معروف **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی تشنہ لب
است (۱) بمعنی حقیقی و (۲) نہایت مشتاق
چیزی (میرزا محمد زمان راسخ سہ) ز فیض باد
جوش گل بباغ است ۔ چراغان تشنہ کام یک
چراغ است ۔ (اردو) تشنہ کام بقاعدۂ
فارسی کہہ سکتے ہیں صاحب آصفیہ نے تشنہ لب
پر فرمایا ہے (۱) نہایت پیاسا۔ ایسا پیاسا جس
کے ہونٹون پر پپڑیان جم جائین (۲) نہایت

مشتاق ۔ بہایت خواہشمند ۔

تشنہ لب | استعمال ۔ بقول بہار و آنند معروف مؤلف عرض کند کہ مرادف تشنہ کام بہر دو معنی (ظہوری ؎) با تشنہ در رہ لی چہ کنند ؂ قطرہ بچکانی ؂ در وادی با تشنہ لبان بحر سراب آ... ؂ (صائب ؎) بوسہ ہای تشنہ لب ... بافشت ؂ چون کبوترہای چاہی گرد چاہ زنخدان ... ؂ (اردو) دیکھو تشنہ کام ۔

(الف) **تشنیع** | بقول منتخب بالفتح و کسر نون لغت عرب است بمعنی زشت گفتن و زشت شمردن چیزی را مؤلف عرض کند کہ فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یا مصدر زدن ...

(ب) **تشنیع زدن** | بمعنی زشت گفتن استعمال کنند ۔ صاحبان بہار عجم و آنند ذکر این کردہ اند (مولوی معنوی ؎) ای تو قدیم می کدہ ہم مستی و ہم می زدہ تشنیع ہای بیہا چون می زنی ای بدگہر ؂ (میر خسرو ؎) دشنام دہد دشمن و تشنیع زند دوست ؂ چندان شنوم از کہ و چندین بہ کہ گویم ؂ مخفی مباد کہ از اسناد بالا مصدر زدن پیداست کہ مرادف زدن است عیبی ندارد و متعلقش بجای خودش می آید (اردو) طعن و تشنیع کرنا ۔

تشویر | بقول بہار شرمندہ شدن و شرمندہ کردن ۔ فارسیان بمعنی خجالت و انفعال بالفظ خوردن و دادن و کشیدن استعمال این کنند مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر واو صاحب منتخب ذکر این کردہ استعمال فارسیان در لحقات می آید (اردو) خجلت مؤنث ۔ انفعال ۔ مذکر ۔

تشویر خوردن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی خجل شدن است (کمال اصفہانی ؎) زہی ز رفعت تو خوردہ آسمان تشویر ؂ زہی

ندیده تیز اچشم روزگار نظیرش (اردو) خجل
ہونا۔ شرمندہ ہونا۔

تشویر دادن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند
که بمعنی خجل ساختن است و خجالت عائد حال
کردن (انوری ع) کند لطائف طبع تو بحر را
حیران بود بد شمائل حلم تو کوه را تشویر مخفی

بیاد که از سند بالا مصدر دمیدن پیدا است
که بجای خوردش می آید (اردو) خجل کرنا۔

تشویر کشیدن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند
که بمعنی خجل شدن و ندامت کشیدن است (او
حدی ع) در خجالتم اوستاد تقدیر بجز گر نکشید
هیچ تشویر (اردو) خجل ہونا۔ شرمندہ ہونا۔

تشویش | بقول بہار بمعنی شوریده کردن کار و می فرماید که این عربی الاصل نیست و فارسیان
بمعنی رنج و محنت با لفظ خوردن و دادن و داشتن و کردن و کشیدن استعمال کرده اند و بمعنی
بمعنی سرزنش هم که در ملحقات می آید۔ مؤلف عرض کند که بقول منتخب بالفتح و کسر واو بمعنی پریشان
و آشفته کردن آمده و فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر و با مصادر فارسی مرکب کرده اند
(اردو) تشویش۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ پریشانی۔ گھبراہٹ۔ سوچ۔ تردد۔ فکر۔

تشویش آمدن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند که فکر و تردد و پریشانی لاحق شدن است
(ناصر ثنائی ع) از محنت ناشناخت پیش آمد
چو وزیر ملک پدر بہر تو تشویش آمد (اردو)
فکر و تردد اور تشویش لاحق ہونا۔

تشویش باشیدن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر تشویش بودن کرده از معنی ساکت۔ مؤلف
عرض کند که از سند شعر (تشویش باشیدن) پیدا است
که قائمش کرده ایم (سلمان ساوجی ع) ہمہ

بلبلم من از آن غمزہ بسیار بود ؎ ہمہ تشویشم از آن زلف پریشان باشد ؎ (اردو) تشویش ہونا۔

تشویش خوردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مبتلای فکر و تردد و پریشانی بودن است (سعدی ؎) تہیدست تشویش نانی خورد ؎ جہانبان بقدر جہانی خورد ؎ (اردو) تشویش فکر۔ تردد۔ پریشانی میں مبتلا ہونا۔

تشویش دادن با استعمال۔ صاحب آصفی ذکر (تشویش دادن) کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سندش (تشویش دادن) بمعنی تکلیف رسانیدن بہ یا بالغرض تشریف آوردن بمعنی زحمت تشریف آوری دادن پیدا است (وحشی بافقی ؎) جان را بہ ہجرت می کنم بہر عتابا گو مبا ؎ کی بہر حفظ جان خود تشویش بایست می دہم ؎ مخفی مباد کہ از سند بالا مصدر رسیدن پیدا کہ بجای خودش می آید (اردو) آنے کی تکلیف دینا۔

تشویش داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی فکر و تردد داشتن است (شیخ سعدی) ہیچ ازین غم نانی داشتم و این ساعت تشویش جہانی ؎ (اردو) فکر و تردد رکھنا یعنی مبتلای فکر و تردد ہونا۔

تشویش دیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی مبتلای فکر و تردد شدن (ظفری گیلانی ؎) مگست دوری از الم تشویش ہستی دیدہ را ؎ یارب ز خواب نیستی در حشر بیدارم مکن ؎ (اردو) مبتلائے فکر و تردد ہونا۔

تشویش کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ سرزنش و توبیخ کردن است (سعدی شیرازی ؎) باندیش را زجر و تشویش کرد

پشیمانی از گفتۂ خویش کرد ٭ (اردو) زجر و توبیخ کرنا، جھڑکنا۔

تشویش شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مبتلای فکر و تردد شدن است۔ (ظہوری ؎) دل است اینکہ نازبتان می کشد ٭ دل است اینکہ تشویش جان می کشد ٭ (اردو) فکر و تردد میں مبتلا ہونا۔

تشّه بقول برہان و جامع و سروری با ثانی مشدد بر وزن پشّہ (۱) پیمانۂ روغن را گویند خان آرزو در سراج بذکر قول سروری می فرماید کہ در رسالۂ قوسیہ بکسر (۲) بمعنی تیشۂ بزرگ است پس مخفف تیشہ بود **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی دوم مخفف تیشہ کہ می آید (اردو) (۱) روغن کا ناپ۔ پیمانہ۔ مذکر۔ (۲) دیکھو تیشہ۔

تشی بقول برہان و جامع بفتح اوّل و کسر ثانی و سکون تحتانی (۱) خارپشت کلان را گویند کہ خارہای خود را مانند تیر اندازد و بقول بعضی این لغت عرب است و (۲) بکسر اوّل مردم پرشپش را خوانند۔ صاحبان رشیدی و سروری و سراج بر معنی اوّل قانع (حکیم اسدی ؎) تو این روسیہ پارسی چون کشی ٭ یکی سنگ خوانند و دیگر تشی ٭ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل می فرماید کہ این لغت فارسی دری است نہ عربی صاحب برہان خطا کرد کہ عربی دانست۔ صاحب محیط بر خارپشت قانع **مؤلف** عرض کند کہ ما حقیقت این را بر اتشی بیان کردہ ایم کہ بہ الف اوّل گذشت و این مخفف آن و بمعنی دوم مرکب از تش با یای نسبت یعنی صاحب تش و تش دارندہ و تش بمعنی شپش بجایش مذکور شد (اردو) (۱) دیکھو اتشی (۲) وہ شخص جس کے جسم میں جوئیں پڑ گئی ہوں۔

تشیره بقول برہان وجامع وناصری ومؤید وسراج بروزن کبیرہ گلولہ را گویند کہ از سنگہا
الوان درست سازند وبدان بازی کنند مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است
وبس (اردو) وہ پتھر کا گولہ جس سے کھیلتے ہیں۔ مذکر۔

فوقانی با صاد مہملہ

تصاعد بقول بہار بہ بالا برآمدن ومی فرماید کہ صحیح تصعّد است (بدرچاچی ع) در تصاعد
کندی گرد براقت سوی چرخ (چشم عقرب شود ی معدن تو ازو بران) مؤلف گوید کہ
تصعد بالفتح بقول منتخب لغت عرب است بمعنی بالا رفتن ولیکن صاحب اشتہ تجوالمنتہی الارب
تصاعد را ہم بروزن تفاعل لغت عرب گوید پس استعمال فارسیان است وبس ودوجہی نیست
کہ بقول بہار متصرف فارسیان بسبیل تفریس دانیم (اردو) بلند ہونے کا حاصل بالمصدر
تصاعد کا استعمال اردو میں ہے۔

تصحیح بقول بہار درست کردن می فرماید کہ بالفظ دادن مستعمل مؤلف عرض کند کہ بالفتح
وکسر حای حطی اوّل بقول اشتہ لغت عرب است پس خبر نیست کہ فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر
استعمال این ترکیب مصادر فارسی کردہ اند کہ در ملحقات می آید (اردو) تصحیح بقول آصفیہ
عربی۔ اسم مؤنث صحت۔

تصحیح دادن استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند بمعنی درست کردن وصحیح نمودن است (مثال) ع) نہادہ بر رخ گل نقطہا ز شبنم پُر آب رونق وتصحیح این رسالہ بدہ (ظہوری ع) کتاب صبر کہ تصحیح دادہ بود دش عقل بگنج مدرسہ

عشق باطل افتادہ است و تحفی‌ست که از رسالۂ صاحب
... سیدن پیدا است ه دادن (اردو)
تصحیح کرنا، صحیح کرنا، صحت کرنا۔

(الف) تصحیح کردن | الف بہ زبان

(ب) تصحیح یافتن | بمعنی صحیح یافتن

تصحیح دادن است که گذشت و بہ لازم آن بمعنی
صحت پذیرفتن مؤلف عرض کند که موافق
قیاس است (ظہوری سے ۵) قبلۂ اہل حرم تصحیح
یافتہ بنسخۂ ازابروش محراب بردہ (اردو)
(الف) دیکھو تصحیح دادن (ب) صحیح ہونا۔

تصحیف | بالفتح و کسر حای حطی بقول منتخب خطا کردن در تحریر مؤلف عرض کند کہ فارسیان
استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر بترکیب فارسی می کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) تصحیف
مؤنث غلطی۔

تصحیف بوسہ | اصطلاح بقول مؤید
مطبوعہ یعنی توشہ و در دیگر نسخۂ قلمی (تصحیف
توشہ) نوشتہ گوید کہ یعنی بوسہ و در نسخۂ قلمی دیگر
ولغت قائم کردہ یعنی (تصحیف بوسہ) بمعنی توشہ
و (تصحیف توشہ) بمعنی بوسہ دیگری از محققین
زبان دان و اہل زبان ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند کہ (تصحیف بوسہ) بوسہ را نام است
کہ معشوق عاشق خود را بغیر ارادہ انستہ بوسہ گیرد
و بعد از ان چون عاشق را می شناسد از غلطی
بوسۂ خود نادم می شود کاتبین چاپ کہ بست در کتاب
فضول پا کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) بوسہ کی
غلطی مؤنث جو کبھی معشوق عاشق کو بہو کہ دیتا
یا لیتا ہے کہ مخاطب غیر عاشق ہے اور پھر نادم ہوتا

تصحیف قفا | اصطلاح بقول مؤید مطبوعہ
ای قفا کذا فی الشرفنامہ والقنیہ و در دیگر نسخۂ
مطبوعہ می نویسد کہ یعنی لقا است و در نسخۂ
دیگر قلمی بمعنی قفا مؤلف عرض کند کہ دیگر ہیچ
محققین زبان دان و اہل زبان این لغت

ساکت اند و بدون سند استعمال ما این را درست
ندانیم ظاہرا معنی لفظی این غلطی قباست یعنی
قبا به غلط پوشیدن البته تبدیل قبا استعاره
توان کرد به فنا که چون قبای وجود بدل شود به عالم
باقی تعلق می شود با ہمہ حال این اصطلاح را
ترجیح ندانیم (اردو) ناقابل ترجمہ۔

تصدیع | بقول بہار بمعنی درد سر دادن۔ می فرماید که بالفظ دادن و کشیدن مستعمل مؤلف
عرض کند که لغت عربست بالفتح و کسر دال مہملہ و بقول منتخب بمعنی درد سر رسانیدن۔ فارسیان
بمعنی حاصل بالمصدرش یعنی تکلیف و زحمت بر سبیل مجاز استعمال این با مصادر فارسی
می کنند که در ملحقات می آید (اردو) تصدیع بقول آصفیہ۔ عربی۔ مؤنث۔ درد سر تکلیف تشویش۔

تصدیع بردن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که زحمت و تکلیف برداشتن است (کمال
خجندی ؎) ما را بروز واقعه خاطر به آن خوش است
که ز خاک آستان تو تصدیع می بریم ؎ (اردو)
تکلیف میں مبتلا ہونا۔

تصدیع دادن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی تکلیف و زحمت رسانیدن است
متعدی مصدر گذشته۔ (ناظم ہروی
؎) بہر تعظیم سیدہا تصدیع جاہست۔ ظہیر
مصر یعنی خاک راہست که مخفی مباد که از سند
بالا مصدر رسیدن پیداست که بجائش می آید
(اردو) تصدیع دینا۔ تکلیف دینا۔

تصدیع کشیدن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که تکلیف و زحمت برداشتن (مخلص
کاشی ؎) تصدیع در تدارک ہر ناخوش
مکش که داری چو سرکه و نمکی درد سر مکش ؎
(اردو) تکلیف اٹھانا۔ زحمت میں مبتلا ہونا۔

تصدیق بقول بہار راست گردانیدن و باور داشتن۔ می فرماید کہ بالفظ کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر دال مہملہ۔ بقول منتخب راست گوی دانستن کسی را۔ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند (ظہوری ۔) بخشش عشقت خرد بیہدہ وار زخامی ہا می شود پختہ تصدیق جنون می آید (اردو) کسی کو سچا سمجھنا کا حاصل بالمصدر۔

تصدیق فرمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی تصدیق کردن است یعنی براستی باور داشتن کسی را و صحیح دانستن (نثر نصیر ہمدانی) سپاس تم کہ ہر چند در وادی اشتیاق می نویسیم تصدیق می فرمایند۔ مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال فرمانیدن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تصدیق فرمانا۔ تصدیق کرنا۔

تصدیق کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف تصدیق فرمودن است و فرق در ہر دو ہمین قدر کہ آن کلمۂ عزت است نظر بہ اعزاز مخاطب و این معمولی (کمال اصفہانی ۔) گراف آن زعم کہ بمن ختم شد سخن۔ تصدیق من ہر ابلہ و لیوار می کنند۔ مخفی مباد کہ از سند بالا تصدیق کنندن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تصدیق کرنا۔ سچ قرار دینا۔

تصرّف بقول بہار دست کاری زدن و می فرماید کہ بالفظ داشتن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و رای مشدد۔ صاحب منتخب ذکر این کردہ فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی قبض استعمال این می کنند (ظہوری ۔) دست متصرف صبا بستم

از راہ بر قفا ؎ کردہ اجارہ چشم جان سرمۂ خاکپای را ؎ (اردو) تصرف بقول آصفیہ عربی ۔ اسم مذکر ۔ دست اندازی ۔ قبضہ ۔ مداخلت ۔

تصرف داشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ قبضہ داشتن (ظہوری ؎) اینا تصرف نہ مہر داشت نہ ماہ ؎ ہر نگاہی کہ رفت داشت نگاہ ؎ (اردو) تصرف رکھنا ۔ قابض ہونا ۔ قبضہ رکھنا ۔

تصرف کردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ قابض شدن و دخل یافتن است ۔ (ظہوری ؎) عشوۂ ساقی تصرف در مزاج توبہ کرد ؎ گونگہ نہ جرعۂ تکلیف بتقوی رفت باز (اردو) تصرف کرنا ۔ قابض ہونا ۔ دخل پانا ۔

تصرف گذاشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی ترک کردن قبضہ و مداخلت (ظہوری ؎) تصرف دران سکہ نگذاشتم ؎ گران سیم در زر خبر داشتم ؎ (اردو) قبضہ چھوڑنا ۔ مداخلت ترک کرنا ۔

تصفیۂ نفط اصطلاح ۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار ذکر این کردہ گوید کہ بمعنی کارخانۂ روغن نفط است کہ آن را پاک و صاف کنند و نفط بقول غیاث روغنی است سیاہ و سفید رنگ بہتر از انست کہ در ملک شیروان از زمین می جوشد و معرب است و بقول بعض دارویی است کہ حکما ساختہ اند ہر جا کہ اندازند آتش درگیرد **مؤلف** عرض کند کہ این مرکب بمعنی مصدریست کہ روغن نفط را صاف کردن و معاصرین عجم بسبیل مجاز کارخانہ را بدین اسم موسوم کردند کہ کار تصفیۂ این روغن کنند (اردو)

روغن نفت کے صاف کرنے کا کارخانہ۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے نفت کا ذکر فرمایا ہے۔

تصنیف بقول بولچال بحوالۂ معاصرین عجم را سرودن غزل ہا و امثال آن **مؤلف** عرض کند کہ این تصرف معاصرین عجم است در معنی بہ سبیل مجاز و تفریس و حقیقۃً این لغت عرب است بالفتح و کسر نون و بقول منتخب جدا کردن بعضی از بعضی و گونہ گونہ کردن چیزی را و در اصطلاح مثل تالیف است و فرق در تالیف و تصنیف ہمین قدر کہ تالیف کتابی باشد کہ دران از چند کتب مطالب شتی را جمع نمودہ باشند (چنانکہ گذشت) و تصنیف مضمون طبع زاد کار مصنف است (اردو) تصنیف بقول آصفیہ دل سے کوئی کتاب یا طبیعت سے کوئی مضمون لکھنا۔ ایجاد۔

تصنیف را مصنف نیکو کند بیان مثل بہار عجم و خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان استعمال این در خواندن افکار و اشعار شعرا کنند و نمی پسندند کہ شعر شاعری را دیگری بخواند و حق ہم ہمین است کہ مصنف تصنیف خود خوب می خواند برخلاف غیر (اردو) دکن میں اسی فارسی کہاوت کا استعمال ہے۔

تصنیف نہادن مصدر اصطلاحی بقول بحر و اننددو غیاث بمعنی بہتان کردن است **مؤلف** عرض کند کہ مجاز است و بس و بر زبان معاصرین عجم (تصنیف کردن) بہ ہمین معنی مستعمل است می گویند ؎ آغا این الزام را بحق او تصنیف می کنی ؎ یعنی بہتان می کنی (اردو) بہتان کرنا۔

تصور بقول بہار در دل خود صورت چیزی بستن و می فرماید کہ با لفظ بستن و کردن مستعمل است **مؤلف** عرض کند کہ بفتحتین و ضم واو مشدد لغت عرب است فارسیان

بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این می کنند و با مصادر خود هم بقاعدهٔ فارسی مرکب می شود که در ملحقات می آید (اردو) تصور ـ بقول آصفیہ عربی ـ اسم مذکر ـ کسی شئے کی صورت دل میں باندھنا ـ خیال ـ تصور ـ یعنی حاصل بالمصدر ـ

تصور بستن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر نشان کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که قائم کردن تصور است (بیدل ـ) بہار بوسہ سپای تو نو و خون گردید چو نگہ تصور رنگینی حنا بستہ ہو ـ (اردو) تصور باندھنا ـ دکن میں مستعمل ہے یعنی تصور قائم کرنا ـ

تصور کردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تصور بستن است ـ لبسمل نیشاپوری ـ آئینہ را تصور گرد اب می کنم از بس دلم ز مردم دنیا گرفته است ـ (اردو) تصور کرنا ـ دیکھو تصور بستن ـ

تصویر بقول بہار صورت کردن و آفریدن صورتی که از چوب و گل و امثال آن سازند یا بر دیوار و غیر آن نگارند و این مجاز است و تصاویر جمع آن ـ می فرماید که بالفظ کردن و کشیدن مستعمل است مؤلف عرض کند که لغت عرب است و در منتخب منتہی الارب هم بہمین معنی آمده ـ بالفتح و کسر واو مستعمل ـ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند ـ و بترکیب فارسی استعمالش نماید که در ملحقات می آید (ظہوری ـ) می روند از صفحہ صورتہا برون چو صور نقش گر زیور تصویر نیست ہو (اردو) تصویر ـ بقول آصفیہ عربی ـ اسم مؤنث لغوی معنی صورت بنانا مگر یہہ مصدر اسم مفعول کے معنوں میں مستعمل ہے ـ صورت شبیہ روپ ـ فوٹو ـ نقش ـ نقشہ ـ بت ـ

تصویر سایه دار اصطلاح ۔ بقول بہار
صورتی که سایه اش افتد مثل تصویر سنگ و
آهن و طلا و غیره و این مذهب اما سیه شکستی
است بخلاف تصویر رنگ و نه نشان (شفیع اثر
ے) هر کس بسایۂ دگری از درش رود چو
می بایدش شکست چو تصویر سایه دار ۔ صاحب
بحر و مصطلحات و انند هم ذکر این کرده اند ۔
مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است
(اردو) سایه دار تصویر ۔ مؤنث ۔ پشت نما ۔

تصویر قلمدان استعمال ۔ بقول بہار
و انند تصویری که بر قلمدان منقش کنند (محسن
تاثیر ے) لب خاموش تصویر قلمدان فاش می گوید
که از همراهی اهل سخن نتوان سخنور شد ۔ مؤلف
عرض کند که مرکب اضافی است بمعنی حقیقی (اردو)
وہ تصویر جو قلمدان پہ کھنچی ہو ۔ مؤنث ۔

تصویر کردن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت ۔ مؤلف عرض کند
که بمعنی تصویر کشیدن است (صائب ے) تصویر چکند
شبیهه ترا که تصویر چو زخامه اش سر انگشت در
دهان ماند ۔ مخفی مباد که سند بالا متعلق به مصدر
کندن است که بجایش می آید (اردو) تصویر
کھینچنا ۔ تصویر بنانا ۔ فوٹو لینا ۔

(الف) تصویر کش اصطلاح ۔ الف
(ب) تصویر کشیدن بقول بحر و انند و بہار
بمعنی مصور (ملا شیدای بلخی ے) شوخ تصویر
کشم جلوه رنگین دارد ۔ نقش پایش چو قلم صورت
گلچین دارد ۔ صاحب آصفی ذکر (ب) کرده
از معنی ساکت ۔ مؤلف عرض کند که الف
اسم فاعل ترکیبی است و ب مرادف تصویر
کردن (قاسم مشهدی ے) در چشم مور جلوه دانا
ز لاغری ۔ تصویر من به سوی سپاهی کشیده اند که
صاحب تحقیق الاصطلاحات هم ذکر (ب) کرده
(اردو) تصویر کھینچنا ۔ دیکھو تصویر کردن ۔

تصویر گر اصطلاح ۔ بقول بحر و بہار و انند

بمعنی مصوّر مؤلف عرض کند که موافق قیاس است که گر بمعنی کننده و سازنده هم آمده چنانکه کاسه‌گر و کوزه‌گر (اردو) مصوّر۔ تصویر بنانے والا۔

تصویر مستقبل | اصطلاح۔ بقول بحر تصویر دوچشمی مؤلف عرض کند که مستقبل بمعنی استقبال کرده شده اسم مفعول است و ازینکه تصویر دوچشمی ہیچ شخصی است که روبرو آمده فارسیان بدین معنی این اصطلاح را قائم کردند (عرفی سه) چهره پرداز جهان رخت کشد چون به حمل تو شب شود نیم رخ و روز شود مستقبل پوشیده مباد که عرفی درین شعر تصویر نیم رخ و تصویر مستقبل را بالمعنی بسته است اگرچه لفظاً ظاهر نیست (اردو) وہ تصویر جو سالم صورت کی ہو جس میں دونوں آنکھیں مقابل نظر آئیں مؤنث۔ دکن میں اس کو تصویر مقابل اور تصویر دوچشمی کہتے ہیں۔

تصویر نیم رخ | اصطلاح۔ بقول بحر و بہار واننده همانست که آن را در عرف تصویر یک چشمه گویند۔ مقابل تصویر مستقبل که دوچشمی باشد و سند این از عرفی به تصویر مستقبل گذشت مؤلف عرض کند که صراحت کافی همه را آنجا کرده ایم (اردو) یک چشمی تصویر جس میں صاحب تصویر کا منہ مصور کے مقابل نہ ہو۔

فوقانی با ضاد معجمه

(الف) **تضرع** | بقول بہار بمعنی زاری کردن (شیخ شیراز سه) گر تضرع کنی و گر فریاد دزد زر باز پس نخواهد داد مؤلف عرض کند که بفتح اول و دوم و ضم رای مهمله مشدد لغت عرب است و صاحب منتخب ذکرش کرده۔ فارسیان استعمال این بمعنی گریه با صدا کرده کرده اند و متضرع ساختن و کنم و انا هم بگوش نا خورده [illegible]

(سیب با) تضرّع کردن | از همین لغت الف است بخیال ما سند بالا تعلق
به مصدر گشتن است که بجایش می آید (اردو) الف گریہ۔ مذکر ب رونا۔

تضمین | بقول انند بر وزن تفعیل لغت عرب است بمعنی پذیرانیدن و ضامن گردانیدن کسی را و در پناه آوردن و باصطلاح شعرا در آوردن شعر مشهور دیگری را در شعر خود۔ اگر آن شعر یا مصرع مشهور است احتیاج بایما ندارد و الّا اشاره بدان واجب است تا از آفت تهمت سرقه مصئون باشد و تضمین مصرع را تاکید و تضمین بیت را استعانت گویند مؤلّف عرض کند که لغت عربیت بالفتح و کسر میم صاحب منتخب این را آورده و معنی اصطلاحی شعرا را هم ذکر کرده فارسیان بہ همین معنی آخر استعمال این با مصدر ساختن و کردن و نمودن می کنند (اردو) تضمین بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث شامل کرنا اصطلاح عروض میں کسی مشہور مضمون یا شعر کو اپنی نظم میں داخل کرنا

فوقانی با طای حطّی

تطاول | بقول بهار گردن کشی کردن و فارسیان بمعنی ظلم و بیداد بالفظ کردن و کشیدن استعمال می نمایند مؤلّف عرض کند که بفتحتین و ضم واو لغت عرب است صاحب منتخب ذکر این کرده و بلحاظ تصرف فارسیان در معنی ما این را متفرس وانیم (ظهوری سه) خوبان عجب که خیل مدارا فرستند به تسخیر ملک دل به تطاول حواله است ؎ (وله سه) گویند مثال تطاول ترحّمست ؎ مشکل هر است کار مدارا بهر دست ؎ (اردو) ظلم۔ مذکر۔ بیداد۔

تطاول کردن | مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و بر تطاول معنی ظلم و بیداد کردن نوشته مؤلّف عرض کند که موافق قیاس است از تصرف فارسیان

که بر تطاول گذشت (حافظ شیرازی ره) خاکیان
بی بهره اند از جرعهٔ کاس الکرام ۞ این تطاول بین
که با عشاق مسکین می کنند ۞ (ظهوری ره)
کشور دل بخرابی چه بلا آباد است ۞ کند انکار
مدارا که تطاول نکند ۞ مخفی مباد که از اسناد بالا
مصدر گشتن پیداست که بجایش می آید (اردو)
ظلم کرنا۔ بیداد کرنا۔

تطاول کشیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند که تحمل ظلم و بیداد کردن است (حافظ شیراز
ره) این تطاول که کشید از غم هجران بلبل ۞ تا سراپردهٔ
گل نعره زنان خواهد رفت ۞ (اردو) ظلم سهنا۔

(الف) **تطبیق** بقول بهار موافق گردانیدن چیزی با چیزی می فرماید که بالفظ دادن مستعمل
است۔ مؤلف عرض کند که بالفتح و کسر موحده لغت عرب است و صاحب انند صراحت
آن کرده فارسیان استعمال مجرد این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی مطابقت و موافقت می کنند و
(ب) **تطبیق دادن** را بمعنی مطابقت کردن (واله هروی ره) ای داده به اهل
قبر تطبیق نفس ۞ ز آئینه سهو کرده تحقیق نفس ۞ (اردو) الف تطبیق۔ بقول آصفیه عربی
اسم مؤنث۔ تطابق۔ مطابقت۔ مشابهت۔ تشابه (ب) تطبیق دینا۔ مطابقت کرنا۔

تطعیم الجدری اصطلاح۔ بقول بول چال بحوالهٔ معاصرین یعنی عمل جراحی کردن برای حفظ
ما تقدم مرض (برجوشیدگی) مؤلف عرض کند که آب آبله های این مرض را می گیرند و بر
بازوی انسان دو سه جا جراحتی خفیف کرده آن ماده را در آن داخل کنند تا از آنجا آبله ها
پیدا می شود و تب خفیف هم عارض گردد و در هشت یا ده روز التیام پذیرد و این عمل گویا
مرض مصنوعی است که پیدا کنند و بخیال اطبای فرنگ این عمل مرض (برجوشیدگی) است

تا یک سال و درین روزها اطبای یونانی هم این را مفید و حفظ ما تقدم مرض مذکور دانند معنی لفظی این پیوند دادن آید شک نیست که این مرکب زبان عرب است ولیکن اصطلاح قدما عرب نیست ازینکه این طرز عمل هم برای حفظ ما تقدم این مرض در زمانه پیشین نبود و حالا در بعض بلاد عرب هم همین اصطلاح برای این عمل مستعمل است معاصرین عجم هم زبان دارند بخیال ما منفرد باشد (اردو) ٹیکا لگانا۔ ٹیکا ڈالنا۔

تطهیر | بقول بهار پاک کردن مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر های هوز فارسیان بمعنی حاصل بالمصدرش یعنی طهارت و پاکیزگی استعمال این با مصادر فارسی کنند که در ملحقات می آید (اردو) طهارت - بقول آصفیه عربی۔ مؤنث۔ پاکی۔ صفائی۔

تطهیر دادن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که صاف و پاک کردن و شستن است (علی خراسانی سه) بسکه آلوده عصیان شده ولی تا محشر به دامنش را نتوان داد به زمزم تطهیر (اردو) طهارت دینا۔ صاف و پاک کرنا۔ دھونا۔

تطهیر گرفتن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی طهارت و پاکیزگی حاصل کردن است (علی خراسانی سه) صادق آن ضبط انوار الهی که گرفته به دامن به شرع زهی چشمه علمش تطهیر (اردو) طهارت حاصل کرنا۔

تطهیر یافتن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تطهیر گرفتن است (علی خراسانی سه) پیش ازین بود بسی از لوث خطا چون زمزم که یافت از آب کفت شرع پیمبر تطهیر (اردو) طهارت پانا۔

فوقانی باظای معجمہ

تظلّم بقول بہار فریاد کردن و نالیدن از بیداد کسی می فرماید که بالفظ برآوردن وزدن و کردن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عربی است بفتح اوّل و دوم و لام مضموم مشدّد و صاحب منتخب ذکر این کرده فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی فریاد می کنند و باتصال فارسی زبان خود مرکب سازند (اردو) دادخواہی۔ مؤنث۔ فریاد۔

تظلّم آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که فریاد و دادخواہی بوقوع آمدن است (تجلی النجفی تفرشی ؎) تظلّم نایداز من لیک ترسم ؎ که عدل حق تعالی بر نتابد ؎ مخفی مباد که از سند بالا مصدر آمدن پیداست که بجایش گذشت (اردو) دادخواہی اور فریاد واقع ہونا۔

تظلّم برآوردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که اظہار جور و جفا و دادخواہی کردن است (سعدی ؎) تظلّم برآورد و فریاد خواند ؎ که رحمت برافتاد و شفقت نماند ؎ (اردو) دادخواہی کرنا۔ ظلم کو ظاہر کرنا۔

تظلّم زدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی فریاد کردن و اظہار ظلم ظالم و دادخواہی کردن است (نظامی ؎) تظلّم زنانند بر شاه روم ؎ که بر مصریان تنگ شد مرز و بوم ؎ مخفی مباد که سند بالا متعلق بمصدر زدن است که بجایش می آید (اردو) داد چاہنا۔ فریاد کرنا۔ اظہار ظلم کرنا۔

تظلّم کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که دادخواہی است (شاہی سبزواری ؎)

گفته شاهی برین در بیت با چنین فغان که داد
خواهم برد بر سلطان تظلم می کنم چو مخفی مباد که
سند بالا متعلق به مصدر گردیدن است که
بجایش می آید ۔ (اردو) دادخواہی کرنا ۔

تظلم نمودن | استعمال صاحب آصفی از معنی سابق ست

مؤلف گوید که مرادف تظلم کردن است ۔
(شانی مشهدی سه) من تظلم می نمایم و دست
بر سر می زنم ؛ او تغافل می زند آزار دیگر
می کند ؛ مخفی مباد که سند بالا متعلق به مصدر نمایش
است که بجایش می آید (اردو) فریاد کرنا

فوقانی با عین مهمله

تعارف | بقول رهنما بحواله سفرنامه ناصرالدین شاه قاچار بمعنی ملاقات و هدیه صاحب
نول چال بحواله معاصرین عجم گوید که بمعنی تواضع و ملاقات و صاحب سلامت است ۔
مؤلف عرض کند که نقص تعریف هر دو معانی متعارفه را در خفا دارد و ما از معاصرین عجم
شنیده ایم که استعمال متعارف بمعنی معرفت و شناسائی می کنند ۔ لغت عرب است بفتح اول و
دوم وضم رای مهمله و بقول منتخب یکدیگر را شناختن پس فارسیان همین را بمعنی حاصل بالمصدر
استعمال کرده و با مصادر خود مرکب ساخته اند که در ملحقات می آید (اردو) تعارف بقول
آصفیه ۔ عربی ۔ اسم مذکر ۔ شناسائی ۔ جان پہچان ۔ واقفیت ۔ واقف کاری ۔

تعارف رسمی | اصطلاح ۔ بقول رهنما ۔
بحواله سفرنامه ناصرالدین شاه قاچار بمعنی ملاقات
با جلوس شاهانه ۔ صاحب نول چال بحواله معاصرین
عجم می فرماید که مراد از ملاقات شاهانه ۔ مؤلف

عرض کند که صراحت معنی تعارف بجایش
گذشت و ما این را بمعنی بالا مفترس و انهم
که به تخصیص معنی تفریس کرده اند (اردو)
ملاقات شاهی یعنی شاهانه جلوس کے ساتھ ملاقات

کرنا کا حاصل بالمصدر۔

تعارف کردن مصدر اصطلاحی بمعنا حسب روزنامہ بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار۔ بمعنی سلام کردن گفتہ مؤلف عرض کند کہ حقیقت لفظ تعارف بجایش گذشت و در ینجا بمعنی مجازی است این تعریف است بلحاظ تخصیص معنی (اردو) سلام کرنا

تعب بقول بہار بوزن طلب۔ رنج و ماندگی است می فرماید کہ با مصادر دادن و شدن و کشیدن مستعمل است مؤلف عرض کند کہ بفتح اول و دوم لغت عرب است و صاحب منتخب ذکر این بمعنی مصدری کردہ۔ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کردہ اند کہ در ملحقات می آید (ظہوری ع) بہر غم و درد سبب می طلبد ۔ بہ پایہ راحت ز تعب می طلبد (اردو) تعب۔ بقول آصفیہ عربی اسم مذکر۔ رنج کلفت۔ دکھ۔ تکلیف محنت مشقت۔

تعب دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ لازم کردن تعب و تعب آوردن و باعث تعب شدن (ایمای اصفہانی ع) مثال گرسنہ چشمان شکم پرست مباش ۔ کہ سینہ ہا تعب آن پیرہن کہ دارد آتش ۔ مخفی مباد کہ سند بالا متعلق بہ مصدر دمیدن است کہ بجایش می آید (اردو) تکلیف دینا۔ رنج دینا۔

تعب کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ برداشت تعب کردن و مبتلای مصیبت و رنج شدن است (اسیر شہرستانی ع) صبر است حاصلی کہ ز عمر گذشتہ است ۔ کی بود خواہشم تعب داشتہ می کشم (اردو) مبتلائے تعب ہونا۔ رنج اٹھانا۔

تعبیر بقول بہار۔ بیان خواب کردن و خبر دادن از مراد آن و سخن از کسی یا از خود کردن است۔ می فرماید کہ با لفظ راندن و رفتن و زدن و کردن و نہادن مستعمل مؤلف عرض

کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر بای موحدہ فارسیان بمعنی (۱) مراد خواب و (۲) عبارت و مقصود استعمال این می کنند یعنی استعمال مجرد این در فارسی بمعنی حاصل بالمصدر است (طهوری سلمہ) رفت سودای تو خوابم ز سر ایدہ چشم ٭ نپسندند زبین دم تعبیر مرا ٭ (ولہ سلمہ) شب سرای خواب روشن شد ز شمع دولتی ٭ فال داغ دل برآمد از لب تعبیر ما ٭ (اردو) (۱) تعبیر بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ خواب کا نتیجہ (۲) عبارت بیان لانا۔ کا حاصل بالمصدر

تعبیر راندن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی صراحت شدن است و تعبیر دریجا بمعنی روش (انوری سلمہ) ہزار راز برفت است بر زبان قضا ٭ کہ بہ زبان سنان تو راندش تعبیر ٭ (اردو) صراحت ہونا۔

تعبیر رفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ کردہ شدن تعبیر و قرار یافتن تعبیر باشد (حافظ سلمہ) دیدم بخواب خوش کہ بدستم پیالہ بود ٭ تعبیر رفت کار بدولت حوالہ بود ٭ (اردو) تعبیر کی جانا تعبیر قرار پانا

تعبیر زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی تعبیر کردن است (خسرو سلمہ) تعبیر خواب برکہ زنم ہر شبی ز تو ٭ خوابی دروغ راست کنم بہر حال خویش ٭ مخفی مباد کہ از سند خسرو مصدر زندن پیدا است کہ بجای خودش می آید (اردو) تعبیر کرنا۔

تعبیر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ تعبیر خواب کردن یعنی نتیجہ خواب قیاس کردن (معز[illegible] سلمہ) خیال دولت تو ہر کہ بیند اندر خواب ٭ معبر ہمہ نیک اختری کند تعبیر ٭ مخفی مباد [illegible]

بالامد تعبیرگیرندن پیداست که بجای خود شکند
می آید (اردو) تعبیر کرنا۔

تعبیرگو | اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ ترجمه معتبر مؤلف عرض کند که آنکه تعبیر خواب گوید موافق قیاس و اسم فاعل ترکیبی است۔
(اردو) تعبیرگو بقاعدهٔ فارسی کہہ سکتے۔ وہ شخص جو تعبیر خواب کہتا ہے۔

تعبیر نهادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تعبیر کردن است (سوزنی سمرقندی ؎) بخت است بخواب دیدن تعبیر پسا هو به چنین نهاد تعبیر جو (اردو) تعبیر کرنا۔

تعبیر یافتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که حاصل کردن تعبیر باشد (عالی شیرازی ؎) اهل غفلت را بدنیا نیاید و بد معلوم نیست که خواب شب تعبیر خواهد یافت چون فردا شود ؎۔
(اردو) تعبیر پانا۔ تعبیر حاصل کرنا۔

تعبیه | بقول بهار آماده کردن و ترتیب دادن چیزی۔ می فرماید که با لفظ ساختن و شکستن و کردن و نهادن مستعمل مؤلف عرض کند که بالفتح و کسر موحّده و فتح تحتانی لغت عرب است بخصوصیت لشکر (کذا فی المنتخب) فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر بدون تخصیص بالا استعمال می کنند بمعنی آمادگی و ترتیب و اضافه و با مصادر فارسی هم مرکب سازند و این معنی قریب بقرین است (ظهوری ؎) از بوی شراب تو چنین مست و خرابیم کو تعبیه در سیر نیاموخته چیست
(اردو) آمادگی۔ مؤنث۔ ترتیب۔ مؤنث۔ اضافه۔ مذکر۔ انھیں معنوں میں تعبیه کا استعمال بھی اردو میں ہو سکتا ہے۔

تعبیه آمیختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند

اضافہ کردن در چیزی (خسرو سہ) داد جوانی او بآمیختہ ہا تعبیہ ہای عجب آمیختہ کو -
(اردو) اضافہ کرنا -

تعبیہ انگیختن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ اضافہ کردن است مرادف مصدر گذشتہ (حافظ شیراز سہ) سیاش غرہ بہ بازی نوکہ در خطر است ہا ہنر از تعبیہ در حکم بادشاہ انگیز ہا مخفی مباد کہ از سند بالا مصدر انگیزیدن پیدا است کہ بجایش می آید (اردو) تعبیہ کرنا - اضافہ کرنا -

تعبیہ داشتن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ شریک داشتن و مرتب داشتن است (حسن غزنوی سہ) در ہر نفسی تعبیہ داریم آہی ہا ای آینہ می گویمت از آہ بترس ہا مخفی مباد کہ از سند بالا مصدر گنیدن پیدا است کہ بجای خودش می آید (اردو) مرتب کرنا شریک رکھنا -

تعبیہ ساختن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرتب ساختن و اضافہ کردن است (حسن غزنوی سہ) وی راست کہ بر چرخ ہمین تعبیہ سازند ہا ہفت اختر سیار درین شغل درین کار مخفی مباد کہ از سند بالا مصدر ساز یدن پیدا است کہ بجاے خودش می آید (اردو) مرتب کرنا اضافہ کرنا -

تعبیہ شکستن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ ترتیب را زائل کردن (خسرو سہ) بر آنسو تعبیہ زانگونہ شکست ہا کہ مہرہ یگان شد دست بر دست ہا (اردو) ترتیب کو توڑنا بے ترتیب کرنا - ترتیب کو مٹانا -

تعبیہ کردن | استعمال - صاحب آصفی

ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی شریک کردن و اضافه کردن و مرتب کردن
باشد (ظهوری ص) در جسم خاک تعبیه کرده است
باد روح ہو گوئی که باد چون دم عیسیٰ مریم است
ہو (اردو) تعبیه کرنا۔ شریک کرنا۔ اضافہ کرنا۔

تعبیه نمودن استعمال۔ آصفی ذکر این کرده
از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف
تعبیه کردن باشد (طالب آملی ص) ببانگی
که بمنقار عندلیب بهار ہو نمود تعبیه چندین نوای
ناحق زن ہو (اردو) دیکھو تعبیه کردن۔

تعبیه نهادن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که مرادف تعبیه کردن است (بدر چاچی ص)
و بفیض خنجر تو از خواص آب حیات ہو هزار تعبیه در
لعه سراب نهاده ہو (اردو) تعبیه کرنا۔ دیکھو
تعبیه کردن۔

تعجب بقول منتخب لغتی عربیست
بفتح اول و دوم و ضم جیم بمعنی در شگفت
افتادن مؤلف عرض کند که فارسیان
بمعنی حاصل بالمصدر یعنی تعجب استعمال کنند
و با مصادر خویش مرکب سازند که در ملحقات
می آید (اردو) تعجب۔ بقول آصفیه
عربی۔ اسم مذکر۔ حیرت۔ اچنبھا۔ اچرج۔

تعجب داشتن استعمال۔ بمعنی حیرت
داشتن و متحیر و متعجب بودن۔ مؤلف عرض
کند که موافق قیاس است (ظهوری ص)
دریا اگر شویم ندارد تعجبی ہو در قطره کی کنار
ندارد میان ما ہو مخفی مباد که از سند بالا مستفاد
و از بدین پیداست که بجای خودش می آید (اردو)
متعجب ہونا۔ متحیر ہونا۔

تعجب کردن استعمال۔ صاحب بہار
بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار ذکر این کرده
گوید که ما تعجب کردم که هیچ سابقه به سابق
نبود مؤلف عرض کند که موافق قیاس

است (اردو) عجب کرنا ـ تعجب ـ حیرت کرنا ـ

تعجیل بقول بہار بمعنی برانگیختن و شتاب فرمودن ـ می فرماید کہ بالفظ دادن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ بالفتح و کسر جیم لغت عرب است فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی عجلت استعمال این می کنند چنانکہ در ملحقات می آید (ظہوری سہ) رفتہ خواہد بود ایمای درنگی از وصال ٭ ہجر را در کشتن من اینقدر تعجیل نیست ٭ (اردو) تعجیل ـ بقول آصفیہ عربی ـ اسم مؤنث ـ جلدی ـ شتابی ـ عجلت ـ اضطرابی ـ کسی کام میں اس کا وقت آنے سے پہلے جلدی کرنا ـ کا حاصل بالمصدر ـ

تعجیل دادن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بہ تعجیل آوردن و آمادۂ عجلت کردن (انوری سہ) خجلت حکم تو داد است زمین را تسکین ٭ غیرت حلم تو داد است زمین را تعجیل ٭ (اردو) عجلت پر آمادہ کرنا ـ

تعجیل فرمودن استعمال بمعنی تعجیل کردن و عجلت نمودن باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سہ) در کشتن من این ہمہ تعجیل مفرما ٭ بر سنگ درنگی نخورد پای شتابت ٭ مخفی مباد کہ از سند بالامصدر فرماشیدن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تعجیل فرمانا ـ عجلت فرمانا ـ تعجیل کرنا ـ جلدی کرنا ـ

تعجیل کردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی عجلت کردن و رکاری (صائب سہ) مکن تعجیل تا از عشق رنگی بر کند کارت ٭ کہ سازد سنگ را لعل آفتاب آہستہ آہستہ ٭ مخفی مباد کہ از سند بالامصدر تعجیل کندن

پیدا است که بجایش می آید (اردو) تعجیل	کرنا عجلت کرنا۔ جلدی کرنا۔

(الف) تعدّا (ب) تعدّی | (ب) بقول بہار بمعنی از حد در گذشتن می فرماید که سنجر کاشی الف را بہ الف آخر عوض تحتانی استعمال کردہ بالطرز و زیبا قافیہ ساختہ (ب) از تغیر می کنم شکایت ؛ گر شعر شد این ہمہ تعدّا ؛ (طہوری ب) کنند خوش بہ تعدّی شہان جہانگیری ؛ خوشا شہی کہ جہانگیریش بفرہنگ است ؛ مؤلف عرض کند که (ب) لغت عرب است بفتح اول و دوم و کسر دال مہملہ۔ صاحب منتخب ہم ذکر این کردہ و فارسیان استعمال این بمعنی جور کنند و الف مفرس است بہمین معنی (اردو) الف و ب۔ تعدّی بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث۔ حد سے تجاوز کرنا ظلم ستم جبر سختی۔

تعدیل ارکان | اصطلاح۔ بقول بحر باہستگی راست و درست ادا کردن رکوع و سجود مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و معنی این درستی و آہستگی در رکوع و سجود۔ طرفہ تر اینکہ صاحب بحر حاصل بالمصدر را ظاہر می کند و آن معنی (تعدیل ارکان کردن) است۔ فتأمل (اردو) رکوع اور سجود میں آہستگی اور درستی۔ مؤنث۔

تعریف | بقول تحقیق الاصطلاحات بمعنی شناختن و در اصطلاح فقہا ندا کردن بر سر لقطہ و لقطہ بالضم مالی را گویند که کسی در راہ افتادہ یابد و بر وی وارد و حکم شرع اینست که بردارندہ یکسال ندا کند تا صاحبش پیدا شود (اشرف مازندرانی ب) این قوم کہ در سخن قوی بازوییند ؛ ہرگاہ کہ شعر تازہ می گوییند ؛ تا یکبارش تمام تعریف کنند ؛ ماننذ زری کز سر راہی جوییند ؛ مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر رای مہملہ۔ و بقول منتخب بمعنی شناسا کردن

و آگاه نمودن و گم شده جستن (الخ) فارسیان استعمال این بمعنی (۱) ستایش و (۲) بمعنی شناسائی و آگاهی کرده اند معنی دوم حقیقی است و معنی اول مجاز آن (ظهوری سلمه) کام را تعریف شیرینی لعل در شکرستان نه، پستر را سودای مشکین طره در عنبر گرفت ہو (اردو) تعریف۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث (۱) مدح۔ ثنا۔ صفت۔ (۲) شناسائی۔ آگاہی۔

تعریف در دہان ماندن مصدر اصطلاحی۔ ظاہر نشدن تعریف مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سلمہ) در باغ دوش حرف زبان تو می گذشت ہو تعریف غنچہ در دہن باغبان بماند ہو (اردو) تعریف ظاہر نہ ہونا۔

تعریف زیادہ بدتر از دشنام است مثل۔ صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند کہ فارسیان این مثل را در مذمت مبالغۂ تعریف استعمال می کنند۔ (اردو) دکن میں کہتے ہیں ”جھوٹی تعریف گالی ہوجائے“۔

تعریف کردن استعمال بمعنی (۱) ستایش کردن و (۲) صراحت پذیری کردن مؤلف عرض کند کہ بلحاظ ہر دو معنی لفظ تعریف موافق قیاس است (ظہوری سلمہ) چو از دل سخن خوبان حکایت در میان آید ہو مگر ہم خود کنی تعریف سنگ و امن خود را ہو سخن نباید کہ از سند بالا استعمال کندن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تعریف کرنا (۱) ستایش کرنا (۲) صراحت کرنا۔ بیان کرنا تشریح کرنا

تعریف وانوشتن مصدر اصطلاحی بیان کردن تعریف و ظاہر کردن کہ چہ چیز است و حقیقت بیان کردن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سلمہ)

(۷۰۰)

قضا تعریف یوسف را بدورت ٭ کو سنر وکز مستان
واتو پسید ٭ مخفی مبادکه در سند بالا استعمال
مصدر (تو پسیدن) است که بجا لیش می آید ـ
(اردو) تعریف کرنا ـ حقیقت بیان کرنا ـ

تعزیت | بقول بہار صبر فرمودن و پرسش کردن خویشان مرده را (علی خراسانی سه) در خاکدان دہر که دارِ کدورت است ٭ این تعزیت چو عمر خضر جاودان فتاد ٭ مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح وکسر زای ہوز وفتح تحتانی ـ صاحب منتخب ہم ذکر این کرده ـ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی پرسش خویشان مرده می کنند و با مصادر خود مرکب سازند بترکیب فارسی (اردو) تعزیت ـ مؤنث ـ دیکھو پرسش کے دوسرے معنے

تعزیت خانه | اصطلاح ـ بقول بحر و بہار واننـد یعنی ماتم خانه مؤلف عرض کند که قلب اضافت خانهٔ تعزیت است (طالب آملی سه) تعزیت خانهٔ ماست نوری نکشد ٭ فارغ از پرتو خورشید بود روزن ما ٭ (اردو) ماتم خانه ـ بقول آصفیه ـ اسم مذکر ـ ماتم کده ـ ماتم سرا ـ غمی کا گھر ـ سوگ کا گھر وه گھر جس میں غمی ہوگئی ہو ـ مؤلف عرض کرتا ہے کہ تعزیت خانه بھی بقاعدهٔ فارسی کہہ سکتے ہیں ـ

تعزیت کردن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی پرسش کردن است (سعدی شیرازی نثر) ای یار تعزیتم کن چه جای تہنیت است ٭ مخفی مبادکه از سند بالا استعمال مصدر کردن پیدا است که بجا لیش می آید (اردو) پرسا دینا ـ بقول آصفیه ـ ماتم پرسی کرنا ـ میت کے وارثوں کو دلاسا دینا ـ دکھنی تعزیت ادا کرنا بھی کہتے ہیں ـ

(الف) **تعزیر** | بقول آصفی سیاست کردن بقدر مصلحت وقت و سخت زدن ـ بہار

گویند که کمتر از حد شرعی یا سخت زدن و بقول بعض گویند که سیاست کردن آن مقدار که مصلحت وقت اقتضا کند و می فرماید که ---

(ب) تعزیر کردن هم آمده (خواجه شیراز ؎) دانی که چنگ و عود چه تقریر می کنند * پنهان خورید باده که تعزیر می کنند * **مؤلف** عرض کند که الف بالفتح و کسر زای معجمه لغت عرب است و صاحب منتخب هم ذکر این کرده فارسیان استعمال الف بمعنی حاصل بالمصدر یعنی پاداش و سزا می کنند و برای معنی مصدر الف را با مصادر مرکب می سازند (اردو) الف تعزیر بقول آصفیه عربی اسم مؤنث سیاست ـ سزا گوشمالی ـ حد شرعی سے کم سزا دینا مصلحت وقت کے موافق تنبیه کرنا (ب) وکن میں تعزیر کرنا مستعمل ہے سزا دینا ـ

تعطیل بقول بهار بحواله رشیدی خالی گذاشتن و بیکار نمودن و ضائع گذاشتن می فرماید که مجازاً بمعنی بیکار مستعمل (شفیع اثر ؎) چو خط یار دهد درس عشق تعطیل است * مگر کنند سبق های خوانده را تکرار * **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بالفتح و بکسر طای مهمله و بقول منتخب بمعنی خالی گذاشتن فارسیان استعمال این بمعنی بیکاری و رخصت می کنند (ظهوری ؎) هر سر کار را نه مستان لطف ساقی بر فزاید * هفته ما را خمار جمعه تعطیل نیست * (وله ؎) ز تجبر شب و روز نهم ریخت ظهوری * امید مرا ربط بتعطیل همان است * (اردو) تعطیل بقول آصفیه عربی اسم مؤنث ـ دیکھو بطالت ـ

تعظیم بقول بهار بزرگ داشتن و می فرماید که با لفظ داشتن مستعمل **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر ظای معجمه صاحب منتخب ذکر این بمعنی بزرگی کردن کرده فارسیان

این را بمعنی حاصل بالمصدر یعنی بزرگی و عظمت می کنند و با مصادر فارسی مرکّب می سازند که در ملحقات می آید (ظهوری ؎) نیست در هیچ لقمه محرابی ٭ که به تعظیم ابروی خم نیست ٭ (اردو) تعظیم بقول آصفیہ ۔ بزرگی ۔ عظمت ۔ عزّت ۔ حرمت (مؤنث)

تعظیم خواستن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ۔ مؤلف عرض کند که بمعنی خواهش اعزاز و تکریم کردن است (ظہوری ؎) بکوهش کهین سنگ را آن شکوه ٭ که تعظیم خواهد ز البرز کوه ٭ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر خواهیدن پیداست که بجایش می آید (اردو) تعظیم چاہنا ۔

تعظیم دادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ۔ مؤلف عرض کند که عزّت کردن و برخاستن برای تعظیم (بیدل ؎) نشست شعله ام از یاد سوختن برخاست ٭ نفس گداخته را رنگ می دهد تعظیم ٭ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر دهیدن پیداست که بجایش می آید

(اردو) تعظیم دینا بقول آصفیہ کسی کی تعظیم کے واسطے اپنی جگہ سے اٹھنا اور اس کی آو بھگت کرنا ۔ آوری پہ کھڑا ہو جانا ۔ کھڑے ہو کر عزّت کرنا ۔ استقبال کرکے صدر میں بٹھانا ۔

تعظیم داشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ۔ مؤلف عرض کند که بمعنی تعظیم کردن و خیال تعظیم او داشتن است (ابو حنیفه غزنوی ؎) دون اثر از مردودن کسی مبادار ٭ گرچه دارند سرکشش تعظیم ٭ مخفی مباد که سند بالا اشتقاق مصدر داریدن است که بجایش می آید (اردو) تعظیم کرنا ۔ تعظیم کا خیال رکھنا ۔

تعظیم صاحب خانه کردن نهیه مثل از ریش حلاج برداشتن است صاحب خزینه و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی

محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که صاحبِ خانہ نشستہ
این مثل را تحقیق صاحب خانہ نشستہ یعنی مقصود آن
که از اہل خانہ تعظیم صاحب خانہ قریب بہ محال
است از انکہ صبح تا شام او پیش اہل خانہ می باشد
و تحصیل تعظیم صاحب خانہ (پنبہ از ریش حلاج
بر داشتن) است یعنی این ہم محال زیرا کہ او
صبح تا شام کار حلاجی می کند و دائما در ریش
او پنبہ می نشیند پس پنبہ از ریشش بر آوردن آسان
نیست اگر وقتی بر آوردہ شد باز می نشیند از انکہ
کار حلاجی ہمیشہ پنبہ را بر ریش می نشاند (اردو)
دکن میں کہتے ہیں کہ گھر کا مالک تعظیم سے معاف کیا
اس کا مطلب یہی ہے کہ اہل خانہ اسکی تعظیم
نہیں کر سکتے اسلئے کہ ہمیشہ اس سے سابقہ رہتا ہے

تعظیم کاریگران معاف | مثل صاحبان
فرہنگ و امثال فارسی ذکر این کردہ اند و از
معنی و محل استعمال ساکت مؤلف گوید کہ
چون کسی پیشہ ور مصروف بکاری بود اگرچہ
تو وارد مستحق تعظیم باشد مگر کاریگر جای
خود را نمی گذارد و بہ تعظیمش بر نمی خیزد و این
مثل را بر زبان می آرد و مقصود ہمین قدر است
کہ کار و شغل او اجازت نمی دہد کہ بہ ترک شغل
بر خیزد و اگر برای تعظیم بر خیزد کار او بہ تکمیل نمی
پذیرد (اردو) یہی فارسی مثل اردو میں
مستعمل ہے یعنی مصروف بکار لوگ آنے والے
کی تعظیم کے لئے اپنا کام چھوڑ کر نہیں اٹھ سکتے

تعظیم کردن | استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ عزت و بزرگی کردن است (فوجی
نیشاپوری سہ) بی فرد کسی بادہ بجا مست نکند
با تعظیم تو فرزند و غلامت نکند و مخفی مباد
کہ از سند بالا استعمال مصدر گشتن پیدا
نہ گردد و تعریف ہر دو بجایش می آید
(اردو) تعظیم کرنا بقول آصفیہ عزت
کرنا - بزرگی کرنا - آؤ و ادب بجا لانا -

تعلّق بقول بهار - بچیزی درآویختن **مؤلّف** عرض کند که بفتح اوّل و دوم وضمّ لام مشدّد لغت عرب است فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی علاقه می کنند و بامصادر فارسی هم مرکب سازند (ظهوری ؎) سبکروخانه در بحر تعلّق دل زخود برکن ؛ که کشتی برنمی تابد غم لنگر پرستان را ؛ (وله ؎) تعلّق تو ظهوری درآب داشت گلی ؛ سرای دل بخرابی مرمّت آلود است ؛ (اردو) تعلّق - بقول آصفیہ - عربی - اسم مذکر - علاقہ - لگاؤ - رشتہ - واسطہ -

(۱۰۰) **تعلّق بار بیدن** مصدر اصطلاحی بمعنی ظاهر شدن تعلّق است و نمودار شدن علاقه بکسی **مؤلّف** عرض کند که موافق قیاس است بسبیل مجاز (ظهوری ؎) ظهوری خرقه های خرده می گرینیم برحالت ؛ مخور بازی تعلّق ها ازین تجرید می بارد ؛ (اردو) تعلّق ظاہر ہونا -

تعلّق بودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند که بمعنی علاقه بودن است (نظام شیرازی ؎) از بس هر تعلّق با خاک این چنین بود ؛ صد جا نهادم از شوق بنیاد آشیان را ؛ (اردو) تعلّق ہونا - تعلّق رہنا -

(۱۰۰) **تعلّق جستن** استعمال - تلاش تعلّق کردن و تعلّق خواستن است **مؤلّف** عرض کند که موافق قیاس باشد (ظهوری ؎) چه خوبی درین کوچه بندی تعلّق ؛ بزن بیگانگان شو که همخانه گردد ؛ (اردو) تعلّق چاہنا - علاقہ ڈھونڈھنا -

تعلّق داشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند که علاقه داشتن است و از سندش تعلّق داریدن پیداست - عیبی ندارد که داریدن هم مرادف داشتن است (حافظ ؎) زیر بار ند درختان و تعلّق دارند ؛ ای خوشا سرو

کہ از بار غم آزاد آمدہ (اردو) تعلق رکھنا

(الف) تعلق گسل | اصطلاح۔ بقول بہار و انند آنکہ بچیزی در دنیا ویرد مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ باکسی یا چیزی تعلق ندارد و تعلق گسلیدہ (میرزا رضی دانش سہ) زتن زجہان تعلق گسل تواں پرداخت ۔ نہ فرصتی کہ باین مشت گل تواں پرداخت ۔ صاحب آصفی بسند ہمین شعر داخل نشانی مصدر (تعلق گسیختن) قائم کردہ و غور نہ کردہ

ضبط نکردہ کہ متعلق بہ

(ب) تعلق گسلیدن | است کہ بمعنی قطع تعلق کردن باشد (اردو) الف۔ قطع تعلق کرنے والا۔ ب۔ قطع تعلق کرنا۔

تعلق ماندن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ و از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی باقی ماندن علاقہ باکسی یا با چیزی (عرفی شیرازی سہ) از ایشان کہ بیرون دادہ اند گوہر تو گنج صنع نماندہ تعلق بہ کو (اردو) تعلق رہنا۔ علاقہ رہنا۔

تعلیقہ | بہار گوید کہ در ایران نوشتۂ پادشاہان را رقم گویند و نوشتۂ امرای عظام مثل وکیل و وزیر و بیگلر بیگی وغیرہ را التعلیقہ (ذکی ندیم سہ) خط آثار و کیفیت رخسار تو کم شد ۔ تعلیقۂ معزولی ناز تو رقم شد۔ صاحب انند این را لغت زبان عربی گوید بفتح اول و کسر ثالث و نقل قول بہار کند ولیکن صاحب منتخب کہ محقق لغات عربیہ است این را ترک کردہ و دیگر لغات عربیہ ہم ازین معنی ساکت۔ معلوم می شود کہ فارسیان بلفظ تعلیق این لغت را قائم کردہ اند (اردو) وہ حکم جو منصبداروں یا وزیروں یا امرائے عظام کا لکھا جاتا ہے جس کو فارسی میں تعلیقہ کہتے ہیں۔ صاحب آصفیہ نے تعلیقہ پر فرمایا ہے کہ عربی اسم مذکر۔ مال و اسباب کی ضبطی۔ مکان کی قرقی۔ قرق شدہ اسباب کی فہرست جیسے قرق و تعلیقہ بھی ہو گئے ہیں

تعلیم بقول بهار کسی را چیزی آموختن۔ می فرماید که با لفظ دادن و داشتن و شدن و فرمودن و کردن و گرفتن و گفتن مستعمل ۔ **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر لام و صاحب منتخب هم ذکر این کرده فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر استعمال کنند و با مصادر فارسی زبان هم مرکب سازند که در ملحقات می آید (اردو) تعلیم بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث تربیت ۔ تعلیم سکھانا ۔

تعلیم دادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی آموزانیدن است و درس دادن (صائب ؎) نشست و خاست تعلیم شفق کرد سپیده را ؎ تعلیم گر نباشد در بزم آن نگار ۔ سپند را ؎ مخفی مباد که در سند بالا استعمال مصدر دمیدن است که بجایش می آید و دادن مرادف آن (اردو) تعلیم دینا ۔

تعلیم داشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی تعلیم یافته بودن (کلیم همدانی ؎) کودکان تعلیم خار انگشتن از استاد داشت ؎ هر چه کرد از کاوش مژگان شیرین یاد داشت ؎ (اردو) تعلیم یافته ہونا ۔

تعلیم ستاندن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که حاصل کردن تعلیم است (علی خراسانی ؎) ستانده اند ز دجال چون خرش تعلیم ؎ گرفته اند ز ابلیس حیله شان ارشاد ؎ (اردو) تعلیم حاصل کرنا ۔

(الف) تعلیم فرما اصطلاح ۔ الف
(ب) تعلیم فرمودن بقول بهار مرادف تعلیم گر یعنی معلم و آموزگار ۔ صاحب آصفی ذکر ب کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض

کند که الف اسم فاعل ترکیبی است ب مرادف
تعلیم کردن و آموزانیدن (علی سرهندی ره)
بشوخی پای او بوسیدن و قالب تهی کردن
کرامی پی ادب تعلیم فرما شد رکابش را (اردو)
الف - استاد معلم مذکر ب تعلیم دینا -
تعلیم فرمانا -

تعلیم کردن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی حقیقی آموزانیدن است (بهار آملی
ره) دی مفتیان شهر را تعلیم کردم مسئله
وامروز اهل میکده رندی ز من آموختند
(اردو) تعلیم دینا تعلیم کرنا -

تعلیم گر اصطلاح - بقول بهار و انند و
بحر مرادف تعلیم فرما مؤلف عرض کند که
از قبیل کاسه گر و دادگر (خواجه نظامی ره)
مرا خضر تعلیم گر بود دوش به رازی که آمد پذیرای گوش
مخفی مباد که لفظ گر افاده معنی فاعلی کند
(اردو) دیکهو تعلیم فرمانا -

تعلیم گرفتن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی حاصل کردن تعلیم است مرادف
تعلیم ستاندن (کلیم همدانی ره) خاکساری
نقش پا تعلیم می گیرد ز ما در رفتن خود گر چه تمکین
شهرت کرده ایم مخفی مباد که از سند بالا استعمال
مصدر گیریدن پیداست که بجایش می آید -
(اردو) تعلیم حاصل کرنا -

تعلیم گفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که مرادف تعلیم کردن (شاهی سبزواری ره)
شکر استاد چو ریشه ترا همه تعلیم بازی گوید مخفی
مباد که از سند بالا استعمال مصدر گوییدن پیدا
که بجای خودش می آید (اردو) تعلیم دینا
دیکهو تعلیم کردن -

تعلیم نمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر

این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تعلیم کردن است (نظامی ﷺ) بہر سالی کہ دوران می فزودش پو خرد تعلیم دیگر می نمودش ہو (اردو) تعلیم دینا۔ تعلیم کرنا۔ دیکھو تعلیم کردن۔

تعلیمی بقول بہار وانند و وارستہ تسمہ کہ بر سر لجام باشد مؤلف عرض کند کہ یای نسبت بمعنی منسوب بہ تعلیم است و چون از تسمہ اشارہ بہ اسپ می شود در راہ رفتن و استادن وغیرہ (طغرا در ہجو اسپ ﷺ) ز تعلیمی ہمیشہ بیم دارد ہو ندانم از کہ این تعلیم دارد ہو (ولہ در تعریف اسپ ﷺ) ز تعلیمی شود تخچیر چابک ہو بود شہ زفارس خط چابک ہو (اردو) وہ تسمہ جو لگام پر لگا ہوتا ہے اور سوار کے ہاتھ میں نہ کر جس کے ذریعہ سے گھوڑا روکا اور چلایا اور موڑا جاتا ہے۔

تعلیم یافتن استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حاصل کردن تعلیم است (صفری بیشاپوری ﷺ) آن کہ بوشریعت نبی یافتہ تعلیم ہو این جود و سخاوت زملک یافتہ تلقین ہو (اردو) تعلیم پانا۔

تعمیر بقول بہار بمعنی زندگانی دادن و عمر دراز خواستن و بمجاز آباد کردن و آباد ساختن می فرماید کہ با لفظ کردن مستعمل است مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتح اول و کسر میم فارسیان بمعنی آبادی استعمال این می کنند و با مصادر فارسی مرکب ہم می سازند کہ در لغات می آید (ظہوری ﷺ) ہوس گنج بر آوردہ ز تعمیر مرا ہو ترکتاز غم سیلم کردہ بہ تعمیر مرا ہو (اردو) آبادی۔ مؤنث۔ دیکھو آبادی۔

تعمیر داشتن استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند

بنا کردہ شدن و عمارت گرفتن و آباد بودن
است و از سندش مصدر واریدن پیداست
کہ بجای خودش می آید (صائب ؒ) پیری نہ
شکستی است کہ اصلاح توان کرد * پردہ بزن
ازان خانہ کہ تعمیر ندارد * (اردو) تعمیر کیا
ہوا ہونا۔ آباد ہونا۔

تعمیر طلبیدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ از سندش مصدر (تعمیر طلب شدن) پیدا
کہ بمعنی خواستن آبادی است (صالح شیرازی ؒ)
دریا طلب آمدم سراہم کردند * تعمیر طلب شدم
خراہم کردند * (اردو) طالب آبادی
ہونا۔ آبادی چاہنا۔

تعمیر کردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ بمعنی آباد کردن است و از سندش استعمال
مصدر کندن پیداست کہ بجای خودش می آید (صائب
ؒ) ویرانہ را چہ فرش بہ از نور آفتاب * تعمیر دل
بساز چنین آفتاب کن * (اردو) آباد کرنا۔

تعمیر یافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ
بمعنی آباد شدن است (ناظم ہروی ؒ) بود زان
شوکت و شانش جہانگیر * کہ از اقبال سکندر
یافت تعمیر * (اردو) آباد ہونا۔

(الف) **تعنت** بقول بہار خطا و سہو بر کسی جستن مؤلف عرض کند کہ بفتح اول و دوم
و نون مشدد مضموم لغت عرب است کہ بقول منتخب بمعنی خطا و گناہ کسی جستن است فارسیان
استعمال این بمعنی نکتہ چینی کردہ اند کہ حاصل بالمصدر است و با مصدر کندن استعمالش
کردہ۔ صاحب آصفی ذکر

- - - - - - - - - -

(ب) **تعنت کردن** کردہ و از سندش استعمال کندن پیداست کہ بجای خودش

می آید (شیخ شیراز سه) گر گفتم که خود هستی از عیب پاک ٭ تعنت مکن بر من عیب ناک ٭ پس ب
بمعنی عیب جوئی کردن است (اردو) الف عیب جوئی۔ حرف گیری مؤنث ب عیب
جوئی کرنا۔ حرف گیری کرنا۔

تعویذ صاحب آصفی بمعروف قانع مؤلف عرض کند که لغت عربیست بالفتح وکسر واو
و بقول منتخب بمعنی پناه دادن و در پناه آوردن۔ عربان این را بمعنی حاصل بالمصدر۔ وکنایه
از نقشی و آیتی استعمال کرده اند که بر کاغذ یا چیز دیگر نوشته برای حفظ از بلاها در گلوی اندازند
و بر بازوی بندند۔ فارسیان استعمال این به همین معنی کرده و با مصادر فارسی مرکب نموده
(ظهوری سه) خبر این تعویذ در دفع سیه بختی نمی باشد ٭ که از زلف تو بر بازوی جان بستیم تاری را
(اردو) تعویذ۔ بقول آصفیه عربی۔ اسم مؤنث۔ دعا یا کوئی آیت یا اسمای الٰہی کے اعداد
لکھ کر گلے میں ڈالتے ہیں یا بازو پر باندھتے ہیں۔ حرز۔ جنتر۔ نقش۔

تعویذ آسمان اصطلاح۔ بقول مجر و (جہانگیری در ملحقات) و ملحقات برہان و جامع
برج جوزا که برج سوم است از جمله دوازده
بروج فلک۔ مؤلف عرض کند که مرکب اضافی
است وصراحت کامل به برج سوم گذشت۔
واز پیکر شکل جوزا هیکلی دارد در گلو این را
تعویذ آسمان گفتند۔ (اردو) جوزا۔ دیکھو برج سوم۔

تعویذ بستن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند که بمعنی حقیقی است بر بازو و سر وغیره
بستن تعویذ (وحشی قمی سه) بغیر قلم پنبه های
داغ ببیند بغیر ما ندارد ٭ که بر سر این همه تعویذ
بهر درد سر بستم ٭ (ظهوری سه) بشیخ بر خویش
ببندد گر تعویذ بو زند را حرز اعتقاد لیس است

مخفی مبادکہ درست نظر نمی آید استعمال معنیٔ ند بند پیرن است کہ گذشت (اردو) تعویذ باندھنا۔

تعویذ سیمین اصطلاح۔ بقول بحر ستارہ باشد۔ صاحب مؤید ذکر این کردہ گوید کہ فیہ شک و اقول بمعنی ماہ و ہیکل جوزا چونکہ متعلق بچرہ باشد مناسبتی دارد و در دیگر نسخ قلمی ذکر معنی دوم نیست بلکہ بمعنی مالاد ہیکل جوزا نوشتہ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و مراد از جوزا دیگر ہیچ معاصرین عجم تصدیق این می کنند و این استعمال باشد (اردو) جوزا و یکھو برج سوم۔

تعویذ قبر اصطلاح۔ تعویذ سنگ است کہ بران آیات قرآنی و نام و سال فوت متوفی کندہ باشد مؤلف عرض کند کہ این رسم ہند است یعنی ہندیان بر قبور این قسم تعویذ قائم کنند و معاصرین عجم در ہند این تعویذ سنگی را تعویذ قبر گویند مرکب اضافی است و موافق قیاس (اردو) تعویذ قبر۔ مذکر۔ وہ پتھر جس پہ آیات قرآنی اور سنہ وفات اور نام متوفی کندہ ہوتا ہے جس کو قبر پر قائم کرتے ہیں۔

تعویذ کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تعویذ قرار دادن است (حافظ شیرازی سہ) حافظ تو این غزل ز کہ آموختی کہ یار ٭ تعویذ کرد شعر ترا و بزر گرفت ٭ (اردو) تعویذ قرار دینا۔

تعویذ نوشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (جمال اصفہانی سہ) بر ہفت ہیکل فلکی ببرہ پوست شیر ٭ تعویذ می نوشت عطارد ز مشک و بان ٭ (اردو) تعویذ لکھنا۔

(۲ الف) **تعوہند** بقول آصفی بحوالہ بہار بمعنی تعویذ داشتن می فرماید کہ - - - - - - - - - - -

(ب) **تعہّد کردن** مستعمل است و از معنی ساکت (سعدی سـ) خبیث را چو تعہّد کنی و بنوازی ٭ بدولت تو گنہ میکند بانبازی ٭ بہار بر الف بمعنی تیمار داشتن و نازکردن را بحوالۂ منتخب نوشتہ و صاحب منتخب این را آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ الف لغت عرب است بفتح اوّل و دوم و ضمّہ ہای مشدّد فارسیان مجازاً استعمال این بمعنی امداد و مدارا کردہ اند و ب بمعنی امداد و مدارا کردن است مخفی مباد کہ از سند سعدی مصدر کُندن پیدا است کہ بجایش می آید (اردو) الف امداد۔ مؤنث۔ مدارا۔ مذکر (ب) امداد کرنا۔ مدارا کرنا۔

تعیین بقول بہار بروزن امین مرادف تعیین بروزن تلقین بمعنی چیزی را از میان چیزہا مخصوص گردانیدن۔ می فرماید کہ بالفظ شدن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ مخفف تعیین است فارسیان بتخفیف یک یا استعمال این مصادر فارسی کردہ اند کہ در ملحقات می آید (اردو) تعیین۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ تقرر۔ تشخص۔ معین کرنا۔

تعینات بقول خان آرزو در چراغ ہدایت بمعنی متعینہ اعم از آنکہ یکی باشد یا زیادہ استعمال کنند و این مجاز است **مؤلف** عرض کند کہ در زبان عرب جمع تعیین بیای دو زیادہ و این را تفرس توان گفت کہ فارسیان استعمال این کردہ باشند ولیکن محرّر و بیان محقق ہند بذاد بدون سند برای این کافی نیست کہ استعمال این در فارسی زبان بگوش ما نخورد و صاحبان عجم ہم زبان ندارند و صاحبان لغات ہند این را لغت فارسی نگفتہ اند ظاہر معلوم می شود کہ تحقیق با نام و نشان سکندری خوردہ و تعینیات کہ بدو تحتانی می آید بیک تحتانی قائم کردہ (اردو) تعینات۔ بقول آصفیہ۔ اردو۔ اسم مذکر۔ (غلط العوام) متعین۔ مقرر۔

تعیین اوّل اصطلاح ـ بقول انند بحوالۀ مظہر العجائب کنایہ از ذات عالی صفات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی است و بہ تشدید تحتانی و کنایہ باشد لطیف است کہ سند استعمال پیش نشد ـ (اردو) آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ـ

تعیین گشتن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بفتح اوّل و کسر دوم معیّن شدن است (طغرائے مشہدی ے) تعیین گشت ساعات بزم طرب را خوشی یافت از حکم او روز و شب را (اردو) معیّن ہونا ـ مقرر ہونا ـ

تعیین بقول برہان مرادف تعین کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ بالفتح و کسر تحتانی لغت عرب است و بقول منتخب مخصوص کردن چیزی را از میان چیزہا فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر استعمال کنند و با مصادر فارسی ہم مرکب می سازند چنانکہ در ملحقات می آید (اردو) تعیین ـ بقول آصفیہ عربی ـ اسم مذکر ـ تقرر ـ تشخص (معیّن کرنا کا حاصل بالمصدر)

تعیینات بقول بہار بروزن تحقیقات جمع تعیین و فارسیان بمعنی متعینہ استعمال کنند و این مجاز است (ملا طغرا ایشر) امید کہ نہال کردہ خود را بسر زمینی تعیینات کردہ فرمایند کہ برگ تازگی بیشتر گردد (محسن تاثیر ے) باج بیجائی زبیجا پور گیرد آن دہن را چون دہد فرمان ز تعیینات رخسارش گل است ؎ **مؤلف** عرض کند کہ مقرر باشد (اردو) دیکھو تعینات

تعیین کردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی مخصوص کردن است (والہ ہروی ے) کردم از خندہ طلب نسخۂ گمنامان را ؎ گر شود یافتہ تعیین تو خواہم کردن ؎ (اردو) مخصوص کرنا ـ

فوقانی با غین معجمه

تغار بقول برہان و جامع بروزن قطار (۱) طشت گلی را گویند و (۲) بمعنی خوردنی و آذوقہ و راتب ہم و (۳) بمعنی پیمانہ و می فرماید کہ تغارہ بروزن شرارہ ہم می گویند صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری بر ذکر معنی اوّل و دوم قانع (ناصر خسرو ؒ) نباید سر کرد و رکنار م بزد دوغ دروغ در تغار م بگو (سعید ہروی ؒ) از برای مطبخ انعام اکیوان چرخ بر زار تفاع سنبلہ ہر ماہ بفرستد تغار بہار و دارستہ بر معنی دوم قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و دوم گوید کہ اغلب کہ معنی دوم مجاز باشد۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بر معنی اوّل قناعت کردہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان دانیم و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) دیکھو طشت (۲) غذا۔ کھانے کی چیز۔ مؤنث (۳) دیکھو پیمانہ۔

تغارہ بقول سروری و جامع و مؤید ہمان تغار کہ گذشت۔ صاحب برہان بہ ذیل تغار ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ بزیادت ہای ہوز در آخر مزید علیہ ہمان تغار است بہمہ معانیش صراحت ماخذ ہمہ را اینجا کردہ ایم (اردو) دیکھو تغار۔

تغافل بقول بہار بمعنی خود را غافل وانمودن می فرماید کہ بلند۔ پی در پی۔ رسوا۔ سرشار از صفات اوست و تیغ و شمشیر از تشبیہات او و با لفظ داشتن و زدن و کردن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتح اوّل و دوم و ضم فا۔ صاحب منتخب ہمین معنی آوردہ۔ فارسیان استعمال این بمعنی غفلت می کنند و با مصادر فارسی مرکب می کنند

(ظہوری ؎) بحث نگہ بزور تغافل رود زپیش ہ شرحست بہر متن خموشی بیان ما ہ (اردو) تغافل بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ دیکھو اہمال۔

تغافل بار بیدن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ ظاہر شدن غفلت دانستہ (عرفی ؎) خوش آن ساعت کہ می رفتی و طاقت می رسید از من ہ تغافل از تو می بارید و حسرت می چکید از من ہ (اردو) تغافل برسنا کہہ سکتے ہیں۔ دانستہ غفلت ظاہر ہونا۔

تغافل پسند اصطلاح۔ بقول بہار (۱) معروف صاحب انند گوید کہ (۲) از اسمای معشوق ہم مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی دانستہ غافل یعنی کسی کہ تغافل را پسند می کند (میرزا بیدل ؎) حیران بی نیازی خوبان کسی مباد ہ خون شد دل از نگاہ تغافل پسند او ہ (اردو) (۱) عمداً اور دانستہ غفلت کرنے والا۔ تغافل پسند بھی بترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں (۲) معشوق۔ مذکر۔

تغافل پسندیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ سند پیش کردہ اش ہمان کہ بر (تغافل پسند) گذشت و بمعنی دیدہ و دانستہ غفلت پسند کردن است (اردو) تغافل پسند کرنا۔

تغافل پیشہ اصطلاح۔ بہار این را مرادف تغافل پسند گفتہ بر معروف قانع و صاحب انند بہر دو معنیش گفتہ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی بمعنی کسی کہ از تغافل کار گیرد (صائب ؎) ای تغافل پیشہ تا چند از نداد دل پدر کن ہ خاک ما افتادگان در شہر بند دامنست ہ (ظہوری ؎) تغافل پیشہ صید افگن این سرزمین باشد ہ کہ دائم بہر تقریب نگاہی در کمین باشد ہ (اردو) (۱) ہمیشہ تغافل پسند

کرنے والا۔ دیکھو تغافل پسند (۲) معشوق تیکا

تغافل داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تغافل کردن و در تغافل بودن است (صائب سه) کدام مطلب عالی است در نظر دل را ٭ که بمراد دو عالم تغافلی دارد ٭ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر داریدن پیداست که بجایش می آید (اردو) تغافل کی حالت میں ہونا۔ تغافل کرنا۔

تغافل دستگاه استعمال۔ بقول انند بحوالہ غواص سخن مرادف تغافل پسند مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی و موافق قیاس (اردو) دیکھو تغافل پسند۔

تغافل دیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تغافل یافتن است (فغانی سه) بروی دلم زدست و نگفتی ترا چه شد ٭ هرگز چنین فریب و تغافل ندیده ام ٭ (اردو) تغافل پانا۔

تغافل زدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که دانسته توجه نکردن و اختیار کردن تغافل (ظهیری نیشاپوری سه) درد دل را می کنم با صبر پیوندی دگر ٭ بر طبیعت خود تغافل می زنم چیزی دگر ٭ صاحب انند بحوالہ غواص سخن در مصرع دوم طبیعت را الطبیب نوشته می فرماید که (تغافل زدن بر کسی) بمعنی غفلت ورزیدن و توجه نکردن بر وست بخیال ما تصرف آصفی است که در نقل شعر تصحیف کرد مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر زدن پیداست که بجایش می آید (اردو) تغافل کرنا۔

تغافل شدن استعمال۔ واقع شدن تغافل باشد و سر زدن تغافل مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری سه) جانب ستمگار

گرنه بینا غیر خوشدل می شود و صد تنگ چون جمع
گردد یک تغافل می شود۔ مخفی مباد که از سند
بالا استعمال مصدر شدن پیداست که بجای شدن
می آید (اردو) تغافل واقع ہونا۔

تغافل شعار | اصطلاح۔ صاحب آنند بحوالہ
تغافل شیوه | تحفۂ سخن این را مرادف
تغافل پیشه بهر دو معنی گفته مؤلف عرض کند
که موافق قیاس است و بهر دو اسم فاعل ترکیبی
بهر دو معنی (اردو) دیکھو تغافل پیشه۔

تغافل کردن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که دیده و دانسته غفلت کردن است (شوکتی
صفاهانی سه) دیدی از دور هم و دانسته تغافل
کردی ... خوب کردی که ترا خوب تماشا کردم
دیکھو (اردو) تغافل کرنا۔

تغافل کشیدن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که مبتلای تغافل شدن است
(رحمتی [illegible] با فتحی سه) خود بگو از تو کشم باز
و تغافل تا کے ہو طاقتم نیست ازین
بیش ... تحمل تا کے ہو (اردو) مبتلای
تغافل ہونا۔

تغنغ | بقول برهان بضم هر دو تای قرشت و سکون هر دو غین نقطه دار (۱) چیزی باشد
مانند پیله و قفیز که غله بدان پیمایند و بقول بعض پیمانه باشد که چهار خروار غله بگیرد و بفتح اول
و ثالث که تای قرشت است هم بمعنی پیمانه بزرگ چهار خرواری و باین معنی بجای حرف ثالث
نون هم بنظر آمده و بعضی گویند که پیمانه که یک خروار غله بگیرد و (۲) نان تنک را نیز گویند۔
و باین معنی بجای غین آخر خای منقطه داریم۔ صاحبان جهانگیری و سروری به معنی اول قانع۔
(شمس فخری سه) حاکم عهد شیخ ابو اسحاق کو که [illegible] زر بدامن تغنغ ها صاحب جامع همزبان

برہان (ابوالعباس سلمہ) ای میر تو آگندہ ہم دست تبصد دیہ پکو در تغتغکی چند بستیم انبارہ و صاحب ناصری می فرماید کہ بہر دو نون است صاحب جہانگیری خطا کردہ تغتغ بمعنی انبار کہ بدان غلہ پیمایند می فرماید کہ ہمین اشتباہ برای صاحب برہان ہم روی دادہ ـ خان آرزو در سراج ذکر ہر دو بالا فرمودہ **مؤلف** عرض کند کہ ما برای تسلیم قول برہان و جہانگیری اتفاق صاحب جامع را کافی دانیم کہ تحقیق اہل زبانست و آنچہ در بعض مقامات استعمال این بہر دو نون است آن مبدّل اینا چنانکہ تجسّس و تجسّو یا بالعکس آن چنانچہ تاکاج و تاکاج وجود این بہر دو نون مقتضی آن نیست کہ این را بہر دو فوقانی غلط دانیم چنانکہ صاحب ناصری خیال کردہ و آنچہ بجای معجمہ آخر حرف غین مہملہ آمدہ آنہم مبدّل این چنانکہ چرغ و چرخ و از کلام ابوالعباس پیداست کہ ــ ــ ــ ــ ــ ــ

(ب) تغتغک | بہ کاف تصغیر آخرہ ہم آمدہ و بہر دو معنی اسم جامد فارسی قدیم دانیم ظاہر اللغت ترکی می نماید ولیکن لغات ترکی ازین ساکت (اردو) (۱) ایک پیمانہ جس سے غلہ ناپتے ہیں مذکر (۲) پتلی روٹی مؤنث ـ

تغیّر | بقول بہار از حال خود گشتن **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و ضم تحتانی مشدّد و فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند و با مصادر فارسی مرکب می سازند و بدون تشدید تحتانی بکسر دوم ہم کہ در ملحقات می آید (اردو) تغیّر بقول آصفیہ عربی ـ اسم مذکر ـ تبدّل ـ بدل ـ تبدیل ـ انقلاب ـ

تغیّر آمدن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بہ تشدید تحتانی بمعنی واقع شدن تبدیل و انقلاب (معرّبی نشاپوری سلمہ) دگر ہوا متغیّر شود ـ ـ

رنگ گرد و غبار ہا در آفتاب نباید تغیر و نقصان ہاست
مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال مصدر آئیدن پیدا
کہ بجایش گذشت (اردو) تغیر پیدا ہونا۔ تغیر ہونا۔

تغیر دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی
متغیر کردن است (دانش مشہدی ؎) نشاط
جامۂ نو صبح عید طفلان است ہا کجاست می کہ
تغیر لباس رنگ و بیم ہا مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال
مصدر رسیدن است نہ دادن و تعریف تغیر یکی
بجایش می آید (اردو) بدلنا۔ متغیر کرنا۔

تغیر داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بہ تشدید تحتانی بحالت تغیر بودن است (جمال
اصفہانی ؎) رفیع رای تو بربزم تغیری دارد ہا
بہ تہمتی کہ در آنست اندران تاوان ہا مخفی مباد
کہ از مصدر بالا استعمال مصدر دارانیدن پیدا است
کہ بجایش می آید (اردو) متغیر ہونا۔ تغیر پیدا
کرنا۔ حالت تغیر میں ہونا۔

تغیر رسیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ
از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بتشدید تحتانی
بمعنی واقع شدن تغیر و تبدیل (ازرقی ؎) مشتری را
کہ ہمہ سعد جہان است از و ہا ہم تغیر رسد از جرم سپہر و
اشکال ہا (اردو) تغیر واقع ہونا۔

تغیر گردیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این بدون تشدید تحتانی کردہ از معنی ساکت
مؤلف عرض کند کہ واقع شدن تغیر و تبدیل
است (نجات اصفہانی ؎) شحنۂ تیر
آوری نمی گردد زبی بردن تغیر ہا پی بخود گردی
بردہ چوگان تیر آور است ہا (اردو) متغیر
ہونا۔ تغیر واقع ہونا۔ تغیر ہونا۔

تغیر بقول بہار از حال خود گردانیدن می فرماید کہ با مصادر دادن و کردن مستعمل
مؤلف عرض کند کہ لغت عربی است بالفتح و کسر تحتانی۔ صاحب منتخب ہم ذکر این

کردہ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند کہ مرادف تغیر است کہ گذشت و باصطلاح فارسی ہم مرکب سازند کہ در ملحقات می آید (ظہوری ہے) ز بے ریوی خشک و بے رونگ لعل بان ظہوری محال است تغیر یا بد (اردو) تغیر۔ مؤنث۔ دیکھو تغیر۔

(الف) **تغیر بالش** اصطلاح۔ بقول بحر کردانیدن بالین از طرفی بطرفی **مؤلف** عرض کند کہ مقصود شد غیر از معنی حاصل بالمصدر نباشد یعنی تبدیل بالش از طرفی بطرفی۔ مرکب اضافی است بہار ذکر۔۔۔۔۔۔

(ب) **تغیر بالین** ہمین معنی کردہ (صائب ہے) جلوہ برقیست در میخانہ ہشیاری مرا از پی تغیر بالین است بیداری مرا عرض می کنیم کہ ہر دو مرادف یکدیگر معاصرین عجم ہر دو را بیزبان دارند (اردو) الف و ب کروٹ بدلنا کا حاصل بالمصدر۔

تغیر پذیرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی متغیر شدن است (ازرقی ہے) ذکر احوال تو تغیر پذیرفت شہا اندرین عالم تغیر پذیرفتست

احوال ہا (اردو) متغیر ہونا۔ بدلنا۔

تغیر دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ متغیر کردن است (اوحدی بلگرامی ہے) ز دست طالع بد می روم شہر بشہر کہ چو بد قماش کہ تغیر می دہد بار ہا صاحب رہنمائے سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ہم ذکر این کردہ و (تغیر یافتن دادن) را آوردہ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال مصدر رسیدن است نہ دادن (اردو) متغیر کرنا۔ بدلنا۔

تغیر دیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و از سندش استعمال مصدر رسیدن پیداست کہ بجائش گذشت۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی مشاہدہ تغیر

کردن است (محتشم کاشی ؎) مردم توقّت
پرستش حالم به محرمی ؎ پنهان اشاره کرده
که تغییر حال بین ؎ (اردو) تغیر مشاہدہ
کرنا۔ دیکھنا۔

تغییر شدن استعمال بمعنی متغیر شدن
است مؤلف عرض کند که موافق قیاس و
مرادف تغییر پذیرفتن (ظهوری ؎) شده
تغییر صیغهٔ سوگند ؎ نیست سوگند گر بجان تو
نیست ؎ (اردو) متغیر ہونا۔ بدلنا۔ تغیر پذیر ہونا

تغییر کردن استعمال صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی تبدیل کردن است (حافظ ؎) در کوی
نیکنامی ما را گذر ندادند ؎ گر تو نمی پسندی تغییر
کن قضا را ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال صیغهٔ
گذشتن پیداست که بجایش می آید (اردو)
تغییر کرنا۔ بدلنا۔

فوقانی با فا

تف بقول برهان بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) بخار و حرارت و گرمی را گویند و (۲)
روشنی و پرتو هم و (۳) بمعنی عفونت بالفتح اوّلی (۴) آب دهن انداختن۔ صاحبان
جهانگیری و سروری و ناصری و فدائی بر معنی اوّل و دوم قانع (مولوی معنوی ؎) آرام
بخش جان شد از آن می که از تفش ؎ صبر و قرار تو ۔ آرام دل ببرد ؎ (حکیم خاقانی ؎)
آه من چند فروزان شد که کوران نیم شب ؎ از تف این آه سوزان رشته در سوزن کشند ؎
صاحب جامع ذکر معنی اوّل ثم دوم کرده صاحب رشیدی بر معنی اوّل و دوم و چهارم قناعت
فرموده۔ خان آرزو در سراج بذکر هر چهار معنی بالا گوید که بمعنی چهارم مخفف تفو باشد صاحب
تحقیق الاصطلاحات می فرماید که (۵) بالفتح عیبی است در گوهر (صائب ؎) تمام رس نشود

بادہ کہ کف دارد۔ چوکہ عیب دار بود گو ہری کہ تف دارد (بہار) گوید کہ معنی چہارم گوید کہ آب دہان است و با لفظ افگندن و زدن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل و دوم و سوم اسم جامد فارسی زبان و بمعنی چہارم مخفف تفو و بمعنی پنجم ہم اسم جامد و عجبی نیست کہ تف در سند بمعنی پنجم بمعنی اوّل باشد۔ کہ گوہر گرم را عیب آن دانند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔ صاحب برہان در معنی چہارم سکندری خوردہ کہ آب دہن انداختن نوشتہ یعنی مصدری اصلا درین نیست و ہمین است اسم مصدر تفتن و تافتن کہ می آید۔ وجا دارد کہ بمعنی اوّل ہم این را مخفف **تفس** گیریم کہ بمعنی گرمی و حرارت می آید کہ اسم مصدر تفسیدن است و جادارد کہ بمعنی اوّل مبدل تپ باشد کہ بای فارسی بہ فا بدل شود چنانکہ سپید و سفید (**اردو**) (۱) بخار۔ مذکر۔ حرارت۔ گرمی مؤنث۔ (۲) روشنی۔ مؤنث۔ پرتو۔ مذکر (۳) عفونت۔ مؤنث (۴) تھوک۔ مذکر (۵) تف فارسی میں موتی کے ایک عیب کا نام ہے جس کی تحقیق مزید نہ ہوسکی۔ مذکر۔

تفاخر | بقول بہار باہم نازیدن می فرماید کہ بصلۂ از و با لفظ بودن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ بفتحتین وضم خای معجمہ لغت عرب است۔ فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این می کنند و با مصادر فارسی ہم کہ در ملحقات می آید (ظہوری ـــہ) خرد در دز دگاہ عشق خر جہا در بغل دارد۔ تفاخر خاصۂ خاصان اگر گردید عام اینجا (**اردو**) تفاخر بقول آصفیہ عربی اسم مذکر۔ فخر جتانا۔ ڈینگ مارنا (کا حاصل بالمصدر) فخر۔ ڈینگ۔

تفاخر بودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حاصل بودن تفاخر است (معزی نیشاپوری ـــہ) گر تفاخر بود ز خدمت تو ہا آن تفاخر

علی الخصوص مراست ۲ (اردو) تفاخر ہونا۔

تفاخر کردن | **تفاخر نمودن** استعمال۔ صاحب آصفی ذکر ہر دو کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بعمل آوردن تفاخر و فخر کردن است (جبلی غرستانی سہ) ہمی کنند تفاخر ز خدمت سلطان ۲ کہ یکی سپہر دوم انجم و سوم ارکان ۲ (سنجیک ترمذی سہ) چو امر گفتہ تفاخر نماید ۲ ز زر اندا سد طبع سال ... مخفی مباد کہ از سند اول استعمال مصدر کردن پیداست کہ تعریفش بجای خودش آمد و از سند دوم مصدر نمائیدن پیداست (اردو) تفاخر کرنا۔ فخر کرنا۔ ناز کرنا۔

تفاغ بقول برہان و جامع و سروری بکسر اوّل بر وزن چراغ پیمانہ و قدح شراب خواری را گویند و بایں معنی بجای حرف اوّل نون ہم گفتہ اند (کسائی سہ) دل شاد دار و پند کسائی نگاہ دار ۲ یک چشم زد جدا مشو از رطل و از تفاغ ۲ صاحب انند صراحت کند کہ این لغت فارسی زبان است مؤلف عرض کند کہ محققین ترکی و عربی از این لغت ساکت معاصرین عجم گویند کہ فارسی قدیم است (اردو) پیمانہ۔ قدح شراب۔ ساغر۔

تف افگندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تفو زدن است (واعظ قزوینی سہ) نیست دندان اینکہ پیران از دہان می افگنند ۲ تف بروی اعتبار این جہان می افگنند (اردو) تھوکنا۔

تفاوت تفاوُت بقول آصفی بہر سہ حرکت واو بمعنی دوری در میان دو چیز و دور شدن و عیب۔ مؤلف عرض کند کہ لغت عربیست۔ صاحب منتخب ذکر این کردہ فارسیان استعمال این بمعنی فرق میان دو چیز می کنند و بامعنی ما در فارسی استعمال این در ملحقات می آید۔ صاحب

تحقیق الاصطلاحات گوید کہ ارادت خان واضح این را با طراوت قافیہ ساختہ در تعریف تیغ گوید
(ع) چو نشہ از طلوع عشق بی تفاوت کو دل پیر و جوان مست طراوت ہو (اردو) تفاوت۔
بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ فاصلہ۔ دوری۔ بُعد۔ بل۔ فرق۔

تفاوت آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ واقع شدن فرق باشد (امید رازی ع) تفاوت نیاید چوبی زیر و بالا ہو بود طاق با نعل بالنعل یکسر ہو مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال مصدر آئیدن پیدا است کہ بجایش گذشت۔ (اردو) تفاوت ہونا۔ فرق ہونا۔ تفاوت پیدا ہونا۔

تفاوت باشیدن استعمال بمعنی یافتہ شدن تفاوت و فرق مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ع) بشرب دگران گر تفاوتی باشد ہو میان صوفی و دردی کشی بشرب ما نیست ہو (اردو) تفاوت ہونا فرق ہونا۔

تفاوت داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی فرق داشتن و متفاوت بودن است و از سندش استعمال مصدر داریدن پیدا است کہ بجایش می آید (عرفی ع) از ان جہ سایہ تو سرو ہم تفاوتی دارد ہو کہ تو [illegible] خیزی و سایہ بیپائی ہو (اردو) تفاوت رکھنا۔ فرق رکھنا۔

تفاوت دیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مشاہدہ فرق کردن و فرق یافتن و فرق کردن است (ابن یمین ع) نشاندی ہنران را بجای اہل ہنر ہو ندیدہ ہیچ تفاوت ز کوف تا بہ ہمای ہو (اردو) تفاوت دیکھنا

تفاوت کرنا۔ فرق کرنا۔ فرق پانا۔

تفاوت شناختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فرق داشتن و واقف شدن از فرق و تفاوت است و از سندش استعمال مصدر شناسیدن پیداست کہ بجایش می آید (جمال اصفہانی ؎) ہمہ جہان شعر ایند لیک نشناسند ہا بوقت شعر تفاوت میان شعر و شعیر ہے (اردو) فرق معلوم کرنا۔

تفاوت کردن استعمال۔ بمعنی فرق کردن است **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس باشد۔ سعدی استعمال مصدر گشتن کردہ کہ عیبی ندارد کہ کردن و کندن مرادف یکدیگر است (؎) چو با قضا و اجل برنمی توان آمد ہا تفاوتی نکند گر تمیزی و دانائی ہے (اردو) فرق کرنا۔ تفاوت کرنا۔

تفاوت گذاشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی راہ دادن تفاوت و فرق کردن است (اثر شیرازی ؎) بکار خلق تفاوت زہیچ رو مگذار ہا چو گر موافق حق باش در میان داری ہے مخفی مباد کہ از سندش استعمال مصدر گذاریدن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تفاوت کرنا۔ فرق کرنا۔

تف پاشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی تف کردن است (باقر کاشی ؎) دشمن کہ زخم بخنگ غم بخراشید ہا تف کرد بر آسمان و برخود پاشید ہے (اردو) تھوکنا۔ دیکھو تف کردن۔

تفت بقول برہان بروزن ہفت بمعنی (۱) گرم و (۲) گرمی و حرارت می فرماید کہ (۳) تافتن ہم یعنی گرم گردانید و (۴) بمعنی تعجیل و شتاب ہم و (۵) گرم رفتن و (۶) گرم آمدن و (۷) گرم گفتن و (۸) بمعنی خرام و (۹) بمعنی خرامان و (۱۰) بمعنی قہر و غضب و (۱۱) گرم شدن

از غضب و قهر و (۱۲) گیاهی است دوائی که خوردن بیخ آن مانند تاتوره جنون آورد و (۱۳) نام
موضعی از مضافات یزد که از صفاهای هوا جامع گرم‌سیر و سردسیر است (حکیم نزاری سلمه) چه جلاب
آخر از یک قطره آبش بجوش و بجان آمد دل پر تفت و تابش را (مولوی معنوی سلمه) بعد از آن نیز داشت
هیزم زود رفت با سوی شهر از پیش ان او تیز تفت را (وحشی سلمه) تفت رشک بیاض نخواست
است را که دره جای میر میران است را صاحب جهانگیری ذکر معنی اول و پنجم و ششم و هفتم و یازدهم
و دوازدهم و سیزدهم کرده صاحب جامع ذکر همه معانی فرموده معنی سوم را گذاشت صاحب رشیدی
گوید که گرم شده از غضب و گرم آمده و شتاب نموده و گیاهی و موضعی. صاحب سروری می‌فرماید
که گرم شد و کرد و شتاب دوید و بمعنی گرم نیز و گیاهی و دوائی هم و نام موضعی. صاحب ناصری
بمعنی اول و دوازدهم و سیزدهم قانع. وارسته می‌طرازد که نام جائی که علامه تفتازانی فرزند آنجاست
و می‌فرماید که (۱۴) سبدی که برای گذاشتن گل و میوه سازند. (محسن تاثیر سلمه) ای باغبان که
هستی گستاخ چیدن گل را باری بسبار تفتی از آشیان بلبل را خان آرزو در سراج می‌فرماید که
گرم شده و بمجاز غضبناک و خشمگین و همچنین شتابان و آنکه هردو معنی اخیر را حقیقت گمان برده
خطا نموده و نیز گیاهی است و موضعی از مضافات یزد و هم او در چراغ هدایت بمعنی نام جائی قانع
از که بر وارستش بهار بذکر معنی سیزدهم و چهاردهم قناعت کرده مؤلف عرض کند که معنی اول
حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و همین است اسم مصدر تفتیدن که می‌آید و معنی سوم ماضی مطلق
آنست شامل بر همه معانی مصدر و معنی چهارم مجاز معنی اول که تعجیل در رفتن و آمدن و گفتن
و امثال آن متعلق است با معنی گرم و گرمی و معانی هشتم و نهم را هم مشتاق سند می‌باشیم و معنی

دہم ہم مجازاً بمعنی اوّل و معنی یازدہم چیزی نیست متعلق بمعنی دہم است و بمعنی دوازدہم و سیزدہم
و چاردہم نیز اسم جامد فارسی زبان است۔ طرز بیان بہار پریشانی در معانی پیدا کردہ۔ صاحب
محیط نسبت بمعنی دوازدہم ذکر تفت نکردہ و بہیچ لغتی گوید کہ بفارسی اسم شوکران است و سرچہ
پرشوکران نوشتہ ما ذکرش بہ باریقون کردہ ایم (اردو) (۱) گرم (۲) گرمی۔ مؤنث (۳) دیکھو
تفتن یہ اُس کا ماضی مطلق اور تمام معنوں پر شامل ہے (۴) تعجیل جلدی۔ مؤنث (۵) گرم
رفتاری۔ مؤنث (۶) آنے میں جلدی۔ مؤنث (۷) کہنے میں تیزی۔ مؤنث۔ (۸) خرام دیکھو
بہ رام کے ساتوین معنے (۹) اخرتان۔ مصدر خرامیدن کا اسم حال (۱۰) قہر غضب۔ مذکر
(۱۱) غصے کی گرمی۔ مؤنث (۱۲) دیکھو باریقون (۱۳) تفت ایک موضع کا نام ہے جو مضافات
یزد سے ہے۔ مذکر (۱۴) ٹوکری جس میں پھول یا میوہ رکھتے ہیں۔ مؤنث بہار نے اس کا ترجمہ
ڈالی لکھا ہے اور صاحب آصفیہ نے ڈالی پر فرمایا ہے۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ دو شاخوں
کی ٹوکری جس میں پھول یا میوہ وغیرہ سجا کر امیروں اور سرداروں وغیرہ کی نذر کرتے ہیں (ناسخ
سے) چمن دولت سرا کا صحن ہے رنگین خرامی سے ہاتھ سے جاروب کش کی ٹوکری پھولوں
کی ڈالی ہے۔

تفتان بقول وارستہ (۱) قسمی از نان
کہ آن را بہندی لپراٹھا گویند (محسن تاثیر)
[illegible] پی شل زنعمت فراوان ہو یکتا و دوتا چہ نان
تفتان ہو صاحبان انند و غیاث بذکر معنی اول

گویند کہ (۲) آنچہ از آفتاب و آتش گرم شدہ
باشد **مؤلف** عرض کند کہ اسم حال است
از مصدر تفتن کہ می آید و ہمین است معنی حقیقی
و معنی اول مجازاً بمعنی دوم کہ نان مذکور ہم

اشارہ باین کردہ گوید کہ ہمہ انواع آن سرد و
خشک وخصوصاً اطراف آن ودران جلا و تقطیع
ومنع قبول مواد است (الخ) مؤلف عرض
کند کہ این اسم مفعول مصدر تفتن باشد کہ بیانش
گذشت ومعنی اول حقیقی است ومعنی دوم متعلق
از تافتہ کہ بیانش نکردہ شد ومعنی سوم مربطیہ
تفت کہ بمعنی دوازدہمش گذشت یا آن
محقق این باتی حالی صراحت کافی ہمہ را انجا
مذکور ومعنی چہارم ہم مجاز معنی اول کہ از
اسم مفعول تفتن پیدا شد (اردو) (۱) جلا ہوا۔
گرم (۲) دیکھو تافتہ (۳) دیکھو تفت کے
بارہویں معنے (۴) لکڑی کا جالا۔ مذکر۔

(الف) تفتہ جان | اصطلاح۔ صاحبان
(ب) تفتہ جگر | برہان وبحر وجامع

ذکر ب کردہ گویند کہ (۱) کنایہ از عاشق باشد
و (۲) نیز کسی را گویند کہ علت دق داشتہ باشد
صاحبان (ناصری ورملحقات) ومؤید بمعنی اول
قانع مؤلف عرض کند کہ در ب معنی اول
کنایہ باشد ومعنی دوم ہم واستعمال الف ہم
در فارسی زبان است کہ مرادف ب باشد
ظہوری استعمال تفتہ جانی کردہ کہ بمعنی مصدری
عاشقی ومدقوقی توان گرفت بزیادت یای مصدری
(ب) تر زبان گردیدہ خضر از العطش گویان
گذشت بزاد راہ تفتہ جانی آب حیوان برگرفتہ
(ولہ) ز تفتہ جانی ما سوز وسازمی بالد
کہ نی گداز و مغز گدازمی بالد (اردو)
الف و ب (۱) عاشق۔ مذکر (۲) مدقوق یعنی
دق کا بیمار۔

تفتہ دل | اصطلاح۔ بقول ملحقات برہان
وبحر ومؤید (۱) بمعنی تنگ دل و (۲) غمناک
مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
وکنایہ باشد از غمناک ومعنی دوم را البتہ تعلقی
از قیاس نیست واز ینکہ بجز ہر سہ محققین بالا دیگری
از محققین اہل زبان ذکرش نکردہ مشتاق سند

استعمال می باشیم (اردو) (۱) دکھی ہونا، شکستہ دل، (۲) غمناک۔

تفتہ شدن | اصطلاح، بمعنی گرم تر شدن از آتش. **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول تفتن مرکب شده است با مصدر شدن (ظهوری ره) از غمت در دیده هر کس نم کشید، شد جگرها تفته هر جا دم کشید (وله ره) شرار آتش هجرم جگر سوخت، سر شکم تفته شد اخگر چه باشد (اردو) زیاده گرم ہونا، تپنا۔

(الف) تفتیدن | ب بقول انند و غیاث

(ب) تفتیده | بالفتح و کسر ثالث آنچه از آفتاب و آتش گرم شده باشد. **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول الف است و وجود الف از همین استعمال ب ثابت اگرچه محققین معاصرین الف را ترک کرده اند، مرکب است از تفت که بمعنی گرم گذشت و یای مکسوره صلات مصدر و نون موافق قواعد وضع مصادر بمعنی گرم شدن. ظهوری استعمال مرکبات ب کرده است (ره) ابر رحمت که هوا در گل سیراب است، دوش شاید از جانب تفتیده گیاهی گیرد (وله ره) درون تفتیده گرمای صحرای تمنایش، بود قطره از رشک روز حشر گی بر کوثر انداز دهان (وله ره) ماهی تفتیده جانی می فتد در تابه ها، آتش من در سمندر گر شراری می زند (وله ره) شاباش بر این قوم ظهوری که بکویش، تفتیده دل و خشک لب و چشم پر آبند. پس از اسناد بالا استعمال (تفتیده جان) و (تفتیده درون) و (تفتیده دل) و (تفتیده گیاه) پیداست و این وجود ب را کافیست و ب برای وجود الف کفایت می کند. (اردو) الف گرم ہونا (ب) الف کا اسم مفعول وہ چیز جو گرم ہو گئی ہو۔

تفتیش | بقول بهار تنگ جستجو کردن و کاویدن می فرماید که بالفظ کردن مستعمل. **مؤلف**

عرض کند که بالفتح و کسر فوقانی لغت عرب است فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی تلاش و تجسس استعمال این کنند و با مصادر فارسی هم مرکب سازند که در ملحقات می آید (اردو) تفتیش. بقول آصفیه عربی. اسم مؤنث. چھان بین. تحقیق. تدقیق. کھوج. سراغ۔

تفتیش کردن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که تجسس و تلاش و جستجو کردن است۔ رضای جوانساری (سه) آشفته شو که کاکل و زلف پری رخان * تفتیش حال زار ترا مو بمو کنند * مخفی مباد که در سند بالا استعمال مصدر کنندن است که بجایش می آید (اردو) تفتیش کرنا. تلاش کرنا. جستجو کرنا. چھان بین کرنا۔

تف تیغ | اصطلاح. بهار گوید بالفتح بمعنی آواز برکشیدن تیغ از نیام نوشته اند و ظاهر آنست که بمعانی درخشانی تیغ باشد زیرا که تف مبدل تپ است و آن مخفف تاب و تاب بدین معنی آمده (نظامی سه) در آید بتقریر ابر سیاه * ز ماهی تف تیغ شد تا بماه * مؤلف عرض کند که اتفاق داریم با بهار. شارحین سکندرنامه سکندری خورده اند (اردو) تاب تیغ مؤنث. تلوار کی چمک۔

تفتک | بقول برهان بروزن تردک پشمی باشد نرم که آن را از زیر موی بز برآرند و از ان شال و تکیه و نمد و امثال آن سازند. صاحب جهانگیری گوید که این را پرشم و کلغر و کرک و کلک نیز گویند. صاحب جامع گوید که این لغت ترکیست بالکسر که فارسیان بالفتح استعمالش کرده اند. صاحب سروری بنظر ما بدکه بعربی وبره نام است. خان آرزو در سراج هم این را آورده. مؤلف عرض کند که ما حقیقت این پرشم بیان کرده ایم

که محقق بہ پیشم گذشت و دریں جا ہمین قدر کافی است که فارسیان لغت ترکی را بہ سبیل تفرس بہ تصرف و راعراب استعمال کرده اند ولیکن لغات ترکی ازیں ساکت و نظر بہ سکوت شان اگر لغت فارسی دانیم اسم جامد باشد (اردو) دیکھو بہ تشم ـ

تفرج | بقول رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار ـ سیر ـ برای دل خوش کردن ـ مؤلف عرض کند که لغت عرب است بفتحتین و ضم رای مہملہ بمعنی گشایش یافتن و از تنگی و دشواری بیرون شدن (کذا فی المنتخب) فارسیان تفرج را بمعنی بالا استعمال اینا کرده اند مجازاً بمعنی تماشا کردن ہم که در تفرج کردن می آید (ظہوری ـه) ـ ست تر ابطار ستا کست دیده باز بہ مستغنی از تفرج این سبز طارم است بہ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ مذکور ذکر (تفرج خود شان) بمعنی سیر خاص کرده (اردو) سیر ـ مؤنث ـ

تفرجاق | بقول سروری بحوالہ تحفہ بمعنی ساختہ مؤلف عرض کند که ظاہراً ترکی یافتہ می شود ولیکن لغات ترکی ازیں ساکت نظر باعتبار صاحب سروری که محقق صاحب زبان است این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم و ہمین لغت بہ جیم فارسی می آید (اردو) ساختہ بقول آصفیہ فارسی ـ بنایا ہوا ـ گھڑا ہوا ـ مصنوعی ـ جھوٹا ـ نقلی ـ جعلی ـ اصلی کا نقیض ـ (صفت)

تفرج زدن | مصدر اصطلاحی بقول انند بمعنی تفرج کردن است چنانکه در عوامض سخن آورده (حافظ ـه) وانکه زد تفرج اینا چرخ حقه باز بہ ہنگامه باز چیده [illegible] ـ مؤلف عرض کند که بمعنی سیر و تماشا کردن (اردو) سیر و تماشا کرنا ـ

تفرج کردن | استعمال بمعنی سیر و تماشا کردن است مؤلف عرض کند که موافق

قیاس است (حافظ شیرازی ره) در روی خود تفرّج صنع خدای کن که آئینه خدای نمای فرستمت ؎ محقق مباد که از سند بالا استعمال سند ر گسترده پیدا است که بجایش می آید (اردو) سیر کرنا تماشا دیکھنا۔

(الف) تفرچاغ بقول برہان و جامع بر وزن مرداغ بمعنی (۱) ساختہ و پرداختہ و (۲) مستعد و مہیّا۔ می فرمایند که باین معنی بجای غین معجمہ قاف ہم بنظر آمدہ یعنی ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔

(ب) تفرچاق صاحب اننند نسبت الف صراحت کند که لغت فارسی است۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان نسبت الف گوید که در ہر صورت لغت ترکی باشد یا تغیر لہجہ ایران **مؤلف** عرض کند که لغات ترکی از الف و ب ہر دو ساکت ما باعتبار صاحب جامع که محقق صاحب زبان است الف را فارسی قدیم دانیم و ب را مبدلش چنانکه آروغ و آروق (اردو) الف و ب (۱) دیکھو تفرباق (۲) مستعد اور مہیّا۔

تفرق اتصال اصطلاح۔ بقول بحر و اننند و غیاث باصطلاح اطبا بمعنی زخم و جراحت **مؤلف** عرض کند که این کنایہ باشد بقاعدہ فارسی۔ صاحب اکسیر اعظم ہم استعمال ہمین اصطلاح برای زخم کردہ مرکب اضافی است (اردو) زخم۔ مذکر۔ جراحت۔ مؤنث۔

تفرقہ بقول منتہی الارب بمعنی پراگندہ و جدا کردن **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر رای مہملہ و فتح قاف فارسیان از ہمین معنی حاصل بالمصدر یعنی پراگندگی و جدائی کردہ با مصادر فارسی ساختہ اند که در ملحقات می آید (ظہوری ره) دلم که داد بہم صلح طرّہ کاکل ؎ شدش چو تفرقہ با جمع در دخویش گرفت ؎ (اردو) تفرقہ۔ بقول آصفیہ عربی اسم مذکر۔ جدائی۔ مفارقت۔ علیحدگی۔ نفاق۔

تفرقہ افتادن استعمال۔ بمعنی علیحدگی و جدائی واقع شدن باشد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) زیک نگاہ کمین گاہ گوشۂ چشمی ٭ ہزار تفرقہ در کاروان ہوش افتد ٭ (اردو) تفرقہ پڑنا۔ بقول آصفیہ دو چیزون مین فرق ہونا۔ جدائی۔ مفارقت ہونا۔

تفشردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از بمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی افشردن است کہ گذشت (اسیر خوش ؎) چراغی را کہ بادش زد و فرو ٭ بجوہر انگو تفت زند لیتش بسوزد ٭ استعمال مصدر زدن پیداست کہ بجای ... (اردو) تھوکنا۔ دیکھو تفت افگندن۔

تفس بقول برہان و جامع و سروری بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطہ (۱) گرمی و حرارت را گویند (ابن یمین ؎) آبرو خواہی چو خاک افتادہ باش ٭ زانکہ آتش در ہوا از تاب و تفس ٭ صاحب سروری گوید کہ (۲) امر حاضر از تفسیدن ہم کہ می آید۔ صاحب ناصری بذکر معنی بالا گوید کہ تفسیدن از ہمین اشتقاق یافتہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ برین قیاس تفسیدن و تفسیدہ مؤلف عرض کند کہ این اسم مصدر است و از ہمین وضع شد مصدر تفسیدن بقاعدۂ فارسی (اردو) (۱) گرمی۔ حرارت۔ مؤنث (۲) گرم ہو۔ امر حاضر۔

تفسان بقول بہار و انند بمعنی گرم (ظہوری ؎) اگر بہ پیر چراغ در دو داغی ٭ احیا دم تفسان بر آرم ٭ مؤلف عرض کند کہ اسم حال مصدر تفسیدن است کہ می آید شامل بر معنی آن تسامح بہار کہ اسم جامد خیال کرد (اردو) گرم۔ گرم ہونا کا اسم حال۔

تفسم بقول برہان بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث (۱) سیاہی و داغی را گویند کہ در بشرہ و اندام آدمی می باشد و آن را عوام ماہ گرفتہ گویند و بعربی کلف خوانند و (۲) بمعنی اندوہ

و بیقراری دل ہم و (۳) میل و خواہش بہر چیزی
که دیده شود ہر چند که سیر باشند و این صفت بیشتر
عارض زنان آبستن و مردان تریاکی و افیونی می‌شود
و فرماید که بفتح اول ہم درست است صاحبان
جہانگیری و رشیدی بر معنی اول قانع۔ صاحب
جامع ہمزبان برہان۔ صاحب سروری گوید که
ہمان تاسه که گذشت کذا فی الشرفنامه و در
فرہنگ بمعنی سیاہی که بسبب سودا بر روی پیدا
شود۔ خان آرزو در سراج گوید که دور

نیست که مرکب باشد از تفس بمعنی گرمی و یای
نسبت و چون حرارت موجب سوختن اخلاط
و پیدا کردن سودا است بمجاز کلف را گفته اند
پس این نیز بفتح اول باید و نیز تف بمعنی که
مذکور شد باید که مخفف تفس بود واللہ اعلم
مؤلف عرض کند که در ماخذ اتفاق داریم
با او و معانی دوم و سوم را باجہت با رعایت
جامع که محقق اہل زبان است مجاز معنی اول
دانیم (اردو) دیکھو تاسه۔

تفسیا بقول برہان بروزن اغثیا یونانی صمغ سداب کوہی است و بعضی گویند صمغ سنا
صحرائیست صاحب محیط گوید که ثافسیاست **مؤلف** عرض کند که با صراحت کامل بر تافسیا
گذر کرده ایم فارسیان این لغت یونانی را ہم بر زبان دارند از ینجاست که ما این را جا داده ایم
(اردو) دیکھو تافسیا۔

(الف) **تفسیدگی** ظہوری استعمال الف
(ب) **تفسیدن** در کلام خود کرده که
حاصل بالمصدر ب باشد (ب) بحث را
ہنگام بیداریست بی خوابیم ہست با ذرجگر

تفسیدگی در گریه شاد ابیم ہست رکوب بقول
برہان بروزن فہمیدن بمعنی گرم شدن و ۔۔۔
(ج) **تفسیده** بقول ہم بروزن فہمیده لغایت
گرم شده۔ صاحب سروری بکرب مشتق

یابیدهان و می فرماید که تپسیدن هم بهمین معنی می آید و بقول بحر عجب کامل التصریف که مضارع این تفسد است۔ صاحبان موارد و مؤید هم ذکرش کرده اند۔ مؤلف عرض کند که مرکب شد از همان تفس که گذشت بزیادت یای معروف و علامت مصدر دن و ج اسم مطوشش و بقاعدهٔ فارسیان ماضی مطلق هب مرکب با های هوز که افادهٔ معنی مفعولی کند صاحب جهانگیری این را اسم جامد دانسته و از مولانا ملک قمی سند آورده (ش) دوزخ شود از دروئهٔ من زنهار بگذار که باهم افتد سروکار؛ تفسیده بود ریگ بیابان دلم که ترسم قدم ناله شود آبله وار؛ صاحبان سروری و جامع هم ذکر این کرده اند و اسم جامد دانسته (اردو) الف حرارت۔ مؤنث۔ گرمی و (ب) گرم ہونا (ج) گرم۔ گرم شدہ۔

تفسیده جگر اصطلاح۔ بقول بحر (۱) عاشق و (۲) مدقوق۔ مؤلف عرض کند که اگرچه موافق قیاس است و اسم فاعل ترکیبی ولیکن دیگری از محققین اهل زبان این را ننوشت برای معنی دوم طالب باشد استعمال می باشیم معاصرین عجم بمعنی اول بر زبان دارند (اردو) (۱) عاشق۔ مذکر (۲) مدقوق۔ دق کا بیمار۔

تفسیر بقول بهار بمعنی پیدا کردن معنی سخن و وا کردن چیز پوشیده می فرماید که بالفظ کردن مستعمل۔ مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر سین مهمله۔ صاحب منتخب هم ذکر این کرده و نگارش (۱) بمعنی حاصل بالمصدر۔ استعمال این با مصادر خود و ترکیب فارسی کنند که در ملحقات می آید و (۲) بمعنی شرح کلام الله هم (اردو) تفسیر بقول آصفیه عربی۔ اسم مؤنث۔ (۱) مفہوم سخن کو کھول کر بیان کرنا۔ تشریح۔ تفصیل (۲) قرآن شریف کی شرح۔

(الف) **تفسیر کردن** استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند

(ب) **تفسیر نمودن** | کہ (۱) بمعنی شرح چیزی
نمودن و (۲) شرح قرآن پاک کردن است
(تفسیرای همدانی نثر ۱) بعد از فراغ از اشغال
متعلقہ تفسیر لغات مشکلۂ ابیات غیر مشروحہ در
پیرهام نموده‌ایم (صائب ــ ۵) می کند

یاد صبا هر روز پیش از آفتاب ؎ مصحف
خلق ترا از بوی گل تفسیر ها ؎ مخفی مباد کہ از
سند بالا استعمال مصدر کردن پیداست
کہ بجایش می آید (اردو) الف و ب
(۱) شرح کرنا۔ (۲) تفسیر لکھنا۔

تفسیلہ | بقول برهان و جامع و رشیدی بر وزن غربیلہ جنسی از پارچۂ ابریشمی کہ از آن
قبا و ازار و چیزهای دیگر نیز بدوزند۔ صاحب جهانگیری این را بحذف سین تفیلہ نوشتہ
صاحب سروری بحوالۂ شرفنامہ صراحت سین مهملہ هم نموده صاحب ناصری همزبانش۔ خان
آرزو در سراج هم ذکر این کرده و صاحب مؤید این را بذیل لغات فارسی آورده و صاحب
اشند هم این را فارسی گفتہ و لغات عرب و ترکی هم از این ساکت اند **مؤلف** عرض کند کہ
اسم جامد فارسی زبان گوئیم (اردو) ایک ریشمی کپڑا جسکو فارسیوں نے تفسیلہ کہا ہے۔ مذکر

تفسش | بقول برهان و سروری و جامع و ناصری (۱) بسکون ثانی بر وزن کفش سرزنش
و طعنہ را گویند و بکسر ثانی (۲) حرارت و گرمی۔ خان آرزو در سراج تفسش و تفسہ را
[illegible] نوشتہ مرادف یکدیگر بمعنی اول گوید و از معنی دوم ساکت۔ صاحب نوادر این را
بالتفسش نوشتہ ذکر معنی دوم کرده **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است
مرکب از تف و شین نسبت چنانکہ بال و بالش و کنایہ از سرزنش و طعنہ و بمعنی دوم مبدل
تپش کہ بای فارسی بدل شد بہ فا چنانکہ سپید و سفید و تکمیل بحث این بر تفسل می آید (اردو)

(۱) سرزنش - مؤنث - طعنہ - مذکر - (۲) دیکھو تپش -

تفشل بقول برہان و مؤید و انند بر وزن مشغل بمعنی سرزنش و طعنہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان ہیچ جا وارد کہ تفش را کہ ہمین معنی گذشت مخفف این دانیم و باشد کہ لام آخر این زائد باشد چنانکہ تشب و تشبل کہ ذکرش بر تشبل گذشت اند رینصورت مزید علیہ تفش گیریم و شک نیست کہ در ہر حالت لفظ تف بالضم داخل ترکیب این لفظ است و تبدیل اعراب نتیجہ لب و لہجہ زبان باشد (اردو) دیکھو تفش کے پہلے معنی -

تفشلہ بقول برہان و جہانگیری و جامع بکسر ثالث بر وزن اشتلہ (۱) قلیہ باشد کہ از گوشت و تخم مرغ و زردک و عسل پزند و کشنیز و گشنیز در ان کنند و بعضی گویند (۲) عدس سبز نیم پختہ باشد - صاحبان جہانگیری و جامع گویند کہ بہمین معنی تفشیلہ بہ تحتانی چہارم ہم آمدہ - صاحب سروری ذکر تفشیلہ بہ تحتانی چہارم کردہ گوید کہ این مخفف آنست و می فرماید کہ تفشیلہ بہ معنی اول معرب این و بہ معنی اول قانع - صاحبان ناصری و رشیدی ہمزبانش - خان آرزو در سراج بذکر اقوال برہان و رشیدی می فرماید کہ این مخفف تفشیلہ است **مؤلف** عرض کند کہ ما تفشیلہ را اسم جامد فارسی زبان دانیم و این الحق مخفف آن مخفی مباد کہ صراحت کامل علی سبیل معنی دوم است بر استرار مذکور شد (اردو) (۱) قلیہ جو گوشت اور انڈے وغیرہ سے پکاتے ہیں - مذکر - جسکو فارسیوں نے تفشلہ کہا ہے (۲) دیکھو استرار -

تفشہ بقول برہان بفتح اول و ثالث و سکون ثانی بمعنی (۱) طعنہ و سرزنش باشد و طعنہ زدن و سرزنش کردن را نیز گویند صاحب جہانگیری گوید کہ (۲) چربی باشد سپید کہ تہی‌گاہ [illegible]

که گلوله از گل ساخته دران نهند و پف کنند تا بزور نفس آن گلوله بیرون رود و جانور کوچک مانند گنجشک را کشد و بندوق را به مشابهت آن تفنگ خوانند صاحبان جامع و سروری بر معنی اوّل قانع۔ صاحب ناصری بذیل تفش اشارۂ معنی اوّل بحوالۂ برهان فرموده و خان آرزو هم این را با تفش بمعنی اوّل آورده **مؤلف** عرض کند که ما این را مزید علیه تفش دانیم بمعنی اوّل و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان و در ترکیب این بمعنی دوم هم لفظ تف مرکّب می نماید با شین معجمه زائد و یای نسبت واللّٰه اعلم۔ خطای برهان است که ذکر معنی مصدری با این کرد (اردو) (۱) دیکھو تفش کے پہلے معنے (۲) ایک نلی جس مین مٹی کی گولی رکھکر چڑیون کو پھونکنے نفس سے مارتے ہین گویا یہ بندوق کا نمونہ ہے یا بندوق کی ایجاد اسی سے ہوئی ہے۔ مؤنث۔

(الف) **تفنشه زدن** صاحب بحر ذکر ب
(ب) **تفنشه زن** کرده گوید که بمعنی طعنه زن است بهار و انند هم با تش (ابو العباس ۵) بجنگ دعوی داری و سخت تفنشه زنی بدرشت گوئی و پرخوار و خستو انه تنی **مؤلف** عرض کند که الف بمعنی مصدری هر دو معنی تفنشه باشد و ب اسم فاعل ترکیبی (اردو) الف طعنه مارنا۔ سرزنش کرنا (۲) تفنشه مارنا یعنی خالی نلی مین مٹی کی گولی رکھکر تنفس کی ہوا سے چڑیان مارنا (ب) (۱) طعنه مارنے والا (۲) تفنشه چلانے والا۔

تفنشیله بقول برهان بر وزن غربیله بمعنی تفنشله۔ صاحبان جهانگیری و جامع و سروری و ناصری هم ذکر این کرده اند (شمس فخری ۵) سالکان مسالک تحقیق فارغند از شراب و تفنشیله دفع شیطان کفر را دارند در کهان مجاهدت بیله **مؤلف** عرض کند که ما صراحت

این به تفضّل کرده ایم (اردو) دکھو تفضّل۔

(الف) **تفصیل** بقول بهار جدا جدا کردن می فرماید که با لفظ دادن مستعمل صاحب روزنامچهٔ سفر نامهٔ ناصر الدین شاه قاچار ذکر این کرده به معنی شرح قائع **مؤلف** عرض کند که لغت عربیست بالفتح و کسر صاد مهمله بمعنی پیدا کردن و فصل فصل کردن کتاب را و عضو عضو کردن قصاب گوسفند را کذا فی المنتخب فارسیان این را بمعنی شرح استعمال کرده اند و بلحاظ این معنی ما این را مفرس دانیم و استعمال۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔

(ب) **تفصیل دادن** بمعنی شرح کردن است (امیر خسرو ع) صاحب فصل آمد و تفصیل داد که کرده تفصیل همه از فصل یاد که (اردو) الف تفصیل بقول آصفیه عربی۔ اسم مؤنث تشریح تصریح (ب) شرح کرنا مفصّل بیان کرنا۔

تفضّل بهار ذکر این کرده از معنی ساکت و از نظامی سندی می آورده (ع) سکه شاہانه ای نسیم صبحگاهی که تفضّل کن بدان فرصت که خواهی که صاحب آصفی گوید که بقول منتخب نیکوئی کردن و افزون جستن است **مؤلف** عرض کند که بفتحتین و ضاد معجمه مضموم مشدّد و لغت عربیست فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی مهربانی و کرم و عنایت استعمال کنند و با مصادر خود مرکب می سازند که در ملحقات می آید (اردو) مهربانی۔ مؤنث کرم مذکر۔

تفضّل داشتن استعمال۔ صاحب [illegible]

تفضّل کردن بمعنی ذکر سپردو کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی کرم کردن است (حافظ ع) حافظا در [illegible] از هزار [illegible] بود هزار عیب و ستار [illegible] که (خواجوی کرمانی ع) انگشتش گوید که [illegible]

باشد قتل تو را جان به رشوت می دهم گر
این تفضل می کند مخفی مباد که در اسناد
بالا استعمال مصادر داریدن و ... است

که بجایش می آید (اردو) کرم کرنا۔ عنایت
کرنا۔ مہربانی کرنا۔ دکن میں تفضل کرنا
بھی کہتے ہیں۔

تفضیل بقول بہار برگزیدن کسی را بر کسی و حکم کردن بر فضل کسی می فرماید که بالفظ نهادن
مستعمل۔ **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر ضاد معجمه فارسیان استعمال این
بمعنی حاصل بالمصدر یعنی فضیلت و سبقت می کنند و با مصادر فارسی مرکب سازند
که در ملحقات می آید (اردو) فضیلت۔ سبقت۔ مؤنث۔

تفضیل بردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض
کند که بمعنی سبقت بردن است (نظامی ره)
پی آب و رنگ تیغت برده تفضیل ز چو نیلوفر
هم از وجه هم از نیل (اردو) سبقت لیجانا۔
فائق قرار پانا۔

تفضیل دادن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند
که فضیلت دادن است (جمال اصفهانی ره)
گفتم ای نور الٰهی ای که قدر سایه ات بر سر ملک

تفضیل نسل آدم و حوا دید مخفی مباد که این بالا استعمال
مصدر دیدن پیدا است که بجایش می آید (اردو)
فضیلت دینا۔ مرجح قرار دینا۔ ترجیح دینا۔

تفضیل نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
تفضیل نهادن کرده از معنی ساکت۔ **مؤلف**
عرض کند که مرادف تفضیل دادن است که گذشت (محمد
شیرازی ره) ترجیح می نهاد یکی بر دگری ز تفضیل می نمود
یکی جور بر یکی (معزی نیشاپوری ره) یگانه یار خدای
که از فضائل او چنین نهند ترجیح بر آسمان
تفضیل (اردو) دیکھو تفضیل دادن۔

تفقّد بقول بہار گم شدہ را وا جستن و وا پرسیدن و با لفظ کردن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و ضمّ قاف مشدّد۔ صاحب منتخب ذکر این کردہ فارسیان بمعنی احوال پرسی و کرم استعمال این کنند و با مصادر فارسی مرکب سازند کہ در ملحقات می آید (اردو) کرم۔ مدارا۔ مذکر۔

(الف) تفقّد فرمودن استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی کرم و مدارا و احوال پرسی و توجّہ کردن (حافظ ؎) عجب از وفای جانان کہ تفقّدی نفرمود ﴿ نہ بنامہ ئی پیامی نہ بنامہ ئی سلامی ﴾ و مرادف ہمین است ---

(ب) تفقّد کردن (ولہ ؎) شکر فروش کہ عمرش دراز باد چرا ﴿ تفقّدی نکند طوطی شکر خارا ﴾ مؤلف عرض کند کہ از سند بالا استعمال مصدر گذشتن پیداست کہ بجایش می آید صاحب آصفی ذکر ب ہم کردہ از معنی ساکت (اردو) توجّہ مہربانی کرنا

تفک بقول برہان و جامع و سروری بضمّ اوّل و فتح ثانی و سکون کاف (۱) چوب میان خالی کہ با گلولۂ گل و زور نفس بدان گنجشک و امثال آن زنند و (۲) تفنگ آہنی را نیز گویند (ابن یمین ؎) ہمچو سیمرغ کہ طوفان نبرد از جایش ﴿ نہ چو گنجشک کہ افتد بدم باد تفک ﴾ صاحب ناصری گوید کہ ہمان تفک است کہ مذکور شد و مخفّف تفنگ باشد۔ بہار ذکر این کردہ گوید کہ تفق معرب آنست و با لفظ افگندن و انداختن و خوردن مستعمل۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ در کلام قدما بمعنی دوم تفک مستعمل است از اینکہ بندوق مستحدث است و در قدیم نبود و لفظ آن کہ تفنگ است نیز مستحدث مؤلف عرض کند کہ اصل تفنگ است کہ صراحت ماخذش ہمانجا کنیم و این مخفّف آن است بسببش ہم کہ نون محذوف شد و کاف

فارسی عربی شمار بکاف عربی چنانکه گنده و کنده و معنی اول حقیقی است که پیشینیان عوض تفنگ
از همان کار می گرفتند و چون در زمانه مابعد ایجاد تفنگ شد استعمال اصل لفظ برای آن شد
(اردو) (۱) دیکھو تپک (۲) دیکھو تفنگ - مذکر -

(الف) تفک افگندن استعمال صاحب آصفی ذکر هر دو کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی سرکردن و بکار آوردن تفاک و تفنگ است (طالب آملی ره) وصم از غوغو تفاک	افکنیست ہمی نرنظم چو چیرا که حجت اوگشته با دلیل تمام چو (باقر کاشی ره) گوئی دستم سوخته داروی تفاک چو گویا که به پایهم تفاک انداخته چو (اردو) الف و ب تفاک مارنا - بندوق چلانا - بندوق سر کرنا -
(ب) تفک انداختن	

تفکده اصطلاح - بقول بهار و انند کنایه از بتکده و آتشدان و مانند آن مؤلف عرض
کند که بالفتح باشد (ظهوری ره) داغت بمغز رفته فرو حال جسم و جان چو از شعله های تفکده
استخوان مپرس چو (اردو) دیکھو آتشدان -

تفکر بقول بهار اندیشه کردن مؤلف عرض کند که لغت عرب است بفتحتین و ضم
کاف مشدد و فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی فکر می کنند و با مصادر فارسی فقره
می سازند که در ملحقات می آید (اردو) فکر - مؤنث - دیکھو اسکال -

تف کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی تف زدن است که گذشت (اثیر	اصفهانی ره) آب روی ننگ است بهر مکر دینار تکین چو خصم مردان است تف بر کیش این قطامه کن چو مخفی مباد که از سند بالا استعمال بصلهٔ

کردن پیداست که بجایش می آید (اردو) تفنگ

تفکر کردن استعمال . صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی فکر و اندیشه کردن است (اسیر لاہجی سه) گفت ہرگہ من تفکر می کنم ؎ خلق عالم را تصور می کنم ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر کردن پیداست که بجایش می آید (اردو) فکر و اندیشہ کرنا . فکر و تامل کرنا . فکر کرنا ۔

(الف) **تفنگ ساختن** استعمال . صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت . مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است ۔ - - - - - - - -

(ب) **تفنگ ساز** اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که تفنگ را درست کند یعنی تفنگ گر ۔ (وحید قزوینی سه) تفنگ ساز ناکرده دل را نشان ؎ نباشد دلم چون تفنگ بی فغان ؎ ۔

(اردو) الف) تفنگ بنانا (ب) تفنگ بنانے والا . بندوق بنانے والا . تفنگ ساز بھی لکھ سکتے ہیں ۔

تفنگ گشادن استعمال . صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی سر کردن تفنگ و تفنگ مرادف تفنگ افگندن که گذشت (قاسم گونابادی سه) تفنگ ہا گشاد ابر و شد در زمان ؎ پر از ژاله و رعد و برق آسمان ؎ (اردو) تفنگ چلانا . بندوق چلانا . سر کرنا ۔

تفنگ گرفتن استعمال . صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی بدست یا بچنگ گرفتن تفنگ (قاسم گونابادی سه) گرفتند گردان تفنگها بچنگ ؎ شد از ہر طرف گرم بازار جنگ ؎ (اردو) تفنگ سنبھالنا . بندوق سنبھالنا . ہاتھ میں لینا ۔

تفلیس بقول ناصری و انند بکسر اوّل و دوم و سوم و سکون آخر نام شہری بود از اجزا ایران و پای تخت مملکت جارجیه یعنی گرجستان و در تصرف سلاطین صفویه و از شہرہای آن

کاخت و کارتیل وغیره واکنون در تصرف دولت روسیه است و می فرماید که به بای پارسی (صحیح) فا) هم تفلیس معرب آنست و گویند شهری آبادان و منتظم مؤلف عرض کند که مبدل تفلیس است که بجایش مذکور شد چنانکه سپید و سفید (اردو) دیکھو تفلیس ۔

(الف) تفنگ بقول اننده همان که در تفاک گذشت مؤلف عرض کند که یکی از
(ب) تفنک معاصرین عجم گوید که در زمانهٔ سلف بندوق نبود و کار از تفاک می گرفتند

برای شکار گنجشک و امثال آن و آنکه مذکور را تفنگ نام بود که مرکب است از تف و انگ تف بالضم بمعنی حقیقیش و انگ مخفف انگیز اسم فاعل ترکیبی است فارسیان مخفف این یعنی تفک را در محاوره استعمال می کردند و چون بندوق ایجاد شد از برای آن لفظ اصل را استعمال کردند و این مبدل آن است که کاف فارسی بدل شد به کاف عربی چنانکه گند و کند و استعمال معاصرین به کاف فارسی است ۔ صاحب رشیدی گوید که در کلام متقدمین تفک است و متاخرین استعمال تفنگ کرده اند ۔ بهار گوید که مرکب از کلمهٔ تنگ است که افادهٔ معنی نسبت هم کند چنانچه در هوشنگ و توشنگ و دیرنگ (ابو طالب کلیم ؎) در مصر کاین تفنگ فریادرس است بخصم افگن و گرمخوئی و آتش نفس است بموقوف اشارهٔ است در کشتن خصم بسویش نگهی زگوشهٔ چشم بس است ۔ بخیال ما این است که ماخذ بیان کردهٔ بهار بهتر از ماخذ اول الذکر نیست بعضی از معاصرین عجم این را بالفتح اول هم خوانند اندرین صورت تف را بمعنی گرمی گیریم (اردو) الف و ب تفنگ ۔ بقول آصفیه فارسی ۔ اسم مؤنث ۔ بندوق ۔

تفنگ از دست رہا شدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ بمعنی سر شدن بندق۔ **مؤلف** عرض کند کہ این زبان معاصرین عجم است (اردو) بندوق سر ہونا۔

تفنگ تہ پُر اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ بضم بای فارسی معاصرین عجم تفنگی را بدین اسم موسوم کردہ اند کہ آن را از پس پُر کنند صاحب بول چال ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی است (اردو) دہ ٹوٹےدار بندوق جسکو پیچھے سے بھرتے ہیں۔ ولایتی بندوق مؤنث۔

تفنگچی بقول رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بندوق بردار و صاحب اننداج ہم بحوالہ فرہنگ فرنگ ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ از قبیل باورچی و خزانچی مرکب است از تفنگ و چی۔ تفنگ بمعنی خود است و چی علامت ترکی زبان بمعنی صاحب آمدہ کہ افادۂ معنی فاعل کند (اردو) بندوق بردار۔ مذکر۔

تفنگ خوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بر نشانۂ تفنگ شدن و ضرب تفنگ کشیدن (بیدل ؎) طبع بہر جا فشرد دندان زآفتش نیست باک چندان چو باشتہای غرض پیندان زبان ندارد تفنگ خوردن ہو۔ (اردو) نشانۂ بندوق بننا۔

تفنگ دنبالہ پُر اصطلاح۔ بقول بول چال بحوالہ معاصرین عجم ہمان تفنگ تہ پُر کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ بضم بای فارسی مرکب توصیفی است (اردو) دیکھو تفنگ تہ پُر۔

تفنگ دُنگی اصطلاح۔ بقول روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بندوق چقماقی۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ مذکور مشعر

کہ تفنگ کلاہ دار را نام است صاحب بول چال
بحوالہ معاصرین عجم متفق با روزنامہ مؤلف
عرض کند کہ مرکب توصیفی است کہ تفنگ را
ترکیب دادہ اند با لفظ دنگ و یای نسبت
و دنگ بقول برہان بالفتح صدائی کہ از برہم
خوردن دو سنگ یا چوب یا امثال آن برآید
پس معنی بیان کردہ روزنامہ صحیح معلوم می
شود (اردو) پتھری دار بندوق جس میں
پتھری کے ذریعہ سے آگ جھڑے۔ مؤنث اور
بقول صاحب رہنما ٹوپی دار بندوق۔ مؤنث

تفنگ ساچمہ اصطلاح۔ بقول بول چال
بحوالہ معاصرین عجم بندوقی کہ دران عوض گولہ
ساچمہ ہا کار گیرند کہ دانہ ہای ارزیر یا ریگ مثل
عدس باشد مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی
است (اردو) چھروں کی بندوق۔ مؤنث

تفنگ سرپازی اصطلاح۔ بقول رہنما
بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بندوقیست کہ

پیادگان فوج۔ صاحب بول چال ہم ذکر این
کردہ مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است
(اردو) پلٹن کی بندوق۔ پیدل سپاہیوں
کی بندوق۔ مؤنث

تفنگ سیستم گرا اصطلاح۔ بقول
رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار و
بقول صاحب بول چال (بہ کاف فارسی) قسمی
است از بندوق و صاحب روزنامہ بر (تفنگ
گرا) ہم ہمین گوید و صراحت می کند کہ ہمین قسم
بندوق را در زبان فرانساوی گرا بکاف فارسی
گویند مؤلف عرض کند کہ سیستم معرب از سسٹم
(بہ تای ہندی) است بمعنی قسم و نوع و طریق کہ
لغت انگلیسی باشد پس مرکب اضافی است
یکی از معاصرین عجم گوید کہ گلولۂ این دو رہی بود
و در جسم شکار پارہ پارہ شود و شکار شیر از
ہمین قسم تفنگ کنند (اردو) شیر مارنے
کی بندوق۔ وہ بندوق جسکی گولی شکار کے

جسم مین پھٹ جاتی ہے اور جس کا توڑ دور کا
ہوتا ہے۔ ایک خاص قسم کی بندوق۔ مؤنث۔
تفنگ سوزنی اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ
سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار قسمی است از بندوق
کہ آن در انگلیسی زبان بریچ لوڈر نام است صاحب
بولچال بحوالۂ معاصرین عجم ذکر این کردہ مؤلف عرض
کند کہ قسمی است از بندوق ولایتی کہ گلولہ یا ساچمہ و
باروت را یکجا جمع کردہ گلولۂ طولانی سازند و آنرا کوشہ
بہ تاہندی گویند و بدون سنگ چقماق یا کلاہ آن را
از پس بندوق داخل بندوق نمودہ سر کنند یا ہمین
است (تفنگ تہہ پر) کہ مذکور شد (اردو)
ٹوپی دار بندوق۔ مؤنث۔ برج لوٹ۔
تفنگ شاسپو اصطلاح۔ بقول رہنما
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار قسمی است
از اقسام بندوق صاحب بول چال بحوالۂ
معاصرین عجم گوید کہ بندوقی را نام است کہ آن
را در ہندی (کوٹھی دار بندوق) نامند مؤلف
عرض کند کہ کوٹھی بقول صاحب آصفیہ ہندی
ششمش خزانۂ بندوق کہ دران باروت
جا گیرد و فارسیان آن را خزانۂ بندوق نامند
محقق نشد کہ شاسپو از کدام زبان گرفتہ اند
و بچہ بمعنی استعمالش کردہ اند لغت فارسی
نیست و در ترکی زبان ہم یافتہ نمی شود
یکی از معاصرین عجم گوید کہ لغت حبشی است
بمعنی خانۂ کوچک واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو)
کوٹھی دار بندوق۔ مؤنث۔

(الف) **تفنگ کس** اصطلاح صاحب آصف رہنما ذکر
(ب) **تفنگ کرا** (الف) رہنما صاحب
بول چال ذکر (ب) کردہ مؤلف عرض کند
کہ با حقیقت این بر (تفنگ ستم کرا) بیان کردیم
(اردو) دیکھو تفنگ ستم کرا۔

تفنگ گلولہ زنی اصطلاح۔ بقول رہنما
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار تفنگی کہ در آن
استعمال گلولہ می شود برعکس تفنگ ساچمہ صاحب

بقول بہار ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است (اردو) وہ بندوق جس میں گولی سیسے کا ہم لیکن چھرے وار بندوق کے خلاف مؤنث۔

تفنگ وطپانچہا خالی کردن استعمال صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ بمعنی تفنگ سر کردن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس (اردو) بندوق سر کرنا۔ چلانا چھوڑنا۔

تفنن بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی تفریح است مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و بضم نون مشدد و بقول منتخب بمعنی گونہ گونہ شدن تفرس معاصرین عجم است کہ این را بمعنی تفریح استعمال کردند (اردو) تفنن بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ چہل پہل۔ دل لگی ہنسی خوش طبعی۔

تفنود بقول برہان و جامع بروزن مقصود بمعنی نجات باشد و آن استواری نفس است در مقام خوف بحیثیتی کہ جزع و فزع برو غالب نشود۔ صاحب ناصری بحوالۂ برہان ذکر این کردہ و صاحب انند این را لغت فارسی گفتہ مؤلف عرض کند کہ باعتبار صاحب جامع کہ محقق اہل زبان است این را اسم جامد فارسی زبان دانیم لغت عرب یا ترکی نیست (اردو) تحمل۔ مذکر۔

(الف) تفنہ بقول برہان و جامع و رشیدی و سروری و ناصری و مؤید الف بروزن طعنہ و ب بروزن تجنی

(ب) تفنی پردہ عنکبوت را گویند (شہیدے) عشق او عنکبوت را ماند کہ تنیدہ است تفنہ گرد دلم (شمس فخری سے) بجو گرد گاری کو نگہداشت ز دشمن احمد

مرسل به تفته ی خان آرزو در سراج بذکر الف قانع و صاحب فرهنگ گوید که بجیم لفظی است
که تنیده تند و باشد که در کنج دیوار ها پیدا میشود و مؤلف عرض کند که ظاهر اسم جامد فارسی
زبان است و یکی از معاصرین بجیم گوید که در وضع این تف داخل است که لعاب دهن را گویند
و از اینکه عنکبوت پردهٔ خود را از لعاب دهن درست کند بترکیب تف با کلمه تار که بجای نسبت
است این اسم را وضع کردند که در محاوره بالفتح مستعمل شد و این تصرف لب و لهجه مقامی است
والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) الف دیب، مکڑی کا جالا۔ مذکر۔

تفو بقول برهان و جهانگیری و جامع و ناصری آب دهن و آب دهن انداختن را نیز گویند اسمعیل (س۵) با کف دُر بار تو سر وهم برشکسته گر
ابر زند بر رخ دریا تفو مؤلف عرض کند که همین اصل تف است که گذشت و آن مخفف این اسم جامد فارسی زبان باشد و این را بمعنی مصدری یا حاصل بالمصدر گرفتن خطاست و معنی مصدری در (تفو زدن) پیدا است چنانکه از سند بالا ظاهر است (اردو) تھوک۔ مذکر۔ تھوکنا اور اردو میں تف بھی مستعمل ہے۔ مذکر۔

تفور بقول ناصری بر وزن تنور (۱) بمعنی گل است که بعربی طین خوانند و بجائی که برهان گوید که بزای معجمه آخر هم آمده صاحب برهان ذکر هر دو بیک معنی فرموده و صاحبان جهانگیری و جامع و رشیدی هم زبانش. صاحب سروری بحواله تحفه ذکر این کرده گوید که در شرح مجمل (۲) بمعنی ظروف گلین که پخته نباشد و غله در آن کنند و تفوره نیز گویند. خان آرزو در سراج ذکر تفوز بزای معجمه هم کند بهر دو معنی اول و می فرماید که به رای مهمله اصح است مؤلف عرض

کند که بعضی از معاصرین عجم هم گویند که همین اصل است و تفوز بمعنیٔ پیش که می آید چنانکه برغ و برنغ . اسم جامد فارسی زبان است و بس و معنی دوم را باعتبار سروری که محقق اہل زبان است مجاز معنی اوّل دانیم (اردو) (۱) مٹی مؤنث (۲) مٹی کا بڑا گھڑا جس میں اناج رکھتے ہیں جسکو دکن میں گولی کہتے ہیں . مذکر .

تفوز بقول برہان و سروری و مؤید مرادف تفوز بمعنی آویش مؤلف عرض کند که صدر آمد کافی ہم در انجا کردہ ایم که این مبدل آنست . (اردو) دیکھو تفوز کے پہلے معنے .

تفوّق بقول بہار بمعنی افزونی داشتن بر چیزی مؤلف عرض کند که لغت عرب است بفتحتین و ضم واو مشدد و بقول صاحب منتخب برتری نمودن . فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی فوقیت استعمال این بامصادر خود کنند که در ملحقات می آید (اردو) فوقیت . بقول آصفیہ . عربی . اسم مؤنث . ترجیح . برتری . شرف . فضیلت .

تفوّق داشتن استعمال . صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی ترجیح و فضیلت داشتن است و از سند پیش کردہ اش (تفوّق داریدن) پیدا است و داریدن مرادف داشتن است که بجایش می آید (انجات اصفہانی ف) زنقش پای تو معراج سربلندیہاست ٭ زمین ہزار تفوّق بر آسمان دارد ٭ (اردو) فضیلت رکھنا . تفوّق رکھنا . مرجح ہونا .

(الف) **تفوّل** بقول بہار و اننّد . فال نیک گرفتن می فرماید که این مقابل تطیّر است و با کردن بصلۂ ب مستعمل است مؤلف عرض کند که صاحب منتخب ہم ذکر این کردہ و صاحبان

محیط و منتهی الارب تقول را هم بزبان عرب بهمین معنی صحیح دانسته اند باب تفعل و تفاعل
هر دو فارسیان استعمال هر دو بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر فارسی زبان مرکب کرده می کنند

(ب) **تفول کردن** | که بمعنی فال گرفتن است صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت
(سلمان ساوجی ۔) عشق بر گشتن عشاق تفول می کرد ۔ چو اولین قرعه که زد بر بن بد نام
افتاد ۔ (اردو) الف۔ تفاول۔ فال لینا کا حاصل بالمصدر ب تفاول کرنا۔ فال لینا

(الف) **تفہیم** | بقول بہار بمعنی دریافتن می فرماید که با لفظ کردن مستعمل مؤلف عرض
کند که بالفتح و کسر ہای ہوز لغت عرب است و صاحب منتخب ہم ذکر این کرده فارسیان استعمال
این بمعنی فہمایش می کنند که حاصل بالمصدر است و ------

(ب) **تفہیم کردن** | بمعنی فہمایش کردن آمده صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت
(عرفی ۔) کز قصد قرن دگر امر نابیہی نکند ۔ چو عقل اول بہرابن پیشش تفہیم ۔ مخفی مباد
که در سند عرفی مصدر کنانیدن مستعمل است نه کردن و تعریف ہر دو بجایش می آید (اردو)
الف تفہیم مؤنث۔ فہمایش ب تفہیم کرنا۔ فہمایش کرنا۔ سمجھانا۔

تفسیدن | بقول موارد و نوادر مرادف
تپیدن که گرم شدن است مؤلف عرض
کند که مرکب است از اسم مصدر تف و
یای معروف و علامت مصدر دن. صاحب
بحر که محقق مصادر است این را ترک کرده
تسامح اوست. کامل التعریف باشد
که تفسد مضارع این است (اردو)
گرم ہونا۔ دیکھو تپیدن۔

فوقانی با قاف

تقاضا بقول بہار (۱) خواہش و می فرماید کہ بالفظ آمدن و داشتن و کردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ بفتحتین و کسر ضاد معجمہ و تحتانی ساکن لغت عرب است و بقول منتخب بمعنی خواہش نمودن۔ فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این بمعنی اوّل کنند (ظہوری ۵) کسی بناز کی خوی اینچنین چہ کند ٭ ہزار وعدہ پذیرای یک تقاضا نیست ٭ (ولہ ۵) پیشتر ہرگز نمی آید زبان وعدہ اش ٭ تا فتد ہر روز و الیس بر تقاضا رخصت است ٭ خان آرزو در چراغ ہدایت گوید کہ (۲) بمعنی احتیاج برا زہم و سند این بر (تقاضا شدن) از والہ ہروی می آید **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد بر سبیل تفرس و در معنی اوّل اصرار کردن در طلب چیزی ہم داخل (اردو) (۱) تقاضا۔ بقول آصفیہ عربی اسم مذکر۔ خواہش دلی افزون (۲) خواہش۔ اجابت۔ مؤنث۔

تقاضا آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی خواہش ظاہر شدن است (نظامی ۵) تقاضای آن شوہی چون آیدش ٭ کہ از سنگ و آہن برون آیدش ٭ مخفی مباد کہ از سند بالا مصدر آیدن پیداست کہ بجایش گذشت (اردو) خواہش ظاہر ہونا۔

تقاضا خواندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی یافتن تقاضا و خواہش است۔ (جمال اصفہانی ۵) از نظم من تقاضا ہرگز نخواند کس ٭ در شعر من نشان ندہد ہیچکس ہجا ٭ (اردو) تقاضا پانا۔

تقاضا داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی خواہش داشتن و خواہش

کردن است (بیدل سے) مقصد ناله دل از من مدهوش مپرس به شوق مست است ندانم چه تقاضا دارد به مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر داریدن پیدا است که بجای خودش می آید (اردو) خواہش کرنا تقاضا کرنا ہونا۔ دکن میں کہتے ہیں (اجابت کا تقاضا ہونا)

تقاضا شدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی تحریک اجابت شدن و خواہش اجابت و این متعلق به معنی دوم تقاضا ست که خان آرزو در چراغ ہدایت ذکرش کرده (واله ہروی سے) داد جلاپی بہ بیدا نم چه بود اجزای او به آسمان را شد تقاضائی که ہر بیگاہ برید به (اردو) اجابت کی خواہش۔

تقاضا کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند که خواہش و اصرار کردن در طلب (حسن سے) طرفه سهو کاریست که بر وعدهٔ معشوق به صبا بر نتوان بود تقاضا نتوان کرد (اردو) تقاضا کرنا

تقاضا نمودن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف تقاضا کردن است (نثر نصیر ہمدانی) الصلاح بخت بیدار و بشورت عقل خدا داد و گواہی دل آگاہ و پیغام سروش عالم بالا تقاضای آن نموده که (اردو) دیکھو تقاضا کردن۔

تقدّم القول آصفی بمعنی در پیش شدن **مؤلف** عرض کند که لغت عرب بفتحتین و ضمّ دال مہملہ۔ صاحب منتخب ذکر این کرده۔ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند یعنی سبقت (ظہوری سے) عشقت نخست مسند داغ در دلها فگند به بر سینه و گر که از جگر را تقدّم است به (اردو) سبقت۔ مؤنث۔

تقدمه بقول بهار و وارسته بمعنی در پیش کردن و شدن و باصطلاح زریکه پیشکی از کار به کارگر دهند و آن را بفارسی پیشاد گویند (ظهوری ـه) اجناس نثار السلم هست خریدار موجود تو و هد تقدمه ارباب سخن را ـ **مؤلف** عرض کند که بالفتح لغت عرب است و صاحب منتخب هم ذکرش کرده و معنی اصطلاحی مستعملهٔ فارسیان می نماید (اردو) پیشگی رقم جو کسی چیز کی تیاری سے پہلے کاریگر کو ادا ہو اور منجملہ قیمت ادا کی جاتی ہے ـ مؤنث ـ

تقده بقول برهان بفتح اول و سکون ثانی و دال بی نقطه مفتوح بلغت بربر گشنیز را گویند و آن رستنی است که بیشتر در آشهای بسیار کنند و بعربی کزبره خوانند صاحب ناصری هم ذکر این کرده ـ **مؤلف** عرض کند که صاحب محیط بر گشنیز صحرائی قانع و هر چه بر گشنیز نوشته اصر حقش به تالکی کرده ایم (اردو) دیکھو تالکی ـ

(الف) **تقدیر** بقول بهار بمعنی اندازه کردن ـ **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر دال مهمله و فارسیان بمعنی نوشتهٔ قسمت استعمالش کنند و با مصادر فارسی مستعمل که در ملحقات می آید (ظهوری ـه) دست تقدیر بسته روز ازل که به دم خنجر تو بسمل ما گو ـ (اردو) تقدیر ـ بقول آصفیه ـ مؤنث ـ دیکھو اتفاق آسمانی ـ

تقدیر بودن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ـ **مؤلف** عرض کند که بمعنی نوشتهٔ قسمت بودن است (حافظ ـه) قتل این خسته بشمشیر تو تقدیر نبود ـ ور نه هیچ از دل بی رحم تو تقصیر نبود ـ (اردو) تقدیر میں ہونا ـ

تقدیر رفتن مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ـ **مؤلف**

عرض کند کہ مرادف تقدیر بودن است (حافظ ؎) درخرابات مغان انیز ہمہ مستان شوم کہ کین چنین رفت از روز ازل تقدیر ما ٭ (اردو) دیکھو تقدیر بودن۔

تقدیر شدن استعمال۔ مرادف تقدیر بودن است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) گرہم دگر کشتنم از شعلۂ تدبیر شدہ است ٭ خون بجوش آمدہ پیداشت کہ تقدیر شداست ٭ (اردو) دیکھو تقدیر بودن۔

تقدیر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ و از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قرار دادن مقدر و نوشتن قسمت (سعدی ؎) نیشا پوری ؎) ضمیر تو چو سگال انجمنتہ تدبیری ٭ خدای جل جلالہ ہمان کند تقدیر ٭ مخفی مبادکہ از سند بالا استعمال مصدر لکھا ہے۔

تقدیم بقول بہار بہر دو معنی مثل تقدمہ و ایضا و پیش فرستادن می فرماید کہ با لفظ دادن و کردن و یافتن بصلہ بر مستعمل مؤلف عرض کند کہ بالفتح و کسر دال مہملہ لغت عربی است بمعنی پیش کردن و پیش فرستادن و پیش شدن۔ فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی پیشی استعمال این با مصادر فارسی کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) تقدیم۔ مؤنث۔ سبقت۔

تقدیم دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ ترجیح دادن است (سنجر کاشی ؎) شمع چو در جلوہ بہ بیند قدش ٭ خیزد و تقدیم دہد بر خودش ٭ مخفی مبادکہ از سند بالا استعمال و ہمیدن پیدا ست نہ دادن کہ بجای خود ش می آید (اردو) ترجیح دینا۔ مرجح گردانا۔

تقدیم فرمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی مقدم قرار دادن و ترجیح دادن است

(۱۰۱۴)

(ظہوری۔ نثر) بلکہ ہر یکی بصد مبالغہ دیگری را برخود تقدیم فرمودہ۔ (اردو) ترجیح دینا۔ مقدم قرار دینا۔

تقدیم کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی سبقت کردن است (عرفی شیرازی ے) کہ گر ادب نکشیدی عنان من قدمش ببوسہ گاہ ہمی کردمی تقدیم۔ (اردو) سبقت کرنا۔ تقدیم کرنا۔

تقدیم نمودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تقدیم کردن است کہ گذشت (عرفی شیرازی ے) گرچہ یعنی کنم از سفلہ نہادان تاخیر۔ ورچہ برصدر نشینان نہایم تقدیم۔ مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال مصدر نمائیدن پیداست (اردو) سبقت کرنا۔ تقدیم کردنا۔

تقدیم یافتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی مقدم و فائق شدن است و فوق حاصل کردن (انوری ے) خدایگان وزیران کہ جز بکمال خدای نیافت ہیچ صفت بر کمال او تقدیم۔ (اردو) تفوق یا ترجیح حاصل کرنا۔

تقرب | بقول بہار بمعنی نزدیک شدن و نزدیکی مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و بضم رای مہملہ مشدد فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی قرب و نزدیکی می کنند و با مصادر فارسی مرکب می نمایند چنانکہ در ملحقات می آید (اردو) تقرب بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ نزدیکی۔ قربت۔ قرب۔

تقرب کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قرب حاصل کردن است و از سندش استعمال مصدر گندن پیداست نہ کردن

(مغربی بیٹاپوری سے) ہیچ سرش نباشد ہرتن	کند تولا ۔ (اردو) تقرب حاصل
کز او بہرت ہا از دل کند تقرب و ز جان	کرنا ۔ قریب ہونا ۔

تقرہ بقول برہان بفتح اوّل وکسر ثانی و رای بی نقطہ مفتوح بلغت بربر ۔ زیرۂ رومی را گویند و او را بفارسی ناںخواہ و کروبا خوانند ۔ صاحب ناصری متفق با برہان صاحب محیط بر تقرہ می فرماید کہ کرویاست و برکرویا گوید کہ بضم کاف و را و سکون واو و فتح یای تحتانی والف ممدودہ و مقصورہ نیز و بفتح کاف و سکون واو ہم آمدہ معرب کراویا و بسریانی قرلقا و بیونانی زجیون و بعربی تقدہ و تقرہ و کمون و در انگریزی کیرویی و بفارسی کرویہ و زیرۂ رومی و شاہ زیرہ نامند تخم نباتی است بستانی و بری و بر شاہ زیرہ گوید کہ زیرۂ کرمانی و کرویاست و بر زیرہ ہرچہ نوشتہ نقلش بر شترون کردہ ایم مؤلف عرض کند کہ فاتحہ این لغت عرب را ہم بہ زبان دارند و اکثر استعمال ہمین می کنند از ینجاست کہ ما این را جا دادہ ایم (اردو) دیکھو شترون ۔

تقریب بقول بہار بمعنی نزدیک گردانیدن ۔ می فرماید کہ فارسیان بمعنی وجہ و علت با لفظ دیدن استعمال نمایند (ظہوری سے) تقریب بزم رفتنی کو ۔ گر دیدم آخر بہانہ ہا را (ولہ سے) با چنان تاب و توان گلگون فرو ماندن نداشت ۔ خویش را شیرین باین تقریب بر فرہاد بست ۔ مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح وکسر رای مہملہ و بمعنی مستعملۂ زبان فارسی معرض باشد بر سبیل مجاز (اردو) تقریب بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث ۔ ذریعہ ۔ باعث ۔ سبب ۔ موقع ۔

تقریباً | صاحب روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار بمعنی آخر گوید که بمعنی قریب است مؤلف عرض کند که مقصودش باشد که در عربی زبان بدین معنی نیاید متأخرین عجم بمعنی اندازه استعمال این کرده اند چنانکه گویند که مسافت آن مقام تقریباً ده گز است (اردو) تقریباً بقول آصفیه عربی۔ اندازاً۔ تخمیناً۔ قریب قریب۔

تقریب داشتن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که داشتن وجه و سبب باشد و سندش متعلق است از مصدر واندن که بجایش می آید (جلال سیستانی سه) جلالا چون کنم با طفل بدخویی که می رنجد ز من هر لحظه تقریب رنجیدن نمی داند (اردو) وجه معلوم کرنا۔

تقریب دیدن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که در یافتن موقع و وجه (کلیم همدانی سه) دگر تقریب رفتن چون بیزم او نمی دیدم * به پای پرسش آن نرگس بیمار می رفتم (اردو) موقع پانا۔

(الف) **تقریب ساختن** | استعمال است. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی بهانه جستن و پیدا کردن وجهی و از سندش پیدا کرده است

(ب) **تقریب ساز** | پیداست که اسم فاعل ترکیبی است و مصدرش ...

(ج) **تقریب سازیدن** | ز ساختن صراحت سازیدن بجایش می آید (شانی شهیدی سه) اشک که اهل رشک به کاشانه تواند بود * تقریب ساز گشتن دیوانه تواند بود (اردو) (الف) وجه پیدا کرنا

بہانہ ڈھونڈنا (ب) وجہ پیدا کرنے والا۔

بہانہ جو (ج) دیکھو الف۔

تقریر بقول بہار سخن گفتن وقرار دادن و بہ اقرار درآوردن می فرماید کہ فارسیان بمعنی سخنی استعمال کنند کہ از ان تقلب وتصرف دیوانی ظاہر شود و این مجاز است (ظہوری سہ) سالہا عامل دیوان خموشی بودم ہا ہیچکس را ہمن اندازۂ تقریر نبود ہا می فرماید کہ بالفظ کردن نیز مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح وکسر رای مہملہ فارسیان بمعنی گفتگو وبحث استعمال کنند و بدین معنی تقریس باشد واستعمال این با مصادر در ملحقات می آید کہ تخصیص با مصدر کردن ندارد۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات ہم ذکر معنی خاص بیان کردۂ بہار کردہ (صائب سہ) رحم کن بر خود زبان شکوۂ ما را بہ بند ہا می شود معزول ہر عامل کہ تقریرش کنند ہا مخفی مباد کہ معنی بحث وگفتگو عام است وگفتگو در اعمال کسی خاص باشد بر سبیل مجاز واستعمال این بہر دو معنی می شود ہر دو اسناد بالا متعلق بمعنی خاص است وسنجر کاشی بمعنی عام ہم آوردہ (سہ) زبان شکستہ تر است از قلم نمی دانم ہا کہ شرح خود بکدا بین زبان کنم تقریر ہا (اردو) تقریر۔ مؤنث۔ گفتگو کسی کے اعمال وافعال سے بحث۔

تقریر شنیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی شنیدن گفتگوی کسی است (وفای اصفہانی سہ) زبان خویش را تا کردہ ام گویا بخاموشی ہا کسی نشنیدہ در بزم جہان چون شمع تقریری ہا (اردو) تقریر سننا

تقریر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض

کنند کہ بمعنی عام گفتگو کردن و بحث کردن از
اعمال کسی است و سند این از ظہوری و صاحب
و بہجر کاشی بر لفظ تقریر گذشت۔ صاحب
بہجر ذکر این بمعنی مخصوص کردہ معنی عام را ترک
کردہ کہ در موضوعش داخل نیست۔ حافظ شیراز

بمعنی عام گفتہ (ع) دانی کہ چنگ و عود
چہ تقریر می کنند ٭ پنہان خورید بادہ کہ تکفیر
می کنند ٭ مخفی مبادا کہ در سند بالا استعمال مصدر
کردن است کہ بجایش می آید (اردو) تقریر کرنا
گفتگو کرنا کسی کے اعمال سے بحث کرنا۔

تقریک | بقول برہان و ملحقات بر وزن تحریک بمعنی ادب کردن و تنبیہ نمودن
مؤلف عرض کند کہ لغت عرب یا ترکی نیست و دیگر محققین زباندان و اہل زبان ہم
ذکر این نکردہ اند بخیال ما فارسی قدیم است کہ حالا در محاورۂ معاصرین عجم نیست و در
کلام متقدمین و متاخرین ہم یافتہ نمی شود و طرز تعریف برہان ہم خوش نمی نماید باید کہ
بمعنی تنبیہ و ادب دانیم بمعنی اسمی و مصدری (اردو) ادب۔ مذکر۔ تنبیہ۔ مؤنث۔

تقسیم | بقول بہار بمعنی قسمت کردن مؤلف عرض کند کہ لغت عرب بالفتح و کسر
سین مہملہ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر با مصادر فرمودن و ہم کنند کہ در ملحقات
می آید (ظہوری ع) دلی دارم کہ خوبان بر سر او ٭ گہ تقسیم دل باہم در افتند ٭ (اردو)
تقسیم بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ بانٹ۔ بٹوارہ۔ قسمت۔

تقسیم شدن | استعمال۔ لازم تقسیم کردن
است کہ می آید مؤلف عرض کند کہ موافق
قیاس است (ظہوری ع) یک دو بیت

و خلق تقسیم یا بیش شد ٭ از غیر اگر نگاہی بگاہی
زیادہ باشد ٭ (اردو) تقسیم ہونا۔ تقسیم پانا۔

تقسیم کردن | استعمال۔ صاحب آصفی

ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی حقیقی متعدی تقسیم شدن که گذشت۔
(ظهوری ۵) نسبتی تقسیم نیست و بود هم کرد
بود دل زدلدار و جان زجانان است۔ (اردو)
تقسیم کرنا۔ بانٹنا۔

تقسیم نمودن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که مرادف تقسیم کردن است بمعنی حقیقی۔
(واله هروی ۵) آنکه تقسیم ملال و شادی
عالم نموده۔ بغنچه و اری خنده بسامان بهار
بانگ ده۔ (اردو) تقسیم کرنا۔

تقسیم یافتن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که مرادف تقسیم شدن است (واله هروی ۵)
جوهر آن خنجر که فردش لقب یافته تقسیم جز و این
عجب۔ (اردو) تقسیم پانا۔

تقصیر | بقول بهار بمعنی کوتاهی کردن۔ می فرماید که با لفظ آمدن و افتادن و بستن و
رفتن مستعمل۔ مؤلف عرض کند که بالفتح و کسر قاف لغت عرب است بقول منتخب فارسیان
اینرا بمعنی حاصل بالمصدر یعنی قصور و گناه استعمال کنند و با مصادر فارسی هم مرکب سازند
کرده ملحقات می آید (ظهوری ۵) بشیری خوراب تخجیر با کم از سعی کس نیست تقصیر ما کو
(اردو) تقصیر بقول آصفیه عربی اسم مؤنث۔ کوتاهی۔ کمی۔ گناه۔

تقصیر آمدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ صاحب
بحر گوید که مرادف تقصیر رفتن است یعنی گناه
و کوتاهی بوقوع آمدن (وحشی ۵) بی لطفی
کمال تو دیدیم که سوختیم با وحشی مگو که از تو چه تقصیر
آمده است۔ خان آرزو در چراغ هدایت
هم ذکر این کرده۔ مؤلف عرض کند که موافق
قیاس است (اردو) قصور لاحق هونا۔

قصور ہونا ۔ کوتاہی ہونا ۔

تقصیر افتادن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی واقع شدن تقصیر و گناہ ۔ مرادف تقصیر آمدن (سلمان ساوجی ؒ) گر در اظہار عنایت ہیچ تقصیری فتد بعد ازین دیار کی گردد دیگر دارین دیار مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال مصدر فتدن است کہ مخفف افتادن و فتادن باشد ۔ (اردو) دیکھو تقصیر آمدن ۔

تقصیر بخشیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی عفو کردن گناہ و قصور باشد (کمال اصفہانی ؒ) یک بوسہ ز لعل خویش کم گیر و ببخش ز مہار روا دار تقصیر و ببخش (اردو) گناہ معاف کرنا ۔ قصور معاف کرنا ۔

تقصیر آوردن مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی قصور گرفتن و قصور قرار دادن **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؒ) در خاک نگہ دیدم بہر گام تلاشی در سعی ہمہ راہ عشق تو تقصیر آورد (اردو) خطا پکڑنا ۔ قصور قرار دینا ۔

تقصیر بردن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی قصور کردن است (کمال اصفہانی ؒ) مرا ز چاکرت این ہر زہ گردی و کردن نام ز شکایت است کہ از حد ہمی برد تقصیر کو ۔ (اردو) قصور کرنا ۔

تقصیر بستن بر دیگری مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر تقصیر بستن کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ قصور وار و گناہگار قرار دادن و منسوب بتقصیر و گناہ کردن کسی را (علی خراسانی ؒ) طبع تو جاہل اگر باشد گناہ بادہ چیست بر گلوی شیشہ تقصیر بستن

بست تقصیر تراش (اردو) کسی کو قصوروار ٹھہرانا گناہ گار قرار دینا۔

تقصیر بودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی بوقوع آمدن قصور و گناہ و کوتاہی (حافظ ؎) قتل این خستہ بشمشیر تو تقدیر نبود ۔ ورنہ ہیچ از دل بیرحم تو تقصیر نبود ۔ (اردو) گناہ نہ ہونا۔ کمی نہ ہونا کوتاہی نہ ہونا۔

تقصیر داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ کوتاہی داشتن است و کوتاہ بودن (صائب ؎) تقصیر میانش ز حجم و ہیچ ندارد ۔ کوتہی [illegible] کہ گردید الف ہیچ ندارد ۔ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال مصدر داریدن است کہ بجائش می آید (اردو) کوتاہ ہونا۔ مختصر ہونا۔

تقصیر رفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تقصیر آمدن است کہ گذشت صاحب بحر عجم ذکر این کردہ (سلمان ساوجی ؎) داری ہوس کشتنم اینک سر [illegible] تقصیر اگرچہ رود از جانب ما نیست ۔ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال مصدر رویدن است کہ بجائش می آید (اردو) کوتاہی ہونا

تقصیر شدن استعمال۔ کوتاہی و گناہ واقع شدن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) از فراق تو مردیم بہ امید وصال ۔ تو باہمہ بی غم اینست کہ تقصیر شد است ۔ (اردو) کمی واقع ہونا قصور واقع ہونا۔

تقصیر فرمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این فرمودہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قصور کردن و گفتن است (حافظ شیراز ؎) گوش بگشای کہ بلبل بفغان می گوید ۔ خواجہ تقصیر مفرما گل توفیق ببوی ۔ [illegible]

که از سند بالا استعمال مصدر فرمائیدن پیداست
که بجایش می آید (اردو) قصور کرنا۔ قصور کہنا۔

تقصیر کردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند که بمعنی قصور کردن است۔

(صائب ــ) نباشد پرده بیگانگی بخوبان
و پیر صائب ؎ مکن در سوختن تقصیر گر
بال و پری داری ؎ مخفی مباد که از سند
بالا استعمال مصدر گشتن پیداست که بجایش
می آید (اردو) دیکھو تقصیر فرمودن۔

تقطیع بقول بهار و سراج پاره پاره کردن و باصطلاح عروضیان (۱) تجزیه کردن الفاظ شعر
بر اوزان افاعیل بحور و فارسیان (۲) بمعنی تکلف کردن و آراستن خویش را بجامه و غیره
استعمال نمایند۔ مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر طای مهمله۔ فارسیان تقریبًا
بمعنی دوم هم استعمال می کنند بمعنی آراستگی ولیکن معاصرین عجم بمعنی دوم بر زبان ندارند (محمد
قلی سلیم ــ) موزونی طبع ما بود زینت ما ؎ تقطیع برای طبع ناموزونست ؎ (مخلص
کاشی ــ) روز بار عام خاصانست تقطیعی ضرور ؎ کعبه هر گه موسم حج شد قبای نو کند ؎
مخفی مباد که فارسیان استعمال این با مصادر فارسی می کنند که در ملحقات می آید (اردو)
(۱) تقطیع۔ بقول آصفیه عربی۔ مؤنث۔ وزن شعر (۲) آراستگی۔ زینت۔ مؤنث۔

تقطیع کردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده گوید که (۱) تکلف کردن و آراستن
خویش را بجامه۔ مؤلف عرض کند که (۲) بمعنی
وزن شعر کردن هم (تاثیر ــ) گرچه یک سرو

به رعنائی آن قامت نیست ؎ چونکه تقطیع کند
مصرع موزون گردد ؎ (اردو) (۱) آراسته
کرنا (۲) تقطیع کرنا۔ وزن شعر کرنا۔

تقطیع لباس اصطلاح۔ بقول بحر و انند

پیرایش و آرایش لباس مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است متعلق به معنی دوم تقطیع	(اردو) لباس کی آرایش ـ مؤنث ـ

تقلی بقول برہان بضم اوّل وسکون ثانی ولام بہ تحتانی کشیده گوسفند شش ماہہ را گویند صاحب سروری گوید که بقول بعض بره ما دام که در سال اوّل باشد صاحب ناصری فرماید که این لغت ترکی است چه در فارسی قاف نیست و اگر در لغتی قاف باشد اصل آن غین است مانند قبا و قاآن مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبانست و معاصرین عجم به غین معجمه عوض قاف بر زبان دارند ـ صاحب لغات ترکی این را به غین معجمه عوض قاف لغت ترکی گوید یعنی بره سه ماہہ پس شک نیست که این را مفرس گوئیم به تبدیل غین با قاف چنانکه آروغ و آروق و چاغ و چاق (اردو) بکری کا بچہ جس کی عمر چھ مہینہ کی ہو ـ مذکر ـ

تقلیب بقا اصطلاح ـ بقول مؤیدامی قبا مؤلف عرض کند که در بعض نسخ قلمی (القلب بقا) بہمین معنی نوشته و بذیل لغات فارسی آورده و ما سرو ورا اصطلاح فارسی ندانیم از آنکه همه محققین اہل زبان ازین ساکت یکی از معاصرین عجم گوید که شک نیست بقا را اگر قلب بعض کنیم قبا می شود ولیکن فارسیان این مرکب را اصطلاحی برای قبا نگفته اند ـ فضولی صاحب مؤید است که این را قائم کرده (اردو) قبا ـ مؤنث ـ

تقلید بقول بہار پیروی کردن کذا فی الکنز و فارسیان این را بمعنی حرف و حرکت کسی را در خویشتن وانمودن از روی تمسخر استعمال کنند با مصدر کردن و این فعل را خمانیدن بجای معجمه و واچانیدن بواو و جیم فارسی و نون بتحتانی رسیده هم گویند بزبان شیراز صاحب

روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار گوید که تتبع و تفحص کردن است و صاحب رهنما
بحوالهٔ سفرنامهٔ مذکور ترجمهٔ این در هندی بهروپیا گوید و صاحب بول چال بحوالهٔ سعاصرین
عجم هم با ایشان که نقل باشد مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر لام و استعمال
فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر بر سبیل مجاز است و بس صاحب آصفی ----

تقلید کردن | را بمعنی مصدری بیان کرده بهار آورده (اردو) الف سوانگ
بنانا. روپ بھرنا. بقول آصفیہ سوانگ بھرنا. اپنی اصلی صورت کے خلاف دوسری
شکل میں نمایاں ہونا. بھیس بدلنا۔

تقماق | بقول بهار به دو قاف در فرهنگ ترکی میخ کوب و تقماق نیز گوید و بجای
معجمه هم (یحیی کاشی سه) تابند گر دو زمین اول میخ پا تقماق تقرقش نتوان محکم زد پروا
مذکر این گوید که بجای قاف خای معجمه دانستن سهو است چنانکه از فرهنگ ترکی معلوم شد
صاحب لغات ترکی توقماق را نیز یاد داده و به همین معنی آورده مؤلف عرض کند که
با حقیقت این لغت بر تخماق عرض کرده ایم حیف است که بعض محققین همین سند یحیی کاشی
را در آنجا هم نقل کرده اند. فضولی وارسته که تخماق را غلط گوید (اردو) دیکھو تخماق۔

تقموز | اصطلاح بهار ذکر این کرده از معنی ساکت (سیفی سه) سیفی گدای شوخ
تقموز چون شدی پا بر خرقهٔ صلاح منه و زینهار مؤلف عرض کند که توقوز بقول
لغات ترکی خوی گیر و پالان است فارسیان بحذف واو دوم و چهارم تفریساً استعمال
این کرده اند و این بمعنی حقیقی کسی که خوگیر را بر بندد. اسم فاعل ترکیبی است (اردو) ۔

خوگیر دوز، نمدہ سینے والا۔

(الف) **تقویٰ** بقول منتخب بالفتح و فتح واو با الف مقصورہ لغت عربی است بمعنی پرہیزگاری فارسیان استعمال این بہمین معنی کردہ اند (ظہوری سے) دوش ساقی خندہ در کار رند و گو رند بے ہمہ گریست بمروہ می تقویٰ ہ مؤلف عرض کند کہ ظہوری - - - - - - - - - -

(ب) **تقویٰ شگفتن** بمعنی کامیاب شدن تقویٰ استعمال کردہ است (سے) بخیہ قطرۂ مے دلق ظہوری می خواست ہ ماند پژمردہ در ریع حیف کہ تقویٰ شگفت ہ (اردو) الف تقویٰ عربی اسم مذکر۔ پرہیزگاری، عبادت (ب) تقویٰ کا میاب ہونا۔

تقویم بقول بہار راست کردن و باصطلاح اہل تنجیم راست کردن احوال سال از روی تنجیم و آن شمسی و قمری بود ہ مؤلف عرض کند کہ لغت عربی است بالفتح و کسر واو فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی اصطلاحی استعمال این کنند و بالغات خود مرکب ہم می سازند کہ در ملحقات می آید (ظہوری سے) بہ تقویم کہستان روز خرد دانہ شنبہ بود ہ بی تکلیف زاہد ریشب آدینہ می باید ہ (اردو) تقویم بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث جنتری، پترا۔ وہ کتاب جس میں سال بھر کی تاریخیں ستاروں کے مقامات اور گرہن وغیرہ کا ذکر ہوتا ہے۔

تقویم افگندن مصدر اصطلاحی اندازہ تقویم از دست مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سے) تقویم کہنہ از کف چو ظہوری فگندہ ایم ہ این عقدہ ہای کار منجم ز انجم است ہ محقق ما د کہ و سند بالا استعمال مصدر افگندن است چنین ندارد کہ مخفف افگندن

باشد (اردو) تقویم پھینکدینا۔

تقویم پارین اصطلاح۔ بقول بحر بیکار
ولی اعتبار۔ مؤلف عرض کند کہ کنایہ است
از تقویم سالہای گذشتہ بمقاصد تواریخ
آیندہ بیکار است اگرچہ منجمین از ان ہم بسا
کار ہا گذشتہ کار گیرند (اردو) تقویم پارینہ
بقول آصفیہ اسم مؤنث۔ بیکار چیز۔ ردی چیز
جو کار آمد نہ ہو۔

تقویم پارینہ بکار نیاید مثل۔ صاحب
خزینۃ الامثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و
محل استعمال ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ
فارسیان این مصرع (کہ تقویم پارینہ ناید بکار) برای
چیزی استعمال کنند کہ بیکار شدہ باشد (اردو)
یہی فارسی مثل اردو میں بیکار چیز کے لئے
مستعمل ہے جب کسی چیز کو بیکار خیال
کرتے ہیں یا اہل ہند کہتے ہیں یہ تو تقویم پارینہ
ہے اور دکن میں عموماً اسی مصرع کا استعمال ہے

تقویم دیدن استعمال۔ یعنی معاینہ کردن
طالع کسی کہ از ملحقات تقویم بدست آید از ینکہ
منجمین در آخر تقویم ہر سال از ستارہا و احکام
نجوم ہم کار گیرند۔ مؤلف عرض کند کہ این
کنایہ است و در این معنی تحقیقی کہ شاید تقویم دیدن
است (ظہوری سے) رسد بند تمنا گو ببین
تقویم بخت من ۔ کہ در کار رحم مدو از گردش
اختر نمی آید۔ و محقق مباد کہ از سند بالا استعمال
مصدر تقویم دیدن پیدا است کہ بجایش می آید۔
صیبی ندارد کہ دیدن و تقویم دیدن مرادف یکدیگر
است (اردو) کسی کے طالع کا دیکھنا۔
طالع کا معلوم کرنا۔

تقویم شمسی اصطلاح۔ بقول بحر تقویمی کہ
کیفیات شہور شمسی دران نویسند و تقویم
قمری مقابل آنست۔ مؤلف عرض کند کہ
ترتیب این تقویم باعتبار سلسلۂ ماہ ہای شمسی
است نہ قمری یعنی محرم تا ذیحجہ و از ماہ ہای شمسی

ماه های آلهی مراد است که فارسیان استعمالش کنند که از رویت قمر تعلق ندارد و در دکن از آغاز آفتاب شده بر آبان ختم می شود (اردو) تقویم شمسی وہ تقویم جس میں شمسی مہینوں کا سلسلہ ہو۔ مؤنث۔

تقویم فگندن از کف | استعمال مرادف تقویم افگندن است **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی است سند این از ظهوری که بر تقویم افگندن گذشت (اردو) تقویم کا پھینک دینا۔ دیکھو تقویم افگندن۔

تقیه | بقول سروری کلاهی که در ماوراءالنهر در زیر دستار پوشند (نزاری ؎) کلاه و تقیه و دستار زاهدی از سر * فرو نهادم و زنار بر میان بستم * و می فرماید که همین را تاقیه نیز گویند **مؤلف** عرض کند که تاقیه مزید علیه همین است و این بالفتح و فتح تحتانی اسم جامد فارسی زبان بعضی از معاصرین عجم بر آنند که تاقیه اصل است و این مخفف آن بلکه تاقیه ترکی است و اهل سخن ترکیش و لیکن لغات ترک از تاقیه ساکت و بعضی معاصرین ترک گویند که کلاه بلند باشد که اکثر قلندران بر سر گذارند همچون کلاه ترکی والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) اونچی ٹوپی جو نمدے اور ٹاٹ کی بنتی ہے۔ مؤنث۔

فوقانی با کاف عربی

تک | بقول برهان و جامع و ناصری بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) بمعنی اندک و قلیل و کم باشد و (۲) زدن مهره و بردن دست بر کنار تخته نرد که بتین و درست نشینند خصوصاً و (۳) نام گیاهی است که در میان گندم زار بروید و آن سخت تر از گیاه گندم باشد و نام گیاهی هم که در میان آب می روید و بعضی از آن کاغذ سازند و بعضی جغاله گویندش و (۴) بمعنی بسیار رفتن و دویدن هم و (۵) قعر چاه و تهٔ هر چیزی و امثال آن و بضم اوّل (۶) منقار جانور

و (۷) اوک خنجر و نیزه و امثال آن و (۸) چراغی که اندک نور داشته باشد و (۹) بکسر اول
طعام که بعربی لقمه خوانند و (۱۰) بمعنی پیش و نزدیک (حکیم سنائی سلف) صفت تیره رای
باتبیانست • چون کلهم مشتبهه گوشه تنخ • نه چو پشت کمان بنان سثار • وا نزه بیرجا تکیا
تنک تاک و تنگ تنخ • صاحب جهانگیری معنی چهارم و پنجم را ترک کرده و دیگر همه معانی را نوشته
صاحب رشیدی بذکر معنی اول تا چهارم و هشتم تا دهم قانع و سند معنی دوم بخیال ما
معنی چهارم دارد که گذشت (فردوسی سلف) ز رستم بپرسید پس پهلوان • که چون یافت
پیل از تنگ گرز گوس • صاحب سروری ذکر معنی اول و سوم و چهارم تا هشتم کرده و از دیگر
معانی ساکت (سعدی سلف) به تنگ زالهی ریخت بر کوه و دشت • تو گوئی که ابر بهاران
گذشت • (سوزنی سلف) هر که در چاه عزیزی او نگه کرد از حسد • زان حسد خود را نگون اندر
تک چاه قعر • خان آرزو در سراج ذکر همه معانی کرده نسبت معنی پنجم گوید که غلط است و
صحیح بکاف فارسی است و نسبت معنی ششم می فرماید که این هم بکاف فارسی مخفف تنگ
که بمعنی گذشت و معنی هفتم مخفف توک به نون باشد نه تای فوقانی • صاحب رہنما بحواله
سفرنامه ناصر الدین شاه قاچار ذکر معنی دوم کرده گوید که ترجمه این در هندی چیت است
مؤلف عرض کند که ما باعتبار صاحبان جامع و ناصری که هر دو محققین اہل زبان اند این لغت
را هم جامد فارسی زبان دانیم و هرچه بکاف فارسی می آید بجایش عرض کنیم • صاحب محیط نسبت
معنی سوم ذکری بهتنگ نکرد (اردو) (۱) قلیل • کم • تذکیر (۲) زره • دار • خواه بالا تہہ
ہو یا تختہ سے • مؤنث (۳) ایک قسم کی گھانس جو گیہوں کے کھیت میں خودرو ہوتی ہے

یا پانی میں پیدا ہوتی ہے جس سے مصرمین کاغذ بناتے تھے پاپیرس۔ مؤنث (۴) تیزروی۔ مؤنث (۵) باولی
یا حوض کا عمق۔ مذکر (۶) پیچ پیچ۔ دگیوبت پونر (۷) خنجر یا نیزے وغیرہ کی نوک۔ مؤنث (۸) دہنالا
چراغ۔ مذکر (۹) نوالا۔ مذکر (۱۰) قریب۔ نزدیک۔ مذکر۔

نگاب | بقول برہان بر وزن صواب (۱) زمین آب کند را گویند۔ و (۲) بوسط تحقیقی و
کوہ و (۳) زمینی را نام است کہ بعضی جا آب فرو رود و از جای دیگر برآید و بعضی جا خشک
باشد و بعضی جا آب استادہ و بعضی جا روان باشد و بعضی جاہای آن سبز و مرغزار بود و (۴)
نام الکہ و ولایتی ہم صاحب جامع معنی اوّل زمین آبگند گوید و ذکر معنی دوم و سوم
و چہارم ہم کردہ می فرماید کہ بجای سوحدہ آخرہ واو ہم آمدہ صاحب سروری معنی اوّل و
سوم را کمی داند و بہ ترک معنی دوم و چہارم بحوالہ ابوالفرج می فرماید کہ (۵) بمعنی جنگ گذشتہ و
نیز (انوری ۵۴۵ھ) چو آب خنجر تو سیل ظفر برانگیزد ز ابر کینہ نگابی فرات و جیحون باد (ابوالفرج
۴۹۰ھ) شعر مرا نگاب او یا یاب کو شعر مرا بکشاد او چو جوشن کو می فرماید کہ معنی سابق نیز از مینا بیت
بانک تکلفی ظاہر می شود۔ صاحب ناصری ذکر ہمہ معانی بالاحوالہ برہان و رشیدی و غیرہ کردہ
بر معنی اوّل و دوم وثوق دارد۔ غالب دہلوی در قاطع برہان این را بکاف عربی صحیح دانستہ
و برہان را طرف نہادہ بہ کاف فارسی درست می انگارد۔ صاحب قاطع القاطع جواب ترکی
بہ ترکی دادہ۔ مؤلف عرض کند کہ حق آنست کہ صاحب برہان درست نوشتہ و صاحب
ناصری ہم کہ محقق زبان خود است بمعنی اوّل و دوم صحیح دانستہ و این مرکب است از لفظ
نگ و آب و آنچہ بکاف فارسی می آید مصر اختلاف ممدر استی نگاب گفتیم و معنی اوّل و سوم را کمی داشتیم

ومعنی پنجم را اگر باعتبار ابوالفرج تسلیم هم کنیم بر سبیل مجاز باشد و معنی دوم هم مجاز است
و معنی چهارم هم بمجاز و غالباً دران ولایت زمین تند که بمعنی سوم بیشتر باشد ازینجاست
که بنابش آن ولایت را موسوم کردند (اردو) (۱ و ۳) کھوکلی زمین جسمین پانی نہ ٹھہرے
ایک جگہ جذب ہو جاے اور دوسری جگہ نکل آسے۔ مؤنث (۲) وہ زمین جو دو پہاڑ
کے درمیان ہو۔ مؤنث (۴) ایک ولایت کا نام۔ مؤنث (۵) لڑائی خصومت۔ مؤنث

تکاپوی بقول برہان و جامع و جگر باپای فارسی بر وزن جفاجوی (۱) بمعنی آمد شد از روی تعجیل و شتاب و (۲) جستجوی بسیار و بقول بعض (۳) تردد بیفائده صاحب سروری بر معنی اول قانع (سعدی ؒ)
تکاپوی ترکان و غوغای عام ٭ تماشاکنان بر در و کوی و بام ٭ صاحب ناصری بذکر معنی اول و دوم گوید که اصل این تک و پو است و تک و تاز مرادف این صاحب فدائی که یکی از علمای معاصر عجم بود می فرماید که آمیخته است از تک که بعجم بمعنی سر دویدن است که جائی ایستاده نشود و پوی که بعجم رفتار است از پیروی و تکاپوی و تکادو و تک یعنی دوندگی بسیار را گویند۔ غالب دہلوی در قاطع برہان بکاف فارسی صحیح داند و بر برہان اعتراض می کند و صاحب قاطع القاطع جواب ترکی بہ ترکی می دہد مؤلف عرض کند که محققین صاحب زبان اعنی جامع و ناصری و سروری بہ تحقیق لغات زبان خود معتبر تر از محقق ہند نژاد اند بالف درمیانی این لغت را الف عطف دانیم چنانکہ رو وارو و امثال آن معنی اول حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن۔ استعمال این بمعنی سوم از نظر ما نگذشت (اردو) (۱) دوادوش بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مؤنث دوڑ دھوپ

پیروی۔ کوشش (۲) جستجو۔ تلاش۔ مؤنث (۳) بیفائدہ تردد۔ مذکر۔

(الف) تکان
(ب) تکان خوردن

الف را ہیچ یکی از محققین فارسی زبان ذکر نکردہ و لغات ترکی و عرب ہم ازین ساکت البتہ صاحب ساطع این لغت ہندی را بمعنی حرکت و اضطراب آوردہ و صاحب فرہنگ آصفیہ ہم این را بمعنی کسلمندی یا اعضا شکنی لغت ہندی نوشتہ و صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ب را بمعنی بی حس و حرکت شدن از ہیبت و خوف و ماندگی و کوفت گفتہ مؤلف عرض کند کہ الف اسم جامد فارسی زبان و مرکب باشد از تک کہ بمعنی دویدن گذشت و الف و نون زائد پا فارسیان معاصر استعمالش بمعنی تعب کردہ اند کہ از دوا دویدن عائد حال می شود و ب را ازہمین اسم مرکب کردہ و مصدر تکاندن و تکانیدن کہ می آید ہم مرکب از الف معلوم می شود بر سبیل مجاز کہ صراحتش ہمدر انجا کنیم و این از عالم توافق لسانین است کہ تھکان و تھکن بمعنی ماندگی و کوفت در ہندی ہم آمدہ چنانکہ صاحب آصفیہ ذکرش کردہ بالجملہ الف را بمعنی کوفت و ماندگی اسم جامد فارسی زبان دانیم و ب را مرکب از الف (اردو) الف تکان۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ تھکاوٹ۔ ماندگی (ب) سہم جانا۔ بقول او ڈر جانا۔ خوف یا رعب میں آجانا۔ ہیبت چھا جانا۔ (نصیر) رکھے ہے منہ میں یہ انگشت حیرت اسے تکان ابرو پڑ گیا ہے سہم کچھ کھا کر یہ تیرا تیر دل میرا

(الف) تکاندن (ب) تکانیدن	صاحب سوار ذکر الف کردہ و صاحب بحر ب را بمعنی افشاندن گرد از دامن و قالی و امثال آن کامل التصریف گفتہ کہ مضارع

این نگاند است (ملا الفراسه) چو ابر بهار نگاند نگاند لباس به صد اپچه از رنه عدو رهفت لباس به مؤلف عرض کند که اسم مصدر نیز و همان نگالد است که بمعنی ماندگی و کوفتگی	گذشت و معنی لفظی آن کوفت زده و مانده کردن نگاند از گرد و صاف کردن چیزی که از این عمل آن چیز گویا مانده و کوفته می شود که حرکت این عمل مقتضی آنست (اردو) جھٹکنا۔ گرد سے صاف کرنا۔

نگاو بقول برهان با واو بر وزن و معنی نگاب است که گذشت صاحبان سروری و ناصری هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که حرفی نیست که این مبدل آنست چنانکه آب و آو (اردو) دیکھو نگاب۔

نگاور بقول برهان و جامع و بحر بر وزن سراسر بمعنی تک آورنده یعنی حیوانات رونده و دونده عموماً و اسپ و شتر خصوصاً۔ صاحب ناصری گوید که باشواهد در ضمن لغت تک گذشت و در اینجا می فرماید که اسپ خوش رفتار و دونده را نگاور گویند چنانکه ملک الشعرا کاشی گفته (ص) نگاورانی که در زیر زین بدولت شاه بچو رعدگاه صهیل و چو برق گاه صیال بپا (از ناصری ص) بیار آن دشت پیمای نگاور به فلک کوب و زمین تیز و هوا در به صاحب فدائی هم گوید که اسپ تیز رفتار را گویند مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و کنایه از اسپ و شتر غالب دهلوی در قاطع برهان اعتراض بر برهان کرده و صاحب قاطع القاطع جواب ترکی بترکی داده و حق همین است که ما این را به کاف عربی باتفاق محققین اهل زبان صحیح دانیم (اردو) گھوڑا اور اونٹ۔ مذکر۔

نگاور ابلق اصطلاح بقول برهان و	جامع و بحر کنایه از دنیا و روزگار است

باعتبار شب و روز مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است و موافق قیاس (اردو) دنیا مؤنث

تکبّر بقول آصفی بزرگی نمودن و گردن کشی کردن مؤلف عرض کند که بفتحتین وضم موحدهٔ مشدده و لغت عرب است صاحب منتخب هم ذکر این کرده فارسیان بمعنی غرور استعمال کرده اند که حاصل بالمصدر است و با مصادر و ترکیب فارسی هم استعمال این کنند که در ملحقات می آید (ظهوری ﷺ) این همه ناز و تکبّر بسر رضوان را ٭ داشتی کاش در خلد بکاشانهٔ ما ٭ (اردو) تکبّر بقول آصفیه عربی اسم مؤنث غرور گهمنڈ انانیت همامهمی رعونت۔

تکبّر بخاک اندر اندازدت مثل صاحب مجبوب الامثال ذکر این کرده مؤلف عرض کند که فارسیان استعمال این در مذمت تکبّر کنند (اردو) بڑے بول کا سر نیچا ٭ جو چڑھیگا سو گریگا ٭ آپ ہی نے ان ہندی کہاوتوں کو فارسی کہاوت کے مقابلہ میں لکھا ہے۔

تکبّر رسیدن مصدر اصطلاحی بمعنی زیبا بودن تکبّر است مؤلف عرض کند که محاورهٔ فارسیان است (ظهوری ﷺ) این همه ناز وتکبّر بسر رضوان را ٭ داشتی کاش در خلد بکاشانهٔ ما ٭ (اردو) تکبّر زیبا ہونا۔

تکبّر عزازیل را خوار کرد مثل صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان در مذمت تکبّر استعمال این می کنند مقوله ایست نه مثل (اردو) اسی فارسی مثل کو اہل دکن کہاوت کی طرح تکبّر کی مذمت میں استعمال کرتے ہیں۔

تکبّر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر

این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی غرور کردن (سعدی ره) تکبر مکن زینهار ای پسر که روزی ز دستش درآئی بسر تو مخفی مباد که ز سند بالا استعمال مصدر گذشتن پیداست که بجایش می آید (اردو) تکبر کرنا۔ غرور کرنا۔

تک بند اصطلاح۔ بقول برهان وجهانگیری و جامع و بحر و رشیدی و سروری و بهار و سراج بروزن فرزند کمرے را گویند که از ابریشم و یا پشم شتر و امثال آن بافند و بر یکسر آن تکمه یا مهره و بر سر دیگر آن انگله نصب سازند و آن مهره یا تکمه را در آن انگله اندازند تا بر میان بند شود (جامی ره) سنگ تک بند قلندر کشتی تجرید را ٭ از پی تسکین سحری ای بی نوای لنگر است ٭ (بابای فغانی ره) همه چیز تو محبوبانه و عاشق کش است اما ٭ قیامت است در قبای حسینیه و تک بند دل آویز است ٭ مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و تک درینجا بمعنی پیش است که گذشت یعنی چیزی که از پیش بند شود (اردو) کمر بند۔ پٹکا۔ نکتہ۔

تکبیر بقول بهار بمعنی بزرگ شمردن و به بزرگی صفت کردن و به بزرگی خدا را یاد کردن و الله اکبر گفتن می فرماید که فارسیان با لفظ زدن و کشیدن و کوفتن و گفتن استعمال این کنند مؤلف عرض کند که بالفتح و کسر موحده لغت عرب است فارسیان بمعنی اسمی استعمال این میکنند یعنی یاد خدا و با مصادر خود مرکب سازند که در ملحقات می آید (اردو) تکبیر بقول آصفیه۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ الله اکبر کهنا۔ خدا کا نام لینا کا حاصل بالمصدر۔

تکبیر خواندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی گفتن تکبیر است (ادهم کاشانی ره) ز بس نان کور و کم سفره ست دنیای دنی ادهم ٭

بجای حمد تکبیرها خوانند بیدارش ۞ (اردو) تکبیر کہنا۔ تکبیر پڑھنا۔

تکبیر زدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که مراد تکبیر خواندن (حافظ شیرازی ؎) من همان دم که وضو ساختم از چشمهٔ عشق ۞ چار تکبیر زدم یکسره بر هرچه که هست ۞ (اردو) تکبیر کہنا۔ تکبیر پڑھنا، دیکھو تکبیر خواندن۔

تکبیر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که بمعنی تکبیر خواندن است (احمد یزدی ؎) زیرکان در شش جهت تا سر حلقش دیده اند ۞ چار تکبیر فنا بر ملک سنجر کرده اند ۞ (اردو) دیکھو تکبیر خواندن۔

تکبیر کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که بمعنی تکبیر خواندن است (نظیری نیشاپوری ؎) خورشید از کمال تو تکبیر می کشد ۞ ماه از تو کس ندیده تمام آفریده است ۞ (اردو) دیکھو تکبیر خواندن۔

تکبیر کوفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که بمعنی بلند کردن صدای تکبیر (انوری ؎) کوس حرب گاه چو تکبیر فتح کوفت ۞ خصم از نماز خیر و سلامت سلام داد ۞ (اردو) تکبیر کی آواز بلند کرنا۔

تکبیر گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که بمعنی آموختن تکبیر است یعنی لازم (نظیری ؎) زبس بوی کمال شکر می آید از توحیدم ۞ در ارشاد مغان تکبیر از مستی گیرد ۞ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر گیردن پیداست که بجایش می آید (اردو) تکبیر سیکھنا۔

تکبیر گفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی حقیقی تکبیر خواندن است (کمال
خجندی ؎) اگر بمیرد کمال از عشق آن
روحی به پرور پاک او تکبیر گوئید ای مخفی مباد
که از سند بالا استعمال مصدر گوئیدن پیدا است
نه گفتن و تعریف هر دو بجایش مذکور شود
(اردو) دیکھو تکبیر خواندن۔

تکتاز اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی تاختن و دویدن
و جستجو کردن مؤلف عرض کند که مخفف تک
و تاز است بمعنی حاصل بالمصدر مرادف تگ
و دو و تکاپوی (اردو) دیکھو تکاپوی۔

تکتک بقول روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار اینجا و آنجا۔ صاحب بول چال
بحوالهٔ معاصرین عجم می فرماید که بمعنی بعض بعض است و صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ مذکور
متفق با روزنامه مؤلف عرض کند که معاصرین عجم هم مصدق رهنما می کنند و با صاحب بول چال
اتفاق ندارند فارسی جدید است و اسم جامد و در استعمال مرکب بمعانی دیگر هم می آید۔
(اردو) یہاں اور وہاں۔

تکتک پا اصطلاح۔ بقول بحر بفتح هر دو
فوقانی و هر دو کاف تازی آواز پا بوقت
دویدن۔ بهار هم بانش۔ خان آرزو در
چراغ هدایت هم به همین معنی آورده مؤلف
عرض کند که مرکب اضافی است و درین
اصطلاح مرکب تکتک بمعنی صدا است۔
(اردو) آہٹ۔ بقول آصفیہ ہندی
اسم مؤنث۔ آواز پا۔ کھڑکا۔ پیر چال۔

(الف) **تکتک پا رفتن** مصادر
(ب) **تکتک پای رسیدن** اصطلاحی

الف بقول بهار و آنند ترسانیدن از
آواز پا و ب از شجاعت و قدرت خود

چیزها می گوید ولاف می زند (محسن تاثیر سه) سروی علم نگشته که از شوخی خرام ٭ با او قد تو تکتک پائی نرفته است ٭ (محمد سعید اشرف سه) حرف و صوت تو بد اغیار نوا ئیست لبن ٭ به بر یاران شدنت تکتک پا ئیست لبن ٭ صاحب بحر نسبت الف مشتق با بہار ـ خان آرزو نسبت الف بر مطلق ترسانیدن قانع و سند ہر دو ہمان شعر محسن تاثیر است مؤلف عرض کند که الف موافق قیاس است ازینکه چون کسی از پس کسی می آید آواز پایش پیش رو را می ترساند و ب لغو است که سند اشرف بکارش نمی خورد و تکتک پا در مصرع دوش بمعنی آواز پاست وبس (اردو) آہٹ سے ڈرانا ـ

تکتک شدن مصدر اصطلاحی صاحب روزنامه بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاچار گوید که بمعنی از ہم جدا شدن است می فرماید که (اما تکتک شده) یعنی (لیکن ہر یک دیگر جدا) صاحب رہنما بر (تکتک شده) می فرماید که بمعنی تہ و بالا و پریشان شده مؤلف عرض کند که معاصرین عجم تصدیق معنی بیان کرده روزنامه کنند و طرز تعریف رہنما صورت دیگر پیدا کرده و معنی اوّل موافق قیاس ہم (اردو) ایک دوسرے سے جدا ہونا ـ

تکلہ صاحب روزنامه بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاچار گوید که چرخ و پای گاڑی را نامند معاصرین عجم این را بالفتحتین گویند مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی جدید است و در استعمال متاخرین و متقدمین نیامده (اردو) گاڑی کا پہیا ـ مذکر ـ

تکرار بقول بہار بمعنی بارہا گردانیدن ـ می فرماید که بالفظ کردن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و فتح رای مہملہ ـ صاحب منتخب ہم ذکر این کرده

فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این می کنند و بامصادر فارسی مرکب ہم سازند که در ملحقات می آید و تخصیص مصدر کردن نیست (ظہوری سہ) چند تکرار افترای غیر را تہمت است ای ہمرقت تہمت است ؎ (اردو) تکرار۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث تکرر۔ تکرر کہنا۔ بار بار کہنا کا حاصل بالمصدر۔

(۲۰۴) **تکرار داشتن** استعمال۔ بمعنی پی در پی کردن کاری مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سہ) احتیاج دیدنیا دیگر نشد بر ہرکہ دید ؎ دلربایان را نباید در نگہ تکرار داشت ؎ (اردو) تکرر۔ تکرر کرنا پے در پے کرنا۔

(۲۰۵) **تکرار کردن** استعمال۔ تکرر و تکرر کردن کاری مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سہ) سبق مہر کند تکرار ؎ که ورق باز بر نگرداند ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر کندن پیدا است که بجایش می آید (اردو) کسی کام کو تکرر تکرر کرنا۔ دہرانا۔ تہرانا۔

تکرار نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تکرار کردن است (عطار نیشاپوری سہ) گفت چون چشم شد اسرار عشق ؎ می نمایم ہر زمان تکرار عشق ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر نمائیدن پیدا است که بجایش می آید (اردو) دیکھو تکرار کردن۔

تکرّاده اصطلاح۔ بقول بولچال بحوالہ معاصرین عجم چیزی که آن را در ہندی دُہرا گویند یعنی تیر چوبین یا آہنین کالسکہ که بران تکر کالسکہ دور زند مؤلف عرض کند که تکر بمعنی اوست و عرّاده بالفتح و به تشدید یدرا لغت عربست نوعی از آلات جنگ و آن

آلتی است کوچکتر از منجنیق (کذا فی المنتخب) پس بمجاز آن سیخ آهنی را گفتند که بران پایهٔ تدوّ کالسکه دور زند و این را منقرس گوئیم که مستعمل و محاورهٔ معاصرین عجم است و متأخرین و متقدمین در استعمال این نکرده اند قلب اضافت (عراده تکر) است ولبس (اردو) ڈہرا وکن میں اس سیخ آہنی کا نام ہے جس پر گاڑی کا پہیا پھرتا ہے جس کو آریں بھی کہتے ہیں۔ صاحب آصفیہ نے اس کو نہیں لکھا

تکرودن بقول برہان با راو تای قرشت بر وزن پہلو شکن بلغت ژند و پاژند بمعنی پیچیدن صاحبان اننذ و موارد ہم این را آورده اند **مؤلف** عرض کند که تکرودن بلغت ژند و پاژند بقول معاصرین زردشت و دستوران پارسی عشق پیچ را گویند و لیکن این لغت در کتب لغات یافته نمی شود فارسیان قدیم با این اسم مصدر علامت مصدر تن مرکب کرده مصدر ساختند و حالا استعمال این مصدر ہم متروک است (اردو) لپٹنا۔

تکز صاحب رشیدی گوید که مرادف تکس و تکساک تخم انگور را گویند که بیان غرب یعنی دانه انگور باشد و اکثری این لغت را به زای فارسی گفته اند و صحیح به زای تازی است چه از سین مهمله و را بدل کنند به فارسی را (ببینی سه) گر بیارند و نگویند و دهنت برباد توبستگ تکزی نان ندہی باب تراکو خان آرزو در سراج گوید که بفتحتین است و شمس فخری بضم کاف آورده و گفته که قافیه ندارد و در سامی بفتح اول و کسر ثانی است و اول صحیح باشد **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم می نماید و حالا بزبان معاصرین عجم است و تکمیل بحث این بر تکژ کنیم که به زای فارسی می آید (اردو) دیکھو تکژ۔

تکژ بقول برہان و جامع بفتح اول و سکون زای فارسی استخوان و تخم انگور و بضم اول و کسر ثانی

هم درست است۔ صاحب رشیدی ذیل
تکر که به معنای تازی گذشت ذکر این کرده
آن را صحیح داند مؤلف عرض کند که صاحب
معجم این را اصل داند و تکر را مبدّل این چنانکه
تند و تیز۔ اسم جامد فارسی قدیم و لغت
تند و یا تیز است (اردو) انگور کا تخم۔ مذکر۔

(الف) **تکژدان** | اصطلاح۔ الف بقول
(ب) **تکژدانه** | لطائف برہان مرادف
ب۔ و ب هر دو پرده را گویند که دانهٔ انگور در میان
آنست و پوست انگور را هم خوانند۔ صاحب
مجمع بذکر ب قانع مؤلف عرض کند که
الف از قبیل قلمدان است موافق قیاس
و ب را بمعنی الف گرفتن موافق قیاس
نیست که از آن معنی تکژ پیدا است الّا اینکه
ما یای هوز دانه را نادر قرار دهیم و دانه را
بمعنی دان گیریم (اردو) الف و ب
انگور کا پوست یا وہ مقام جس کے اندر تخم
انگور ہوتا ہے۔ مذکر۔

تکس | بقول برہان و جہانگیری و جامع
و سروری و ناصری و سراج و رشیدی همان
تکژ که گذشت و بعربی عجم گویند بعین مهمله
(مہراجی ۵) آن خرشه بین چنانکه یکی خیک
پر نبید بر سر بسته و ببرده بدو دست هیچکس نه
برگونه سیاهی چشمست نخرید او بکه هم بر مثال
مردمک چشم از تکس بد مؤلف عرض کند که
مبدّل تکژ است و همین است مثال این مبدّل
و بقول بعض این مبدّل تکز باشد که بمعنای
هوز گذشت چنانکه ایاره و ایاس (اردو)
دیکھو تکز و تکژ۔

(الف) **تکسمراج** | استعمال۔ الف
(ب) **تکسمراجی** | بقول رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ
ناصرالدین شاه قاچار اعضا تشکیل و صاحب
روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ مذکور نسبت ب گوید که
میارزی است مؤلف عرض کند که الف

و دوم گوید که در فارسی بودن این نظر است **مؤلف** عرض کند که صاحب لغات ترکی این را نام پدر ترکان بحوالۂ لسان الشعرا گفته و ازین ظاہر است که لغت ترکی است و ہمینا باشد حقیقت معنی اوّل و معنی دوم ہم از معنی اوّل تعلّقی داشته باشد بسبیل مجاز که آبادی شہر و ملک تکسین متعلق به پدر ترکان باشد و معنی سوم را ہم مجاز دانیم (اردو) (۱) ترکوں کے ایک بزرگ کا نام تکسین ہے جس کے متعلق ترکوں کا یہ خیال ہے کہ قوم ترک کا جدّ اعلیٰ ہے (۲) ایک شہر اور ملک کا نام بھی تکسین ہے۔ مذکر (۳) حکمران امیر۔

تکش | بقول برہان و جامع و سروری بفتح اوّل و ثانی بروزن حبش (۱) نام یکی از ملوک و سلاطین است (کمال اسمٰعیل سہ) ای زرایت ملک و دین در نازش و در سپہر ورش بگو خسرو گیتی علاء الدین و الدنیا تکش بود (۲) تخم دانۂ انگور را ہم گویند (سعدی سہ) تکش با غلامان یکی راز گفت که این را نباید بکس بازگفت صاحب ناصری نسبت معنی اوّل می فرماید که نام سلطان تکش خان خوارزمی پسر ایل ارسلان خوارزمشاه بوده۔ خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی گوید که بمعنی دوم تصحیف است و صحیح بسین مہملہ **مؤلف** عرض کند که وجہ تسمیہ معنی اوّل معلوم نشد و بمعنی دوم مبدل تکسه چنانکه باشگونه و باشگونه و باعتبار محققین اہل زبان ما این را تصحیف نگوییم (اردو) (۱) تکش ایک بادشاہ کا نام (۲) دیکھو تکسه۔

تکشمیر | بقول بہار بفتحتین خویشتن را کشمیری وانمودن۔ صاحب مصطلحات ہم ذکر این بذیل (بادکالی) کرده و می فرماید که فارسیان بعض لغات را بطرز عربی استعمال کرده اند و این از ہمان قبیل است (نعمت خان عالی سہ) ای سفله تمام کار و بار تو وفا است بهر اینجا بر ادب باش

تکشمیری پیداست ؎ جهانی تا که وعده کرده‌ای نرسید ؎ آخر تکشمیری شد و هیچ پیدا نیست ؎ و دارسته پیرایه ذکر بعض همین قسم الفاظ مفرس کرده که بجایش می آید مؤلف عرض کند که اتفاق داریم با او (اردو) اپنے آپ کو کشمیری ظاہر کرنا۔

تکفیر | بقول بهار کافر خواندن می فرماید که با لفظ کردن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر فا۔ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند و با مصادر فارسی مرکب هم (ظهوری ؎) تا زبان مدعی می شد مسلمان کافری ؎ غسل می دادیش به آب قصه تکفیرها (اردو) تکفیر بقول آصفیه عربی۔ اسم مؤنث۔ کافر کہنا۔ کفر کا فتوی دینا۔ کفر۔

تکفیر کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که کافر گفتن کسی را سندی که از حافظ شیراز آورده از ان استعمال مصدر گفتن پیداست که شعر لطیفش بجای خود درش می آید (ه) دانی که چنگ و عود چه تقریر می کنند ؎ پنهان خورید باده که تکفیر می کنند ؎ (اردو) تکفیر کرنا کافر کہنا۔ کافر قرار دینا۔

تکل | بقول برهان و جامع بفتح اول و کسر ثانی و سکون لام (۱) گوسفند شاخ دار جنگی را گویند و (۲) پسر ساده نوخط و (۳) مردم لئیم و بی اندام را هم۔ می فرمایند که بکسر اول هم درست است صاحب سروری بذکر معنی اول و دوم می فرماید که بکسر تا و فتح کاف (۴) چیزیکه بر جامه پاره زنند کذا فی الفرهنگ و معنی اول را بالفتح کاف نوشته (شمس فخری ؎) بدر دانی چرا ست جفت خسوف ؎ زانکه نمام بود و کور و تکل ؎ (مولوی معنوی ؎) چو پشیمان شدند از آنکه مسوزن هجرت ؎ همی زنند بقبای دلم هزار تکل ؎ (ولهٔ ؎) فرعون نفرعونی آمست

در قافیهٔ شعر ششیر بمعنی اسلحه را هم با شیر بمعنی لبن قافیه کرده اند پس قول خان آرزو پیش شایان اعتبار ندارد و استعمال شعرای مستند تردیدش می کند قواعد فارسی و کلیه لغات تابع استعمال و محاوره باشد نه محاوره تابع آن بالجمله این اسم جامد فارسی زبان است بهر دو معنی و لفظ شکل بمعنی چاره ش و حلّ اسکال بهر دو معنی باشد مرکب با تو که بمعنی درون می آید (اردو) (۱) خنگیر. بندہ. مذکر (۲) وہ پیچ جس میں ڈاڑھی کا ایک حصّہ شریک کر کے دراز کرین. مذکر۔

شکلتو دوز استعمال. بهار بذکر این گوید که معروف (ملا طغرا ع) گر شکلتو دوز گیرد قیمت صد گز بنده بود ر شکلتو بیش خشی هیچون جهاز اشتر است مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است موافق قیاس (اردو) خنگیر سینے والا. مذکر۔

تکلف بقول بهار بر خود گرفتن کاری بی فرمودن و رنج بر خود نهادن و از خود چیزی نمودن که آن نباشد. می فرماید که فارسیان بمعنی چیزی که شخصی و سنه استعمال نمایند (سالک قزوینی ع) یک سو پیتم بی نمک جلوه نمانده است * زین پیش یک بار تکلف نتوان کرد * (ظهوری ع) خوان وصل افگنده داد تکلف داده * بسی چشمی از حیا بمیهمان خوش غالب است * مؤلف عرض کند که لغت عربیست بفتحتین و ضم لام مشدد. فارسیان بمعنی تصنع و نمایش و ظاهرداری هم استعمال کنند و با مصادر خود مرکب سازند (اردو) تکلف. بقول آصفیه عربی. اسم مذکر. تصنع. بناوٹ. نمود. ایسی بات دکھانی جو اپنے میں نہو. نمائش. ظاہرداری (ذوق ع) اے ذوق تکلف میں ہے تکلیف سراسر * آرام سے وہ ہے جو تکلف نہیں کرتا *

تکلف برافتادن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت. مؤلف

عرض کند کہ دور شدن و باقی نماندن تکلف است (شفائی اصفہانی ؎) بہلاک بی نوائی هرچه خواهی می توان کردن ٭ تکلف گر برافتد پادشاهی می توان کردن ٭ (اردو) تکلف باقی نہ رہنا۔ بے تکلف ہونا۔

تکلف رفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سندش استعمال (تکلف از میان رفتن) بمعنی باقی نماندن تکلف پیدا است (شاہی سبزواری ؎) ساقی بخم تو عقل و جان رفت ٭ می دہ کہ تکلف از میان رفت ٭ (اردو) باہمی تکلف باقی نہ رہنا۔ تکلف نہ ہونا۔

تکلف ستاندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تکلف کردن است (والہ ہروی ؎) ستانش تکلف کہ تکلف قدری ٭ چون بہم خورد محض کلفت باشد ٭ (اردو) تکلف کرنا۔

تکلف کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است۔ صاحب بحر گوید کہ معروف و نیز دادن چیزی بشخصی۔ خان آرزو در چراغ ہدایت ہمرہ باشش۔ سند این از سالک قزوینی بر تکلف گذشت (اردو) تکلف کرنا۔ کوئی چیز کسی شخص کو دینا۔

تکلم بقول بہار بمعنی سخن گفتن می فرماید کہ با لفظ شکستن بمعنی برہم زدن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و بضم لام مشدد۔ صاحب منتخب ہم ذکر این کردہ فارسیان بمعنی اسمی یعنی کلام استعمال این می کنند و با مصادر فارسی مرکب ہم (ظہوری ؎) در واہم دیدہ گوش گر دو کر دہ عقل و ہوش ٭ طاقت بباد دادہ حسن تکلم است ٭ (اردو) تکلم بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ گفتگو۔ کلام۔ بول چال۔

تکلم شکستن مصدر اصطلاحی آصفی گوید که بمعنی برہم زدن است **مؤلف** عرض کند که این مصدر از سیاق شعر حاصل شده ... اش استعمال مصدر شکستن پیداست که بجای خودش می آید (عرفی سے) تازی بلب فسانہ سرایانہ آنچنانکہ ... شکنی تکلم ... (اردو) پریشان کرنا برہم کرنا۔

تکلم کردن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی گفتگو کردن است (شفائی اصفہانی سے) آخر چه شد که هیچ تکلم نمی کنی چو خامش مباد لعل شکر خای کیستی چو مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر گفتن پیداست که بجائیش می آید (اردو) گفتگو کرنا۔ بات کرنا۔

تکلم نمودن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف تکلم کردن است (جلالی استرآبادی سے) شنیدہ ام که تکلم نمود چون مسیح چو باین حدیث لب لعل روح پرور او چو (اردو) بات کرنا۔

تکلہ بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری بضم اوّل بر وزن عقلہ (۱) نام یکی از اتابکان است که در شیراز پادشاهی کردند و (۲) دیوانہ را نیز گویند (شیخ سعدی سے) مظفر الدین سلجوق شاہ کز عدلش چو سروان تکلہ و ابونصر سعدی نانند چو خان آرزو در سراج نسبت معنی اوّل گوید که لقب است نه علم **مؤلف** عرض کند که بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان است و وجہ تسمیہ معنی اوّل واضح نشد که چرا باین لقب موسومش کردند (اردو) (۱) پادشاہان شیراز سے ایک پادشاہ کا لقب تکلہ تھا (۲) دیوانہ۔

تکلیف بقول بہار بیرون از اندازہ طاقت کار فرمودن کسی را و فارسیان بمعنی مطلق کار فرمودن بانداز کردن استعمال نمایند پس تکلیفات شرعیہ باین مشہور از قسم چنین باشد **مؤلف** عرض کند

کہ لغت عرب است بالفتح وکسر لام۔ صاحب منتخب ہم ذکر این کردہ فارسیان استعمال این بمعنی
زحمت و دشواری با مصادر فارسی کنند کہ در ملحقات می آید (ظہوری سہ) بمنع حرف تو تکلیف
بر ظہوری نیست ہو جز این دگر چہ توان گفت بر زبان ایستہو (اردو) تکلیف۔ بقول آصفیہ عربی
اسم مؤنث۔ طاقت سے زیادہ کام لینا۔ زحمت۔ دشواری۔

تکلیف بودن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند
کہ زحمت بودن است (حمید بخاری سہ)
بہ تکلیف فطرت دلیری نمود ہو بہ پستی کہ تکلیف
راوی نبود ہو (اردو) تکلیف ہونا۔ زحمت ہونا۔

تکلیف دادن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند کہ بمعنی زحمت دادن و مبتلای زحمت کردن
است و کنایہ از طلب کردن (شفائی اصفہانی
سہ) تکلیف میدہم بحریفان نگان نگان ہو یا
این بہانہ با و ساغری دہم ہو تحقی مبادکہ از سند
بالا استعمال مصدر دہیدن پیداست کہ بجائش
می آید (اردو) تکلیف دینا۔ زحمت دینا۔
طلب کرنا۔

تکلیف شدن بسر میز مصدر اصطلاحی
صاحب روزنامچہ سفر نامہ ناصر الدین شاہ
قاجار گوید کہ بمعنی گفتن کہ میز تیار است صاحب
رہنما صراحت فرماید کہ زحمت دادن برای
آمدن بر سر میز و طلب کردن بسر میز۔ مؤلف
عرض کند کہ این محاورۂ معاصرین عجم است کہ
بمعنی طلب کردہ شدن بر سر میز استعمال کردہ اند
(اردو) میز پر طلب کیا جانا (کھانے کے لئے)

تکلیف کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف
عرض کند کہ از سند والہ ہروی (۱) بمعنی طلب
کردن پیداست و ہمین است محاورۂ معاصرین

ہم ہم چنانکہ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار (تکلیف بہ بال کردند) را بمعنی (دعوت دادند وطلب کردند بمحفل رقص) نوشتہ وصاحب روزنامہ ہم این را بمعنی (مستدعی شدیم کہ بضیافت خانہ بیاییم) آوردہ (والہ ہروی ہ) ہشدار کہ مقتضای چیزی ۂ تکلیف کند بہ گوشہ گیری ۂ دریں شعر ہم معنی طلب کردن و مستدعی شدن است و (۲) بمعنی زحمت رسانیدن ہم (ظہوری ہ) باہمہ طفلی ونادانی خود میدانی ۂ کہ مرا بیہودہ تکلیف تحمل نکند ۂ صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید کہ معنی این باعث شدن کسی را بامری باشد وہمین است مقصود ومعنی اول بیان کردۂ صاحبان روزنامہ ورہنما ہم ضمنی بیان کہ از ہردو اسناد بالا استعمال مصدر گشتن پیدا کہ بجایش می آید (اردو) (۱) طلب کرنا کسی امر کا باعث ہونا (۲) ایذا پہنچانا تکلیف دینا

(الف) تکلیف کسی بر خاک افگندن

(ب) تکلیف کسی بر خاک انداختن

اصطلاحی۔ الف۔ بقول خان آرزو در چراغ ہدایت از عالم حرف کسی بر خاک افگندن باشد یعنی قبول نکردن (سنجر کاشی ب ہ) می خوردہ وستانہ خرامید بصحرا ۂ بر خاک بینداختہ تکلیف ہوا را ۂ مؤلف عرض کند کہ بیپروای زحمت وتکلیف نکردن است تعریف خان آرزو درست نیست قائل (اردو) الف وب تکلیف کی پروا نکرنا۔

تکلیف نمودن

استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ (۱) مرادف معنی دوم تکلیف کردن است و (۲) بمشاہدہ آوردن تکلیف ہم (نثر عالمی شیرازی) غلط رفتار کیفیدان بلا نگردش را در آوردہ ہمگنان را تکلیف نشئہ سرشار ہم بازی می نمود ۂ (اردو) (۱) دیکھو تکلیف کردن کے دوسرے معنے (۲) تکلیف دکھلانا تکلیف سے آگاہ کرنا

(الف) تکمار — بقول سروری بدیل تکمر بضم تا و سکون کاف و فتح میم تیر معروف باشد که پیکان ندارد و آن را تخمار نیز خوانند (امیر خسرو ۵) هم از ولیت خارج گشاده لعنت ٭ که سنگ زن است بر ایشان سزا تکمار است ٭ مؤلف عرض کند که باعتبار سروری که محقق زبان خود و از اہل زبانست تکمار را اصل دانیم و صاحب برہان ہم این را بہمین معنی آوردہ و تخمار را مبدلش دانیم که کاف بخای معجمه بدل شده چنانکه تتاماکچه و تتاماخچه و ------

(ب) تکمر — را مخفف الف دانیم که صاحب برہان ذکرش بہمین معنی فرمودہ صاحبان جامع و ناصری ہم ذکر این کردہ اند و صاحبان جامع و مؤید ب را بہمین معنی آوردہ اند و ما بر تخمار که گذشت صراحت ماخذ دیگر ہم کردہ ایم و بلحاظ آن تخمار اصل باشد و ب مبدلش (اردو) الف و ب دیکھو تخمار —

تکمه — بقول برہان و جامع و ناصری بضم اوّل و سکون ثانی و فتح میم گوی گریبان و امثال آن۔ بہار گوید که با لفظ بستن و کردن و کشادن و نہادن مستعمل مؤلف عرض کند که ہیچ خصوصیت با این مصادر ندارد و تصریحش در ملحقات می آید۔ اسم جامد فارسی زبان است —
(اردو) تکمه۔ بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ دیکھو انگل —

تکمه بستن — استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی قائم کردن تکمه باشد در حلقه و از مثالش مصدر تکمه بند کردن است که مرادف این است و تعریف بندیدن بجایش می آید (واصف بخاری ۵) تا به بر کردہ ای سر و قبای آبی ات ٭ تکمه بندد به گریبان تو گل از شبنم ٭ (اردو) گھنڈی لگانا گھنڈی کو اس کے حلقه میں قائم کرنا

تکمہ بند استعمال۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی حلقہ کہ تکمہ دران بند شود و جا گیرد (ظہوری ع) گریبان شاخ است چون ہرزہ خندہ شد ہو سعی نشو و نما تکمہ بند ہو (اردو) گھنڈی قائم کرنے والا۔ وہ مقام جہاں گھنڈی لگا دیتے ہیں جسکو دکن میں بلڈا کہتے ہیں یعنی گھنڈی کا حلقہ۔ مذکر ہے۔

تکمہ کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تکمہ بستن است کہ گذشت (خالص اصفہانی ع) ازان دمی نکشاید کہ کردہ اندای گل ہو ز غنچۂ دل تا تکمہ قبای ترا ہو (اردو) گھنڈی لگانا یعنی گھنڈی کو اس کے مقام پر قائم کرنا۔

تکمہ کشادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بیرون کردن تکمہ از حلقۂ او (ظہوری ع) غنچہ تا نکہت کند در جیب ہو لبریز گشت ہو برگ تکمہ کشاست ہو (اردو) گھنڈی کو اس کے حلقہ سے نکالنا یعنی گھنڈی نکالنا کھولنا۔

تکمہ نہادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قائم کردن و قرار دادن تکمہ باشد (لسانی شیرازی ع) زسیم اشک نہم چاک سینہ را تکمہ ہو کہ سر برون نکند آہ عاشقانۂ دل ہو (اردو) گھنڈی قائم کرنا یعنی گھنڈی کا قرار دینا۔

تکمیل بقول بہار تمام گردانیدن۔ می فرماید کہ بالفظ دادن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر میم فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر یعنی تمام و کمال می کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) تکمیل بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث تمام۔ پورا۔ انجام۔ کمال۔

تکمیل دادن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ باتمام رسانیدن و کامل کردن (انوری ۵) سایۂ گنبد نہ سوادش داداست ٭ دست کمال قضا دیدۂ دین را تکمیل ہو (اردو) کامل کرنا ۔

تکلند بقول برہان و جامع و ناصری بفتح اوّل بروزن کمند آشیانۂ مرغان را گویند صاحب برہان می فرماید کہ بکسر اوّل ہم گفتہ اند و جائی مرغ خانگی را نیز گویند. صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری بمعنی آشیانۂ مرغان قانع. خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل گوید کہ بیای تازی نیز گذشت و اغلب کہ بیای تازی تصحیف باشد **مؤلف** عرض کند کہ ما این را ہم اسم جامد فارسی زبان دانیم و آنچہ بموحدۂ اوّل گذشت صراحتش ہم در انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو تکبند ۔

تکلو بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری بروزن عدو (۱) نان تنک روغنی را گویند و (۲) موی درہم پیچیدہ و مجعّد را ہم (اثیرالدین اخسیکتی ۵) در تکوی تست جان من اسیر ٭ چون غریبی کو بظلمت خو گرفت ٭ خان آرزو در سراج ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ بہر دو معنی اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) روغنی روٹی. مؤنث (۲) پیچیدہ بال. مذکر.

(الف) تکک و تا اصطلاح. بقول بحر ہر دو **(ب) تکک و تاز** مرادف تک تاز گذشت صاحب ناصری با تکاپوی ذکر این کردہ مرادفش گوید **مؤلف** عرض کند کہ الف مخفف ب باشد و ہر دو مرادف تکاپوی و تک تاز کہ بجایش گذشت مخفف ب (اردو) دیکھو تکاپوے ۔

تکلوک بقول برہان و جامع بفتح اوّل و واو مجہول بروزن ملوک (۱) صراحی باشد کہ آن را از طلا و نقرہ یا از گل بصورت جانوران خصوصاً بصورت شیر سازند و بدان شراب خورند صاحب برہان

گوید کہ بدین معنی بجای حرف ثانی لام ہم بنظر آمدہ و بضم اوّل (۲) غرفۂ بزرگ را گویند و (۳) نشانۂ تیر و ہدف را ہم گفتہ اند (استاد رودکی ؎) می گسار اندر تکوک شاہوار ٭ خور بشادی روزگار نوبہار ٭ صاحب جہانگیری معنی سوم را ترک کردہ صاحب رشیدی ذکر معنی اوّل کردہ گوید کہ ولیکن بدین معنی بلوک بضم با و لام آمدہ و بہای تازی و کاف ہم و بہای فارسی بمعنی غرفہ (الخ) و از معانی دوم و سوم کنارہ کشیدہ صاحب ناصری بحوالۂ قول رشیدی و برہان بذکر معنی اوّل می فرماید کہ اصح آنست کہ بہای فارسی نگاشتہ شود می فرماید کہ سروری و دیگران درین لغت اختلاف بسیار و خبط بی شمار کردہ اند واللہ اعلم خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل می فرماید کہ آنچہ بعضی بتای تازی و کاف آوردہ اند ہردو تصحیف است می فرماید کہ بمعنی غرفہ نیز نوشتہ اند لیکن بدین معنی بہ با و لام گذشت مؤلّف عرض کند کہ ما باعتبار جامع کہ محقق زبان خود است این را بہر سہ معنی صحیح دانیم کہ اسم جامد فارسی زبان است با با تا بدل شود و بای عربی بہ فارسی چنانکہ تشکوب و تبکوت و تب و تپ و کاف با لام ہم بدل شود چنانکہ اکالک و آلماک جا دارد کہ لغات گذشتہ مبدل این باشد یا این مبدل آن ما را در صحت این لغت کلامی نیست (اردو) (۱) صراحی جو سونے یا چاندی سے بشکل جانور بناتے ہیں خصوصاً شیر کی شکل میں جس سے جام شراب کا کام لیتے ہیں۔ مؤنث (۲) بڑی کھڑکی۔ مؤنث (۳) نشانہ۔ مذکر۔

تکول | بقول ملحقات برہان بمعنی اوّل تکوک گذشت مؤلّف عرض کند کہ مبدلش کہ تکوک باشد بدل شد بہ لام کہ ذکرش ہمہ را انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو تکوک کے پہلے معنے۔

تکوی | بقول برہان وجہانگیری وجامع مرادف تکوک کہ بجایش گذشت مؤلّف عرض کند کہ

سند این همه را اینجا مذکور شد و این فرمایه جلیه	آنت (اردو) دیکھو تکو -

تکه | بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی و سروری بفتح اول و تشدید کاف بروزن عکه (۱) نری
را گویند که سر گروه و پیشرو گله گوسفندان باشد و بز نر را نیز گفته اند (چنانکه بر بارش گذشت)
و (۲) یکسه جلد دفتر را هم می گویند و (۳) سرگین گاو و میش که آن را بدست پهن کرده بجهت سوختن
خشک نموده باشند و بضم اول (۴) نوعی از تیر است که بجای پیکان گرهی دارد (همان تکاس
که گذشت) و (۵) ایستاده و بلندی و بکسر اول (۶) لقمه و (۷) پاره هر چیز چنانکه گویند فلان چیز را
تکه تکه کرد یعنی پاره پاره ساخت (همین معنی ششم بر تکا هم گذشت) صاحب ناصری بذکر معنی
اول و ششم و هفتم گوید که طائفه بزرگی از تیر الا آنکه صاحب فدائی بر معنی پنجم و ششم قانع -
صاحب روزنامه بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاجاری فرماید که بمعنی (۸) شراب و (۹) شیر
تکه گوش هم. صاحب رہنما بحواله سفرنامه مذکور بمعنی اول کرده گوید که بز کوهی است و صاحب
بول چال بحواله معاصرین عجم بمعنی پاش و هم او گوید که معاصرین عجم (۱۰) بمعنی از اریب بالکسر استعمال
کنند و صاحب سواء السبیل بدین معنی معرب گوید. خان آرزو در سراج بذکر معنی اول بحواله قوسی
می فرماید که بفتح و تشدید کاف است و بذکر دیگر معانی تا معنی هفتم صراحت فرماید که قوسی تکاک
در لغات عرب بمعنی تکه فروش آورده و این دلالت دارد که تکه عربی باشد. مؤلف عرض کند
که لغات عرب از این ساکت و صاحب لغات ترکی این را بمعنی اول لغت ترکی گفته پس بخیال ما فارسیان
همین لغت ترکی را بمعنی اول استعمال کرده اند و معاصرین عجم مجاز بمعنی هشتم و نهم هم و بمعنی هفتم
اسم جامد فارسی زبان است و معانی دوم و ششم مجاز آن و دیگر معانی هم چاره نیست جز این

کہ باعتبار محققین اہل زبان اسم جامد فارسی دانیم (اردو) (۱) ٹکڑا۔ چھیلا۔ مذکر (۲) دفتر کا ایک حصہ۔ مذکر (۳) آنچلا۔ دیکھو پاچاک کے پہلے معنی (۴) دیکھو تکار (۵) پشتہ بلند۔ ٹیلا۔ مذکر (۶) لقمہ۔ مذکر۔ دیکھو تک (۷) ہر چیز کا ٹکڑا۔ مذکر (۸) سر ہرن دیکھو آہو (۹) فقر گوش کا نسہ۔ مذکر (۱۰) ازار بند۔ مذکر۔

تنکہ وجنازہ | مثل۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت و دیگر محققین امثال ہم این را ترک کردہ اند و صاحب بحر عجم ہم بہ زبان ندارند مؤلف عرض کند کہ ما از تحقیق معنی و محل استعمال این بے خبریم واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) ناقابل ترجمہ۔

تکیر | بقول برہان و جامع بر وزن تمیز تخم و استخوان انگور را گویند۔ خان آرزو در سراج گوید کہ در کتب معتبرہ دیدہ نشد و تکنر بدون تحتانی و تکس گذشت پس تکیر و تکین کہ می آید ہر دو تصحیف باشد مؤلف عرض کند کہ ہرگاہ صاحب جامع کہ محقق اہل زبانست ذکر ہر دو کردہ پس چرا نگوئیم کہ این اصل است و اسم جامد فارسی زبان و تکنر کہ گذشت مخفف این و جا داشت کہ این را مزید علیہ آن ہم دانیم تصحیف قرار دادن درست نباشد کہ تحقیق صاحب زبان تصدیق آن می کند (اردو) دیکھو تکنر۔

تکیین | بقول برہان و جامع بر وزن تزیین (۱) نام پادشاہی و (۲) بمعنی زیرین و (۳) تخم و استخوان انگور ہم۔ صاحب سروری بمعنی اول قانع (از کیا سلہ) انکہ قدر دریاوای خود نقش افگند ہو موی کشان دودہ بیل و تکیین را بر مؤلف عرض کند کہ تک بمعنی تہ آمدہ و از ہمین است معنی دوم از قبیل زیر و زیرین یعنی منسوب بہ تہ و معنی سوم مبدل تکیر چنانکہ پائیز و پائین (اردو) (۱) تکیین

ایک بادشاہ کا نام جس کی صراحت نہیں ہوئی ہے (۲) نیچے کا (۳) دیکھو تکبیر اور تکثر اور تکشر ۔

تکیه بقول بہار (۱) بالش و چیزی که بران تکیه زنند و در ہند تکیه بالش را گویند و در فارسی بالش و بالین و ناز بالش و بالین و ناز بالین و (۲) بمعنی پشتی می فرماید که این فارسی است ماخوذ از تکاۃ بوزن کلاۃ که در عربی بدین معنی آمده و بمجاز است پشت و پناه و (۳) مکان بودن فقرا چنانکه تکیه صائب که جای پاکیزه الیست در صفاہان و مزار صائب دران واقع شده و (۴) بمعنی اعتماد نیز (محسن تاثیر سے) در تکیه فراغت با قیل و قال نیست ✿ آنجا که ہست بالش ما خون ما سپر دیگر (ولہ سے) یاد حق منزل آرام و فراغت ما است ✿ تکیه بر لطف خدا تکیهٔ درویشان است ✿ می فرماید که با لفظ آوردن و دادن و داشتن و زدن و کردن مستعمل ۔ صاحب بول چال بحوالہ معاصرین عجم گوید که عاشور خانه را گویند ۔ صاحب سواء السبیل تکیه را بتشدید تحتانی معرب گوید از تکیه ترکی بمعنی سوم ۔ صاحب لغات ترکی ازین ساکت و صاحب کنز که محقق زبان ترکی است لغت فارسی گفته **مؤلف** عرض کند که لغت فارسی دانیم و استعمال این با مصادر فارسی ہر کجا فارسی در ملحقات می آید (**اردو**) (۱) تکیه ۔ بقول آصفیه ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ دیکھو بالش تکیه بمعنے (۲) پشتی گاہ ۔ پناہ کی جگہ ۔ مؤنث (۳) تکیه ۔ بقول آصفیه ۔ فقیر کے رہنے کی جگہ (۴) تکیه بقول آصفیه ۔ بھروسا ۔

تکیه آوردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی بالش آوردن است و معنی دیگر ندارد (**اردو**) تکیه لانا ۔

تکیه باشیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر تکیه بودن کرده و از معنی ساکت و سندی

کلیم ره) ز بسکه شیشه رطوبت پذیر شد ز هوا ٭ اگر پیاده خورد تکیه افتد از ازدحام ٭ مؤلف عرض کند که مقصود از استعمال بالش کردن است (اردو) تکیہ لینا۔ تکیہ کو کام میں لانا۔

تکیه دادن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی پناه دادن است (علی سنجر داری ره) نشود همی شفق چهرهٔ فرنگ ترا ٭ به ناز بالش گل تکیه داد رنگ ترا ٭ (ظهوری ره) چه شد تو عذر خدنگ جفای خویش مخواه ٭ چو دل ضعیف اگر تکیه به پیکان داد ٭ (اردو) پناہ دینا۔ مدد دینا۔

تکیه داشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی اتکا داشتن بر کسی۔ از اسناد پیش کرده استعمال سصدر رواریدن پیداست که بجای خود وش می آید (جناب اصفهانی ره) تکیه بر خورشید دارد طاق ابروییت مگر ٭ هست طاق بارگاه خسرو گردون جناب ٭ (سعدی ره) که خلق بر تو تکیه دارند و پشت ٭ نبایست خلق بیکبار گشت ٭ (اردو) بھروسا رکھنا۔ اتکا کرنا۔ ٹیکا کرنا۔

تکیه زدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی اتکا کردن است (جبلی غرجستانی ره) گر جعد سوسن پوشش او تکیه زده بر دوش او ٭ گه سر نهد بر گوش او زلفین عنبرسای او ٭ (نظامی ره) مزن تکیه بر مسند و تخت خویش ٭ که بر تخت را تخته هست پیش ٭ مخفی مباد که از سند نظامی استعمال مصدر نزدن پیداست که بجای خویش می آید (اردو) اتکا کرنا۔ بھروسہ کرنا۔

تکیه ساختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تکیه زدن و تکیه کردن است (نظامی ره) طرح نبرد قاب در انداختم ٭ تکیه بر آمرزش حق ساختم ٭ (اردو) تکیہ کرنا۔ بھروسہ کرنا۔

سے) دریتنگ آتش ز صفا ریش نوسد ٭ کورتواند بدل شب شمرد ٭ (مولانا جامی سے) نگاه جانا
اگرچه تیز تنگ بود ٭ بوقت کامرانی سست رگ بود ٭ (بدر چاچی سے) مرد رشیح تنگ سیه
تنزاد سیمابی کله ٭ تنگ زر و فوطه بسته هنگام سودا ریخته ٭ خان آرزو در سراج تایید جاتی
گوید که آنچه برهان و سروری معنی دوم را بکاف تازی نوشته اند خطاست و (۶) بمعنی قماش هم بهمان
معنی اول قانع و گوید که در اصل بمعنی پایاب است و لهذا بمعنی قدم قعر دریا و مانند آن نیز آمده مؤلف
عرض کند که بهمه معانی بالا اسم جامد فارسی زبان است و آنچه در بعض معانی بکاف عربی گذشت
مبدل این همچون گند و کند و برای معنی ششم بیان که خان آرزو مشتاق سند استعمال می باشیم
(اردو) (۱) ته مؤنث (۲) دو لڑ دیپ مؤنث (۳) زمین مؤنث (۴) فریاد مذکر
(۵) پکا ہوا خرما مذکر (۶) کپڑا مذکر ۔

تنگاب | بقول برہان و جہانگیری و جامع بر وزن شراب (۱) پیاله باشد از نقره و غیره که در
ته آن لوله نصب کرده باشند و با آن شراب و گلاب و امثال آن در شیشه کنند و آن را و عربی
قیف گویند و (۲) زمین نشیب پر سبزه و علف که آب باران بران بدود و جا بجا بماند و (۳)
نام دو ستانیست از ولایت گنجه و (۴) جنگ و خصومت را نیز گفته اند و (۵) نام پرده ایست
از موسیقی (امیر خسرو سے) تنگابی بد بر آب سبزه درو دی ٭ بلبل بهانست چراهن بهایی ٭ (ابوالفرح
رونی سے) نه مرا با تنگاب او پایاب ٭ نه مرا با کشاد او جوشن ٭ خان آرزو در سراج بذکر معنی اول
گوید که ظاهرا بدین معنی مرکب است از تنگ بمعنی ته و آب و ذکر دیگر معانی هم کرده گوید که تنگا
مبدل این است که می آید مؤلف عرض کند که چنین صراحت ماخذ درست نمی نماید و دیگر معانی

اسم جامد فارسی زبان دانیم و برای آن مرکب ندانیم (اردو) (۱) قیف - اسم مذکر - دیکھو ہتو (۲) شیبی زمین - مؤنث (۳) ایک دیہ کا نام ولایت گنجہ سے تگاب ہے - مذکر (۴) ہنگ (۵) لڑائی خصومت - مؤنث (۵) موسیقی کے ایک راگ کو فارسیوں نے تگاب کہا ہے - مذکر -

تگاپو اصطلاح - بقول آصفی و بہار و انند بمعنی دویدن **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی دوادوش است نہ دویدن والف اتصال درمیان تگ و پو است مرکبات این در ملحقات می آید وآنچہ بکاف عربی گذشت اصل است واین مبدلش ہمچون کند و گند (ظہوری ۵) در آخر رہ ظہوری افتاد بدین طرفہ کہ اول تگاپوست پ (اردو) دیکھو تگاپوے -

تگاپوزدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی دوادوش کردن است (نظامی ۵) شنیدم کہ رستم سوار دلیر بہ تنہا تگاپو زدی ہمچو شیر (اردو) دوڑ دھوپ کرنا تگ و دو کرنا -

تگاپو کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف تگاپو زدن است (فیضی ۵) بلا برہ عشق تگاپو کردن بپیوستہ بخور شید ازل

رو کردن پ (اردو) دیکھو تگاپو زدن -

تگاپوی بقول رشیدی تاختن و دویدن مرادف تک و تاز **مؤلف** عرض کند کہ خان آرزو در سراج ہرچہ گفتہ ما بہ تگاپوی نقلش کردہ ایم کہ بکاف تازی گذشت وصراحت ماخذ ہم ہمدر انجا و تحتانی آخرہ زائد است (اردو) دیکھو تگاپوے و تگاپو -

تگامشی اصطلاح - بقول انند و غیاث بفتح اول و کاف فارسی و فتح میم و کسر شین معجمہ کلمہ مرکب است از تگ و مشی والف

برای اتصال است چنانکه در نگاپو و دواد و
پس بمعنی نگاشتی نگاپو و بسیار دویدن باشد و
چون لفظ تگ بمعنی عقب و پس نیز می آید درین
صورت الف برای اشباع شود و معنی آن تعاقب
باشد یعنی در پی کسی دویدن مؤلف عرض کند
که تگ بمعنی پس و عقب اصلا نیامده البته تگ
بکاف تازی بمعنی قریب و پیش گذشت پس
این را به کاف تازی بمعنی تعاقب گرفتن
من وجه می توان نه به کاف فارسی و دیگری
از محققین نه با لغدان و اهل زبان غیر از این
دو محقق هند نژاد ذکر این نکرده است
(اردو) دیکهو تگاپو ـ

نگاندن بقول بهار و انند بمعنی افشاندن (ملا طغرا ـه) جواهر بهاری نگاند لباس او
صدا بجید از رعد و رمهت طاس او صاحب نوادر که همان بهار است صراحت مزید کرده
که افشاندن جامه و امثال آن تا از گرد و غبار پاک شود مؤلف عرض کند که تگانیدن بجای
خود بجایش گذشت و صراحت ماخذش هم همدر انجا مذکور کم غوری این هر دو محققین است
که این را بکاف فارسی قایم کرده اند و تگ که بکاف فارسی گذشت هیچ تعلق از ماخذ این
ندارد (اردو) دیکهو تگانیدن ـ

نگاو بقول برهان و جهانگیری و جامع مرادف
تگاب که گذشت مؤلف عرض کند که مرادف
و مبدل اوست چنانکه آب و آو (حکیم سنائی
ـه) داشت زالی به روستای نگاو * بهستی
نام دختری مه کاو * (منوچهری ـه) وقت
سحر که چکاو خوش بزند در تگاو * ساغنکی گنج کاو
کاغنکی گنج باد * (حکیم سوزنی ـه) چو آید آید
با وی سبو و دوره خم * چو شد بکاسه سبو با دوی
نگاو کدو * (اردو) دیکهو تگاب ـ

نگاور بقول بهار و انند بمعنی ترکیبی آن ظ

گفت است از عالم بلا و جو و تنا و ر و لهذا
اطلاق آن بر هر کس آمده و بعضی گویند اسپ
را بوجه خصوصاً چه گویا صاحب تاک است
که قائم باشد و قائم عبارت از ربوا ایست
بد پای مصدر و غیره را ہوا رہو گا مؤلف عرض
کند که با حقیقت این بر تکاو بیان کرده ایم که
بکاف تازی گذشت (اردو) دیکھو تکاو بہ

(کاف عربی کے ساتھہ)

تکاور ابلق | اصطلاح ـ بقول مؤید بہار
تکاور ابلق که بکاف تازی بجایش گذشت
مؤلف عرض کند که با حقیقت ماخذ این ہم بجا
بیان کرده ایم (اردو) دیکھو تکاور ابلق ـ

تک بن | اصطلاح ـ بقول ملحقات بہار
حوض کوچک باشد مؤلف عرض کند که دیگر
همه محققین از این اصطلاح ساکت و معاصرین
عجم به زبان ما از ناآگہ ہند استعمال این گیر آید
تو انگیم بالفتح و فتح سوم خوانیم که تک بمعنی
زمین و بن بمعنی بنیاد و سوراخ گذشت از این
صورت این کنایه باشد از حوض کوچک (اردو)
چھوٹا حوض ـ مذکر ـ

تاک بند | اصطلاح ـ بقول وارسته همان
تکاک بند که بکاف تازی بجایش مذکور شد مؤلف
عرض کند که با حقیقتش همه را اینجا عرض کرده ایم
(اردو) دیکھو تاک بند ـ

تکتاز | بقول برهان و جامع و جهانگیری بفتح
اول و تای قرشت بر وزن پرواز تاختن و
دویدن و جستجو کردن مؤلف عرض کند که
مبدل همان که بکاف عربی گذشت چنانکه تکتک
و تکند ـ صراحت ماخذ این ہم بجا کرده ایم ـ
(اردو) دیکھو تکتاز ـ

تک دادن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی دوانیدن است (نظامی ـ) ز وبرین
تخت عماریم را بگو که به صبا داد سواریم را کو

بخیال ما این به کاف عربی است (اردو)	دور انا ـ

تگدّی بقول بهار مانند گدیه کردن (حکیم شفائی ے) بیچاره تگدّی چو مشتری کردن بوسه ها
است شب و روز پای دکانش ۞ مؤلف عرض کند که وابسته تبدیل (پاسے دکانی) هم
این هم کرده گوید که اکثر الفاظ فارسی است که فارسی زبانان عربی دان از تشرّفی در ان اکم ده
بطور عربی ساخته اند و بعض الفاظ عربی را بطور فارسی تراشیده و این هم یکی ازان است
(الخ) ما می گوئیم که این مفرّس است (اردو) فقیری ـ مؤنث ـ
تگرگ بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ثانی و سکون رای قرشت و کاف فارسی (۱) ابر عروف
است که ژاله و تگرگ باشد و بفتح رای قرشت به وزن لغزک (۲) پایه و پای دیوار را گویند ا
صاحبان سروری و ناصری بمعنی اوّل قانع (شاعر ے) ژاله از نرگس فرو بارید و گل را
آب داد ۞ و تگرگ روح پرور مالشش عنّاب داد ۞ صاحب فدائی گوید که دانه هائی که
یخ بسته از آسمان می بارد صاحب رهنما بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاجار هم ذکر معنی اوّل
کرده و صاحب محیط می فرماید که بعربی جلید و بترکی دولی و بهندی اوّلا و گار نامند و ب
مزاج و جمله افعال مانند برف است و ازان کثیف تر و بقول گیلانی طبع جلید سردتر و گاهی
ازان گرمی و خشکی ظاهر می شود بالعرض و برای پیران بد است و آب آن نافع درد دندان
حادث از حرارت و نیز آب آن نافع زلو چسپیده در حلق و گفته اند که چون تگرگ را سه پا چه
کرباس بهم نمایند و بر گردن صاحب سلعه گلو که در بنگاله می شود بندند باعث تحلیل است
مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان باشد بهر دو معنی (اردو) (۱) اولا بقول

تگ وتاب اصطلاح - بقول بہار کنایہ از آرام وقرار (نظامی سہ) خشک ریختہ برگذر خواب را ۔ فراموش کردہ تگ وتاب را ۔ می فرماید کہ اگرچہ مشہور (تب وتاب) بہر دو موحدہ است بمعنی بی طاقتی واضطراب لیکن دراینجا صحیح نمی شود گو کہ در نسخہ ما خود مالو سلی نباشد چراکہ شعر خواجہ خود سند است - صاحب انند نقل بگارش چنانکہ عادت اوست مؤلف عرض کند کہ کتابت این بکاف فارسی تصحیف است وصحیح بہ کاف تازی ومعنی این آرام ہرگز نباشد کہ ہیچ یک لفظ ازین مرکب تائیدش نمی کند بلکہ برعکس آن بمعنی تک وتاز است ونظامی گوید کہ از برای خواب بر رہگذر خشک ریختہ شد یعنی بالش صحرائی برای خواب خشک است کہ دانہاسیا قرین می ریزند تا بالای زمین نرمی پیدا شود مقصود شعر ہمین است کہ خواب کرد وتگ وتاز را فراموش کرد - فتأمل (اردو) دیکھو تگ وتاز -

تگ وتاز اصطلاح - بقول ملحقات برہان دویدن وتاختن وجستجو کردن - صاحب بحر این را بہ کاف تازی آوردہ وبہار متفق بالملحقات برہان (محمد رفیع قزوینی سہ) نشست از طول عمل چند بود در تگ وتاز چو رہن این سگ دیوانگی چند در از پو خان آرزو در سراج می فرماید کہ تگ بمعنی دویدن بکاف فارسی وتاز بمعنی دوانیدن اسپ است وتحقیق آنست کہ بمعنی رفتن بہ تعجیل وشتاب روی خواہد بود و مجاز آن بمعنی جستجو ہی مؤلف عرض کند کہ خیال ما بہ کاف عربی صحیح است کہ بجایش گذشت و این مبدل آن چنانکہ کند وگند - وبحث این ہر لفظ تک گذشت فتک وتاز ہر دو بمعنی ای دوا دوش است چنین (اردو) دیکھو تک وتاز -

تگین بقول ملحقات برہان (۱) آتش را گویند - و (۲) نام پہلوانی - صاحب مؤید بحوالہ فرہنگ

قهرقواس ذکر این کرده گوید که نام پادشاهی و پهلوانی هم گذرانی الشرفنامه مؤلف عرض کند که
معاصرین عجم این را اسم جامد نزند و یا نزد گویند و نسبت علم گویند که فارسیان تیمنا بدین نام موسوم
کردند (اردو) (۱) دیکھو آتش (۲) ایک پہلوان اور بادشاہ کا نام۔ مذکر۔

فوقانی بالام

تل | بقول برہان وجامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) کوه پست و پشتهٔ بلند را گویند و (۲) به چیزی
که بر روی هم ریخته خرمن کرده باشند و (۳) کنایه از پیرامرد و منحنی گویند عربی است صاحب ناصری
بذکر معنی اول می فرماید که مقابل هامون که زمین ساده است (انوری ؎) پیش پیکان گل و غنچهٔ بید
از پی آنکه چو ناسازند کمین و تنگ الند جدل ؎ بر محیط فلک از ناله بپیماند دو ماه ؎ بر سپید کوه
از خود به ریزه بپرخته تل ؎ (ناصری ؎) آید شب از جبال پاین اندر شد نام آور رجیل ؎ تا به
نشیمن کنگره بان ببور رده م این ها سون و تل ؎ و می فرماید که تلال و اطلال بر وطاطی تلی جمع آن و معرب
صاحب فرهنگ فدائی می فرماید که پشته و بلندی که از خاک و سخت باشد که نیز تنگ گشته بهار
این را بمعنی اول بتشدید لام گفته (میرزا لا هر وحید ؎) جای بلند سیر تماشائیان خوش است ؎
بر تل سبز چرخ بهای قرین چرا ؎ خان آرزو در سراج بحواله برهان ذکر معنی اول و دوم کرده و گوید
تو سیستانی زمین بلند گفته می فرماید که اغلب که معنی دوم مجاز باشد و هم در سراج هدایت می نویسد
که بفتح و تخفیف لام شهرت دارد و بتشدید نیز مؤلف عرض کند که صاحب منتخب این را بفتح
و تشدید لام بمعنی پشته ریگ و توده خاک لغت عرب گفته می فرماید که تلال بالکسر جمع آن است پس
بخیال ما فارسیان استعمال این هم بتشدید و هم بتخفیف کرده اند معنی دوم و سوم مجاز است

و آن را تفریس دانیم کہ بسیار مردِ بلند السن را ہم تلی را باشد (اردو) (۱) پشتہ۔ بلندی۔ ٹیلہ۔ مذکر۔
(۲) ہر چیز جو تہ بہ تہ رکھی جاے اور زمین سے بلند ہو۔ مونث (۳) وہ لڑکا جس کو داڑھی
مونچھ نہ نکلے۔ مونا۔ مذکر۔

تلا بقول انند بکسر اول بمعنی ذہب کہ فارسیان عربی دان بطای حطی نوشتہ اند از عالم
تپیدن۔ صاحب غیاث ذکر این بحوالہ سراج کردہ۔ مؤلف عرض کند کہ ما این را در سراج
اللغات خان آرزو نیافتیم و اینکہ دیگر ہمہ محققین زبان دان و اہل زبان این را ترک
کردہ اند و صاحب بحر عجم ہم بہ زبان ندارند بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم از ینکہ یادگی
این لغت بحوالہ غیاث مختص بہ غیاث است و صاحب انند نقل بردارش صاحب سواء السبیل کہ محقق
معربات است ذکر طلا نکردہ و صاحب منتخب ہم تلا یا طلا را بایں معنی نہ نوشتہ بعض محققین اردو
مثلاً صاحب فرہنگ آصفیہ طلا را معرب تلا گویند و طلا را در سندش گیرند و اللہ اعلم بحقیقة الحال
صاحب محیط طلا را بکسر اول فارسی گوید کہ بفارسی زر گویند و بترکی التون و بعربی ذہب و بہ
ہندی سونا و کنچن نیز نامند و آن جسد معدنی است کہ آب دریا ہا و نہا رہی آورد و پس
متفرق آن با سیاب جمع کردہ می گذارند و گاہ در زمین بسبیل سائر معادن یافتہ می شود و افضل
آن معتدل لطیف و گویند حار رطب است و ترد بقراط حار رطب و گویند مائل بہ گرمی و تر و اطبا
ہند بارد و گویند مزاج آن معتدل مائل بگرمی و با رطوبت غریزی و گویند کہ گرم است و جالی
و لطیف و از مخالطت قوی می گردد و بہترین آن آنست کہ آتش بدان نرسد و از مخالطت
غش خالی بود و احکام آن در تفریح قلب کمتر از یاقوت و منافع بی شمار دارد الخ (اردو)

طلا بقول آصفیہ معرب۔ مذکر۔ زر سرخ۔ سونا۔

تلاتوف بقول برہان وجہانگیری وجامع وسروری ورشیدی بفتح اول وثانی بالف کشیدہ وفوقانی بواو رسیدہ وبفای زدہ (۱) شور وغوغا را گویند و (۲) کسی را نیز گفتہ اند کہ خود را چرکین وپلید نگہدارد واز کثافت ونجاست پرہیز نکند ومردم از و نفرت کنند (حکیم اسدی ؒ) بہ چرخ اختر انبہم دیوانہ دیو۔ بہ زمین با تلاتوف گہ باغریو (شمس فخری ؒ) نباشد فیلسوف آنکس کہ باشد۔ بہ بہر زشتی وناپاکی تلاتوف۔ صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید کہ (۳) بہم خوردگی وآشفتگی ہم۔ خان آرزو بذکر ہردو معنی اول الذکر نسبت معنی اول گوید کہ در کلام اسدی تلاتوف بمعنی زلزلہ ولرزہ است نہ شور وغوغا وہی گوید کہ زمینہا تلاتوف گہ باغریو۔ باشد درین صورت بمعنی چرکین ونجس خواہد بود ونسبت شعر شمس اسپان وغیرہ **مؤلف** عرض کند کہ معنی اول را باعتبار تحقیقین صاحب زبان معتبر دانیم واز معنی سوم بیان کردہ صاحب ناصری جادارد کہ شعر حکیم اسدی را متعلق کنیم تا بتی حال این اسم جامد فارسی زبان می نماید ومعنی اول اصل است کہ تلاج وتوف ہردو بمعنی اول می آید پس بترکیب ہردو بحذف جیم استعمال این کردہ اند ودیگر معانی مجازش (اردو) (۱) شور وغوغا۔ مذکر۔ (۲) کثیف وغلیظ شخص (۳) پریشانی۔ آشفتگی۔ مؤنث۔

تلاج بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری ورشیدی بفتح اول بر وزن کلاچ بانگ وشغلہ وشور وغوغا وغلغلہ باشد صاحب برہان می فرماید کہ باین معنی بکسر اول بر وزن خراج ہم آمدہ (منصور شیرازی ؒ) ز آہ زحمی وآوای کوس ونالہ نای۔ بگوش چرخ بہ

غلغل وغریو و تلاج ﴿ (شمس فخری ﴾) بیت
ممکن در زمان عدل او ﴿ که کسی در ملک برخیزد
تلاج ﴿ صاحب جامع گوید که تلاج هم بهمین
معنی می آید۔ خان آرزو در سراج هم این را
آورده مؤلف عرض کند که مخفف تلاخ می نماید
که بهمین معنی می آید و اسم جامد فارسی قدیم و بقول بعض
معاصرین عجم لغت ژند و پاژند۔ (اردو) دیکھو
تلاتوف کے پہلے معنے۔

تلاس | بقول برہان و جامع و سروری بفتح اول بروزن مماس نام شہریست در ترکستان
مؤلف عرض کند که برین تعریف محل ترکش تفوق داشت (اردو) تلاس۔ ترکستان
کے ایک شہر کا نام ہے۔ مذکر۔

تلاش | بقول بہار (۱) راست کردن و در فرہنگ قوسی (۲) باکسی معارضه در بیت
بازی و (۳) مبالغه کردن و (۴) درآویختن (انتہی) و (۵) بمعنی خیال و اندیشه چون
تلاش چیزی آمدن از کسی۔ خان آرزو در سراج بحواله سروری می فرماید که (۶) بمعنی زن هرزه
نام شهری است در ترکستان و از دیگر معانی بالا ساکت۔ صاحب انند این را لغت فارسی گفته با
بہار متفق و ذکر معنی ششم نکرد۔ مؤلف عرض کند که تلاش بدین معنی در عربی نیامده فارسیان
استعمال این بمعنی جستجو و سعی و کوشش می کنند و بس که استعمالش در لغات می آید و با مصادر
فارسی هم مرکب می کنند و آنچه بعض متلاشی را بمعنی فاعلی گیرند متصرف شمارد است که بعض
فارسیان عربی دان این قسم متصرف در لغات فارسی کرده اند اگرچه بعض محققین متلاشی را
غلط دانند (ظهوری ﴾) بار امید وصل چه سنگین [illegible] اند ﴿ [illegible] که در تلاش [illegible]
تا ﴿ (وله ﴾) پی آبرو عاملی در تلاش شد ﴿ که گر آبرو [illegible] گوهری [illegible] ﴿ [illegible]

بمعنی ششم آورده متعلق به تلاش است که به سین مهمله گذشت و صاحب سروری هم که ماخذ اوست ذکرش به سین مهمله کرده عجبی نیست که تصحیف کتابت خان آرزو باشد و بمعنی اول تا پنجم هم که بیان کرده بهار قابل نظر و ناقابل تسلیم و محتاج سند استعمال و حق آنست که این لغت ترکی است بقول صاحب لغات ترکی بمعنی سعی و در فارسی زبان مستعمل (اردو) تلاش بقول آصفیه ترکی - اسم مؤنث جستجو سعی کوشش ڈھونڈ ڈھانڈ کھوج تحقیقات سراغ

تلاش آمدن | استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بعمل آمدن جستجو است (صائب ع) تلاش قرب قصر از صد جگر داری نمی آید بگو کند نقش بخیه رشته است نقش بوریای او بمعنی میاد که از سند بالا استعمال مصدر آمدن پیداست که بجایش گذشت (اردو) تلاش ہونا ۔

تلاش افتادن | استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که واقع شدن جست وجو است (جلالی ع) جلالی آتشکده شد گر خال عارضش سرزد به تلاش افتاد باهم بر سر یک دانه مرغان را ہ (اردو) تلاش واقع ہونا ۔ تلاش ہونا ۔

تلاشان | بقول برهان و جامع و رشیدی و ناصری بالفتح به شین منقطه دار بروزن خراسان نام مرغزاریست بزرگ در صفاهان خان آرزو در سراج ذکر این کرده مؤلف عرض کند که وجه تسمیه این بوضوح نپیوست (اردو) اصفهان میں ایک بڑے سبزه زار کا نام تلاشان ہے ۔ مذکر ۔

تلاش داشتن | استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف

عرض کند که متلاشی بودن است (سید اشرف
ع) تلاش معنی باریک وارد هر که استاد
است ۞ که اینجا صید لاغر بیشتر مطلوب جیناست
است ۞ مخفی مباد که از سند بالا استعمال بمعنی
وارسیدن پیداست نه داشتن و وارسیدن بجای
خودش می آید (اردو) تلاش میں ہونا۔
متلاشی ہونا۔ تلاش میں رہنا۔

تلاش کردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی جستجو کردن است (طالب آملی
ع) سحر که چو بیر شیشه ناله فاش کنم ۞ چو چهره
یک شهر با جالی تلاش کنم ۞ مخفی مباد که از سند
بالا استعمال تلاشی کردن پیداست که
بجا لیش می آید (اردو) تلاش کرنا۔ ڈھونڈنا۔

تلاشی بقول بهار (۱) تلاش کننده می
فرماید که بعضی مردم هندوستان متلاشی بمعنی
تلاش کننده گویند غلط محض است و صحیح بمعنی
معنی تلاشی است (نور العین واقف ع)
دل تلاشی است آن شکر لب را ۞ چشکر تشنه
سعی پیدا آید ۞ صاحب رشیدی بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاجار
گوید که (۲) پاش پاش شدن است صاحب لولیحال
هم از معاصرین عجم سفر ما یده که پریشان شدن مؤلف عرض
کند که معنی دوم پیدا کرده معاصرین عجم است یای نسبت
بر لفظ تلاش زیاده کرده اند برای معنی اول و معنی دوم
پاره پاره گی و پاش پاشی و پریشانی یای مصدری۔
(اردو) (۱) تلاش کرنے والا (۲) پریشانی ہونا

تلاطم بقول بهار با هم زدن موج دریا۔ می فرماید که با لفظ کردن مستعمل مؤلف عرض
کند که لغت عربی است بفتحتین و ضم طای حطی۔ صاحب منتخب هم ذکر این کرده فارسیان استعمال
این بمعنی حاصل بالمصدر بامصادر فارسی کنند که در ملحقات می آید (ظهوری ع) کی مردمک
بکشتی چشم از خطر رسد ۞ گر تلاطم شرک مرا این تلاطم است ۞ (اردو) تلاطم بقول آصفیه

عربی۔ اسم مذکر۔ موج۔ لہر۔ پانی کی تھپیڑین۔ ہلیا ۔

تلاطم افگندن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی شور افگندن است (ناظم ہروی سہ) چو برخاک افگند چو دوشش تلاطم ٭ ببرد بہ گنج قارونش حسرت انجم ٭ (اردو) شور پیدا کرنا۔ تلاطم پیدا کرنا۔

تلاطم بردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تلاطم پیدا کردن است (ظہوری سہ) آن از ان قطرۂ آن تلاطم برد ٭ کہ از تحشش گریبان قلزم درد ٭ (اردو) تلاطم پیدا کرنا۔

تلاطم زدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تلاطم کردن و قریب بمعنی تلاطم بردن است (ظہوری سہ) چہ لازم اندیدہ چندین تو تنعم ٭ کہ چو دریا کو زند قہرش تلاطم ٭ بمعنی مجازی اگر از بالا استعمال صادر شدن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) دیکھو تلاطم کردن و بردن۔

تلاطم کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی پیدا کردن تلاطم است (سنہا و شہرستانی سہ) محیط التفاتی با چنین تلاطم کرد تا ٭ کرشتی دل ما را بہ آن طرف انداخت ٭ (اردو) تلاطم کرنا۔ تلاطم پیدا کرنا۔

تلافی | بقول بہار دریافتن و بدست آوردن می فرماید کہ فارسیان بمعنی عوض و بدلہ و بالفظ کردن و نمودن استعمال این کنند مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتحتین و کسر فاو بقول منتخب یکدیگر را دریافتن و بمعنی مستعملۂ فارسی زبانان اینرا تفریس دانیم کہ بمعانیش عرب ملتفت می آید (اردو) تلافی بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر و مؤنث عوض یا مکافات

تلافی شدن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی معاوضه شدن است (صیقلی یزدی ـ ه) رنجیده ام بمرتبه از جفای تو که صد ﴿ هزار لطف تلافی نمی شود ﴿ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر شودن پیداست که بجایش می آید (اردو) تلافی ہونا ـ معاوضہ ہونا ـ

تلافی کردن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی معاوضه کردن است و از سند پیش کرده اش استعمال مصدر گشتن پیداست (صائب ـ ه) چشم و دهان یار تلافی کند مگر ﴿ عمر عزیز را که بخواب و خیال رفت ﴿ (اردو) تلافی کرنا ـ بدل کرنا ـ

تلافی نمودن | استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تلافی کردن است ـ (صائب ـ ه) در پرده نمود از عرق شرم تلافی ﴿ در ظاهر اگر ردی تو آتش بجهان زد ﴿ (اردو) دیکھو تلافی کردن ـ

تلاق | بقول برهان و سروری بالکسر و بقول جامع بالفتح بر وزن عراق (۱) آن گوشت زیادتی را گویند که در میان فرج زنان است و (۲) بمعنی پاچهٔ تنبان و شلوار هم آمده خان آرزو در سراج بذکر هر دو معانی بالا گوید که چون در فارسی قاف نیست غالباً ترکی باشد مؤلف عرض کند که در ترکی زبان تالاق بمعنی سپرز است و آن عضوی است اندر شکم پس عجبی نیست که فارسیان بحذف الف همین تالاق را مفرس کرده برای هر دو معنی استعمال کرده اند معنی اول اصل باشد و معنی دوم مجاز آن بسبیل مشابهت ـ صاحب فرهنگ آصفیه که محقق زبان اردو ست بر شناخت ذکر تلاق هم کرده گوید که ترکی است مجرد بیانش را بحالت سکوت محققین ترکی کافی ندانیم صاحب

روز نامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار این را بمعنی (۳) ورطہ یا وحل گوید پس بخیال ما این ہم مجاز معنی اوّل باشد بنظر تشابہت و ورطہ بالفتح محل ہلاکی و زمینی را گویند کہ درو ان راہ نباشد (کذافی الغیاث) و این اسم جامد فارسی جدید و استعمال معاصرین عجم است (اردو) (۱) فرج زنان کا وہ گوشت جو حشفہ یا لائی میں ہوتا ہے متصل بہ سبول۔ مذکر۔ دیکھو بلرج کے چوتھے معنی (۲) پائیچہ۔ دیکھو بداق (۳) ورطہ۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ ہلاکت کا مقام وہ زمین جہاں رستہ نہو۔

تلاقی بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی ملاقات مؤلّف عرض کند کہ بمعنی بہم رسیدن و ہمدیگر را دیدن لغت عرب است بفتحتین و کسر قاف (کذافی المنتخب) معاصرین عجم ہم استعمال این کردہ اند (اردو) ملاقات۔ مؤنث۔

تلالا الف تلالا بقول بہار و جامع بروزن جلالا نفس و صوت خوانندگی و گویندگی صاحب ناصری گوید کہ این را تلّلا و تلاتلا نیز گویند و تللی و تلّلی نیز۔ بہار بحوالۂ بہار ذکر این کردہ (امیر خسروؒ) از تنگی در برگ رزنی پای و بی سرسایۂ تخم بس کافتاب ہیوہ نیز بروی تلالا داشتہ مؤلّف عرض کند کہ اسم صوت است و از سندیکہ پیش کردہ بہار استقبال (ب) تلالا داشتن بمعنی تلالا گفتن پیدا است (اردو) الف الالا۔ دکن میں اس طرح صوت کا نام ہے جو کسی چیز کو عمدہ حالت میں دیکھ کر کہتے ہیں۔ (ب) الالا کہنا۔

تل اللہ اکبر اصطلاح۔ بقول بہار ناصم تنگنائی (میرزا صائبؒ) از زیر پای عشق	قد دست آسمان بعشق این سواد را تل اللہ اکبر است مؤلّف عرض کند کہ دیگران ازین

اصطلاح ساکت و بخیال ما فضولی بهار است
که این را بالصورت اصطلاحی قائم کرد (اللہ اکبر)
بجایش گذشت که موضعیست بر کوهی در شیراز
بصفت خاص که ذکرش همه را نجا آمده ایم و
تل بمعنی خودش بجایش گذشت هیچ ضرورت نه
داشت که این را بطور اصطلاحی قائم کنند
و شعر لغتیش هم درست نیست و هیچ تعلق با تنگنا
ندارد و بلکه معنی حقیقی این و سند تلی است که بمقام
(اللہ اکبر) قائم شده است (اردو)
مقام اللہ اکبر کا ٹیلہ۔ مذکر۔

تلاج بقول جامع و مؤید و سراج و برهان بر وزن
ایارج مرادف همان تلاج که گذشت خان آرزو
این را تصحیف تلاج داند مؤلف عرض کند که با این جا
اصل نیافتیم و آن را مخفف این هیچ جا نیافتیم (اردو) دیکھو تلاج

تلاوت بقول بهار بالکسر خواندن قرآن و غیر آن می فرماید که بالفظ کردن مستعمل مؤلف
عرض کند که بفتح واو لغت عرب است فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر یعنی قرآن خوانی یا کتب
خوانی می کنند که در ملحقات می آید (اردو) تلاوت بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث پڑھنا
قرآن شریف کا پڑھنا (حاصل بالمصدر) یعنی خوانندگی۔

تلبا بقول برهان و ملحقات جهانگیری بر وزن حلوا بلغت ژند و پاژند پیه گوسفند و گاو
و امثال آن صاحب ناصری بحوالۂ برهان این را بمعنی گاو و گوسفند آورده صاحب انند بنقل
نگارش مؤلف عرض کند که تصحیف کتابت ناصری و نقل نگارش دانیم که پیه را ترک کرده
(اردو) بکرے یا گائے کی چربی۔ مؤنث۔

تل باشمر اصطلاح۔ بقول ملحقات برهان
قلعه ایست مستحکم و وسیع بطرف شمال حلب
با بین آن و حلب دو روزه راه است مؤلف
عرض کند که باشمر هم بدین معنی گذشت و تل

یعنی حقیقتش مضاف است بسوی یا شر دیگر ہیچ ۔ فارسیان استعمال این بالکل فراموش کنند (اردو) کھیچا یا شم

تلبیہ بقول بہار و مصطلحات بمعنی لبیک گفتن حاج (خالص استرابادی ؔ) شنیدہا شم کز شوق طواف حرم قدر تو ہو بجای تلبیہ ہر لب درود را مصور ہو مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بفتح اول و کسر با و فتح تحتانی صاحب منتخب ہم ذکر این کردہ فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کردہ اند یعنی لبیک گوئی حجاج (اردو) حاجیون کی لبیک گوئی لبیک کہنا کا حاصل بالمصدر

تلخ بقول بہار (۱) طعم معروف (ظہوری ؔ) چاشنی یار شکر از کام تلخم راست کرد ہو چکیدہا اثر از نالۂ خام من است ہو و (۲) تند و تیز و (۳) ناگوار و ناملائم و بجائی (۴) دشنام (میر نجات ؔ) شعلہ کز دار نگاری ہمہ طرز و انداز ہو تلخ و پر زور و بلا ہمچو شراب شیراز ہو (محسن تاثیر ؔ) قامت سرو قدان بخت بلند است مرا ہو تلخ شیرین دہنان شربت قند است مرا ہو (ولہ ؔ) پشت لب نوشین لبان تلخ تو نقل عاشقان ہو قند مکرر می شود شہد شکر آمیز تو ہو مؤلف عرض کند در اصطلاحات بمعنی (۵) سیاہ (صائب ؔ) گر ندارد ہو ماتم ایمان این دل مردگان ہو از چہ دارد جامۂ خود کعبۂ اسلام تلخ ہو صراحت فرید کند کہ از اہل زبان بتحقیق پیوستہ کہ (۶) نام محلہ الیست کہ در انجا سرنا نشست می شود (سالک یزدی ؔ) وصف من واعظ عذاب ما کن ہو بد تر از دوزخ بود سرمای تلخ ہو مرگ باشد پیش چشم عاشقان ہو خواب شیرین در شب یلدا تلخ ہو شور سخنان نظر کوتہ گفتند ہو جان شیرین و رسم دنیای تلخ ہو ہم گوید کہ در کلام بعضی از استادان واقعست کہ سبز تلخ بمعنی سبز مائل بسیاہی باشد کہ کمال سبزیست و گریہ تلخ و اشک تلخ بسیار شور و نمکین کہ در حالت اندوہ و ملال می باشد وارستہ ذکر بمعنی (۱ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶)

کردہ انشیت بمعنی ششم گوید کہ جائیست کہ ہوایش شدید البرودت ست۔ خان آرزو در چراغ ہدایت بذکر معنی اوّل و دوم و چہارم گوید کہ (یہ) بمعنی رنگ سبز بسیار ہم چنانکہ سبز تلخ گویند و بصراحت معنی دوم گوید کہ سخت و شدید۔ صاحب فدائی نسبت معنی اوّل بخر باید کہ یکی از فرہ ہای جارگانہ است کہ دوشمان شیرین باشد و آن بیان آنست کہ در کاسنی و مانند آن نہادہ شدہ۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات بخصوصیت بمعنی پنجم قانع مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بمعنی اوّل عجب است از برہان و جہانگیری و سراج و سروری و ناصری و جامع و امثالہم کہ این لغت معروف را ترک کردند محققین ترک ہم این را ترک کردہ اند از ینکہ ترکی نیست و عربی نباشد پس ترک محققین فارسی تلخ ما باشد با نجا معنی اوّل حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و معنی ششم قائم کردۂ بہار و وارستہ فضول است کہ از سند سالک یزدی تلخ بمعنی دوم پیدا ست و خان آرزو در چراغ ہدایت ہمین سند را بمعنی دوم گرفتہ و معنی ہفتم قائم کردۂ خان آرزو ہم لغو است از ینکہ رنگ سبز سیاہی مائل را تلخ گویند پس متعلق شد بہ معنی پنجم۔ استعمال این بہ ترکیب در ملحقات می آید (اردو) (۱) تلخ۔ بقول آصفیہ کڑوا (۲) تند۔ تیز (۳) تلخ۔ بقول ناگوار۔ ناپسند (۴) گالی۔ موٹش (۵) کالا۔

تلخ آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل است و آمدن درینجا بمعنی ظاہر شدن و واقع شدن و بودن (روحانی سمرقندی ؎)

ز بہر حرمت گرچہ تلخ آمد بکام عیش تنگ ہو شربت
وصل تو کار مومیائی می کند ہو (اردو) کڑوا معلوم ہونا۔ کڑوا ہونا۔

تلخ ابرو اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی ترش رو

ملحقات برہان ہم ہمین معلوم می شود و وزن کیف دان ہم تقاضای ہمین می کند کتابتش منقطہ
زیر و منقوطہ بالا نہاده و صاحب مؤید آن را بجیم نگاشت و صاحب بحر نقلش کرده بمقصود ملحقات
برہان ہمین می نماید کہ (تلخ خوان) را بواو معدولہ بر وزن کیف دان خوانیم بمعنی سوم بیان
کرده مؤید و شرح مخزن ہم برای ہمان (تلخ خوان) است کہ بہ خای معجمہ می آید و آنچہ بقصبہ نوشتہ
است صحیح است (اردو) (۱) زہر۔ مذکر (۲) سوت۔ مؤنث (۳) پتا۔ مذکر۔

تلخ چوک اصطلاح۔ بقول برہان و جامع
بر وزن کرم سود بمعنی چکوک است کہ کاشنی صحرائی
باشد مؤلف عرض کند کہ بیان صریحی این
بر (تلخ چکوک) گذشت و این مخفف آنست
بحذف یک کاف دیگر ہیچ (اردو) دیکھو
تلخ چکوک۔

(الف) تلخ چکوک اصطلاح۔ بقول مؤید
و رشیدی و جہانگیری مرادف ہمان (تلخ چکوک)
کہ بجیم عربی گذشت خان آرزو در سراج می فرماید
کہ بجای معجمہ بجیم فارسی و کاف فارسی و واو مجہول

(ب) تلخ چوک ہم ہمین معنی بحذف کاف اول
مخفف این است صاحب رشیدی صراحت
فرید کند کہ چکوک ترہ ایست کہ بجالیش می آید و آنچہ
از ان تلخ است آن را بدین نام خوانند مؤلف
عرض کند کہ ہمین وجہ تسمیہ درست معلوم می شود
و کسانی کہ این را بکاف عربی نوشتہ اند چنانکہ گذشت
تحریف باشد یا تبدیل این چنانکہ کاچ و کاژ۔
(اردو) دیکھو تلخ چوک۔

(الف) تلخ حرف اصطلاح۔ صاحبان
(ب) تلخ حرفان بحر و انند و غیاث
ب را بمعنی کافر نعمتان نوشتہ اند و الف را
ترک کرده ہر کہ اول نوشت صاحب غیاث
است و دیگر ہر دو نقل نگارش مؤلف عرض
کند کہ ترک الف ایما کند کہ فارسیان استعمال ب

کرده اند و از الف محترز ورنه ضرورت نداشت
که واحد را اشتراک کرده جمعش را در فرهنگ ها جا
دهند در حالی که استعمال الف اصل است
و دوم جمع آن و ظاهرا معنی (الف) کسی که ظرف
او تلخ باشد و تخصیص بمعنی کافر نعمت قابل نظر
است (ظهوری ع) تلخ ظرفان را مروت داد
است آن چاشنی که برای تلخکامان شکر انداز لب
گرفته و استعمال ظهوری هم معنی بیان کرده ما است
و مراد ازین معنی اول اکثر است و اصح و ما هم ازینکه
صحیح نیست از محققین صاحب زبان ذکر این نکرده
(اردو) (الف) احسان فراموش. بد زبان (ب)
کافر نعمت وہ لوگ جو کفران نعمت کریں یعنی
ناشکر نعمت ہوں۔

تلخ خاطر | اصطلاح. بهار ذکر این کرده
از معنی ساکت و صاحب آنند نقل نگارش مولف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی یعنی کسی که خاطر او
تلخ باشد یعنی کبیده خاطر و ناخوش (ظهوری
ع) برهمن از حلاوت مهرت بود تلخ خاطر از ترکی
صنمی (اردو) تلخ خاطر اس شخص کو بقاعدهٔ
فارسی کہہ سکتے ہیں جو کبیدہ خاطر ہو اور ناخوش۔

تلخ خوان | اصطلاح. بقول لطایف برهان
و تیز نیره را گویند و آن مستعمل است بجگر گوشه
عرض کند که ما صراحت کافی به (تلخ خوان) کرده ایم
که بمعنی عرض خوانی هم گذشت (اردو) وہی
تلخ خوان کے کل معنی۔

تلخ داشتن | مصدر اصطلاحی. بقول بحر
بمعنی تلخ ساختن. صاحب آصفی ذکر این کرده
از معنی ساکت (صائب ع) طفل بازی گوش را
آرام از معلم می برد تلخ دارد زندگی بر مادران
خودکام را. مولف عرض کند که مرادف تلخ کردن
است. مخفی مباد که در سند بالا استعمال مصدر
دارد بمعنای است نه داشتن و داریدن بجای مثبتی
می آید که مرادف داشتن باشد (اردو) تلخ کرنا۔

(الف) **تلخ رو** | اصطلاح. بقول بهار

بحر و انند (۱) کنایہ از ترش رو و بدماغ (وحید
سه) بدریا می شود از بازگشت آبہا ظاہر
ہو کہ ہر کس مرجع خلق است باید تلخ رو باشد ہو
مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و
موافق قیاس و (۲) قلب اضافت روی تلخ کہ
مرکب توصیفی است (صائب سه) بتلخ روئی من
اظہار تنگدستی خویش ہو کہ از طپانچہ بحر است
مرجان سرخ ہو وہم ---

(ب) تلخ روئی کردن | یعنی تلخ کردن رو
و ترش رو شدن (راقم سه) دیدہ با شور سرشکم
تلخ روئی می کند ہو عاقبت از شورش اشکم دلی
دریا گرفت ہو مخفی مباد کہ از سند راقم استعمال
مصدر گردیدن پیدا است کہ یکایش می آید صاحب
مستقیق الاصطلاحات ہم ذکر الف کردہ مرادفش
تلخ جبین گوید (اردو) الف (۱) ترش رو
بدماغ۔ بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں (۲) رو کے
تلخ وہ صورت جس سے تلخی اور ناگواری ظاہر ہو

(ب) بدمزاجی کرنا۔ بداخلاقی کرنا۔

(الف) تلخ زبان | اصطلاح۔ بہار و
(ب) تلخ زبانی | انند بذکر این از معنی
ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی
است یعنی کسی کہ زبانش در سخن تلخی کند یعنی
بشیرینی کار نگیرد کہ بدخلق باشد (صائب سه)
بادہ گو تا من آن تلخ زبان رام شود ہو تلخی می
نکہت تلخی بادام شود ہو صاحب فرہنگ فدائی
گوید کہ مرد بدگو را گویند کہ دشنام و بد و بے
ترجمہ بدزبانی و بدگوئی می شد باید کہ کسی کہ زبانش
خوش نباشد مؤلف عرض کند کہ حاشا کہ این
معنی از ب ظاہر شود بلکہ معنی آخرہ متعلق بہ الف
است و بدزبانی معنی مصدری وارد نہ فاعلی
(اردو) الف تلخ زبان بقاعدۂ فارسی
کہہ سکتے ہیں یعنی بدزبان (ب) بدزبانی بموقع

تلخ ساختن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱)
معروف و (۲) یعنی بی مزہ کردن۔ صاحب

آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که معنی اوّل حقیقی است که تلخ کردن است از روی ذائقه و معنی دوم مجازی باشد که تعمیم معنی خلاف تخصیص لفظ است مخفی مباد که از اسنادش استعمال مصدر ساز برین پیدا که تعریفش بجای خودش می آید (نظامی ۵)

اگرچه بین عشرت او تلخ ساز است ٭ در شبر که عشرت نکهت خواب ٭ خاکان شور نگنجید ٭ (صائب ع) ٭ بخجل و شنکان ٭ خواب شیرین تلخ می سازد ٭ (ولہ ع) ٭ بر حضر زندگانی جاوید تلخ ساخت ٭ مخفی مباد که ناگوار کردن داخل معنی دوم است (اردو) (۱) کڑوا کرنا (۲) بے مزہ کرنا ۔ ناگوار بنانا ۔

تلخ شدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است یعنی ذائقه تلخ پیدا کردن و (۲) ناگوار شدن (سلمان ساوجی ۱) تنگ شد بی پسته ات بر ما جهان ٭ تلخ شد بی شکرت بر ما شراب ٭ (ظهوری ۲) از زهر چشم کیست ظهوری حکایتت ٭ خواهم شد است تلخ چه شیرین فسانه است ٭ مخفی مباد که این لازم تلخ کردن است که می آید و شامل باشد بر همه معانی تلخ (اردو) (۱) تلخ ہونا کڑوا ہونا (۲) ناگوار ہونا ۔

مصادر اصطلاحی بقول بهار وبحر وانند تلخ بمعنی
(الف) تلخ شدن خواب
(ب) تلخ شدن زندگانی
(ج) تلخ شدن زندگی
(د) تلخ شدن شراب
(ه) تلخ شدن عیش

ناخوش و بی مزه شدن اینهاست مؤلف عرض کند که این مصدر مرکب چون مضاف شود بسوی ماکولات و مشروبات و ما یتعلق بها معنی اوّلش ذائقه تلخ پیدا کردن است و اگر اضافت آن بسوی غیر آن شود کنایه از ناگوار شدن باشد و صراحت کافی بر تلخ شدن گذشت

(صائب الف سه) پسته ها را لعل می گونت گریبان چاک کرد ؛ تلخ شد از چشم شوخت خواب بر بادام ها پسندد به تلخ شدن گذشت (وله سه) عیش جهان ز گریهٔ من تلخ می شود ؛ این شمع را به هیچ بستان روا مدار ؛ مخفی مباد که در بعض جا ها حالت اضافت بسوی ماکولات و مشروبات و ما یتعلق بها هم برد و معنی تلخ شدن توان گرفت واضح باد که از سند آخر استعمال مصدر شدن پیداست (اردو) الف نیند کا ناگوار ہونا ۔ ب و ج زندگی تلخ ہونا ۔ ناگوار ہونا ۔ د شراب کڑوی ہونا ۔ ناگوار ہونا ۔ ہ عیش تلخ ہونا ۔ ناگوار ہونا ۔

تلخ شنفتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که شنیدن سخن ناگوار (عرفی شیرازی سه) زین بزم نه این بار بر آشفتم و رفتم ؛ کی بود که تلخی ز تو شنفتم و رفتم ؛ (اردو) ناگوار بات سننا یا سماعت کرنا ۔

تلخ عتاب استعمال ۔ بقول انند بحوالهٔ مظهر العجائب از اسمای معشوق است مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اردو) معشوق ۔ نازک ۔

تلخ عیش اصطلاح ۔ بقول برہان و ملحقات جہانگیری و بحر و انند کنایه از کسی که زاری و کمروهی و مصیبتی از حوادث روزگار بدو رسیده باشد مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اردو) وہ شخص جس کی زندگی تلخ اور ناگوار ہو ۔ تلخ عیش بھی ترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں ۔

تلخک بقول برہان و جامع بر وزن زردک (۱) تصغیر تلخ باشد و (۲) نام گیاہی است بغایت تلخ و بعضی گویند (۳) خربزهٔ تلخ که عربی حنظل و قثاء النعام خوانند و بقول بعضی (۴) کاسنی را گفته اند و (۵) نام یکی از ظرفاے

سلطان محمود غزنوی۔ صاحب جہانگیری بمعنی دوم و سوم قانع۔ صاحب سروری بمعنی اول و دوم و سوم و چہارم کردہ۔ صاحب ناصری معنی اول و سوم و چہارم را آوردہ (نظامی ؎) بسا حاجی کہ خود را از شہر انداخت چو کہ تلخک را نہ تیر شکست بازنشناخت و خان آرزو در سراج معنی اول را ترک کردہ مؤلف عرض کند کہ معنی اول موافق قیاس و دیگر معانی ہم بنا بر تصغیر و تحقیر باشد۔ صاحب محیط ذکر تلخک نکردہ و از ہیچ صراحت مزید معنی دوم متعذر کہ گیاہ را فارسیان بدین اسم موسوم کردہ اند۔ بخیال ما معنی چہارم و دوم یکی است و ہرچہ صاحب محیط بر تقابل نوشتہ ما ذکرش بر تلخ نمودہ بشش کردہ ایم و ہم او ہرچہ بر کاسنی گوید ما نقلش بر انطوبیا کردہ ایم (اردو) (۱) تھوڑا سا تلخ (۲) ایک گھانس کا نام فارسی میں تلخک ہے جس کی تعریف مزید معلوم نہ ہو سکی (۳) ہو کیونکہ شبدا و تشبش (۴) کاسنی دیکھو انطوبیا (۵) تلخک سلطان محمود غزنوی کے ایک ظریف اور مسخرے کا نام تھا۔ مذکر۔

تلخ کام اصطلاح۔ بقول بہار و عجم و آنند مقابل شیرین کام مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی و کنایہ از کسی کہ نامراد و ناکام باشد (ظہوری ؎) تلخ ہجران را مروت دادہ است آن چاشنی کہ برای تلخ کامان شکر انداز آن کند۔ چو صاحب فرہنگ فدائی صراحت خوشی کردہ یعنی آنکہ روزگار بہ بدی و نومیدی گذرد (اردو) وہ شخص جو نامراد اور جس کی زندگی ناامیدی اور ناکامی کے ساتھ گذری ہو۔ بقاعدہ فارسی ناکام کہہ سکتے ہیں۔

تلخ کامی اصطلاح۔ بمعنی تلخی کام مؤلف عرض کند کہ ہمان تلخ کام کہ یای مصدری در آخرش مرتب کردہ یعنی ناخوشی و ناکامی استعمال کنند (ظہوری ؎) تلخ کامی چہ بلا کیست زشیرین دہنان

تو زہر کا کام و ہاں شکر بوریئہ ما ہو (اردو) تلخ کامی۔ مؤنث۔ بقاعدۂ فارسی یعنی ناکامی و نامرادی استعمال کر سکتے ہیں۔

تلخ کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند که یعنی ناگوار کردن است صاحب روزنامه بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاچار این را بمعنی تلخ کردن آورده بطرز تعریفش خوش نباشد سند این از صائب بیا تلخ کردن زندگانی می آید (ظہوری ـه) بیت شیرین شکر عیش ظہوری بتلخی ۞ خوشی را تلخ مکن زہر غمی می باشد ۞ تلخی مباد که در سند ظہوری استعمال مصدر گردن پیداست که بجایش می آید (اردو) تلخ کرنا۔ ناگوار کرنا۔

(الف) تلخ کردن خواب
(ب) تلخ کردن روی
(ج) تلخ کردن زندگانی
(د) تلخ کردن شراب

استعمال (الف) بقول بہا ناخوش و بے مزه کردن خواب است و هم او برای ج و د و لا هم همین معنی بیان کرده یعنی ناخوش و بی مزه کردن زندگانی و شراب و عیش۔ صاحب بحر ذکر ب کرده گوید یعنی سیاه/باغ شدن و ترش کردن روی و هم او ذکر این چهار مصادر دیگر کند **مؤلف** عرض کند که ما بر تلخ شدن و ملحقاتش صراحت کافی کرده ایم و این متعدی آنست و اضافت تلخ کردن بسوی دیگر الفاظ ورای این پنج هم توان (صائب ۱ الف ـه) اجل وشنگاهان خواب شیرین تلخ می سازد ۞ بشکر خوابی که من بر روی فرش بوریا دارم ۞ (وله ج ـه) بر خضر زندگانی جاوید تلخ ساخت ۞ بوجهه دوباره که یمن زان دو لب رسید ۞ ۔ (وله ـه) زندگانی تلخ خواهد کرد بر عیسی حریم ۞ تیغ عالمگیر او داغی که از جوهر کشید ۞ ابوطالب کلیم ـه) صورت زیبا ز خواب عافیت بیدار شد ۞ عیش را از ناله تا کی تلخ بر دنیا کنم ۞ تخلص

سلطان محمود غزنوی، صاحب جہانگیری ہر چہار معنی
دوم و سوم قانع، صاحب سروری ذکر معنی اول
و دوم و سوم و چہارم کردہ، صاحب ناصری
معنی اول و سوم و چہارم را آوردہ (نظامی)
۵) بساجی کہ خود را از شہر انداخت چنانکہ
تلخک را از ترشک باز نشناخت بخان آن ارزد
در معراج معنی اول بر اشتراک کردہ مؤلف عرض
کند کہ معنی اول موافق قیاس و در دیگر معانی ہم
کاف تصغیر و تحقیر باشد، صاحب محیط ذکر تلخک
نکردہ و از محیط صراحت فرید معنی دوم می‌شود کہ کدام
گیاہ را فارسیان بدین اسم موسوم کردہ اند
و تخیال با معنی چہارم و دوم یکی است و ہر چہ
صاحب محیط بہ تفصیل نوشتہ از ذکرش بر تیز رود
پیشش کردہ ایم و ہم اور ہر چہ کاسنی گوید
با نقاش بہ انگلونیا کردہ ایم (اردو) (۱)
تھوڑا سا تلخ (۲) ایک گھاس کا نام فارسی
میں تلخک ہے جس کی تعریف مزید معلوم ہو سکی
(۳) دیکھو شہد اور پشپش (۴) کاسنی دیکھو
انگلونیا (۵) تلخک سلطان محمود غزنوی کے
ایک ظریف اور مسخرے کا نام تھا۔

تلخ کام اصطلاح بقول بہار و بحر و انند عمل
مقابل شیرین کام، مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل
ترکیبی و کنایہ از کسی کہ نامراد و ناکام باشد (ظہوری)
سہ) تلخ عرفان را مروت دادہ است آن چاشنی
کز برای تلخ کامان شکر انداز آن کند، صاحب
فرہنگ فدائی صراحت خوشی کردہ یعنی آنکہ روزگار
بہ بدی و نومیدی گذراند (اردو) وہ شخص جو
نامراد ہو جس کی زندگی ناامیدی اور ناکامی
کے ساتھ گذری ہو، بقاعدہ فارسی ناکام کہہ
سکتے ہیں۔

تلخ کامی اصطلاح بمعنی تلخی کام، مؤلف
عرض کند کہ ہمان تلخ کام کہ یای مصدری در آخرش
مرکب کردہ یعنی ناخوشی و ناکامی استعمال کنند
(ظہوری) سہ) تلخ کامی چہ بلا کیست ز شیرین دہنان

زہر سا کام و دہن شکر پوزینہ ماں (اردو) تلخ کامی ہونٹ بقاعدۂ فارسی بمعنی ناکامی و نامرادی استعمال کر سکتے ہیں۔

تلخ کردن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی ناگوار کردن است صاحب روزنامہ بحوالۂ اعلیٰحضرت ناصر الدین شاہ قاچار این را بمعنی تنگدل کردن آورده ظاہر تعریفش خوش نباشد سند این از صائب بر تلخ کردن زندگانی می آید (ظہوری سے) شیرین شکر عیش ظہوری تخشی ہو خوش‌لب را تلخ کن زہر غمی می باشد ہو تخفی مباد که در سند ظہوری استعمال مصدر ز گشتن پیداست که بجایش می آید (اردو) تلخ کرنا۔ ناگوار کرنا۔

(الف) **تلخ کردن خواب**

(ب) **تلخ کردن روی**

(ج) **تلخ کردن زندگانی**

(د) **تلخ کردن شراب**

تلخ کردن عیش بی‌مزه کردن خواب است و ہم او برای ج و د و ہ ہم ہمین معنی بیان کرده یعنی ناخوش و بی مزه کردن زندگانی و شراب و عیش صاحب بحر ذکر ب کرده گوید که بمعنی سیاه داغ شدن و ترش کردن روی و ہم او ذکر چہار مصادر دیگر کند **مؤلف** عرض کند که ما بر تلخ شدن و ملحقاتش صراحت کافی کرده‌ایم و این متعدی آنست و اضافت تلخ کردن بسوی دیگر الفاظ و رای این پنج ہم توان (صائب ۲ الف سے) تجمل و ستمگاہان خواب شیرین تلخ می سازند ہو شکر خوابی که من بر روی فرش بوریا دارم ہو (ولہ ج سے) بر خضر زندگانی جاوید تلخ ساختی ہو عمر دوباره که بمن زان دو لب رسید ہو۔ استعمال (ولہ سے) زندگانی تلخ خواہد کرد بر جمشید چرخ ہو (الف) تیغ عالم گیر او دامی که از جوہر کشید ہو (ابوطالب کلیم سے) بقول بہار صورت زیبا ز خواب عافیت بیدار شد ہو ناخوش و عیش را از ناله تاکی تلخ بر دنیا کنم ہو تحقی

مباد که در بعض اسناد بالا استعمال مصدر ساختن است ومانیدن وکشیدن بجای کردن است جای نازد که بہرسہ مرادف یکدیگر است (اردو) (۱) کسی چیز کو ناگوار کرنا (۲) صورت ترش کرنا (۳) زندگانی تلخ کرنا (۴) شراب کو ناگوار بنانا۔ (۵) عیش کو تلخ کرنا۔

تلخ کمیت اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ غیاث بمعنی کمیتی کہ رنگش مائل بسیاہی باشد مؤلف عرض کند کہ کمیت بضم اوّل وفتح میم وسکون تحتانی بمعنی شراب انگوری واسپ سرخ رنگ مائل بسیاہی است وما این لغت را طبع آزمائی غیاث ولی غوری نقل نگارش وانیم۔ از ینکہ تلخ بمعنی سیاہ ہم بجایش گذشت ہر رنگی را کہ با لفظ تلخ مرکب کنند مقصود از ان رنگ مائل بسیاہی باشد چنانکہ سرخ تلخ وسبز وزرد تلخ وامثال آن۔ ہیچ خصوصیت بالفظ کمیت ندارد کہ بر یک اصطلاحی قائم کنیم (اردو) وہ چیز یا شراب یا گھوڑا جو سرخی کے ساتھ سیاہی مائل ہو۔ جیسے کمیت۔

تلخ گردیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تلخ شدن است (شاہی سبزواری ؎) زخندان کام جہان شیرین شدہ از ذوق دشنام تو گردد تلخ اگر زہر اجل ریزند در کامش بگو (اردو) تلخ ہونا۔

تلخ گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی حاصل کردن چیزی کہ تلخ است وازسندش استعمال مصدر گیردن پیدا است کہ بجایش می آید (طالب آملی ؎) دشنام خلق را ندہم جز دعا جواب چون ابر تلخ گیرم وشیرین عوض دہم (اردو) تلخ چیز لینا۔

تلخ گشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تلخ شدن است (شفائی اصفہانی ؎) جز عدو

کہ زحسرت آن تلخ کامش گشتہ بود ٭ گر پشیمان گشتہ لب
تربت فرہاد ریشہ ٭ (اردو) دیکھو تلخ شدن ۔

تلخ گفتار | اصطلاح ۔ بقول بہار بمعنی تلخ زبان ۔
مؤلف عرض کند کہ گفتار تند و تیز کنندہ اسم
فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ سخن بہ تلخی کند مقابل
شیرین گفتار (شیخ شیراز سہ) امرد آنگہ کہ خوب و
شیرین است ٭ تلخ گفتار و تند خوی بود ٭ چون
ریشش آمد و بلوغت شد ٭ مردم آمیز و مہر جوی
بود ٭ (اردو) تلخ گفتار ۔ بقاعدۂ فارسی اس
شخص کو کہہ سکتے ہیں جو سخت زبانی کرے ۔

تلخ گفتن | استعمال ۔ صاحب بحر گویا کہ بمعنی
دشنام دادن و سرزنش کردن ۔ مؤلف عرض کند
کہ موافق قیاس است ۔ صاحب آصفی از برای این
سند سعدی پیش کردہ کہ بہ تلخ گفتار گذشت و ما
آن را برای این درست ندانیم معاصرین عجم استعمال
این می کنند (اردو) گالی دینا ۔

تلخ گو | استعمال ۔ یعنی کسی کہ عادت تلخ گفتن
دارد ۔ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
(ظہوری سہ) تا نباشند تلخ گوی بتان ٭ کو
می ز رنج لب انگبین ریزید ٭ (اردو) تلخ
گو ۔ بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو
گالیاں دے یا سخت گفتگو کرے ۔

تلخ مہر | استعمال ۔ بقول بحر بمعنی (۱) بد بخت
مؤلف عرض کند کہ بکسر میم باشد ۔ اسم فاعل
ترکیبی و معاصرین عجم (۲) بمعنی بد خلق و تند مزاج
و بی رحم استعمال کنند برای معنی بیان کردہ اش ۔
مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱)
بد بخت ۔ بد قسمت (۲) بے رحم ۔ بد خلق ۔

تلخ نگاہ | استعمال ۔ بقول بہار و آنند بمعنی
تند نگاہ ۔ مؤلف عرض کند کہ (۱) اسم فاعل
ترکیبی است یعنی کسی کہ بہ تندی و درشتی نگاہ کند
و (۲) قلب اضافت نگاہ تلخ (صائب سہ)
پشت لب پیمانہ اسبز شد از زہر ٭ آن ساقی
بیرحم ہمان تلخ نگاہ است ٭ (ظہوری سہ) گر عیش

پیش مروخیرہ کہ آن تلخ نگاہ ہے شکری نیست کہ پروا
نکس بہت باہد۔ (اردو) (۱) تلخ نگاہ۔ بقاعدۂ
فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو سختی اور تلخی
سے کسی کو دیکھے۔ بیرحم۔ (۲) نگاہ تلخ۔ مونث

تلخ نمودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکرایش
کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی
تلخ بنظر آمدن (فغانی شیرازی سے) آنکس کہ
ذوق بادہ بہ درد تلخ می نمود ہ نگذاشت جام
شربت تمیل شراب کردہ ہ (اردو) تلخ دکھائی
دینا۔ تلخ نظر آنا۔

تلخ نوا زدن | استعمال۔ آواز بہ تندی و
تیزی برآوردن۔ مؤلف عرض کند کہ موافق
قیاس است (عرفی سے) نوا را تلخ تر مینزن چو
ذوق نغمہ کم یابی ہ حدی را تیز تر می خوان چو محمل
را گران بینی ہ مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال
مصدر زدن پیداست کہ بجایش می آید و این
مصدر (تلخ زدن نوا) بود کہ بجایش ترک شد
و تلافی مافات کردہ ایم (اردو) تند آواز کرنا۔

تلخ و ترش | اصطلاح۔ بقول بحر و برہان و جامع و
ناصری و انند بمعنی محنت و مشقت دنیا۔ مؤلف عرض کند کہ
موافق قیاس است (اردو) دنیا کی محنت اور مشقت۔ مونث

تلخ وش | اصطلاح بمعنی تلخ رو باشد۔ مؤلف عرض
کند کہ موافق قیاس است کہ وش بمعنی تشبیہ و نظیر
و مانند آمدہ (حافظ شیرازی سے) آن تلخ وش کہ صوفی
ام الخبائثش خواند ہ اشہی لنا و احلی من قبلۃ العذارا
ہ (اردو) دیکھو تلخ رو۔

تلخہ | بقول اند و غیاث بالفتح (۱) خلط صفرا و (۲) بمعنی ظرف آن خلط کہ بہندی پتا گویند۔ فرماید
کہ لغت فارسی است۔ مؤلف عرض کند کہ ہای نسبت بہ لفظ تلخ زیادہ کردہ اند و موافق قیاس است
معنی اول اصل است و معنی دوم مجاز ازش (اردو) (۱) خلط صفرا۔ بقاعدۂ فارسی اردو
میں مستعمل ہے۔ بمعنی صفرا۔ صاحب فرہنگ آصفیہ نے خلط پر فرمایا ہے۔ مذکر

آمیزش۔ اخلاط اربعہ یعنے صفرا۔ سودا۔ خون۔ بلغم میں سے ایک چیز (۲) پتّا۔ بقولہ۔ اسم مذکر۔ ایک اندرونی عضو کا نام ہے جس میں صفرا پیدا ہوتا ہے۔ زہرہ۔ مرارہ۔ صفرے کی تھیلی۔

تلخہ پیاز | اصطلاح۔ بقول محیط اسم بلبوس بری است و بیرطلبوس گویند که بروزن بلبوس اسم یونانی است و فیلطون نیز گویند و فالیوس و بسریانی بلبانکی و بلغت دیلمی بلبیسا و بعربی بصل الذئب و بصل الزیر و بفارسی زیر و تلخہ پیاز و بترکی داغ سوغانی و در طبرستان طرم نامند و آن پیاز صحرائیست و مانند پیاز کوچک۔ الا۔ تو بر تو نیست بلکہ مانند سیر یک دانہ و اندک تلخ و مائل بشیرینی و قبض و دو نوع باشد۔ ہر دو نوع خشک است و منافع (الخ) مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است (اردو) جنگلی پیاز۔ مؤنث۔

تلخ ہندوانہ | اصطلاح۔ بقول محیط اسم حنظل است مؤلف عرض کند که صراحت کافی بر تربز پیشش گذشت (اردو) دیکھو تربز و پیشش۔

تلخی | بقول برہان و جامع بروزن بلخی (۱) کاسنی را گویند و آن گیاہی است معروف و بقول بہار عجم (۲) مرارت چون تلخی بادام و تلخی گلاب و می و غیرہا که با لفظ بردن و بریدن و دیدن و شکستن و کشیدن مستعمل۔ خان آرزو در سراج بحوالہ بیہان بر ذکر معنی اوّل قانع مؤلف عرض کند که در معنی اوّل و دوم ہر دو یای نسبت است و با صراحت معنی اوّل بر انطونیا کرده ایم و نسبت معنی دوم عرض می شود که استعمال این با مصادر و ملحقات می آید (ظہوری ۸۵۸) ہیچ کس ظاہری با این تلخی ندارد غالباً و اینجم کرده زہر حسرتی در شیر ما (اردو) (۱) کاسنی۔ مؤنث۔ دیکھو انطونیا (۲) تلخی۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مؤنث کڑواہٹ۔

تلخی آمدن | استعمال۔ بمعنی ظاہر شدن ذائقہ تلخ بر زبان مؤلف عرض کند که موافق قیاس است

ظہوری (ے) برید دو ظہوری در زبان این زہرہا در کام جہان ہر تلخی گرا ید بید زبان سوچ شکر گفتار را بمعنی بیا کہ از ین سند استعمال سے درآمیدن پیدا است کہ گذشت (اردو) تلخی ظاہر ہونا۔

تلخی بردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ زائل کردن تلخی باشد (باقر کاشی ے) وقت مردن بر زبان نام لبت آوردم ہر لذتش تلخی جان کند ہم از کام بیرون ہر (اردو) تلخی زائل کرنا

تلخی برکندن استعمال۔ بمعنی دور کردن و دفع کردن تلخی باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ے) زہر فراق خوردہ ام شہد وصال با یدم ہر کز رگ و ریشہ برکنم تلخی جان گزامی را ہر پس بشم کاف عربی و فتح نون کندن ہمراد فہ کردن ہم آمدہ کہ بجای خود می آید و برکندن بمعنی برآوردن و بیرون انداختن و برکندہ شد بمعنی (اردو) تلخی دور کرنا۔

تلخی بریدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ دور کردن تلخی است (صائب ے) نبرد تلخی بادام را آب ہر نشد کم زہر چشمش از شکر خواب ہر (اردو) تلخی کو دور کرنا۔ مٹانا۔ دفع کرنا۔

تلخی پاشیدن استعمال۔ بمعنی یافتہ شدن تلخی است **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس و پاشیدن درینجا بمعنی پاشیدہ شدن مستعمل (ظہوری ے) زہر شد آنجا کہ پاشیدہ است تلخی پر شکر ہر کاہ کوہ آنجا کہ ہجرانش گرانی کردہ است ہر (اردو) تلخی پائی جانا۔

تلخی جان کندن استعمال۔ صاحب بہار آصفی و آنند ذکر این کردہ گویا کہ بمعنی سختی مرگ است و از باقر کاشی سندی آرد کہ بر (تلخی بردن) گذشت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (اردو) سکرات کی سختی۔ مؤنث۔

تلخی چشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ ذوق تلخی برداشتن بمعنی حقیقی است (ظہوری) تلخی مشقت کسب کمال کہ چشیدہ کہ بی چاشنی ز آتش مصر مصر شکر بکام و زبان درکشیدہ۔ (اردو) تلخی چکھنا۔ تلخ مزہ حاصل کرنا۔

تلخی چشیدہ اصطلاح۔ بقول آنند بحوالہ فرہنگ بمعنی محنت دیدہ۔ مؤلف عرض کند کہ مقصود غیر از محنت کشیدہ نباشد موافق قیاس است۔ یعنی کسی کہ محنت می کشد ذوق ناگواری می چشد۔ (اردو) محنت کشیدہ وہ شخص جو مبتلاے محنت ہو چکا ہو۔

تلخی داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بحالت ناگواری تلخی بودن از سند پیش کردہ اش استعمال مصدر دارید پیدا است کہ می آید بدیع نصیر آبادی (ص) گشتہ زہر اتفاق تا ابد با گشتہ

نیست۔ و چون گل تریاک تلخی در کفن داریم ما (اردو) ناگواری کی حالت پیدا ہونا۔ مبتلاے تلخی ہونا۔

تلخی دیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی مبتلای تلخی و ناگواری شدن است و از سند پیش کردہ اش استعمال مصدر بہ پیدا است کہ می آید (کمال خجندی ص) نہ بیند تلخی جان کندن آنکس۔ کہ لعل جان فزایت را بکیند۔ البتہ از کلام ظہوری استعمال این پیدا است (ص) ہیچ تلخی نہ بیند طالع شور۔ کہ ذخیرہ نبات کام نکردید (اردو) تلخی اور ناگواری میں مبتلا ہونا۔

تلخی شکستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این بحوالہ بہار کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی دفع کردن و دور شدن تلخی و ناگواری باشد۔ اگرچہ بہ این استعمال اشتباہ نشد لیکن مصدر

بہم استعمال این کنند (اردو) تلخی و ناگواری
کو دفع کرنا۔ تلخی و ناگواری دفع ہونا۔

تلخی شنیدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ فضولی اوست کہ بہ شعر سند فغانی کہ استعمال
تلخ شنیدن بمعنی دشنام شنیدن با یائی وحدت
کردہ این مصدر را البتہ قائم کردہ غور بر معنی
شعر نکرد (سه) تلخی شنیدیم ہم از ساقی مجلس
گو ہر چند کہ پیشش شکر و قند شکستیم (اردو)
کڑوی باتیں سننا۔

تلخی فروختن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض
کند کہ بمعنی فروختن اغذیۂ تلخ۔ از سند پیش کردہ
(تلخی فروش) پیداست کہ اسم فاعل ترکیبی است
و آن تعلق دارد با مصدر فروشیدن کہ بجایش می آید
(عرفی سه) تا خواندہ ام کہ ہیچ گرہ بی گشاد نیست
از تلخی فروش ہجر تو قنادی منست (اردو)
تلخ غذاؤں کو فروخت کرنا۔

تلخی فزودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ زیادہ کردن تلخی باشد (طالب آملی سه) ترش
روئی ہای مبرم تلخی حسرت فزود کو غالباً امداد
صفرائی کند لیموی من ہی (اردو) تلخی بڑھانا۔

تلخی کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ
بمعنی تندی و ترشروئی کردن است (خسرو سه)
دل را روا کن حاجتی ای راحت جان ہمدمی
با ما چنین تلخی مکن ای شکرستان ہمہ چو تلخی مباد
کہ از شعر بالا استعمال مصدر گشتن پیداست
کہ بجای خودش می آید (اردو) تلخی کرنا۔

تلخی کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ
بمعنی مبتلای تلخی شدن است (صائب سه) از
جہان تلخی بسیار کشیدم صائب کو کہ ز شیرین سخنان

شاید سخنم شیرین تر شود (اردو) مبتلای تلخی ہونا۔

تلخی گذشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ عائد حال شدن تلخی است (سعدی ؎)
از انجملہ تلخی کہ بر من گذشت ؎ بود با تلخم جز او روز شیرین گذشت ؎ (اردو) تلخی گذرنا۔ تلخی عائد حال ہونا۔

تلخی یافتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی تحقیق است (قاآنی شیرازی ؎)
نمی توان گفتن کہ نتوان یافت و رسید جام مہر ؎ آنکہ ز تلخی کہ فریاد از کف ساقی کشید بگو ؎ (اردو) تلخی پانا۔

تل زرنیخ | اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی آتش دان و انگشت دان۔ مؤلف عرض کند کہ زرنیخ (در نیخ) بجایش گذشت و صراحت معنی زرنیخ ہم در انجا کردہ ایم کہ جوہریست کانی و تل بمعنی اوست پس این مرکب را معنی مرادف آتش دانیم یعنی انگشت و زغال افروختہ۔ صاحب بحر در معنی این متصرفی کردہ دیگری از محققین با او نیست۔ بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم مخفی مباد کہ تل بمعنی پشتہ ریگ مذکور شد و معنی لفظی این پشتہ جوہریست و کنایہ باشد از انگشت افروختہ۔ فارسی قدیم باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) دیکھو تودۂ زرنیخ۔

تلسک | بقول برہان و جامع و رشیدی بکسر اول و ثانی و سکون سین بی نقطہ و کاف خوشہ کوچک انگور کہ جزو خوشہ بزرگ است یعنی بر خوشہ بزرگ چسپیدہ است خان آرزو در سراج بکسر اول و فتح ثانی نوشتہ گوید کہ این تصحیف است و صحیح بنون تلنسک چنانکہ می آید۔ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان و مبدل تلنسک دانیم یا آن را مبدل این کہ نون بتا بدل شود چنانکہ ناکاج و تاکاج و نابون و تابون چنانکہ نخنو و تخنو۔ قول صاحب جامع را کہ مستند

صاحب زبان است معتبر از خان آرزو و ایم (اردو) انگور کے خوشہ کا ایک چھوٹا حصہ مذکر

تل سلطان | اصطلاح - بقول مصطلحات
بہر نام موضعی است کہ پایین آن دو حلب یک منزل
راہ است مؤلف عرض کند کہ باشد کہ بہ طرف حلب یک
واقع باشد و از بیابان آن کسی باشد کہ سلطان
نام دارد واللہ اعلم بحقیقۃ الحال کہ وجہ تسمیہ این
بموضع نیوستہ (اردو) تل سلطان
ایک موضع کا نام ہے جو حلب سے ایک منزل پر واقع ہے

تل شدن | استعمال - بمعنی پشتہ شدن و بصورت
پشتہ واقع شدن است مؤلف عرض کند کہ
موافق قیاس باشد (ظہوری ع) جستہ تا
برق آتش تل شدہ خاکستر دل بر ہم آنست کہ دود
ڈھیری یا ڈھیر ہونا (اردو) ٹیلہ ہونا۔

تلطف | بقول بہار نرمی نمودن و مہربانی کردن مؤلف عرض کند کہ بتحتین و ضم طای مشدد
لغت عربی است - فارسیان استعمال این بمعنی حاصل بالمصدر کنند و با مصادر فارسی مرکب
سازند کہ در ملحقات می آید (حافظ شیرازی ع) آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است با دوستان
تلطف با دشمنان مدارا (اردو) تلطف - بقول آصفیہ عربی اسم مذکر مہربانی عنایت کرم

تلطف دیدن | استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بمعنی یافتن مہربانی و کرم است (ناظم ہروی ع)
ولی دیدہ توفیق یوسف کو از تو ہر چند می دید
این تلطف (اردو) مہربانی پانا۔

تلطف کردن | استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ
بمعنی کرم و مہربانی کردن است (حافظ ع)
از شرم در حجابم ساقی تلطفی کن گو باشد کہ بوسہ
چند بر آن دہان توان زد مخفی مباد کہ از سند بالا
استعمال مصدر کردن پیداست کہ بجای خودش
می آید (اردو) تلطف کرنا کرم کرنا مہربانی کرنا

تلغراف | بقول رشیدی بجواہر الفقرا اهل الذین شاه چاپ تار برقی را گویند صاحب بهار چاپل هم ذکر این کرده صاحب سراج التلبیل این را مفرس تلگراف فرنساوی داند **مؤلف** عرض کند که تلیگراف به تای هندی وکاف فارسی لغت انگلیسی است فارسیان این را به تبدیل تای هندی به تای عربی و تبدیل کاف فارسی به غین معجمه و حذف یا مفرس کرده باشند و جا دارد که مفرس تلگیرم کرده باشند صاحب برهان هم استعمالش کرده اند (اردو) ٹیلیگراف انگریزی اسم مذکر۔ تار برقی

تلف | بقول بهار بالتحریک ذاتیست شدن و بمجاز بمعنی ضائع شدن و خراب شدن صاحب ملحقات برهان گوید که (۲) بضم اول کنایه کر بعد از خوردن انگور و امثال آن بجائی بماند **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است بتحقیق بمعنی هلاک شدن کذا فی المنتخب فارسیان بمعنی مجازی استعمال کرده اند که مفرس باشد و استعمال این با مصادر فارسی در ملحقات می آید و بمعنی دوم هم مفرس دانیم که در عربی با و ترکی بدین معنی نیامده (اردو) (۱) تلف بقول آصفیه عربی۔ اسم مذکر۔ ضائع برباد خراب۔ رائگان (۲) وہ فضلہ جو انگور کھانے کے بعد ظرف میں باقی رہ جاتا ہے۔ مذکر۔

تلف شدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی ضائع شدن است (الٰهی همدانی ؏) خون جگر تلف شد و ذوق گریستن کشد از فراهم بجای اشک آبله های پای را (اردو) تلف ہونا۔ ضائع ہونا۔

تلف کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی ضائع کردن است (صائب ؏) از سعی مهری آتش شوقم فسرده است به روغن تلف مکن بچراغی که مرده است ؏ مخفی مباد که از مصدر بالا استعمال مصدر کنیدن پیداست که بجایش می آید

(اردو) تلف کرنا۔ ضائع کرنا۔

تلف گردیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تلف شدن است (ملا بیابی صه)
باغ ز آسیب تو گردد تلف * تا تست در آید به
بینی بکف * (اردو) دیکھو تلف شدن۔

تلف گشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تلف گردیدن (شفائی اصفهانی صه) گر نکی بود هم تلف می گشت * شمهای جهان بمصرفی چون بخت من جسته جسته ساختند * (اردو) دیکھو تلف شدنا۔

تلقین بقول بهار فهمانیدن و سخن فراز بان کسی دادن می فرماید که با لفظ دادن و کردن و گرفتن و یافتن مستعمل مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر قاف کذا فی ا(لمنتخب) فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر استعمال این می کنند و با مصادر فارسی مرکب هم که در ملحقات می آید (اردو) تلقین۔ بقول آصفیه عربی۔ اسم مؤنث۔ تعلیم دینا۔ سمجھانا۔

تلقین دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که فهمانیدن کردن و آگاهانیدن (حافظ شیرازی صه)
حدیث آرزومندی که در این نامه ثبت افتاد *
همانا بی غلط باشد که حافظ داد تلقینم * (اردو)
تلقین کرنا۔ سکھانا۔ اطلاع دینا۔

تلقین کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف همان تلقین دادن است که گذشت (سلمان ساوجی صه) زبان سوسن آزاد در سخن آید * اگر کنم ثنای تو تلقین سوسن * تلقین بمعنی مبادی که از مصدر بالا استعمال مصدر کردن پیداست که بجایش می آید (اردو) تلقین کرنا۔ دیکھو تلقین دادن۔

تلقین گرفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی حاصل کردن اطلاع و آگهی است (کمال ...)

خطا سپرت ز تیغ دل بدرون آموخت چو که طوطی گیرد
از آئینه تلقین چو مخفی مباد که سند بالا متعلق بمعبر یه
گیرد است که بجایش می آید (اردو) تلقین پانا - آگاہی حاصل کرنا - اطلاع پانا -

تلقین نمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تلقین کردن است (نثر جمالی شیرازی) ساکنان شیراز را جمع نموده او امر و نواهی خدا و مواعظ و مسائل یقینی تلقین نموده بیان - (اردو) دیکھو تلقین کردن -

تلقین یافتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف تلقین گرفتن است (معزی نیشاپوری سه)

آن دین دو شیعت زینبی یافته تعلیم چو دین که تبعیت رسالت
یافته تلقین چو

(اردو) تلقین پانا - دیکھو تلقین گرفتن -

تلک بقول برهان بفتح اول و ثانی و سکون کاف (۱) کسی را گویند که سبلتش بسیار گنده و پهن باشد و (۲) در جای دیگر سبلت پراگنده نوشته بود بفتح بای ابجد و کاف والله اعلم و بفتح اول و سکون ثانی (۳) بمعنی تلخ که ضد شیرین است و (۴) زر ورق را نیز گویند و طلق معرب آنست و (۵) نوعی از قماش هم هست و بضم اول و سکون ثانی (۶) غله باشد که آن را لوبیا خوانند و بکسر اول و فتح ثانی (۷) جامهٔ پیشواز و آستین کوتاه و (۸) درخت سیب صحرائی که بیونانی زعرور و بعربی ثلاث شعبات نام دارد و بکسر اول و سکون ثانی (۹) زنجبیل تر و تازه - صاحب جهانگیری بمعنی اول صراحت کند که کسی که سبلتش پراگنده باشد و بمعنی سوم و ششم نسبت مفتیم

فرماید کہ شیوا از است و ذکر معنی ہشتم و نہم ہم کردہ (اسدی ش ۵) ہم از محل و ہم ظرف ازالف مشید
(کا) ہم از شراب و تلک و خود و پرندہ پلو (شرف شفروہ ۵) قبا بستہ سرو از عطای جبرئیلیہ نو
تلک دوختہ بید از انعام عامست پو صاحب جامع باتفاق برہان ذکر ہمہ معانی کردہ معنی دوم
را گذاشت صاحب رشیدی معنی اول و نہم را ترک کردہ ذکر معانی دوم تا نہم کردہ صاحب سروری معنی اول و دوم
و نہم را ترک کردہ ذکر دیگر ہمہ معانی فرمودہ صاحب ناصری بمعنی چہارم قانع و ارند بترک صراحت ہمہ معانی بیفرما
کہ با وصف معانی کثیرہ در شیراز (۱۰) کیل را گویند (فقر تہ بازاری) شنیدہ شدہ و تلک بنک و سرمن لوندہ چہار یت با
معنا ول می فرمایند کہ سنگ ہمی خورند و پیش گندیدہ بہ حیو حشند تا بہار بہ بہر بالش سفاں آرزو در
سراج بذکر معنی اول و دوم می فرماید کہ یکی از ین دو تصحیف است و بذکر معانی سوم تا ششم نسبت
معنی ہفتم گوید کہ مخفف تلک است و دیگر معانی را گذاشت ۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات بمعنی
ہفتم قناعت فرمودہ مؤلف عرض کند کہ ہمہ معانی اسم جامد فارسی زبان است و صاحب
محیط نسبت ابرک ہرچہ نوشتہ ما بر ابرک تعلقش کردہ ایم و آنچہ نسبت لوبیا گفتہ ذکر آن بر ازانجم
نکورشدہ و صراحت صاحب مصراتی لعوبشس مرز رف و حقیقت بجیل القولش ہمین کہ اسم عربی ا
و قشیر ہم و بسریانی ہوطیلیان ولیسریانی زنجبیل و بفارسی شفنگویند و در انگریزی جنجر و بہندی شنک
آن را سونٹھ و تر آن را ادرک گویند بجی است معروف گرم در آخر سوم و خشک در دوم
گویند تازہ و تر آن یعنی ادرک گرم در سوم و خشک در اول و خشک آن خشک تا سوم منافع
بی شمار دارد (الخ) (اردو) (۱) انگل سونٹھ ۔ دکن میں اس شخص کو کہتے ہیں جس کے سوتیلے بڑے
اور کینچان ہون ۔ صاحب آصفیہ نے انگل بتخفیف فرمایا ہے وہ ڈاڑھی کا بال جو ٹھوڑی کے بال سے ملا

کے بعد رخساروں پر لگا لیتے ہیں (ل ج) (۲) وہ شخص جس نے اپنی مونچھ کو اکھیڑا ہو (۳) تلخ گیروا (۴) دیکھو ابرک (۵) ایک خاص قسم کا کیڑا جس کی تعریف کامل معلوم نہ ہو سکی۔ مذکر۔ (۶) لوبیا۔ دیکھو ازار وہم (۷) پشنواز۔ دیکھو پیشواز (۸) جنگلی سیب۔ دیکھو ازوف (۹) ادرک۔ بقول آصفیہ فارسی اسم مؤنث۔ ایک قسم کی جڑ ہے جسے سکھا کر سونٹھ بناتے ہیں اور آپ ہی نے سونٹھ پر فرمایا ہے ہندی اسم مؤنث۔ سوکھی ادرک۔ زنجبیل۔ (۱۰) ایک پیمانہ۔ مذکر۔

تلکان بقول ناصری نام جائی است در خراسان که معدن تلک در انجا ظاهر شده و همچنین جائی است در قزوین که اول تلک در انجا یافته شده و هر دو را معرب کرده طالقان خوانند و هر دو شهر الحق به تقریب اشتهار یافته صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند که بر یاد داشت الف و نون نسبت به تلک این هر دو مقامات را موسوم کردند کان ابرک وارد (اردو) طالقان خراسان اور قزوین میں دو ایسے مقامات کا نام ہے جس میں ابرک کی کان ہے۔ مذکر۔

تلگراف بقول رہنمای سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار مرادف تلغراف که گذشت صاحب بول چال هم بحواله معاصرین عجم ذکر این کرده صاحب سخندان پارس ذکر این فرموده می فرماید که گاهی فارسیان استعمال مخفف این هم می کنند چنانکه گویند تا هشت روز است خط نوشته بودم جواب نیامد ناچار امروز تیل زده ام یا یعنی تلگراف فرستاده ام مؤلف عرض کند که تلیگراف لغت انگلیسی است و در محاوره معاصرین معرب معرب آن تلغراف بحذف و تبدیل است۔ فارسیان آن را مفرس کرده اند یعنی به تبدیل تای هندی به فوقانی و حذف تحتانی کاف فارسی را بجای خود قایم داشتند آنچه صاحب سخندان گوید صراحت آن بر (تیل زدن) می آید (اردو) دیکھو تلغراف۔

تلگرافچی اصطلاح بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار مہتمم تار برقی را گویند کہ کاروبار این می کند مؤلف عرض کند کہ از قبیل بندوقچی و باورچی است بترکیب چی کہ لغت ترکی زبان است (اردو) تار برقی کا مہتمم۔

تلگراف خانہ استعمال۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار گوید کہ مکانی را نام است کہ دران کاروبار تار برقی می شود۔ صاحب بول چال ہم ذکر این بحوالۂ معاصرین عجم کردہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است مرکب اضافی لغات اجنبیہ (اردو) تار گھر۔ مذکر۔

(الف) تلمبہ (ب) تلمبچی (ج) تلمبہ فوارہ الف بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار آلہ کہ بوسیلۂ آن آتش را آب زنند و فرونشانند و ب کسی کہ اہتمام آن آلہ کند۔ صاحب بول چال ہم ذکر این کردہ و صاحب روزنامچہ بحوالۂ سفرنامۂ مذکور ج را بمعنی فوارہ آوردہ کہ ازان آب زنند مؤلف عرض کند کہ الف را اسم جامد فارسی جدید دانیم و ب و ج مرکب آن معاصرین عجم این را بفتحتین و فتح میم مشددہ می خوانند (اردو) ۱ الف فیر انجن۔ مذکر۔ وہ آلہ جس سے آگ بجھاتے ہیں (ب) فیر انجن کا مہتمم (ج) فیر انجن کا پنپ۔ مذکر۔

تلمن بقول برہان بفتح اول و سکون ثانی و میم مکسور بنون زدہ یعنی آدمی و حیوانات دیگر می فشرد باید کہ لغت زند و پازند است و ترجمۂ عربی آن الف۔ صاحبان ناصری و انند بحوالۂ برہان ذکر این کردہ اند و صاحب جہانگیری ہم در ملحقات آوردہ مؤلف عرض کند کہ تل بمعنی اوست یعنی پشتارہ و تن ہم در فارسی زبان بمعنی تودہ ہم جسم

می آید و بمعنی سوراخ وسط شاہین ترازو ہم۔ پس این اسم مرکّب معلوم می شود از تل ومن (اردو) ٹاک۔ مؤنث۔

تلمیح بقول اننذ بر وزن تفعیل۔ لغت عرب است بمعنی نگاہ سبک کردن بسوی چیزی و باصطلاح اہل معانی اشارت کردن در کلام بقصہ یا آوردن اصطلاحات نجوم و موسیقی وغیرہ یا آیات قرآن مجید یا احادیث وغیرہ مؤلّف عرض کند کہ در فارسی زبان بجای این معنی اصطلاحی لفظی دیگر نیست ازینجاست کہ ما این را جا دادہ ایم (اردو) تلمیح۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ علم بیان کی اصطلاح میں کسی قصہ وغیرہ کا کلام میں اشارہ کرنا۔

تلمیذ بقول بہار بر وزن تعویذ شاگرد می فرماید کہ بالکسر معرّب و تلامذہ و تلامیذ جمع آن صاحب انند گوید کہ تلمیذ فارسی است و عربی فصیح نیست و لہذا صاحب قاموس ذکر این نکرد۔ صاحب سراج التنبیل کہ محقق معربات است ذکر این کردہ مؤلّف عرض کند کہ اسم خاص فارسی زبان است و صاحب منتخب ہم این را فارسی گوید عجب است از محققین فارسی زبان کہ این را ترک کردہ اند ازینکہ زحمت تحقیق را برنداشتند (اردو) تلمیذ۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ شاگرد۔ طالب العلم۔

تلمیس و **جلمیس** بقول ناصری بپارسی قدیم سریانی نام دو پسر گلشاہ یعنی آدم بودہ بعربی قابیل و ہابیل خواندہ اند و دو دختر را کہ یکی یکبیارؔ و دیگری اکیمار نام داشتہ بدین دو برادر داد۔ اکیمار کہ بتلمیس رسید خوبتر از آن بود کہ بجلمیس دادہ شد بنابرین جلمیس از راہ فرط نفس وقتی کہ تلمیس بخواب رفتہ بود سنگی بر سر او زدہ او را بکشت و آدم بزبان سریانی

وسوم بہ کاف فارسی کند و بہ ذکر معنی چہارم گوید
انگورہا برا ہمان تلکنگ بہر دو کاف کہ بمعنی تخم دانہ
انگور گذشت کہ آن را تلکنگ و تلنگ خواندہ
و بذکر معنی پنجم گوید کہ تحقیق آنست کہ تلنگ در
اصل ہندی تی لنگ است بمعنی ملک مذکور و اہل
ملک خصوصاً برہمن آن ملک و تلنگانہ مخصوص نام
ملک مذکور است و کلمہ آنہ در ہندوستان برای
نسبت چنانکہ راجپوتانہ و این نیز قریب بہ فارسی
است از عالم توافق لسانین مؤلف عرض
کند کہ بیچارہ در چراغ ہدایت بذیل (تلنگ
وائرہ) ہم ذکر معانی اینہا کردہ و معنی ہفتم بیان
کردہ و ارشد را ہم ہمدر اینجا آوردہ بخیال
ما این اسم جامد فارسی زبان بکاف فارسی و عربی
ہر دو است و بہ اعتبار صاحبان تحقیق کہ معض آن
اہل زبانند ہمہ معانی را تسلیم کنیم و مقصود معنی
سوم چنین نباشد کہ امتحان صدای دف و دائرہ
است بہ انگشتان (ار دو) (۱) حاجت
خواہش ۔ مؤنث (۲) وہ لڑکا جس کے ڈاڑھی
مونچھ نہ ہون ۔ امرد ۔ مذکر (۳) ڈھول یا دائرہ
کا امتحان انگلیون کے ذریعہ سے ۔ مذکر ۔ (۴)
انگور کا چھوٹا خوشہ جو بڑے خوشہ پر ہو ۔ مذکر
(۵) تلنگانہ ۔ مذکر ۔ دکن کے ملک کا وہ حصہ جس
مین تلنگی بولی جاتی ہو ۔ (۶) دیکھو تلنگ (۷) ۔
وردہ سندی ۔ مؤنث ۔

تلنگانہ | بقول بہار بمعنی (۱) گدایانہ چنانکہ
سروری و رشیدی بذیل تلنگ ذکر این بمعنی (۲)
ولایتی از ملک دکن کردہ اند یعنی مرادف معنی
پنجم تلنگ ۔ خان آرزو در سراج بذیل تلنگ میفرماید
کہ تلنگ در اصل ہندی تی لنگ است بمعنی
ملک مذکور و اہل ملک خصوصاً برہمن آن ملک و
تلنگانہ مخصوص نام ملک مذکور و کلمہ آنہ در
ہندوستان برای نسبت است در ملک ۔
چنانکہ راجپوتانہ و گوندوانہ و این نیز قریب بہ
فارسی است از عالم توافق لسان و تلنگیانہ منسوب

به تلنگ بمعنی گدایانه مؤلف عرض کند که معنی اوّل را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم و اگر پیش شود این را مخفف تلنگیانه دانیم که گنجایش می آید و آنچه خان آرزو نسبت معنی دوم در بیان ماخذ طبع آزمائی کرده که آنه را لفظ هندی برای نسبت دانسته فضولی اوست آنه کلمهٔ فارسی زبان است که افادهٔ معنی لیاقت کند چنانکه شاهانه و جرمانه پس فارسیان تلنگ را بترکیب آنه تلنگانه کردند و اهل هند باتباع فارسی بعض الفاظ هندی را هم با آنهٔ فارسی مرکب می کنند که این قسم عمل در بسیاری از الفاظ هندی است (سعدی ﷺ) قبای تلنگانه بر تن کنند ٭ بدخل حبش جامهٔ زن کنند ٭ (اردو) (۱) دیکھو تلنگیانہ کے پہلے معنے (۲) دیکھو تلنگ کے پانچویں معنے -

تلنگبین بقول برہان و جامع بر وزن و معنی ترنجبین است و آن داروئی است شیرین و مانند شبنم بر خار شتری نشیند صاحب جہانگیری این را مرادف ترنگبین گوید که گذشت - صاحب سروری از نزاری سند آورده (ﷺ) در سوال مجاز نیست عجب ٭ از سر اگر با تلنگبین باشد ٭ مؤلف عرض کند که خان آرزو در سراج درست گوید که ترانگبین که گذشت اصل است و این مبدلش چنانکه اروند و الوند (اردو) دیکھو ترانگبین -

تلنگ دائره اصطلاح - خان آرزو در چراغ ہدایت گوید که (۱) دائره و غیر آنست که دائرهٔ دف را به انگشتان زنند تا صدا بر آید و (۲) بازی است که طفلان خطی کشیده مهره بازی کنند و مهره هر که از آن بر آید برد از دست (اشرف ﷺ) بر خاست چو ساز در میان آوردم ٭ کردم به تلنگ دائره بیرونش ٭ از لهٔ بر دائره بہار نسبت معنی اوّل می فرماید و تعریفش بهتر از استاد او یعنی آواز که از دائره به نواختن بر آید و ذکر معنی دوم هم کند و (۳) بالکسر بمعنی زدن دائره و دف با انگشتان تا صدا از وی بر آید -

و ہر دو محققین بالا گویند کہ از اہل زبان بہ تحقیق رسیدہ کہ (بہ تنگ دائرہ کار کردن) کنایہ از کار بہ آسانی کردن است چنانچہ از کلام اشرف ہم مستفاد می شود مؤلف عرض کند کہ تحقیق نادر ایں بہار زلہ بردار ہر دو این مصدر مرکب را از کلام اشرف پیدا کردہ اند و ما این را فضول دانیم سند اشرف متعلق بمعنی اول و سوم می تواند مخفی مباد کہ مقصود بہار از معنی سوم حاصل بالمصدر باشد نہ مصدر و این مرکب اضافی است تنگ در ینجا بمعنی مطلق صدا است. و برای معنی دوم سند استعمال می خواہیم کہ محققین اہل زبان و دیگر اہل تحقیق زبان دان ازین ساکت اند مخفی مباد کہ معاصرین عجم و بمعنی اول و سوم حرکت و آواز بالخصوص تعبیر یعنی امتحان آواز ظروف و ہمچنین آواز امتحان ظروف و امثال آن (اردو) (۱) ڈھول کا امتحان جو بجانے سے پہلے انگلیوں سے تھاپ لگا کر کیا جاتا ہے. مذکر (۲) ایک خاص قسم کا کھیل. مذکر (۳) ڈھول وغیرہ کی وہ آواز جو بجانے سے پہلے بطور امتحان کی جائے. مؤنث

تلنگی بقول برہان بضم اول و فتح ثانی (۱) نیاز مند و خواہش کنندہ و گدا را گویند و بکسر ثالث (۲) مخفف تولنگی است کہ میان پاچہ باشد و (۳) کنایہ از بی سامرد و ضخیم و مشوش و بی باک و خونی و تونی ہم صاحب رشیدی بمعنی اول قانع و صاحب سروری سند بہ از شمس الدین کوتوالی (سلف) از تلنگی مجوی صدق و صواب چو کہ نجوید کسی ز آتش آب ہا ہم او می فرماید کہ درین ایام (۴) بمعنی علف و جری. صاحب مؤید ہم بمعنی اول قناعت کردہ مؤلف عرض کند کہ یاسے نسبت بر لغت تلنگ زیادہ کردہ اند و معنی اول موافق قیاس است و در معنی دوم از تولنگی ہیں لنگی می نماید و میان پاچہ پارچہ الیست کہ در میان ساقہ شود ہمچون پاچہ ازار و ہمین است تہ لنگی و تہ لنگ و تولنگ مبدلش و این معنی را اشتقاق سند می باید

که جز از برهان و جهانگیری ذکرش نکنند و معنی سوم مجاز
معنی دوم یافته می شود که همین باشد لباس امروزیان
در جهیم عموماً و در معنی چهارم که خلف است مراد ایشان
از طالم باشد و این مجاز معنی سوم می نماید که امروزیان
را طالم گفته‌اند چنانکه فارسیان یار خود را طالم
می گویند. بالجمله در رای معنی اول و چهارم دیگر معانی
را قابل نظر دانیم و بدون سند استعمال تصفیهٔ آن
نمی توانیم کرد و معنی چهارم را باعتبار صاحب
سروری که محقق اہل زبانست تسلیم کنیم (اردو)
(۱) نیا نرسنا۔ بھولا ہشمند بے غرضمند۔ فقیر (۲) ایک
قسم کا شتہید، بلکہ (۳) وہ لڑکا جس کی ڈاڑھی
اور مونچھیں نہ ہوں۔ (۴) طالم ۔

تلنگیانه | بقول سروری بضم تا و فتح لام و
نون دوم با کاف فارسی (۱) حاجت مندانه
و گدایانه منسوب به تلنگی که گذشت. می فرماید که
درین زمانه بر خلف وجهی اطلاق کنند مفلوک
از (۲) طالمانه باشد (سراج الدین راجی سے)
شاه بشنید چون ترانهٔ تو دید وضع تلنگیانهٔ او ...
می فرماید که بحذف یا هم مستعمل صاحب رشیدی
بر معنی اول قانع و خان آرزو در سراج هم بر معنی
اول قناعت کرده مؤلف عرض کند که باعتبار
سروری که محقق زبان خود است معنی دوم را هم
معتبر دانیم و مجرد معنی خلف تقویتش بر تلنگی گذشت
طرز تعریفش حقیقت را ظاهر کند و مخفی مباد که بحسب قواعد
فارسی زبان کلمهٔ آنه که افادهٔ معنی قابلیت و لیاقت
کند مرکب است با لفظ تلنگی یعنی بقابلیت تلنگی
و مراد از حاجت مندانه و گدایانه بلحاظ گدایان
هم خوش تمثیل این است (اردو) (۱) حاجت
مندانه فقیرانه۔ (۲) طالمانه ۔

تلنگه | بقول برهان و جهانگیری و جامع و رشیدی
بضم اول و سکون ثانی و فتح نون بمعنی حاجت و
خواهش و نیاز و ضرورت (کمال اسمعیل سے)
اکنون که هیچ سو ندارد چو باز رهبر و ران واقی
بر تلنگه سو آورم که هستی تو معشوقه روز بی نوائی

صاحب سروری فرماید که همان تلنگ که گذشت خان آرزو در سراج گوید که این لغت عربی است بتشدید نون و فارسیان استعمال این بتخفیف کنند مؤلف عرض کند که صاحب منتخب که محقق لغات عرب است ذکر این نکرده و صاحب منتهی الارب این را بمعنی حاجت آورده پس قول خان آرزو قرین صواب است و جا دارد که تلنگ را هم که بهمین معنی گذشت بر سبیل تبدیل تعلق ازین باید بتصرف در اعراب (اردو) حاجت ۔ خواہش ۔ مؤنث ۔ نیاز ۔ مذکر ۔ ضرورت ۔ مؤنث ۔ اور تلنگ

تلو | بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری و ناصری و رشیدی بفتح اول بروزن زلو (۱) مطلق خار را گویند و بضم اول (۲) پائین تیر باشد جائیکه پی در آن پیچند و رنگ کنند و پیکان مضبوط سازند (ابو رافع) تیر اندر قلب دشمن تا تلوگاه می خلد چو آنکه در چشمش تلو ۔ خان آرزو در سراج ذکر هر دو معنی کرده مؤلف عرض کند که هر دو معنی اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) کانٹا ۔ مذکر (۲) تیر کا وہ مقام جہاں پیکان مضبوط کریں ۔ مذکر ۔

تلوارہ | بقول ملحقات برہان تاقی که از چوب سازند ۔ در ہندی مچان گویند مؤلف عرض کند که مچان در ہندی خانه نیست بلکه آن مقام را نام است که در دیوار خانه برای داشتن و گذاشتن سامان قائم کنند که بعربی رف گویند و دیگری از محققین ذکر این نکرده و ما این را اسم جامد دانیم که معاصرین عجم ذکر این کنند (اردو) مچان ۔ بقول آصفیہ ہندی ۔ اسم مذکر ۔ ٹانڈ ۔ ٹانڈ ۔ وہ تختے یا لکڑیاں جو دیوار میں اسباب وغیرہ رکھنے کے واسطے زمین سے اونچی لگا دیتے ہیں ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن میں اس مقام کو بھی مچان کہتے ہیں جو کھیتوں میں چار لکڑیوں پہ تختہ کستے ہیں تاکہ شب میں کاشتکار بغرض حفاظت وہاں رہے ۔

تلواسه بقول برہان بر وزن چلپاسه (۱) اضطراب و بی آرامی و بی قراری و اندوه (۲) میل بچیزی داشتن صاحبان جامع و جہانگیری و ناصری ذکر معنی اول کرده اند (جمال الدین اشہری ؎) زبس تلواسه کاندر جان من بود ٭ تو گفتی مردنم در جان من بود ٭ صاحب رشیدی این را مرادف تالواسه گوید که بجایش گذشت ـ بہار ذکر این کرده میفرماید که با لفظ کردن و گرفتن مستعمل ـ خان آرزو در سراج این را صحیح بفتح اول داند که مخفف تالواسه است و بحوالهٔ رشیدی گوید که در کلام قدما نیامده و غیر از کلام خسرو یافته نشد ـ **مؤلف** عرض کند که قول ناصری و جامع که محققین اہل زبانند برای معنی اول سندی را مانند ہیچ ضرورت ندارد که کلام شعرا را برای این ضرور دانیم ـ و این درست است که این را مخفف تالواسه گوئیم که بجایش گذشت و معنی دوم مجاز باشد (اردو) (۱) دیکھو تالواسه (۲) خواہش، رغبت ـ مؤنث ـ

تلواسه بودن استعمال ـ یعنی حالت عارض بودن بی قراری **مؤلف** عرض کند که سند این از اشہری بر تلواسه گذشت ـ موافق قیاس است (اردو) بی قراری رہنا، اضطراب رہنا ـ

تلواسه کردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این بحوالهٔ بہار کرده و از معنی ساکت ـ **مؤلف** عرض کند که اضطراب و بیقراری کردن ـ سند این پیش نشد عیبی ندارد که موافق قیاس است ـ (اردو) مضطرب اور بیقرار ہونا ـ

تلواسه گرفتن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت ـ **مؤلف** عرض کند که مبتلای اضطراب شدن و عارض شدن بیقراری و اضطراب (ملا جامی ؎) آن یکی را گرفته تلواسه ٭ که خورد شیر نیم کاسه ٭ (اردو) اضطراب لاحق ہونا، بیقراری ہونا ـ

تلوسه بقول برہان بفتح اول بر وزن [illegible] مخفف تلواسه که (۱) اضطراب و بیقراری و

آزرده باشد (خسرو ؒ) کاخر روز آخرم آید
چو روز ۲ تلوسهٔ جان شود وصم سینه سوز بود (۲)
بضم اوّل وثانی غلاف کارد و شمشیر و امثال
آن می فرماید که باین معنی بفتح اوّل بر وزن سلوچه
هم بنظر آمده و بفتح اوّل وثانی (۳) غلاف خوشهٔ
خرما و غلاف دانهٔ خرما و (۴) تیشهٔ درودگری
راهم گفته اند (امیر خسرو ؒ) کامم از تلوسه
و مرگ لبالب تلخ است بشربت آب نه تر بینید
بیاید مرا با (شجاعی ؒ) خیال خنجرات از بس
کرده ره و دلم بخلید بنا و دلم تلوسهٔ شمشیر آبدار گوشت
صاحبان جهانگیری و رشیدی بمعنی اوّل و
دوم قانع صاحب جامع همزبان برهان صاحب

سروری بجائی ذکر معنی اوّل وچهارم کرده و
بجای دیگر معنی دوم را آورده خان آرزو در
سراج بذیل تلواسه بذکر معنی اوّل این قانع و
بذیل تلوسه بفتحتین و واو معروف ذکر معنی دوم و سوم
و چهارم فرموده گوید که در نسخهٔ میرزا بفتح اوّل
آورده - اوّل صحیح است بهار بر معنی اوّل
قانع - مؤلف عرض کند که بمعنی اوّل این
را مخفف تالواسه دانیم و بدیگر معانی اسم
جامد فارسی زبان (اردو) (۱) دیکھو
تالواسه (۲) میان - مؤنث - تلوار
یا چھری وغیره کا غلاف (۳) خوشهٔ خرما یا دانهٔ
خرما کا غلاف - مذکر (۴) تیشه - مذکر -

تلوک بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ضم ثانی و سکون واو و کاف (۱) نشانهٔ تیر که بعربی هدف خوانند و (۲) ظرف
و صراحی که آنرا بصورت شیر و گاو و حیوانات دیگر ساخته باشند و بدان شراب خورند - صاحبان جهانگیری و سروری
و رشیدی بمعنی اوّل قانع - صاحب ناصری گوید که همان تلکوک که گذشت - باختلاف گفته اند و در پلوک اصح آن
نگاشته شد - خان آرزو در سراج بذکر هر دو معانی گوید که تحقیق این بکاف گذشت یعنی به تلکوک - مؤلف عرض کند که تلکوک
بمعنی اوّل و دوم گذشت و پلوک که بیای فارسی و لام بجایش مذکور شد بهر دو معنی بالا نیست و تلکوک را هم ازین هیچ تعلق نیست

و خجند ناصری ہم بہ تکوک ذکر این معانی نکردہ‌اند و ما نیز کہ اینجا اشارہ آن چرا کرد باقی حال ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و صراحت کافی بہ تکوک کردہ ایم (اردو) دیکھو تکوک کے تیسرے اور پہلے معنے ۔

تلوشہ | بقول لغات برہان بمعنی شگوفہ و بہار درخت را گویند مؤلف عرض کند کہ صراحت لغوی نکرد و معاصرین عجم گویند بفتح اول و ضم دوم و فتح چہارم لغت قدیم است کہ حالا بہ زبان نیست کہ اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) شگوفہ ۔ مذکر ۔ بہار ۔ مؤنث ۔

تلہ | بقول برہان و جامع بفتح اول و ثانی غیر مشدد و (۱) مطلق آنچہ جانوران بقید در آید و (۲) جائی کہ دران جال و دام نہند و (۳) التونی کہ جامہ و امثال آن کشند و (۴) با ثانی مشدد پایہ نردبان را گویند و (۵) بکسر اول بر وزن حلبہ بمعنی طلا باشد کہ بعربی ذہب خوانند و بمعنی چہارم ہم ۔ صاحبان جہانگیری و رشیدی بر معنی اول و پنجم قانع ۔ صاحب سروری بجائی ذکر معنی چہارم سکرہ گوید کہ حالا تلہ گویند و بجای دیگر ذکر معنی اول و دوم و سوم کردہ مؤلف گوید دام داخل معنی اول است (ابن یمین ؎) نفس نفیس او نشود خاضع فلک گر سیمرغ را کسی نفگند است در تلہ ۔ صاحب ناصری بر معنی اول و دوم و چہارم و پنجم قانع ۔ وارستہ نسبت معنی اول صراحت فرماید کہ چیزی است کہ بدان جانوران را شکار کنند و ریاحی و دام (ملا عبد الرزاق فیاض اخو میرزا اشرف ؎) روح در کسوت آدم زپی معرفت است گردہ اندر این تلہ در خاک کہ عنقا گیرند ۔ گوید کہ این معنی بہ تشدید لام ہم آمدہ ۔ خان آرزو در سراج نسبت معنی اول فرماید کہ مطلق دام است و بحوالہ قوسی گوید کہ چوبی است کہ آن را کج کنند و بران زہ و حلقہ بندند و دانہ بران گذارند و تلہ را در خاک پنہان کنند و مرغان را بدان صید نمایند و بحوالہ نسخہ حلیمی گوید کہ بمعنی طویلہ کہ جانوران

سنند و ذکر معنی چہارم می طراز د کہ توسی بہاسے فارسی گفتہ و بحوالہ سروری ذکر معنی سوم و پنجم ہم کردہ و ہم او در چراغ ہدایت بصراحت مزید تثبیت معنی اول کند کہ اقسام دارد یک قسم آنست کہ جانوری در قفس انداختہ ہمان قفس جانور گیر شکار گذشتہ بہار بر ذکر معنی اول قانع بصراحتی کہ خان آرزو کرد و صاحب رشیدی بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر معنی اول بدین صراحت کند کہ دام است مؤلف عرض کند کہ بہمہ

معانی اسم جامد فارسی زبان دانیم و تلہ کہ بہ اصطلاح فارسی بمعنی چہارم گذشت مبدل این چنانکہ تخم و تخمہ و جا دارد کہ آن را ہم اسم جامد دانیم و اشارہ این ہم ہمہ را انجا کردہ ایم نسبت معنی اول عرض می شود کہ مطلق دام است بہر صورت کہ سازند (اردو) (۱) دام خواہ کسی شکل کا ہو جس سے جانور گرفتار کریں ۔ مذکر (۲) طویلہ یا وہ مقام جہاں چارپایوں کو رکھتے ہیں ۔ مذکر (۳) دیکھو اتو (۴) دیکھو تلہ (۵) سونا ۔ مذکر ۔ دیکھو تلا ۔

تلی | القول برہان بضم اول و کسر ثانی و سکون تحتانی مجہول بمعنی (۱) دست افزار و (۲) دست افزار دان سرتراشان و حجامان باشد و (۳) کیسہ خیاطان کہ سوزن و ابریشم و انگشتوانہ در آن نہند و (۴) بکسر اول طلا را گویند صاحب جہانگیری بر ذکر معنی اول و چہارم قانع و در معنی اول خصوصیت سرتراشان کند صاحب رشیدی ذکر معنی دوم و سوم و چہارم کردہ (سراج الدین راجی ۱۹) تلی تیر تو از خون خصم رنگینست ٭ بپای مردی خنجر فراخنای جہان نیست ٭ (حکیم سوزنی ۲۵) ندیدہ تلہ سوزنم کہ سوزنیم ٭ بنیم چو سوزن در تلی نہان میان تلی ٭ (سعدی ۲۴) وجود مردم دانا مثال زر تلی است ٭ کہ ہر کجا کہ رود قدر و قیمتش دانند ٭ بکوچی فرماید کہ (۵) بمعنی تالو ہم آمدہ کہ گذشت صاحب سروری ذکر معنی اول و سوم و پنجم

کرده می فرماید که تولی باضافهٔ واو هم می آید بمعنی اوّل ـ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل گوید که معنی دوم مجاز باشد و ذکر معنی سوم کرده نشیت معنی چهارم می فرماید که تحقیق آنست طلا در اصل به تای قرشت تلا بوده فارسیان عربی دان ابطای مطبقه نوشتند و تلی امالهٔ آنست و بذکر معنی پنجم گوید که می توان که واو به یا بدل شود مؤلف عرض کند که معنی اوّل اسم جامد دانیم و معنی دوم مجاز معنی اوّل و معنی سوم مجاز معنی دوم و معنی چهارم بقول خان آرزو امالهٔ تلی یا اینکه عربی دانان بالف مقصوره خواندند و الف آخر را بصورت تحتانی نوشتند و معنی پنجم مبدّل تلو چنانکه انگور و انگیر (اردو) (۱) استره ـ مذکر (۲) حجّام کی دهوپٹی ـ مؤنث ـ یہ دکن کا محاورہ ہے ـ وہ صندوق یا کیسہ جس میں حجّام اپنا سامان رکھتا ہے ـ مذکر (۳) درزی کا صندوق یا کیسہ جس میں سامان دوخت ہوتا ہے ـ مذکر ـ دکن میں درزی کا اٹیچ کہتے ہیں ـ مذکر (۴) دیکھو طلا (۵) دیکھو تلو ـ

تلیبار بقول برہان و جامع و رشیدی بفتح اوّل و ثالث مجہول و بای ابجد به الف کشیده بروزن خریدار ـ خانه را گویند که بجهت کرم پیله چوب بندی کنند تا پیله حاصل شود ـ صاحب جهانگیری بذکر این گوید که تلیوار هم به همین معنی آمده (جمال گیلانی ـه) بدر و بام خانه گذشته چو تلیبار آشنا گشتند ـ صاحب ناصری بذکر هر دو می فرماید که تلیبار هم به همین معنی آمده ـ خان آرزو در سراج می طراز د که تلیوار مبدّل این است مؤلف عرض کند که بلحاظ معانی دوم و سوم تلی این مرکّب با واو قیاس کنیم که معنی لفظی این مثل صندوق حجّامان و خیّاطان است که خانه خانه باشد و تلیبار مبدّلش که واو به موحّده بدل شود چنانکه آ و هوآب و تلیبار هم مبدّلش چنانکه ...

و تمیز (اردو) وہ لکڑی کا خانہ دار گھر جو ریشم کے کیڑوں کے لئے بنایا جاتا ہے۔ مذکر۔

تلیدن بقول رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی لرزیدن مؤلف عرض می کند کہ ہمہ محققین مصادر و غیر مصادر ازین ساکت و بخیال ما مرکب است از اسم جامد تول کہ بمعنی وحشت آید بحذف واو و یای معروف و علامت مصدر دن۔ بہ اصول ما مصدر اصلی است کہ اسم جامد این لغت فارسی است و تلندہ کہ گذشت اسم فاعل این و ما اشارۂ این ہمدر انجا کردہ ایم معنی لفظی این بلحاظ اخذ وحشت کردن و لیکن استعمال فارسیان معاصر بمعنی لرزیدن است کامل التصریف باشد و مضارع این تلد (اردو) کانپنا۔

تلیمان بقول برہان بروزن نریمان نام پہلوانیست ایرانی و بقول بعض تورانی صاحب جہانگیری بر پہلوان ایران قانع و صاحب جامع بر مجرد پہلوان۔ صاحب رشیدی متفق با جہانگیری و صاحب سروری پہلوان تورانی گوید۔ خان آرزو در سراج ہمزبان برہان مؤلف عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این متحقق نشد ایرانی باشد یا تورانی علم است و بس و از ینکہ بقول معاصرین عجم پہلوانیست بسیار معروف ما این را جا دادہ ایم و معاصرین عجم این را منسوب بہ ایران کنند (اردو) تلیمان ایک پہلوان کا نام ہے جو ایران یا توران میں گزرا ہے۔ مذکر۔

تلیوار بقول برہان و جہانگیری و جامع و ناصری و رشیدی بروزن و معنی تیمار است مؤلف عرض کند کہ ما حقیقت این ہمدر انجا عرض کردہ ایم کہ این اصل است و آن مبدل این (اردو) دیکھو تیمار۔

فوقانی با میم

تم بقول برہان و جامع و رشیدی و سروری و ناصری بفتح اول و سکون ثانی آفتی است

که در چشم پیدا می شود مانند پرده و آن را بعربی غشاوه گویند (ابن یمین ؎) هر کس نشان سروری اندر جبین تو * بیند اگرچه در بصرش آفت تم است * خان آرزو و سراج گویند که ظاهراً مخفف تمر است که بهمین معنی می آید مؤلف عرض کند که اتفاق وارهیم باد پردهٔ عنکبوت هم بهمین معنی گذشت (اردو) موتیا بند - مذکر - دیکھو پردهٔ عنکبوت -

تماج بقول برہان و جامع و انند و سراج بضم اوّل بروزن اماج کیسهٔ درازی را گویند که از پارچه دوزند و یا ابریشم بافند مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است -
(اردو) ہمیانی - مؤنث - دیکھو اپر انداخ -

تمارخ صاحب مؤید مطبوعه بذیل لغات فارسی گوید که گیاه تنک را گویند کذا فی بعض الطب مؤلف عرض کند که در نسخ قلمی همین معنی بر تمارخ نوشته که می آید و تصحیف کاتبین مطبع نولکشور بیش نیست (اردو) دیکھو تمارخ -

(الف) **تماخره** بقول برہان بفتح اوّل و خای نقطه دار و رای بی نقطه (۱) بمعنی هزل و مزاح و مسخرگی و ظرافت می فرماید که (۲) بسکون خای نقطه دار هم گفته اند بمعنی مطلق سخن اعم از مطائبه و خوش طبعی و غیر آن - صاحب سروری در هر دو معنی بسکون خای نقطه دار آورده - صاحبان جهانگیری و جامع و رشیدی و ناصری و سراج بر معنی اوّل قانع (حکیم ناصر خسرو ؎) گر تو تماخره کنی اندر چنین سفر * بر خویشتن کنی تو نه بر من تماخره * بهار بذکر معنی اوّل گوید که با لفظ فرا گرفتن و کردن مستعمل مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم می نماید و ــــــــــــ

(ب) **تماخره فرا گرفتن** بمعنی مسخرگی اختیار کردن است (پور بهای جامی ؎)

ای احمق کہ ہر کہ ترا دید از خریت ٭ حالی فراگرفت مزاح و تماخرہ بکرد ۔

(ج) **تماخرہ کردن و کندن** بمعنی مسخرگی کردن است و سند این از ناصر خسرو بر الف گذشت (اردو) الف (۱) مسخرگی ۔ ظرافت ۔ مؤنث (۲) بات ۔ مؤنث (ب) مسخرگی اختیار کرنا (ج) مسخرگی کرنا ۔

تمارخ بقول ملحقات برہان بفتح اول و رای قرشت گیاہ تنک را گویند مؤلف عرض کند کہ در نسخ قلمی بتحقیق ہم این لغت بہمین معنی یافتہ می شود ۔ اسم جامد فارسی قدیم دانیم (اردو) ہریالی ۔ مؤنث ۔

تماشا بقول مہان باشین منقطہ دار بالف کشیدہ نظر کردن بچیزی از روی حظ یا بجہت تماشا وارستہ گوید کہ تفاعل مشی است در اصل تماشی بود مثل تمنی و تولی و تقاضی اینجا ہم یا را بالف بدل کردہ اند معنی لغوی آن بایکدیگر پیادہ رفتن ۔ فارسیان بمعنی دیدن آرند انتہیٰ ۔ نعمت خان عالی (ب) جان بسر دل رفت و دل از دیدہ برون شد ٭ این با ہمہ از بہر تماشای تو باشد ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ بعضی از فضلا در شرح گلستان نوشتہ اند کہ لفظ تماشا تفاعل مشی است و اصلش تماشی است و فارسیان در این قسم مصادر یا را بالف بدل کنند از جا لم تمنا پس معنی تماشا نظر بہ اصل لغت بایکدیگر پیادہ رفتن چون یاران برای تفرج اکثر باہم پیادہ سیری کنند در عرف بمعنی تفرج مستعمل شدہ و لہذا الطرف دیدہ منسوب می شود چنانکہ سعدی گوید (ع) دیدہ شکیبد ز تماشای باغ ٭ نقل است روزی سعد اللہ خان وزیر می گفت کہ تماشای باغ دیدم آخوند ملا عوض وجیہ گفت کہ تماشا خود دیدن است

پس تماشا دیدن درست نمی شود صحیح کردیم. است سعد الله خان این را بتن برداشت و از
آنچه در مصدر تحریر یافت ظاهر شد که هر دو غرضی خطا کرده اند خطا معترض نمایان است و خطای
معترف بجهت آنکه نبایستی قبول کرد هر چند تماشا دیدم غلط باشد امّا ازان وجه که معترض گفته است
غلط نیست بلکه از وجه دیگر است مگر آنکه مسامحة بکار برده مصدر را بمعنی مفعول گیرند بحذف
و ایصال یعنی متفرج به از قبیل اعتماد و اعتبار در مقام حمل مواطات چنانچه در خطابات پادشاهی
و وجه تسمیهٔ غلامان واقع شود یا از تماشا با به التماشا اراده نمایند چنانکه مهلک را مرگ گویند و
نجات دهنده را حیات و این نوع مسامحات در جمیع محاورات شائع و کسی انکار آن نمی تواند
کرد (انتهی کلامه) می فرماید که هر چند لفظ عربی است بمعنی اوّل استعمال کنند و نظیر این لفظ سیر است
که در عربی هم بمعنی رفتن است و فارسیان بمعنی مذکور استعمال نمایند چنانکه سیر و تماشا گویند و با لفظ
کردن مستعمل شود و با دیدن هرگز در اشعار اساتذه دیده نشد هر چند شارح مذکور نیز در تصحیح
روا داشته امّا استعمال زبان دانان مخالف اوست و مراد از تفرج هم همان دیدن است
از روی حظ و مراد آخوند استعمال اهل زبان فارسی است درین صورت هیچ اعتراض بر او وارد نیست
بلکه غلط شارح است فتأمل (انتهی) و هم او در چراغ هدایت می فرماید که سالک یزدی استعمال تماشا
دیدن کرده و این خالی از غرابت نیست (س) تعجب دارد و این صورت تماشا دارد و این معنی تو
جهان محو تماشا و تماشائی نمی بینم تو می فرماید که بعد تأمل معلوم می شود که دیدن اینجا بمعنی دریافتن است
یعنی من تماشائی دانم که چیست و حال آنکه عالم محو تماشا است. صاحب تحقیق الاصطلاحات هم
ذکر این کرده با وارسته متفق. بهار گوید که فارسیان بمعنی دیدن و هنگامه استعمال این کنند مؤلف

عرض می‌کند که استعمال فارسیان (۱) بمعنی نظاره و دید است که حاصل بالمصدر دیدن باشد و (۲) بمعنی هنگامه بصورت ترکیب و صراحت استعمال در ملحقات می‌آید و بحث کامل تماشا دیدن بجایش کنیم (اردو) (۱) تماشا بقول آصفیه مذکر۔ دید۔ نظاره (ظفر ؎) دکھائی وہی ہمیں کیفیت کونین ہستی میں ؎ نظر آیا خدائی کا تماشا بت پرستی میں ؎ (۲) ہنگامہ مذکر۔

تماشا افتادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی واقع شدن نظاره باشد و مراد از جمع غفیر جمع شدن از برای مشاهده و دید و تهلکه افتادن و هنگامه بپا شدن از کثرت تماشائیان (حزین ؎) قیامت شد بپا از جلوهٔ نوخیز شمشادش ؎ تماشا در بهشت افتاد از حسن خداداوش ؎ (اردو) ہنگامہ بپا ہونا۔

تماشاچی اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاه قاجار هر که تماشا می‌بیند یعنی هر تماشائی و نظارهٔ چیزی می‌کند مؤلف عرض کند که لفظ تماشا مرکب شد با کلمهٔ چی که لغت ترکی است از قبیل نقارچی و باورچی که افادهٔ معنی فاعلی کند یعنی تماشا بیننده (اردو) تماشہ بین بقول آصفیه۔ ہر قسم کی سیر دیکھنے والا (یعنی فارسی میں اسم فاعل ترکیبی کے معنے ہیں اور انھیں معنوں میں اردو میں بھی اس کا استعمال ہو سکتا ہے)۔

تماشا خانه استعمال۔ بقول بہار و بحر مرادف تماشاگاه و تماشاکده (صائب ؎) حسن چون تنها شود از چشم خود دارد خطر ؎ در تماشا خانهٔ آئینه هم تنها مباش ؎ (خواجهٔ شیراز ؎) حلقهٔ زلفش تماشاخانهٔ باد صباست ؎ جان صد صاحب دل آنجا بستهٔ آن مو ببین ؎ مؤلف عرض کند که مکانی و مقامی که در آن تماشا واقع شود یعنی محل تماشا (اردو) تماشے کا مقام دیکھو تماشاگاه۔

تماشاخانۂ اوپرا | اصطلاح۔ بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی تماشاگاہی کہ دران رقص و سرود باشد مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است با صراحت اوپرا بجائیش کردہ ایم کہ بمعنی رقص و سرود است (اردو) وہ تماشاگاہ جہاں ناچ رنگ ہو۔

تماشاخانۂ شاہی | اصطلاح۔ بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار تماشا گاہی کہ دران نقل تزک شاہی شود و صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم تصدیق این می کند مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است و معنی لفظی این خلاف کنایۂ محاورۂ معاصرین عجم است کہ زبان خود را بتاریکی می بیند (اردو) وہ تماشاگاہ جس میں پادشاہی تزک و حشم کی نقل ہو۔ مذکر

تماشاخانۂ سرباز | اصطلاح۔ بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار میدانی کہ دران سپاہ فوجی بازی کنند ہمچون جنگ مصنوعی مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔ (اردو) وہ میدان جہاں فوجی کرتب دکھائے جاتے ہیں۔ مذکر۔

تماشاخانۂ کالا | اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ تماشا گاہی کہ بسیار تجمل و شان دارد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) وہ تماشا گاہ جس میں شان و تجمل زیادہ ہو۔ مذکر۔

تماشا دادن | مصدر اصطلاحی بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی تماشا نمودن و بمشاہدہ آوردن تماشا مؤلف عرض کند کہ متعدی تماشا دیدن است محاورۂ معاصرین عجم باشد (اردو) تماشا دکھانا۔

تماشا دارد | اصطلاح۔ بقول بحر این لائق دیدن است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است گویند یا سرباز ہی فلان تماشا دارد دیکھنا

(اشرف مازندرانی سنه) وجد صوفی شب معراج تماشا دارد ؎ جلوهٔ شیر و رآ تاج تماشا دارد ؎

(اردو) دیکھنے کے قابل ہے۔ قابل دید ہے۔

تماشا داشتن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که محو تماشا بودن است (مسیح کاشی سنه) پیوسته بروی تو تماشا دارم ؎ دل دست خوش آن زلف چلیپا دارم ؎ مخفی مباد که سند بالا متعلق به مصدر داریدن است که بجائش می آید

(اردو) محو تماشا ہونا۔

تماشا دیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که بمعنی نظاره کردن است (سالک یزدی سنه) تعجب دارد این صورت تماشا دارد این معنی ؎ جهان محو تماشا و تماشائی نمی بینم ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال مصدر بینیدن پیداست که بجائش می آید خان آرزو در سراج بذیل تماشا گوید که تماشا دیدن هرگز در اشعار اساتذه دیده نشد۔ ما بحث کاملش بذیل تماشا نقل کرده ایم و هم او در چراغ هدایت بذیل تماشا می نویسد که در کلام سالک یزدی (تماشا دیدن) را دیده ام و این خالی از غرابت نیست لیکن بعد تامل معلوم می شود که دیدن اینجا بمعنی دریافتن است یعنی من تماشائی دانم که چیست حالانکه عالم محو تماشاست (انتهی) ما میگوئیم که فضولی اوست و دیدن درینجا بمعنی دریافتن نیست بلکه یافتن و مشاهده کردن و نظاره کردن۔ ذوق زبان ندارد که استعمال سالک را از غرابت پندارد۔ فتامل۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات بذیل تماشا کردن ذکر این کرده گوید که ترجمهٔ محاورهٔ هندی است بخیال ما او هم ذوق سخن ندارد (شیخ حسین شهرت سنه) بزم اهل دنیا چون تماشا بین بتخانه ؎ ندارم مطلبی ناز برهمن می کشم بیجا ؎ (امیر خسرو سنه) خرم آن روز که من آن رخ زیبا بینم ؎ او کند ناز و من

ازدو تماشا بینیم ؎ (اردو) تماشا دیکھنا بقول آصفیہ سیر دیکھنا کیفیت اٹھانا۔

تماشا رسیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بنظر آمدن تماشاست (نظیری ؎) مجلس چو بشکست تماشا بیکو در بزم چون نماند کسی جا بہار رسید ؎ (اردو) تماشا نصیب ہونا۔ تماشا نظر آنا۔

تماشا شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سندش استعمال مصدر شودن پیداست کہ بجایش می آید و معنی این قرار یافتن تماشاست (عالی ؎) غنچہ ولہا ز شوقت ہر طرف وا می‌شود ؎ گر نقاب از رخ بیندازی تماشا می‌شود ؎ (بدیع اصفہانی ؎) شیشہ ہا چیدہ است بر طاق دلم دست امید ؎ گر فتد سنگی ز نومیدی تماشا می‌شود ؎ (اردو) تماشا ہونا تماشا

قرار پانا۔

تماشا کدہ اصطلاح۔ بقول بہار و بحر مرادف تماشا خانہ و تماشا گاہ (شوکت ؎) گلشن از بسکہ زردی تو تماشا کدہ است ؎ چو نگہ رنگ گل نگہ بود و حیرت زدہ است ؎ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دیکھو تماشا خانہ۔

تماشا کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تماشا دیدن باشد (نظیری نیشاپوری ؎) چنانم می‌گزد بی او تماشای چمن کردن ؎ کہ شکل غنچہ در گلشن ہر بار است پنداری ؎ (اردو) دیکھنا۔ دیکھو تماشا دیدن۔

تماشا گاہ اصطلاح۔ بقول بحر و بہار مرادف تماشا خانہ کہ جای و محل تماشا باشد (صائب ؎) از فیض سرمہ حیرت درین تماشا گاہ ؎ یکی شد است چو آئینہ خوب و زشت مرا ؎ مؤلف

عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) تماشا
گاہ۔ دیکھو تماشا خانہ۔

تماشا گر | اصطلاح۔ بقول بحر و بہار مرادف تماشائی یعنی بینندہ (ملا شانی تکلو ؎) ز آتش نتوان رفت ہمان بہ کہ ز دور تماشا گر گلزار تو باشیم ؂ (ملا طغرا ؎) ز رنگین بتان دیدۂ دوستان ؂ بمجلس تماشا گر بوستان ؂ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است از قبیل داد گر و صیقل گر (اردو) تماشا دیکھنے والا۔

تماشا نگاشتن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ از سندش استعمال مصدر نگاریدن پیداست و معنی این قائم کردن تماشا (عرفی ؎) بر شفق گریہ عطارد شمار ؂ بر ورق دیدہ تماشا نگار ؂ (اردو) تماشا قائم کرنا۔

تماشا نمودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ جلوہ دادن و مشاہدہ کنانیدن تماشا متعدی تماشا دیدن است (شانی مشہدی ؎) بران سر دارم ہنوز کہ دست افشان و پاکوبان ؂ درآیم و ز جنون در شہر و بنمایم تماشائی ؂ مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال مصدر نمائیدن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تماشا دکھانا۔

تماشائی | بقول بہار و وارستہ یعنی تماشا گر کہ گذشت (ملا نوعی ؎) حسن مستور نظرہا ستا کہ چون صورت خویش ؂ بہرہ نیست از آئینہ تماشائی را ؂ (ظہوری ؎) گر تماشائی شود پیدا تماشا رخصت است ؂ حسن بی سازی اگر خود را تماشا رخصت است ؂ (ولہ ؎) غوطہ در دام نگہ خوردہ تماشائی او ؂ یک جہان دیدہ اگر در بن ہر مو دارد ؂ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) تماشائی

بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مذکر ۔ سیر دیکھنے والا ۔ نظارہ کن ۔ ناظر ۔

(الف) **تماغہ** بقول بہار بالضم و غین معجمہ کلاہ شاہین و باز و امثال آن (خواجہ عبید الٰہی شامی سہ) ای کردہ بصید آہوی دل آہنگ ٭ بربستہ کمر چین دامن لب تنگ ٭ این پردہ سینہ بند پستان نیست ٭ مانند تماغہ ایست بر چشم پلنگ ٭ (علی رضای تجلی سہ) شہباز نظر چو زند بال و پر بہم ٭ شہ چرخ را بیفگند از سر تماغہ وار ٭ (ابوطالب کلیم سہ) کبوتر کوبہ زنہارش در آید ٭ تماغہ از سر شاہین رباید ٭ صاحب انند نقل نگارش **مؤلف** عرض کند کہ ترکی و عربی نیست فارسی قدیم است و بعض معاصرین عجم ہم بر زبان دارند (اردو) ٹوپی بقول آصفیہ ہندی ۔ اسم مؤنث ۔ وہ تھیلی جو شکاری جانور کے منہ پر چڑھا دیتے ہیں (ملاحظہ) ۔ (وزیر سہ) وہ بدگمان ہوں کہ خط دیکھے بند کیں آنکھیں ٭ چڑھائی باز کی ٹوپی سر کبوتر پہ ٭

تمام بقول بہار کافی و بسندہ و کامل و بی نقصان و بمعنی آخر و منقضی بالفظ شدن و کردن و بمعنی نظام یافتن بالفظ گرفتن مستعمل ۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید کہ مصدر عربی است و فارسیان آن را بمعنی تام اسم فاعل استعمال کنند و ازین جہت یای مصدری فارسی بآن الحاق سازند **مؤلف** عرض کند کہ صاحب منتخب بفتحتین بمعنی درست و درست شدن آوردہ فارسیان استعمال این ترکیب با مصادر خود بمعنی (۱) آخر و ختم و (۲) بمعنی کامل و کل ہمہ کردہ اند در ملحقات می آید معنی دوم بین مجاز معنی اول می نماید بخیال ما مفرس است (ظہوری سہ) خونہا تمام جوش زد از شور بلبلان ٭ گلہای آتشین شرر گلخن من است ٭ (والہ سہ) ہر کہ غرض دارد امیدی براو ٭ در تمام شہر کو نگین نگشت ٭ (اردو) تمام بقول آصفیہ عربی (۱)

آخر۔ ختم۔ (۲) کامل۔ بالکل۔ سالم

تمام آن را چمن گرفته است | بقول بہار بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار بمعنی اطراف آن مقام سبزہ زار است مؤلف عرض کند کہ مقولہ موافق قیاس است (اردو) اس مقام کے اطراف سبزی ہے۔

تمام اجزا | استعمال۔ بقول بہار و مجمع بمعنی کامل و بی نقصان (عبد الرزاق فیاض سے) غرت بی طالعان ہرگز تمام اجزا نبود ÷ دامنی گر داشت این خلعت گریبانی نداشت ÷ خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس (اردو) کامل۔ تمام۔ بے نقصان۔

تمام برآمدن و برآئیدن | استعمال کامل برآمدن است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس باشد (ظہوری سے) زخود تمام برآیم مگر تمام برآیم ÷ کہ ہزار بار بسوزم

مانند کہ خام برآیم ہزار حیف است کہ مصدر بر اینجا بجایش ترک شد (اردو) کامل نکلنا۔

تمام بودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی کامل بودن است (کمال اصفہانی سے) خلق گوید منتظر خوردہ بہ ہر کہ در آئینی تمام بود ÷ (اردو) کامل ہونا۔

تمام دیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی تمام تر معائنہ کردن و کامل فہمیدن و دانستن و یافتن (نظامی گنجوی سے) بدید در خسروی دیدہ تماشش ÷ بنہادہ خسرو بہ دیدہ تمامش ÷ (اردو) کامل ملاحظہ کرنا۔ دیکھنا۔ کامل پانا۔ کامل خیال کرنا۔

تمام رس | اصطلاح۔ بقول مجمع و بہار مقابل نارس۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات

صراحت فرماید که آنچه خوب رسیده باشد از
شراب و جز آن مقابل خام رس (صائب ؎) تمام
رس نشوده باده که کف دارد که عیب دارد
پیاله گو بپری که تف دارد مؤلف عرض کند
که مرادف پخته که خامی ندارد چنانکه میوهٔ تمام
رس و شراب تمام رس. اسم مفعول ترکیبی
(اردو) پخته. پکا ہوا۔

تمام رسیدن | استعمال. صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که سند پیش کرده او از صائب ہمان
است که به (تمام رس) گذشت و در ان
استعمال (تمام رس) است که اسم مفعول ترکیبی
است و لازم نمی آید که بوثوق آن این مصدر را قائم
کنیم از آنکه استعمال دیگر مشتقات این بدین معنی در
کلام فارسیان دیده نشد. صاحب آصفی خود نکرده
(اردو) ناقابل ترجمہ۔

(الف) **تمام ساختن** | استعمال. صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که کامل کردن و ختم کردن و بانجام
رسانیدن است (صائب ؎) خورشید پیر
و حشت کند ماه را تمام ٭ حسن تو کار من بنگاه
تمام ساخته ٭ واز ہمین قبیل است ۔۔۔

(ب) **تمام ساز بودن** | (ظہوری ؎)
بیابان عیدی کن و در عیدگاه عشق قربان شو ٭
که می سازد شہادت ناتمامان را تمام اینجا ٭
(اردو) الف و ب تمام کرنا۔

تمام شدن | استعمال. صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که (۱) لازم تمام کردن است یعنی کامل
شدن و از و اسناد پیش کرده اش استعمال
مصدر شدن پیداست که پیدایش می آید (ظہوری
؎) چه در ترک تازی کند اہتمام ٭ شود ترکی
ترک کردن تمام ٭ (کمال اصفہانی ؎)
چل روز از ان سبب گِل آدم سرشته بود ٭

تا قصر دین بخشت وجود شود تمام ٭ ارسنا۔
صائب استعمال تمام شدن پیدا است (ص)
در خاکساری آنکه چو مهتاب تمام شد ٭ بر صدر
اگر قرار کند آستانه است ٭ صاحب رشیدی
گوید که (۲) بمعنی مردن هم. صاحبان بحر و بهار
ذکر هر دو معنی کرده اند و از سند صائب معنی
دوم هم توان گرفت. خان آرزو در سراج
گوید که بدان سبب که موت متمم کمالات انسانی
است از اینجاست که بعضی در تعریف انسان
گفته اند حیوان ناطق مائت چنانکه شاعر گوید (ع)
نشنیده که هر که بمیرد تمام شد ٭ و این از جمله
تحقیقات علامه دوانی است. مؤلف عرض
کند که موافق قیاس است (اردو) (۱)
تمام ہونا (۲) مرنا۔

تمام شهر در زیر پا افتاده است مصطلح
رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاجار ذکر
این کرده گوید که یعنی تمام شهر در نشیب واقع است
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو)
تمام شہر نشیب میں ہے۔

تمام عیار اصطلاح. بقول بهار بمعنی تمام
اجزا که گذشت صاحب بحر گوید که بمعنی کامل و
بی قصور (صائب ص) شود بساط جهان چون
زر تمام عیار ٭ کند کوشش اگر خلق در روائی
هم ٭ مؤلف عرض کند که بمعنی کامل العیار
(اردو) کامل العیار۔ وہ سونا یا چاندی جو کھری

تمام کردن استعمال. صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت. مؤلف عرض کند
که بمعنی ختم کردن است (شفائی اصفهانی ص)
چون لب از قصهٔ اظهار محبت وا ماند ٭ بزبانی
که گرم تمامش کردم ٭ (اردو) تمام کرنا۔
ختم کرنا۔

تمام کشیدن استعمال. صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت. مؤلف عرض
کند با کل کشیدن و معنی باقی بد اشتن کشیدن

بکمال است (فغانی سه) هزار چو غنچه قبیلش است
در قرابه عشق ؎ خوش آن حریف که این کاسه را
تمام کشید ؎ (ابوالرجای غزنوی سه) کمال دولت
وبخشش هنوز نیم کش است ؎ جهان چو شیر شود ور را
اگر تمام کشید ؎ (ظهوری سه) نفس گسیخت و ظلم
آه تا تمام کشید ؎ بود نخچیر تنگ دیده کرد جام کشید ؎
(اردو) کامل کھینچنا۔ پینا۔ کمان ہو یا آہ و نالہ یا
جام شراب وغیرہ۔

تمام گذشتن | استعمال۔ بمعنی منقضی شدن
سپاس مؤلف عرض کند که موافق قیاس است
(ظهوری سه) کار ست از عمر نمیکاره هنوز ؎ غافل
و تمام می گذرد ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال
مصدر گذشتن پیداست که بجای خود وش می آید
(اردو) کامل گذر جانا۔

تمام گردانیدن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی تمام کردن است (اسنائی
غزنوی سه) از داو خدمت ماکاری نیاید ایجان
؎ هم تو بنهادی ؎ هم تو تمام گردان ؎ (اردو)
تمام کرنا۔ ختم کرنا۔

تمام گردیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی تمام شدن است (صائب سه) امید
بلبش داشتم ندانستم ؎ که این قدح بچشیدن تمام
می گردد ؎ (اردو) تمام ہونا۔ ختم ہونا۔
دیکھو تمام شدن۔

تمام گرفتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی تمام و کامل شدن (سفری بلیناپوری سه)
گیرد به دولت تو همه شغلهای نسق ؎ گیرد به همت
تو همه کارها تمام ؎ مخفی مباد که از سند بالا استعمال
مصدر گیرفتن پیداست که بجایش می آید (اردو)
کامل ہونا۔ تمام ہونا۔

تمام گشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر

این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تمام شدن است (کلیم ہمدانی سہ) و اصلی نہ حرف چون و چرا بستہ است لب ہا چون رہ تمام گشت جرس بی زبان شود ہا (اردو) تمام ہونا۔ دیکھو تمام شدن۔

تمامی | صاحب تحقیق الاصطلاحات نا بلی تمام گوید کہ فارسیان یای مصدری فارسی بقانون الحاق بسازند مؤلف عرض کند کہ (۱) بمعنی موت و (۲) بمعنی اختتام و انجام معنی دوم تحقیقی است و معنی اول مجازش ۔ و بخیال ما یای آخرہ زائد است (صائب سہ) کار جہان تمامی ہرگز نمی پذیرد ہا پیش از تمامی خود خود را تمام گردان ہا (ولہ سہ) نشنہ شادی چہ می خواہی ز دریں ماتم سرا ہا کہ گل تمامی عمر خود را صرف یک خمیازہ کرد ہا (قطرت قمی سہ) خال لب او قوت تقریر نماید ہا این نامہ سخن شرح تمامی شعرا کرد ہا (ظہوری سہ) تمامی عمر خاشاک سر کوی مہوش چید ہم ہا کہ نادان می کند بر شعلہ خشم تمام چیشی راہا (اردو) (۱) موت۔ مؤنث (۲) تمامی۔ بقول آصفیہ مؤنث۔ آخر انجام۔ انت۔

تماہیچہ | بقول ملحقات بہار گوشت نرم و نزار و تیخچہ صاحب انند گوید کہ بہ وزن و معنی تباہیچہ باشد یعنی گوشت نرم و تیخچہ مؤلف عرض کند کہ این مبدل تباہیچہ است چنانکہ عقرب و عقرم و صراحت ما خذش بر آنجا کردہ ایم (اردو) دیکھو تباہیچہ۔

تمتع | بقول بہار بمعنی بہرہ داری یافتن می فرماید کہ با لفظ برداشتن و بردن و داشتن و دیدن و گرفتن و یافتن مستعمل مؤلف عرض کند کہ بقول منتخب بفتحتین و ضم فوقانی مشددہ مصدر لغت عرب است بہ ہمین معنی فارسیان استعمال این بمعنی اسمی یعنی فائدہ گرفتہ کردہ ملحوظ باشد

می آید (اردو) تمتع - یعنی فائدہ۔ مذکر

تمتع برداشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی فائدہ حاصل کردن است و متمتع شدن (صائب ع) نشد ز گرد یتیمی نصیب ہیچ گہر تمتعی کہ دل از خط دستان برداشت ۔ (اردو) فائدہ حاصل کرنا۔

تمتع بردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف تمتع برداشتن است (مخلص کاشی ع) جدا ز ہم چہ تمتع برند چون دندان ۔ جماعتی کہ ز طفلی بہم برآمدہ اند ۔ (اردو) فائدہ حاصل کرنا۔ فائدہ پانا۔

تمتع بستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حاصل کردن تمتع باشد مرادف تمتع برداشتن (صائب ع) خموش باش نظر کن بہ طوطیان صائب ۔ کہ جز قفس چہ تمتع ز گفتگو بستند ۔ (اردو) فائدہ حاصل کرنا۔

تمتع داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی متمتع بودن است (حافظ شیراز ع) از لذت حیات ندارد تمتعی ۔ امروز ہر کہ وعدۂ فرداش می دہند ۔ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال مصدر داریدن پیداست کہ بجایش می آید۔ (اردو) متمتع ہونا۔ فائدہ یاب ہونا۔

تمتع دیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی متمتع شدن مرادف تمتع داشتن است۔ (صائب ع) تمتع با کمال قرب زان رعنا نمی بینم ۔ کہ از بیم پا نلغزد بار دوش بالا نمی بینم ۔ مخفی مباد کہ از سند بالا استعمال مصدر بینیدن پیداست کہ بجایش گذشت ۔ (اردو) دیکھو تمتع داشتن۔

تمتع گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی

ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی متمتع شدن است مراد از تمتع بردن (صائب ع) نشد ز دولت بیدار رزق اهل سعادت بجز تمتعی که از آن چشم نیم خواب گرفتم (اردو) متمتع ہونا۔ فائده حاصل کرنا۔

تمتع یافتن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی فائده حاصل کردن است (سعدی ع) تمتع ز هر گوشهٔ یافتم ز هر خرمنی خوشهٔ یافتم (اردو) فائده حاصل کرنا۔ فائده پانا۔

تمتم بقول بهار و سروری و ناصری و رشیدی و جامع بضم هر دو فوقانی و سکون هر دو میم (۱) قطاس باشد و آن دم گاو کوهی است که سپاهیان آن را از نیزه و علم آویزند و بر گردن اسپ بندند. خان آرزو در سراج بکسرتین معنی اوّل گوید که (۲) بکسر هر دو تا بمعنی سماق است مؤلف عرض کند که بعض محققین نسبت معنی اوّل این لغت را بفتح هر دو فوقانی نوشته اند و معنی دوم صاحب محیط هم این را سماق گفته و سماق هرچه نوشته انقلش بر تتری کرده ایم ولیکن تمتم بمعنی دوم خود لغت عربی است و صاحب منتهی الارب آورده البته بقول خان آرزو این را متفرس توانیم گفت اگر سند استعمال این بکسر هر دو تا بدست آید (اردو) (۱) جنگلی گائے کی دم جو گھوڑوں کی گردن اور علم پر زینت کے لئے لٹکاتے ہیں۔ مؤنث (۲) سماق دیکھو تتری۔

تمثال بقول بهار بالکسر بمعنی پیکر و تماثیل جمع آن۔ می فرماید که با لفظ کشیدن مستعمل مؤلف عرض کند که این بالکسر لغت عرب است فارسیان استعمال این با مصادر فارسی می کنند که در ملحقات می آید و هیچ تخصیص بمصدر کشیدن نیست (اردو) دیکھو پیکر کے پہلے معنے۔

تمثال بستن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض

کند که بمعنی تمثال بستن و تصویر کشیدن (عالی شیرازی
سے) کجا به آیینه هم خورده کس بسته است
تمثالی که چو تصویر نقش شد طبیعی مشوش را نه
(اردو) تصویر کھینچنا، نقش کرنا۔

تمثال ساختن | استعمال صاحب آصفی

تمثال کشیدن | ذکر این کرده از معنی تا گفته
مؤلف عرض کند که بمعنی تصویر کشیدن و نقش
کردن مرادف تمثال بستن است (رودکی
سمرقندی سے) بهشت آیین سرائی را بپرداخت
ز هر گونه در آن تمثال ها ساخت (فغانی
شیرازی سے) هست از پریشانی عاشق هویدا
حال عشق ای که شد مصور چون کشید
تمثال عشق (اردو) تصویر کھینچنا، نقش کرنا۔

تمثال گر | اصطلاح۔ بقول بهار و در
ملحقات و بهار و بحر و مؤید صورت گر و نقاش
(شیخ شیرازی سے) چنان صورتش بسته تمثال گر
که صورت نبندد از آن خوبتر مؤلف عرض
کند که موافق قیاس است (اردو) مصور۔

(الف) **تمثیل** | بقول بهار بمعنی نگاشتن پیکر۔ می فرماید که بمعنی تشبیه دادن از کلام محسن
تاثیر مستفاد می شود (سے) دین و دل را که دهی بر باد تا دم می زنی به باز تمثیل کرم ... نام حاتم
می زنی به مؤلف عرض کند که بالفتح و کسر ثای مثلثه بقول منتخب لغت عرب است فارسیان
بمعنی مثال استعمال کرده اند و به همین معنی در عربی هم استعمال است بمعنی مصدری و از
سند بالا ---

(ب) **تمثیل زدن** | بمعنی مثال دادن ظاهر (اردو) الف تمثیل بقول آصفیہ
عربی اسم مؤنث۔ مثال، تشبیہ، نظیر (ب) تمثیل دینا بقولہ مثال دینا۔

تمجید | بقول ملحقات برهان بمعنی آموخته و دان۔ مرادف تلمیح۔ مؤلف عرض کند که ظاهر الفت

ترکی معلوم می شود و سکوت دیگر محققین فارسی هم تائید خیال ما می کند ولیکن لغات ترکی ازین ساکت
چارہ نیست که فارسی قدیم دانیم معاصرین عجم ازین بیخبر اند (اردو) توشدان۔ بقول آصفیہ
فارسی۔ اسم مذکر۔ توشہ دان۔ وہ ظرف جس میں سفر کی خوراک رکھیں۔

تمخیشا بقول برہان و جامع با خاء و شای مشدد بر وزن مسیحا۔ (۱) نام یکی از اصحاب کہف است
و (۲) نام دعائی ہم که بوقت حاجت می خوانند صاحب انند باد کرده این صراحت کند که لغت فارسی
زبان است **مؤلف** عرض کند که بقول معاصرین عجم لغت شده و باز نباشد بمعنی دوم بخیال ما
بمعنی اول فارسی نباشد و در عربی هم یافته نمی شود باشد که سریانی باشد (اردو) (۱) ایک صحابی
کا نام اصحاب کہف سے تمخیشا (۲) ایک دعا کو فارسیوں نے بھی تمخیشا کہا ہے جس کی صراحت
مزید نہیں ہوئی۔ مؤنث۔

تمدن بقول آنول چال بحوالہ معاصرین عجم بمعنی تہذیب **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است
بفتحتین و ضم دال مہملہ مشدد بمعنی بود و باش کردن در شہر اشتقاق شہر نمودن و از ینکه باشندگان
شہر بنسبت دیہاتیان صاحب تمیز می باشند فارسیان استعمال این بمعنی تہذیب کرده اند و
معاصرین عرب ہم بدین معنی استعمال می کنند پس ما این را مفرس تدانیم (اردو) تمدن۔ مذکر
تہذیب۔ صاحب آصفیہ نے اس کو ترک فرمایا ہے مگر اردو میں انہیں معنوں میں مستعمل ہے۔

تمدہ بقول برہان و جامع بفتح اول و سکون ثانی بر وزن غمدہ بہ پیچ زبان را گویند یعنی شخصی
که در حرف زدن زبانش خوب نگردد که بعربی فافاه خوانند۔ خان آرزو در سراج می فرماید
که بدین معنی تمتمه بر وزن دمدمه آمده و تمتمه هم بدین معنی گذشت و پیچ یکی ازین سه لغت

در کتب معتبره نیست مؤلف عرض کند که ما بر نشد به حقیقت تا غذا این عرض کرده ایم و تمنده
مستدلش باشد پس این را مخفف تمنده دانیم و باعتبار صاحب جامع که محقق زبان خود است
معتبر دانیم (اردو) دکھیو تلنده ـ

تمر بقول برهان و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی و رای بی نقطه (۱) آب مروارید که علتی است
در چشم و بکسر اوّل نیز بنظر آمده صاحب جهانگیری بذکر معنی اوّل گوید که در بعضی از فرهنگها (۲)
آب مروارید را تمر خوانند با اوّل مکسور و ثانی زده خان آرزو در سراج بذیل تمر که معنی اوّل
گذشت این را اصل داند و تم را مخفف این مؤلف عرض کند که از بیان همه محققین بالا
و رای صاحب جهانگیری ظاهر می کند که تمر را بعضی بمعنی از بیماری چشم دانند که بعمر چهل سالگی
در چشم پیدا آید و بدان سبب تیرگی بینائی کمی گیرد و چون از پنجاه تجاوز کند آن علت خود بخود
زائل شود و بعضی از فرهنگها مرض آب مروارید چشم گویند و لیکن صاحب جهانگیری این را بمعنی
آب مروارید مطلقاً آورده که آن را معنی دوم قائم کرده ایم و همین معنی اصل این اسم جامد
است و معنی اوّل مجاز آن از آنکه نام مرض چشم هم آب مروارید چشم است قائل مخفی مباد که صاحبان
رشیدی و سروری هم این را بالکسر دانند و معنی متفق با برهان (اردو) (۱) دکھیو تم (۲) دکھیو آب گوہر

تمرستان استعمال بقول انند و غیاث بفتحتین باغ خرما را گویند مؤلف عرض کند که موافق قیاس است از قبیل گلستان و شبستان (اردو) کھجور کا بن ـ مذکر ـ

تمرقز بقول برهان بفتح اوّل و کسر ثانی و سکون رای بی نقطه و قاف و زای نقطه دار مفتوح
بکاف زده (۱) کلام خدا و قرآن مجید را گویند و بضم ثانی هم گفته اند و گویند که ترکی است صاحب

سروری ما می فرماید که این لغت را از فرهنگ قواسی نقل کرده ایم (غیاث لویکی ف) بطلاب
رسالتش براه روان شرع را و هریک ازین چهار رکن آیتی از ثمر قرک و صاحب رشیدی
گوید که بمعنی (۲) ستارهٔ قطب و مصحف مجید. صاحب مؤید بحوالهٔ فرهنگ علی بیگی و فخر قواس
بمعنی اوّل قناعت کرده **مؤلف** عرض کند که شان لغت تقاضای همین می کند که لغت
ترکی دانیم ولیکن عجب است از لغات ترکی و کنز که این لغت را ترک کرده اند با وجود این ما
این را فارسی ندانیم (اردو) (۱) کلام اللہ. مذکر (۲) ستارهٔ قطب. مذکر۔

ثمر هندی اصطلاح. بقول محیط العربی صبار را و بیرومی قسار و بر شقین و بفارسی خرما سے
هندی و به انگریزی ثمر انڈ و بهندی املی و انبلی گویند درخت آن عظیم و ثمران در غلاف ها کی
باریک و پوست آن بعد رسیدن اندک صلب صدفی و سرخ می گردد و در هند کثیر الوجود
ثمر آن سرد در اوّل و خشک در دوم و بقول شیخ سرد و خشک در دوم ترشی قوی آن مائل باندک
قبض و گویند سردی آن تا درجه سوم می رسد و بعضی سرد و خشک در سوم گفته اند و خشکی سرخ آن
زیاده و گویند که شیرین آن قریب باعتدال مائل بحرارت و آن مسهل لطیف تر از آلو بخارا یعنی
ثقل آن بر معده و احشا کمتر از ثقل آلو بخارا است و رطوبت آن کمتر از ان و معتدل مزاج قلب
حار به سردی خود و مزیل خفقان حار و قی صفراوی و مقوّی معده مسترخی از کثرت قی و منافع بسیار دارد
(الخ) **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی (اردو) ثمر هندی بقول آصفیه عربی. اسم مؤنث
املی کا درخت اور اس کا پھل

(الف) الثمرین بقول لول چال یعنی قواعد است و معاصرین ...

(ب) تمرینات جسمانیہ | ورزش جسمانی را گویند ۔

(ج) تمرینات عسکریہ | قواعد فوج را ۔ مؤلف عرض کند کہ الف لغت عرب است و بقول منتخب بالفتح وکسر رای مہملہ یعنی نرم کردن وخوگر ساختن ۔ فارسیان معاصر استعمالش کہ یعنی قواعد کردہ اند از ہمین معانی است و ب و ج مرکب توصیفی است وموافق قیاس (اردو) الف ۔ قواعد ۔ مؤنث ب جسمانی ورزش ۔ مؤنث ج فوجی ورزش ۔ مؤنث ۔

تمار | بقول بہار آنکہ ادویہ مفردہ بفروشد و در عرف ہند پساری گویند (کمال اسمٰعیل سہ) تمار کلک او را اثیر اجل مجابہر ہا عطار خلق او را باد صبا مقابل ۔ مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم بالکسر خوانند و فارسی قدیم وحالا ہم بر زبان شان است (اردو) عطار ۔ بقول آصفیہ عربی ۔ اسم مذکر ۔ دوا فروش پنساری ۔

تمسک | بقول بہار چنگ در زدن ۔ گوید کہ فارسیان بمعنی ما بہ التمسک استعمال کنند یعنی نوشتہ کہ بکسی دہند ہنگام گرفتن زر قرض یا چیزی دیگر از کسی تا وی عند الطلب اگر انکار کند آن دیگر را ہمان نوشتہ سند باشد برای اثبات دعوی خود (نواب امیر الامرا شائستہ خان آصفجاہی سہ) ز پرسش گنہم روز حشر آخر شد ۔ تمسکات گناہان خلق پارہ کنید ۔ و جمع فرمائی کہ بہ تخفیف ہم آمدہ (علی خراسانی سہ) از قفا دیدہ اش برآید زود ۔ ہر کہ جوید ۔ نقص تو تمسک ہا (والہ سہ) دستگیری ز بس نمی یابم ۔ بعصا جستہ ام از ان تمسک ۔ مؤلف عرض کند کہ اگرچہ این بفتحتین وضم سین مہملہ مشدد لغت عرب است ولیکن بمعنی مستعلہ فارسی این را مفرس دانیم (اردو) تمسک ۔ بقول آصفیہ عربی ۔ اسم مذکر ۔ لغوی معنی گرفت

تکیہ۔ وہ اقرار نامہ یا نوشتہ جو قرضہ کی سند میں قرضدار، قرضخواہ کو لکھدیتا ہے تاکہ قانونی
گرفت سے نہ بچے۔

تمغا بقول بہار (۱) داغی کہ بر ران اسپ و دیگر مواشی کنند گویا آنہم مہر است و (۲) باجی
کہ بر درہای بلاد و معابر تجار از تجار گیرند و (۳) مہری از چوب کہ بعد ضبط باج بر اجناس
تجار زنند و در ملحقات مہری کہ بر روی انبار غلہ و امثال آن زنند و (۴) بمعنی فرمان سلطانی
(سعید اشرف ؎) برگ لالہ است کہ افتادہ در آغوش نسیم ٭ بر سر برگ گلش داغ نشان تمغا کو
(طالب کلیم ؎) دران از باج و از تمغا خبر نہ ٭ ز تکلیفات دیوانی اثر نہ ٭ (ظہوری رباعی
؎) ریحان جنان چو خط زیبای تو نیست ٭ آرند چہ ہمتای تو ہمتای تو نیست ٭ جنس سر چار سوی
شہرت نشود ٭ خطی کہ بران نقطہ ز تمغای تو نیست ٭ (والہ ہروی ؎) دارد ز تفضل سعادت اشیا
٭ تمغای قبول حق بطاعات ٭ (صائب ؎) داغ رسوائی خداداد است منصور مرا ٭ ہست
تمغای تجلی لالہ طور مرا ٭ وارستہ بذکر ہمہ معانی گوید کہ (۵) بکسر رستن شاعر مضمون خود را و این
ازان جہت است کہ گویا مہر خود می کند (؎) ہیچ فرقی درمیان خنگ و گلگون تو نیست ٭ این
ہمان معنی بود گویا کہ تمغا کردہ اند ٭ صاحب ملحقات برہان بر ذکر معنی اول و دوم و سوم قانع
مؤلف عرض کند کہ ہمین سہ معنی بیان کردہ ملحقات برہان لغت ترکی زبان است کہ صاحب
لغات ترکی ذکرش کردہ فارسیان استعمال این کردہ اند و اکثر استعمال فارسی بمعنی مہر است و
مجازاً بمعنی سند و فرمان شاہی ہم و صراحت کامل معنی پنجم بر مصدر (تمغا کردن) می آید کہ ما ازان
اتفاق نداریم و غلط پنداریم (اردو) (۱) وہ داغ جو گھوڑے کے پٹھے پر دیتے ہیں۔ مذکر

پنجم تمنا گذشت مؤلف عرض کند که از شعر سعید
اشرف معنی بیان کرده هر دو محققین اصلا پیدا نیست
و نه این معنی را معاصرین عجم به زبان دارند ۔۔
خان آرزو در چراغ هدایت با هر دو محققین بالاتفاق
است ما هم گوییم که او هم غور به معنی شعر اشرف نکرد
اشرف گوید که ای یار در میان رخش (که اسب رستم
بود) و گلگون تو هیچ فرق نیست بجز آنکه بر اسب رستم
داغ زده اند و اسب تو بی داغ است و از تیز
اسب رستم ابلق و داغدار بود چنانکه از بیان
محققین پیدا است یعنی با سرخی و سپیدی ابلق بود و
شاعر این نقص را در پیدا کرده و از نیکه گلگون
نام اسب شیرین بود و همه تن سرخ رنگ او را
بر اسب داغدار قرار داد این است حقیقت
معنی شعر و پایه تحقیق هر سه محققین با نام و نشان که
لطف معنی شعر را نفهمیدند و برای خود معنی پیدا
کردند که هیچ یک محقق زبان دان نمی گوید و اگر معنی
مضمون نکرده پیدا کرده شان را تسلیم هم کنیم
معنی شعر چه باشد غیر از نیکه غلط است قائل حاصل
اینکه تمنا کردن مرادف تمنا زدن است بمعنی تحقیق
چنانکه ظهوری هم گوید. (شعر) تخییل بود از حد
نکاوکاوی دل بست را عاقبت تمنای ما کردی که
(اردو) مہر کرنا۔

تمنائی | یعنی کسی که تمنا وصول کند مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری) (شعر)
متاع نزید و لقوی را ظهوری باز داغ من به
تمنائی رسانده است که تحفی سپاد که جا دارد که
درین شعر در تمنائی یای وحدت گیریم که بر تمنا
تمنائی آمده و تمنای تزید علیه تمنا است و لیکن
تمنائی بمعنی تمناچی هم درست است (اردو)
وہ اہل کار جو محصول یا ابداری وصول کرتا ہے

مشعوره | بقول برهان و جامع و انند بازی ای شعبده بر وزن مشعوذ سراسیمه و پا... و شعبده مرغان
خان آرزو در سراج گوید که این تصحیف است و صحیح مشعوذ بیاید که گذشت مؤلف

عرض کند که موحده بدل شد به فوقانی چنانکه تنکوب و تنکوت. و فوقانی بدل شد بمیم و همین مثال آن لیکن
این هم تبدیل است پس باعتبار صاحب جامع که محقق زبان خود است این را مبدلش نگوئیم و جا دارد که این را
بقلب بمعنی تنقبوز قرار دهیم که تنقبوز باشد و پس ازان موحده را بمیم بدل کنیم چنانکه عقرب بعقرم
(اردو) دیکھو تنقبوز۔

تمکن | صاحب آصفی ذکر این بحوالهٔ منتخب کرده که بمعنی جا گرفتن است. فارسیان استعمال این با
مصدر داریدن کرده اند و با مصدر داشتن هم درست باشد که بمعنی جا داشتن است (ناظم
هروی ره) ز گل در گلستان دارد تمکن * وگرنه بوته خارست گلبن * (اردو) جگہ پانا قائم ہونا۔

تمکین | بقول بهار جا دادن و دست دادن و وقاری می فرماید که گران سنگ از صفات
اوست و کوه تمکین و لنگر تمکین هم آمده و بمعنی قدر و وقع مستعمل و با لفظ دادن و کردن و نهادن و
یافتن مستعمل (ظهوری ره) بر مسند تمکین و وقار است ظهوری * در شادی و غم فال ز تعبیر برآورد *
مؤلف عرض کند که لغت عرب است بالفتح و کسر کاف. صاحب منتخب این را بمعنی پایی برجا
کردن کسی را نوشته. فارسیان بمعنی قدر و عزت و توقیر استعمال این کرده اند و با مصادر فارسی ترکیب
کرد. تحقیقات این می آید (اردو) تمکین بقول آصفیه عربی اسم مؤنث عزت توقیر۔

تمکین دادن | استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از
معنی سابقش. مؤلف عرض کند که عزت دادن
و قدر کردن است. صاحب بحر عجم بمعنی مذکور
ذکر این کرده (واعظ قزوینی ره) چو برافروزد از عتاب جبین * ملکا رخ خویش فلک
را نشاید تمکین * و ظاهر است که از سند بالا استعمال
مصدر دهیدن پیداست که بجایش می آید
(اردو) عزت دینا قدر کرنا۔

آورند؛ منظر سوی روشن چراغ آورند؛ و
وا و خیال کرد که ازین شعر مصدر تمنا آوردن
می بر آید حالانکه نظامی لفظ تمنا را استعمال کرده
است و (درد داغ آوردن) مصدریست
دیگر۔ آصفی بمعنی شعر غور نکرد و سکندری
خورد و تمنا آوردن در محاورۂ فارسی مستعمل
نیست (اردو) ناقابل ترجمہ۔

تمنا بردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که
بمعنی پیش کردن و ظاہر کردن تمناست (تقی
کاذرونی ؎) با همه بوالہوسی نگذارد همت
که تمنا بر قاضی حاجات بریم ؎ (اردو)
تمنا پیش کرنا۔ تمنا ظاہر کرنا۔

تمنا بستن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که
بمعنی آرزو کردن است (فغانی شیرازی ؎)
ہر دل که ز داغ الفت حسن و فا جست ؛ سودای خطا
کرد و تمنای تبه بیست ؎ (اردو) تمنا کرنا۔
آرزو کرنا۔

تمنا بودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که بمعنی حقیقی است یعنی حالت تمنا (ظہوری ترشیزی
؎) سجدۂ وانمی بود تمنای جبین ؛ که دیری
اینک بگمیدن رفتم ؎ (اردو) تمنا ہونا۔

تمنا پختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این
کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که تمنا
کردن است (ظہوری ؎) تا چند تمنا بر هم
و خام بر آید ؛ تا چند بسحر پرورم و شام بر آید
مخفی مباد که از سند بالا معنی شنیدن پیدا
که گذشت از کلام دیگر ظہوری الفته سند استعمال
این بدست آید (ولہ ؎) تاب تمنا بر پخت
سینۂ گرم ؛ که دل از آه سرد خام نکرد ؛ ۔
(اردو) تمنا کرنا۔

تمنا پوش کردن حسرت | مصدر اصطلاحی

حسرت را در تمنا پوشیدن مؤلف عرض
کند که موافق قیاس است (ظهوری ـه) ولی
شد لیلی تا تخم بیرجان نبود ٭ حسرت خود را تمنا پوشش
کرده ٭ (اردو) حسرت کو تمنا میں چھپانا ۔
مخفی کرنا ۔

تمنا داشتن استعمال ـ صاحب آصفی
ذکر این کرده و از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بحالت تمنا بودن است (صائب ـه)
تمنای ترحم دارم از خونریز مژگانی ٭ که تیغ
خود بدامان قیامت پاک می سازد ٭ مخفی مباد
که از سند بالا استعمال مصدر رواریدن پیدا است
که بجای خودش می آید و از کلام ظهوری استعمال
این هم بدست آمده (ـه) ز زور شیرین تخت
شاخ گل تمنا داشت سرو ٭ در سجده قامت
رعنائش قدم نداشت ٭ (اردو) تمنا رکھنا ۔

تمنا در دل شکستن مصدر اصطلاحی
بقول بحر قطع هوا و هوس کردن صاحب آصفی
بر تمنا شکستن قانع و از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که قطع آرزو کردن است (صائب
ـه) بال پروازش در ان عالم بود صائب فرو
٭ هر که اینجا بیشتر در دل تمنا شکند ٭ مخفی مباد
که از سند بالا استعمال مصدر شکستن تمنا پیدا است
که بجایش می آید (اردو) آرزو مٹانا ۔

تمنا ورزیدن مصدر اصطلاحی مخفی کردن
و دور کردن تمنا مؤلف عرض کند که از
سند ظهوری استعمال این بدست آمده (ـه)
نفس بحرف شهادت توان دلیر کند ٭ اگر بسینه
تمنای خون بها ورزند ٭ (اردو) آرزو کو
چھپانا ۔ آرزو مٹانا ۔

تمنا سوختن مصدر اصطلاحی ـ صاحب
آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که دفع شدن و کردن آرزو (صائب
ـه) روزه سازد پاک صائب سینه ها را از
هوس ٭ ز آتش امساک می سوزد تمنا های خام

ت تدبیر بہ مجوش با صد پختگی فدای تمنای خام ماست ۲ (اردو) ہوس خام، مؤنث تقاضا	فارسی مرکب توصیفی۔ وہ ہوس یا تمنا جو معقول نہ ہو اور جس کے بر آنے کی امید نہ ہو۔

تمتمہ بقول برہان بر وزن زمزمہ کج زبان را گویند و او شخصی است کہ خوب تکلم نتواند کرد و بعضی از مخرج فا بیچک از مخارج او درست نباشد و بعضی برعکس این گفتہ اند یعنی در گفتن حرف فا عاجز باشد و او را بعربی فأفاء خوانند و بعضی الکن را گویند کہ در اثنای حرف زدن زبانش می گیرد صاحب جامع گوید کہ ہمان تمتمہ کہ گذشت صاحب سروری ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ این مبدل تلتلہ است کہ گذشت و تمتمہ مخفف این لام بمیم بدل می شود و ہمین است مثال اوّلش ازینجا محقق است کہ تلتلہ اصل است چنانکہ در صراحت ماخذش مذکور (اردو) دیکھو تلتلہ۔

(الف) تمتک خان آرزو در سراج ذکر الف کردہ گوید کہ صاحب برہان این را

(ب) تمشک بکاف فارسی بفتح اول و کسر دوم آوردہ رستنی است سرخ رنگ و ترش طعم و بکسر اول ہم گفتہ اند و بجای نون تحتانی نیز دیدہ شد و بعضی گویند کہ صحیح بہ نون است و ازین معلوم می شود کہ نون در اول کلمہ است و قوسی بہ فوقانی اول آوردہ و بعد از میم یا گفتہ و نوشتہ کہ میوہ ایست کہ بتازی زعرور گویند صاحبان برہان و مؤید و آنند ذکر ب کردہ اند صاحب محیط ذکر الف کردہ گوید کہ گیاہ سرخ و ترش است کہ آن را چوکا گویند **مؤلف** عرض کند کہ ما ذکر چوکا بتوشش بر اشلیک پیشتم کردہ ایم و آنچہ خان آرزو بحوالہ لغات قوسی سلمہ این بہ زعرور رساندہ کتابت تحتانی را بعد میم آوردہ ما این را ہم جا دادہ ایم

دانیم و بہ کاف فارسی صحیح پنداریم (اردو) جو کا۔ مذکر۔ دیکھو اشلیک چشم۔

تُلنبہ بقول رشیدی بفتحتین بوزن کلان کہ بدان چیزہای گندہ و ستبر دوزند مؤلف عرض کند کہ سکوت دیگر محققین زباندان و صاحب زبان ازین لغت تعجب خیز است معاصرین عجم تصدیق این کنند و بندر زہم ہمین معنی گذشت کہ این مراوف آنست و اسم جامد فارسی زبان ولیکن معاصرین عجم اکثر استعمال بندر زکنند و این را بزبان ندارند (اردو) سُوا دیکھو بندرزہ۔

(الف) تُوران بقول برہان و جامع بروزن سودان جمع ترکست کہ ترکان باشند۔ گویند ترکان از نسل یافث بن نوح اند صاحب ناصری گوید کہ توران و تورانیان را نیز گویند

(ب) تُوری بقول ایشان آنچہ منسوب بہ توران باشد چنانکہ در ترجمہ دساتیر ساسان پنجم بہ بہرام چوبینہ پیام دادہ کہ بابا بہ توران نروی و بہ توری دشنہ کشتہ نشوی ہوای پادشاہی ایران از سر بہ نخواہی کرد۔ صاحب سفرنگ بشرح پنجاہ و سومی فقرہ (نامہ شت ساسان نخست) گوید کہ الف نام کشور توران است و ب بمعنی تورانی مؤلف عرض کند کہ تور نام کشور توران است و الف و نون زائدتان در آخرش آوردہ توران ہم گفتند و یای نسبت تورانی را توری گویند معاصرین عجم تصدیق این می کنند و صراحت معنی برہان و جامع معتبر تر از فرہنگ سفرنگ نیست و جا دارد کہ الف مخفف تورانیان ہم باشد کہ از تعریف صاف ظاہر است (اردو) الف توران اور توران کے رہنے والے۔ مذکر ب تورانی۔ یعنی توران کا باشندہ۔

تموز بقول برہان بفتح اوّل وثانی مضموم بہ واو وزای نقطہ دار زدہ (۱) گرمای سخت و (۲) نام ماہ اوّل تابستان و (۳) ماہ دہم از سال رومیان کہ زمان بودن آفتاب در برج سرطانست صاحب سروری بہ معنی سوم قانع وصاحب جامع بہ معنی اوّل و دوم (خسرو ؒ) بر بسر سر میوہ ز تاب تموز ۔ مرغ شدہ پختہ خورد خام سوز ۔ (ظہوری ؒ) برو موعظہ واعظ تموزی آید ۔ حدیث توبہ وفصل چنین مروت نیست ۔ (سعدی شیراز ؒ) عمر برفست و آفتاب تموز ۔ اندکی ماند وخواجہ غرّہ ہنوز ۔ خان آرزو در سراج ذکر ہر سہ معنی کردہ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد و انیم بمعنی اوّل و معنی دوم و سوم مجاز آن ۔ خان آرزو معنی سوم را اصل داند و معنی اوّل و دوم را مجاز آن ولیکن ما با او اتفاق نداریم نام ماہ ہا بلحاظ حرارت آن زمان است پس باشد کہ بزبان رومی تموز بمعنی حرارت سخت باشد (اردو) (۱) سخت گرمی مؤنث (۲) گرما کے پہلے مہینے اور (۳) سال رومیون کے دسوین مہینہ کا نام تموز ہے ۔ مذکر

(الف) **تموک** بقول برہان بفتح اوّل وضم ثانی وسکون ثالث وکاف (۱) نشانۂ تیر باشد کہ عرب ہدف گویند و (۲) تیری را گفتہ اند کہ پیکان پہنی دارد و چون بگوشت یا استخوان فرو رود بآسانی بر نیاید و (۳) ہر چیزی را گویند کہ در چیزی رود کہ برآوردن آن دشوار باشد ۔ صاحبان جہانگیری و سروری ذکر معنی اوّل و دوم کردہ اند (شمس فخری ؒ) سپر بدرج شاہ بس کہ مرا ۔ ہمکند پیش تیر فاقہ تموک ۔ (لطفی ؒ) ہر دمی کو مرا تموک زند ۔ پیش او دل بہ لابہ کوک زند ۔ صاحب رشیدی بذکر معنی دوم نسبت معنی اوّل گوید کہ آن تلوک بہ لام دوم است نہ بمیم اگرچہ بعضی گفتہ اند ۔ صاحب ناصری نقل نگارش ۔ خان آرزو در سراج ہم نقلش بر داشتہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی

اوّل این را مبدّل تلوک توان گرفت چنانکہ تلندہ و لندہ و معنی دوم و سوم مجاز معنی اوّل باشد

معنی مبادکہ از اسناد بالامصادر ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ

(ب) تلوک زدن و | پیداست (اردو) الف (۱) دیکھو تلوک کے پہلے معنی (۲)

(ج) تلوک کندن | وہ تیر جو نشانہ پر دھس جائے جس کا نکالنا مشکل ہو ـ مذکر (۳)

ہر وہ چیز جو دوسری چیز میں داخل ہونے کے بعد اس کا نکالنا مشکل ہو ـ مونث (ب) تیر مارنا

(ج) نشانہ قرار دینا ـ

(الف) تمہید | بقول بہار ہموار و نیکو کردن کار ـ حی فرماید کہ بالفظ کردن مستعمل مولف

عرض کند کہ لغت عرب بالفتح و کسر ہای ہوز (کذا فی المنتخب) فارسیان استعمال این بمعنی آغاز

بیان کردہ اند ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ

(ب) تمہید کردن | بمعنی آغاز بیان کردن است (تنہای شہرستانی ـہ) تمہید صد

مقدمہ کردیم حیف حیف دیگر نشد کہ گوش کند داستان ما (اردو) الف تمہید بقول

آصفیہ عربی ـ اسم مونث کسی مضمون کی اٹھان (ب) تمہید کرنا کسی بات کا مقدمہ پیش کرنا

آغاز کرنا ـ تقریب کرنا ـ

تمیز | بقول بہار مرادف تمیز (۱) بمعنی جدا کردن صاحب روزنامچہ الہ سفرنامہ

ناصر الدین شاہ قاچار این را (۲) بمعنی خوب و زلّی نوشتہ صاحب بہنا بچہ الہ سفرنامہ مذکور

بمعنی صاف و آراستہ گوید و صاحب بول چال ہم بالش مولف عرض کند کہ تمیز کہ بمعنی

ثانی ہم آید لغت عرب است بفتح اوّل و کسر تحتانی فارسیان بحذف یا بمعنی فرق

استعمال این کنند و همین است معنی اوّل و معنی دوم مجاز که معاصرین بمعنی صاف و پاکیزه استعمالش کنند و تکمیل بحثش با ملحقات این در تمیزی می آید (ظهوری ـــه) از نظر بیگانان حسن شناس بامید جانانه زرش تمیز مرا ـ مخفی مباد که لفظ تمیز با مصادری که مستعمل می شود استعمال اینها هم می توان و بالعکس اینها هم (اردو) (۱) تمیز بقول آصفیہ عربی ـ اسم مؤنث ـ شناخت ـ پہچان ـ اندازہ فرق (۲) صاف ـ پاکیزہ ـ آراستہ ـ

تمیز داشتن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ـ مؤلف عرض کند که فرق کردن است (تاثیر ـــه) کرشمہ نازو ادا و دلبری چه تمیز ندارد ـ همین میانه عشق و هوس تمیز ندارد ـ مخفی مباد که از سند بالا استعمال داریدن پیدا است که بجایش می آید (اردو) تمیز رکھنا ـ فرق کرنا ـ تمیز رکھنا ـ

تمیز کردن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت ـ مؤلف عرض کند که بمعنی فرق کردن است (صائب ـــه) اگر خلق چه نسبت خیال صائب را ـ چرا تمیز خطا از صواب نتوان کرد ـ (اردو) تمیز کرنا ـ فرق کرنا ـ

تمیزیدن مصدریست که مرکّب است از تمیز و یای معروف و علامت مصدر ـ بدان که محققین مصادر این را ترک کرده اند و دیگر محققین لغات هم ولیکن در استعمال فارسیان بنظر آمده و سالک یزدی استعمالش کرده (ـــه) سالک بفروشند بباده صافی جو که و ذوالقسم مغشی تا به تمیزد ـ و وارسته بذیل (یای دکانی) همین کلام سالک را نقل کرده گوید که اکثر الفاظ است که فارسی زبانان عربی خوان متصرف در آن کرده و بعض الفاظ عربی را بطور فارسی تراشیده اند الخ ـ مؤلف عرض کند که این مصدر

موافق قیاس است و بسیار مصادر همچو این از اسم جامد و دیگر السنه وضع شده که ما آنرا به اصول خود مصادر جعلی نام نهاده ایم و صراحت آن	بر اسم مصدر ما کرده ایم و بحث این در تمیز بدو با هم آمده (اردو) تمیز کرنا، فرق معلوم کرنا۔

تمیشه بقول برهان و جامع بفتح اول و کسر ثانی مشدد و سکون تحتانی مجهول و شین نقطه دار
مفتوح با آمل شهری و مدینه و نام بیشه ایست در نواحی شهر آمل که در میان آملیان بیشهٔ
تمیشه شهرت دارد. صاحب جهانگیری بر نام بیشه قانع (حکیم فردوسی سه) ز آمل گذر سوی
تمیشه کرد ؛ نشست اندران نامور بیشه کرد ؛ صاحب سروری می فرماید که شهریست در ایران
گرشستگاه فریدون بود وقتیکه از آمل بیرون رفت بانجا رفت. صاحب ناصری گوید که آنچه
از تواریخ مازندران معلوم می شود دو تمیشه بوده است یکی را تمیشهٔ آمل گویند و دیگری
تمیشهٔ بالنصران. وقتیکه افراسیاب از ترکستان عزیمت قلع و قمع منوچهر کرد منوچهر در حصار
تیره رسے محصور شده از انجا براه لاریجان به بیشهٔ تمیشهٔ آمل آمد و فرزندان و زنان خود را
بقلعهٔ منور فرستاد که دران عهد ما هیرمی نامیدندی فرماید که تمش درخت توت سگ
را گویند که بس خاردار است و لونش سیاه و بمزاج سرد همانا طبس معرب آنست که عربی
علیق گویند. خان آرزو در سراج گوید که مصرع دوم فردوسی دلالت صریح دارد برین
مطلب که تمیشه نام بیشه ایست نه شهری مؤلف عرض کند که اتفاق داریم با او و با وجه
تسمیه بیان کردهٔ ناصری که تحتانی زائد بعد میم و های نسبت بر تمش داخل کرده اند (اردو)
تمیشه ایک جنگل کا نام ہے جو نواحی شهر آمل میں واقع ہے یہاں توت کے کثرت سے ہیں۔

تمتیک بقول بهار و جامع بفتح اوّل بر وزن شرکیب رستنی باشد سرخ رنگ و ترش مزه و بکسر اوّل هم آمده - صاحب جهانگیری گوید که در بعضی فرہنگہا بجای تحتانی نون مرقوم است صاحب رشیدی فرماید که صحیح تمتاک چنانکه در باب نون می آید و هم او در باب نون نمتاک را بنون اوّل و میم و فوقانی سوم چیزی دیگر نوشته که و رای این است تسامح او معلوم می شود که درین لغت نون سوم را نون اول نوشت - صاحب ناصری ناقل نگارش ہمہ - صاحب محیط ذکر این نکرد و بر تمتاک به نون عوض تحتانی گوید که گیاه سرخ و ترش است که آن را چوکا گویند مؤلف عرض کند که حقیقت این بر اشبایک چشم گذشت و تمتاک به نون سوم بجایش مذکور - ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و آن را مبدل این چنانکه اوتچ و اونچ (اردو) دیکھو تمتاک ۔

تمیز بقول بہار مرادف تمیز که بیک با گذشت خان آرزو در چراغ ہدایت می فرماید که لفظ عربی است بمعنی شناختن و دریافتن بدو تحتانی بر وزن تفعیل و در کتب دیگر نوشته اند که چنانچه عربی است که تصرف آن بطریق فارسی می آید چنانکه فہمیدن و رقصیدن و طلبیدن و بلعیدن و غارتیدن و در شعر یحیی کاشی طلوعیدن نیز دیده شد و در بیتو لا لشعر سالک یزدی تمیزد ماخوذ از تمیز دیده شد و این تصرف از قسم تصرفات طرزی و فوقل و امثال ایشان است که اینها تمیز را ابنا شعر بضحکه گذاشته اند می فرماید که حالا تمیز آرند و را اشتباه واقع شده معلوم نیست این مصادر اصل عربی است که فارسیان را ورای تصرف است یا آنکه مشترک است در هر دو زبان - غایتش در بعضی از حروف که در فارسی نیاید فارسیان بسبب اتباع عربی ہمان انچه عربی را مراعات نکنند و این از عالم توافق بین عربی فارسی است که اتفاق در بین دو زبان تجدید

تعدا و آن مشکل است و بر تتبع این هر دو زبان
که بکمال رسانیده باشد ظاهر می گردد۔ صاحب
تحقیق الاصطلاحات می فرماید که این مصدر جعلی
است از باب تفعیل فارسیان پیدا یا اختراع
کنند، تخمین و تقسیم هم که آن را تغییر کرده اند۔
مؤلف عرض کند که بقول منتخب تمیز لغت
عرب است بدو یا بمعنی جدا کردن فارسیان
تمیز و تمیز هر دو را بمعنی امتیاز و فرق استعمال
کنند و با مصادر فارسی مرکب سازند که در
ملحقات می آید مع تمیزیدن مصدر فارسی زبان
هم بجایش گذشت آنچه خان آرزو بحث این
مصدر را درینجا نوشته و نسبت دیگر مصادر
هم اشاره کرده که از الفاظ عربی وضع شده اند
و خیال کرده که متصرف فارسیان بطور مضحکه است
قلت مذاق اوست در زبان فارسی ورنه هرگز
اینچنین خیال نمی کرد بیچاره نمی داند که زبان
فارسی مملو از ترکی و عربی و سنسکرت است
بسیاری از مصادر فارسی مرکب از اسم جامد عربی و
ترکی و سنسکرت یافته شده که آن را مصدر جعلی نامیست
و تعریف مصادر اصلی و جعلی بر لغت (اسم مصدر) کرده ایم
مضحکه را درین دخلی نیست تا آنکه عبور بر زبان فارسی ندارند
و از حقیقت وضع مصادر بیخبر اند خیال شان همین باشد لیکن
عجب است از خان آرزوی اکبرآبادی که مؤلف کتب لغات است
و چنین خیال میکند وای بر او که خیال مضحکه بر صیغهای الفاظ
مرکبه فارسی زبان می کند و چه البدوی کلیه فارسیان
نمی رود که در وضع مصادر تخصیص اسم مصدر
فارسیان نمی دارند و همه مصادر را بر بنای
قیاس وضع کرده اند و هیچیک مصدر سماعی نیست
آنانکه عبور ندارند بعض مصادر را سماعی نام
نهاده اند و ما بر هر یک مصدر ثبوت قیاسی
پیش کرده ایم قائل محققی میباد که ملحقات این را
با تمیز هم متعلق توان کرد که بیک تحتانی گذشت
(اردو) دیکھو تمیز۔

تمیز یافتن | استعمال۔ صاحب آصفی گوید

این کردہ از معنی سا لت مولف عرض کند کہ وکین تو تمیز یافت مدارنی چہ دو شاخ بودند از
بمعنی فرق یافتن ا ست (کمال اصفہانی ست) آزہم باب ورحت مشہور دارید (اردو) فرق پانا۔

فوقانی بانون

تن المقبول برہا ن بفتح اوّل وسکون ثانی بمعنی (۱) بدن است و (۲) جسم ہم کہ مقابل جوہر
باشد و (۳) بمعنی خاموش۔ چہ تن زدن خاموش شدن را گویند۔ صاحب جامع بذکر معنی اوّل و
دوم وسوم گوید کہ تن زدن بمعنی صبر و تحمل کردن و آسودن ہم مقصود شود از اینجا شد کہ تن
بمعنی (۴) صبر و تحما ل و (۵) بمعنی آسایش ہم آمدہ۔ صاحب رشیدی بر معروف قانع۔ صاحب
سروری بذکر معنی ا ذل می فرماید کہ (۶) بمعنی تنندہ اسم فاعل مصدر تنیدن و (۷) بمعنی بتن امر
حاضر از تنیدن۔ صا حب ناصری بر ذکر معنی اوّل و دوم وسوم قناعت فرمودہ۔ صاحب فدائی
بر معنی اوّل اکتفا کردہ۔ بہار بذکر معنی اوّل گوید کہ بمجاز (۸) دماغ را ہم تن گویند و باصطلاح
ارباب دفاتر ہند وستان (۹) بمعنی تنخواہ چون دفتر تن و دیوان تن۔ می فرماید کہ بمعنی اوّل۔
آزادہ۔ افسردہ۔ خاکی۔ خوابناک۔ زار۔ سیمین۔ فرسودہ۔ لاغر۔ لطیف۔ نازپرور از صفات و
خمیدہ۔ حصار۔ خار۔ رشتہ از تشبیہات اوست۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی اوّل غلط
است بدو وجہ یکی آنکہ ہمان معنی بدن است و نیز جسم مقابل جوہر نیست بلکہ نوع جوہر است
و جوہر معقول است بران و دوم نیز چرا کہ تنہا تن بمعنی خاموشی نیامدہ بلکہ تمام تن زدن بمعنی خاموشی
است چنانکہ بر ستع پوشیدہ نیست پس بدین معنی مجاز باشد و معنی دیگر در الفاظ متاخرین نوشتہ
خواہد شد انشاء اللہ تعالی و در ہندی نیز بمعنی جسم است پس از توافق لسانین باشد۔ صاحب

سخن‌دانان گویند که در سنسکرت بدن انسان را تنو گویند مؤلف عرض کند که در معنی اول خیال ما
این است که فارسیان از لغت سنسکرت تنو بحذف واو اسم جامد قرار داده باشند و نسبت معنی
دوم عرض می‌شود که از اقسام جوهر است و این معنی را باعتبار صاحب جامع تسلیم کنیم که محقق زبان
خود است اگر در تعریف تسامحی راه یافت نمی‌توان از معنی و استعمال انکار کرد و معنی سوم البته
خاموشی است نه خاموش و شک نیست که بدون وجود این معنی (تن زدن) بمعنی خاموش شدن نباشد
صاحب برهان از نزاکت کار گرفته که همین است اسم مصدر تن زدن و معنی چهارم و پنجم هم درست
است و مجاز معنی سوم که صبر و تحمل و آسایش هم با خاموشی تعلق دارد۔ البته استعمال معنی سوم و چهارم
و پنجم بدون ترکیب دیده نشد و معنی ششم فضول است که بدون ترکیب با اسمی حاصل نمی‌شود و بقاعده
اسم فاعل ترکیبی است و معنی هفتم هم ناقابل بیان بود که از مشتقات تنیدن است و معنی هشتم مجاز معنی
اول و معنی نهم مخفف تنخواه و به تحقیق ما (۱۰) علامت مصدر فارسی است که مخصوص است برای
مصادر لازم چنانکه دن برای مصادر متعدی است و در بعض مصادر خلاف این کلیه هم یافته
شده چنانکه سفتن و امثال آن ولیکن خیال ما این است که واضع این بر کلیه خود قائم بود مگر دوره
زبان تغیر کرد و مثال چند بر خلاف این پیدا کرد و ما بر بعض مصادر اشارهٔ ازین نام کرده ایم۔
(اردو) (۱) تن۔ مذکر۔ بدن جسم قالب (۲) جسم جوہر کی ایک قسم ہے یعنی وہ جوہر جو طویل
عریض عمیق ہو۔ مذکر (۳) خاموشی۔ مؤنث (۴) صبر و تحمل۔ مذکر (۵) آسایش۔ مؤنث (۶)
ناقابل ترجمہ (۷) مصدر تنیدن کا امر حاضر (۸) داغ۔ مذکر (۹) تنخواہ۔ مؤنث (۱۰) تن فارسی
میں علامت مصدر ہے۔ مذکر۔

تن آخشیجانی اصطلاح بقول سفرنگ بشرح هشتاد و هفتمی فقرهٔ (دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور) بمعنی جسم عنصری **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) جسم عنصری ـ مذکر ـ وه جسم جسکو عناصر اربعه سے تعلق ہو

تن آسا اصطلاح بقول سفرنگ بشرح ششمی فقرهٔ (دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور) بالف ممدوده وسین مهمله بالف کشیده (۱) چیزی مثال جسم ـ صاحب آصفی بحواله بهار گوید که (۲) مرادف تن پرست وتن پرور یعنی آنکه تن وی معبود او باشد بهار ذکر (تن آسای) بزیادت یای زائد در آخر همین معنی بیان کرده آصفی گوید (صائب ره) بیت

باد یده بیدار تن آسایان را ۔ با شکر خواب فراغت
شکر آبی که مراست چو صاحب انند نقل نگارش

مؤلف عرض کند که آسا و آسای امر حاضر آسائیدن است و آسائیدن مرادف آسودن بیس این اسم فاعل ترکیبی است بمعنی آسایش دهنده بدن خود یعنی آرام پسند و تن پرور پس آصفی در تعریف این سکندری خورد و معنی اوّل لفظی است ومعنی دوم ترکیبی (اردو) (۱) مثل تن کے (۲) آرام پسند ـ وه شخص جو اپنے آپ کو آرام وراحت میں رکھتا ہے ـ

تن آسان اصطلاح ـ بقول رشیدی بمعنی (۱) آسوده ـ صاحب جامع فرماید که (۲) تندرست و آسوده هم ـ صاحب سروری با رشیدی متفق (حکیم فرخی ره) از کف او چنان تندرست بخل باز که تن آسان و تندرست ترتیب با خان آرزو در سراج بذکر هر دو معنی گوید که بمعنی اوّل صحیح است و تحقیق آنست که این مجاز باشد مرکب از تن بمعنی خودش و آسان بمعنی مشهور یعنی کسی که تن را به آسانی و بلا تصدیع نگاه دارد **مؤلف** عرض کند که آسانیدن بمعنی آسان کردن وراحت یافتن گذشت پس آسان

امر حاضر اوست و بترکیب تن با آسان اسم فاعل ترکیبی است یعنی تن را به راحت دارنده مرادف معنی دوم تن آسا دیگر ہیچ (اردو) دیکھو تن آسا۔

تن آسانی اصطلاح۔ بقول بہار و وارستہ معروف و بقول بحر بمعنی راحت و آرام (شیخ شیراز سہ) تن آسانی گزیند خویشتن را ٭ زن و فرزند بگذارد بہ سختی ٭ صاحب سروری گوید کہ بمعنی آسودگی (حکیم سنائی سہ) مارنج بہرکس مگو درشواری ٭ چون بنالی زکس تن آسانی ٭ مؤلف عرض کند کہ یای مصدری با تن آسان مرکب کردہ اند و بس (اردو) آسودگی۔ راحت۔ مؤنث۔ بقاعدۂ فارسی تن آسانی کا استعمال بھی کرسکتے ہیں۔

تن آسای اصطلاح۔ بہار و انند ذکر این کردہ اند و ما اشارۂ این بہ تن آسا کردہ ایم کہ این مزید علیہ آنست بمعنی دوم و سند این ہم بہ در آنجا مذکور (اردو) دیکھو تن آسا۔

تن آسائی اصطلاح۔ بقول بہار معروف (شانی تکلو سہ) در بہشت تو نیاز ان کز رو دل بغم است ٭ دوزخ است آنجا کہ می باشد تن آسائی درو ٭ صاحب بحر گوید کہ مرادف تن آسانی۔ می فرماید کہ در قافیہ غزل شکیبائی و رہائی است و وارستہ ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ یای مصدری با (تن آسای مزید علیہ تن آسا) مرکب کردہ اند موافق قیاس است (اردو) دیکھو تن آسانی۔

تن آسودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ سندی کہ پیش کردہ از ان استعمال (تن آسانی) پیداست پس نمی توان از تن آسانی کہ حقیقتش بجایش گذشت مصدر (تن آسودن) قائم کنیم خبر نیکہ (آسودن تن) بمعنی حقیقی اوست

واین قلب اضافت باشد و آسودن تن در محاورۂ فارسی بنظر نیامده مگر بمعنی حقیقی غلط نیست یعنی آرام	یافتن تن (اردو) تن کا آرام پانا۔ تن کو آرام دینا۔

تناب بقول رشیدی رسن خیمه عی فرماید که متاخرین رعایت اصل فرس نموده بجهت دفع اشتباه کلمه دیگر به طا نویسند چنانکه در کلمات دیگر هم و در این افصح است از با و طنب بفتحتین جوی است و اطناب جمع آن ۔ دیگری از محققین اهل زبان و زباندان ذکر این نکرده مؤلف عرض کند که ما این را اگر بمعنی طناب مستعمل گیریم باید که اسم جامد فارسی زبان فهم و از آنکه محققین اهل زبان ذکر این نکرده اند مجرد قول قیاسی اهل هند رشیدی را کافی ندانیم حقیقت طناب همین قدر است که مفرس طنب عربی است بزیادت الف یعنی مفرس طنب و اگر سند استعمال تناب پیش شود ما آن را مبدل طناب گیریم نه اصل طناب و معنی لفظی این آب تن البته درست باشد که خارج از بحث است ۔
(اردو) طناب ۔ بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث خیمہ کی رسی ۔ دیکھو بارکش ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ آپ نے اس کو عربی سمجھا ہے حالانکہ مفرس ہے اور عربی طنب ۔

تنادیل بقول ناصری و انند بفتح اول و کسر دال بر وزن قنادیل گروهی از پارسیان قدیم که خلاف احکام و قرار داد و شریعت آذرهوشنگ یعنی مه آباد پیغمبر عجم کردندی و آنان را از شریعت آذرهوشنگ آهرمن و دیو و گمراه خواندندی و ملامت کردندی و گروهی که متابعت احکام کتاب پیمان آذرهوشنگ می کردند لیکن این طایفه آن را فرشته و سروش سپاهی و بددین و سپهی کیش و زنادیل می نامیدند و این دو لغت را از دبستان نقل شده و در فرهنگها نیست مؤلف عرض کند که ظاهر اللغت سریانی یافته می شود نه فارسی و از آنکه فارسیان قدیم

استعمال این کردہ اند ما این را باعتبار ناصری جا دادہ ایم (اردو) تنادیل پارسیون کے اُس گروہ کا نام ہے جو خلاف شریعت پیغمبر مہ آباد عمل کرتے تھے۔ تذکر۔

تناسا صاحب ناصری ذکر این کردہ گوید کہ بمعنی آسودہ تن است مؤلف عرض کند کہ ہمان تن آسا کہ گذشت در ہیجا الف ممدودہ را مقصورہ نوشتہ اند (اردو) دیکھو تن آسا۔

تناسان بقول برہان و ناصری بمعنی آسودہ و تندرست مؤلف عرض کند کہ ہمان تن آسان کہ بہ الف ممدودہ گذشت ما بمعنی آسودہ تسلیم کردہ ایم (اردو) دیکھو تن آسان۔

تناسیدن بقول مؤید بحوالۂ زفانگویا (۱) بمعنی خوش شدن مؤلف عرض کند کہ در دیگر نسخ قلمی ہمین مصدر را تناسائیدن بحوالۂ زفانگویا نوشتہ کہ مرکب است از تناسائی و علامت مصدر دن معنی لفظی این (۲) تن آسائی کردن است و راحت حاصل کردن و معنی اول مجاز باشد و بس (اردو) (۱) خوش ہونا (۲) راحت حاصل کرنا۔

تناقور بقول برہان با فا بر وزن بلا دور مقداری از گناہان باشد بشریعت زردشت صاحب (جہانگیری در ملحقات) و صاحبان ناصری و انند ہم ذکر این کردہ اند۔ صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ گناہ اندک است چنانکہ ما صغیرہ گوئیم۔ خان آرزو و بہ سراج ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ طرز بیان خوش نباشد مراد از گناہ صغیرہ است نہ مقداری از گناہان و نہ گناہ اندک ترجمہ گناہ صغیرہ باشد بلکہ گناہی را نام است کہ در رتبۂ آن کم باشد مقابل گناہ کبیرہ و این ہم لغت سریانی یافتہ می شود ہمچون تنادیل کہ گذشت مبعضی از مصادر میگم باشند کہ لفظ تن در پیدا ولغت داخل است و اسم جامد فارسی قدیم ولیکن از صراحت مزید

ترکیب این قاصر اند (اردو) شریعت زردشت مین گناہ صغیرہ۔ بقول آصفیہ اسم مذکر۔ ادنی گناہ خفیف جرم۔ وہ گناہ جسکو خدا تعالی توبہ سے معاف کردیگا۔

(الف) تناسبد | (ب) تناشبد | صاحب سفرنگ بشرح دوازدہمی فقرۂ (دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور گوید کہ ب بفتح تای فوقانی و نون با الف و نون و ضم بای ابجد و دال مہملہ ساکن جسم کل و ہمچنین (تن بند) و (تناسبد) و چونکہ ہمہ اجسام و ہمہ ارواح بہ احاطۂ فلک الافلاک اند تن فلک الافلاک را جسم کل و نفس او را نفس کل خوانند **مؤلف** عرض میکند کہ ہر دو اسم جامد فارسی قدیم است کہ دیگر ہمہ محققین ازان ساکت اند و از فلک الافلاک باعتبار آغاز شمار از زیر آسمان نہم مراد است و باعتبار شمار از بالا آسمان اول باشد کہ ذکرش ببراورنۂ افلاک گذشت پس معنی این جسم کل و جرم فلک الافلاک باشد و شک نیست کہ در ترکیب این لفظ تن داخل و صراحت کامل ترکیب بہ (تنبد) کہ می آید صراحت ماخذ این در اینجا سن وجیہ شدہ است (اردو) پہلے یا نویں آسمان کا جرم۔ مذکر۔

تنان تن | اصطلاح۔ بقول ناصری و انند بحوالۂ فرہنگ دساتیر جرم فلک نہم باشد۔ می فرمایند کہ ہمین را تنانبد و تن بد و تنلکن و تن سالار نیز گویند **مؤلف** گوید کہ ترجمۂ جسم الاجسام باشد کہ فلک الافلاک را گویند و تعریفش آن بر تنانبد گذشت (اردو) نویں آسمان کا جرم۔ مذکر۔

تنان گرد | اصطلاح۔ بقول سفرنگ بشرح بست و سومی فقرۂ (نامۂ سوم شت شای کلیو) بکسر کاف فارسی و سکون را و دال مہملتین مجمع اجسام **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و بس (اردو) عالم سفلی عالم دنیا مذکر

تنانی بقول برهان بر وزن امانی بمعنی جسمانی باشد چه تن بمعنی جسم هم آمده. صاحب ناصری گوید که بالکسر آنچه منسوب بجسم باشد چنانکه حواس عشره و قوای دیگر. صاحب قدائی گوید که هر چه وابستهٔ تن است بمعنی جسمانی. خان آرزو در سراج نقل نگار برهان. صاحب سفرنگ بشرح چهل و چاری فقرهٔ (نامهٔ شت جی افرام) هم متفق با برهان مؤلف عرض کند که موافق قیاس (اردو) منسوب بہ تن یعنے جسمانی ۔

تنانی دریابنده اصطلاح. بقول صاحب ناصری بمعنی حواس خمسه ظاهری و باطنی مؤلف عرض کند که فارسی قدیم است (اردو) حواس خمسہ ظاہری و باطنی ۔ نا کرر ۔

تنانی کیشان اصطلاح بقول سفرنگ شرح صد و سی و چاری فقرهٔ (دساتیر آسمانی لفرزانه یاد و خشوران و خشور) گروهی که از خداوند تعالی جسم بپندارند مؤلف عرض کند که فارسی قدیم و موافق قیاس (اردو) وہ گروہ جو خداوند تعالیٰ کے جسم کا قائل ہے ۔

تناو بقول رشیدی همان تناب که گذشت مؤلف عرض کند که اشارهٔ این هم بدر آنجا و این مبدل آنست چنانکه آب و آو (اردو) دیکھو تناب ۔

تناور بقول برهان و جامع باد او بر وزن سراسر شخصی قوی جثه تنومند و فربه را گویند صاحب جهانگیری گوید که خداوند تن فربه و قوی (شیخ سعدی) چو بینا برین که تناور شود به پنجه سال هاید پنج روز به بالاش بیند و بقطعین وی صاحب رشیدی بر قوی تن قانع صاحب سروری. صاحب تنه و فربه و قوی نوشته. صاحب ناصری درست گوید که هر چیز بزرگ قوی جثه باشد خان آرزو در سراج گوید که این مرکب است از تن و آور که کلمهٔ نسبت است مؤلف عرض کند که در ماخذ سکندری خورد آور کلمهٔ نسبت نیست بلکه امر حاضر است از آوردن بمعنی این لفظ آن

آورندہ گرفتن کہ اسم فاعل ترکیبی و کنایہ از قوی و حقیقتہ این برای انسان مخصوص است و مجازا برای غیر انسان ہم مستعمل شد چنانکہ مرد تناور و درخت تناور بعضی گویند کہ برای درختان

اصل این (تنہ آور) بود ہای ہوز حذف شدہ تناور باقی ماند (اردو) تناور بقول آصفیہ۔ فارسی۔ قوی جثہ۔ فربہ جسیم موٹا۔ مسٹنڈا۔

تناول بقول آصفی بمعنی فرا گرفتن مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است فارسیان استعمال این بمعنی خورش کردہ اند و با مصادر فارسی ہم استعمال این است کہ در ملحقات می آید و استعمال مجرد این یافتہ نشد حاصل بالمصدر خوردن است بمعنی خورش (اردو) صاحب آصفیہ نے تناول کو ترک فرمایا ہے اسلئے کہ اردو مین اس کا استعمال مفرد نہین ہے لیکن مرکبات مین مستعمل ہے کھانا کا حاصل بالمصدر۔

(۱) تناول ساختن	استعمال صاحب آصفی	سودہ (نثر عالی شیرازی) دیگری تخم خشخاش
(۲) تناول کردن	ذکر این کردہ	ساچہ تناول کردہ (نثر صادق شیرازی)
(۳) تناول نمودن	از معنی ساکت	نان سنگک پرویز و نواس استاد تیز باپنیر

مؤلف عرض کند کہ ہر سہ بمعنی تو الہ کردن و خوردن است (خسرو ملہ) تناول گر نسازی کہ از و پشیمانی خوردنی دارد

مجانی و ماست جوانی تناول نماید (ملا محمد سعید) کہ از شد بالا مصادر ساز یدن و نمائیدن پیدا بہ پیچاپش می آید (اردو) تناول کرنا بقول آصفیہ کھانا

تنباکو بقول بہار عجم معروف می فرماید کہ درمآثر رحیمی آوردہ کہ از طرف فرنگ بہ دکن آمد و از انجا در ہند و از عہد اکبر پادشاہ رواج یافت بہر تقدیر بالفظ سر قلیان کردن و کشیدن

مستعمل است که در ملحقات می آید. صاحب محیط می فرماید که بفتح تا و سکون نون و فتح بای موحده
و الف و ضم کاف و سکون واو بترکی تتن و در انگریزی ٹوبیکو و بهندی بجر بهنگ گویند و
مشهور تماکو است سفوف برگ آن جهت زهر کژدم و زنبور دافع. مزاج آن گرم و خشک در
آخر سوم. معطش و مجفف و دافع سم اقسام مار و زلو و کژدم و مار است و دود کردن آن مصلح فساد
هوای وبائی و تعفن آن و منقی رطوبات دماغ و محرک آن و جهت درد دندان رطوبی و ریاح بلغمی
و سرفه رطوبی کشیدن و خوردن آن نافع و دخان آن بجهت ناریت مقوی قوتها و جمله اعضا.
خصوص عضوی که رطب ناک باشد و نافع مرطوب مزاج و درد قولنج. ملین شکم محلل ریاح و
بواسیر که از کثرت رطوبت بود نافع و محلل رطوبات کثیر معده و معین بر هضم و جهت درد بارد
ریحی معده و تحلیل ریاح و رطوبات آن کشیدن و خوردن آن مفید و کذا ضعف بصر را که از
غلبه رطوبت باشد سود مند و هم چنین برای ضیق النفس که بسبب کثرت بلغم و خلط آن باشد یا بسبب
اجتماع رطوبت مائی در سینه و شش بود نافع و منافع بی شمار دارد که در محیط اعظم دیدنی دارد
کسی گوید که (ع) برگ او به لیو بهر دو زن ہو گرم بود رقت منی در تن ہو تا رک بهر نزله زد
گیرنده ہو هر رطوبات بهر شفا طبیند ہو یاروان را از وشفاست مدام ہو تا همان را العکس دان تو
تمام ہو آورد گرچه ضعف قلب و دماغ ہو لیک بهر سپرز دان تو چراغ ہو کاردی حبس حیض را
دان ای دوست ہو می کند احتراق او تا پوست ہو ورم انثیین را ببرد ہو گر کسی برگ او بران
بندد ہو می کند ضعف معده بهر جوان ہو مصلح او گلاب و صندل دان ہو مؤلف عرض کند
صاحب ساطع این را لغت هندی گوید و معاصرین عجم لغت فارسی دانند والله اعلم

با این را تفرس و مبدل تنباکو ہی ہندی دانیم چنانکہ آم و پان و کچیں (اردو) صاحب آصفیہ نے تنباکو پر فرمایا ہے کہ اردو اسم مذکر۔ امریکی زبان میں ٹبیکو تھا جسے پرتگالی ہند میں لائے۔ اصل میں ایک قسم کا پودا ہے جس کے پتّے حقّہ میں پینے اور پان کے ساتھ کھانے میں آتے ہیں۔ ہندوستان میں اس کے ساتھ گڑ ملا کر قلیان میں پیتے ہیں۔ عوام اسے تماکو کہتے ہیں اس کا رواج جلال الدین اکبر کے وقت سنہ ۱۰۱۴ ہجری میں اوّل اوّل دکن میں پھر تمام ہند میں ہوا جس کی مفصّل اور دلچسپ کیفیت وقائع اسد بیگ شیر و معتمد شہنشاہ اکبر میں ہے (الخ) آپ ہی نے فرمایا ہے تنباکو اصل فارسی ہے جو اردو میں مستعمل ہے۔ تماکو بھی کہتے ہیں۔

تنباکو سر قلیان کردن مصدر اصطلاحی

صاحب آصفی می فرماید کہ کنایہ از مہیّا کردن حقّہ باشد برای کشیدن (فوقی یزدی ــه)

دان یکی پہلو زند کا بنک سر قلیان ناز کردہ ام
تنباکو لطفی کہ از من نگذری

مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) حقّہ بھرنا۔ بقول آصفیہ چلم پر آگ رکھ کر حقّہ تیار کرنا۔ حقّہ پر آگ رکھنا۔

تنباکو کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر تنباکو کردہ از معنی ساکت۔ مؤلّف عرض کند کہ قلیان کشیدن است (از بہار ــه)

آن جوانانی کہ تنباکو کشند
اوّلش الله و آخر ہو کشند

(اردو) حقّہ پینا۔ بقول آصفیہ قلیان نوش کرنا۔

تنبان بقول برہان و جامع بضمّ اوّل بروزن جنبان زیر جامہ و ازار و شلوار را گویند عموماً و تنبان چرمی کشتی گیران خصوصاً۔ صاحب ناصری بنقل قول برہان گوید کہ این لغت بین النّاس مشہور است ولی در منتخب اللّغۃ کہ ترجمۂ قاموس است تبّان آمدہ کہ بالضّم شلوار

کوچک باشد که ستر عورت متغلظه کند و آن عربی است می فرماید که در اشعار فصحای فرس تنبان نمی بینم
شد استعمال شلوار بیشتر است. بهار گوید که تنبان و توبان بالضم ازار کشتی گیران است که در
عرف حال تنکه گویند. صاحب آنند این را بالفتح لغت فارسی گوید. صاحب مؤید هم این را ذیل
لغات فارسی آورده گوید که ازار کوتاه کشتی گیران است. مؤلف عرض کند که تبان به صراحت معرّب
تنبان فارسی در محیط المحیط آمده و در قاموس هم تبان یافته می شود. پس شک نیست که تنبان اسم
جامہ فارسی است و مخصوص برای شلوار کوچک که تا ران باشد و کشتی گیران می پوشند و باعتبار صاحب
جامع که محقق زبان خود است این را بمعنی مطلق شلوار هم صحیح فهمیم و تبان را معرب این پنداریم
(اردو) تنبان بقول آصفیہ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ ایک قسم کا ڈھیلا ڈھالا پاجامہ ۔ غرارہ ۔ دوکونا
ہیں جانگیا ۔ اُس کوتاہ پاجامہ کا نام ہے جو صرف ران تک ستر عورت کے لئے ہوتا ہے جس کو پہلوان
استعمال کرتے ہیں ۔ لنگوٹ ۔

تنبید | بقول برہان (۱) بالفتح اوّل بر وزن ابجد
مستقبل خاموش بودن و لرزیدن یعنی می لرزد و
خاموش می گردد و بضم ثالث (۲) جسم کل یعنی آنکه
(روانش) نفس کل است چه تن یعنی جسم و روان
بمعنی نفس و بد یعنی همه و کل باشد. صاحب جامع
بمعنی دوم قانع. صاحبان رشیدی بمعنی اوّل
صاحب سروری این را بمعنی خاموش بودن نیز

ادات الفضلا گفته و بمعنی لرزد هم (امیر خسرو سلمہ)
پای تنبد چو ببری ره و بستی و ثابت قدمی
کی بود ۔ ع (مولوی معنوی سلمہ) خیال خویش را
زان دل بیازرده خیال نشست آرد و دل بتنبد
و صاحب ناصری در شرح لغت هر دو معنی با برہان متفق
و می فرماید که مصدر تنبد تنبیدن است که می آید
خان آرزو در سراج گوید که بمعنی لرزد و بقول بعضی

یعنی خاموش کردن و لیکن اول صحیح است (و بدیگر معنی دوم بحوالهٔ برہان) گوید که این وقتی درست باشد که بمعنی صاحب بضم باشد مؤلف عرض کند که ضرورت نداشت که معنی اول را بطور اسم جامد ذکر کنند که این مضارع تنبیدن است که می آید و شامل باشد بر ہمہ معانیش عجب است از برہان که این را مستقبل گفت معلوم می شود که در معنا و حال و مستقبل فرق نمیکند نسبت بمعنی دوم عرض می شود که ہمین اصل است و آنچه تنانید و تنانیدہ گذشت فریب علیه و مبدل این (اردو) (۱) دیکھو تنبیدن یہ اس کا مضارع اور اس کے تمام معنوں پر شامل ہے (۲) دیکھو تنانیدہ

تنبسه بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری بروزن مدرسه قالی را گویند خواه کرمانی و خواه جوشقانی و معرب آن طنفسه صاحب جامع گوید که قلا فرش مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) قالین یا قالی ترکی اسم مذکر غالیچہ ایک قسم کا بچھونا فرش نشین فرہنگ آصفیہ نے اس کو مؤنث لکھا ہے کتابت کی غلطی سے یا دہلی کا استعمال۔

تنبک بقول برہان بضم اول بروزن اردک (۱) با انگشت ابہام و سبابہ دو سطح گرفتن چیزی خوردنی یعنی بسر انگشت چیزی برداشتن و خوردن و (۲) ڈبلی باشد دم دراز که از چوب و سفال سازند و بازیگران در زیر بغل گرفته نوازند و (۳) چناغ زین اسپ و دامنه زین را نیز گویند و باین دو معنی بفتح اول ہم آمده و بجای حرف اول طای حطی ہم درست است صاحب جہانگیری بمعنی اول را ترک کرده ذکر معنی دوم کند ([illegible]) می نشانیم کجکی در بیابانی میرشب بود آنکه ہر گز نشنیده ای زسر گه تنبک بچه و بدیگر معنی سوم می فرماید که

با اوّل مفتوح و ثانی زده (۴) کاہل و بیکار که آن را تنبل نیز گویند و با اوّل مضموم و ثانی زده و وای مضموم (۵) مکر و حیله و (۶) جادو. صاحب جامع این را مرادف تنبک گوید و ذکر سه معنی اوّل الذکر می کند صاحب سروری بجائی این را مرادف تنبوک گفته و ذکر معنی سوم کرده و بجای دیگر بصراحت معنی دوم گوید که چنبر عمیق است که یک جانب آن را پوست خام گرفته باشند تا بوقت کار اجلاف می زنند (حکیم انوری ؎) دانجا که فتد بال تو در معرض قسمت پا تنبک زند حق طمعها بگدارد. و می فرماید که دنبک و طنبک نیز گویند صاحب ناصری بر معنی دوم و سوم قناعت فرموده و ارسته بر معنی دوم قانع. خان آرزو در سراج بذکر معنی اول و دوم و سوم نسبت معنی سوم بحوالهٔ سروری صراحت مزید کند که چناغ زین دوال بهن است که در رکاب زین کشند. و می فرماید که (۷) بمعنی دریچهٔ زرگری است که بدان طلا و نقره گداخته ریزند و بقول قوسی گوید که دریچهٔ زرین است و می فرماید که این تصحیف باشد و صحیح بدین معنی تبنک به تقدیم با بر نون چنانکه گذشت. بهار بر ذکر معنی دوم قناعت کرده مؤلف عرض کند که به همه معانی اسم جامد فارسی زبان دانیم و معلوم می شود که تنبک به زیادت تحتانی می آید اصل است و تنبوک که بواو عوض یا می آید مبدلش چنانکه ناربین و ناردن و تنبک مخفف آن و آنچه خان آرزو نسبت معنی هفتم خیال خود ظاهر فرموده اتفاق داریم با او که آن تبنک به فوقانی و موحده و نون و کاف است و اگر سند استعمال این معنی هفتم پیش شود البته تقدیم مصحف دانیم (اردو) (۱) کسی کھانے کی چیز کو دو انگلیوں سے بکڑ کر اٹھانے کی حرکت. مؤنث. دکن میں چٹکی کہتے ہیں جیسے یا چٹکی بھر شکر عنایت کرو۔

(۲) ایک قسم کا دف جسکو بغل مین تھام کر بجاتے ہین۔ مذکر (۳) زین کا عرقگیر یعنی تسمہ چمڑے کا جو بیچ مین باندھتے ہین۔ مذکر (۴) کاہل۔ بیکار۔ دیکھو تنبل (۵) مکر۔ حیلہ۔ مذکر (۶) جادو۔ مذکر (۷) دیکھو تنبک کے پہلے معنے۔

(الف) تن بکار دادن استعمال۔ صاحب

(ب) تن بکار دہی فدائی بذکر ب

گوید که بمعنی پشت کار داشتن و شانه در کار نهی کردن است مؤلف عرض کند که هرچه بقیاس می آید الف است یعنی مصدری که بمعنی کوشش کردن در کاری۔ محقق اهل زبان آن را بصوت مقوله قائم کرده و این تسلیم اوست۔ ب مشتق الف است وبس (اردو) کسی کام مین کوشش کرنا۔

تنبک تعلیم اصطلاح بقول بحر و بهار تنبکی که در وقت تعلیم ورزش کشتی بشاگردان نوازند و این رسم ولایت است (میر نجات ـه) در چمن تنبک تعلیم غمت غنچهٔ گل ٭ زند بانغانی طنبور نوازت بلبل ها (سید برهنه امیر علی شیر ـه) کنار اگر اینست که من می بینم ٭ خوبان و گر تنبک تعلیم کرانند ٭ خان آرزو در چراغ هدایت هم ذکر این کرده مؤلف گوید که مرکب اضافی است موافق قیاس (اردو) وہ ڈفلی جو کشتی گیر شاگردون کی تعلیم کے وقت بجاتے ہین۔ مذکر

تنبک زدن مصدر اصطلاحی بقول بهار یعنی انگشت زدن است می فرماید که از اهل زبان بتحقیق پیوسته مؤلف عرض کند که سند این بر تنبک گذشت و تعریف بهار خوب نیست مقصودش جزین نباشد که انگشت ها بر تنبک زدن و نواختن تنبک است مخفی مبادا که سند بالا تعلق بمصدر زدن است یعنی ندارد که مرادف زدن و بجای خودش می آید (اردو) تنبک بجانا۔ انگلیون سے تنبک پر تھاپ مارنا۔

تنبک با بای تنبک است بقول بہار و یاد کہ بمعنی ساز است و کوک است صاحب آنند نقل نگارش مصداق (نقل نویس را عقل نباشد) مؤلف عرض کند کہ لغو است (اردو) ناقابل ترجمہ۔

تنبک نواز استعمال بقول بہار معروف مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ تنبک بنوازد (لا ادری ـہ) شبی عیسی درین فیروزہ ایوان بپشاند ٭ تنبک نواز جہر تابان بود (اردو) تنبک نواز اُس شخص کو کہتے ہیں جو تنبک بجاتا ہو۔

تنبل بقول برہان و جامع بروزن صندل (۱) کاہل و بیکارہ و ہیچ کارہ و (۲) مسخرہ و (۳) بضم اول بروزن بلبل حیلہ و نیرنگ و مکر و فریب و (۴) جادو و سیفر باید کہ باین معنی بر وزن قرنفل ہم آمدہ کہ بضم ثالث باشد صاحب جہانگیری بذیل تنبک گوید کہ آن را تنبل نیز خوانند یعنی اول و سوم و چہارم (کمال اسمعیل ؒ) در کنج خانہ نشستہ بہ دیوار داد پشت ٭ از خشک عزا پیست ٭ ازرق و تنبل است ۔ و صاحبان رشیدی و ناصری بمعنی اول کاہل و سوم قناعت فرمودہ۔ صاحب سروری بمعنی سوم و چہارم قانع ۔ خان آرزو در سراج ذکر ہر سہ معانی اول کردہ۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار بمعنی اول ہم آوردہ و صاحب بہار چہار بحوالہ معاصرین بمعنی ہم باشد و صاحب فرائی ہم۔ مؤلف عرض کند کہ این لغت ترکی زبان است و صاحب لغات ترکی این را بمعنی آدم فربہ و جاہل آوردہ و صاحب سواد السبیل این را بمعنی اول معرب ہم گفتہ با ہر سہ معنی اول اینہا را مقرس دانیم و آنچہ تنبک بمعنی اول و سوم و چہارم گذشت صراحتاً مانند نقش بہ صدر انجا کردہ ایم کہ از ینجا

هیچ تعلق ندارد (اردو) (۱) کاہل سست (۲) مسخرہ (۳) مکر۔ فریب۔ مذکر (۴) جادو۔ مذکر

تنبلیت بقول برہان بروزن عندلیب پارہ چوبکی را گویند کہ بدبارہ بزرگ بندند و تکادبہ بالای چار وانہند و بر بالای آن سوار شوند و یک لنگہ بار۔ صاحبان جہانگیری و جامع و سروری و سراج ذکر این کردہ اند۔ مؤلف عرض کند کہ مرادف تملیت کہ بجایش گذشت و اشارۂ این ہم در انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو تملیت۔

تنبو بقول بہار دانند نوعی از خیمہ (سنجر کاشی ے) بادو روی چو آب در غربال ہا خاک بر فرق این کہن تنبو ہا مؤلف عرض کند کہ خیمہ خرد را نام است (اردو) تنبو بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مذکر۔ ڈیرہ۔ پال۔ شامیانہ۔ نمگیرہ۔ بے چوبہ۔ خرگاہ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ آپ کا تسامح ہے کہ اسکو ہندی کہا اور معنے میں تعمیم بھی غیر صحیح ہے۔ ایک چھوٹے ڈیرے کو تنبو اور پال کہتے ہیں جو شامیانے اور بے چوبے سے سوا ہوتا ہے۔

تنبور بقول برہان و جامع و ناصری بروزن زنبور سازیست مشہور و معرب آن طنبور طا مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) تنبور۔ بقول آصفیہ فارسی اسم مذکر۔ ایک قسم کا چھوٹا ڈھول۔ ایک قسم کا باجہ۔ طنبورطا سے حطی سے بھی مستعمل ہے

تنبوک بقول برہان و جامع و سروری و ناصری بروزن مفلوک (۱) کبادہ و آن کمانیست بسیار نرم زور (۲) بمعنی حباغ زین کہ دامنۂ زین و قسمۂ رکاب بد باشد و طا زینہا (خواجہ عمید لوبکی ے) در کمان چرخ پیش پیلکیت قرینج را ہا ہم کمان تنبوک و ہم شمشیرنما طور آمدہ کہ خان آرزو در سراج در ہر دو معنی کردہ گوید کہ آنچہ تنبوک بمعنی دوم

گذشت مخفف این باشد مؤلف عرض کند که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی	دوم بر تنبک اشاره کرده ایم (اردو) (۱) کمر و بکھان مؤنث (۲) دیکھو تنبک کے تیسرے معنی

تنبول | بقول برہان و جامع و جہانگیری و سروری بر وزن مقبول (۱) برگی باشد که در ہندوستان
پان خوانند و با آہک و فوفل خورند و (۲) کباده را نیز گویند و آن کمانی باشد کمزور و (۳)
نام قلعه ایست در ہندوستان (شیخ آذری سلمه) برگ تنبول خاص ہندوستان بجا بوزه
آید لطیب ترکستان ٭ (امیر خسرو سلمه) کسی کز تو خورد تنبول امید ٭ کند بخشش ز خیره برگ
جاوید ٭ (ابو الفرج سلمه) کمان رستم دستان بسختی ٭ کم از تنبول نرم شہریار است ٭ صاحب
ناصری بذکر معنی اوّل می فرماید که تانبول ہم گویند و آن بہ پنج بان بمعنی خولنجان است و بذکر
معنی دوم از معنی سوم ساکت. خان آرزو در سراج گوید که این لغت ہندی است و مخفف
تانبول که آن را تامبول بمیم ہم گویند بہمان قاعده بدل واو و نون بہ میم که در ہندی نیز
جاریست و چون مخصوص ہندوستان است ہمین نام در فارسی و عربی شائع و بذکر معنی
دوم و سوم نسبت معنی سوم گوید که الحال نام و نشان از قلعه مذکور نیست. صاحب رشیدی ہم
بر معنی اوّل و دوم قانع. بہار بذکر معنی اوّل قناعت کرده. صاحب سواد السبیل این را
معرّب داند و تامبول را که بمیم سوم گذشت لغت سنسکرت خواند بمعنی برگ پان. صاحب
ساطع که محقق سنسکرت است تامبول و تامول ہر دو را نوشته پان را سنسکرت گوید.
صاحب محیط ذکر این کرده می فرماید که تانبول ہم گویند که بہندی پان نامند برگ نبات تخمی
است بیاره دار مانند لوبیا و انگور برگ آن پہن و نصف بالای آن صنوبری و سر آن

نوک دارد که اہل بلاد عرب بنواحی عمان زراعت آن می کنند و در ہند انواع آن بسیار است ــ
می فرماید که طبیعت آن بلحاظ اقسام فرقی دارد و بهترین آن مطلقاً برگ متوسط سفید نازک اکثر
اطبای یونان مزاج مطلق آن گرم در اول و خشک در دوم نوشته اند و بعضی گرم و خشک
در دوم شک نیست که در تنبول حدت و لطافت و در آن قبض است فلہذا واجب که حار در
درجهٔ اول باشد و اکثر اہل ہند را از کثرت تناول آن ضعف حاسهٔ ذوق بسیار عارض شود الحاصل
برگ خوش طعم است و در آن حدت و قبض و تخفیف باشد و مقوی بن دندان و نافع ورم لہات
و مفرح و منشط نفس و مقوی بدن و مولد خون جید و نافع بخر و قاطع بوی سیر و پیاز و شراب و
منافع بی شمار دارد (الخ) مؤلف عرض کند که تامول بجایش گذشت که مخفف تامبول
است بحذف موحده و تامبول مبدل تانبول چنانکه تحجین و تحجیم و تنبول مخفف تانبول و
تانبول اصل است یکی از معاصرین عجم گوید که نه خیر تنبول بدون الف اصل است فارسیان
در تلفظ بزیادت الف تانبول ہم استعمال می کنند و بقول شان تنبول لغت فارسی زبان است
و بتجاری که در ہند بتحقیق می رسد (تمبولمو) لغت سنسکرت می نماید که در تلنگانه و کن بعض
برہمنان عالم زبان سنسکرت بر زبان دارند ولیکن صاحب ساطع که محقق سنسکرت است
ازین ساکت اگر (تمبولمو) را لغت سنسکرت دانیم تنبول مخفف آن است که فارسیان استعمال
کردند و تامبول مزید علیه آن و تنبول مبدلش و تانبول مزید علیهش والله اعلم بحقیقة الحال ــ
فارسیان استعمال برگ پان و پان و تانبول و تنبول و تامبول و تمبول و تمول کرده اند و ما
این همه را معرب دانیم و لغت سنسکرت تمبولمو را اگرچه صاحب ساطع ننوشته باشد باعتبار

زبان علمای سنسکرت صحیح دانیم (اردو) تنول - بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - ایک قسم کا پتّا جو ہندوستان میں عورتیں کثرت سے کھاتی ہیں - پان -

تپنبه بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی بر وزن انبہ چوبی گندہ و ستبرک کہ در پس در نہند تا در گشودہ نگردد (امیرخسرو) ز نفس شوم آن روباہ بنگر کہ تپنبہ گرد دیدہ ہر کہ تپنبہ در خان آرزو در سراج گوید کہ آن را کلند رہ نیز گویند مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم این را بزبان ندارند و فارسی قدیم گویند و این چوبی باشد ناتراشیدہ و ناہموار و کلفت و بیک کہ آن را گاہی در پس در اندازند تا در گشودہ نگردد (اردو) وہ ناہموار اور موٹی لکڑی جو دروازہ بند کرنے کے بعد اُس کا ٹیکا دیتے ہیں تاکہ دروازہ کھلنے نہ پائے مؤنث

تپلیدن بقول برہان و جامع بر وزن خندیدن بمعنی (۱) لرزیدن و (۲) طپیدن و (۳) حرکت کردن و (۴) کمین کردن - صاحبان رشیدی و سروری و مؤید بر معنی اوّل قانع - صاحب بحر بذکر معنی اوّل و دوم و سوم گوید کہ (۵) بمعنی خاموش بودن ہم ہی فرماید کہ سالم التصریف کہ غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید - صاحب مؤید و بابکر سر پنج معانی گوید کہ این کامل التصریف است از اینکہ مضارع این تپلد باشد کہ بجایش مذکور شد - خان آرزو در سراج بر معنی اوّل و سوم و چہارم قناعت فرمودہ و بر مضارع این معنی پنجم را ہم نوشتہ - صاحب ناصری بذیل تپید اشارہ این ہم کردہ - مؤلف عرض کند کہ بقول معاصرین عجم اصل این تپالیدن بود تای دوم حذف شد و بای فارسی بعربی بدل شدہ تنبیدن باقی ماند و معنی اوّل و دوم اصلی است و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) لرزنا (۲) تڑپنا (۳) حرکت کرنا (۴) کمات لینا

تنبہا۔ دیکھو پس نشستن کے چوتھے معنے (۵) خاموش رہنا۔

تنبک بقول برہان و جامع و رشیدی و سراج بضم اول و سکون ثانی مرادف ہمان تنبک کہ گذشت یعنی دوم و سوم و مش صاحب برہان گوید کہ بای فارسی ہم آمدہ مؤلف عرض کند و خان آرزو در سراج ہم کہ این اصل می نماید و تنبک کہ گذشت مخفف این و نا اشارہ این ہمہ را اینجا کردہ ایم (اردو) دیکھو تنبک کے دوسرے اور تیسرے معنے۔

تنبیہ بقول بہار بیدار نمودن و آگاہانیدن می فرماید کہ بالفظ افتادن مستعمل مؤلف عرض کند کہ لغت عرب است بالفتح و کسر سوم حتمہ فارسیان بمعنی اسمی و حاصل بالمصدر استعمال این با مصادر خود و کنند کہ در ملحقات می آید (اردو) تنبیہ بقول آصفیہ عربی اسم مؤنث عبرت نصیحت جھڑکی تہدید چشم نمائی۔

تنبیہ افتادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ یعنی واقع شدن تنبیہ است (معزی۔ نیشاپوری ص) سی سال گذشت آخر از غفلت چو تنبیہ فتاد چرخ گردان را بخشی مباد کہ از سند بالا استعمال مصدر فتادن پیدا است کہ مخفف افتادن است بیعنی ندارد (اردو) تنبیہ واقع ہونا چشم نمائی واقع ہونا۔

تنبیہ شدن استعمال یعنی بعمل آمدن تنبیہ و چشم نمائی و نصیحت و عبرت شدن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ص) ہیچ تنبیہی ظہوری را نشد با این ہمہ گر دست این فرہم شنید (اردو) چشم نمائی ہونا۔ تنبیہ ہونا۔ سزا ہونا۔ عبرت ہونا۔

تنبیہ کردن استعمال یعنی چشم نمائی کردن و آگاہانیدن است مؤلف عرض کند کہ

موافق قیاس است (ظہوری ؎) ساد گیہای
بجوشش نکند تنبیہی ٭ خرد این خیرگی خور زیطر ما
بپرد ٭ مخفی مباد کہ از سند بالا مصدر گشتن
پیدا است کہ بجایش می آید (اردو) تنبیہ کرنا
سرزنش کرنا۔ سزا دینا۔

تنبیہ یافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ
بمعنی حاصل کردن تنبیہ باشد (ظہوری ؎)
دلم یافت تنبیہ دیگر بس است ٭ کہ ہم سوختہ
در ہجر ساغر بس است ٭ (اردو) تنبیہ پانا
سزا پانا۔ نصیحت پانا۔ عبرت پانا۔

تن پرست اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و
سروری و ملحقات مرادف تن آسای و تن
پرور (صائب ؎) آنچہ میدانند ماتم تن پرستان
سور ماست ٭ دار تحمل دیگران و راحت تنہ سو
ماست ٭ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس
است و اسم فاعل ترکیبی (اردو) دیکھو تن آسا۔

تن پرستیدن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت و سند این ہمان
شعر صائب را پیش کردہ کہ بر تن پرست گذشت
مؤلف عرض کند کہ بمعنی تن آسائی کردن و
خود را از زحمت و مشقت نگاہ داشتن است
(اردو) تن پرستی کرنا کہہ سکتے ہیں یعنی مشقت
اور زحمت سے اپنے آپ کو بچانا آرام میں رکھنا

تن پرش اصطلاح۔ بقول انند بر وزن شورش
در فارسی زبان بمعنی جستن اندام و بپارسی آن را
پلکیدہ ہم خوانند و بعربی اختلاج و این پرش اگر
در روی بود مقدمۂ لقوہ باشد و در شکم مقدمۂ
صرع و در پہلو آماس سپرز و در تمام اندام
مقدمۂ سکتہ مؤلف عرض کند کہ اگرچہ صاحب
انند حوالۂ ناصری دادہ است و لیکن در ناصری
نیافتیم و صاحب نجم این را غلط داند کہ پرش
حاصل بالمصدر پریدن است و پرش تن
و جستن پریدن اعضای تن است کہ از ان

تن تن است ؛ صاحب بحر عجم بانش مؤلف عرض کند کہ غیر از اسم صوت نباشد (اردو) نغمہ و صدا کی آواز کو فارسیوں نے تن تن کہا ہے ۔ مؤنث ۔

طنطنہ بقول برہان در ملحقات بر وزن ارتنہ بمعنی بانگ و صدا و شور و غوغا و جنگ ۔ مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان ازین لغت ساکت و سرخیہ پیمایان بسیار ہمین کہ فارسیان لغت عرب طنطنہ را کہ بقول منتخب بالفتح و بفتح طای دوم و نون بمعنی حکایت آواز طنبور و مانند آن بود متصرف کردہ اند یا عربان تنتنہ فارسی را معرب فرمودہ و از تکلیف اشارۂ معرب در لغات عرب نیست خیال اول را قرین بقیاس دانیم (اردو) صاحب آصفیہ نے طنطنہ کو اردو مین بمعنی شان و شوکت ۔ رعب و داب و دبدبہ و تحکم و تمکنت لکھا ہے اسم مذکر ۔ لیکن اس کا ترجمہ شور و غل ۔ مذکر ۔ جنگ ۔ مؤنث ۔

تن تنہا اصطلاح ۔ بقول بہار و انند بمعنی واحد مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است بمعنی مجرد و بذات خود و بلا شرکت غیری بمعنی برانند کہ محاورۂ ہند است ولیکن استعمال صائب دلیل محاورۂ فارسی است (ص) اگر دو چار موافق زبان یکی سازند کہ فلک بہ یک تن تنہا چہ می تواند کرد ۔ (اردو) تن تنہا کا استعمال انہیں معنوں دکن میں ہے اور بہ لحاظ محاورۂ فارسی اردو مین مستعمل ہو سکتا ہے ۔ تنہا مجرد ۔ صرف اپنی ذات سے جیسے ناسخ نے یہ کام تن تنہا کیا ہے ؟

تنتہ بقول برہان و جامع و سراج بفتح اول و فوقانی و سکون ثانی (۱) تنیدہ و پردۂ عنکبوت را گویند و بضم اول و فتح ثالث (۲) زنبور سرخ ۔ صاحب رشیدی گوید کہ این

مخفف تنشتہ است کہ بمعنی تنیدہ عنکبوت می آید صاحب سروری بمعنی اول قانع (شاعر ست)
عشق او عنکبوتست را ماند ٭ کہ تنیدست تنشتہ گرد دلم ٭ صاحب نوادر بذیل تنشتن و تنشودن و
تنشیدن گوید کہ تنشتہ و تنشیدہ و تنشتہ و تنشہ و تنشارہ ہمہ مرادف یکدیگر است بمعنی اول مؤلف عرض
کند کہ این بحذف سین مہملہ مخفف تنستہ باشد کہ اسم مفعول است و بمعنی دوم بشبہ اسم جامد
(اردو) (۱) مکڑی کا جالا۔ مذکر (۲) زنبور سرخ۔ مؤنث۔

تنج بقول برہان بفتح اول بر وزن رنج بمعنی (۱) درہم پیچیدن (۲) فراہم فشردن و (۳) از
پی درآمدن و (۴) فراہم نشاندن می فرماید کہ ہر فاعل را نیز گویند یعنی پیچندہ و فشارندہ و از پی
درآیندہ و امر بہ این معنی ہم یعنی در پیچ و بیفشر و از پی درآی و بعضی گویند کہ تنج بمعنی از پی درآیندہ
و ترنج فشارندہ و بکسر اول نیز گفتہ اند صاحب جامع گوید کہ بمعنی اول و دوم است و مصدر
آن تنجیدن باشد و بذکر معنی سوم و چہارم می فرماید کہ اسم فاعل و امر نیز صاحب سروری می طرازد
کہ بمعنی پیچیدہ و فراہم فشارندہ و بمعنی امر نیز آمدہ (شمس فخری ست) گہی جی زن بہ پای کین و
می کش ٭ گہی میکش بپای قہر و مرتنج ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی درہم پیچیدن و فراہم
فشردن می فرماید کہ برہان بمعنی از پی درآمدن ہم نوشتہ و صحیح اول است چہ مشتق است از تنجیدن
و امر ہم و تنجیدن کہ می آید مخفف ترنجیدن نیست چہ درین صورت معنی تام نمی بود و حالانکہ با گنج و رنج
قافیہ کردہ اند و بدین قیاس جمیع این باب صاحب نوادر این را بذیل تنجیدن آوردہ گوید
کہ مثلہ و امر بدین معنی و درہم افشردہ مؤلف عرض کند کہ از جمیع محققین بالائی ہم بتحقیقت
می نبردیم خان آرزو۔ وای بر وی کہ او ہم سکندری خورد و تنجیدن مصدر نیست ہر کہ

که بمعنی (۱) پیچیدن و (۲) درہم افشردن و (۳) درہم کشیدن و (۴) از پا آمدن و (۵) فراہم نشاندن می آید و تنج زیر بحث اسم ہمان مصدر است که مصدر ترکیب آن با علامت مصدر و یای معروف وضع شد پس این مشتق از مصدر نیست چنانکه خان آرزو گفته بلکه مصدر مرکب است ازین چنانکه ما گفته ایم و معنی این بغیر از پیچ نیست و دیگر ہمہ معانی مصدری بسبیل مجاز است و معاصر عجم گوید که الحق ہمین است و لغت فارسی قدیم محض بمعنی پیچ. اندرین صورت معانی مصدری بیان کرده برہان و خان آرزو ہیچ است و ہمچنین بمعنی فاعلی و مفعولی بیان کرده بعض محققین تا بستہ ترکیب است که مخصوص اسم فاعل و اسم مفعول ترکیبی است و بمعنی امر. امر حاضر ہمان تنجیدن شامل بہمہ معانیش. این است حقیقت این اسم جامد فارسی که در تعریفش ہمہ محققین ترکستان رفته اند. فقال (اردو) پیچ بقول آصفیہ. فارسی. اسم مذکر. لپیٹ. بل. تاب. دیکھو پیچ.

(الف) تنجیدن	الف بقول برہان بروزن رنجیدن (۱) بمعنی پیچیدن
(ب) تنجیده	

و (۲) بمعنی درہم فشردن وہم او نسبت ب گوید که بروزن سنجیده بمعنی ترنجیده که درہم کشیده وفشارده گردیده و پیچیده باشد. صاحب جامع الف را ترک کرده و نسبت ب ہمزبان برہان. صاحب سروری نسبت الف با برہان متفق و نسبت ب آید که پیچیده و فراہم فشرده. صاحب ناصری ہم الف را ترک کرده و ب را می فرماید که درہم کشیده بود که آن را ترنجیده ہم خوانند و تنجیدن مصدر آنست. صاحب رشیدی بترک الف نسبت ب می طرازد که مرادف ترنجیده. صاحب جہانگیری ہم الف را گذاشت و ب را بمعنی درہم کشیده نگاشته. خان آرزو در سراج بترک ب نسبت الف می نگارد که مرادف ترنجیدن است بوزن رنجیدن بمعنی درہم کشیدن. صاحب نوادر ہم بر درہم افشردن

قانع - و صاحب مؤید برہم معنی مشتق با برہان
صاحب بحر که محقق مصادر فارسی است بذکر
معنی اوّل و دوم گوید که (۳) در ہم کشیدن و
(۴) از پی آمدن و (۵) فراہم نشاندن (کامل التصریف)
و مضارع این تنجد - مؤلف عرض کند که ب
اسم مفعول این است و در معانی لازم اگر مفعول
نگوییم توانیم گفت که فارسیان بر ماضی مطلق این
ہای ہوز زیادہ کردہ اند که افادۂ معنی مفعولی کند
واین مرکب است از ہمان اسم مصدر تنج که بجایش
گذشت و یای معروف و علامت دن و به اصول مصدر
اصلی است که اسم این مصدر ہم لغت فارسی
زبان است بعضی از محققین این را مخفف
ترنجیدن دانند شامل بر ہمه معانی او و اسم
جامد این تنج را ہم مخفف ترنج می گویند بخلاف
ما ہم تنج را اسم جامد و تنجید متعلق از ترنج دانیم معنی اوّل
حقیقی است و دیگر ہمه معانی مجاز آن (اردو) الف (۱) دیکھو
پیچیدن (۲) کھنچ جانا (۳) کشیدہ ہونا خفا ہونا (۴) تعاقب کرنا
(۵) جمع کرنا ایک جگہ بٹھانا (ب) الف کا اسم مفعول۔

تنجیر بقول ناصری بالکسر بمعنی پاتیلہ است و پاتیلہ دیگی است که دران حلوا و طعام پزند و معرب
این طنجیر بطای حطی بفتح اول است صاحب انند نقل نگارش بصراحت مزید که این لغت فارسی است
مؤلف عرض کند که اگرچه دیگر ہمه محققین ازین لغت ساکت اند ولیکن باعتبار صاحب ناصری
که محقق زبان خود است ما این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم (اردو) پتیلا۔ مذکر۔ دیکھو پاتیلہ۔

تنچه بقول ملحقات برہان مرادف تنچه که بمعنی توشه دان گذشت مؤلف عرض کند که ہمین اصل
است و تنچه ہم گذشت مبدل این چنانکه کنجین و کنجیم - وظاہر ترکیب معلوم می شود از تن که
که بمعنی آسایش گذشت و چه که افادۂ معنی تصغیر کند چنانچه طاقچه معنی لفظی این آسایش قلیلی و کنایۃ
از توشه دان که در غذا از ان آسایش قلیلی بہم رسد و در اسم جامد فارسی بودن این شکی نیست

لغات ترکی ازین ساکت بعضی از معاصرین عجم گویند که اصل این تانچه بود بمعنی حقیقی این کوچک دہان است که تان بمعنی فم و دہان بجایش گذشت و کنایه باشد از توشه‌دان این مخفف آنست والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) دیکھو تمچه۔

تن خزیدن در چیزی مصدر اصطلاحی بقول بہار و انند لازم تن گرفتن در چیزی (خواجہ نظامی ؎) کلاه کیان ہم کیان را سزد ہا پادزہ‌ین خز تن رومیان کی سزد ہا مؤلف عرض کند که خزیدن تن بمعنی گنجیدن تن است (اردو) جسم سمانا۔ یعنی کسی لباس کا جسم پر تنگ نہونا۔

تنخواہ بقول بہار (۱) معروف می فرماید که بالفظ دادن و کردن و گرفتن مستعمل۔ خان آرزو در چراغ ہدایت ہم برہمین معروف قانع و صاحب فرہنگ فدائی می فرماید که بچم پولی است که سالانه یا ماہانه بپاداش چاکری می دہند یعنی مواجب و مشاہرہ و مستمری مؤلف عرض کند که (۲) بمعنی تن پرور و تن پسند اندرین صورت این را اسم فاعل ترکیبی دانیم یعنی خواہندۂ تن و سند این از میرزا داراب جویا به (بزرگی تنخواہ کردن) مذکور شد۔ مخفی مبادا که بمعنی اوّل اسم مفعول ترکیبی دانیم بمعنی خواہیدۂ تن یعنی چیزی که تن او را خواسته برای پرورش خود (اردو) (۱) تنخواہ۔ بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مؤنث مشاہرہ۔ درماہه۔ مواجب ماہانه۔ ماہیانه (۲) دیکھو تن پرور۔

تنخواہ دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مشاہرہ ادا کردن است (سلیم طہرانی ؎) غیر داغ از حاصل دنیا نصیب ما نشد ہا ہمچو ماہی خوش زری ما را جہان تنخواہ داد ہا (اردو) تنخواہ دینا۔

تنخواہ کردن استعمال۔ صاحب آصفی

سکار افگن شاہین تن خود ہا تنہا نہ کنوہم از تو نگہبین	ذکر معنی دوم ہم کردہ واز رباعی بالا سند گرفتہ معلوم
تن خود ہا در عشق رخت بکودکی با بود ہم چون	عرض کند کہ بخیال ما تن خود بمعنی خود است نہ بجز تو تن
طفل سرشک اشک خونین تن خود ہا صاحب	چنانکہ از سند بالا پیدا است و ہمین است معنی
بحر بمعنی اوّل قانع خان آرزو در چراغ ہدایت	دوم قائل (اردو) (۱) اپنا مال اپنی ملکیت (۲) خود

تند | بقول برہان وجامع بضم اوّل وسکون ثانی ودال ابجد (۱) معروف است کہ مرادف تیز باشد و (۲) ہر چیز کہ از جائی بر جہد وجہندہ و (۳) خشم و (۴) خشمگین وخشمناک وغضبناک و (۵) درشت و (۶) توانا وفربہ و (۷) غول بیابانی و (۸) دیو و (۹) سرکوہ و (۱۰) بلند و (۱۱) بلندی (سراج الدین راجی سلہ) دم تیغ او آنچنان تیز وتند ہا کہ با تقریش تیغ برق است کند ہا (ظفر نامہ سکہ) روان از پیش لشکری بی شمار ہا ہمہ صفدر وتند وخنجر گذار ہا (مولوی معنوی سٹلہ) وان دگر گفتی کہ پیدا شد وتند ہا اندر وجہان کشان با تیغ کند ہا (فردوسی سلہ) تو با شاہ بر شو ببالای تند ہا زپیران ولشکر مشو پیچ کند ہا (فرخی سلہ) گہی زنگار فرود آرد وبیرون آرد ہا زکوہ تند پلنگ وزآب ژرف نہنگ ہا (پور بہای جامی سلہ) چشم او سخت تنگ چون کس تند ہا تند پیشانیش بچو خانہ خر ہا صاحب جہانگیری ذکر معنی اوّل وسوم وچہارم وہشتم تا یازدہم کردہ صاحب رشیدی بر معنی اوّل وچہارم وہشتم تا یازدہم قناعت فرمودہ صاحب سروری ذکر معنی اوّل وچہارم ونہم ودہم کردہ صاحب ناصری معنی اوّل وسوم وچہارم وہشتم ونہم ودہم را آوردہ۔ بہار ذکر معنی اوّل گوید کہ معنی جلد ہم داخل معنی اول است و بجای بمعنی شوخ واستاد واستعمال این با مصادر فارسی کہ پیش کردہ ہمہ در ملحقات می آید

خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل فرموده گوید که تحقیق آنست اگرچه ظاہر اسم جامدی نماید لیکن در واقع مشتق است و تندیدن بمصدر این باشد بمعنی تیز شدن و معنی چہارم خشم گرفتن مجاز است و می فرماید که (۱۲) بمعنی شگوفه آوردن درختان نیز چنانکه در تحفه مسطور است ازینجاست که صاحب جہانگیری بمعنی خشمگین آورده و ذکر معنی ہشتم کرده گوید که غایتش بمعنی دیو که مزاجش آتشین است مجاز خواہد بود و معنی نہم و یازدہم را ہم آورده **مؤلف** عرض کند که فضول اوست که تند را مشتق از تندیدن خیال کرده نمی داند که تند اسم مصدر و اصل است و تندیدن که می آید وضع شد ازہمین تند و بتحقیق ما معنی اوّل و یازدہم اصل است و دیگر معانی مجاز آن و معنی دوازدہم را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) (۱) دیکھو تیز (۲) کودنے والا (۳) غصّہ۔ مذکّر (۴) غضبناک (۵) سخت (۶) توانا (۷) دیکھو غول بیابانی۔ مذکّر (۸) دیو۔ مذکّر (۹) پہاڑ کی چوٹی مؤنث (۱۰) بلند (۱۱) بلندی۔ مؤنث (۱۲) درختوں کا پھولنا بمعنی حاصل بالمصدر۔

تنداب اصطلاح۔ بقول ناصری دوائی است روان و سیّال که ہرچه دران اندازند گداخته گردد و آن را تیزاب نیز گویند و معروف است۔ صاحب انند نقل نگارش۔ صاحب سفرنگ بشرح صد و پنجاه و چارمی فقرۂ دساتیر آسمانی بفرزاباد (خشوران وخشور) گوید که آبی که از دواہای تند و تیز سازند ہرچه دران افتد بگدازد **مؤلف** عرض کند که قلب اضافت آب تند است (اردو) تیزاب۔ بقول آصفیه مذکّر۔ فارسی۔ نہایت تند عرق۔ ایک قسم کا کیمیائی مرکّب ایسڈ۔ نہایت ترش۔

(الف) تن دادن | (ب) تن دادن | (ج) تن دادن بچیزی

اصطلاح۔ صاحب مؤید مطبوعه نولکشور

صرصر باشد مؤلف عرض کند که قلب اضافت
همان بادِ تند است که بجایش گذشت (ظهوری
۵) نشد از تند باد آه ماه و هفته طولانی بسر
کو گر مدا بی کنم امروز فردا را بسر (اردو)
دیکھو بادِ تند۔

تندبارہ اصطلاح۔ بقول برہان و جامع (۱)
موذیات را گویند مانند شیر و پلنگ و مار و عقرب
و زنبور و مورچه و امثال آن و (۲) هر جانوری
که جانور دیگر را بخورد۔ صاحب ناصری بذکر
معنی اول گوید که بر خلاف زندبار است
که حیوانات بی آزار را نام است۔ صاحب فدائی بر
معنی دوم قانع۔ صاحب سفرنگ به شرح هفتادمی
فقره (وساتیر آسمانی بفرزابادو خشور زادو خشور)
ذکر این معنی اول کرده گوید که بالضم باشد۔
خان آرزو در سراج بحواله برهان ذکر این هر دو
معنی کرده مؤلف عرض کند که معنی لفظی
این تند طبیعت یا تند بهره یا سخت گناه یا تند حاصل
و سخت نتیجه باشد و کنایه از هر دو معانی بالا و
معنی اول مجاز معنی دوم (اردو) (۱)
وہ موذی جانور جو انسان کو نقصان پہنچائیں
یا کاٹ کھائیں۔ مذکر (۲) وہ جانور جن کی
غذا دوسرے ضعیف جانوروں سے ہے۔ مذکر

تندباری اصطلاح۔ بقول فدائی بمعنی
خونخواری و درندگی و سبعیت است مؤلف
عرض کند که از همان تندبار بترکیب یای
مصدری است بر سبیل مجاز۔ اگرچه دیگر
محققین ازین ساکت اند و لیکن قول فدائی
پایهٔ اعتبار دارد که از علمای معاصر عجم بوده
(اردو) خونخواری۔ درندگی۔ مؤنث۔

تندور اصطلاح۔ بقول برہان و جامع
و رشیدی و مؤید بضم بای ابجد و سکون واو
مجهول و رای قرشت جستن و برجستن و پایین
معنی بجای بای ابجد یای حطی هم آمده که می آید
خان آرزو در سراج می گوید که یکی ازین هر دو

تصحیف است مؤلف عرض کند که اصل این تندی ور بود بمعنی صاحب تندی و در کثرت استعمال یای ساکن مفتوح شد و واو متحرک ساکن از قبیل گنج ور و گنجور و رنج ور و رنجور و این مبدل آنست چنانکه پاکند و پاکنده محققین بالا درعرض معنی از غور کار گرفته اند و معنی مصدری بیان کردند معنی این برجستگی و برجهنده باشد نه برجستن - معاصرین عجم با ما اتفاق دارند که مرادف جهنده باشد و برزبان اینها شان نیست (اردو) کوندنے والا - کوند جیسے بجلی کی کوند -

تندخو استعمال - کسی که خوی او تند باشد بدخو - مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است موافق قیاس (ظهوری ع) کسی را گر کسی نامهربان و تندخو گوید ٭ ستمگار مرا ایشان اینها را با او گوید ٭ صاحب بحر بر تندخوی گوید که آنکه بسهل چیزی ناخوش و بی دماغ نشود و گوشه اندیش بهار هم ذکر این کرده و صاحب فدائی این را بمعنی مرد تنک راغر و خشمناک گفته یعنی کسی که زود بخشم آید و دشمان آن خوش خوی - ما می گوئیم این فریدعلیه تندخوست بزیادت تحتانی در آخر (اردو) تندخو - بدمزاج - بداخلاق -

تندخیال استعمال - بهار ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف همان تندخواست که گذشت و مرادف تندرای که می آید (ملا طغرا در زیب لوائح) گردون رکابی که ناطقه تندخیالان از بلند پایگی مناقبش در مقام نفس شماریست (اردو) دیکھو تندخو - تندخیال اور سخت رائے بھی اردو میں بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں -

تندر بقول برهان بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و رای قرشت (۱) بمعنی غرنده - عموماً و رعد را گویند خصوصاً و بضم ثالث هم آمده و (۲) بلبل را نیز گویند که غزبان عندلیب

خوانند صاحب جهانگیری این را مرادف تندور گفته که می آید و بر معنی اول قناعت فرموده ۔
(فرخی در صفت اسپ ﷺ) تا چرخ است و اجزای او چون ستاره ٭ تا ابر است آولے او همچو تندر ٭ (مشرف شفروه هم بصفت اسپ آورده (ﷺ) از بانگ او چو بازان زهره همی چکد ٭ زیرا که خود چو برق و صهباش چو تندر است ٭ صاحب رشیدی هم بر معنی اول قناعت کرده مرادف تندور گوید صاحب سروری همزبانش ۔ صاحب ناصری بذکر معنی اول نسبت معنی دوم گوید که اگرچه برهان ذکرش کرده ولیکن ما در هیچ فرهنگی نیافتیم ۔ صاحب فدائی گوید که آسمان غرش است و آن آواز سیمناک که هنگام بارش از شگافتن ابرها بر می آید خان آرزو در سراج گوید که این مخفف تندور باشد می فرماید که معنی مطلق رعد است و غرنده هم نام رعد است مؤلف گوید که برای معنی دوم بیان کرده برهان مشتاق سند استعمال می باشیم که معاصرین عجم هم ازین بیخبر اند و همه محققین دیگر ساکت و نسبت معنی اول اتفاق داریم با خان آرزو و صراحت ما ختم بر تندور بباید (اردو) (۱) دیکھو تندور (۲) دیکھو بلبل ۔

تند رای اصطلاح ۔ بقول بحر و بهار ۔ ناعاقبت بین و کوتاه اندیش (شیخ شیراز ﷺ) مکن مردم آزاری ای تند رای ٭ که ناگه رسد بر تو قهر خدای ٭ مؤلف عرض کند که بمعنی تندخیال و تندخو و مرد سخت طبیعت است و بمجاز معانی بالا توان گرفت ولیکن ضرورت ندارد (اردو) دیکھو تندخو اور تندخیال ۔

تن در دادن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بهار و رشیدی و (ناصری و جهانگیری در ملحقات) (۱) کنایه از راضی شدن و قبول کردن ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که

(۲) بمعنی سعی کردن هم چنانکه ؎ فلان در تن کاری تن نمیدهد ؎ می فرماید که این هم گویا از معنی اول ماخوذ است. صاحب فدائی همزبان بهار **مؤلف** گوید با خان آرزو در معنی دوم هم اتفاق داریم بعض محققین بالا (بحیرت) را با این مرکب کرده اند یعنی ......

تن در دادن بچیزی
و همین مصدر بدون کلمهٔ در هم گذشت و این مرادف آن است. صاحب سروری ذکر مضارع این کرده (انوری سله) پایهٔ قدر ترا از مه نشان می خواستم ☆ گفت او کی در دهد تن را باین خلقان خام ☆ (سعدی سه) چو گاو ار ترا بایدت فربهی ☆ چو خر تن بجور کسان در دهی ☆ مخفی مباد که از اسناد بالا مصدر دهیدن پیدا است که بجایش می آید (اردو) (۱) راضی ہونا قبول کرنا (۲) سعی کرنا۔ دیکھو تن دادن بمعانیہا۔

تندرست
اصطلاح. بقول بهار و آنند (۱) مقابل بیمار و اطلاق آن بر دولت نیز آمده (نظامی سه) لشکر انده دولت تندرست ☆ بر آن پشته بنیاد افگند چست ☆ **مؤلف** گوید که معنی اول حقیقی و مجازی (۲) چیزی که نقصانی ندارد و سند بالا متعلق به همین معنی مجازیست اسم فاعل ترکیبی (اردو) (۱) تندرست بقول آصفیہ۔ فارسی شکمی۔ بھلا چنگا صحیح سالم (۲) بےنقص۔ کامل۔

تندرستان را نباشد درد ریش مثل
صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند که فارسیان این مثل را بر کسی زنند که هیچ فکری ندارد از درد و رنج دیگران (اردو) دکن میں کہتے ہیں ؎ دولتمند کو کیا غم ؎ بھلے چنگے درد کیا جانیں ؎

تندرستی
استعمال. بقول فدائی بجسم

بد برو واست که صحت واستقامت مزاج باشد مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) تندرستی۔ مؤنث۔ صحت۔

تن در گمان دادن مصدر اصطلاحی بقول بحر و (ملحقات برہان) احاطۂ گمان کردن و محیط ظن شدن و صاحب ظن و گمان گردیدن صاحب مؤید قلمی ذکر مضارع این کرده بحوالۂ عجائب شرف نامه گوید که مجاز احاطت ظن شود و در نسخۂ مطبوعه تسامح است مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) گمان اور شک میں مبتلا ہونا۔

تندرو بقول برہان و جامع و رشیدی و بحر و سروری بر وزن تندخو بمعنی (۱) بخیل و ممسک و (۲) ترش رو۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اول گوید که این مجاز است چه تند بجا بمعنی تیز باشد که عبارت از سرکه بود (سعدی شیرازی سـ۵) بنالید درویشی از ضعف حال ۞ بر تندروی خداوندمال ۞ مؤلف عرض کند که معنی دوم حقیقی است و معنی اول مجاز آن که ممسک و بخیل هم دائم تندرو می باشد نمیدانیم که خان آرزو سرکه را بچه ضرورت آورده شک نیست که تندرو بمعنی ترشرو است (اردو) (۱) بخیل۔ ممسک (۲) ترشرو وہ شخص جو بدمزاج ہو اور بد اخلاق۔ صاحب آصفیہ نے ترش رو پر فرمایا ہے۔ ناخوش۔ مکدر۔ بدمزاج۔ بیدماغ۔ چڑچڑا۔

تندزبانی استعمال بمعنی بدزبانی و تیز زبانی مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سـ۵) دروغ ہای ظہوری چه راست مانند است ۞ لبش به تندزبانی در اقرار دارد ۞ (اردو) بدزبانی۔ تندزبانی مؤنث۔ دونوں کا استعمال بقاعدۂ فارسی اردو میں ہو سکتا ہے۔

تندس | بقول برہان وجامع وجہانگیری ورشیدی وناصری بفتح ثالث بر وزن ہرکس بمعنی تن مانند چہ وس بمعنی شبیہ ونظیر و مانند باشد تغییر تنتال وبکسر ثالث مخفف تندیس کہ آنہم تن مانند باشد چہ ویس ہم بمعنی شبیہ ونظیر ومانند است (حکیم فرخی ے) فرو کاخ وی بوستان چو باغ بہشت ٭ ہزار گونہ درو شکل تندس ولعبت ٭ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ تندیسہ بہمین معنی می آید اصل است وتندیس وتندسہ وتندس ہمہ مخففش (اردو) دیکھو تنتال۔

تندساختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی تیز کردن وبلند کردن صدا (نجات اصفہانی ے) تا نگو نیم بجانان غم تنہائی را ٭ ہو تند سازید وف وتنبک غوغائی را ٭ چو مخفی مبادا کہ از سند بالا استعمال مصدر تند ساختن پیداست کہ بجایش می آید (اردو) تیز کرنا بلند کرنا (آواز کا)

تندسہ | بقول برہان وجہانگیری وجامع وسروری وناصری وسراج ہمان تندیس کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ ما اشارۂ این ہم در انجا کردہ ایم کہ مخفف تندیسہ باشد (اردو) دیکھو تندس۔

تندفہم | اصطلاح۔ بقول بہار وبحر وانند آنکہ سخن را زود دریابد (حکیم زلالی ے) ایاز تندفہم تیزبینش ٭ نگار کارگاہ آفرینش ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مرادف تیزفہم۔ اسم فاعل ترکیبی است موافق قیاس (اردو) تیزفہم۔ چالاک۔ بات جلد سمجھنے والا۔

(الف) **تندکردن** | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف تیزکردن (رشید اے) ہر لحظہ خیرہ می کنم اندر خطش نگاہ ٭ چون کودکی

نکردہ سواد کتاب تند ہا صاحب بحر ---

(ب) تند کردن سواد کتاب را بمعنی مطالعہ خوب کردن و ملکۂ خواندن بہم رسانیدن قائم کردہ و استنادش غالباً از سند بالا باشد بخیال ما خیال او درست است (اردو) الف تیز کرنا ب مطالعہ کرنا پڑھنے کا ملکہ حاصل کرنا ۔

تندو بقول برہان و جامع و رشیدی و جہانگیری بفتح اول و ضم ثالث بروزن بدرو عنکبوت را گویند ۔ صاحب جہانگیری گوید کہ آن را تننده ہم گویند (شمس فخری ؎) شہا عنقای قاف فتح و نصرت ہا بود بر طاق ایوان تو تندو ہا صاحب سروری گوید کہ تلندو ہم بہمین معنی می آید ۔ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ تننده اصل است و تندو مبدلش چنانکہ اوسہ و اوسو و این مخفف آن بحذف یک نون (اردو) مکڑی ۔ مؤنث ۔

(الف) تند و تیز استعمال ۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت صاحب انند نقلش بر داشتہ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است تکرار تند است بامرادفش برای قوت بیان (اوحدی ؎) چہ تند و تیز بدل بردن من آمدہ ای تشنا چلیست بہ آتش گرفتن آمدہ ای واز مصدر

(ب) تند و تیز آمدن پیداست کہ بمعنی آمدن بہ تیزی تمام و بعجلت تمام باشد (اردو) الف تند اور تیز جلد جلد ۔ بہت تیزی کے ساتھہ (ب) بہت تیزی کے ساتھہ آنا ۔

تند و خند اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع و سروری و بہار بضم اول و خای نقطه دار این لغت از اتباع است و بمعنی تار و مار کہ زیر و زبر شدہ و از ہم پاشیدہ و بہ این معنی بفتح اول و خای نقطه دار ہم آمدہ ۔ صاحب جہانگیری (خند) را بہ واو (خوند) نوشتہ (شمس فخری ؎) از صرصر

قانمه کشتند تاره وماره به وزن تنک یاد کرده اند جمل
جمله تند وخند به. **مؤلف** عرض کند که همه
محققین بالا واو را در خند داخل نکرده اند
تصحیف کتابت جهانگیری بیش نباشد و تصفیه
آخر این بجایش کنیم (اردو) دیکھو تاره وماره۔

تند وخند | اصطلاح بقول جهانگیری و
رشیدی وخان آرزو در سراج همان (تند
وخند) که بدون واو بعد خای معجمه گذشت۔
مؤلف عرض کند که تصحیف کتابت می نماید
که باظهار ضمه خای معجمه واو را در کتابت
داخل کردند وظاهرا بدون واو صحیح می نماید
(اردو) دیکھو تند وخند۔

تندوره | بقول برهان وسروری بضم اول
وثالث بروزن پر زور (۱) بمعنی رعد
باشد وبفتح ثالث هم باین معنی آمده و
(۲) بلبل را هم گویند که عرب عندلیب
خوانند. صاحب جهانگیری بر معنی اول
قانع. صاحب جامع نسبت بمعنی اول گوید که
مطلق غرنده وخصوصا رعد و ذکر معنی دوم هم
فرموده. صاحب رشیدی بر معنی اول قناعت
کرده از منوچهری سند داده (سه) خروشی
بر شیدی تند وتندوره که سوی مردمان کردی
چو سوزن به. خان آرزو در سراج گوید که تندر
که بتخفیف رای مهمله گذشت مخفف همین است
و هر دو بفتح دال اند وتنها بمعنی رعد وغرنده
هم رعد را نام است. **مؤلف** عرض
کند که اصل این بفتح واو بوده مرکب از لفظ
تند وکلمه ور که همچون تاجور وغیره افاده
معنی فاعلی کند پس معنی لفظی این تندی دارنده
وکنایه از رعد وبه کثرت استعمال دال ساکن
متحرک شد وواو متحرک ساکن چنانکه گنجور وغیره
وامثال آن وبرای معنی دوم طالب سند
می باشیم که استعمالش از نظر ما نگذشت وصاحب
عجم هم بر زبان ندارند. به تحقیق ما واتفاق

مصادر ان بمجم ضمم دال صحیح است نہ فتح آن (اردو)	دیکھو شاندر ۔

شندہ | بقول برہان وجامع بضم اوّل بر وزن عمدہ (۱) چیزی باشد که مانند غنچه مرتبه اوّل از درخت سر زند و بعد از آن برگ از میان او برآید و (۲) زنبور سرخ را نیز گویند ۔ می فرماید که بمعنی اوّل بجای دال ابجد زای ہوز ہم آمده ۔ صاحب جہانگیری بہ قناعت معنی اوّل می فرماید که سر بر زدن شنده را شندیدن ہم گویند ۔ صاحب سروری گوید که بمعنی غنچه ۔ و صاحب رشیدی ہم بانش ۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل معنی دوم را بحوالۂ برہان آورده ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل بیان کرده برہان می فرماید که آنچه بہ زای ہوز آید البتہ تصحیف باشد ہم او در چراغ ہدایت گوید که (۳) ہمان شند بکاف مزید علیه اوست ۔ (اشرف شده) سمندری گو به فتن شنده نبود دگر بپای مردکم از کنده بشود چو زلہ برو اش بہار بہ معنی سوم قناعت فرموده ۔ **مؤلف** عرض کند که این بمعنی اوّل شگوفه باشد که در ہندی آن را کوپل گویند و ہمین کوپل چون سخت و دراز شود و صورت برگ گیرد و ہمین است اسم مصدر از شندیدن که می آید و معنی دوم مجاز آن که زنبور سرخ ہم مشابه شگوفه باشد و بمعنی سوم مزید علیه شند (اردو) (۱) کوپل ۔ اسم مذکر ۔ دیکھو انگور ہم (۲) زنبور ۔ مذکر (۳) دیکھو شند

شندی | بقول ملحقات برہان درشتی و تیزی و جلدی و بلندی صاحب روزنامچۂ الہ سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاچار گوید که تیزروی باشد ۔ صاحب مؤید بہ درشتی و بلندی قانع ۔ **مؤلف** عرض کند که یای مصدری بر شند زیاده کرده اند و شامل باشد بر ہمہ معانی مصدری آن (اردو) شندی ۔ مؤنث ۔ سختی ۔ تیزی ۔ جلدی ۔ (بلندی ۔ مؤنث)۔

کونپل نکلنا ـ صاحب آصفیہ نے نکلا بمعنی کونپل لکھا ہے لیکن کلا پھوٹنا کو نہیں بیان فرمایا اور صاحب موارد نے لکھا ہے (۲) غنچے پھوٹنا (۳) دیکھو اعراض کردن ـ

(الف) تندیس (ب) تندیسہ | الف و ب بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی و ناصری و سروری ہمان تندیس و تندسہ کہ گذشت (دقیقی الف ـ ۵) نگارند تندیس او گر بکوہ ٭ ز رنگ و قارش شود گرستوہ ٭ (معروف ب ـ ۵) بیارا آن رابہ پیکران ٭ باشکال تندیسہ پیکران ٭ مؤلف عرض کند کہ الف اصل است و ب مزید علیہ آن و تندسہ مخفف ب و تندیس مخفف الف ما درانجا ہم اشارہ این کردہ ایم و صراحت ماخذ ہم در انجا مذکور (اردو) دیکھو تندس اور تندسہ ـ

تندوریا | بقول برہان بضم اول و یای حطی و سکون واو و رای قرشت بمعنی جستن و جہیدن صاحب سروری ذکر بمعنی بالا گوید کہ بعد از دال بای موحدہ نیز بنظر رسیدہ کذا فی المؤید مؤلف عرض کند کہ طرز تعریف ناخوشنما است این ہمان تندو راست بمعنی رعد و مرکب است از تندی بمعنی خودش و کلمۂ ور کہ افادہ معنی فاعلی کند یعنی صاحب تندی و کنایہ از رعد و دیگر ہیچ (اردو) دیکھو تندر کے پہلے معنے ـ

تندیہہ | بقول ملحقات برہان بر وزن تقیہ بمعنی تندیسہ کہ صورت و تمثال باشد مؤلف عرض کند کہ مبدلش باشد کہ سین مہملہ بدل شد بہ ہای ہوز چنانکہ خروس و خروہ (اردو) دیکھو تندیسہ ـ

تن ربودہ | اصطلاح ـ بقول مؤید بحوالہ دستور بمعنی ولاف مؤلف عرض کند کہ مشتاق

سند استعمال می باشیم که از نظر ما نگذشت | (اردو) لاف مسخرگی شیخی مختلف فیه ـ

تنره بقول سروری بالضم تا و سکون نون و فتح رای مهمله بمعنی غنچه که برگ از آن بیرون آمده باشد
مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم باعتبار صاحب سروری که محقق زبان
خود است و سکوت دیگران تعجب خیزد تکمیل بحث این بر تنزه شود که به زای هوّز عوض رای
مهمله می آید (اردو) کونپل جس سے پتیاں ظاہر ہوں ـ مؤنث ـ

تن زدن مصدر اصطلاحی ـ بقول بهار و جامع و بحر با زای هوّز بر وزن کم کردن (۱) بمعنی خاموش بودن و خاموش شدن و (۲) صبر و تحمل کردن و (۳) آسودن ـ صاحب رشیدی بمعنی اوّل آورده و بهار هم بر معنی اوّل قانع (قاضی نوری ـ ه) می خواستیم که ازین ستم باز تن زدم با خنجر بر کشیدم و بر خویشتن زدم
مؤلف عرض کند که معنی اوّل حقیقی است و معانی دوم و سوم مجاز آن (اردو) (۱) خاموش ہونا ـ خاموش رہنا (۲) صبر و تحمل کرنا (۳) آرام پانا ـ

تن زده اصطلاح ـ بقول سروری بمعنی خاموش شده (شاعر ـ ه) از بد و نیک خلائق تن زده با نفس بد فرمای را گردن زده گو ـ صاحب رشیدی بر تن زدن گوید که همچنین تن زن و تن زده **مؤلف** عرض کند که های هوّز که افاده معنی مفعولی کند به ماضی مطلق تن زدن زیاده کرده اند و این قائم مقام مفعول است و معنی این خاموش ـ اسم جامد نیست بلکه مشتق است از مصدر مذکور و شامل بحث اسمای مفعولی مصدر (اردو) خاموش ـ ساکت ـ

تنزغه بقول صاحب فرهنگ فدائی مرادف تنژغه که به زای فارسی می آید بجیم تن تا پیشا

و پاو را است که افلیج و لقوه باشد **مؤلف** عرض کند که تنزغه اسم جامد فارسی زبان است
و این مبدل آن چنانکه ژند و زند و در وضع این و آن لفظ تن داخل می نماید و ژنده بمعنی پریشان
باشد قیاس همین می خواهد و یکی از دستوران معاصر تصدیق لغت ژنغه بمعنی پرش کند که لغت
ژند و پاژند است (اردو) دکھوتن پرشش ـ

تنزّل لغت عرب است بقول منتخب بفتح اول و دوم و زای مشدد مضموم بمعنی فرود آمدن به درنگ
فارسیان بمعنی زوال استعمال این کنند **مؤلف** عرض کند که درست می نماید و استعمال فارسیان
بمعنی کمی باشد مقابل ترقی و با مصادر فارسی هم که در ملحقات می آید و بدین معنی مفرس باشد (ظهوری
سه) خیره تری شوند ناز و غرور ها بجز را صرفه در تنزل شد (اردو) تنزّل ـ بقول آصفیه
عربی ـ اسم مذکر ـ زوال ـ گھٹاو ـ کمی ـ تخفیف ـ

تنزّل کردن استعمال بمعنی کم شدن مقابل
ترقی کردن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس
است (ظهوری سه) در ترقی ست ظهوری اقتضای
نازم ها حکم فقر است که از خرج تنزل نکند ها
(وله سه) خرد و عشق هم سبق بودند ها این ترقی
و آن تنزل کرده بجز مبادا که سند اول متعلق به
مصدر کندن است که بجایش می آید (اردو)
تنزل کرنا. ترقی کرنا کا مقابل ـ

تن زدن استعمال ـ بقول سروری بمعنی ـ
خاموش شدن (فرخی سه) ای ابر بهمنی نه بچشم
من اندر ای ها تن زن زمانکی و بر آسا و کم
گری ها می فرماید که بمعنی خاموش شدن هم آمده
که بمعنی فاعلی باشد (حکیم سنائی سه) تن مزن
پاس دار مر تن را ها زانکه بر سر زنند تن زن
را ها صاحب رشیدی بر تن زدن گوید که چنین
تن زدن **مؤلف** عرض کند که تسامح رشیدی

است که مصدر را امر ادف امر حاضر گفت تفصیلش
همین باشد که تن زن از مشتقات تن زدن است
و در ینجا همین قدر قابل بیان است که تن زن
را بمعنی خاموش آمده و ما این را بدین معنی
اسم فاعل ترکیبی دانیم که تن بمعنی خاموشی
هم آمده (۲) امر حاضر مصدر تن زدن است
(اردو) (۱) خاموش (۲) خاموش رہ۔

تن زند استعمال۔ صاحب سروری گوید
که بمعنی خاموش شود (شیخ عطار سه) عشق
آتش در همه خرمن زند چو اره بر فرقش نهند
و تن زند۔ **مؤلف** عرض کند که مضارع
تن زدن است بمعنی حال که زند بمعنی می زند
آمده و ضرورت بیان این نداشت که از مشتقات
تن زدن است شامل بر همه معانیش (اردو)
خاموش رہتا ہے۔

تنزوی خطائی اصطلاح۔ بقول محیط بفتح
اوّل و سکون ثانی و ضم زای معجمه و سکون واو
عصاره حنای چینی و گویند که آن دو نوع باشد
یکی مصنوعی بشکل شیاف طولانی کلان که بقدر دو
تولہ کم و زیاد می سازند۔ مائل به زردی و دوم
شیافی است کوچک اغبر رنگ مائل بسبزی
و شاه چینی غیر آنست و صاحب مخزن گوید که
آن را شاه صینی نیز گویند و آن قرصی است مصنوع
مرکب القوی مائل بحرارت و رادع و محلل
و قابض و جهت اورام حارّه و بارده و گزیدن
هوام و تسکین درد سر و اوجاع سائر اعضا
نافع (الخ) **مؤلف** عرض کند که این مرکب
فارسی زبان است و تنزو در فارسی قدیم بمعنی
عصاره مستعمل بود و حالا عوض آن عصاره بر
زبان دارند (اردو) تنزوی خطائی۔ فارسی
میں ایک دوا کا نام ہے جسکو عربی میں عصارۂ
حنائے چینی کہتے ہیں۔ مونث۔

تنزه بقول برهان و جامع بضم اوّل و فتح
ثالث بر وزن غنچه چیزی باشد که نخست

از درخت جدا شده و بعد از آن برگ از میان آن
برآید۔ صاحب ناصری گوید کہ تبدیل ہمان تنبدہ
است کہ در برہان مذکور کردہ است۔ صاحب
سروری این را بہ رای مہملہ عوض زای معجمہ
آوردہ۔ **مؤلف** عرض کند کہ یکی معاصرین
عجم گوید کہ اصل این تنذرا بود یعنی زائیدۂ تنہ
فارسیان بحذف ہای ہوز و تبدیل الف آخر
باہا چنانکہ (پاستا و پاستہ) تغزہ کردند و تبدیل
اعراب ہم تصرف محاورہ باشد۔ (اردو)
کونپل۔ مؤنث۔ دیکھو تنزاو تندرہ۔

تنزیب | اصطلاح۔ بقول برہان بکسر ثالث
بر وزن ترتیب جامۂ کوچکی باشد کہ در زیر
قبا پوشند و ترکان (ارخالق) گویند۔ صاحب
جامع بر نوعی از کرپاس نازک قانع۔ صاحب
بحر با برہان متفق۔ صاحب ناصری ہمی فرماید کہ
بافتہ ایست ریسمانی چہ ذکر قول برہان ہم کردہ
خان آرزو در سراج بذکر قول برہان می فرماید
کہ در ہندوستان نوعی از قماش لطیف کہ
از ملک بنگالہ آرند۔ صاحب فدائی [illegible]
کہ پارچۂ نازکی را گویند کہ گاہ پوشیدنش تن
از زیرش نمایان باشد۔ و از پوشیدنش بر تن
زیبی می فزاید۔ **مؤلف** عرض کند کہ از ہمہ
محققین بالا جامع و فدائی اہل زبانند و تفسیر
ہر دو قریب یکدیگر است و با اتفاق داریم
با ہر دو کہ ہمین است۔ اسم فاعل ترکیبی۔
(اردو) تن زیب دکن میں ایک باریک
اور نازک کپڑے کو کہتے ہیں جس کے پہننے
سے جسم نمایاں ہوتا ہے۔ موسم گرما میں اس
کا استعمال کرتے ہیں۔ تعجب ہے کہ صاحب آصفیہ
نے اس کو ترک کیا ہے۔ مذکر۔ اور بلحاظ قول
برہان ایک لباس کوچک جو قبا کے اندر
پہنتے ہیں۔ مذکر۔

تن زلیپدن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ گوید کہ تن زیب جامۂ کوچکی است

افاده معنی مفعولی کرده است یعنی بافته شده
ظاهراً این مبدل تنیدن معلوم می شود بخیال ما
اسم مصدر تنیدن تن است و آن مخفف تان
و تان در سنسکرت بمعنی پرده سرود و تاب آمده
و تانا مصدر هندی از همین تان است و فارسیان
همین تان را به حذف الف تن کردند و
بقاعدهٔ خود بترکیب یای معروف و علامت
مصدر دن مصدر تنیدن ساختند که می آید
و جا دارد که اسم مصدر لغت فارسی تان است
که بمعنی تار گذشت و این بهتر است ازان
که لغت سنسکرت را گیریم فارسیان بحذف
الف از همین اسم مصدر تنیدن وضع کردند
و سین در آخر تن زیاده کرده اسم مصدر تنس
قرار دادند چنانکه بینا را بیناس کردند بزیادت
سین یکی از معاصرین عجم گوید که تنستن را
مرکب گیریم از تنسته که اسم مصدر باشد بمعنی
تنیدهٔ عنکبوت فارسیان های هوز این را
حذف کرده علامت مصدر تن به وزن زیاده
کردند و یک فوقانی را از دو فوقانی مجتمعه حذف
کرده تنستن مصدری ساختند ما می گوییم
که اندرین صورت ضرورت وضع این مصدر
باقی نمی ماند که سند استعمال این مصدر بغیر ازین
تنسته یافته نمی شود ازینجاست که صاحب بحر
این را ترک کرده و بتحقیق ما تنسته را اسم مفعول
گفتن خوش نمی نماید که وضع لغت تقاضای
آن می کند که این را از مصدر تنستن مشتق
گیریم و ماخذ این مصدر همین که بالا مذکور
شد (اردو) دیکھو تنیدن ـ

تنسته بقول برهان و جهانگیری و جامع
و رشیدی و سروری و ناصری با سین بی نقطه
و تای قرشت بر وزن طبقچه بافتهٔ عنکبوت
را گویند خان آرزو در سراج گوید که تنسته که
بهمین معنی گذشت مخفف اینست مؤلف
عرض کند که با حقیقت این را بر مصدر تنستن

بیان کرده ایم (اردو) کٹہری کا جالا ...

تشنخ بقول برهان و سروری و ناصری
بضم سین بر وزن مدرخ (۱) هر چیز را
گویند که بسیار نادر و کمیاب و بیمثل و نا...
و در نهایت نفاست باشد و معرب آن
تشنوق است صاحب جهانگیری هم زبان شا...
(ابن یمین ره) دل سوال یک نظری کرد
زان فرخ رخش که از لب شیرین نیاید
جز به تلخی پاسخش که گاه چهره کین نماید وقت
صلح آید بجنگ که دو سیاه چشم بد زان
شیوه های تشنخش که صاحب جامع معرب
این تشنوخ به خای معجمه گوید صاحب رشیدی
نیز ... (۲) و در هند پارچه ایست لطیف و
معنی ترکیبی این خوش آینده تن چه سخ بالضم
بمعنی خوش است خان آرزو در سراج
گوید که تشنکهه در هندوستان نوعی از قماش
نفیس و لطیف است چون نوع مذکور از
تحفه های نفیس هندوستان است و لفظ کا...
که در اواخر لفظ مذکور راست بر غیر هندی و شنوا...
بجا رسید نفیس را می گفته باشند و فارسیان آن
را تشنخ گویند و تا زبان تشنوخ. مؤلف التحقیق
مؤلف عرض کند که لا و الله سخ بالضم
در فارسی زبان هم بمعنی خوش و خوشی می آید
پس معنی اول را اصل و معنی دوم را مجاز بش...
گفتن البته بجاست جا دارد که فارسیان هم
پارچه هند را بزبان خود تشنخ گفته باشند یا هم
پارچه لطیف را بدین اسم موسوم کرده باشند
و در هندوستان تشنکهه پارچه نیست البته
نین سکهه پارچه لطیف را نام است که معنی لفظی
آن آرام بخشنده چشم است یعنی در چشم خوشنما
و تکمیل این بحث به تشنوقات می آید (اردو)
(۱) هر لطیف چیز مؤنث (۲) نین سکهه بقول
آصفیه هندی اسم مذکر ایک قسم کا کپڑا
جو عمده اور باریک ہوتا ہے شبنم ململ یا

یا ایک لیمپ تھا۔ خاصہ۔

تن سوختن | استعمال۔ صاحب آصفی فرماید
ایجاد کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض
کند که از سخن سعدی سوختن زنان پیدا است
ان عمل ہندو زنان است که با
شوہر مردہ خود را در آتش انداختہ ہلاک کنند
(اسدی طوسی ؎) به آتش اندر سوزند تن
فخر ہندو تن که به پیش آتش بند تا ہویدا [illegible]
زنار ہو با در این شعر عوض (ہندو تن)۔
ہندو زن شنیدہ ایم (اردو) ستی
ہونا۔ بقول آصفیہ اپنے مرے ہوئے خاوند
کی چتا میں زندہ جل کر مرنا (بحر ؎) ستی کی
شمع پروانہ کے ساتھ ہوگی جو جلا سینکا [illegible]
کو جلانا ہمارا ہو

تنسوقات | بقول انند بالفتح عجائبات
واشیای کمیاب از زمان وو لغات ترکی
بمعنی نادر است نوشته که این جمع تنسوق است
که لفظ ترکی است بمعنی نادر۔ مؤلف عرض
کند که صاحب لغات ترکی تانسوق را بمعنی نادر
لغت ترکی گوید همین را عربان معرب کرده
تنسوق کرده باشند چنانکه بر تنسیق اشاره این
گذشت و فارسیان به تبدیل قاف به خا
چنانچه به رق و به تح وحذف واو استعمال
آن بمعنی چیز نادر کرده اند۔ اندرین صورت
ضرورت ندارد که تنسیخ را بمعنی پارچه خاص الملک
گیریم (اردو) عجائبات۔ مذکر۔

تن شناس | اصطلاح۔ بقول ناصری و
انند (۱) طبیب عموماً (۲) نام یکی از اطبا
که در خدمت جمشید جم تقرب و ملازمت
داشته۔ مؤلف عرض کند که موافق قیاس
واسم فاعل ترکیبی است (اردو) (۱) طبیب
(۲) ایک خاص طبیب کا لقب جو جمشید کا
طبیب تھا۔ مذکر۔

(الف) **تن شوی** | اصطلاح۔ بقول